

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 4 '2016 р. (459)

Періодичність 1 раз на місяць
Видається з січня 1992 р.
Свідоцтво про реєстрацію
КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. С. Кузнеця

ВИДАВЕЦЬ:

ФОП Лібуркіна Л. М.

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: д-р екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благун І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христіановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

ЗІ СПИСКУ

ДРУКОВАНИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, ЩО ВКЛЮЧАЮТЬСЯ ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Журнал «Бізнес Інформ» («Бизнес Информ», «Business Inform»)
(Співзасновники: НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця)

Додаток 10 до Наказу Міністерства освіти і науки України
від 12.05.2015 р. № 528

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

- Мірясов Ю. О. Онтологія влади та її інтерпретації
в економічній теорії..... 8
- Шевченко О. О. Розвиток структури господарської системи:
системно-синергетичний аналіз підсистем..... 14
- Романяк М. М. Фінансова стабільність: проблема інтерпретації..... 21

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Кармінська-Белоброва М. В. Зовнішньоекономічна діяльність
України на сучасному рівні: проблеми та напрямки..... 26
- Сідоров В. І., Бабенко В. О. Пасмор М. С. Торгово-економічна
складова регіональних економічних процесів в умовах глобалізації..... 31
- Гасім С. Українсько-марокканське економічне співробітництво:
сучасний стан та пріоритети розвитку..... 38

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

- Горбатов В. М., Ярошенко І. В. Світовий досвід оцінки
соціально-економічного розвитку країн та їх регіонів..... 44
- Семигуліна І. Б. Оцінка і аналіз тенденцій соціально-економічного
розвитку окремих груп країн Європейського Союзу та їх регіонів
в умовах його розширення..... 50
- Дідик А. М. Інноваційні важелі забезпечення полівекторного
розвитку підприємств: досвід економічно розвинутих країн..... 59
- Ісаєва Н. І., Дегтярьова О. В. Порівняльний аналіз державних
систем із прогнозування в аспекті державного регулювання
ринкової економіки на прикладі ЄС, Польщі та України..... 64

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

- Стеблянюк І. О. Механізми структурного розвитку національної
економіки та діалектика їх взаємозв'язку..... 74
- Хаустова В. Є., Зінченко В. А. Сучасна промислова політика:
моделі та інструменти її реалізації..... 79
- Кульчицький М. І., Заброцька О. В. Децентралізація як основа
розбудови регіонів та підвищення фінансового забезпечення
територій..... 88

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Тенета В. М. Використання елементів методів нечіткої логіки в оцінюванні інвестиційних ризиків	96

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Ткаченко С. А. Особливості вирішення завдань підсистеми порівняльного економічного моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів сфери	101
Ковальчук О. Я., Стрельбицька Н. Є., Сороківська Р. Б. Факторний аналіз тіньової економіки країн – членів ЄС.....	108

ОСВІТА І НАУКА

Каленюк І. С. Вплив професійної освіти на розвиток організаційних знань	115
Глухова В. І. Державне фінансування видатків на професійно-технічну освіту в Україні	121

ЕКОНОМІКА БУДІВНИЦТВА

Мінняйло О. І., Бур'ян А. М. Сучасний стан конкуренції на первинному ринку нерухомості м. Києва	126

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Назарова Г. В., Касьмін Д. С. Особливості функціонування ринку праці молоді в інституціональному середовищі	131
Гончарова С. Ю., Гончаров А. Б. Соціальна концепція гарантованого (базового) доходу населення	138

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Шпикуляк О. Г., Грицаєнко М. І. Наукове забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери	143
Николюк О. М. Управління витратами як механізм забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств	150

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Брич В. Я., Артемчук Т. О. Проблеми трансформації підприємств природних монополій енергетичної галузі та напрямки їх вирішення.....	156
Ястремська О. М., Доуртмес П. О. Інноваційна діяльність промислових підприємств: результати оцінювання	161

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Гречин Б. Д. Змістова характеристика методів оцінки негативного впливу виробничої та логістичної діяльності підприємства в контексті стратегічного розвитку екологістики в Україні	169

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Мангушев Д. В., Пилипчук В. К., Смірнова Н. О. Туристичні послуги: особливості маркетингу та сучасний стан ринку.....	177
Клок О. П. Кластерний підхід до розвитку освітнього туризму в Україні.....	183

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Ізмайлов Я. О. Облік імпорту основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств	189
Майстер Л. А. Особливості та проблемні аспекти законодавчого регулювання обліку оплати праці персоналу підприємств.....	197
Королюк Н. М., Лозинський Д. Л. Роль організації та інформаційного забезпечення управлінського обліку на підприємстві: реалії та перспективи.....	201

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61145, Харків,
вул. Космічна, 26.
Тел./факс (057) 701-0-701

ПЕРЕДПЛАТА:

- у Видавця;
- Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Січеславська набережна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БИЗНЕС ИНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська, англійська

Рекомендовано до друку рішеннями:
вченої ради ХНЕУ № 9 від 25.04.2016 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 4 від 21.04.2016 р.

Здано до набору 22.03.2016 р.
Підписано до друку 25.04.2016 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 37,5. Обл.-вид. арк. 48,7.

Надруковано у ТОВ «Золоті сторінки»
Замовлення № 631. Наклад 100 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2016

ISSN 2222-4459

9 772222 445006

16004

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Мироненко І. І. Особливості просування захищеного мобільного додатка – месенджера «Secure Messenger (SM)» на ринку корпоративного спілкування	206

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Онишко С. В., Паєнтко Т. В. Обіг державних цінних паперів та зростання державного боргу в контексті збалансування інтересів держави і суспільства	213
Откаленко О. М. Методика аналізу ефективності використання фінансових ресурсів вищими навчальними закладами державного сектора	220
Карпінський Б. А., Горбачевська О. В. Синергетичний ефект у системі фінансового механізму формування інтегрованих підприємницьких структур	226
Черненко Д. Д. Концепція структури капіталу у сучасній теорії фінансів	232
Мархвінська С. М. Глибинні причини дисбалансів у національній економіці в контексті розвитку вітчизняного банківського сектора	239

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Губарева І. О. Менеджмент економічної безпеки України в умовах активізації інтеграційних процесів	244

Яцун А. М. Структурно-функціональний синтез управління підприємствами сфери харчування	248
Коломієць Г. М., Гузєнков Ю. Г., Грідіна Г. В., Доценко М. Ю., Ле Мінь Хуєн. Сучасні драйвери розвитку бізнесу в кризових умовах	256
Герасименко В. М., Чухлата Ж. Г. Організація стратегічного управління інтегрованими корпоративними структурами за допомогою засобів збалансованої системи показників	263
Скриньковський Р. М. Діагностика рівня конфліктності в колективі та шляхи подолання дестабілізації соціально-трудова відносин на підприємстві	268
Столбова М. А. Управління діяльністю компанії: погляди в науковому середовищі	273
Стефанюк О. Д. Система нематеріальної мотивації персоналу на підприємстві	277
Соболева Т. О., Гудима О. Г. Трансформація маркетингу інновацій в моделях інноваційного процесу	284
Шабельник Т. В. Класифікація основних суб'єктів та об'єктів сучасного фармацевтичного ринку України	289
Курдиш Р. Ф., Потапова Н. А. Напрямки підвищення ефективності управління маркетинговою діяльністю підприємства	293

РЕЦЕНЗІЇ

Рецензія на монографію Журавльової І. В.	298

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Мирясов Ю. А. Онтология власти и ее интерпретации в экономической теории.....	8
Шевченко Е. А. Развитие структуры хозяйственной системы: системно-синергетический анализ подсистем	14
Романяк Н. М. Финансовая стабильность: проблема интерпретации	21

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Карминская-Белоброва М. В. Внешнеэкономическая деятельность Украины на современном уровне: проблемы и направления	26
Сидоров В. И., Бабенко В. А. Пасмор М. С. Торгово-экономическая составляющая региональных экономических процессов в условиях глобализации	31
Гасим С. Украинно-марокканское экономическое сотрудничество: современное состояние и приоритеты развития.....	38

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Горбатов В. М., Ярошенко И. В. Мировой опыт оценки социально-экономических развития стран и их регионов.....	44
Семигулина И. Б. Оценка и анализ тенденций социально-экономического развития отдельных групп стран Европейского Союза и их регионов в условиях его расширения.....	50
Дидык А. Н. Инновационные рычаги обеспечения поливекторного развития предприятий: опыт экономически развитых стран	59
Исаева Н. И., Дегтярева О. В. Сравнительный анализ государственных систем по прогнозированию в аспекте государственного регулирования рыночной экономики на примере ЕС, Польши и Украины.....	64

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Стеблянюк И. О. Механизмы структурного развития национальной экономики и диалектика их взаимосвязи	74
Хаустова В. Е., Зинченко В. А. Современная промышленная политика: модели и инструменты её реализации	79
Кульчицкий М. И., Заброцкая Е. В. Децентрализация как основа развития регионов и повышения финансового обеспечения территорий	88

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Тенета В. М. Использование элементов методов нечёткой логики в оценке инвестиционных рисков	96

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Ткаченко С. А. Особенности решения задач подсистемы сравнительного экономического мониторинга в системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов сферы.....	101
Ковальчук О. Я., Стрельбицкая Н. Е., Сорокивская Р. Б. Факторный анализ теневой экономики стран – членов ЕС.....	108

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Каленюк И. С. Влияние профессионального образования на развитие организационных знаний	115
Глухова В. И. Государственное финансирование расходов на профессионально-техническое образование в Украине ...	121

ЭКОНОМИКА СТРОИТЕЛЬСТВА

Миняйло А. И., Бурьян А. М. Современное состояние конкуренции на первичном рынке недвижимости г. Киева	126

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Назарова Г. В., Касьямин Д. С. Особенности функционирования рынка труда молодежи в институциональной среде.....	131
Гончарова С. Ю., Гончаров А. Б. Социальная концепция гарантированного (базового) дохода населения.....	138

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Шпикуляк А. Г., Грицаенко Н. И. Научное обеспечение инновационного развития аграрной сферы	143
Николук О. Н. Управление затратами как механизм обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий.....	150

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Брич В. Я., Артемчук Т. А. Проблемы трансформации предприятий естественных монополий энергетической отрасли и направления их решения	156
Ястремская Е. Н., Доуртмес Ф. А. Инновационная деятельность промышленных предприятий: результаты оценивания	161

ЭКОНОМИКА ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Гречин Б. Д. Содержательная характеристика методов оценки негативного влияния производственной и логистической деятельности предприятия в контексте стратегического развития экологистики в Украине	169

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Мангушев Д. В., Пилипчук В. К., Смирнова Н. О. Туристические услуги: особенности маркетинга и современное состояние рынка	177
Клок А. П. Кластерный подход к развитию образовательного туризма в Украине.....	183

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Измайлов Я. А. Учет импорта основных средств для инвестиционно-инновационного развития предприятий.....	189
Майстер Л. А. Особенности и проблемные аспекты законодательного регулирования учета оплаты труда персонала предприятий	197
Королюк Н. М., Лозинский Д. Л. Роль организации и информационного обеспечения управленческого учёта на предприятии: реалии и перспективы.....	201

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Мироненко И. И. Особенности продвижения защищенного мобильного приложения – мессенджера «Secure Messenger (SM)» на рынке корпоративного общения 206

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Онышко С. В., Паентко Т. В. Оборот государственных ценных бумаг и рост государственного долга в контексте сбалансирования интересов государства и общества 213

Откаленко Е. Н. Методика анализа эффективности использования финансовых ресурсов высшими учебными заведениями государственного сектора 220

Карпинский Б. А., Горбачевская О. В. Синергетический эффект в системе финансового механизма формирования интегрированных предпринимательских структур 226

Черненко Д. Д. Концепция структуры капитала в современной теории финансов 232

Мархвинская С. М. Глубинные причины дисбалансов в национальной экономике в контексте развития отечественного банковского сектора 239

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Губарева И. О. Менеджмент экономической безопасности Украины в условиях активизации интеграционных процессов 244

Яцун А. Н. Структурно-функциональный синтез управления предприятиями сферы питания 248

Коломиец А. Н., Гузненков Ю. Г., Гридина А. В., Доценко М. Ю., Ле Минь Хуен. Современные драйверы развития бизнеса в кризисных условиях 256

Герасименко В. М., Чухлатая Ж. Г. Организация стратегического управления интегрированными корпоративными структурами посредством сбалансированной системы показателей 263

Скрыньковский Р. Н. Диагностика уровня конфликтности в коллективе и пути преодоления дестабилизации социально-трудовых отношений на предприятии 268

Столбова М. А. Управление деятельностью компании: взгляды в научной среде 273

Стефанюк О. Д. Система нематериальной мотивации на предприятии 277

Соболева Т. А., Гудыма О. Г. Трансформация маркетинга инноваций в моделях инновационного процесса 284

Шабельник Т. В. Классификация основных субъектов и объектов современного фармацевтического рынка Украины 289

Курдыш Р. Ф., Потапова Н. А. Направления повышения эффективности управления маркетинговой деятельностью предприятия 293

РЕЦЕНЗИИ

Рецензия на монографию Журавлёвой И. В. 298

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Miriasov Iu. O. The Ontology of Power and Its Interpretation in the Economics.....	8
Shevchenko O. O. Development of the Structure of Economic System: the System-Synergetic Analysis of Subsystems.....	14
Romaniak M. M. Financial Stability: the Problem of Interpretation.....	21

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Karminska-Bielobrova M. V. Foreign Trade Activities of Ukraine at the Current Level: Challenges and Directions	26
Sidorov V. I., Babenko V. O., Pasmor M. S. The Trade-Economic Component of the Regional Economic Processes in the Context of Globalization.....	31
Gacim S. The Ukrainian-Moroccan Economic Cooperation: Current Status and Development Priorities	38

FOREIGN EXPERIENCE

Horbatov V. M., Yaroshenko I. V. Global Experience as to Evaluation of the Socio-Economic Development of Countries and their Regions.....	44
Semigulina I. B. Evaluation and Analysis of Trends in Socio-Economic Development of Selected Groups of the European Union Member States and Their Regions in the Context of the EU Expansion	50
Didyk A. M. Innovative Levers for Ensuring the Polyvector Development of Enterprises: the Experience of Economically Developed Countries.....	59
Isayeva N. I., Degtiarova O. V. A Comparative Analysis of the State Systems for Forecasting in the Aspect of the State Regulation of Market Economy on the Example of the EU, Poland and Ukraine	64

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Steblianko I. O. Mechanisms for the Structural Development of the National Economy and Dialectics of their Relationship.....	74
Khaustova V. Ye., Zinchenko V. A. Contemporary Industrial Policy: Models and Tools for the Implementation	79
Kulchytskyy M. I., Zabrotska O. V. Decentralization as a Basis for Development of Regions and Improving the Financial Security of Territories.....	88

INVESTMENT PROCESSES

Teneta V. M. Using the Elements of Fuzzy Logic Methods in the Evaluation of Investment Risks.....	96

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Tkachenko S. A. Peculiarities in Solving Tasks of the Subsystem for Comparative Economic Monitoring in the Systems for Strategic Regulation of Regional Structures and Territorial Organization of the Entities Pertaining to the Sphere.....	101
Kovalchuk O. Ya., Strelbitska N. Ye., Sorokivska R. B. A Factorial Analysis of the Shadow Economy of the EU Member States.....	108

EDUCATION AND SCIENCE

Kalenyuk I. S. Influence of Vocational Education on the Development of Organizational Knowledge.....	115
Glukhova V. I. The Public Financing of Expenditures on Vocational Training in Ukraine.....	121

ECONOMICS OF CONSTRUCTION

Miniailo O. I., Burian A. M. The Current Status of Competition in the Primary Real Estate Market of the City of Kyiv.....	126

LABOR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Nazarova G. V., Kasmin D. S. Features of Functioning of the Youth Labor Market in the Institutional Environment.....	131
Honcharova S. Yu., Honcharov A. B. The Social Concept of the Guaranteed (Basic) Per Capital Income.....	138

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

Shpykulyak O. H., Gritsaenko M. I. Scientific Support for Innovation Development of Agrarian Sector.....	143
Nykolyuk O. M. Cost Management as a Mechanism for Ensuring the Competitiveness of Agricultural Enterprises....	150

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Brych V. Ya., Artemchuk T. O. Transformation Problems of the Natural Monopoly Enterprises in the Energy Industry Sector and Solutions to Them	156
Iastremska O. M., Dourtnes P. O. Innovation Activity of Industrial Enterprises: Evaluation Findings	161

ENVIRONMENTAL ECONOMICS

Hrechyn B. D. Substantial Characterization of the Methods for Evaluating Negative Impact of Production and Logistics Activities of Enterprises in the Context of the Strategic Development of Eco-Logistics in Ukraine	169

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Mangushev D. V., Pylypchuk V. K., Smirnova N. O. Tourism Services: Marketing Specifics and Current Status of the Market.....	177
Klok O. P. The Cluster Approach to the Development of Educational Tourism in Ukraine	183

ACCOUNTING AND AUDITING

Izmaylov Ya. O. Accounting of Imports of Fixed Assets for the Investment-Innovative Development of Enterprises.....	189
Maister L. A. Particularities and Problematic Aspects of the Legislative Regulation of Accounting the Enterprises' Staff Remuneration	197
Koroliuk N. M., Lozynskyi D. L. The Role of Organization and Informational Provision of Managerial Accounting at Enterprise: Realities and Prospects.....	201

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Myronenko I. I. Peculiarities of Promotion of the Secure Mobile Application «Secure Messenger (SM)» at the Market for Corporate Communication	206

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Onyshko S. V., Paientko T. V. Turnover of Government Securities and Growth of Public Debt in the Context of Balancing the Interests of the State and Society	213
Otkalenko O. M. Methods for Analysis of Efficiency of Use of Financial Resources by Higher Education Institutions in the Public Sector.....	220

Karpinsky B. A., Horbachevska O. V. Synergistic Effect in the System of Financial Mechanism for Establishing the Integrated Entrepreneurial Structures.....	226
Chernenko D. D. The Conception of Structure of Capital in the Modern Finance Theory.....	232
Marhivinska S. M. The Underlying Causes of Imbalances in the National Economy in the Context of Development of the Domestic Banking Sector.....	239

MANAGEMENT AND MARKETING

Gubarieva I. O. Management of the Economic Security of Ukraine in the Conditions of an Activation of Integration Processes.....	244
Yatsun L. M. Structural-Functional Synthesis of Management of Enterprises in the Food Industry.....	248
Kolomiyets G. M., Huznenkov Yu. H., Hridina H. V., Dotsenko M. Yu., Le Minh Huyen. Modern Drivers of Business Development under Crisis Conditions.....	256
Herasymenko V. M., Chukhlata Zh. H. Organizing the Strategic Management of the Integrated Corporate Structures Using the Balanced Scorecard.....	263

Skrynkovskyy R. M. Diagnostics of the Extent of Conflict Among Co-Workers and Ways to Overcome the Destabilization of Socio-Labor Relations at Enterprise.....	268
Stolbova M. A. Management of the Company's Activities: Views in the Scientific Environment	273
Stefaniuk O. D. The System for Non-Financial Motivation at Enterprise	277
Sobolieva T. O., Hudyma O. H. Transformation of the Marketing of Innovations in the Models of Innovation Process	284
Shabelnyk T. V. A Classification of the Basic Subjects and Objects of the Contemporary Pharmaceutical Market of Ukraine	289
Kurdysh R. F., Potapova N. A. Directions of Improving the Efficiency of Management of the Marketing Activity of Enterprise	293

REVIEWS

Review on monograph Zhuravliova I. V.	298

ОНТОЛОГИЯ ВЛАСТИ И ЕЁ ИНТЕРПРЕТАЦИИ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

© 2016 МИРЯСОВ Ю. А.

УДК 330.101.2

Мирясов Ю. А. Онтология власти и ее интерпретации в экономической теории

Цель статьи состоит в рассмотрении онтологических оснований современной экономической теории, которые определяют как непосредственно предметную область исследования, так и методологические подходы к ее изучению. Дифференциация научных онтологий, или представлений о реальности, ведёт к различиям в объяснении значительного круга вопросов, в частности к различиям в интерпретации концепции власти в экономической науке. Изучение и обобщение принципов неоклассического мейнстрима и методологически сопряженных с ним направлений позволяет охарактеризовать научную онтологию, лежащую в их основе, как «эмпирический реализм». Альтернативной ему может служить онтология «критического реализма», в рамках которой власть выступает системной характеристикой экономических отношений, определяя глубинные тенденции и направления системной эволюции. Показано, что отдельные положения исследовательской программы марксизма, такие как классовая структура, рынок, социальная конкуренция, согласуются с онтологией критического реализма и могут служить перспективой для изучения сущностных проблем экономического развития и трансформации общества. В частности, они могут быть применимы для изучения роли капитала как фактора власти в национальной и глобальной конкуренции.

Ключевые слова: онтология, позитивизм, критический реализм, экономическая власть, принуждение, покупательная способность.

Рис.: 1. Библ.: 13.

Мирясов Юрий Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: miryur@mail.ru

УДК 330.101.2

UDC 330.101.2

Мірясов Ю. О. Онтологія влади та її інтерпретації в економічній теорії**Miriasov Iu. O. The Ontology of Power and Its Interpretation in the Economics**

Мета статті полягає в розгляді онтологічних підстав сучасної економічної теорії, які визначають як безпосередньо предметну область дослідження, так і методологічні підходи до її вивчення. Диференціація наукових онтологій, або уявлень про реальність, веде до відмінностей в поясненні значного кола питань, зокрема до відмінностей в інтерпретації концепції влади в економічній науці. Вивчення та узагальнення принципів неокласичного мейнстріму і методологічно пов'язаних з ним напрямків дозволяє охарактеризувати наукову онтологію, що лежить в її основі як «емпіричний реалізм». Альтернативною йому може служити онтологія «критичного реалізму», в рамках якої влада виступає системною характеристикою економічних відносин, визначаючи глибинні тенденції та напрямки системної еволюції. Показано, що окремі положення дослідницької програми марксизму, такі як класова структура, ринок, соціальна конкуренція, узгоджуються з онтологією критичного реалізму і можуть служити перспективою для вивчення сутнісних проблем економічного розвитку і трансформації суспільства. Зокрема, вони можуть бути застосовні для вивчення ролі капіталу як фактора влади в національній та глобальній конкуренції.

Ключові слова: онтологія, позитивізм, критичний реалізм, економічна влада, підпорядкування, купівельна спроможність.

Рис.: 1. Бібл.: 13.

Мірясов Юрій Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: miryur@mail.ru

The article is concerned with considering the ontological foundations of the modern economic theory, which determine both directly the subject area of research and the methodological approaches to its studying. Differentiation of scientific ontologies, i.e. perceptions of reality, leads to differences in explaining the large circle of issues, in particular, differences in the interpretation of the concept of power in the economic science. Studying and generalizing principles of the neoclassical mainstream together with the methodologically related directions provides characterization of the substant scientific ontology as «empirical realism». An alternative can be the ontology of «critical realism», according to which power acts as a system characteristic of economic relations, identifying the underlying trends and directions of system evolution. It has been displayed that certain provisions of the Marxism research program, such as class structure, market, social competition are consistent with the critical realism ontology and can serve as a prospect for studying the essential problems of economic development and transformation of society. In particular, they can be applied while studying the role of capital as a factor of power in the national and global competition.

Keywords: ontology, positivism, critical realism, economic power, coercion, purchasing power.

Fig.: 1. Bibl.: 13.

Miriasov Iurii O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: miryur@mail.ru

Одним из вопросов, по-разному раскрываемый в экономической ортодоксии и альтернативных концепциях, является вопрос о роли власти в экономике. Можно выделить три основных подхода к освещению данной проблемы.

1. Власть – это случайный признак рыночных отношений, она возможна только как результат искажения свободных рыночных сил.

2. Власть существует или может иметь значение в отдельных ситуациях, но всегда вторична по отношению к рынку.

3. Власть это системная характеристика общественных отношений, определяющая их глубинные тенденции и направления эволюции.

Такая разница в подходах может быть объяснена противоположностью научных онтологий, лежащих в их основе. Философский термин «онтология» выражает отношение субъекта познания к реальности, к вопросам бытия. Представление о том, как устроен мир, как организованы события, как соотносятся состояния дел и положения вещей в нём, является основой любого, в том числе научного, мировоззрения. В науке онтоло-

гические основания определяют путь познания, выбор методов исследования, способ отбора и анализа фактов и событий, организованных вокруг принятой гипотезы о структуре и логике развития исследуемого объекта.

Онтология является категорией философии и традиционно разрабатывается в рамках данной науки. Онтологический поворот в экономической теории начался сравнительно недавно, в конце XX века. В первую очередь благодаря работам Р. Бхаскара [9], а в дальнейшем А. Колье, Т. Лоусона [5], У. Мяки, Дж. Палермо [13], А. Сойера, С. Флитвуда [12], Г. Эрбара [11] возникла идея «переориентации» традиционной неоклассической методологии и создание научной альтернативы на базе онтологии критического реализма. В отечественной литературе этот поворот остался практически без внимания. Тем не менее, онтологические основания экономической науки в целом или с точки зрения анализа отдельных концепций и направлений раскрываются в трудах О. Ананьина [1], И. Болдырева [2], О. Кошовец [3], Т. Решетняк, В. Степина, Е. Стрижак, А. Субетто, Я. Тарароева [8], И. Филатова.

Можно предположить, что, поскольку представления о реальности, которая должна быть исследована, не совпадают, то и траектории основных направлений экономической теории в понимании концепции власти также существенно расходятся. *Целью* данной статьи является определение онтологических оснований экономической теории, которые формируют её предметную область, методологии и, исходя из этого, представление о роли и значении фактора власти в системе экономических взаимодействий.

Онтологической платформой, на которой строится корпус современной неоклассической ортодоксии, является позитивизм. Получивший свое начало в работах Конта, Спенсера и развитие в идеях Витгенштейна, Рассела, Поппера и других философов, одну из главных своих установок позитивизм декларирует как «реально то, что наблюдаемо». Согласно такой трактовке реальности, которая может быть охарактеризована как *эмпирический реализм*, существующий мир, реальность проявляет себя через наблюдаемые события, факты (позитивное), которые непосредственно отражаются в восприятии, человеческом опыте (эмпирическое). Области «фактического», или позитивного, в виде событий и положения дел, и «эмпирического» – их восприятия через опыт и обобщение путём познавательной активности в такой онтологии практически совпадают, эмпирическое становится синонимом реального. Процесс познания с позиции эмпирического реализма заключается в отборе и анализе регулярностей, то есть повторяющихся эмпирически связанных фактов, обладающих стабильными характеристиками, а установление зависимостей между ними может быть представлено в определенной теоретической схеме или модели. При этом за самими фактами не следует искать какой-либо внутренней сущности, скрытых причин и порождающих их механизмов. Этот эмпирический реализм, опирающийся на позитивистскую программу, в экономической науке достаточно чётко прослежива-

ется по линии индуктивизм Дж. С. Милля – частичный анализ А. Маршалла – позитивизм М. Фридмана [1]. Сама власть принципиально не может стать объектом изучения эмпирического реализма, поскольку как сила или системный механизм она рассеяна в системе межсубъектных взаимодействий, организованной по законам идеальной (Вальрасовой) конкуренции. Согласно этим законам субъекты с их природными способностями имеют возможность выбора среди множества эквивалентных межсубъектных отношений, в которые они вступают и всегда свободны отказаться от сделки, если их интересы нарушаются. В таком контексте никто не может на самом деле осуществлять власть над кем-либо еще, и присутствия власти в таком положении вещей нет. Тем не менее, отдельные фактические проявления власти не позволяют полностью исключить её из контекста неоклассической ортодоксии. В первую очередь это касается теории несовершенных рынков, для которых признается концентрация экономической власти, имеющая даже свое эмпирическое выражение в виде различных индексов (концентрации, Лернера, Герфиндаля). Однако принципиально власть рассматривается не как характеристика системы и даже не как её признак, а как отклонение от системных правил, основным из которых является совершенная конкуренция.

В исследовательской программе новой институциональной теории само признание институциональных ограничений неявно вводит власть в анализ социальных процессов. Однако онтология эмпирического реализма в анализе социального взаимодействия не позволяет выделить её как реально существующую силу. Действие власти ограничивается исследованием «природы фирмы» как рыночного института и внутрифирменного взаимодействия. Отправным моментом в направлении признания существования власти стала идея Коуза о иерархической структуре фирмы, которая является «командной экономикой в миниатюре». Она же породила дискуссию и значительный диапазон трактовок власти и как характеристики фирмы, и как экономической системы в целом. Спектр позиций здесь достаточно широк: от полного отрицания власти (Алчиан, Демсец) до утверждений, что деятельность фирмы координируется скорее структурой власти, нежели рыночным обменом (Коуз, Харт, Даль), или признания роли власти в экономике в целом (Боулз, Гинтис, Крепантти) [13]. Тем не менее, методологический индивидуализм, лежащий в основе нового институционализма, сводит сложность отношений между социальными группами, организациями или классами к уровню межсубъектного взаимодействия. Наиболее очевидно это проявляется в анализе противоречий и конфликтности интересов между капиталистом и работниками внутри фирмы, где тот и другой рассматриваются как индивидуумы, стремящиеся оптимизировать результаты своего поведения в условиях заданных институциональных ограничений. В итоге социальная природа власти устраняется из контекста. Власть рассматривается как следствие различий в природных способностях людей и является производной от рыночных отношений. Иерар-

хии как проявление власти признаются реально существующими для ситуаций «провалов рынка», в которых принцип эквивалентности и добровольности в обмене исчезает – например, в случае обладания специфическими ресурсами, асимметричности информации или неполноты контрактов.

В качестве альтернативы онтологии эмпирического реализма с её позитивистской установкой на анализ эмпирического как реально существующего философская доктрина критического реализма предлагает общественным наукам более глубокую онтологию, ориентирующую на выявление сущностных связей в мире наблюдаемого и эмпирического. Согласно критическому реализму наряду с областью фактического и эмпирического, которые относительно автономны, существует область реального – тот уровень бытия, который независим от субъекта и его активности, и в этом смысле остаётся неизменным. На этом глубинном уровне взаимодействуют структуры и внутренние силы, управляющие течением событий в системе, частью которых они являются.

Когда реальные силы и структуры активируют свои причинные механизмы, они проявляется через наблюдаемые явления на уровне фактического, но поскольку сами явления выступают как результат влияния нескольких сил, то эмпирически они могут представлять собой простой поток событий, не имеющих стабильных характеристик. «Конкретный механизм может приводить к совершенно разным результатам в разное время, и наоборот, одно и то же явление может иметь совершенно разные причины» [9, с. 207]. А, следовательно, обобщение эмпирически наблюдаемых событий может вести лишь к выявлению корреляций между ними, представленных в виде модели с несколькими переменными. Поскольку критический реализм позиционирует себя в качестве онтологии, понимаемой как «исследование природы бытия в целом и природы изучаемых наукой объектов, в частности» [5, с. 85], то можно сказать, что его целью являются сущности, лежащие за уровнем мира объектов – выявление структур и механизмов, которым подчинена конкретная реальность и объяснение формы этого взаимодействия.

В соответствии с критическим реализмом власть следует отнести к области глубинной сущности явлений, в отличие от онтологии эмпирического реализма, где власть – лишь частный случай или системный признак, но не характеристика самой системы. Ближе всего онтологическим установкам критического реализма соответ-

ствуют исследовательские программы традиционного институционализма, марксизма, отдельные концепции посткейнсианского направления. Ниже мы попытаемся рассмотреть концепцию власти с позиции марксистской теории в соответствии с онтологией критического реализма. Для этого представляется необходимым вначале обратиться к содержанию понятия власти.

Сам по себе термин «власть» несёт в себе различные семантические оттенки, связанные, в том числе, и с особенностями его использования в языке. В русском языке основным значением данного понятия является подчинение чьей-либо воле, контроль над поведением человека. Стандартная формулировка определяет власть как возможность субъекта оказать воздействие на объект. Если такой возможности нет, то нет и власти. Однако власть – это ещё и возможность (способность, право) действовать тем или иным образом. Смысловая нагрузка в этом случае является более широкой: «власть» здесь выражает возможность делать или не делать что-то. Идея о необходимости концептуализации данного понятия в отношении определенной ситуации или проблемы была высказана Э. Голдменом. Подчеркивая, что центральной идеей в понятии власти... является достижение желаемого, он отмечает, что «было бы неправильным считать, что когда кто-то достигает желаемого, он обязательно имеет власть.... Даже тот, кто регулярно достигает того, что хочет, не обязательно обладает властью», поскольку возможно, он только приспосабливается к изменяющимся обстоятельствам, корректируя в соответствии с ними свои предпочтения [10, с. 223].

Отсюда следует вывод о необходимости различения как минимум двух значений данного термина – власть как возможность делать что-то, или «власть для» (*power to do*), и власть как влияние, «власть над чем-то» (*power over somebody*). Отметим, что в обыденном языке «власть» используется в обоих значениях одновременно. Одни исследования делают акцент на первом значении (Т. Парсонс, П. Моррис, Э. Голдмэн и др.), другие рассматривают данную проблему преимущественно с позиции «власти над кем-то» (М. Вебер, Ф. Оппенгейм, Д. Истон, Д. Картрайт, Б. Бэрри, Д. Ронг, С. Льюкс). Тем не менее, большинство сходится в том, что между этими смыслами существует тесная связь. «Считается общепринятым, что власть сделать что-то («власть для») является, в определённом смысле, основой «власти над», и «власть над» часто объясняется с помощью «власти для» [4, с. 164].

эмпирическое	• восприятие, представление опыт, данные, показатели
фактическое	• события, действия, положение вещей, факты
реальное	• структуры, механизмы, силы, отношения

Рис. 1. Стратифицируемая онтология критического реализма

Чтобы объяснить этот тезис, обратимся сначала к понятию «власти для». Наличие у субъекта (физического лица, фирмы, организации, государства) возможностей/ресурсов для осуществления этой власти и наличие ограничений определяют набор возможных вариантов принятия решений и диапазон его возможных действий. Множество возможных наборов индивидуального поведения и принятия решений можно определить как «систему принятия решений». В этой системе отношения между отдельными его вариантами могут принимать различные формы. В одних случаях индивидуальные наборы принятия решений могут быть просто несоизмеримы, например, если А стремится получить Х, но не У, тогда как Б может выбрать У, но не Х. В этом случае ограничения в принятии решения для А и Б отсутствуют. Если же набор принятия решений А включает в себя один из наборов Б, тогда у Б возникают ограничения в выборе, которых нет у А. Такие ограничения неизбежны из-за социального характера взаимодействия, подразумевающего определённую конфликтность целей и интересов: «какая-то степень конфликта целей, очевидно, является обязательным условием осуществления власти (но не *обладания* властью) в ее наиболее общем смысле» [4, с. 198]. Очевидно, чем меньше ограничения и шире набор принятия решений, тем шире диапазон возможных действий субъекта. Например, можно говорить, что величина располагаемого дохода определяет покупательную возможность индивида, а наличие трудовых, капитальных, природных ресурсов – уровень развития страны. Доход или ресурсы здесь следует понимать как возможность реализации «власти для» в виде покупательной способности или уровня развития.

«Власть над» можно рассматривать как способность изменить «власть для» других агентов. Например, А будет иметь власть над Б, если выбор Б зависит от конкретных действий выбранных А в его собственном наборе принятия решений. Это может произойти, во-первых, когда А способен влиять на цели Б, и, во-вторых, когда А может каким-либо образом ограничить набор принятия решений Б. Поскольку в социальной системе цели и наборы принятия решений агентов всегда зависят друг от друга, наличие «власти над» будет связано с распределением «власти для» в системе. Если «власть для» распределена симметрично и каждый агент обладает множеством равнозначных вариантов выбора при отсутствии ограничений (как в модели совершенной конкуренции), то «власть для» будет практически невозможна. «Власть над» возникает только при асимметричном распределении «власти для», где асимметричность определяет возможность установления ограничений на принятие решений со стороны других субъектов. В наиболее сильной её форме «власть над» проявляется как отношение принуждения/подчинения: А может приказывать Б делать что-то, и Б вынужден подчиняться. В терминах ограничений власть А над Б есть выражение способности А ограничивать набор принятия решений Б установлением для него только одного варианта выбора. Концептуально важным здесь является понимание того, что анализ «власти для» всегда логически предшествует анализу «власти над»,

поскольку «власть над» всегда включает в себя «власть для», но не наоборот» [4, с. 171]. В этом смысле «власть над» – это только видимая вершина отношений, которая выделяется над поверхностью отношений «власти для». Очевидно также, что эти два понятия, тесно связанные между собой, несут абсолютно разную смысловую нагрузку. Термин «власть для» является одномерной характеристикой власти и может применяться при описании поведения отдельного субъекта, когда объект власти, возможно, вообще отсутствует. Тогда как «власть над» предполагает хотя бы один субъект и минимум один объект, на которого направлена (или может быть направлена) власть.

Идея власти как системной характеристики социального взаимодействия в марксизме прослеживается достаточно чётко. Отправным моментом анализа является представление об экономике не просто как о системе взаимодействия индивидуальных интересов, а как системе общественных отношений и социальных сил. «Общество не состоит из индивидов, а выражает сумму тех связей и отношений, в которых эти индивиды находятся друг к другу» [7, с. 214]. Капитализм как форма общественного устройства, в понимании Маркса, представляет собой систему общественного товарного производства. Поэтому товар является исходным моментом самой системы и основной категорией, через которую раскрываются её основные признаки, а именно – частная собственность, рынок и конкуренция.

Частная собственность как институт фиксирует и закрепляет отношение агентов к ресурсам и их распределение между ними. Само наличие частной собственности предполагает наличие властных отношений, поскольку собственность исходно распределена асимметрично: чем больше собственность, тем больше возможности и шире набор индивидуального принятия решений, или того, что мы называем «власть для».

Рынок – это система связи между индивидуальными субъектами, которые вступают в сделки по поводу обмена имеющихся у них благ. Но рынок – это еще и способ координации социальных индивидов, со сходящимися и расходящимися социальными интересами. Понимаемый узко (как в первом случае), рынок представляется как сеть обменных операций, отвечающий принципам совершенной конкуренции. В этом случае, действительно, равноправные субъекты вступают в сделки и всегда могут отказаться от них, если условия сделки предполагают ограничения или недостаточны с точки зрения их целей и предпочтений. В такой сети обмена власть не существует. Если же рынок – это способ координации социальных интересов, то различные социальные группы (классы) обладают различными возможностями при заключении сделок.

Поскольку «власть для» как таковую мы определили как множество возможных индивидуальных наборов поведения и принятия решений сделать (или не сделать) что-то, то в терминах рынка «власть для» выступает как покупательная власть, или способность купить (или не купить) что-то. Покупательная власть/способность всегда присутствует в системе, основанной на частной

собственности и рынке. Она определяется распределением прав собственности и множеством цен, которые определяют бюджетные ограничения каждого агента. А поскольку существует асимметричность в распределении частной собственности, «власть для»/покупательная власть с точки зрения социального взаимодействия также распределена неравномерно. Всегда есть группы людей, обладающие большей или меньшей покупательной способностью. Остается выяснить, каким образом структура горизонтальных взаимодействий «власти для»/покупательной власти отдельных индивидов на рынке трансформируется в вертикальную структуру принуждения, или «власти над». Различия в покупательной способности, её недостаточность или отсутствие – это экономическое ограничение, которое вынуждает одних работать (добровольно), нанимаясь к другим. К. Маркс определяет такие группы как классы в лице наемных работников (L) и капиталистов (K), исходя из их отношения к средствам производства. Первые, являясь юридически свободными, не имеют иных источников дохода и вынуждены продавать свой труд ради получения покупательной власти. Вторые, обладая значительной покупательной властью или капиталом, имеют возможность использовать труд ради увеличения своей покупательной власти в обмен на предоставление части её наёмным работникам. Предоставление наёмными работниками своего труда капиталисту предполагает подчинение интересов наёмных работников интересам капиталиста. Здесь L, ограниченный своей покупательной способностью, согласен подчиняться K, который может ему её предоставить, иначе говоря, K способен влиять на цели L, а значит, возникает система принуждения, или «власть над» в отношении между классами, обладающими различной покупательной «властью для». Следует подчеркнуть, что эта форма принуждения является не следствием преднамеренного выбора более влиятельных субъектов, но, скорее, следствием действия безличных механизмов, которые подчиняются рыночным ценам.

Основным механизмом, который фиксирует и воспроизводит существующую систему власти, является конкуренция. В отличие от рыночной конкуренции, социальная конкуренция отражает конфликт интересов социальных субъектов (классов) по поводу распределения власти. Расстановка сил здесь очевидна: работники вынуждены работать, чтобы получить небольшую долю покупательной власти, тогда как капиталисты заранее обладают ею благодаря своему капиталу. Поэтому в межклассовой конкуренции одна сторона стремится сохранить status quo, другая – перераспределить в свою пользу. Наряду с межклассовой конкуренцией действует также конкуренция внутри классов. Более интенсивна она внутри менее сильного класса, т. е. класса работников, а значит, этот класс слабее по отношению к другим. Обе формы социальной конкуренции выражают себя в динамике безработицы, динамике заработной платы и рыночной власти.

Безработица изначально воспринимается как привычная и постоянная характеристика современного спо-

соба хозяйствования. Однако странно было бы искать её причины исключительно в рыночном неравновесии. Безработица необходима капиталу, в этом он непосредственно заинтересован. Как бы теоретически не обосновывалась необходимость «естественной» безработицы, развития гибких форм занятости, увеличения времени обучения работника и т. д., в конечном счете, всё это проявления «резервной армии труда», порождаемой капиталом и поддерживаемой на нужном уровне. Чем выше уровень безработицы, тем большей степенью власти в межклассовой конкуренции он обладает, тем больше у него возможности минимизации издержек, увеличения прибыли и накопления.

Заработная плата, если конкуренция среди работников сильна, имеет тенденцию снижаться до уровня, ниже которого работник не станет предлагать свой труд. Этот уровень, или стоимость рабочей силы, относителен и определяется исходя из «средних потребностей и степени цивилизации работников» [6]. Аналогично, если спрос на товары растёт, а резервная армия свободных рабочих рук невелика, рост конкуренции среди капиталистов ведет к росту зарплат. Однако как только возникают риски снижения нормальной средней прибыли, капиталистическая конкуренция не теряет обороты, а рост зарплат прекращается.

Рыночная власть как следствие экономической власти возникает в виде способности фирмы устанавливать и поддерживать цену, независимо от рыночных цен. Внутрикласовая конкуренция между капиталистами ведёт к применению более эффективных технологий, а рост отдачи от масштаба и разделение труда ускоряет накопление и рост концентрации капитала. Этому способствует также стремление к слияниям и поглощениям. Как следствие, всё меньшее число капиталистов концентрирует у себя всё больше капитала, что ведет к усилению монополий, т. е. рыночной власти. А рыночная власть, в свою очередь, усиливает асимметричность распределения покупательной власти/способности.

Подобные процессы, порождаемые конкуренцией внутри и между классами, следует понимать в общем, как тенденции в распределении власти, которым следует экономиста. И хотя сейчас регулирование безработицы, определение заработной платы, антимонопольная политика представляет собой сложный комплекс мер с участием самых разных социальных структур и институтов, которые могут тормозить или усиливать эти тенденции, они, тем не менее, действуют как силы, определяющие капиталистический способ социального взаимодействия.

ВЫВОДЫ

Существуют тенденции, задающие общий вектор развития или отражающие способ функционирования исследуемой системы. Эти тенденции определяются внутренними структурами, причинными силами и механизмами, действующими на уровне реального. Они не обнаруживаются с помощью органов чувств или технических систем непосредственно, а только рационально с

помощью логики. События или положения дел, изменения свойств и качеств объектов на уровне фактического, доступного наблюдению является следствием действия одной или нескольких подобных тенденций. С позиций КР логика исследования должна обращаться в первую очередь к обнаружению действия внутренних сил, определяющих эволюцию и развития самой системы. В анализе социально-экономических систем одной из таких сил является власть – как внутренняя существенная системная характеристика любого социального взаимодействия.

Большинство теорий, придерживающихся онтологии и методологических приёмов эмпирического реализма, рассматривает власть как поверхностную форму межличностных отношений, где отношения власти существуют как ситуативные проявления рыночной власти. В отличие от них методология К. Маркса и онтологическая программа критического реализма позволяет представить капитализм как систему власти, в которой экономическая власть и принуждение зависят от распределения покупательной власти. Структурой, порождающей власть, является классовая структура, основанная на частной собственности и свободном обмене. В этих структурных рамках власть как покупательная способность и как возникающее на её основе принуждение постоянно воспроизводится и переходит из одной формы в другую. Социальная конкуренция выступает тем механизмом, благодаря которому результат действия сил власти в виде тенденций динамики безработицы, уровня зарплат, концентрации капиталов и рыночной власти отражается на уровне фактического. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Ананьин О. И.** Онтологические предпосылки экономических теорий / О. И. Ананьин. – М. : Ин-т экономики РАН, 2013. – 50 с.
2. **Болдырев И.** Онтология ортодоксальной экономической науки: проблемы построения и интерпретации [Электронный ресурс] / И. Болдырев. – Режим доступа : <http://institutiones.com/general/1076-ontologiya-ortodoksalnoj-ekonomicheskoy-nauki>
3. **Кошовец О. Б.** Онтологический анализ отношения теории и реальности в методологии экономической науки / О. Б. Кошовец, И. Э. Фролов, А. В. Чусов // *Философия и общество*. – 2015. – № 1. – С. 156–176.
4. **Ледяев В. Г.** Власть: концептуальный анализ / В. Г. Ледяев. – М. : РОССПЭН, 2001. – 384 с.
5. **Лоусон Т.** Современная «экономическая теория» в свете реализма [Электронный ресурс] / Т. Лоусон. – Режим доступа : http://elib.org.ua/economics/ua_show_archives.php?archive
6. **Маркс К.** Капитал: критика политической экономии / К. Маркс, Ф. Энгельс. // Соч. Т. 23. – 2 изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1968.
7. **Маркс К.** Экономические рукописи 1857–1859 / К. Маркс, Ф. Энгельс // Соч. Т. 46, ч. 1. – 2 изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1968.
8. **Тараров Я.** Онтологические основания физического знания и современная экономическая теория / Я. Тараров, Н. Иваненко // *Вопросы философии*. – 2011. – № 12. – С. 47–56.
9. **Bhaskar, R.** A realist theory of science / R. Bhaskar. – 2nd Edition, Hassocks : Harvester Press, 1978.

10. **Goldman, A.** Toward a Theory of Social Power / A. Goldman // *Philosophical Studies*. – 1972. – Vol. 23, No. 4. – P. 221–268.
11. **Ehrbar, H. G.** Critical realist argument in Marx's Capital / H. Ehrbar // *Critical Realism and Marxism*. – London : Routledge, 2001.
12. **Fleetwood, S.** Causal laws, functional relations and tendencies / S. Fleetwood // *Review of Political Economy*. – 2001. – Vol. 13 (2). – P. 201–220.
13. **Palermo, G.** Economic power and the firm in new institutional economics: two conflicting problems / G. Palermo // *Journal of Economic Issues*. – 2000. – Vol. 34, No. 3. – P. 573–601.

REFERENCES

- Ananin, O. I. *Ontologicheskiye predposylki ekonomicheskikh teoriy* [Ontological preconditions of economic theories]. Moscow: In-t Ekonomiki RAN, 2013.
- Boldyrev, I. "Ontologiya ortodoksalnoy ekonomicheskoy nauki: problemy postroyeniya i interpretatsii" [Ontology of orthodox economics: the problem of construction and interpretation]. <http://institutiones.com/general/1076-ontologiya-ortodoksalnoj-ekonomicheskoy-nauki>
- Bhaskar, R. *A realist theory of science*. Hassocks: Harvester Press, 1978.
- Ehrbar, H. G. "Critical realist argument in Marx's Capital". In *Critical Realism and Marxism*. London: Routledge, 2001.
- Fleetwood, S. "Causal laws, functional relations and tendencies". *Review of Political Economy*, no. 13 (2) (2001): 201–220.
- Goldman, A. "Toward a Theory of Social Power". *Philosophical Studies*, vol. 23, no. 4 (1972): 221–268.
- Koshovets, O. B., Frolov, I. E., and Chusov, A. V. "Ontologicheskii analiz otnosheniya teorii i realnosti v metodologii ekonomicheskoy nauki" [The ontological analysis of the relationship of theory and reality in the methodology of economics]. *Filosofiya i obshchestvo*, no. 1 (2015): 156–176.
- Ledyayev, V. G. *Vlast: kontseptualnyy analiz* [Power: conceptual analysis]. Moscow: ROSSPEN, 2001.
- Louson, T. "Sovremennaya «ekonomicheskaya teoriya» v svete realizma" [The modern "economic theory" in the light of realism]. http://elib.org.ua/economics/ua_show_archives.php?archive
- Marks, K., and Engels, F. "Kapital: kritika politicheskoy ekonomii" [Capital: A Critique of Political Economy]. In *Sochineniya*, vol. 23. Moscow: Izd-vo politicheskoy literatury, 1968.
- Marks, K., and Engels, F. "Ekonomicheskiye rukopisi 1857–1859" [Economic Manuscripts 1857–1859]. In *Sochineniya*, part 1, vol. 46. Moscow: Izd-vo politicheskoy literatury, 1968.
- Palermo, G. "Economic power and the firm in new institutional economics: two conflicting problems". *Journal of Economic Issues*, vol. 34, no. 3 (2000): 573–601.
- Tararoyev, Ya., and Ivanenko, N. "Ontologicheskiye osnovaniya fizicheskogo znaniya i sovremennaya ekonomicheskaya teoriya" [Ontological foundation of physical knowledge and modern economic theory]. *Voprosy filosofii*, no. 12 (2011): 47–56.

РОЗВИТОК СТРУКТУРИ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ: СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДСИСТЕМ

© 2016 ШЕВЧЕНКО О. О.

УДК 330.342

Шевченко О. О. Розвиток структури господарської системи: системно-синергетичний аналіз підсистем

Метою статті є дослідження структури господарської системи із застосуванням системно-синергетичного аналізу її підсистем. Розглянуто еволюцію використання системного підходу щодо аналізу господарських систем сучасного світу. Виділено ознаки системного підходу та властивості господарських систем. У сучасному парадигмальному контексті визначено поняття розвитку та еволюції господарських систем. У відповідності до синергетичної парадигми дослідження обґрунтовано системну трансформацію суспільства, доведено вплив біфуркаційних механізмів на протікання трансформаційних процесів розвитку господарських систем. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення фундаментальних наукових засад дослідження господарського механізму крізь призму цивілізаційного підходу, нарощування сучасної бази досліджень флуктуацій господарських систем сучасного світу, належного прогнозування станів біфуркаційності національної господарської системи. Подальше використання системно-синергетичного аналізу є доцільним для врахування параметрів кризи розвитку суспільства, господарських систем, які виступають основними об'єктами впливу в процесі управління світогосподарськими процесами в цілому й основним об'єктом вивчення у процесі їх пізнання із застосуванням цивілізаційного підходу дослідження.

Ключові слова: господарська система, системний підхід, системно-синергетичний аналіз, емерджентність, цілісність.

Бібл.: 41.

Шевченко Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра історії та теорії господарства, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: e.shevchenko@krm.net.ua

УДК 330.342

UDC 330.342

Шевченко Е. А. Развитие структуры хозяйственной системы: системно-синергетический анализ подсистем

Целью статьи является исследование структуры хозяйственной системы с применением системно-синергетического анализа её подсистем. Рассмотрена эволюция использования системного подхода для анализа хозяйственных систем современного мира. Выделены признаки системного подхода и свойства хозяйственных систем. В современном парадигмальном контексте определено понятие развития и эволюции хозяйственных систем. В соответствии с синергетической парадигмой исследования обоснована системная трансформация общества, доказано влияние бифуркационных механизмов на протекание трансформационных процессов развития хозяйственных систем. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является определение фундаментальных научных основ исследования хозяйственного механизма сквозь призму цивилизационного подхода, наращивание современной базы исследований флуктуаций хозяйственных систем современного мира, надлежащего прогнозирования состояний бифуркационности национальной хозяйственной системы. Дальнейшее использование системно-синергетического анализа целесообразно для учета параметров кризиса развития общества, хозяйственных систем, которые являются основными объектами воздействия в процессе управления мирохозяйственных процессов в целом и основным объектом изучения в процессе их познания с применением цивилизационного подхода исследования.

Ключевые слова: хозяйственная система, системный подход, системно-синергетический анализ, эмерджентность, целостность.

Библ.: 41.

Шевченко Елена Александровна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра истории и теории хозяйства, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: e.shevchenko@krm.net.ua

Shevchenko O. O. Development of the Structure of Economic System: the System-Synergetic Analysis of Subsystems

The article is aimed at studying the structure of economic system using the system-synergetic analysis of its subsystems. Evolution in using the system approach for analyzing economic systems in the modern world has been considered. Signs of the system approach as well as characteristics of economic systems have been allocated. Both development and evolution of economic systems has been defined in the current paradigmatic context. In accordance with the synergetic paradigm of research, system transformation of society has been substantiated, influence of bifurcation mechanisms on the course of transformational processes in the development of economic systems has been proven. Prospects for further research in this area are to define the fundamental scientific bases of research on economic mechanism through the prism of the civilizational approach, developing a contemporary base of researches on fluctuations of economic systems in the modern world, proper forecasting of bifurcation status of the national economic system. Further use of the system-synergetic analysis is advisable to account the characteristics of the development crisis of society and economic systems, which are the main objects of influence in the management of global economic processes in general and the main object of studying in the course of their cognition, using the civilizational approach of researching.

Keywords: economic system, systematic approach, system-synergetic analysis, emergence, integrity.

Bibl.: 41.

Shevchenko Olena O. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of History and Theory of Economy, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: e.shevchenko@krm.net.ua

Національні особливості кожної держави відіграють не останню роль у формуванні та функціонуванні економіки як господарської системи. Усе гостріше постає питання про оновлення інструментарію теоретичного осмислення реалій національної та глобальної економіки, формування нових підходів в їх розумінні та поєднанні економічної теорії з практикою

господарювання. У сучасній літературі майже відсутня інформація щодо радикальних змін у господарських системах, що відбулися, починаючи з 30-х років минулого століття. Сформовані в їх надрах нові форми господарювання надали господарським системам нової якості, а етапи таких змін дозволяють встановити особливості сучасного стану господарств. Сучасні дослі-

дження проблеми спираються на емпіричну реальність, узагальнюють окремі процеси та категоріальну ієрархію, яка відображає вихідне поняття системи та разом з тим формує можливу теоретичну схему дослідження даної категорії. У них розвиток господарської системи розглядається із застосуванням системного підходу, синергетики як процес планомірних змін, внаслідок чого виникає якісно новий стан економічної системи. Однак, незважаючи на очевидні здобутки економічної науки в дослідженні окреслених наукових проблем, присвячених структурному розвитку національної економіки, багато питань і на цей час залишаються невирішеними навіть у теоретико-методологічному аспекті. Усвідомлення актуальності, а також недостатній рівень науково-теоретичного обґрунтування низки питань зумовили мету та послідовність наукового дослідження.

Сучасні соціально-економічні явища та процеси, зумовлені реаліями трансформаційних перетворень суспільства, загострюють потребу у фундаментальних дослідженнях сутності, структури та типологізації господарських систем. Вирішення цієї проблеми потребує звернення до філософського принципу системності, який здатен пояснити окремий вимір господарської реальності у сучасному суспільстві.

Поняття «система» з'явилося, як відомо, з метою забезпечення дослідницьких інтересів доволі спеціалізованої теоретичної сфери, а згодом воно поширилося на всі галузі наукової, технічної, суспільної та господарської практики.

Започаткування системного підходу пов'язано з критичним переосмисленням аналітико-синтетичних концепцій класичної науки в творах Г. Спенсера [26, с. 5], К. Маркса [20, с. 128], Т. Парсонса [24, с. 41], К. Поланьї [39, с. 38], Й. Шумпетера [33, с. 8] та інших відомих дослідників. Головні ключові принципи системного підходу знайшли яскраве відображення в працях філософів та економістів. Так, у праці відомого російського філософа та економіста О. Богданова «Загальна організаційна наука (тектологія)» наведено трактування організованості (системності) як «властивість цілого бути більшим за суму своїх частин» [2, с. 85]. Австрійсько-канадський біолог Л. фон Берталанфі, автор фундаментальної праці «Загальна теорія систем» (1968), сформулював дефініцію системи як «сукупність елементів, що знаходяться у взаємодії» [36, с. 5]. Система – це насамперед впорядкована множина взаємопов'язаних елементів, які володіють певною структурою і організацією. Таким чином, сформульована ще в античності теза про те, що цілісність є більшою, ніж сума її частин, мала вже не містичний смисл, а фіксувала знаковий етап і проблему організації мислення.

Аналізуючи наукові здобутки економічної теорії [3, с. 21; 7, с. 11; 9, с. 34; 18, с. 8; 19, с. 67; 25, с. 18; 27, с. 9], слід відмітити в наукових дослідженнях щодо використання для аналізу господарських систем такі ознаки системного підходу:

1) дослідження об'єкта утворення (системи) як цілісного відносно зовнішнього середовища, що складається з елементів, які не підлягають подальшій дифе-

ренціації, та зв'язків, які породжують нові емерджентні властивості цілісності (як зауважив Роберт Мертон, «зв'язок віддзеркалює динамічно-функціональний вимір життєдіяльності системи» [21, с. 131]);

2) робиться акцент на з'ясуванні сутності відносин та зв'язків у господарській системі, виокремлення тих з них, які є системоутворюючими, такими, що забезпечують відносно відособлене функціонування системи;

3) застосування характеристики елементів системи залежно від специфіки цілого з урахуванням того, що сутнісні властивості господарської системи визначаються не тільки властивостями елементів, а й властивостями її структури та системоутворюючих зв'язків (виділяють домінування цілого над частинами);

4) підкреслення того, що будь-який з підсистем властиві свої особливості формування та темп її розвитку, які не збігаються із загальною характеристикою господарської системи;

5) з'ясування принципів ієрархії елементів господарської системи, способів взаємовпливу та функціональної координації її підсистем.

Системна методологія покликана інтегрувати аналітичний та холистський, послідовно науковий та інтуїтивний, об'єктивний та ціннісно-орієнтований методи пізнання. Саме системний метод надає можливість розглянути суспільство у сукупності його істотних властивостей і особливостей. Згідно із зазначеним підходом господарська система є способом існування об'єктивної реальності, з множиною підсистем та елементів, взаємодія між якими та зовнішнім середовищем зумовлює її якісну або сутнісну інтегративну цілісність.

Загалом, категорія «велика суперсистема» увійшла в науковий обіг у 70-х роках ХХ ст., однак чіткого її визначення не існує й дорсі. На думку науковців, потреба в цій категорії зумовлена не стільки необхідністю класифікації наявних систем, як виявленням методів дослідження еволюції господарської системи з урахуванням стану її всіх підсистем.

Можна виділити та узагальнити такі ознаки господарської системи, як керованість та цілеспрямованість (наявність у системи загальної мети); складна ієрархічна структура господарської системи, яка передбачає поєднання централізованого управління з функціональною автономністю підсистем; емерджентність (наявність інтегративних властивостей, які неможливо вивести зі спостережуваних властивостей елементів) системи; багатоканальність зв'язків елементів (взаємозв'язок підсистем по горизонталі та по вертикалі); складні відносини між змінними величинами; наявність інформаційних зв'язків між підсистемами та зовнішнім середовищем; полікритеріальність оцінки результативності функціонування системи; наявність конкуруючих складових системи та конфліктних ситуацій.

Суспільству субстанційно не притаманна адитивність, тобто тип відношень між цілим та його частинами, коли властивості цілого повністю визначаються властивостями його частин. Натомість соціум функціонує за принципом холізму, згідно з яким цілісність принципово більша (якісно інакша), ніж сукупність її складових. Тут

простежується світоглядна спадкоємність з ентелехією Аристотеля (внутрішня сила, що потенційно містить в собі ціль та кінцевий результат), яка стверджувала, що органічна цілісність завжди більша арифметичної суми її частин. Нові властивості, що виникають у результаті генерації соціальної цілісності, мають назву емерджентних. Поняття «емерджентні властивості» було сформульовано Талкотом Парсонсом у 1937 р. у контексті функціональних особливостей соціальних систем. Науковець мав на увазі, пов'язані між собою, три властивості: 1) системи володіють певною структурою, що виникає не сама по собі, а завдяки процесам соціальної взаємодії; 2) ці емерджентні властивості не можуть бути редуковані до звичайної суми характеристик соціальних суб'єктів; 3) значення будь-якої дії в суспільстві важко зрозуміти ізольовано від контексту соціальної підсистеми, в межах якої вона виявляє себе.

На сьогодні слід виділити такі властивості господарської системи суспільства та її підсистем, які пов'язані між собою.

Цілісність господарської системи – це коли зміна будь-якого елемента впливає на всі інші її елементи і приводить до зміни системи в цілому, і навпаки, будь-яка зміна системи позначається на всіх її елементах. Тобто цілісність виражається через єдність різноманітних елементів в системі і передбачає таку взаємодію складових системи, яка характеризується прагненням до самозбереження за змістом та самовідтворення за формою. У результаті господарська система, яка набуває ознак самоорганізації, стає не тільки більш стійкою, але, що, більш важливо, набуває здатності до еволюції.

Ієрархічність та гетерархічність – це наявність системної структури з рівнями організації складових частин. Бо будь-яка система сама може виступати компонентом іншої системи, а сукупності елементів, поєднаних за функціональною ознакою, утворюють компоненти або підсистеми. Взаємозв'язок цих підсистем призводить до того, що окремий елемент може одночасно належати до декількох з них.

Синергія (інтегративність) проявляється у володінні системою властивостями, відсутніми в її елементах, а її підсистеми (елементи) володіють властивостями, що не притаманні господарській системі.

Відкритість господарської системи свідчить про те, що систем функціонує через обмін енергетично-інформаційними потоками з іншими підсистемами та зовнішнім середовищем (суспільством).

Динамічність зосереджена на наявності мети та функцій руху системи, у ході якого господарська система взаємодіє з іншими системами та середовищем, а також долає внутрішні протиріччя.

Нелінійність свідчить про те, через велику кількість зовнішніх та внутрішніх чинників та складність взаємодії між ними розвиток системи є щонайменш циклічним, тобто періоди кількісного та якісного прогресу змінюються періодами деградації, а з підвищенням складності системи можна констатувати наявність крос-циклічних явищ, коли фаза розвитку одних компонентів господарської системи накладається на фазу

регресу інших. Крім того, нелінійність, відсутність жорстко заданого вектору руху системи обумовлює її невизначеність.

Адаптивність та стійкість – це здатність системи зберігати структуру, функціональність та доцільність (для цілеспрямованих систем суспільства) існування за наявності внутрішніх протиріч та зовнішніх впливів. Однак рівновага системи може бути стійкою лише відносно. Значний вплив зовнішнього середовища приводить до усталення багатьох центрів нерівноваги в системі за рахунок дисипативних структур як механізму взаємопроникнення зовнішнього та внутрішнього середовища системи.

Самоорганізація (саморозвиток) – здатність системи до зміни внутрішньої структури під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників, яка реалізується в процесі утворення дисипативних структур та прагнення до динамічної рівноваги.

Фрактальність, як одна з властивостей господарської системи, свідчить, що характер функціонування та розвитку цілісної системи не залежить від масштабу її розгляду, якщо система більш високого рангу змінює власні характеристики певним чином, то всі підсистеми, які входять до її складу змінюються подібно. Спосіб функціонування системи обумовлює спосіб функціонування її компонентів, наслідком даної властивості виступає виконання вимоги узгодженості функціонування складових системи: якщо елементи (підсистеми) функціонально не доповнюють одне іншого, а функціонування компонентів не є подібним, то цілісність господарської системи порушується.

Кожна господарська система характеризується цілісністю своїх елементів (підсистем). Ці підсистеми можуть бути суперечливими і конкурувати між собою. Суспільство як система – це складна, динамічна багатоманітність процесів і структур, кожен з яких має власні пріоритети, однак загалом виявляється необхідним для функціонування системи, забезпечення її рівноваги та стійкості, а характер зв'язку між підсистемами визначає цілісність господарської системи і змістовність емерджентних властивостей, які є найхарактернішою її властивістю. Цілісність господарської системи суспільства безпосередньо забезпечується її економічним центром в особі ринку, економічних органів держави та сукупністю функцій, які вони покликані виконувати. Наявність петлі зворотного зв'язку між центром та підсистемами є однією з ключових ознак системності господарської сфери суспільства. На думку сучасних дослідників, усвідомлення фрактальності господарських систем є науковим відкриттям ХХ ст., заснованим на визнанні правомірності існування структур різних форм, типів, рівнів, що забезпечують величезну кількість взаємодій, максимально сприяючи інтенсифікації обмінних процесів між підсистемами.

У сучасному парадигмальному контексті розвиток господарських систем трактується як нелінійний, багатоваріантний процес господарської еволюції людства. Еволюція розглядається досить у широкому контексті, як процес змін у всіх підсистемах, що відбувається у

формі поступових стрибкоподібних кількісних та якісних перетворень.

Під системною трансформацією слід розуміти всі перетворення, які охоплюють загальний спектр суспільного життя, його духовну, політичну, економічну та соціальну сфери (підсистеми) господарської системи. Системна трансформація охоплює структурні, функціональні та організаційні перетворення підсистем та структурних компонентів. На думку прихильників теорії господарського порядку, системна трансформація зачіпає всі часткові порядки суспільного життя [10, с. 89; 13, с. 172; 23, с. 51].

У відповідності до синергетичної парадигми дослідження дезорганізації господарських систем (особливо яка зростає) проявляється у збільшенні ентропії, наближенні до біфуркаційного стану розвитку та виникненні загроз деструктивних і катастрофічних змін у суспільстві. Досить часто вчені-дослідники аналізують тільки динаміку соціально-економічної системи з урахуванням дії чинників, які зумовлюють різні режими розвитку процесів у нелінійному середовищі [1, с. 34; 5, с. 54; 8, с. 4; 16, с. 115; 22, с. 29; 30, с. 71; 32, с. 12; 34, с. 39; 38, с. 18; 41, с. 238]. Як правило, біфуркаційні механізми трансформації господарських систем ґрунтуються на зворотних зв'язках і передбачають втрату цілісності, принципових відмінних ознак та перехід їх в нову якість. Біфуркаційні механізми значно прискорюють процес розвитку господарської системи суспільства, породжуючи максимальну варіативність станів її підсистем (структурних складових), невизначеність, незворотність та непередбачуваність майбутнього національних економік країн. На думку багатьох сучасних дослідників [6, с. 8; 11, с. 21; 17, с. 87; 29, с. 24; 31, с. 70], біфуркаційні механізми є більш ефективними у порівнянні з адаптаційними, оскільки створюють належні (майже ідеальні) умови для розвитку та дають змогу різко прискорювати його темпи. Варіативність (розгалуженість) та дискретність підсистем дозволяють господарській системі ніби «змінювати» («забувати») старий неефективний (або менш ефективний) стан і на основі багатоваріантного пошуку «відбирати» новий, більш ефективний. Водночас біфуркаційні механізми забезпечують необоротність протікання трансформаційних процесів розвитку господарських систем і сприяють закріпленню змін, що відбулися.

В умовах сучасних викликів, трендів епохи глобалізації та ознак національної кризи прояв стану господарської системи та економічної підсистеми суспільства має ряд особливостей. По-перше, стан біфуркації повинен приводити до змін в регулюванні або застосуванні засобів управління ситуацією, а, по-друге, вплив змін середовища на параметри світової та національної кризи є випадковим, і тому траєкторію її перебігу після стану біфуркації визначити дуже складно. Часові лаги катастрофи (руйнування) системи визначаються за принципом «максимального зволання», а стан біфуркації змінюється лише тоді, коли у системи немає іншого виходу, бо чим вищий рівень нестійкості системи, тим більша кількість мікроциклів її розвитку.

Системна господарська еволюція базується на двох взаємопов'язаних процесах: по-перше, відбувається структурна перебудова економіки, зміна кількості та складу параметрів порядку, формується спектр можливих варіантів траєкторії подальшого розвитку національної економіки; по-друге, економічна структура накопичує соціальну енергію перетворень, впливаючи на поведінкову складову господарського розвитку [4, с. 7; 12, с. 81; 14, с. 794; 15, с. 21]. У більшості сучасних досліджень спостерігається одночасне вживання понять («суспільний розвиток», «економічний розвиток», «соціально-економічний розвиток» та «господарський розвиток» без розмежування і конкретизації їх відмінностей та суті. Однак якщо розглядати суспільство із системної точки зору і виділяти такі його підсистеми (або складові), як економічна, політична, соціальна, фінансова, культурна сфери, необхідним стає уточнення змісту поняття господарського та економічного розвитку.

Наукові підходи до загальнотеоретичного обґрунтування категорії розвитку в різні історичні епохи є досить розмаїтими. У сучасній філософській літературі під розвитком розуміється зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, яка характеризується такими трьома властивостями: є закономірною, спрямованою і якісною зміною [35, с. 112]. Під *закономірністю* розуміється не випадковий характер змін. *Спрямованість* змін означає перехід від одного стану об'єкта до іншого не шляхом постійного повторення пройденого, не рухом по колу, а поступовим рухом до більш досконалого стану об'єкта (прогресивний розвиток) або рухом у протилежному напрямі (регресивний розвиток). Якісні зміни визначаються переходом від структури однієї якості (з однією кількістю її складових, порядком їх розташування одна відносно одної та характером взаємозв'язку між ними) до структури іншої якості (з іншою кількістю, порядком і типом взаємозв'язків складових) [37, с. 29]. Розвиток виступає як виникнення нового якісного стану об'єкта в результаті зміни його складу і структури [40, с. 140].

Суспільство є складною системою через велику кількість елементів і складність зв'язків між ними, відкритою системою, оскільки взаємодіє із зовнішнім середовищем шляхом обміну речовиною, енергією та інформацією, і системою динамічною, яка змінюється у часі.

Елементами суспільства як господарської системи є соціальні інститути, тобто стійкі сукупності людей, груп, закладів, що виступають самостійними суб'єктами соціальної дії. Соціальні інститути, своєю чергою, складаються з неподільних компонентів суспільства – окремих людей. Між елементами суспільства виникає велика кількість складних зв'язків, які називають суспільними відносинами і які формують структуру суспільства.

Залежно від спрямованості відносин, що виникають між елементами суспільства, виділяють його основні підсистеми – сфери суспільної діяльності – певні великі відносно самостійні сукупності стійких відносин між соціальними суб'єктами. Кожна сфера складається з елементів (людей, соціальних інститутів) і певних відносин, що між ними склалися. Одні й ті ж елементи задіяні одночасно в різних сферах у зв'язку із різнобічністю їх функці-

онування. Традиційно виділяють чотири сфери суспільного життя: економічну, політичну, духовну і соціальну, які є підсистемами суспільства і містять його елементи.

Між елементами економічної системи складаються різноманітні відносини, які формують структуру системи. Серед економічних відносин виділяють такі групи, як *соціально-економічні відносини* – відносини між усіма учасниками господарської діяльності з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання благ, які визначаються формою власності на засоби виробництва і виготовлений продукт; *організаційні форми* господарської діяльності – відносини між економічними суб'єктами, що пов'язані із суб'єктом господарювання, які визначають структуру останнього; *конкретні економічні зв'язки* між підприємствами і організаціями – відносини між організаціями і підприємствами, які встановлюються за допомогою безпосередніх угод між учасниками, та *господарський механізм* – відносини між елементами економічної системи і державою, за допомогою яких остання регулює господарську діяльність на макрорівні.

До зовнішнього середовища економічної системи належать елементи, які не ввійшли до неї.

Глобальний економічний розвиток – це достатньо динамічний процес, що характеризується інтеграцією національних господарських систем сучасного світу [28, с. 57]. В епоху глобалізації світове господарство стає більш значущим за національні господарські системи, а це, своєю чергою, ускладнює регулювання внутрішніх процесів у структурних підсистемах. Сучасну світову економічну нерівномірність виправдовує теорія синергетики (галузь наукових досліджень, метою яких є виявлення загальних закономірностей у процесах стійкості та деструкції упорядкованих тимчасових простіших структур різної складності в господарських системах сучасного світу).

ВИСНОВКИ

У межах синергетики вивчаються спільні дії окремих частин якоїсь неупорядкованої системи, внаслідок яких відбувається самоорганізація – виникають макроскопічні просторові, тимчасові структури, що розглядаються як детерміновані або стохастичні закономірності. Вивчається і зворотне явище – перехід від упорядкованого стану господарської системи до суспільного хаосу. Поточна кризова ситуація – це наслідок довгострокової, переважно екзогенної, детермінованості національної моделі соціально-економічної динаміки, недооцінки ролі та значення фундаментальних наукових засад дослідження господарського механізму криз призму цивілізаційного підходу, нарощування сучасної бази досліджень флуктуацій господарських систем сучасного світу, належного прогнозування станів біфуркаційності національної господарської системи.

Становлення глобалізаційних умов розвитку світового господарства супроводжується виникненням низки суперечностей економічного, соціального та політичного характеру, які є передумовами виникнення структурних світових економічних криз. Для національної господарської системи є доцільним урахування

параметрів кризи розвитку суспільства, які виступають основними об'єктами впливу в процесі управління світогосподарськими процесами в цілому й основним об'єктом вивчення у процесі їх пізнання із застосуванням цивілізаційного підходу дослідження та прикладних засад синергетичного аналізу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бальцерович Л. Свобода і розвиток: економія вільного ринку / Л. Бальцерович. – Львів: Бібліотека журналу «І», 2000. – 332 с.
2. Богданов А. А. Тектология. Всеобщая организационная наука: в 2-х кн. / А. А. Богданов. – Книга 1. – М.: Наука, 1989. – 303 с.
3. Бураковський І. У пошуках моделі економічного розвитку / І. Бураковський // Українська державність у ХХ ст. (Історико-політологічний аналіз) / Кер. авт. кол. О. Дергачов. – К.: Політична думка, 1996. – 435 с.
4. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии, или теория общественного богатства / Л. Вальрас. – М.: Изд-граф, 2000. – 448 с.
5. Гавриленко І. М. Соціальний розвиток: монографія / І. М. Гавриленко, М. П. Недюха, Л. М. Усаченко. – Херсон: Гринь Д. С., 2014. – 478 с.
6. Гагаринов А. В. Энтропогенная системная катастрофа XX века: сущность, причины, последствия / А. В. Гагаринов, П. М. Кобзев, А. А. Котляр // Бізнес Інформ. – 2015. – № 5. – С. 8–15.
7. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2013. – 472 с.
8. Головатий М. Ф. Держава і суспільство: концептуальні засади та соціальна взаємодія в сучасних умовах формування й функціонування держав / М. Ф. Головатий // Економічний часопис – XXI. – 2015. – № 9–10. – С. 4–8.
9. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
10. Гэлбрейт Дж. Экономические теории и цели общества / Дж. Гэлбрейт. – М.: Прогресс, 1976. – 408 с.
11. Євдокимова Д. М. Економічний розвиток: процесний підхід / Д. М. Євдокимова // Стратегія економічного розвитку України. – 2004. – Вип. 15. – С. 21–24.
12. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: монография / [Артемюва Т. И., Гриценко А. А., Кричевская Т. А. и др.]; под. ред. чл. корр. НАН Украины А. А. Гриценко; Нац. акад. наук Украины, Ин-т экономики и прогнозирования. – К., 2013. – 580 с.
13. Кирилюк Є. М. Методологія дослідження процесів трансформації економічних систем у сучасних теоріях / Є. М. Кирилюк, А. М. Прощаликіна // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 172–179.
14. Клейнер Г. Б. Новая теория экономических систем и ее приложения / Г. Б. Клейнер // Вестник Рос. акад. наук. – 2011. – Т. 81. – № 9. – С. 794–811.
15. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман / Пер. с фр.; под общ. ред. Н. И. Хрустальной. – М.: Прогресс Универс, 1993. – 192 с.
16. Липов В. Моделі зростання і розвитку за Джованні Аррігі: український шанс? / В. Липов // Вісник Київського нац. торг-екоп. ун-ту. – 2014. – № 1. – С. 115–126.
17. Литвиненко Н. І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни: монографія / Н. І. Литвиненко. – Дніпропетровськ: НГУ, 2015. – 308 с.
18. Литвиненко Н. І. Структура інституціонального середовища економічної системи та взаємозв'язок між його

елементами / Н. І. Литвиненко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 8–15.

19. **Майнцер К.** Сложносистемное мышление: материя, разум, человечество. Новый синтез / К. Майнцер / Пер. с англ. – М.: URSS, 2009. – 464 с.

20. **Маркс К.** Письма о «Капитале» / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Издательство политической литературы, 1986. – 746 с.

21. **Мертон Р.** Социальная теория и социальная структура / Роберт Мертон. – М.: АСТ, Хранитель, 2006. – 880 с.

22. **Морозов О.** Основы теорії потужності економічних систем / О. Морозов // Економіст. – 2014. – № 12. – С. 28–32.

23. **Панухник О. В.** Теоретичні засади біфуркаційності економічних систем в контексті трансформацій міжсуб'єктних зв'язків / О. В. Панухник, І. Б. Маркович // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 51–57.

24. **Парсонс Т.** Система современных обществ / Т. Парсонс. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 270 с.

25. Синергетична парадигма економіки / Є. І. Ходаківський, І. Г. Грабар, Ю. С. Цал-Цалко та ін. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 154 с.

26. **Спенсер Г.** Синтетическая философия (в кратком изложении Говарда Коллинза) / Г. Спенсер. – К.: Ника-Центр, 1997. – 512 с.

27. **Степаненко С. В.** Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія / С. В. Степаненко. – К.: КНЕУ, 2008. – 312 с.

28. **Столярчук Я. М.** Глобальні асиметрії економічного розвитку / Я. М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2009. – 302 с.

29. Трансформація національних економічних інтересів: монографія / Т. І. Павлюк, М. М. Бичков, Л. Б. Мартинова та ін. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2015. – 324 с.

30. **Шинкарук Л. В.** Структурний і соціальний аспекти оцінки пропорційності та диспропорційності в економіці / Л. В. Шинкарук // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2014. – № 4. – С. 71–78.

31. **Шкодін І. В.** Сучасні тенденції самоорганізації світової економічної системи / І. В. Шкодін // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 70–77.

32. **Штулер І. Ю.** Модифікація моделей розвитку національної економічної системи / І. Ю. Штулер // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 11 (173). – С. 12–20.

33. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1992. – 455 с.

34. **Acemoglu, D.** Why nations fail: the origins of power, prosperity, and power / D. Acemoglu, J. Robinson. – New York: Crown Publishers, 2012. – 529 p.

35. **Amable, B.** The Diversity of modern capitalism / B. Amable. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 317 p.

36. **Bertalanffy, L. von.** General System Theory: Foundations, Development, Applications / L. von Bertalanffy – New-York: George Braziller, 1968. – 146 p.

37. **Medoza, M. G.** Systems of Society. In Introduction to Social Science / M. G. Medoza, V. Napoli. – Lexington, Massachusetts, Toronto: Health, 1990. – 317 p.

38. **Neuberger, E.** Classifying Economic Systems / E. Neuberger // Comparative economic systems: Models and Cases. – Boston: Irwin, 1989. – P. 18–26.

39. **Polanyi, K.** The Great Transformation. – Boston: Beacon Press, 1957. – 313 p.

40. **Popper, K. R.** On the Theory of Objective Mind / K. R. Popper // In Internationaler Kongress für Philosophie. – Wien, 1968. – P. 140–156.

41. Varieties of Capitalism: the Institutional Foundations of Comparative Advantage [Ed. by P. Hall and D. Soskice]. – N. Y. Oxford: Oxford University Press, 2001. – 540 p.

REFERENCES

Acemoglu, D., and Robinson, J. *Why nations fail: the origins of power, prosperity, and power*. New York: Crown Publishers, 2012.

Amable, B. *The Diversity of modern capitalism*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Burakovskiy, I. "U poshukakh modeli ekonomichnoho rozvytku" [In search of a model of economic development]. In *Ukrainska derzhavnist u XX st. (Istoryko-politologichnyi analiz)*. Kyiv: Politychna dumka, 1996.

Baltserovych, L. *Svoboda i rozvytok: ekonomii vilnoho rynku* [Freedom and Development: a free market economy]. Lviv: Biblioteka zhurnalu «l», 2000.

Bogdanov, A. A. *Tektologiya. Vseobshchaya organizatsionnaya nauka* [Tectology. Universal organizational science]. Moscow: Nauka, 1989.

Bertalanffy, L. von. *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller, 1968.

Gelbreyt, Dzh. *Ekonomicheskyye teorii i tseli obshchestva* [Economic theory and goals of society]. Moscow: Progress, 1976.

Gritsenko, A. A. *Ierarkhiya i seti v institutsionalnoy arkhitektonike ekonomicheskikh sistem* [Hierarchy and network of institutional architectonics economic systems]. Kyiv, 2013.

Hrazhevskaya, N. I. *Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin* [The economic system of the era of global change]. Kyiv: Znannia, 2008.

Halchynskiy, A. *Politychna nooekonomika: nachala onovlenoi paradyhmy ekonomichnykh znan* [Political nooekonomika: Principles renewed paradigm of economic knowledge]. Kyiv: Lybid, 2013.

Holovaty, M. F. "Derzhava i suspilstvo: kontseptualni zasady ta sotsialna vzaemodiia v suchasnykh umovakh formuvannya i funktsionuvannya derzhav" [State and society: conceptual framework and social interaction in modern conditions of formation and functioning states]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 9-10 (2015): 4-8.

Havrylenko, I. M., Nediukha, M. P., and Usachenko, L. M. *Sotsialnyi rozvytok* [Social development]. Kherson: Hrin D. S., 2014.

Haharinov, O. V., Kobziev, P. M., and Kotliar, A. A. "Entropohenna systemna katastrofa XX stolittia" [Entropohenna systemic disaster of the twentieth century]. *Biznes Inform*, no. 5 (2015): 8-15.

Kleyner, G. B. "Novaya teoriya ekonomicheskikh sistem i yee prilozheniya" [The new theory of economic systems and its applications]. *Vestnik Rossiyskoy akademii nauk*, vol. 81, no. 9 (2011): 794-811.

Kulman, A. *Ekonomicheskyye mekhanizmy* [Economic mechanisms]. Moscow: Progress; Univers, 1993.

Khodakivskiy, Ye. I. et al. *Synergetichna paradyhma ekonomiky* [Synergetic paradigm economy]. Zhytomyr: ZhDTU, 2007.

Kyryliuk, Ye. M., and Proshchalykina, A. M. "Metodolohiia doslidzhennia protsesiv transformatsii ekonomichnykh system u suchasnykh teoriakh" [Research methodology the transformation of economic systems in modern theories]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no. 4 (2011): 172-179.

Lytvynenko, N. I. "Struktura instytutstionalnoho seredovyshcha ekonomichnoi systemy ta vzaємovv'язok mizh yoho elementamy" [The structure of the institutional environment of the economic system and the relationship between its elements]. *Biznes Inform*, no. 6 (2015): 8-15.

Lypov, V. "Modeli zrostannia i rozvytku za Dzhovanni Arryhi: ukrainskyi shans?" [Models of growth and development for Giovanni Arryhi: Ukrainian chance?]. *Visnyk KNTEU*, no. 1 (2014): 115-126.

Lytvynenko, N. I. *Instytutstionalni skladovi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy* [Institutional components of socio-economic development]. Dnipropetrovsk: NHU, 2015.

Merton, R. *Sotsialnaya teoriya i sotsialnaya struktura* [Social Theory and Social Structure]. Moscow: ACT; Khronitel, 2006.

- Morozov, O. "Osnovy teorii potuzhnosti ekonomichnykh system" [Basic theory of economic power]. *Ekonomist*, no. 12 (2014): 28-32.
- Mayntser, K. *Slozhnosistemnoye myshleniye: materiya, razum, chelovechestvo. Novyy sintez* [Hard systems thinking: matter, mind, mankind. A new synthesis]. Moscow: URSS, 2009.
- Marks, K., and Engels, F. *Pisma o "Kapitale"* [Letters on "Capital"]. Moscow: Politizdat, 1986.
- Medoza, M. G., and Napoli, V. *Systems of Society. In Introduction to Social Science*. Lexington; Massachusetts; Toronto: Health, 1990.
- Neuberger, E. "Classifyino Economic Systems". In *Comparative economic systems: Models and Cases*, 18-26. Boston: Irwin, 1989.
- Pavliuk, T. I., Bychkov, M. M., and Martynova, L. B. *Transformatsiia natsionalnykh ekonomichnykh interesiv* [Transformation of national economic interests]. Vinnytsia: VTEI KNTEU, 2015.
- Parsons, T. *Sistema sovremennykh obshchestv* [The system of modern societies]. Moscow: Aspekt Press, 1997.
- Panukhnyk, O. V., and Markovych, I. B. "Teoretychni zasady bifurkatsiinosti ekonomichnykh system v konteksti transformatsii mizhsuibiektnykh zviazkiv" [Theoretical foundations of bifurcational economic systems in the context of transformations of relations of intersubjective]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 51-57.
- Polanyi, K. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press, 1957.
- Popper, K. R. *On the Theory of Objective Mind*. In *Internationaler Kongress fur Philosophie*. Wien, 1968.
- Shtuler, I. Yu. "Modyfikatsiia modelei rozvytku natsionalnoi ekonomichnoi systemy" [Modification of the model of the national economic system]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (173) (2015): 12-20.
- Shumpeter, Y. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [The theory of economic development]. Moscow: Progress, 1992.
- Stoliarchuk, Ya. M. *Hlobalni asymetrii ekonomichnoho rozvytku* [Global asymmetry of economic development]. Kyiv: KNEU, 2009.
- Stepanenko, S. V. *Instytutsionalnyi analiz ekonomichnykh system (problemy metodolohii)* [Institutional analysis of economic systems (methodological problems)]. Kyiv: KNEU, 2008.
- Spenser, G. *Sinteticheskaya filosofiya (v kratkom izlozhenii Gordova Kollinza)* [Synthetic Philosophy (in the summary of Howard Collins)]. Kyiv: Nika-Tsentr, 1997.
- Shynkaruk, L. V. "Strukturnyi i sotsialnyi aspekty otsinky proporsiinosti ta dysproporsiinosti v ekonomitsi" [Structural and Social Aspects of proportionality and disproportionality in the economy]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho un-tu*, no. 4 (2014): 71-78.
- Shkodina, I. V. "Suchasni tendentsii samoorhanizatsii svitovoi ekonomichnoi systemy" [Modern trends in self-global economic system]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 9 (2012): 70-77.
- Valras, L. *Elementy chistoy politicheskoy ekonomii, ili teoriya obshchestvennogo bogatstva* [Elements of pure economics, or the theory of social wealth]. Moscow: Izograf, 2000.
- Varieties of Capitalism: the Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York; Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Yevdokymova, D. M. "Ekonomichnyi rozvytok: protsesnyi pidkhid" [Economic development: process approach]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 15 (2004): 21-24.

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

© 2016 РОМАНЯК М. М.

УДК 336.01

Романяк М. М. Фінансова стабільність: проблема інтерпретації

Метою статті є дослідження проблеми інтерпретації поняття «фінансова стабільність», виокремлення основних груп підходів до його трактування та з'ясування причин відсутності єдиного уніфікованого визначення. На основі проведеного аналізу підходи до трактування категорії «фінансова стабільність» поділено на три основні групи. У визначеннях центральних банків (перша група) найчастіше наголос робиться на тому, що система (не обов'язково фінансова) вважається стабільною, якщо вона здатна ефективно виконувати всі свої функції навіть за умов незначних негативних шоків та потрясінь. Другий спосіб інтерпретації – від протилежного – обов'язково треба враховувати у процесі вивчення фінансової стабільності. Відповідно до третьої групи поглядів систему вважають фінансово стабільною доти, доки не порушений процес трансформації заощаджень в інвестиції. Встановлено головні причини відсутності єдиного чіткого трактування поняття «фінансова стабільність», а саме: різний підхід науковців до розуміння змісту фінансової системи; переорієнтація з дослідження фінансової стабільності на фінансові кризи; розуміння під показником фінансової стабільності індикатора фінансових негараздів. Перспективним напрямом подальших досліджень є оцінювання фінансової стабільності через практичний розгляд кількісних характеристик, що впливають на неї.

Ключові слова: фінансова стабільність, фінансова криза, фінансова система, заощадження, інвестиції, фінансова стійкість.

Бібл.: 18.

Романяк Микола Михайлович – аспірант, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: R_MM@i.ua

УДК 336.01

UDC 336.01

Романяк Н. М. Финансовая стабильность: проблема интерпретации

Целью статьи является исследование проблемы интерпретации понятия «финансовая стабильность», выделение основных групп подходов к его трактовке и выяснение причин отсутствия единого унифицированного определения. На основе проведенного анализа подходы к трактовке категории «финансовая стабильность» разделены на три основные группы. В определениях центральных банков (первая группа) чаще упор делается на том, что система (не обязательно финансовая) считается стабильной, если она способна эффективно выполнять все свои функции даже при условиях незначительных отрицательных шоков и потрясений. Второй способ интерпретации – от противного – обязательно надо учитывать в процессе изучения финансовой стабильности. Согласно третьей группе взглядов системе считают финансово стабильной до тех пор, пока не нарушен процесс трансформации сбережений в инвестиции. Установлены главные причины отсутствия единой четкой формулировки понятия «финансовая стабильность», а именно: различный подход ученых к пониманию содержания финансовой системы; переориентация с исследования финансовой стабильности на финансовые кризисы; понимание под показателем финансовой стабильности индикатора финансовых неурядиц. Перспективным направлением дальнейших исследований является оценка финансовой стабильности через практическое рассмотрение количественных характеристик, влияющих на нее.

Ключевые слова: финансовая стабильность, финансовый кризис, финансовая система, сбережения, инвестиции, финансовая устойчивость.

Библ.: 18.

Романяк Николай Михайлович – аспирант, Институт региональных исследований имени М. И. Долгосного НАН Украины (ул. Козельницкая, 4, Львов, 79026, Украина)

E-mail: R_MM@i.ua

Romaniak M. M. Financial Stability: the Problem of Interpretation

The article is concerned with studying the problem of interpretation of the concept of «financial stability», allocating the major groups of approaches to its interpretation and clarifying the reasons for absence of a single uniform definition. On the basis of an analysis, approaches to interpretation of the category of «financial stability» have been divided into three main groups. In the definitions by central banks (the first group) emphasis is more often placed upon the matter that a system (not necessarily financial) is considered stable if it is able to perform all their functions even under conditions of minor adverse shocks and upheavals. The second way to interpretation – by contradiction – must be taken into consideration in the process of studying the financial stability. According to the third group of views, a system can be considered financially stable until the process of transforming savings into investments remains unbroken. The main reasons for the absence of a single clear formulation of the concept of «financial stability» have been identified, namely: different approaches used by scientists to understanding the content of financial system; refocusing from studying the financial stability towards financial crises; accounting the indicator of financial stability in place of the indicator of financial disturbances. A prospective direction for further research is assessment of financial stability through practical consideration of quantitative characteristics that influence on such stability.

Keywords: financial stability, financial crisis, financial system, savings, investments, financial sustainability.

Bibl.: 18.

Romaniak Mykola M. – Postgraduate Student, Institute of Regional Research named after V. I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine (4 Kozelnitska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: R_MM@i.ua

Відомим та загальноприйнятим критерієм коректності дослідження є чітке та однозначне встановлення об'єкта дослідження з усіма його характеристиками особливостями та притаманними йому унікальними рисами та ознаками. Проте у значній кількості наукових досліджень, серед яких і вивчення питання фінансової стабільності, порушено відповідність зазначеному критерію через неточну або не цілком точну ідентифікацію об'єкта, що вивчається. Це, своєю чер-

гою, призводить до плутанини серед засобів масової інформації та спотворює суспільну думку.

Вказана фундаментальна методологічна проблема економічної теорії була сформульована відомим американським ученим, лауреатом премії пам'яті Нобеля з економіки Джорджем Джозефом Стіглером. Науковець запровадив базові вимоги до необхідного рівня чіткості та аналітичної цінності визначень. Відповідно до них поняття, що вводилося, мало із задовільною зрозумілістю,

яку дозволяє стан науки, визначати модель, що може бути використана професіоналами у найрізноманітніших теоретичних дослідженнях для того, щоб не виникло потреби обговорювати основи науки при кожному розширенні або застосуванні теорії. Визначення повинне містити внутрішню змістовну суть досліджуваного об'єкта, щоб теоретичні передбачення були емпірично надійними [1, с. 51].

Вагомою причиною того, що існуючі визначення фінансової стабільності не відповідають описаним вище вимогам, є те, що сам термін впроваджений у наукову термінологію відносно недавно. Відтак, від моменту появи поняття «фінансова стабільність» у 1990-х роках досі не існує унікального, єдиного і чіткого його трактування. Через що, своєю чергою, дотепер не вироблено однозначного і загальноприйнятого інструментарію для оцінки та аналізу фінансової стабільності.

Досить влучно гостроту проблеми описує твердження американського науковця та водночас радника фінансового департаменту Міжнародного валютного фонду (МВФ) Г. Дж. Шиназі: «...всім, хто коли-небудь намагався дати визначення фінансової стабільності, відомо, що досі не існує загальноприйнятої моделі або аналітичного механізму для її оцінки чи вимірювання...» [2, с. 1]. Водночас, як зазначив почесний президент Асоціації фінансових ринків Великої Британії М. Фут, попри те, що термін «фінансова стабільність» ще не отримав загальноприйнятого визначення, ми всі розуміємо, що це «гарна річ» [3, с. 18].

Питанням теоретичного дослідження категорії «фінансова стабільність» приділяють увагу як зарубіжні та вітчизняні науковці, так і представники центральних банків різних держав та міжнародних фінансових організацій. Серед іноземних вчених-економістів найбільший внесок в інтерпретацію фінансової стабільності та вивчення її характерних рис зробили П. Каллаур, Е. Крокет, Ф. Мишкін, Т. Падоа-Скьоппа, Р. Фергюсон, М. Фут, Г. Дж. Шиназі. Вагомим результатом у розвитку підходів до трактування поняття «фінансова стабільність» досягли й українські дослідники, серед яких потрібно відзначити роботи Г. Варваренко та В. Сінельник, А. Момотюк, Б. Пшика, В. Саврадим, Т. Унковської.

Метою статті є дослідження проблеми інтерпретації поняття «фінансова стабільність», виокремлення основних груп підходів науковців до його трактування та з'ясування причин відсутності єдиного уніфікованого визначення.

Першим масштабним кроком у напрямку дослідження фінансової стабільності як у теоретичній, так і практичній частині, було створення у 1999 р. міністрами фінансів та керівниками центральних банків країн Великої сімки Форуму фінансової стабільності (*Financial Stability Forum – FSF*). Учасниками зазначеної організації, окрім країн Великої сімки, також були представники національних урядів і центральних банків Австралії, Гонконгу, Нідерландів, Сінгапуру, Швейцарії та міжнародні фінансові установи й організації, міжнародні регулюючі та контролюючі групи, Європейський

центральний банк. Основною метою створення FSF було сприяння міжнародній фінансовій стабільності [4].

Відтак, один із членів FSF – МВФ – для покращення макроекономічної політики і функціонування фінансових ринків розробив цілу низку програм оцінювання фінансової стабільності, серед яких [5, с. 153]: статистика зовнішнього боргу; спеціальний стандарт поширення даних; індикатори фінансової стійкості. Проте поряд зі згаданими програмами оцінювання фінансової стабільності, що призначені вже для практичних розрахунків, МВФ не подає тлумачення терміна «фінансова стабільність». Немає також власного трактування досліджуваного нами поняття в такому ключовому виданні МВФ, як «Показники фінансової стабільності. Посібник зі складання», хоча в ньому ж указано, що головне його завдання полягає в тому, щоб дати роз'яснення щодо концепцій і визначень, джерел даних і методів, що використовуються в макропруденційному аналізі, під яким розуміють оцінку та контроль сильних сторін та уразливих місць фінансових систем для зниження імовірності краху останніх [6, с. 1]. Даний факт відсутності визначення робить дослідження в цьому напрямі ще більше актуальним.

У 2009 р. на базі FSF було створено Раду фінансової стабільності (*Financial Stability Board – FSB*), яка, по суті, є розширеною версією FSF, оскільки список країн-учасників із Великої сімки збільшився до Великої двадцятки. FSB було утворено для координації роботи на міжнародному рівні національних фінансових органів і органів із розроблення міжнародних стандартів, наглядом й виконання інших завдань фінансового сектора в інтересах фінансової стабільності [7, с. 31]. Проте, FSB, продовжуючи діяльність свого попередника з координації роботи різноманітних фінансових установ і організацій та надання останнім рекомендацій щодо досягнення чи забезпечення фінансової стабільності, також не зазначає, що саме розуміє під фінансовою стабільністю та якими умовами вона характеризується.

Поширення останнім часом набрали різноманітні звіти, огляди та інші доповіді, що публікуються центральними банками різних країн стосовно питань фінансової стабільності. У таких виданнях, в основному, аналізується встановлений центральними банками кожної країни свій перелік показників (індикаторів), на основі якого проводиться дослідження фінансової стабільності за той чи інший період часу. Досить часто в таких виданнях міститься також бачення центральними банками поняття «фінансова стабільність». Так, у звіті із фінансової стабільності Банку Англії зазначено, що фінансова стабільність – це наявність стабільної фінансової системи, спроможної ефективно виконувати свої функції з надання необхідної кількості фінансових послуг реальній економіці (платежі, кредитні розрахунки, страхування ризиків) за будь-яких неочікуваних подій [8]. На нашу думку, подане визначення є таки доволі розпливчастим, хоча й містить оціночний критерій.

В огляді фінансової стабільності Бундесбанку під фінансовою стабільністю розуміють сталий стан, за якого фінансова система ефективно виконує свої ключові економічні функції, такі як розподіл ресурсів, передавання

ризиків, здійснення платежів, а також здатна робити це в разі виникнення шоків, стресових ситуацій і в періоди глибоких структурних змін. Центральний банк Норвегії фінансову стабільність визначає як відсутність криз у фінансовій системі, тобто фінансовий сектор є стійким до шоків фінансових установ чи фінансових ринків [9, с. 17]. Таке тлумачення бачиться не зовсім вдалим, оскільки в ньому не міститься жодної конкретної характеристики фінансової стабільності, а також ототожнено фінансовий сектор і фінансову систему.

Близьке за змістом до Банку Англії та Бундесбанку визначення подає Центральний банк Польщі, який під фінансовою стабільністю розглядає ситуацію, коли система безперервно й ефективно виконує всі свої функції, навіть за умов значних неочікуваних і негативних шоків [10]. Потрібно зазначити, що Центральний банк Польщі фактично ототожнює поняття «фінансова стабільність» і «стабільність фінансової системи», що, на наш погляд, є одним із вагомих аргументів на шляху до правильного трактування досліджуваної категорії. Також не менш важливо наголосити на тому, що завдання монетарної політики Центрального банку Польщі – підтримання фінансової стабільності – визнано необхідною умовою нормального функціонування сектора нефінансових підприємств і домогосподарств.

Другу групу формують визначення зарубіжних та вітчизняних науковців, які розглядають фінансову стабільність через протилежне явище – фінансову нестабільність. Чи не найкраще такий підхід репрезентує генеральний директор Банку міжнародних розрахунків та голова Форуму фінансової стабільності Ендрю Крокет, який визначає фінансову стабільність як відсутність нестабільності. Своєю чергою, фінансовою нестабільністю він вважає ситуацію, в якій функціонування економіки потенційно погіршується коливаннями цін фінансових активів або нездатністю фінансових інститутів виконувати свої договірні зобов'язання [11]. Поділяють таке трактування й українські вчені, зокрема так робить Л. Момотюк. Він зазначає, що оскільки фінансова стабільність – це відсутність тих чи інших ознак фінансової нестабільності, то фінансова нестабільність – це такий стан фінансової системи країни, коли умови її функціонування негативним чином відображаються як на економічній активності, так і на самій фінансовій системі [12, с. 95].

Варто зазначити, що такий підхід (від протилежного) трактування досліджуваного поняття, в основному виник через те, що науковці часто ототожнюють поняття «фінансова нестабільність» та «фінансова криза», яка може виникнути в результаті першої. Проте поняття «фінансова криза» саме по собі є складним і багатограним, через що потребує додаткового детального вивчення. Втім, перевагою такого підходу є те, що фінансова криза – найяскравіший прояв фінансової нестабільності та її дослідження є складовою у вивченні фінансової стабільності.

Свідченням популярності трактування від протилежного є визначення членів Ради керуючих Федеральної резервної системи США Ф. Мишкіна та Р. Фергюсона. Так, останній відзначав, що фінансову стабільність

треба визначити через її протилежність – фінансову нестабільність, яка характеризується трьома головними критеріями: цінами на ключові фінансові активи, які суттєво відхиляються від фундаментальних значень; збоями у функціонуванні ринків цінних паперів і доступом до кредиту всередині країни і, можливо, на міжнародному рівні; сукупними видатками, які суттєво відхиляються від нормального рівня [13]. Своєю чергою, Ф. Мишкін зазначає, що фінансова нестабільність виникає тоді, коли фінансова система піддається шокам, які супроводжуються інформаційними потоками так, що вона більше не в змозі трансформувати заощадження в інвестиції [14].

Останнє трактування також можна віднести до вже третьої за рахунком групи, яка вирізняється акцентом на процесах трансформації заощаджень в інвестиції. Найбільш виразним представником цієї групи поглядів є вже цитований нами раніше Г. Дж. Шиназі. Він стверджує, що фінансова стабільність – це не лише відсутність криз. Фінансова система може вважатися стабільною, якщо вона: по-перше, полегшує ефективний розподіл економічних ресурсів як у просторі, так і у часі, а також інші фінансово-економічні процеси (наприклад, заощадження й інвестування коштів, кредитування й запозичення, утворення й розподіл ліквідності, формування цін активів і, врешті, нагромадження багатства й зростання виробництва); по-друге, дає змогу оцінювати, котирувати і розподіляти фінансові ризики, а також здійснювати управління ними; по-третє, зберігає здатність виконувати ці важливі функції навіть перед можливістю зовнішніх потрясінь або при посиленні диспропорцій [2, с. 2].

До цієї групи визначень також належить трактування фінансової стабільності, яке запропонував член Ради керуючих і Виконавчої ради Європейського центрального банку Т. Падоа-Скьоппа. Він вважає, що фінансова стабільність – це стан, коли фінансова система здатна протистояти шокам без розвитку кумулятивних процесів, що порушують трансформацію заощаджень в інвестиції та здійснення платіжних операцій в економіці [15, с. 287]. Дане визначення попри те, що воно протилежне визначенню Ф. Мишкіна, фактично є йому ідентичним, оскільки останній подає визначення фінансової нестабільності.

Доцільно зауважити, що в більшості наведених нами визначень фінансової стабільності говориться про фінансову систему як досліджуваний об'єкт. На нашу думку, саме така прив'язка до певного об'єкта і є основою, від якої потрібно відштовхуватися трактуючи те чи інше поняття. Так, зокрема, коли хтось подає визначення фінансової стабільності, то доволі логічно воно зводиться за замовчуванням до фінансової системи як найширшого за змістом об'єкта (хоча різні автори, насправді, вкладають різний зміст у це поняття). Проте визначення фінансової стабільності може стосуватися і не фінансової, а, скажімо, банківської системи, конкретного підприємства чи установи, певного виду діяльності і т. ін.

Вважаємо, що основною перепорою на шляху до знаходження остаточного і чіткого трактування фінансової стабільності є саме плутанина, що спричинена

різною інтерпретацією фінансової системи. Так, Т. Унковська вдало зауважила, що західні автори тлумачать термін «фінансова система» у вузькому сенсі як сукупність фінансових інститутів (банківських і небанківських фінансових організацій), фінансових ринків і фінансової інфраструктури; натомість у пострадянському економічному просторі панує точка зору на фінансову систему як на сукупність усіх фінансових відносин в економіці [9, с. 20–21]. Хоча нерідко вітчизняні дослідники фінансової стабільності також зосереджуються на проблемах банківської сфери.

Ми ж притримуємося думки, що, трактуючи фінансову стабільність через фінансову систему, останню потрібно розглядати в широкому сенсі як сукупність усіх учасників економіки: фінансових установ, держави, приватних підприємств і домогосподарств. Вважає так і український дослідник Б. Пшик. Він стверджує, що поняття фінансової стабільності є складним тому, що воно охоплює всі сектори національної економіки та фінансової системи. Адже зміна фінансового стану будь-якого із секторів реальної економіки чи компонентів фінансової системи спричиняє вплив на фінансову стабільність економіки загалом. Також згаданий вітчизняний науковець подає таке визначення: фінансова стабільність – це стійкий стан фінансової системи країни, що дає змогу забезпечити безперерйне здійснення розрахунків в економіці, високий рівень довіри до фінансово-кредитних установ, відсутність надмірної волатильності фінансових ринків, ефективний розподіл фінансових ресурсів та можливість управління фінансовими ризиками, а також запас міцності у фінансовій системі, що дає змогу протистояти негативним економічним шокам у майбутньому та запобігти їх негативному впливу на економіку [16, с. 92, 95].

Думаємо, що доцільно навести трактування фінансової стабільності й інших українських дослідників. Так, Т. Унковська вважає, що під фінансовою стабільністю економічної системи слід розуміти такий режим її функціонування, коли вона перебуває в динамічному стані фінансової рівноваги або в разі екзогенних чи ендогенних шоків її відхилення від рівноваги лежить у заданих межах і вона здатна повернутися у режим фінансової рівноваги [9, с. 22–23]. Г. Варваренко і В. Сінельнік вважають, що фінансова стабільність – це якісна динамічна характеристика здатності економічної системи до ефективної трансформації фінансових ресурсів та ризиків при інвестиційно-інноваційній спрямованості використання грошових коштів за ефективного виконання своїх функцій та здатності забезпечувати цілеспрямований розвиток реального сектора економіки, поглинаючи вплив негативних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища [17, с. 59].

Не зійшовшись на єдиному чіткому визначенні, науковці доволі часто сходяться на описі рис та ознак, якими характеризується фінансова стабільність. Причому нерідко саме визначення є набором таких характеристик, що полегшує практичне вирішення проблеми оцінювання. Найчастіше рисами фінансової стабільності визначають стійкість національної валюти, низький

рівень інфляції, відсутній або незначний рівень бюджетного дефіциту, сприятливий інвестиційний клімат, низьку питому вагу збиткових підприємств. Також час-то науковці зазначають процеси і явища, до яких чутлива фінансова стабільність і які, насправді, теж є характеристиками останньої, оскільки визначають її своїми значеннями та суттю. Так, наприклад, якщо певний процес чи явище несе в собі негативний зміст, то відповідним чином це відобразиться на фінансовій стабільності, і навпаки. Такими факторами можуть бути різні стихійні та політичні події, зміна цін на енергоносії, технологічні нововведення тощо.

Хороші узагальнюючі критерії фінансової стабільності окреслив Г. Дж. Шиназі. Він зазначив, що фінансова стабільність не передбачає, що всі елементи фінансової системи повинні працювати з максимальною чи близькою до максимальної ефективністю та стверджує, що фінансову систему можна вважати стабільною, якщо не очікується, що порушення можуть завдати шкоди економічній діяльності [2, с. 2–3].

Також треба зазначити, що додатковою перешкодою у процесі встановлення єдиного визначення є те, що багато науковців, проводячи дослідження, втрачають його об'єкт. Замість вивчення фінансової стабільності вони переорієнтовуються, як ми вже зазначали раніше, на фінансові кризи, вважаючи, що показник фінансової стабільності є свого роду індикатором-передвісником останньої. Ми не поділяємо такої позиції, так само як і не згодні з білоруським дослідником П. Каллауром, який заявляє, що фінансова стабільність – це не одномоментний стан фінансової системи, а характеристика її здатності ефективно функціонувати протягом довготривалого періоду, підтримуючи рівновагу і зберігаючи свою структуру [18]. Так, ми не заперечуємо того, що якщо фінансова система є стабільною, то вона здатна ефективно функціонувати в майбутньому. Проте, на нашу думку, це все ж одномоментний показник, який відображає фінансову стабільність певного об'єкта у конкретний момент або за певний період часу. Також ми вважаємо, що показник фінансової стабільності неможливо використовувати як ранній індикатор фінансової кризи, оскільки він лише відображає стан справ у конкретний момент часу. Подібно до того, як наприклад, індекс споживчих цін (ІСЦ) лише відображає, як змінився загальний рівень цін за проміжок часу і жодним чином не сигналізує про майбутнє.

Досить часто поняття «фінансова стабільність» ототожнюють із поняттям «фінансова стійкість». В основному це відбувається при перекладі англійського терміна «*financial stability*» українською мовою. Проте, ми вважаємо, що це різні категорії. Причому фінансова стабільність є ширшим поняттям, ніж фінансова стійкість і передбачає, що фінансова система перебуває у стані рівноваги, не змінюючи при цьому своєї структури. Натомість, фінансова стійкість – це здатність фінансової системи повертатися у стан рівноваги після припинення дії чинників негативного впливу, що вивели її з такого стану.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз визначень поняття «фінансова стабільність» вітчизняних і зарубіжних науковців дозволив нам виокремити три основні групи підходів до його трактування: визначення центральних банків, тлумачення від протилежного та визначення, в яких робиться акцент на процесах трансформації заощаджень в інвестиції. Також нам вдалося з'ясувати головні причини, що, на нашу думку, найбільшою мірою сприяють відсутності єдиного чіткого трактування досліджуваного поняття. Ми не ставили собі за мету в цій статті запропонувати остаточне визначення фінансової стабільності, оскільки розуміємо, що для його появи потрібно провести ще чимало клопіткої роботи. Одним із напрямів такої роботи є практичний розгляд кількісних характеристик, що впливають на фінансову стабільність і, таким чином, здійснити оцінювання останньої, що повинно допомогти у встановленні унікального визначення. Саме таке оцінювання фінансової стабільності вважаємо перспективним напрямом подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Stigler, G. J.** Essays in the History of Economics / G. J. Stigler. – Chicago : University of Chicago Press, 1965. – 391 p.
2. **Шинази Г. Дж.** Сохранение финансовой стабильности / Г. Дж. Шинази. – Вашингтон : Международный валютный фонд, 2005. – 26 с.
3. **Foot, M.** What is financial stability and how do we get it? / M. Foot // Speech on Meeting of the Financial Services Authority and ACI (UK). – 2007. – 122 p.
4. Financial Stability Forum decides to broaden its membership : Press release of Bank for International settlements [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.bis.org/press/p090312c.htm>
5. **Макаренко М. І.** Глобальна фінансова стабільність в контексті сучасних вимог світового розвитку / М. І. Макаренко // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 6–7 травня 2010 р.) / Редкол. : О. В. Прокопенко та ін. – Суми : СумДУ, 2010. – С.153–156.
6. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению / Служба переводов МВФ. – Вашингтон : МВФ, 2007. – 312 с.
7. **Саврадим В. М.** Фінансова стабільність: теоретичні обґрунтування й практичні підходи / В. М. Саврадим // Наукові праці НДФІ. – 2013. – Вип. 4. – С. 30–37.
8. Financial Stability Report Bank of England. – 2009. – December. – Issue № 26 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bankofengland.co.uk/financialstability/index.htm>
9. **Унковська Т. Є.** Системне розуміння фінансової стабільності: розв'язання парадоксів / Т. Є. Унковська // Економічна теорія. – 2009. – № 4. – С.14–33.
10. Financial Stability Reports. National Bank of Poland [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/systemfinansowy/stabilnosc.html>
11. **Crockett, A.** The Theory and Practice of Financial Stability / A. Crockett // De Economist. – 1996. – No. 4. – P. 531–568.
12. **Момотюк Л. Є.** Теоретичні підходи до статистичної оцінки фінансової стабільності держави / Л. Є. Момотюк // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – № 4. – С. 94–99.
13. **Ferguson, R.** Should Financial Stability Be An Explicit Central Bank Objective? [Electronic resource] / R. Ferguson // Con-

ference at the IMF in Washington, D.C., Sept. 16–17, 2002. – Mode of access : <https://www.imf.org/external/pubs/ft>

14. **Mishkin, F.** Board of Governors of the Federal Reserve System [Electronic resource] / F. Mishkin. – Mode of access : http://search.newyorkfed.org/board_public/search?text=Mishkin

15. **Padoa-Schioppa T.** Central Banks and Financial Stability: Exploring the Land In Between / Tommaso Padoa-Schioppa // The Transformation of the European Financial System, ed. by Vitor Gaspar and others. – Frankfurt : European Central Bank, 2003. – P. 269–310.

16. **Пшик Б. І.** Фінансова стабільність: сутність та особливості прояву / Б. І. Пшик // Вісник СевНТУ. – 2013. – № 138. – С. 91–96.

17. **Варваренко Г.** До питання визначення поняття «фінансова стабільність» / Г. О. Варваренко, В. В. Сінельнік // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. – № 1. – С. 52–61.

18. **Каллаур П.** Формирование системы мониторинга и оценки финансовой стабильности Республики Беларусь / П. В. Каллаур // Банкаускій веснік. – 2008. – № 6. – С. 4–8.

Науковий керівник – Матковський С. О., кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри статистики імені Івана Франка національного університету імені Івана Франка

REFERENCES

- Crockett, A. "The Theory and Practice of Financial Stability". *De Economist*, no. 4 (1996): 531–568.
- Foot, M. "What is financial stability and how do we get it?" In *Speech on Meeting of the Financial Services Authority and ACI (UK)*, 2007.
- "Financial Stability Forum decides to broaden its membership". <https://www.bis.org/press/p090312c.htm>
- "Financial Stability Report Bank of England". <http://www.bankofengland.co.uk/financialstability/index.htm>
- "Financial Stability Reports. National Bank of Poland". <http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/systemfinansowy/stabilnosc.html>
- Ferguson, R. "Should Financial Stability Be An Explicit Central Bank Objective?". <https://www.imf.org/external/pubs/ft>
- Kallaur, P. V. "Formirovaniye sistemy monitorynga i otsenki finansovoy stabilnosti Respubliki Belarus" [Formation of the system of monitoring and evaluation of the Republic of Belarus financial stability]. *Bankauskii vesnik*, no. 6 (2008): 4–8.
- Makarenko, M. I. "Hlobalna finansova stabilnist v konteksti suchasnykh vymoh svitovoho rozvytku" [Global financial stability in the context of modern requirements of world development]. *Mizhnarodna stratehiia ekonomichnoho rozvytku rehionu*. Sumy: SumDU, 2010. 153–156.
- Momotuk, L. Ye. "Teoretychni pidkhody do statystychnoi otsinky finansovoi stabilnosti derzhavy" [Theoretical approaches to statistical evaluation of the financial stability of the state]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 4 (2013): 94–99.
- Mishkin, F. "Board of Governors of the Federal Reserve System". http://search.newyorkfed.org/board_public/search?text=Mishkin
- Pokazateli finansovoy ustoychivosti. Rukovodstvo po sostavleniyu* [Indicators of financial stability. for guideline development]. Vashington: MVF, 2007.
- Padoa-Schioppa, T. "Central Banks and Financial Stability: Exploring the Land In Between" In *The Transformation of the European Financial System*, 269–310. Frankfurt: European Central Bank, 2003.
- Pshyk, B. I. "Finansova stabilnist: sutnist ta osoblyvosti proiavu" [Financial stability: the nature and features of]. *Visnyk SevNTU*, no. 138 (2013): 91–96.
- Shinazi, G. Dzh. *Sokhraneniye finansovoy stabilnosti* [Preserving financial stability]. Vashington: Mezhdunarodnyy valyutnyy fond, 2005.

Stigler, G. J. *Essays in the History of Economics*. Chicago: University of Chicago Press., 1965.

Savradym, V. M. "Finansova stabilnist: teoretychni obgruntuvannia i praktychni pidkhody" [Financial stability: theoretical study and practical approaches]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 4 (2013): 30-37.

Unkovska, T. Ye. "Systemne rozuminnia finansovoi stabilnosti: rozviazannia paradoksiv" [Systemic understanding of finan-

cial stability, solving paradoxes]. *Ekonomichna teoriia*, no. 4 (2009): 14-33.

Varvarenko, H. O., and Sinelnik, V. V. "Do pytannia vyznachennia poniattia "finansova stabilnist"" [On the question of the definition of "financial stability"]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 1 (2009): 52-61.

УДК 339.9(477)

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ РІВНІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ

© 2016 КАРМІНСЬКА-БЕЛОБРОВА М. В.

УДК 339.9(477)

Кармінська-Бєлоброва М. В. Зовнішньоекономічна діяльність України на сучасному рівні: проблеми та напрямки

Зовнішня торгівля України виступає одним з важливіших засобів збільшення державного бюджету. Стратегічною метою розвитку економіки України є досягнення гідного місця в міжнародному поділі праці, а саме у сфері зовнішньої торгівлі. Європейський союз є найсильнішою глобальною економічною організацією, найбільшим і найкращим регіональним ринком світу. Метою статті є визначення стану зовнішньоекономічної діяльності в Україні, його позитивні та негативні риси і напрями їх удосконалення. У результаті дослідження виявлено що розвиток відносин з ЄС у довгостроковій перспективі, з огляду на геополітичний, геоелектронічний і історичний європейський статус України, має залишатися одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Основним етапом на шляху набуття Україною повноправного членства в ЄС має стати створення економічних і правових передумов для початку переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розвиток зовнішньоекономічних відносин України з ЄС та забезпечення економічної інтеграції господарства України у загальноєвропейський економічний простір.

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки, інтеграція, інтеграційні процеси, Європейський Союз, підприємство.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Кармінська-Бєлоброва Марина Володимирівна – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри менеджменту, Харківський інститут управління (вул. Шевченка, 24, Харків, 61000, Україна)

E-mail: masha_kb@ukr.net

УДК 339.9(477)

Karminskaya-Belobrova M. V. Vneshneekonomicheskaya deyatelnost' Ukrainy na sovremenном уровне: problemy i napravleniya

Внешняя торговля Украины выступает одним из важнейших способов увеличения государственного бюджета. Стратегической целью развития экономики Украины является достижение достойного места в международном разделении труда, а именно в сфере внешней торговли. Европейский союз является сильнейшей глобальной экономической организацией, крупнейшим и лучшим региональным рынком мира. Целью статьи является определение состояния внешнеэкономической деятельности в Украине, его положительные и отрицательные черты и направления их совершенствования. В результате исследования получено, что развитие отношений с ЕС в долгосрочной перспективе, учитывая геополитический, геоэкономический и исторический европейский статус Украины, должно оставаться одним из приоритетов внешнеэкономической политики Украины. Основным этапом на пути обретения Украиной полноправного членства в ЕС должно стать создание экономических и правовых предпосылок для начала переговоров о создании зоны свободной торговли между Украиной и ЕС. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является развитие внешнеэкономических отношений Украины с ЕС и обеспечения экономической интеграции хозяйства Украины в общеевропейское экономическое пространство.

Ключевые слова: внешнеэкономические связи, интеграция, интеграционные процессы, Европейский Союз, предприятие.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Карминская-Бєлоброва Марина Владимировна – кандидат наук по государственному управлению, доцент кафедры менеджмента, Харьковский институт управления (ул. Шевченко, 24, Харьков, 61000, Украина)

E-mail: masha_kb@ukr.net

UDC 339.9(477)

Karminska-Bielobrova M. V. Foreign Trade Activities of Ukraine at the Current Level: Challenges and Directions

Ukraine's foreign trade is one of the most important ways to increase the State budget. Strategic goal in the development of economy of Ukraine is to achieve a presentable place in the international division of labor, namely in the field of foreign trade. The European Union is the strongest global economic organization, the largest and the best regional market of the world. The article is aimed to determine status of the foreign trade activities in Ukraine, its positive and negative traits, and areas for their improvement. It is concluded that developing relations with the EU in the long term, given the geopolitical, geoeconomic and historic European status of Ukraine, should remain one of the priorities of our foreign economic policy. A basic milestone in the way of gaining the full membership in the EU should be creation of economic and legal preconditions for the commencement of negotiations on a free trade zone between Ukraine and the EU. Prospect for further research in this direction is accomplishing an analysis of development of the foreign economic relations of Ukraine with the EU and of ensuring the economic integration of Ukraine into the European economic space.

Keywords: foreign economic relations, integration, integration processes, the European Union, enterprise.

Fig.: 1. **Bibl.:** 10.

Karminska-Bielobrova Marina V. – PhD (State Administration), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv Institute of Management (24 Shevchenko Str., Kharkiv, 61000, Ukraine)

E-mail: masha_kb@ukr.net

Stigler, G. J. *Essays in the History of Economics*. Chicago: University of Chicago Press., 1965.

Savradym, V. M. "Finansova stabilnist: teoretychni obgruntuvannia i praktychni pidkhody" [Financial stability: theoretical study and practical approaches]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 4 (2013): 30-37.

Unkovska, T. Ye. "Systemne rozuminnia finansovoi stabilnosti: rozviazannia paradoksiv" [Systemic understanding of finan-

cial stability, solving paradoxes]. *Ekonomichna teoriia*, no. 4 (2009): 14-33.

Varvarenko, H. O., and Sinelnik, V. V. "Do pytannia vyznachennia poniattia "finansova stabilnist"" [On the question of the definition of "financial stability"]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 1 (2009): 52-61.

УДК 339.9(477)

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ РІВНІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ

© 2016 КАРМІНСЬКА-БЕЛОБРОВА М. В.

УДК 339.9(477)

Кармінська-Белоброва М. В. Зовнішньоекономічна діяльність України на сучасному рівні: проблеми та напрямки

Зовнішня торгівля України виступає одним з важливіших засобів збільшення державного бюджету. Стратегічною метою розвитку економіки України є досягнення гідного місця в міжнародному поділі праці, а саме у сфері зовнішньої торгівлі. Європейський союз є найсильнішою глобальною економічною організацією, найбільшим і найкращим регіональним ринком світу. Метою статті є визначення стану зовнішньоекономічної діяльності в Україні, його позитивні та негативні риси і напрями їх удосконалення. У результаті дослідження виявлено що розвиток відносин з ЄС у довгостроковій перспективі, з огляду на геополітичний, геоелектронічний і історичний європейський статус України, має залишатися одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Основним етапом на шляху набуття Україною повноправного членства в ЄС має стати створення економічних і правових передумов для початку переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розвиток зовнішньоекономічних відносин України з ЄС та забезпечення економічної інтеграції господарства України у загальноєвропейський економічний простір.

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки, інтеграція, інтеграційні процеси, Європейський Союз, підприємство.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Кармінська-Белоброва Марина Володимирівна – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри менеджменту, Харківський інститут управління (вул. Шевченка, 24, Харків, 61000, Україна)

E-mail: masha_kb@ukr.net

УДК 339.9(477)

Karminskaya-Belobrova M. V. Vneshneekonomicheskaya deyatelnost' Ukrainy na sovremenном уровне: problemy i napravleniya

Внешняя торговля Украины выступает одним из важнейших способов увеличения государственного бюджета. Стратегической целью развития экономики Украины является достижение достойного места в международном разделении труда, а именно в сфере внешней торговли. Европейский союз является сильнейшей глобальной экономической организацией, крупнейшим и лучшим региональным рынком мира. Целью статьи является определение состояния внешнеэкономической деятельности в Украине, его положительные и отрицательные черты и направления их совершенствования. В результате исследования получено, что развитие отношений с ЕС в долгосрочной перспективе, учитывая геополитический, геоэкономический и исторический европейский статус Украины, должно оставаться одним из приоритетов внешнеэкономической политики Украины. Основным этапом на пути обретения Украиной полноправного членства в ЕС должно стать создание экономических и правовых предпосылок для начала переговоров о создании зоны свободной торговли между Украиной и ЕС. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является развитие внешнеэкономических отношений Украины с ЕС и обеспечения экономической интеграции хозяйства Украины в общеевропейское экономическое пространство.

Ключевые слова: внешнеэкономические связи, интеграция, интеграционные процессы, Европейский Союз, предприятие.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Карминская-Белоброва Марина Владимировна – кандидат наук по государственному управлению, доцент кафедры менеджмента, Харьковский институт управления (ул. Шевченко, 24, Харьков, 61000, Украина)

E-mail: masha_kb@ukr.net

UDC 339.9(477)

Karminska-Bielobrova M. V. Foreign Trade Activities of Ukraine at the Current Level: Challenges and Directions

Ukraine's foreign trade is one of the most important ways to increase the State budget. Strategic goal in the development of economy of Ukraine is to achieve a presentable place in the international division of labor, namely in the field of foreign trade. The European Union is the strongest global economic organization, the largest and the best regional market of the world. The article is aimed to determine status of the foreign trade activities in Ukraine, its positive and negative traits, and areas for their improvement. It is concluded that developing relations with the EU in the long term, given the geopolitical, geoeconomic and historic European status of Ukraine, should remain one of the priorities of our foreign economic policy. A basic milestone in the way of gaining the full membership in the EU should be creation of economic and legal preconditions for the commencement of negotiations on a free trade zone between Ukraine and the EU. Prospect for further research in this direction is accomplishing an analysis of development of the foreign economic relations of Ukraine with the EU and of ensuring the economic integration of Ukraine into the European economic space.

Keywords: foreign economic relations, integration, integration processes, the European Union, enterprise.

Fig.: 1. **Bibl.:** 10.

Karminska-Bielobrova Marina V. – PhD (State Administration), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv Institute of Management (24 Shevchenko Str., Kharkiv, 61000, Ukraine)

E-mail: masha_kb@ukr.net

Велике значення для ефективного розвитку економіки країни має стан та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Особливо це актуально в період розвитку процесів глобалізації, розвитку та активізації транснаціональних компаній, їх поступова інтеграція в економіку різних країн, і особливо в країни з перехідною економікою. Торгівля виступає чи не найбільш розгалуженою сферою економічної діяльності, а також важливою рушійною силою зростання економіки в будь-якій країні. Зовнішня торгівля розвивається в умовах прискорення процесу глобалізації світового економічного розвитку. Важливими причинами даного процесу є вільний рух мобільних факторів виробництва, товарів і послуг через кордони країн світу. В Україні завжди був досить великий експортний потенціал, і сьогодні є всі можливості для покращення своїх позицій на світовій господарській арені, тому виникає важливість дослідження основ зовнішньоторговельної діяльності.

Перебудова економіки України на ринкових засадах супроводжується дедалі більшим залученням нашої країни до існуючої системи світогосподарських зв'язків. Інтегрування економіки України у світове господарство, її участь у різних видах міжнародного підприємництва підвищує роль та значення зовнішньоекономічної діяльності.

Метою статті є визначення стану зовнішньоекономічної діяльності в Україні, його позитивні та негативні риси і напрями їх удосконалення.

Актуальність даної теми полягає в тому, що зовнішня торгівля України виступає одним з важливіших засобів збільшення державного бюджету. Стратегічною метою розвитку економіки України є досягнення гідного місця в міжнародному поділі праці, а саме – у сфері зовнішньої торгівлі. Європейський Союз є найсильнішою глобальною економічною організацією, найбільшим і найкращим регіональним ринком світу. Відповідно проблема економічної співпраці України і ЄС набуває все більшої актуальності в контексті ширшого і сприятливішого доступу продукції українських підприємств до ринків ЄС.

Дослідження зовнішньоекономічної політики присвятили чимало уваги українські вчені-економісти, серед яких необхідно виокремити дослідження В. Будкіна, І. Бурковського, А. Вишнякова [1], Л. Кістерського, Г. Климка, В. Клочко, В. Новицького, В. Онищенко, А. Поручника, Л. Пісьмаченка та ін. Згадані автори більше зосереджувалися над проблематикою вдосконалення зовнішньоторговельного механізму інтеграції України, у той час як аналізу основних принципів формування сучасної зовнішньоекономічної політики України присвячено мало уваги [2, с. 9].

Проблеми підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності держави набувають на сучасному етапі виняткового значення. Це пов'язано з рядом факторів внутрішнього характеру: об'єктивна незбалансованість структури економіки та її повільна структурна перебудова; надмірна енергоресурсоемкість галузей національної економіки; низька конкурентоспроможність національного виробництва; відсутність інноваційного розвитку науково-технічного і технологічного промислового потенціалу, тощо.

У сучасних умовах міжнародне співробітництво України відбувається в таких основних формах:

- ✦ науково-технічне співробітництво;
- ✦ взаємовигідна міжнародна торгівля (зовнішня торгівля);
- ✦ надання кредитів і позик, у тому числі й безвідплатних;
- ✦ створення спільних підприємств;
- ✦ спеціалізація і кооперування виробництва;
- ✦ торгівля технологіями або спеціалізація на виробництві комплектуючого обладнання;
- ✦ спільна участь зацікавлених країн у розробці багатих природних ресурсів;
- ✦ іноземні інвестиції як найважливіша форма стимулювання розвитку економіки країни;
- ✦ міжнародний туризм;
- ✦ культурні зв'язки між країнами світу [3, с. 176].

Взаємовигідна міжнародна торгівля товарами та послугами, як і раніше, посідає провідне місце в складній системі міжнародних економічних зв'язків, оскільки вона, по суті, відтворює всі види міжнародного поділу праці та об'єднує всі країни в єдину господарську цілісність на сучасному світовому ринку товарів. Для неї властиві передусім дві найхарактерніші риси: переважання пропозиції товарів над існуючим попитом і жорстка конкурентна боротьба між його учасниками. Це є результатом значного зростання в умовах науково-технічної революції продуктивності суспільної праці в промисловому розвинутих країнах і здешивлення внаслідок цього продукції при збільшенні її обсягів.

Але серед досить значної кількості проблем та перешкод на шляху розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні, можна визначити такі:

- ✦ неефективність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в порівнянні з іншими країнами, що несе за собою проблеми в узгодженні різних питань у міністерствах, відомствах, місцевих адміністраціях та передбачає чималі витрати часу і зусиль суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- ✦ нестабільність законодавчої бази та законодавства в цілому, а також здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- ✦ політична та економічна нестабільність в державі, які є визначальними факторами розвитку міжнародних відносин, зв'язків, зовнішньоторговельної політики, які потрібно розглядати системно, через те, що зовнішньоекономічна діяльність є структурним елементом загальнодержавних процесів;
- ✦ втрата зовнішньоекономічних зв'язків з Російською Федерацією, оскільки Росія багато років була стратегічним зовнішньоторговельним партнером України, частка якої становить 21,1% в українському експорті та 28,0% українського імпорту. Найбільшими партнерами з експорту також були: Туреччина, Китай, Німеччина, Польща, Білорусь, Казахстан, Італія, Індія [3, с. 175].

Ефективний розвиток будь-якої країни неможливий без здійснення інтеграційних процесів та поширення

економічних зв'язків з іншими країнами. Вони повинні здійснюватись як на рівні держави в цілому, так і на рівні окремих підприємств. Здійснення інтеграційних процесів може відбуватися в декількох напрямках відповідно до розвитку економіки держави. Для країн з перехідною економікою характерно розширення зовнішньоекономічних зв'язків при здійсненні експортно-імпортних операцій по купівлі та продажу товарів, послуг або виконання різних робіт.

Якщо звернутися до даних Держкомстату, то можна побачити, що торгівля українськими товарами стрімко падає, відчутно просів також імпорт. Основною причиною такої тенденції експерти називають погіршення відносин із Російською Федерацією й різке зниження у зв'язку з цим товарообігу між двома країнами. Свою роль також зіграли економічна криза в Україні, скорочення виробництва й девальвація гривні. Протягом 2015 р. обсяг українського експорту склав \$ 21,7 млрд, а його падіння за цей самий період – 34,8% (\$ 11,6 млрд) [5].

Експорт товарів скоротився в усіх галузях економіки. Найбільш різке падіння в абсолютних показниках спостерігається в експорті продукції металургійного комплексу – на \$4,1 млрд, або в 1,7 разу. У відносних показниках найсильніше впав експорт продукції машинобудування – у 9,3 разу (на \$2,2 млрд). Також помітне зниження експорту торкнулося продуктів мінерального походження – у 2,2 разу (на \$2,2 млрд), продукції хімічного – в 1,5 разу (на \$0,8 млрд). Просідання експорту товарів, вироблених АПК і харчовою промисловістю, є найменш різким – на 16,1%, що, втім, в абсолютних цифрах складало \$1,5 млрд.

Сукупна вартість експорту українських товарів і послуг порівняно з аналогічним періодом 2014 р. скоротилася на 30,6%, у тому числі сукупна вартість експорту українських товарів зменшилася на 32,7%, а сукупна вартість експорту українських послуг скоротилася на 21,1%. Що ж стосується сукупної вартості імпорту товарів і послуг в Україну, то за дев'ять місяців 2015 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року вона зменшилася на 31,4%, у тому числі сукупна вартість імпорту товарів в Україну скоротилася на 33,6%, а імпорту послуг – на

20,8%. В абсолютному обчисленні обсяги експорту товарів з України за січень – вересень 2015 р. становили 28 млрд 113,3 млн дол., а імпорту товарів в Україну – 27 млрд 376,3 млн дол. Основу товарної структури українського експорту становили недорогі метали та вироби з них – 26,6%, продукти рослинного походження – 19,8%, механічні та електричні машини – 10,1% (а продукція машинобудування в цілому – 11,8%), мінеральні продукти – 8,6%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 8,0%, готові харчові продукти – 6,3% та продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 5,9%. Як бачимо, цього року сукупна продукція сільського господарства та харчової промисловості посіла перше місце у вітчизняному експорті (34,1%), тоді як гірничо-металургійний комплекс із виробництва чорних металів, який раніше очолював вітчизняний експорт, перемістився на друге місце (31,4%) [6, с. 49].

Стосовно ж скорочення у 2015 р. в українському експорті частки продукції машинобудування, то воно було відносно невеликим, оскільки найбільш суттєві зрушення в цьому плані вже відбулися раніше. Хоча експорт продукції українського машинобудування скорочувався не лише відносно, а й абсолютно.

Вельми вагомим змін останнім часом, особливо під впливом політичних чинників, зазнала географічна структура українського експорту. Так, за підсумками січня – вересня 2015 р. порівняно з аналогічним періодом 2014 р. частка Російської Федерації у сукупній вартості експорту українських товарів зменшилася на 6,7 відсоткових пункти (з 19,5% до 12,8%). Зокрема, у Росію за січень – вересень 2015 р. було експортовано українських товарів на 3612,4 млн дол., або на 55,6% менше, ніж за аналогічний період минулого року [7].

Таким чином, у 2015 р. продовжилася трансформація географічної структури експорту українських товарів, що почалася в попередні роки. Зокрема відбувалося зростання ролі країн ЄС та Азії для збуту продукції українських експортерів на тлі зниження ролі країн СНД, насамперед Росії.

Що ж стосується закупівель товарів за кордоном, то у січні – вересні 2015 р. мінеральні продукти становили

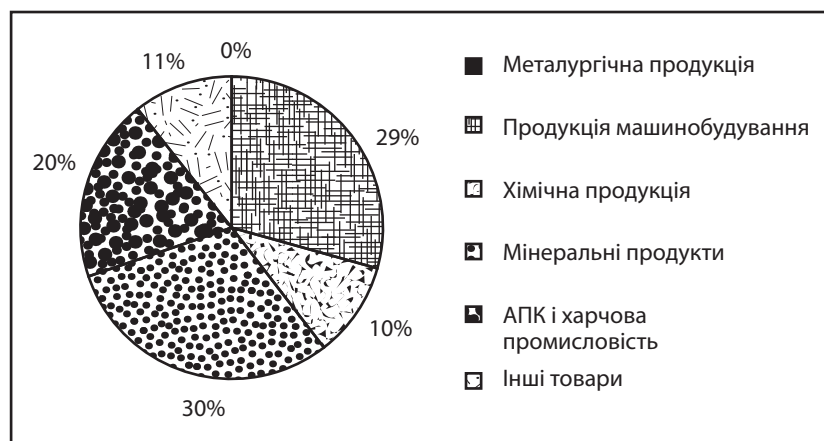

Рис. 1. Внесок постачання продукції різних галузей економіки

Джерело: Статистичний щорічник України [5].

ли 32,7 % від сукупної вартості імпорту товарів в Україні, механічні та електричні машини – 15,6 %, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 13,5 %, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 7,1 %, недорогоцінні метали та вироби з них – 5,4 %, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 4,3 %, готові харчові продукти – 4,2 % [7, с. 55].

Вагоме місце у вітчизняній зовнішньоекономічній діяльності посідають експортно-імпортні операції у сфері послуг. Як зазначалося вище, за січень – вересень 2015 р. український експорт послуг становив 7020,5 млн дол., а імпорт – 3785,5 млн дол. Порівняно з аналогічним періодом 2014 р. експорт послуг з боку України скоротився на 19,2 % (на 1665,4 млн дол.), а імпорт послуг для України зменшився на 11,2 % (на 477,0 млн дол.). За дев'ять місяців 2015 р. найбільші обсяги експорту послуг припадали на транспортні послуги, які займали 55,3 % від загального обсягу експорту послуг, послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги – 15,8 %, послуги з переробки матеріальних ресурсів – 11,4 % і ділові послуги – 8 %. Обсяг експорту послуг до країн ЄС у цей період становив 2112,4 млн дол. і скоротився порівняно з дев'ятьма місяцями 2014 р. на 31,9 %. Частка експорту послуг країнам ЄС становила 30,1 % від загального обсягу експорту послуг, наданих резидентами України, і проти відповідного періоду 2014 р. зменшилася на 4,8 в. п. А обсяг експорту послуг до країн СНД у цей період становив 2551,1 млн дол. і скоротився порівняно з дев'ятьма місяцями 2014 р. на 19,6 %. Частка експорту послуг країнам СНД становила 36,3 % від загального обсягу експорту наданих резидентами України, у тому числі Російській Федерації – 31,8 %. Причому обсяг послуг, наданих Російській Федерації, скоротився порівняно з дев'ятьма місяцями 2014 р. на 20,3 % [5, с. 58].

Згідно з інформацією Державної служби статистики України, зовнішньоторговельний баланс України за січень – вересень 2015 р. зведений з профіцитом 3,24 млрд дол., що на 12,4 % менше показника за відповідний період минулого року (3,7 млрд дол.). При цьому позитивне сальдо торгівлі товарами та послугами з країнами СНД протягом означеного періоду скоротилося в 1,7 разу – до 195 млн дол., а з іншими країнами світу – на 9,8 % (до 2,05 млрд дол.). У тому числі дефіцит зовнішньої торгівлі з країнами ЄС зріс на 5 % – до 2,04 млрд дол. Профіцит торгівлі товарами за дев'ять місяців 2015 р. зріс на 28 % – до 737 млн дол. При цьому дефіцит торгівлі товарами з країнами СНД зменшився на 9,2 % – до 1,75 млрд дол. А профіцит торгівлі товарами з іншими країнами світу незначно скоротився до 2,48 млрд дол., на тлі зменшення дефіциту торгівлі з країнами ЄС на 15 % – до 1,9 млрд дол. Водночас профіцит торгівлі послугами в січні – вересні 2015 р. зменшився на 21 % – до 3,24 млрд дол. Причому профіцит торгівлі послугами з країнами СНД зменшився на 16 % – до 1,9 млрд дол., а з іншими країнами світу – на 28 % (до 1,34 млрд дол.), у тому числі з країнами ЄС – у 2,6 разу (до 289,9 млн дол.). Як зазначають у Держстаті України, для уникнення подвійного обліку із загальної суми зовнішньоторговельного балансу була вирахована вартість послуг з

переробки давальницької сировини, яка за дев'ять місяців цього року становила в експорті 785,6 млн дол., а в імпорті – 56,9 млн дол. (у 2014 р. – 1,03 млрд дол. і 34,3 млн дол. відповідно) [5].

Враховуючи вищевикладене, можна казати що, чергова трансформація української зовнішньої торгівлі, яка розпочалася в результаті глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., протягом 2014–2015 рр. не лише істотно прискорила, а й набула нових ознак. Останні пов'язані, насамперед, з гібридною війною, яку Росія веде проти України. І російсько-українські економічні відносини, по суті, так чи інакше стали однією зі складових цієї війни.

Потрібно зазначити, що основною перспективою розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України є створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що стане етапом спільного економічного простору, який охоплює не тільки торгівлю товарами, але й торгівлю послугами, тощо.

Україна в інтеграційних процесах як основну мету визначає співробітництво з різними міжнародними організаціями та фінансовими інституціями. Ця співпраця спрямована на розвиток економічних, соціальних та геополітичних процесів в Україні. Інтеграція України в світову спільноту має як позитивні, так і негативні наслідки. Основним пріоритетним напрямом у розвитку інтеграційних процесів України є вихід її на світовий ринок як держави з позитивним економічним та політичним іміджем [8].

Перспектива членства в ЄС для України є додатковим вагомим стимулом і мотиваційним фактором внутрішніх реформ, цивілізованого врегулювання всіх внутрішніх та зовнішніх неузгодженостей. Від інтеграції України до ЄС виграють не тільки ці дві сторони, але й уся Центральна Європа, адже після розширення Європейського Союзу за рахунок країн Центрально-Східної Європи та держав Балтії Європейський союз максимально наблизився до України, що надає особливого статусу їхнім відносинам і створює реальні можливості для співпраці [10, с. 30].

ВИСНОВКИ

Отже, можна зробити висновки, що розвиток відносин з ЄС у довгостроковій перспективі, з огляду на геополітичний, геоелектронічний та історичний європейський статус України, має залишатися одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України.

Метою розвитку зовнішньоекономічних відносин України з ЄС є забезпечення економічної інтеграції господарства України в загальноєвропейський економічний простір. Це значною мірою залежить від реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС і Україною та Тимчасової угоди про торгівлю. Основними пріоритетами мають стати: трансформація політичного визначення України як держави з перехідною економікою до юридичного закріплення її статусу в законодавстві ЄС з метою отримання відповідних торговельно-економічних, фінансово-кредитних, інвестиційних преференцій; розширення доступу українських товарів,

зокрема таких важливих, як текстиль, продукція металургійної промисловості та сільського господарства, на європейські ринки; підтримка ефективних національних товаровиробників шляхом вдосконалення міжнародно-правового механізму захисту їх інтересів, зокрема через укладення відповідних галузевих угод; зняття існуючих бар'єрів у торгівлі та поглиблення виробничої кооперації; гармонізація економічного законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу та світової системи торгівлі ГАТТ/СОТ з урахуванням національних економічних інтересів і специфіки економіки України. Основним етапом на шляху набуття Україною повноправного членства в ЄС має стати створення економічних і правових передумов для початку переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишняков А. К. Регулирование внешнеэкономической деятельности в Украине. / А. К. Вишняков – Харьков : ООО «Одиссей», 2005. – 256 с.
2. Письмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторгівельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль : монографія / Л. М. Письмаченко. – Донецьк : Тов. «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 366 с.
3. Солошенко Л. Зовнішньоекономічна діяльність: організація та документальне оформлення / Л. Солошенко. – Х. : Фактор, 2001. – 176 с.
4. Михайлишин Л. І. Вектори інтеграції України в ЄС чи СНД / Л. І. Михайлишин // Науково-інформаційний вісник «Економіка». – 2013. – № 3. – С. 172–181.
5. Статистичний щорічник України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/zd/e_iovt/arh_iovt2015.htm
6. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2015. – № 23. – С. 49–59. – Режим доступу : <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr23.pdf>
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
8. Солонінко К. С. Інтеграційна політика України: інституційні аспекти / К. С. Солонінко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2010. – № 4. – С. 299–301.
9. Шкурupій О. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Шкурupій. – Режим доступу : http://libfree.com/128619811-ekonomikazovnishnoekonomichna_diyalnist_pidpriyemstva_shkurupiy_ov.html
10. Покришка Д. С. Торговельні відносини України з Європейським Союзом в умовах глобальної невизначеності / Д. С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1 (22). – С. 18–31.

REFERENCES

- Kulytskyi, S. "Pytannia transformatsii ukrainskoi zovnishnyoi torhivli na suchasnomu etapi" [The question of transformation of Ukrainian foreign trade today]. <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr23.pdf>
- Mykhailishyn, L. I. "Vektory intehtatsii Ukrainy v YeS chy SND" [Vectors integration of Ukraine into the EU or the CIS]. *Ekonomika. Naukovo-informatsiyni visnyk*, no. 3 (2013): 172-181.
- Oftitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy. <http://www.minfin.gov.ua/>

Pismachenko, L. M. *Derzhavne upravlinnia zovnishnyotorhov-elnoiu diialnistiu v Ukraini: rehuliuвання ta kontrol* [State Department foreign trade in Ukraine: regulation and control]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2008.

Pokryshka, D. S. "Torhovelni vidnosyny Ukrainy z Yevro-peiskym Soiuzom v umovakh hlobalnoi nevyznachenosti" [Trade relations between Ukraine and the European Union in the global uncertainty]. *Stratehichni priorytety*. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2012_1/018-031.pdf

Soloshenko, L. *Zovnishnyoeconomichna diialnist: orhani-zatsiia ta dokumentalne oformlennia* [Foreign trade: organization and paperwork]. Kharkiv: Faktor, 2001.

Soloninko, K. S. "Intehratsiina polityka Ukrainy:instytutsiini aspekty" [Integration Policy of Ukraine: institutional aspects]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 4 (2010): 299-301.

Shkurupii, O. V. "Zovnishnyoeconomichna diialnist pidpriy-emstva" [Foreign trade enterprises]. http://libfree.com/128619811-ekonomikazovnishnoekonomichna_diyalnist_pidpriyemstva_shkurupiy_ov.html

"Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy" [Statistical Yearbook of Ukraine]. https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/zd/e_iovt/arh_iovt2015.htm

Vishnyakov, A. K. *Regulirovaniye vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti v Ukraine* [Regulation of foreign trade activities in Ukraine]. Kharkiv: Odissey, 2005.

ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

© 2016 СІДОРОВ В. І., БАБЕНКО В. О. ПАСМОР М. С.

УДК 339.923

**Сідоров В. І., Бабенко В. О. Пасмор М. С. Торгово-економічна складова регіональних економічних процесів
в умовах глобалізації**

Мета статті полягає в аналізі та визначенні структури торгово-економічної складової регіональних економічних процесів на прикладі ЄС, АСЕАН, БРИКС, ШОС та НАФТА в умовах глобалізації. На основі виконаного аналізу макроекономічних показників було розглянуто та систематизовано сукупність теоретичних і статистичних даних стосовно сучасних регіональних інтеграційних об'єднань. Проведено аналіз торгово-економічних відносин об'єктивно провідних та особливих у сучасних світогосподарських процесах регіональних інтеграційних об'єднань, а саме: ЄС, ШОС, БРИКС, АСЕАН та НАФТА, визначено їх вплив на розвиток сучасних міжнародних економічних відносин. Досліджено структуру та виконано порівняльну характеристику даних регіональних економічних інтеграційних об'єднань в умовах глобальної економіки. Перспективою подальших досліджень з даного питання є визначення залученості окремого інтеграційного об'єднання в систему сучасних світогосподарських зв'язків.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, регіональна інтеграція, світогосподарські відносини, торгово-економічні відносини.

Рис.: 3. Бібл.: 19.

Сідоров Вадим Ігоревич – кандидат економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Бабенко Віталіна Олексіївна – доктор економічних наук, кандидат технічних наук, професор кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: vitalina_babenko@meta.ua

Пасмор Марина Сергіївна – аспірантка, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: pasmor.m@gmail.com

УДК 339.923

UDC 339.923

Сидоров В. И., Бабенко В. А. Пасмор М. С. Торгово-экономическая составляющая региональных экономических процессов в условиях глобализации

Цель статьи заключается в анализе и определении структуры торгово-экономической составляющей региональных экономических процессов на примере ЕС, АСЕАН, БРИКС, ШОС и НАФТА в условиях глобализации. На основе анализа и обобщения научных трудов многих ученых была рассмотрена и систематизирована совокупность теоретических и статистических данных о современных региональных интеграционных объединениях. Проведен анализ торгово-экономических отношений, объективно ведущих и характерных в современных мирохозяйственных процессах региональных интеграционных объединений, а именно: ЕС, ШОС, БРИКС, АСЕАН и НАФТА, определено их влияние на развитие международных экономических отношений. Исследована структура и выполнена сравнительная характеристика данных региональных экономических интеграционных объединений в условиях глобальной экономики. Перспективой дальнейших исследований по данному вопросу является определение вовлеченности отдельного интеграционного объединения в систему современных мирохозяйственных связей.

Ключевые слова: глобализация, международные экономические отношения, региональная интеграция, мирохозяйственные отношения, торгово-экономические отношения.

Рис.: 3. Библ.: 19.

Сидоров Вадим Игоревич – кандидат экономических наук, профессор кафедры международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Бабенко Виталина Алексеевна – доктор экономических наук, кандидат технических наук, профессор кафедры экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: vitalina_babenko@meta.ua

Пасмор Марина Сергеевна – аспирантка, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: pasmor.m@gmail.com

Sidorov V. I., Babenko V. O., Pasmor M. S. The Trade-Economic Component of the Regional Economic Processes in the Context of Globalization

The article is concerned with analyzing and defining the structure of the trade-economic component of the regional economic processes on example of the EU, ASEAN, BRICS, SCO and NAFTA in the context of globalization. Based on analysis and generalization of numerous scientific works by various authors, a block of theoretical and statistical data on the contemporary regional integration associations has been considered and systematized. The article carries out an analysis of the trade-economic relations by the objectively leading and indicative, as to the current global economic processes, regional integration associations, namely the EU, SCO, BRIC, ASEAN and NAFTA, determines their impact on development of the international economic relations. The structure has been studied, as well as a comparative characterization of the data of regional economic integration associations in the context of global economy has been accomplished. Prospect for further research on this issue is determining the involvement of an individual integration association in the system of contemporary global economic relations.

Keywords: globalization, international economic relations, regional integration, global economic relations, trade-economic relations.

Fig.: 3. Bibl.: 19.

Sidorov Vadim I. – PhD (Economics), Professor of the Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Babenko Vitalina O. – D. Sc. (Economics), PhD (Engineering), Professor of the Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: vitalina_babenko@meta.ua

Pasmor Maryna S. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: pasmor.m@gmail.com

В умовах розвитку сучасних міжнародних економічних відносин питання регіональної економічної інтеграції має особливу актуальність та перспективність для дослідження. У багатьох випадках саме торговельні відносини складають основу даного процесу, адже із розвитком сучасних міжнародних економічних відносин та геополітичних змін їх схема та структура також змінюється. Саме тому є актуальним та потребує подальшого дослідження питання розвитку торгово-економічної складової регіональних інтеграційних процесів в умовах глобалізації.

За визначенням таких вчених, як А. П. Голіков [1], О. А. Довгаль [1], А. П. Киреев [2], В. І. Сідоров [3], А. С. Філіпенко [4] та багатьох інших, торговельно-економічні відносини – це найважливіша сфера економічної співпраці держав. Такі науковці, як О. Маковоз [5], І. Матюшенко [6], В. Сідоров [3], А. Філіпенко [4], С. Циганов [7], С. Якубовський [8] приділяють значну увагу дослідженню саме торговельно-економічних зв'язків регіональних інтеграційних об'єднань як об'єктивних процесів глобалізації світогосподарських зв'язків.

Серед іноземних науковців вивченню даної тематики значна увага приділена такими дослідниками, як А. Кослер [9], Г. Костюніна [10], В. Ломакін [11], Г. Толорая [12], М. Фаррелл [13], С. Хікс [14] та багатьма іншими вченими, які займаються дослідженням регіональних інтеграційних процесів в умовах сучасного розвитку геополітичної ситуації та її трансформації. Так, наприклад, А. Кослер [9] та Г. Толорая [12] займаються вивченням інтеграційного об'єднання БРІКС як нової форми прояву регіональної інтеграції, у той час як Джим О'Нілл прогнозував розвиток об'єднання на основі розрахунку макроекономічних показників [15].

Попри глибину сучасних наукових досліджень з даного питання деякі аспекти потребують подальшого вивчення, на основі більш детального прогнозу та перспектив розвитку, адже регіональна інтеграція в сучасних міжнародних економічних відносинах є основою успішного розвитку як окремої країни, так і глобальних економічних відносин.

Торговельно-економічні відносини – це відносини між державами або інтеграційними об'єднаннями, які засновані на обмінних та фінансових операціях, а також кооперації та спільному розвитку [1, с. 384]. З метою більш практичного підходу в дослідженні пропонуємо вивчити дане питання на прикладі торговельно-економічних відносин окремих регіональних інтеграційних об'єднань, таких як БРІКС, ЄС, НАФТА та ШОС. Вибір саме цих інтеграційних утворень обґрунтовано тим, що вони володіють такими важливими характеристиками, як найбільша розвиненість за класичною формою еволюції інтеграції як процесу (ЄС), регіональність та ідеологічність створення (НАФТА, ШОС, АСЕАН), а також новітня форма виникнення, організації та функціонування регіонального об'єднання (БРІКС). Також у зв'язку з тим, що соціально-політичні умови мають значний вплив на економічний розвиток України, об'єктивним буде констатувати, що однією з ефективних стратегій вітчизняних перспектив може стати трансформація курсу партнерства з регіональними

ми інтеграційними об'єднаннями, а для цього необхідно оцінити можливості, які можуть бути більш перспективними.

ЄС (European Union) на даний час є інтеграційним об'єднанням країн, що пройшло найбільше кількість основних стадій свого розвитку [2, с. 304]. ЄС – це економічний та політичний союз держав – членів Європейських Спільнот (ЄВС, ЄОВіС, Євратом), створений згідно з Договором про ЄС, підписаним в лютому 1992 р. і чинним із листопада 1993 р. [16]. На сьогоднішній день в об'єднання входять 28 європейських держав з населенням понад 505 млн осіб [16]. Про відносну економічну стабільність та продуктивність роботи групи даних країн свідчить статистика на основі темпів зростання ВВП країн – учасниць об'єднання, а також швидкість подолання загальносвітових проблем, пов'язаних із кризовими явищами. Аналіз тенденції відсоткової зміни ВВП країн – членів ЄС свідчить про достатньо позитивну динаміку (рис. 1). Так, за період дослідження 2004–2014 рр. максимальне значення темпу зростання ВВП ЄС було зафіксовано у 2006 р. і складало 3,1%. Виключенням є роки глобальної економічної кризи та виходу з неї, а саме з 2008–2009 рр., коли показник дорівнював –4,1%, але даний процес, як і кожна «хвиля», змінився на рецесію. Необхідно відмітити, що на даний час регіональне об'єднання ЄС знову зіштовхується з певним рядом труднощів, позитивна динаміка зберігається [18]. Отже, загальний розвиток досліджуваного інтеграційного угруповання характеризується стабільним зростанням.

З агальний ВВП ЄС складає понад 14625,3 млрд євро (2015 р.), та займає перше місце в світі [20]. Слід зауважити, що ЄС як інтеграційна група, відноситься до найбільш розвиненої частини світу з високим життєвим рівнем населення країн. Це знаходить відображення, зокрема, в середньому показнику ВВП на душу населення, який у 2015 р. склав 27500 євро на людину, у той час як ВВП дорівнював 14625,3 млрд євро із чисельністю населення у 508,4 млн осіб [17]. У цілому, дані показники можна охарактеризувати як порівняно високі для багатьох країн світу, що дає можливість зробити висновок, що ЄС – це інтеграційне об'єднання, яке достатньо стабільно розвивається та має досить багаті перспективи, незважаючи на те, що в умовах сучасних міжнародних економічних відносин угруповання зіштовхується зі значними проблемами [1, с. 279].

При розгляді динаміки інших основних макроекономічних показників наявне також їх стабільне підвищення. Так, дані за експортом та імпортом, як і за ВВП, характеризують економічне положення даних країн як стабільний розвиток, за винятком 2008–2009 рр., коли спостерігається спад, який було пов'язано із всесвітніми кризовими явищами. Таким чином, з урахуванням покращення основних макроекономічних показників країн – членів ЄС, можливо стверджувати, що вся група у міжнародних світогосподарських відносинах має сталий розвиток [18].

При порівнянні структури експорту країн ЄС з іншими розвиненими країнами світу слід зазначити, що машинобудування і хімічна промисловість – провідні

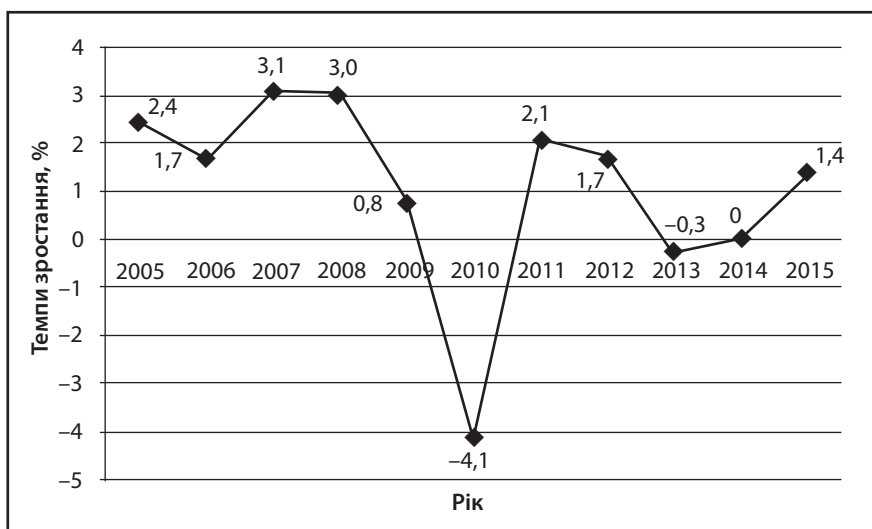

Рис. 1. Темпи зростання ВВП ЄС за період 2005–2015 рр.

Джерело: побудовано за матеріалами [18].

статті. На частку цих галузей припадає 20–23 % від світового експорту цих груп товарів. В експорті обробної промисловості існують відмінності від США і Японії (у галузі машинотехнічної галузі). Частка високотехнологічних товарів в ЄС становить 13 %, а у США – 26 %, Японії – 24 % [17], що дозволяє дійти висновку, що Європа не є лідером з експорту високих технологій, оскільки в основному експортує технології середнього рівня. Експорт сільськогосподарської продукції займає друге місце після США, а саме – 13 % від світового обсягу [17].

Також ЄС – значний імпортер ряду сільськогосподарських товарів: кукурудзи, соєві боби (із США) [16]. Поряд з продовольством важливе місце в імпорті займає мінеральна сировина та неметалеві напівфабрикати. Країни ЄС перейшли на виробництво нафти, газу, бокситів, але, незважаючи на це, вони можуть задовольняти потреби за рахунок власних ресурсів. Країни ЄС ввозять понад 2/5 енергетичної сировини та інших видів сировини, що споживається в господарстві [16]. Таким чином, ЄС, незважаючи на нинішні стримуючі фактори та слабкості, продовжує залишатись одним із найбільш розвинених регіональних інтеграційних об'єднань.

Розглянемо ще одне перспективне об'єднання в аспекті дослідження – **Шанхайську організацію співробітництва (ШОС)**. Це одне з провідних інтеграційних об'єднань, що було утворено на основі принципів глобальних міжнародних економічних відносин і представляє собою регіональну міжнародну організацію, яка була заснована у 2001 р. лідерами Китаю, Росії, Казахстану, Таджикистану, Киргизії та Узбекистану. За винятком Узбекистану, решта країн були учасниками «Шанхайської п'ятірки», заснованої в результаті підписання в 1996–1997 рр. між Казахстаном, Киргизією, Китаєм, Росією і Таджикистаном угод про зміцнення довіри у військовій області та про взаємне скорочення збройних сил у межах кордону [19].

Загальна територія країн, що входять до ШОС, складає 30 млн км², що становить 60 % території Євразії [19].

Загальна чисельність населення країн ШОС дорівнює 3400 млн осіб (четверта частина населення планети) [18]. Економіка Китаю за ВВП, після США, також поступається сумарному ВВП Євросоюзу. Станом на 2014 р. даний показник склав 10354,8 млрд дол. США та вважається другим у світі [18]. Найменший ВВП країн – учасниць ШОС у Киргизії – 7,4 млрд дол. США. Аналізуючи динаміку макроекономічних показників, можливо констатувати, що об'єднання розвивається згідно із загальними міжнародними економічними тенденціями, а саме – рівень зростання ВВП було сповільнено у період 2008–2009 рр., який склав тоді близько 7784,9 млрд дол. Середній рівень ВВП на душу населення за ринковими цінами у 2014 р. склав 14804,5 дол. США. Також даний показник значно відрізняється між країнами – учасницями ШОС, існує значна відмінність між рівнем ВВП країни та чисельністю його населення [18].

На міжнародній арені ШОС співпрацює з багатьма міжнародними організаціями та об'єднаннями. Як зазначено на офіційному сайті ШОС, у 2005 р. відбулося підписання меморандуму про взаєморозуміння ШОС та АСЕАН, у якому було закріплено пріоритетні області співробітництва, включаючи боротьбу з тероризмом, наркоторгівлею, контрабандою зброї та відмиттям грошей (ASEAN, 2005) [20]. ШОС та АСЕАН дотримуються схожих нормативних принципів, включаючи прийняття рішень на основі консенсусу та поваги до державного суверенітету. Таким чином, ШОС сформовано та продовжує функціонування за класичною формою розвитку регіонального інтеграційного об'єднання, а його кооперація з АСЕАН може стати прикладом надінтеграційної взаємодії.

З іншої точки зору, на фоні сучасних геополітичних змін особливо актуальною є така регіональна інтеграція, як **БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПАР)**. Незважаючи на те, що дана група країн є новою, вона має стрімкий та нестандартний розвиток. З того моменту, як у 2003 р. було опубліковано перший звіт фінансової групи *The Goldman Sachs Group Inc.*, який було присвячено

перспективам Бразилії, Росії, Індії та Китаю у XXI ст., акронім БРІК (адже спочатку до групи входили Бразилія, Росія, Індія, Китай) увійшов у загальне використання, а інтерес до країн цієї групи став підвищуватися з кожним роком [15]. Термін БРІКС увів у 2001 р. провідний економіст банку *The Goldman Sachs Group Inc.* Джим О'Ніл (послідовність великих літер в аббревіатурі була визначена виключно для її благозвучності). О'Ніл об'єднав у групу БРІК чотири найбільші країни з ринками, що розвиваються, а також зі значною орієнтацією на експорт [9]. У квітні 2011 р. до БРІК приєдналась ПАР і об'єднання було перетворено у БРІКС [21]. Слід відмітити, що актуальність і важливість БРІКС усвідомлюється не тільки діловими та державними структурами, а й громадянським суспільством, зокрема, у науковому колі світу. На політичному рівні підтримка ідеї регіонального об'єднання даного типу підтверджується цікавістю інших держав щодо приєднання до цього інтеграційного об'єднання. В останній час основними кандидатами до інтеграції у БРІКС виступають Іран та Індонезія, які вже офіційно констатували свій курс [21].

Згідно з даними щорічного статистичного збірника, у теперішній час угруповання БРІКС поєднує 3 млрд осіб, що складає приблизно 43% населення Землі, а також займає територію 39,7 млн км², що є більшим, ніж чверть поверхні земної суші [18]. Якщо розглянути основні макроекономічні показники станом на 2015 р., то за показником ВВП серед країн БРІКС лідирує Китай – 10354,8 млрд дол. США, потім Бразилія – 2346,1 млрд дол. США, Індія – 2048,5 млрд дол. США, Росія – 1860,5 млрд дол. США та ПАР – 350,1 млрд дол. США [18]. Дана ситуація пов'язана з розвиненістю виробництва готової продукції, достатньою ресурсною базою, а також високою технологічністю виробництва. Але в розрахунку на душу населення у зв'язку з високою кількістю населення Китаю та Індії структура першості всередині регіонального об'єднання за даним питан-

ням змінюється. У 2015 р. перше місце займає Росія – 12735,9 дол. США, друге – Бразилія (11384,4 дол. США), Китай третє (7590 дол. США), ПАР – четверте (6482,8 дол. США), Індія займає п'яте місце (1581,5 дол. США). Чисельність населення зросла у період з 2009–2015 рр. з 2853 млн осіб до 3003,7 млн осіб відповідно, може бути пояснено як зростанням чисельності населення, так і приєднанням нових країн-членів, а саме – ПАР. Таким чином, при розгляді динаміки основних макроекономічних показників можна відмітити їх стабільне зростання.

Вигідне положення країнам інтеграційного угруповання БРІКС забезпечує наявність у них значних обсягів важливих для світової економіки видів ресурсів. Наприклад, Бразилія багата на сільськогосподарську продукцію; Росія – найбільший у світі експортер мінеральних ресурсів; Індія має відносно дешеві інтелектуальні ресурси; Китай має у своєму розпорядженні відносно дешеві трудові ресурси; ПАР – природні ресурси. На країни об'єднання також припадає приблизно 13 трлн дол. виробництва ВВП на рік, що дорівнює 21% світового виробництва [21].

При аналізі динаміки ВВП країн БРІКС, що наведено на рис. 2, видно, що у період 2009–2015 рр. максимальне значення ВВП було зафіксовано у 2011 р. – 8298,62 млрд дол. США, а мінімальне у 2009 р. – 5572,48 млрд дол. Поясненням даних тенденцій може служити факт глобальної кризи 2008 р. і подальшої рецесії з нею, а також зацікавленість групою БРІКС та активізація її діяльності у 2011 р. Також слід зауважити, що, незважаючи на позитивні темпи зростання основних макроекономічних показників, країни БРІКС відносять до країн, що розвиваються, а це може бути унікальністю даної групи, адже саме вони можуть стати поштовхом і методом подолання глобальних геополітичних питань. Підтвердженням перспективності взаємодії в рамках групи країн БРІКС є аналіз ВВП та лінія тренду (див. рис. 2), яка наочно демонструє тенденцію до подальшого зростання показника ВВП країн БРІКС.

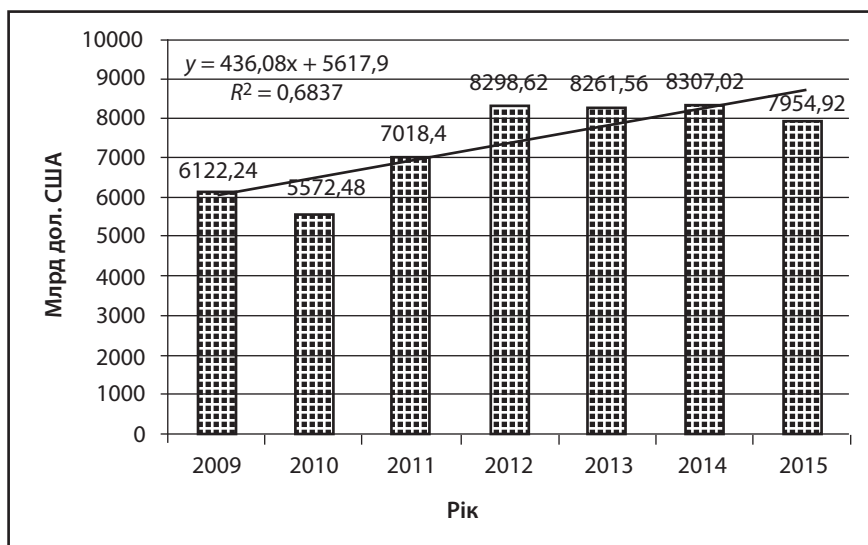

Рис. 2. Динаміка ВВП країн БРІКС у період 2009–2015 рр.

Джерело: побудовано за матеріалами [18].

Ше однією перспективною групою країн на думку авторів є АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії (Association of South-East Asian Nations) – політична, економічна і культурна регіональна міжурядова організація країн, розташованих у Південно-Східній Азії. АСЕАН була утворена 8 серпня 1967 р. у Бангкоку з підписанням «Декларації АСЕАН», більш відомої як «Бангкокська декларація» [20]. Договірне оформлення АСЕАН відбулося лише в 1976 р. у підписаних на острові Балі Договорі про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії та Декларації згоди АСЕАН [20].

Характерною рисою АСЕАН є переважання неформального стилю обговорення проблем співробітництва та прагнення уникнути на переговорах «незручних» для окремих країн питань [20]. Ці особливості, а також принципи консенсусу і невтручання у внутрішні справи країн-учасниць, які є основою співпраці в АСЕАН, і сприяли в минулому уникненню внутрішніх конфліктів і встановленню атмосфери довіри між країнами. Отже, розширення АСЕАН спричинило зниження ефективності механізму прийняття рішень на основі консенсусу.

Необхідно відмітити, що об'єднання АСЕАН є унікальним за методом створення. Ми погоджуємось із думкою науковців, які вважають, що його феноменальність виражається як у складі, так і у регулярній роботі самітів при відсутності чіткої структури та організації. Але, незважаючи на значну кількість суперечностей, об'єднання плідно функціонує та розвивається.

За даними офіційної статистики 2015 р., АСЕАН об'єднує країни із сукупним населенням у 592 млн осіб і ВВП у 2520,5 млрд дол. США [18]. Частка експорту у ВВП за останній рік знизилася із 72,2 до 57,4%, частка імпорту – із 66,4 до 51,8%. Економічною особливістю АСЕАН є той факт, що, незважаючи на малу частку в структурі обсягу ВВП деяких членів регіонального інтеграційного об'єднання, таких як Лаос, В'єтнам, М'янма, Камбоджа, темпи їх зростання багато в чому перевищують темпи зростання країн – лідерів інтеграційного об'єднання АСЕАН за досліджуваний період, що включає роки світової фінансової кризи.

Баланс зовнішньоторговельного обороту інтеграційного об'єднання АСЕАН за шість років зріс на 49,3 млрд дол. США – з 53,1 до 102,4 млрд дол. США [18]. Приріст експорту за цей період становить 396,1 млрд дол. США, а імпорту – 346,8 млрд дол. США. Базисні темпи зростання експорту дорівнюють 160,4%, а імпорту – 157,5%. Частка експорту та імпорту в зовнішньоторговельному обороті за шість років зберігається у співвідношенні 52–53% – по експорту, 47–48% – по імпорту. За обсягом експорту серед країн – членів АСЕАН лідирує Сінгапур – 352 млрд дол. США, потім Малайзія – 199 млрд дол. США, Таїланд – 195 млрд дол. США [18].

Таким чином, на основі аналізу динаміки змін основних макроекономічних показників можливо дійти висновку про успішний розвиток країн, що є членами об'єднання АСЕАН. Це означає світову конкурентоспроможність в умовах сучасних міжнародних еконо-

мічних відносин та кооперацію з більш розвиненими ринками, а також інтеграційними об'єднаннями.

Якщо ж розглянути Американський континент, то більш впливовим інтеграційним об'єднанням Північної Америки є НАФТА (North American Free Trade Agreement, NAFTA). Дана група країн має, на нашу думку, певні особливості функціонування, такі як континентальні масштаби, різниця в рівні економічного розвитку, яскраво виражений центр, широкомасштабність характеру: охоплює виробничу сферу, міжнародну торгівлю, фінансові відносини між країнами-інтегрантами тощо. Також НАФТА є водночас і атлантичним, і тихоокеанським об'єднанням.

На відміну від Європейського Союзу, що піднявся на найвищий інтеграційний рівень, НАФТА не має досконалої структури національних органів регулювання тристоронніх відносин, що останній час цілком «улаштовує» Канаду і Мексику, які вбачають у ній загрозу політичній та економічній незалежності. Аналізуючи основні тенденції соціально-економічного розвитку країн – членів НАФТА, слід відмітити достатньо значну різницю макроекономічних показників всередині об'єднання. Наприклад, станом на 2015 р. США є лідером з ВВП – 17419 млрд дол. США, у той час як даний показник у Мексиці складає 1294,7 млрд дол. США, хоча торговельний баланс у США є найнижчим – 724 млрд дол. США. Слід відмітити, що різниця показників не свідчить про неперспективність такого роду кооперації, навпаки, спостерігаємо ефективну співпрацю в рамках об'єднання НАФТА. У період 2008–2015 рр. загальний ВВП цього регіонального інтеграційного угруповання змінився з 17362,5 млрд дол. США до 20499,1 млрд дол. США відповідно. Середній ВВП на душу населення об'єднання НАФТА за той самий період також мав позитивні зміни, а саме – з 34793,47 дол. США до 38396,83 дол. США [18]. Таким чином, вивчаючи динаміку, можна констатувати стабільне зростання показників ВВП як загального, так і на душу населення у країнах, що входять до об'єднання НАФТА. Отже, існуюча динаміка може свідчити про достатню стабільність розвитку та функціонування регіонального інтеграційного об'єднання НАФТА.

Проаналізувавши кожне об'єднання окремо, доцільно порівняти їх рівні ВВП між собою, оскільки цей показник є одним з основних характерних і результативних показників рівня успішності регіонального інтеграційного об'єднання. Отже, найбільший рівень ВВП станом на 2015 р. має регіональне інтеграційне угруповання НАФТА – 20499,1 млрд дол. США (рис. 3), оскільки об'єднання характеризується відносною стабільністю та має у своєму складі США як країну з найбільшим рівнем даного показника. Далі, зі зниженням показника ВВП у 2520,5 млрд дол. США слідує об'єднання АСЕАН, 16960 млрд дол. США – БРІКС, 14804,5 млрд дол. США – ШОС та ЄС – 13957,7 млрд дол. США [18]. Отже, АСЕАН, БРІКС та ШОС мають схожі риси розвитку та намагаються вести спільну діалогову політику задля особистого соціально-економічного розвитку та подолання загальних міжнародних економічних проблем. Підтвердженням даної тези є практично пара-

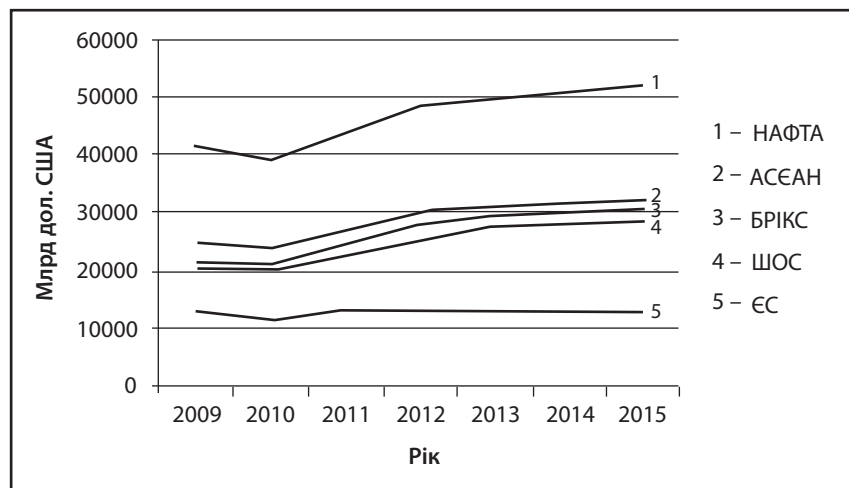

Рис. 3. Динаміка ВВП регіональних інтеграційних об'єднань ЄС, ШОС, БРІКС, АСЕАН та НАФТА у період 2009–2015 рр.

Джерело: складено та розраховано авторами на основі даних [18].

лельне графічне відображення динаміки показника ВВП досліджених регіональних інтеграційних угруповань. Найменше значення рівня ВВП у ЄС можна пояснити нинішніми економіко-політичними труднощами, з якими зіткнулися країни цього інтеграційного об'єднання.

ВИСНОВКИ

Вивчаючи макроекономічні показники та загальну характеристику таких регіональних інтеграційних об'єднань, як ЄС, БРІКС, ШОС, НАФТА та АСЕАН, можливо дійти таких висновків. Серед досліджених міжнародних інтеграційних угруповань ЄС на даний час, незважаючи на ряд проблем як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, є найбільш стабільним і продуктивним інтеграційним об'єднанням, яке ефективно сформовано та структурно, а також має чітку систему поділу груп з вирішення різних економічних питань, що дає можливість більш продуктивної співпраці. ЄС має свою фінансову систему, що також підтверджує стабільність розвитку країн-учасниць в рамках даного об'єднання. Також об'єднання активно займається не тільки своїми внутрішніми справами, але й бере активну участь у вирішенні глобальних питань на геополітичному рівні, що свідчить про його потужність, значимість та перспективність. Дане регіональне інтеграційне об'єднання пройшло найбільшу кількість етапів свого розвитку за класичною теорією міжнародних регіональних економічних відносин. Воно має достатньо значний рівень макроекономічних показників, незважаючи на те, що в умовах сучасних глобальних змін ця група країн зіштовхується з рядом власних внутрішніх проблем як економічного, так і політичного характеру, як, наприклад, контроль міграційної політики та ефективність економічних змін.

Інтеграційне угруповання НАФТА віддалена від інших регіональних об'єднань та має особливості функціонування, пов'язані з цим фактом, адже його дистанційність може бути як позитивним фактором у розумінні географічної віддаленості від геополітичних конфліктів, так і негативним – з точки зору кооперації та розширення ринків збуту. АСЕАН та ШОС мають певну схожість

у структурі та механізмі функціонування. Слід особливо відмітити їх кооперацію з різних економічно-соціальних питань, яка діє на умові зустрічей, що є підтвердженням теорії наднаціональної взаємодії та впливу.

Несхожим на жодне з досліджених регіональних інтеграційних утворень є група країн БРІКС. Дане об'єднання відрізняється як передумовами формування, рушійними силами, так і самим механізмом формування міжнародної регіональної інтеграції, що є особливо актуальним для сучасних міжнародних економічних відносин, оскільки новітній, нестандартний підхід зможе стати вирішенням глобальних сучасних геополітичних питань. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Голіков А. П.** Міжнародні економічні відносини : підручник / А. П. Голіков, О. А. Довгаль. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 464 с.
2. **Киреев А. П.** Международная экономика : учеб. пособ.; в 2-х ч. / А. П. Киреев. – М. : Международные отношения, Ч. 1., 1997. – 416 с.; Ч. 2, 2001. – 488 с.
3. **Здоровко С. Ф.** Судова система Франції : монографія / С. Ф. Здоровко, В. І. Сідоров. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 188 с.
4. **Філіпенко А. С.** Міжнародні економічні відносини: теорія: [підруч. для студ. економ. спец. вищ. навч. закл.] / А. С. Філіпенко. – К. : Либідь, 2008. – 408 с.
5. **Маковоз О. В.** Антикризове регулювання як ефективний вплив держави на розвиток економіки / О. В. Маковоз, А. С. Глазкова, Є. О. Кириченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – Вип. 45. – С. 21–25.
6. **Матюшенко І. Ю.** Співвідношення глобальних проблем людства, пріоритетів науково-технічної діяльності та національних проектів в Україні / І. Ю. Матюшенко // Бізнес Інформ. – 2011. – № 4. – С. 7–11.
7. **Циганов С. А.** Проблеми сталого розвитку у контексті неоліберальної моделі глобалізації / С. А. Циганов, А. М. Яншина // Економіка України. – 2013. – № 4. – С. 4–14.
8. **Якубовський С. О.** Зовнішня заборгованість як фактор нестабільності банківської системи України / С. О. Якубовський, Т. А. Родіонова // Постсоціалістичні країни в умовах світової фінансово-економічної кризи : зб. наук. пр. конф. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2009. – Ч. 1. – С. 23–26.

9. Kösler, A. Elements of regional integration: a multidimensional approach / A. Kösler, M. Zimmek. – Baden-Baden : Nomos, 2009. – 278 p.

10. Костюнина Г. М. Интеграционные объединения мира / Г. М. Костюнина, Н. Н. Ливенцев // Мировая экономика и международные экономические отношения : учебник / Под ред. А. С. Булатова и Н. Н. Ливенцева. – М. : Магистр, 2008. – С. 164–187.

11. Ломакина В. К. Мировая экономика / В. К. Ломакина. – М. : Анкил, 2009. – 174 с.

12. Toloraya, G. D. Could revitalization of Russia – North Korea relations lead to an economic renaissance? [Electronic resource] / G. D. Toloraya. – Mode of access : <http://www.nknews.org/2014/05/could-revitalization-of-russia-north-korea-relations-lead-to-an-economic-renaissance>

13. Farrell, M. Global politics of regionalism: Theory and Practice / M. Farrell, B. Hettne, L. van Langenhove. – London : Pluto Press, 2005. – 321 p.

14. Hix, S. The Political System of the European Union / Simon Hix, Bjorn Hoyland [3rd ed]. – London : Palgrave Macmillan, 2011.

15. O'Neill, J. The long-term outlook for the BRICs and N-11 post crisis / Jim O'Neill, Anna Stupnytska // Global economics paper. – December 4, 2009. – No. 192. – P. 1–27.

16. Офіційний сайт ЄС / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europa.eu/>

17. Офіційний сайт Центрального розвідувального управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cia.gov>

18. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>

19. Офіційний сайт ШОС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sco-russia.ru>

20. Офіційний сайт АСЕАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.asean.org

21. Офіційний сайт Росії у БРІКС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.brics.mid.ru/>

REFERENCES

Filipenko, A. S. *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: teoriia* [International Economic Relations: Theory]. Kyiv: Lybid, 2008.

Farrell, M., Hettne, B., and Van Langenhove, L. *Global politics of regionalism: Theory and Practice*. London: Pluto Press, 2005.

Holikov, A. P., and Dovhal, O. A. *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny* [International Economic Relations]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2015.

Hix, S. *The Political System of the European Union*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Kosler, A., and Zimmek, M. *Elements of regional integration: A multidimensional approach*. Baden: Nomos, 2009.

Kostyunina, G. M., and Liventsev, N. N. "Integratsionnyye obedineniya mira" [Integrated associations in the world]. In *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye ekonomicheskiye otnosheniya*, 164–187. Moscow: Magistr, 2008.

Kireyev, A. P. *Mezhdunarodnaya ekonomicheskaya intehratsiya* [International economic integration]. Moscow: Norma, 2008.

Lomakina, V. K. *Mirovaya ekonomika* [World economy]. Moscow: Ankil, 2009.

Makovoz, O. V., Hlaskova, A. S., and Kyrychenko, Ye. O. "Antykrizove rehuliuвання як ефектний вплив держави на розвиток економіки" [Crisis management as an effective state influence on the economy]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2014_45_5

Matiushenko, I. Yu. "Spivvidnoshennia hlobalnykh problem liudstva, priorytetiv naukovo-tekhnichnoi diialnosti ta natsionalnykh proektiv v Ukraini" [Value of global issues of humanity prior-

ity scientific and technological activities and national projects in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 4 (2011): 7–11.

O'Neill, J., and Stupnytska, A. "The long-term outlook for the BRICs and N-11 post crisis". *Global economics paper*, no. 192 (2009): 1–27.

Ofitsiyni sait YeS. <http://www.europa.eu/>

Ofitsiyni sait tsentralnoho rozviduvalnoho upravlinnia. <http://www.cia.gov>

Ofitsiyni sait svitovoho banku. <http://www.worldbank.org>

Ofitsiyni sait ShOS. <http://www.sco-russia.ru>

Ofitsiyni sait ASIEAN. www.asean.org

Ofitsiyni sait Rosii u BRIKS. <http://www.brics.mid.ru/>

Toloraya, G. D. "Could revitalization of Russia - North Korea relations lead to an economic renaissance?". <http://www.nknews.org/2014/05/could-revitalization-of-russia-north-korea-relations-lead-to-an-economic-renaissance>

Tsyhanov, S. A., and Yanshyna, A. M. "Problemy staloho rozvytku u konteksti neoliberalnoi modeli hlobalizatsii" [Problems of sustainable development in the context of the neoliberal model of globalization]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2013): 4–14.

Yakubovskiy, S. O., and Rodionova, T. A. "Zovnishnia zaborhovanist yak faktor nestabilnosti bankivskoi systemy Ukrainy" [Foreign debt as a factor of instability in the banking system of Ukraine]. *Postsotsialistychni krainy v umovakh svitovoi finansovo-ekonomichnoi kryzy. Part 1*. Odesa, 2009. 23–26.

Zdorovko, S. F., and Sidorov, V. I. *Sudova systema Frantsii* [The judicial system in France]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2015.

УКРАИНО-МАРОККАНСКОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ

© 2016 ГАСИМ С.

УДК 339.942(477+64)

Гасим С. Украина-марокканское экономическое сотрудничество: современное состояние и приоритеты развития

Статья посвящена исследованию современного состояния украинско-марокканского экономического сотрудничества и обоснованию приоритетов его развития. Проанализированы последние тенденции развития торговых отношений между Украиной и Королевством Марокко и изучены качественные сдвиги в структуре двусторонней торговли. Приоритетным направлением развития внешней торговли Украины с Королевством Марокко определено продвижение украинского экспорта с высокой добавленной стоимостью, а также расширение спектра сырьевых импортных поставок. Рассмотрены особенности украинско-марокканской торговли услугами и обоснована приоритетная роль образовательных услуг Украины в дальнейшем развитии экономических отношений между двумя странами. В качестве одной из перспектив развития двусторонних экономических отношений изучено инвестиционное сотрудничество: исследована инвестиционная привлекательность обеих стран и обозначены направления его развития. Автором предложены пути активизации украинско-марокканского экономического сотрудничества и отмечена роль общественных организаций в его развитии.

Ключевые слова: украинско-марокканское экономическое сотрудничество, торговые отношения, инвестиционное сотрудничество, образовательные услуги, приоритеты развития.

Рис.: 5. Библ.: 9.

Гасим Салах – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: nayka@ukr.net

УДК 339.942(477+64)

**Гасим С. Українсько-марокканське економічне співробітництво:
сучасний стан та пріоритети розвитку**

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану українсько-марокканського економічного співробітництва та обґрунтуванню пріоритетів його розвитку. Проаналізовано останні тенденції розвитку торговельних відносин між Україною та Королівством Марокко і вивчено якісні зрушення в структурі двосторонньої торгівлі. Пріоритетним напрямком розвитку зовнішньої торгівлі України з Королівством Марокко визначено просування українського експорту з високою доданою вартістю, а також розширення спектра сировинних імпорتنних поставок. Розглянуто особливості українсько-марокканської торгівлі послугами та обґрунтована пріоритетна роль освітніх послуг України в подальшому розвитку економічних відносин між двома країнами. Як одну з перспектив розвитку двосторонніх економічних відносин вивчено інвестиційне співробітництво: досліджена інвестиційна привабливість обох країн і визначено напрями його розвитку. Автором запропоновано шляхи активізації українсько-марокканського економічного співробітництва та наголошено на ролі громадських організацій в його розвитку.

Ключові слова: українсько-марокканське економічне співробітництво, торговельні відносини, інвестиційне співробітництво, освітні послуги, пріоритети розвитку.

Рис.: 5. Бібл.: 9.

Гасим Салах – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: nayka@ukr.net

UDC 339.942(477+64)

**Gacim S. The Ukrainian-Moroccan Economic Cooperation:
Current Status and Development Priorities**

The article is concerned with the current status of the Ukrainian-Moroccan economic cooperation and substantiation of its development priorities. Recent trends in the development of trade relations between Ukraine and the Kingdom of Morocco has been analyzed, qualitative shifts in the structure of bilateral trade has been studied. As a priority direction in the development of Ukraine's foreign trade with the Kingdom of Morocco has been identified the promotion of Ukrainian exports with high value-added, as well as expanding the range of commodity imports. Peculiarities of the Ukrainian-Moroccan trade in services have been considered and the primary role of educational services of Ukraine in the further development of economic relations between the two countries has been substantiated. As one of the prospects for the development of bilateral economic relations, the investment cooperation has been studied: investment attractiveness of both countries has been examined and directions for its development have been outlined. The author has proposed some ways to improve the Ukrainian-Moroccan economic cooperation and has specified the role of non-governmental organizations in its development.

Keywords: Ukrainian-Moroccan economic cooperation, trade relations, investment cooperation, educational services, development priorities.

Fig.: 5. Bibl.: 9.

Gacim Salah – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: nayka@ukr.net

Анализ последних исследований и публикаций свидетельствует о возрастающей актуальности вопроса касательно диверсификации направленный внешнеэкономического сотрудничества Украины. Как справедливо отмечает Филипенко А. С., «стагнационный характер экономики Украины, с одной стороны, и быстрое изменение геоэкономической среды – с другой, обуславливают коррекцию приоритетов внешнеэкономической политики как в текущем, так и в

стратегическом измерениях. Речь идет не только о необходимости изменения акцентов, но и о существенной трансформации системы внешнеэкономических отношений, сложившейся за предыдущую четверть века» [1]. В этой связи вопрос расширения экономического сотрудничества Украины со странами африканского континента, которые длительное время оставались на вторых ролях во внешнеэкономических приоритетах Украины, приобретает особое значение.

Активизация экономического сотрудничества со странами Африки, и, в частности, с Королевством Марокко, – один из путей изменения географии и структуры внешней торговли Украины, а также широкие возможности для развития инвестиционного и научно-технического сотрудничества. Стратегическая роль Королевства Марокко в качестве важнейшего логистического входа в экономическое пространство африканского континента является еще одним преимуществом, которое может принести дальнейшее расширение сотрудничества Украины с этой страной.

Африканский вектор экономического сотрудничества Украины плодотворно исследовался в работах Корчуна С. В., Рубцовой М. Ю., Макуха В. В., Шведа В. А. и других украинских авторов. В то же время остается немало нерешённых вопросов, касающихся практических аспектов развития экономического сотрудничества Украины с различными странами африканского континента.

Данная статья преследует своей целью заполнить некоторые пробелы в данном вопросе и на основе изучения современного состояния украино-марокканского экономического сотрудничества обосновать приоритетные направления его дальнейшего развития.

Важнейшие предпосылки современного украино-марокканского экономического сотрудничества сформировались еще на этапе развития экономики Украины в рамках СССР. В этот период была создана необходимая нормативно-правовая база для развития украино-марокканских экономических отношений, а также определены сферы взаимного интереса, обусловленные международной специализацией каждой из двух стран.

В первые годы независимости Украины двусторонние экономические отношения с Королевством Марокко продолжали поддерживаться исключительно советской нормативно-правовой базой. В дальнейшем для развития полноценного торгово-экономического сотрудничества между Королевством Марокко и Украи-

ной было подписано ряд межправительственных соглашений, ключевыми среди которых стали Торговое Соглашение [2] и Соглашение о привлечении и взаимной защите инвестиций [3].

В современных условиях основной формой двустороннего сотрудничества между Королевством Марокко и Украиной является международная торговля. По данным украинской статистики, за последние десять лет товарооборот между двумя странами вырос почти в 2,5 раза и в 2014 году составил более 330 млн долл. США [4]. Тем не менее, потенциал двусторонних торговых отношений до конца не раскрыт, особенно в части поставок марокканских товаров в Украину. В товарообороте между Украиной и Марокко на марокканские товары традиционно приходится не более 10%, и лишь в 2012 и 2013 гг. этот показатель составил чуть более 15% (рис. 1).

Наметившаяся тенденция увеличения доли поставок марокканских товаров в товарообороте между двумя странами связана как со снижением украинского экспорта в Марокко, так и с увеличением экспорта Марокко в Украину (рис. 2).

В структуре украинского экспорта в Марокко традиционно выделяются зерновые культуры, продукты неорганической химии, жмых, отруби, растительные масла и удобрения. Данные о структуре украинского экспорта в Марокко в 2014 г. представлены на рис. 3.

Что касается марокканских поставок в Украину, то среди поставляемых товаров традиционно присутствуют свежемороженая рыба, одежда и изделия из текстиля, а также обувь. Ряд других марокканских товаров пока только осваивают украинский рынок и стали заметны в товарной структуре украинского импорта из Марокко в последние 5-6 лет. Так, в 2012 и 2013 гг. существенными были поставки продукции добывающих отраслей, а в 2014 г. заметная доля украинского импорта из Марокко приходилась на средства наземного транспорта и электрическое оборудование (рис. 4). Хорошие перспективы к росту доли в структуре украинского импорта имеют также поставки марокканской рыбной муки.

Рис. 1. Динаміка показателів зовнішньої торгівлі товарами України з Королівством Марокко

Источник: построено автором по данным [4].

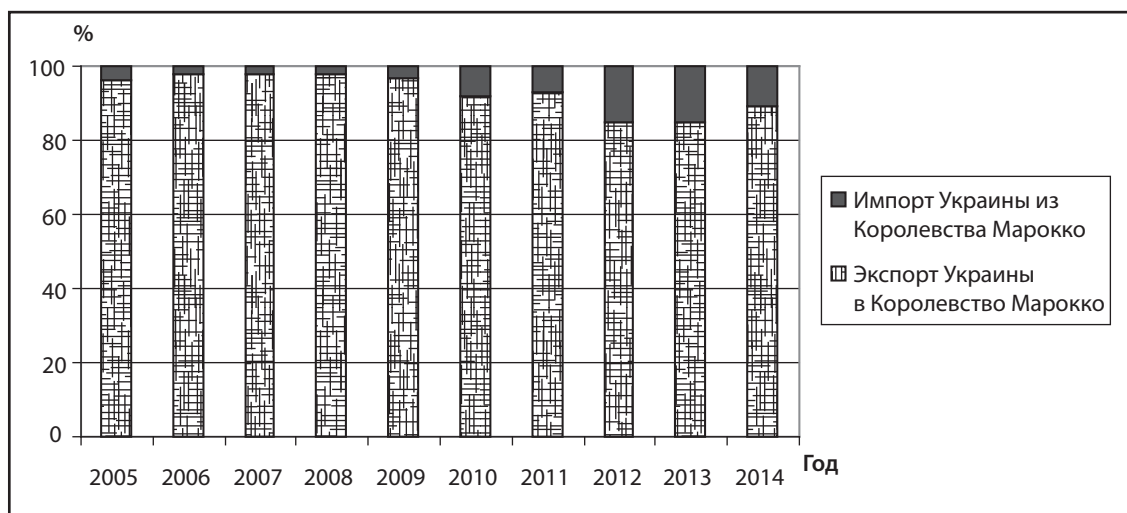

Рис. 2. Соотношение экспортно-импортных операций в товарообороте Украины с Королевством Марокко

Источник: построено автором по данным [4].

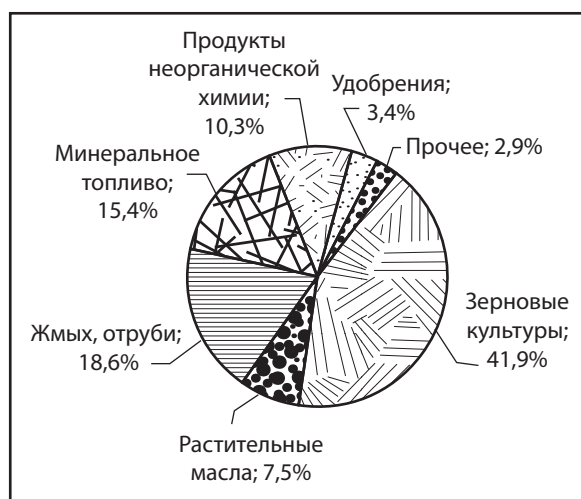

Рис. 3. Структура украинского товарного экспорта в Королевство Марокко в 2014 г.

Источник: построено автором по данным [4].

Рис. 4. Структура марокканского товарного экспорта в Украину в 2014 году

Источник: построено автором по данным [4].

Одельно следует сказать о марокканских цитрусовых и овощах, которые всё ещё недостаточно представлены на рынке Украины, несмотря на потребность в них со стороны украинских потребителей. На наш взгляд, их присутствие на украинском рынке может быть увеличено, если в этом вопросе исключить посредничество третьих стран.

Что касается торговли услугами между двумя странами, то, по данным украинской статистики, в настоящее время её объёмы незначительны [4]. В 2014 г. товарооборот услуг между двумя странами не превысил 7 млн долл. США, из которых более 90 % приходится на услуги Украины. Однако, следует отметить, что образовательные услуги, которые предоставляют украинские вузы марокканским студентам, привлекают в Украину значительные валютные поступления в виде наличных средств, которые сопоставимы с украинским импортом из Королевства Марокко и превышают объёмы торговли услугами между двумя странами по данным официальной статистики Украины (рис. 5).

в частности, марокканскими студентами. Это позволит повысить престиж и конкурентоспособность украинского образования, увеличить число марокканских студентов в Украине и обеспечивать дополнительную финансовую поддержку украинским вузам.

В качестве приоритетного вопроса украино-марокканского сотрудничества следует выделить ещё одно важное направление в развитии сферы услуг. Необходимо создать двусторонние условия для работы украинских специалистов в Марокко (геологов, агрономов, инженерно-технических работников, медицинского персонала, специалистов по добыче полезных ископаемых, специалистов по нефтепродуктам и др.). За долгие годы сотрудничества в этой сфере многие специалисты, получившие профессиональную подготовку в Украине, работают в Марокко во всех социально-экономических сферах: среди них медики, инженеры разных отраслей, преподаватели вузов, переводчики, а также государственные служащие. Кроме того, именно эти люди, знающие язык, культуру, социально-экономическую жизнь Украины,

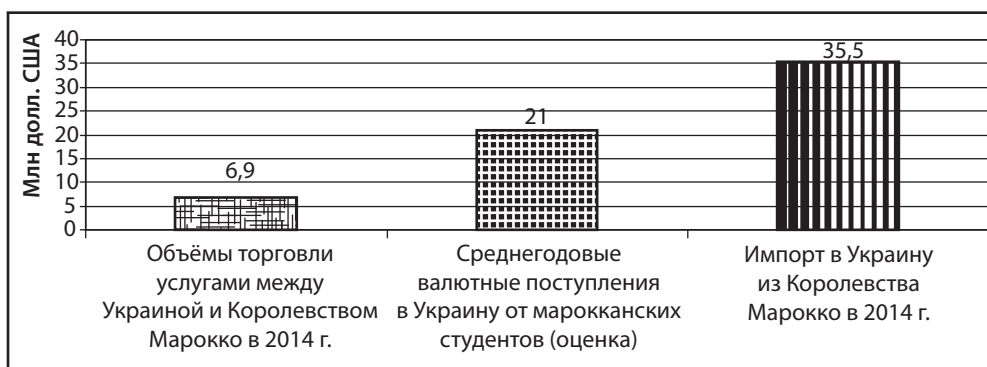

Рис. 5. Сравнение среднегодовых валютных поступлений в Украину от марокканских студентов (оценка автора) с некоторыми показателями двусторонней торговли Украины и Королевства Марокко

Источник: построено автором по данным [4].

По нашим оценкам, в среднем марокканский студент тратит на обучение и проживание в Украине около 7 тыс. долл. США в год. Исходя из того, что в Украине обучается не менее 3 тыс. марокканских студентов, в год Украина получает не менее 21 млн долл. США валютных поступлений. Таким образом, следует констатировать, что образовательные услуги – одно из приоритетных направлений украино-марокканского сотрудничества, а значит, требует особого внимания к проблемам в этой сфере.

Ключевая проблема, которая требует комплексного решения, связана с недоверием к уровню знаний выпускников украинских вузов и дискриминацией их дипломов в Марокко. При этом в целом качество украинского образования достаточно высокое. Есть многочисленные примеры, когда знания выпускников украинских вузов были высоко оценены различными отраслевыми специалистами в Марокко. В частности, хорошо зарекомендовали себя ветеринары, получившие образование в Украине.

В связи с вышесказанным представляется важной разработка и внедрение в Украине системы контроля за качеством образования, получаемого иностранцами,

могут стать звеном, связывающим представителей двух континентов и содействующим сближению экономических интересов двух стран. В настоящее время этот фактор, к сожалению, мало используется для развития деловых украино-марокканских контактов [5, с. 173].

Говоря о перспективных направлениях украино-марокканских экономических отношений, необходимо подчеркнуть приоритетность инвестиционного сотрудничества, которое на сегодняшний день не получило должного развития. При этом взаимные интересы украинского и марокканского бизнеса, безусловно, существуют. В этой связи следует обратить внимание украинского бизнеса на тот факт, что Королевство Марокко обладает исключительно благоприятным инвестиционным климатом, который характеризуется такими важными факторами, как:

- ✦ привлекательное налоговое законодательство;
- ✦ льготы для старта нового бизнеса;
- ✦ отсутствие коррупционного давления на бизнес;
- ✦ эффективная система борьбы с терроризмом в стране;

- ★ сформированное в обществе уважение к иностранцам и их культуре.

Наиболее привлекательны для осуществления прямого инвестирования такие секторы экономики, как промышленность (автомобилестроение, текстильная отрасль), сектор рыбного хозяйства, IT-сектор, туризм и др. В Марокко также созданы благоприятные условия для оффшоринга, который обеспечивает дополнительную занятость в стране и хорошие возможности для снижения издержек производства иностранному бизнесу [6].

В связи с актуальностью вопроса об энергосбережении для Украины особый интерес для украинских инвесторов могут представлять такие сферы вложения капитала, как альтернативная энергетика, в частности, использование солнечной энергии и энергии ветра, в развитии которых в Марокко имеется большой опыт.

Что касается привлечения марокканских инвестиций в украинскую экономику, то в современных условиях возможности прямого иностранного инвестирования ограничены в ней сложным инвестиционным климатом. Несмотря на некоторое улучшение, инвестиционная привлекательность Украины остаётся низкой, и большинство международных экспертов говорят о необходимости безотлагательного реформирования экономики страны [7; 8]. Успешное проведение реформ в перспективе может значительно повысить инвестиционную привлекательность Украины для марокканского бизнеса.

Важным рычагом активизации двустороннего экономического сотрудничества является создание эффективных каналов доступа к информации о культуре, обычаях, экономике, политике, внешних отношениях и социально-экономической жизни стран. Речь идёт не столько о каналах, обеспечивающих получение информации на уровне глав государств, министерств и ведомств, сколько о тех из них, которые дают необходимые знания бизнесменам, учёным, туристам и рядовым гражданам обеих стран. Недостаток такого рода информации является одним из серьёзных барьеров на пути развития сотрудничества между двумя странами. К сожалению, на данный момент в украинско-марокканских отношениях недостаточно практикуется проведение таких мероприятий, как дружественные дни Украины в Марокко и Марокко в Украине, ярмарки, выставки, культурные дни и т. п. [5, с. 172].

В этой связи следует также отметить возможности общественных организаций в вопросе развития двусторонних украинско-марокканских отношений. Созданные и в Королевстве Марокко, и в Украине, они выступают неформальным мостиком, соединяющим разные народы и культуры, а также создают предпосылки для дальнейшего экономического сотрудничества между двумя странами.

Наглядным примером результатов деятельности общественных организаций является совместный выпуск почтовых марок Королевством Марокко и Украиной в 2013 г. [9]. Реализация этого проекта стала возможна благодаря инициативе в рамках мероприятий, проводимых общественными организациями, на одном из которых и возникла идея о совместном проекте. На

выпущенных почтовых марках изображены два порта – марокканский порт Танжер и украинский порт Одесса, каждый из которых имеет стратегическое значение в своей стране для развития международной торговли.

ВЫВОДЫ

Современное состояние украинско-марокканского экономического сотрудничества характеризуется динамичным развитием, тем не менее, в двусторонних отношениях имеется значительный нераскрытый потенциал. В этой связи следует резюмировать следующие приоритетные направления развития двусторонних отношений.

Торговые отношения между двумя странами могут быть значительно расширены как за счёт количественного увеличения поставок, так и за счёт расширения спектра поставляемых товаров. В последние пять лет в двусторонних торговых отношениях отмечены изменения.

Во-первых, произошло увеличение доли марокканских товаров в товарообороте Украины с Королевством Марокко, связанное с одновременным снижением украинского экспорта в Марокко и увеличением марокканского экспорта в Украину.

Во-вторых, трансформировалась структура торговых операций: в марокканском экспорте в Украину заметными стали поставки товаров машиностроительной отрасли (электрическое оборудование, средства наземного транспорта), в то время как украинский экспорт в Марокко приобрел выраженную сельскохозяйственную направленность (поставляется жмых, зерновые, удобрения и т. п.). При этом поставки украинских машин и оборудования, в том числе сельскохозяйственного, не нашли должного отображения в структуре украинского экспорта в Марокко. Таким образом, приоритетным направлением развития внешней торговли Украины с Королевством Марокко остается продвижение украинского экспорта с высокой добавленной стоимостью (в частности, продукции машиностроения), а также расширение спектра сырьевых импортных поставок (в частности, фосфатов, цитрусовых, рыбы и морепродуктов, оливкового масла и т. д.).

Одним из приоритетов развития украинско-марокканского экономического сотрудничества является сфера услуг, в частности, образовательных, инженеринговых, консалтинговых. Для дальнейшего развития сотрудничества в области образования необходимо решение вопроса об усилении контроля за качеством образования, получаемого марокканскими студентами в Украине во избежание последующей дискриминации украинских дипломов в Марокко.

Инвестиционное сотрудничество также является приоритетом двустороннего сотрудничества и имеет значительный потенциал, раскрытие которого требует улучшения инвестиционного климата в Украине, а также создания и практической работы специализированных структур для ознакомления украинского и марокканского бизнеса с инвестиционными возможностями двух стран. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Філіпенко А. С. Пріоритетні напрями зовнішньоекономічної політики України в сучасних умовах / А. С. Філіпенко // Матеріали наукової конференції «Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах» (15 жовтня 2015 р., м. Київ). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. – С. 15–18.
2. Торговельна Угода між Урядом України і Урядом Королівства Марокко : міжнародний документ від 24.12.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504_002
3. Угода між Урядом України та Урядом Королівства Марокко про заохочення та взаємний захист інвестицій : міжнародний документ від 24.12.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/504_003
4. Державний комітет статистики України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Гасим С. Украина-марокканские отношения как изоморфная модель экономического сотрудничества Украины со странами Африки : монография / С. Гасим. – Харьков : Экограф, 2007. – 216 с.
6. Moroccan Investment Development Agency : official website [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.invest.gov.ma/>
7. В Україні поліпшується інвестиційний клімат – єврокомісар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/business/economics/3599688-v-ukraini-polipshuietsia-investytsiinyi-klimat-yevrokomisar>
8. Інвестиційний клімат України: глобальний огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eba.com.ua/uk/information-support/eba-news/important/item/33324-2016-1-21-1001>
9. Почтовые марки совместного выпуска «Украина – Марокко» [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://ukrstamp.com/n92058-pochtovye-marki-sovmestnogo.html>

REFERENCES

- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy: ofitsiinyi sait. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Filipenko, A. S. "Priorytetni napriamy zovnishnyoeconomichnoi polityky Ukrainy v suchasnykh umovakh" [Priority directions of foreign policy of Ukraine in modern conditions]. *Heostrategichni priorytety Ukrainy v politychnii, ekonomichnii, pravovii ta informatsiinii sferakh*. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka; Instytut mizhnarodnykh vidnosyn, 2015.15-18.
- Gasim, S. *Ukraino-marokkanskiye otnosheniya kak izomorf-naya model ekonomicheskogo sotrudnichestva Ukrainy so stranami Afriki* [Ukrainian-Moroccan relations as an isomorphic model of Ukraine's economic cooperation with African countries]. Kharkiv: Ekograf, 2007.
- "Investytsiinyi klimat Ukrainy: hlobalnyi ohliad" [The investment climate in Ukraine: a global review]. <http://www.eba.com.ua/uk/information-support/eba-news/important/item/33324-2016-1-21-1001>
- Moroccan Investment Development Agency: official website. <http://www.invest.gov.ma/>
- "Pochtovyie marki sovmestnogo vypuska «Ukraina - Marokko»" [Postage stamps of the joint issue "Ukraine - Morocco"]. <http://ukrstamp.com/n92058-pochtovye-marki-sovmestnogo.html>
- "Torhovelna Uhoda mizh Uriadom Ukrainy i Uriadom Korolivstva Marokko" [Trade Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Kingdom of Morocco]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504_002
- "Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Korolivstva Marokko pro zaokhochennia ta vzaiemnyi zakhyst investytsii" [Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Kingdom of Morocco on the promotion and reciprocal protection of investments]. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/504_003
- "V Ukraini polipshuietsia investytsiinyi klimat" [In Ukraine, improving the investment climate]. <http://ua.korrespondent.net/business/economics/3599688-v-ukraini-polipshuietsia-investytsiinyi-klimat-yevrokomisar>

СВІТОВИЙ ДОСВІД ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ТА ЇХ РЕГІОНІВ

© 2016 ГОРБАТОВ В. М., ЯРОШЕНКО І. В.

УДК 332.145

Горбатов В. М., Ярошенко І. В. Світовий досвід оцінки соціально-економічного розвитку країн та їх регіонів

Мета статті – вивчення світового досвіду оцінки ефективності розвитку регіональних соціально-економічних систем, виокремлення значення системного підходу та різноманітності факторів соціально-економічного розвитку на пошук шляхів ефективного управління територіальним розвитком, встановлення доцільності застосування кращих іноземних прикладів для України. Проаналізовано переваги світових практик оцінки розвитку соціально-економічних процесів, їх вплив на побудову системи управління прогресивним регіональним розвитком. Оцінено можливості використання вивченого досвіду для формування нових підходів в управлінні регіональним соціально-економічним розвитком, вибору пріоритетів і напрямів реалізації ефективної державної регіональної політики в Україні. Зроблено висновок, що необхідною й актуальною складовою аналізу соціально-економічного розвитку регіонів є запровадження постійного поточного моніторингу основних показників соціально-економічного розвитку. Дослідження вказаних вище напрямків є предметом подальших наукових досліджень щодо вдосконалення державного управління соціально-економічними процесами на рівні регіонів.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, оцінка, система управління, соціально-економічні показники, управління територіальним розвитком, соціально-економічні системи, регіональний розвиток, світові індекси.

Бібл.: 17.

Горбатов Валерій Миронович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

УДК 332.145

Горбатов В. М., Ярошенко И. В. Мировой опыт оценки социально-экономического развития стран и их регионов

Цель статьи – изучение мирового опыта оценки эффективности развития региональных социально-экономических систем, выделение значения системного подхода и разнообразия факторов социально-экономического развития на поиск путей эффективного управления территориальным развитием, установление целесообразности применения лучших иностранных примеров для Украины. Проанализированы преимущества мировых практик оценки развития социально-экономических процессов, их влияние на построение системы управления прогрессивным региональным развитием. Оценены возможности использования изученного опыта для формирования новых подходов в управлении региональным социально-экономическим развитием, выбора приоритетов и направлений реализации эффективной государственной региональной политики в Украине. Сделан вывод, что необходимой и актуальной составляющей анализа социально-экономического развития регионов является внедрение постоянного текущего мониторинга основных показателей социально-экономического развития. Исследование указанных выше направлений является предметом дальнейших научных исследований относительно усовершенствования государственного управления социально-экономическими процессами на уровне регионов.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, оценка, система управления, социально-экономические показатели, управление территориальным развитием, социально-экономические системы, региональное развитие, мировые индексы.

Библ.: 17.

Горбатов Валерий Миронович – доктор экономических наук, старший научный сотрудник Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий отделом проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

UDC 332.145

Horbatov V. M., Yaroshenko I. V. Global Experience as to Evaluation of the Socio-Economic Development of Countries and their Regions

The article is aimed at studying the world experience as to evaluating efficiency of the development of regional socio-economic systems, allocation of the meaning of system approach along with the diversity of socio-economic development factors in the search for effective management of territorial development, establishing the feasibility of applying the best foreign samples to Ukraine. Advantages of global practices of evaluating the development of socio-economic processes, their impact on building the system for management of the progressive regional development have been analyzed. Possibilities of using the studied experience for the formation of new approaches in the management of regional socio-economic development, choice of priorities and directions for realization of the efficient State regional policy in Ukraine have been evaluated. It is concluded that the necessary and relevant component in the analysis of socio-economic development of regions is the introduction of continuous current monitoring of the major indicators of socio-economic development. Research on the above indicated directions is the subject of further scientific researches as to improving the State management of socio-economic processes at the regional level.

Keywords: socio-economic development, evaluation, management system, socio-economic indicators, management of territorial development, socio-economic systems, regional development, world indices.

Bibl.: 17.

Horbatov Valerii M. – D. Sc. (Economics), Senior Research Fellow of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Yaroshenko Igor V. – PhD (Economics), Head of Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Прогресивний розвиток кожної країни є результатом ефективної системи управління на всіх рівнях господарювання. Особливого значення набуває регіональний (територіальний) розвиток, обумовлений зростанням ролі регіонального управління, становленням місцевого самоврядування, впливом громадської організації влади на соціально-економічний розвиток територій.

В умовах активізації процесів децентралізації управління, передачі в регіони певних повноважень місцевим органам влади та посилення відповідальності за їх діяльність істотно розширюється соціально-економічний статус окремих територій (регіонів), набуває актуальності оцінка показників соціально-економічного розвитку регіону, оскільки оперативність володіння ситуацією в регіоні безпосередньо впливає на оптимізацію регіонального управління.

Проблеми особливості соціально-економічних процесів, перспективні напрямки розвитку та оцінки ефективності регіональних систем в країнах світу, Європейського Союзу та в Україні вивчалися в працях вітчизняних і зарубіжних науковців: В. М. Гейця, Т. С. Клебанової, М. О. Кизима, В. Г. Ігнатова, В. І. Бутова, І. С. Кондіус, В. Н. Лексина, А. Н. Швецова, І. Б. Жилиєва, В. І. Дармограй, Т. В. Уманець та інших [1–11].

Сучасні світові та європейські підходи до оцінки соціально-економічного стану країн та їх регіонів спрямовані не лише на констатацію фактичної ситуації звітного періоду, а й дають змогу ефективно виявляти причини негативних явищ, здійснювати прогноз можливих проблем соціально-економічному розвитку, оцінювати можливий вибір управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку територій.

Існування проблем регіонального розвитку в Україні з явними ознаками зростання диспропорцій соціально-економічних показників, збільшення кількості проблемних і відсталих територій, загострення міжрегіональної соціально-політичної напруженості робить актуальним питання вивчення світового досвіду оцінки розвитку територіальних соціально-економічних систем і можливостей застосування кращих практик для формування власної регіональної політики на основі ефективного управління територіальним розвитком.

Мета статті – вивчити світовий досвід оцінки ефективності розвитку регіональних соціально-економічних систем, визначити значення системного підходу та різноманітності факторів соціально-економічного розвитку на пошук шляхів ефективного управління територіальним розвитком, встановити доцільність застосування кращих іноземних прикладів для України.

Завдання статті – проаналізувати переваги світових практик оцінки розвитку соціально-економічних процесів, їх вплив на побудову системи управління прогресивним регіональним розвитком. Оцінити можливості використання вивченого досвіду для формування нових підходів в управлінні регіональним соціально-економічним розвитком, вибору пріоритетів і напрямів реалізації ефективної державної регіональної політики в Україні.

Під регіоном можна розуміти або окрему територіальну одиницю адміністративного поділу країни, або утворення з декількох територій (областей або районів різних областей), пов'язаних господарськими, соціальними, культурними, історичними та іншими процесами.

Кожний регіон має свою специфіку економічного, соціального, культурного, етнічного, історичного, екологічного функціонування і є окремим елементом системи управління регіональним розвитком.

Природа будь-якого розвитку має спрямовану дію на досягнення певної мети або системи визначених цілей. Позитивна спрямованість характеризує прогрес, негативна, навпаки, визначає регрес або депресію.

Прогресивний регіональний розвиток, своєю чергою, потребує ефективної системи управління адміністративно-територіальними одиницями і характеризується позитивними кількісними та якісними змінами в усіх сферах життєдіяльності країни в цілому та її окремих територій.

З погляду сукупності соціальних і економічних цілей регіональний розвиток можна розглядати як багатовимірний процес, що включає різні аспекти державності: зростання виробництва і доходів; зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства; зміни в суспільній свідомості; зміни в традиціях і звичках [5].

Значний перелік сфер системи управління регіональним розвитком робить процес багатоглибким і багатокритеріальним. Цілями соціально-економічного розвитку регіону є зростання добробуту, ефективність системи якісних адміністративних послуг, поліпшення освіти і медицини, покращення навколишнього середовища, рівність можливостей, розширення особистої свободи, збагачення культурного життя тощо [9].

Регіональний розвиток розуміється як режим функціонування регіональної системи, який фокусується на позитивній динаміці параметрів рівня та якості життя населення, забезпеченні сталим, збалансованим і комплексним відтворенням соціального, господарського, ресурсного і екологічного потенціалів території [1].

Сучасні регіональні системи характеризуються асиметричністю (нерівномірністю, диференціацією) соціально економічного розвитку, тобто типом регіонального розвитку, при якому спостерігається збільшення регіональних відмінностей по рівню економічного потенціалу, ступеню благополуччя населення, а також іншим характеристикам економічної та соціальної сфери регіонів [2].

Відповідно до цілей регіонального розвитку будується система критеріїв (характеристик розвитку) і показників, які вимірюють їх ефективність. Незважаючи на існуючі відмінності між країнами і регіонами в ієрархії цінностей і в цілях розвитку, міжнародні організації оцінюють ступінь розвитку країн і регіонів за деякими універсальними інтегральними, узагальнюючими показниками. Разом з інтегральними показниками використовуються й окремі показники розвитку.

Система критеріїв оцінки соціально-економічного розвитку визначається відповідно до довгострокових і короткострокових цілей розвитку країни та її територій.

До довгострокових стратегічних цілей можна віднести такі, як становлення і розвиток постіндустріального, неоіндустріального суспільства, створення робочих місць вищої кваліфікації для майбутніх поколінь, підвищення рівня життя всіх громадян країни, включаючи рівень охорони здоров'я, освіти і культури.

Серед короткострокових можна розглядати, наприклад, подолання кризи і досягнення конкретних величин приросту валового національного продукту наступного року, кварталу, місяця, інше [5].

Тактичними цілями регіонального розвитку виступають проміжні завдання, що відіграють роль необхідних умов успішного розвитку регіону: залучення нового бізнесу; розширення існуючого бізнесу; розвиток малого бізнесу; розвиток центру регіону; зростання промисловості; розширення сфери послуг; підвищення рівня зайнятості населення; інше.

Отже, оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіону має бути підпорядкована цілям оцінки і ґрунтуватися на різних вихідних даних про функціонування регіону, виходячи з мети і рівня управління.

Переважна кількість методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів на рівнях розгляду як окремих країн, так і певних одиниць всередині країн базується на використанні порівняння та упорядкуванні регіонів за значеннями рейтингів.

У сучасному світі реалізується безліч проектів, метою яких є порівняння та оцінка різних країн світу між собою. Предметом дослідження виступають практично всі напрямки, пов'язані з життєдіяльністю людини.

Міжнародними організаціями розраховуються світові індекси, які характеризують економічні, політичні, культурні, соціальні позиції різних країн світу. Найбільш популярними є такі [14]:

- ✦ *Індекс держав, що зазнали поразки (Failed State Index, FSI)* – один із ключових міжнародних соціально-політичних показників, оснований на порівнянні базових умов і обов'язків урядів держав, характеризує основні соціальні, економічні та політичні характеристики країни. Індекс розраховується аналітичним центром *Fund for Peace* і журналом *Foreign Policy* щороку з 2005 р., аналізуються 177 країн, які є членами ООН.

Індекс формується з 12 показників: *соціальних* – «Демографічний тиск», «Масовий рух біженців й внутрішнє переміщення населення», «Наявність тих, хто бажає групової помсти» та «Відтік мізків»; *економічних* – «Нерівномірність економічного розвитку груп» і «Бідність й економічний спад»; *політичних* – «Криміналізація/легітимність держави», «Погіршення громадських послуг», «Забезпечення людських прав», «Система безпеки працює як «держава в державі», «Правлячі еліти живуть для себе» та «Зовнішні впливи».

- ✦ *Індекс світової конкурентоспроможності (Global Competitiveness Report)* є результатом глобального дослідження економічної конкурентоспроможності країн світу. Він розраховується за

методикою Всесвітнього економічного форуму з 2004 р.

Індекс світової конкурентоспроможності складається із 113 змінних, об'єднаних у 12 показників, які визначають національну конкурентоспроможність: «Якість інститутів», «Інфраструктура», «Макроекономічна стабільність», «Здоров'я і початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів і послуг», «Ефективність ринку праці», «Розвиненість фінансового ринку», «Рівень технологічного розвитку», «Розмір внутрішнього ринку», «Кількість компаній» та «Інноваційний потенціал». Кожен показник оцінюється за шкалою від 0 до 7 балів. Вищий бал свідчить про більш позитивну ситуацію у країні.

- ✦ *Індекс глобалізації (KOF Index of Globalization)* впорядковує країни за мірою їхніх глобальних зв'язків, інтеграції та незалежності в економічній, соціальній, технологічній, культурній, політичній та екологічній сферах; створений у 2002 р. фахівцями Швейцарського економічного інституту (*Swiss Economic Institute*) і Швейцарського федерального технологічного інституту (*Swiss Federal Institute of Technology*).

Рейтингова позиція країни за індексом глобалізації визначається по 24 показниках, об'єднаних у три категорії – *економічна глобалізація* (торгівля, інвестиції, бар'єри на імпорт, середній рівень тарифів, податки на міжнародну торгівлю, обмеження рахунку), *соціальна глобалізація* (телефонний трафік, надсилання грошей, міжнародний туризм, іноземне населення, міжнародні листи, кількість користувачів Інтернету, телебачення, торгівля газетами, кількість ресторанів «МакДональдс», торгівля книгами) та *політична глобалізація* (посольства в країні, членство в міжнародних організаціях, участь в місіях Ради безпеки ООН, міжнародні домовленості).

- ✦ *Індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index)* характеризує дослідження можливості реалізації підприємницької діяльності; формується з 2002 р. Світовим банком.

Індекс представлений 9 показниками: «Відкриття бізнесу», «Робота з дозволами на будівництво», «Реєстрація майна», «Отримання кредиту», «Захист прав інвесторів», «Сплата податків», «Міжнародна торгівля», «Забезпечення контрактів» та «Закриття підприємства».

- ✦ *Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)* аналізує частоту й інтенсивність державного регулювання економічної діяльності, розраховується щороку журналом *Wall Street Journal* і *Heritage Foundation* з 1995 р., рейтинг включає 179 країн.

Індекс базується на 10 індексах за шкалою від 0 до 100 (показник 100 відповідає максимальній свободі): «Свобода бізнесу», «Свобода торгівлі», «Податкова свобода», «Державні витрати», «Грошова свобода», «Свобода інвестицій», «Фінансова свобода», «Захист прав власності», «Свобода від корупції», «Свобода трудових стосунків». Відповідно до рейтингу країни поділяють на «Вільні», «Загалом вільні», «Відносно вільні», «Швидше невільні» та «Репресовані».

Популярними серед світової спільноти є *Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI)*, який вказує на ступінь корумпованості країни; розраховується з 2005 р. організацією *Transparency International*; *Глобальний індекс миру (Global Peace Index, GPI)*, що досліджує відносне становище країн та регіонів з позицій безпеки та миролюбності; *Індекс свободи преси (Press Freedom Index, PFI)*, який досліджує рівень автономності та редакційної незалежності медіа країн [14].

Враховуючи, що основним індикатором економічного розвитку кожної країни та її території є зростання рівня добробуту і покращення якості життя населення, важливість економічних і соціальних характеристик має однакове значення для оцінки розвитку будь-якого регіону.

Поряд з такими показниками, як підвищення доходів, поліпшення здоров'я населення, підвищення рівня освіти, усе більшого значення надається таким показникам якості життя, як: створення умов, сприяючих зростанню самоповаги людей у результаті формування соціальної, політичної, економічної та інституційної систем, орієнтованих на пошану людської гідності; збільшення свободи людей, зокрема їх економічної свободи, тощо.

Соціальний індикатор є показником, що характеризує рівень збереження стабільності, розвиток суспільних і культурних систем, вказує на зменшення кількості конфліктів у суспільстві тощо.

Стандартним інструментом порівняння рівня життя громадян різних держав і регіонів є *індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI)* – інтегральний показник, що розраховується щороку по 187 країнах Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй [14].

Основу індексу складають три показники: середня очікувана тривалість життя при народженні в країні; рівень освіченості дорослого населення та коефіцієнт тих, хто отримує освіту в початкових, середніх і вищих навчальних закладах; внутрішній валовий продукт країни.

Відповідно до значення індексу країни поділяються на чотири категорії: держави з дуже високим рівнем розвитку, високим рівнем розвитку, середнім рівнем розвитку та низьким рівнем розвитку.

Індекс якості життя (Quality-of-life Index) визначає країни, які мають кращі можливості для здорового, безпечного і благополучного життя [13]. Вперше індекс був підрахований у кінці 2005 р. по 111 країнах *Economist Intelligence Unit (EIU)* – аналітичним підрозділом журналу *The Economist*.

Індекс якості життя включає 11 статистичних показників: економічне становище (ВВП на душу населення); очікувана тривалість життя при народженні; якість сімейного життя, яке ґрунтується, перш за все, на кількості розлучень, наявності політичних свобод; клімат (зміна температури і кількість опадів); рейтинг особистої фізичної безпеки (базується на кількості вбивств, статистики злочинів і загрози тероризму), якості життя суспільства (участь у житті громадських організацій); управління державою (рейтинг корупції); гендерна рів-

ність (вимірюється часткою місць, яку займають жінки у парламенті).

Міжнародний індекс щастя (Happy Planet Index) відображає добробут людей та стан навколишнього середовища в різних країнах світу, запропонований *New Economics Foundation (NEF)* у липні 2006 р. [15].

Для розрахунку індексу «реального» добробуту нації використовують три основні показники: суб'єктивна задоволеність життям, очікувана тривалість життя та екологічне забруднення з розрахунку на одну особу.

Розглянуті індекси та рейтинги використовуються для порівняння країн, але їх елементи можуть використовуватися і для оцінки соціально-економічного розвитку регіонів однієї країни за умови доступності даних складових індексу в регіональному розрізі.

Водночас використання експертних даних для формування значної частини показників вищезазначених рейтингів знижує рівень об'єктивності проведених оцінок.

Метою оцінки ефективності розвитку соціально-економічних систем будь-якого рівня є встановлення певних закономірностей і тенденцій розвитку даної системи для прийняття на їх основі оптимальних управлінських рішень, формування науково обґрунтованих поточних і перспективних планів і здійснення контролю за їх виконанням [12]. Отже, оцінка ефективності розвитку існуючих регіональних систем безпосередньо пов'язана з управлінською функцією.

Євроінтеграційний вектор розвитку сучасної України підкреслює актуальність дослідження досвіду інших країн щодо оцінки ефективності розвитку існуючих економічних, політичних і соціальних систем, вивчення навиків цілеспрямованого управління цими системами і їх наслідки.

Прикладом ефективно організованої системи оцінки рівня соціально-економічного розвитку країн та їх територій, яка базується на даних офіційної статистики високої якості, є Європейський Союз.

Діючи система моніторингу статистичних показників, що проводиться в країнах Європейського Союзу, дає змогу узагальнити загальні тенденції економічного розвитку, є надійним джерелом для оцінки соціально-економічних явищ: інфляції, змін в економіці, ділового циклу макроекономічних подій, соціальних тенденцій, екологічних перетворень тощо, відіграє важливу роль у координації економічної політики країн – членів Європейського Союзу.

З метою моніторингу економічної активності суб'єктів господарювання статистичні органи країн Євросоюзу акумулюють статистичні дані за так званими пріоритетними статистичними показниками макrorівня, які отримали назву *PEEI (Principal European Economic Indicator)*. Головним джерелом отримання відповідних статистичних показників є аналітичні матеріали статистичного порталу Європейської комісії (Євростат) [16].

У 2002 р. Євростатом був започаткований перелік із 19 основних показників, який в подальшому був розширений до 26. На сьогодні використовуються 22 показники, які характеризують споживчі настрої (2 індикатори), національні рахунки (4), бізнес (7), ринок праці (5),

зовнішньоекономічну діяльність (1), житловий сектор (3). Результати моніторингу регулярно публікуються, значення показників розміщені для загального доступу на статистичному порталі Європейської комісії (Євростат). Визначені показники характеризують економічну активність в країнах Євросоюзу, у тому числі по країнах, які входять до сфери обігу євро, поновлюються щомісячно.

Моніторинг економічної активності в країнах ЄС здійснюється за основними макропоказниками [16, 17]:

- ★ валовий внутрішній продукт (*GDP – Gross domestic product*);
- ★ валова додана вартість (*Gross value added*);
- ★ приватне споживання (*Household and nkish final consumption expenditure* – індивідуальне споживання в домогосподарствах);
- ★ інвестиції в основний капітал (*GFCF – Gross fixed capital formation*);
- ★ торгівельний баланс (*International trade balance*);
- ★ внутрішній попит (*Domestic demand*);
- ★ індекс коштів зайнятості загалом по економіці (*Labour cost index* – витрати на оплату праці та інші витрати роботодавця, пов'язані із зайнятістю працівника (нарахування та відрахування із фонду заробітної плати, страхові внески тощо) в перерахунок на одну відпрацьовану годину за короткий період часу (квартал);
- ★ гармонізований рівень безробіття (*Harmonised unemployment rate* – розраховується як співвідношення чисельності безробітних до чисельності економічно активного населення, тобто чисельності зайнятих і безробітних у працездатному віці);
- ★ гармонізований індекс споживчих цін (*Harmonized Indices of Consumer Prices (HICPs)*);
- ★ обсяг промислової продукції (*Industrial production*);
- ★ ціни виробників промислової продукції (*Industrial producer prices on the domestic market*);
- ★ нові замовлення в промисловості (*Industrial new orders* – відображає попит на товари і послуги, розраховується для оцінки продукції, що надійде на ринок у майбутньому (тобто замовлення). Під замовленням мається на увазі вартість контрактів, що пов'язують виробника та третю сторону в процесі постачання товарів та послуг. Дані стосуються окремих розділів секції D (розділи КВЕД: 17.18.21.24.27-35). Методологічні пояснення наведені в анкеті до News Release, номер 135, від 26.11.2003);
- ★ продукція в будівництві (*Production in the construction*);
- ★ роздрібний товарооборот (*Turnover in real trade*);
- ★ зовнішньоторговельний оборот (*External trade turnover*).

Більшість статистичних показників макрорівня, що продукуються статистичними органами країн ЄС, мають відповідні аналоги в системі показників Державної служби статистики України.

По окремих показниках існують незначні відмінності у представленні вищенаведених статистичних даних неметодологічного характеру, наприклад, повністю відповідними є статистичні дані щодо: ВВП по Україні та країнах ЄС, зовнішньоторговельного обороту (однак по Україні представлені у доларах США, а по країнах ЄС – в євро), рівень безробіття (при розрахунку даного показника по Україні береться до уваги чисельність безробітних, які зареєстровані у відповідних державних службах зайнятості, а по країнах ЄС – усе незайняте економічно активне населення).

Більшість показників є ідентичними, однак дещо різняться періодом подання та базою співставлення: окремі вітчизняні статистичні дані, що формуються щомісячно, зіставляються до грудня попереднього року, а статистичні дані країн ЄС – з попереднім місяцем або ж з аналогічним періодом попереднього року.

Разом з тим є і суттєві відмінності. У вітчизняних друкованих джерелах (щорічниках) відсутні такі аналоги показників статистичних даних Євростату, як «приватне споживання», «внутрішній попит», «індекс коштів зайнятості». Не приділяється належної уваги такому важливому показнику, як «індекс нових замовлень в промисловості», який дає можливість прогнозувати майбутнє виробництво виходячи з динаміки попиту на продукцію. Результати опитувань, які щоквартально проводить Національний банк України та Державна служба статистики, не поширюються та не аналізуються в сукупності з об'єктивними статистичними даними. Тому наразі вірогідність очікувань підприємців не оцінювалася.

У вітчизняних публікаціях відсутній такий показник, як «індикатор економічних настроїв» (*ESI*, складається на підставі опитувань представників бізнесу та споживачів за даними статистичної класифікації економічної діяльності в Європейському співтоваристві (*NACE Rev. 2*) джерелом *DG ECFIN*). Це композитний індикатор, розрахований з індикаторів впевненості по п'яти сферах життєдіяльності: промисловість, послуги, споживання, будівництво, роздрібна торгівля, який показує зміни реальних настроїв в економіці країни під впливом дій державного управління на бізнес і споживачів.

ВИСНОВКИ

Представлена інформація дозволяє зробити певні висновки.

Наявність значної кількості світових індексів, які характеризують показники розвитку та позиції різних країн світу, засвідчує актуальність і значимість уваги світової спільноти, у тому числі країн Європейського Союзу, до оцінки ефективності розвитку регіональних соціально-економічних систем на основі взаємозв'язків економічних, політичних, соціальних та інших настроїв суспільства. Країни світу набули позитивного досвіду щодо використання світових індексів для результативної організації управління процесами територіального розвитку.

Розвиток сучасної України потребує формування комплексного, системного підходу, врахування різно-

манітності факторів впливу на соціально-економічний розвиток країни та її окремих регіонів.

Обґрунтування нових підходів до управління соціально-економічним розвитком на основі більш глибокого дослідження потенціалу територій, вивчення існуючих проблем і факторів впливу, визначення пріоритетів і особливостей їх розвитку є пріоритетними завданнями регіональної політики найближчого часу.

Необхідною й актуальною складовою аналізу соціально-економічного розвитку регіонів є запровадження постійного поточного моніторингу основних показників соціально-економічного розвитку, який дасть можливість проводити факторний аналіз регіонального розвитку та встановити постійний контроль за досягненням визначених цілей по всіх встановлених напрямках, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень при управлінні регіональним розвитком.

Дослідження вказаних вище напрямків є предметом подальших наукових досліджень щодо вдосконалення державного управління соціально-економічними процесами на рівні регіонів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Геєць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, М. О. Кизим та ін. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
2. Гребенкин А. С. Асимметрия развития регионов: факторы возникновения и регулирования [Електронний ресурс] / А. С. Гребенкин, Д. Ф. Скрипнюк // Налоги. Инвестиции. Капитал. – 2005. – № 1. – Режим доступу : <http://nic.pirit.info/200504>
3. Дармограй В. І. Стан та тенденції соціально-економічного розвитку регіону / В. І. Дармограй // Зб. наук. пр. Черкаського держ. технол. ун-ту. Серія: Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2006. – Вип. 16. – С. 152–159.
4. Жияєв І. Б. Визначення історичного часу завершення трансформації соціально-економічної системи України / І. Б. Жияєв // Економіка та держава. – 2007. – № 6. – С. 5–8.
5. Игнатов В. Г. Регионоведение и управление / В. Г. Игнатов, В. И. Бутов. – М. : Тесса, 2000. – 416 с.
6. Кизим Н. А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментальный оценки : монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ІНЖЕК», 2011. – 200 с.
7. Кондіус І. С. Методика аналізу та оцінки соціальної складової стійкого розвитку регіону / І. С. Кондіус // Економічні науки. Серія: Регіональна економіка : зб. наук. пр. / За ред. проф. З. В. Герасимчук. – Луцьк : ЛНТУ, 2007. – Вип. 4 (13). – Ч. 1. – С. 170–182.
8. Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с.
9. Трансформація структури господарства України. Регіональний аспект / За ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірна, О. М. Нижник. – К., 2003. – 341 с.
10. Уманець Т. В. Методологічні аспекти управління економічним розвитком регіону / Т. В. Уманець // Регіональна економіка. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2006. – № 1 (39). – С. 22–35.
11. Черевко О. В. Методичні основи системного дослідження соціально-економічних процесів в регіоні / О. В. Черевко // Зб. наук. пр. Черкаського держ. технол. ун-ту. Серія: Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2005. – Вип. 13. – С. 59–62.
12. Полякова О. Ю. Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів / О. Ю. Полякова, І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 52–57.
13. Краще в Україні не народжуватись [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/news/jesfor/read/42149/Krashhe_v_Ukraini_n (дата публікації 03.01.2013).
14. Прокопишин Т. Україна-2012 у світових рейтингах [Електронний ресурс] / Т. Прокопишин. – Режим доступу : http://blogs.tvi.ua/2013/01/04/ukrayina_2012_u_svitovyykh_indeksakh
15. Україна посіла 100-те місце у міжнародному індексі щастя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infoflight.org.ua/content/ukrayina-posila-100-te-misce-u-mizhnarodnomu-indeksi-shchastya> (дата публікації 13.09.2013).
16. Principal European Economic Indicator [Electronic resource]. – Mode of access : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/euroindicators/peeis>
17. Офіційний сайт Європейської комісії (Євростат) [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>

REFERENCES

- Cherevko, O. V. "Metodychni osnovy systemnoho doslidzhennia sotsialno-ekonomichnykh protsesiv v rehioni" [Methodological bases of system research of social and economic processes in the region]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 13 (2005): 59-62.
- Darmohrai, V. I. "Stan ta tendentsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu" [Status and trends of socio-economic development of the region]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 16 (2006): 152-159.
- Grebenskin, A. S., and Skriptyuk, D. F. "Asymmetriya razvitiya regionov: faktory vozniknoveniya i regulirovaniye" [The asymmetry of regional development: factors of emergence and regulation]. <http://nic.pirit.info/200504>
- Heiets, V. M. et al. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: INZHEK, 2006.
- Ignatov, V. G., and Butov, V. I. *Regionovedeniye i upravleniye* [Area studies and management]. Moscow: Tessa, 2000.
- Kizim, N. A., Rayevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomernost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskiye osnovy i instrumentariy otsenki* [The uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodical bases and tools for assessment]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; ID «ІНЖЕК», 2011.
- Kondius, I. S. "Metodyka analizu ta otsinky sotsialnoi skladovoi stiikoho rozvytku rehionu" [The method of analysis and evaluation of the social component of sustainable development of the region]. *Ekonomichni nauky. Seriya "Rehionalna ekonomika"*, vol. 1, no. 4 (13) (2007): 170-182.
- "Krashche v Ukraini ne narodzhuvatys" [In Ukraine it is better not to be born]. http://texty.org.ua/pg/news/jesfor/read/42149/Krashhe_v_Ukraini_n
- Leksin, V. N., and Shvetsov, A. N. *Gosudarstvo i regiony. Teoriya i praktika gosudarstvennogo regulirovaniya territorialnogo razvitiya* [The state and the regions. Theory and practice of state regulation territorial development]. Moscow: Editorial URSS, 2003.
- Oftsiniy sait Yevropeiskoi komisii (Yevrostat). <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>
- Poliakova, O. Yu., Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. "Pidkhody do ekspres- i fundamentalnoi diahnostyky problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv" [Approaches to a rapid and fundamental diagnose of the problems of socio-economic development of regions]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 52-57.
- Prokopyshyn, T. "Ukraina-2012 u svitovyykh reitynhakh" [Ukraine-2012 in the world rankings]. http://blogs.tvi.ua/2013/01/04/ukrayina_2012_u_svitovyykh_indeksakh

"Principal European Economic Indicator". <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/euroindicators/peeis>

Transformatsiia struktury hospodarstva Ukrainy. Rehionalnyi aspekt [The transformation of the structure of the economy of Ukraine. The regional aspect]. Kyiv, 2003.

"Ukraina posila 100-te mistse u mizhnarodnomu indeks shchastia" [Ukraine ranked 100th place in the international happiness index]. <http://infoflight.org.ua/content/ukrayina-posila-100-te-misce-u-mizhnarodnomu-indeksi-shchastia>

Umanets, T. V. "Metodolohichni aspekty upravlinnia ekonomichnym rozvytkom rehionu" [Methodological aspects of management of economic development of the region]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (39) (2006): 22-35.

Zhyliayev, I. B. "Vyznachennia istorichnoho chasu zavershennia transformatsii sotsialno-ekonomichnoi systemy Ukrainy" [The definition of a historical time of completion of transformation of the socio-economic system of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 6 (2007): 5-8.

УДК 332.145

ОЦІНКА І АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ГРУП КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ЙОГО РОЗШИРЕННЯ

© 2016 СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Семигуліна І. Б. Оцінка і аналіз тенденцій соціально-економічного розвитку окремих груп країн Європейського Союзу та їх регіонів в умовах його розширення

У статті здійснено аналіз і оцінку тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів «старих» і «нових» країн – членів ЄС за період 2003–2012 рр. Оцінено рівень соціально-економічного розвитку регіонів у межах відповідної групи країн і в порівнянні із середньоєвропейськими значеннями показників. Проаналізовано ефективність регіональної політики Європейського Союзу на основі порівняльного аналізу окремих показників соціально-економічного розвитку регіонів окремих груп країн ЄС та динаміки рівня нерівномірності їх розвитку в умовах розширення та структурних змін Європейського Союзу. Розглянуто можливість застосування кращих практик для України.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіон, Європейський Союз, регіональна політика, нерівномірність, диспропорції, соціально-економічні показники, розвиток територій, країни ЄС.

Рис.: 6. **Бібл.:** 19.

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

Семигуліна И. Б. Оценка и анализ тенденций социально-экономического развития отдельных групп стран Европейского Союза и их регионов в условиях его расширения

В статье осуществлены анализ и оценка тенденций социально-экономического развития регионов «старых» и «новых» стран – членов ЕС за период 2003–2012 гг. Оценен уровень социально-экономического развития регионов в пределах соответствующей группы стран и в сравнении со среднеевропейскими значениями показателей. Проанализирована эффективность региональной политики Европейского Союза на основе сравнительного анализа отдельных показателей социально-экономического развития регионов отдельных групп стран ЕС и динамики уровня неравномерности их развития в условиях расширения и структурных изменений Европейского Союза. Рассмотрена возможность применения лучших практик для Украины.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, регион, Европейский Союз, региональная политика, неравномерность, диспропорции, социально-экономические показатели, развитие территорий, страны ЕС.

Рис.: 6. **Библ.:** 19.

Семигуліна Ірина Борисівна – младший научный сотрудник отдела проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 332.145

Semigulina I. B. Evaluation and Analysis of Trends in Socio-Economic Development of Selected Groups of the European Union Member States and Their Regions in the Context of the EU Expansion

The article carries out analysis and evaluation of trends in socio-economic development of regions of the «older» and «newer» EU Member States for the period of 2003–2012. The level of socio-economic development of the regions has been evaluated within the specified group of the Member States as well as in comparison with average European indicators. Efficiency of the regional policy of the European Union has been analyzed on the basis of comparative analysis of selected indicators of socio-economic development of regions of selected groups of the EU Member States together with the dynamics of the level of inequality of their development in terms of expansion and structural changes of the European Union. The possibility of application of the best practices for Ukraine has been considered.

Keywords: socio-economic development, region, the European Union, regional policy, inequality, disparities, socio-economic indicators, development of territories, the EU Member States.

Fig.: 6. **Bibl.:** 19.

Semigulina Irina B. – Junior Researcher of the Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Досягнення сталої розвитку європейських країн на фоні подолання проблемності та відсталості територій, скорочення непропорційності соціально-економічних показників, створення умов для розвитку конкурентоздатного економічного середовища регіонів і досягнення високого рівня життя населення формують основні напрямки регіональної політики Європейського Союзу.

Детальне вивчення досвіду формування європейської регіональної політики, позитивних прикладів і тенденцій окремих країн ЄС, що досягли економічного зростання територій та покращення добробуту жителів, є актуальними для розвитку сучасної України та її регіонів в період триваючих євроінтеграційних процесів, впровадження реформаторських суспільно-економічних змін та становлення власної національної регіональної політики.

"Principal European Economic Indicator". <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/euroindicators/peeis>
Transformatsiia struktury hospodarstva Ukrainy. Rehionalnyi aspekt [The transformation of the structure of the economy of Ukraine. The regional aspect]. Kyiv, 2003.
 "Ukraina posila 100-te mistse u mizhnarodnomu indeks shchastia" [Ukraine ranked 100th place in the international happiness index]. <http://infolight.org.ua/content/ukrayina-posila-100-te-misce-u-mizhnarodnomu-indeksi-shchastia>

Umanets, T. V. "Metodolohichni aspekty upravlinnia ekonomichnym rozvytkom rehionu" [Methodological aspects of management of economic development of the region]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (39) (2006): 22-35.

Zhyliayev, I. B. "Vyznachennia istorichnoho chasu zavershennia transformatsii sotsialno-ekonomichnoi systemy Ukrainy" [The definition of a historical time of completion of transformation of the socio-economic system of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 6 (2007): 5-8.

УДК 332.145

ОЦІНКА І АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ГРУП КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ЙОГО РОЗШИРЕННЯ

© 2016 СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Семигуліна І. Б. Оцінка і аналіз тенденцій соціально-економічного розвитку окремих груп країн Європейського Союзу та їх регіонів в умовах його розширення

У статті здійснено аналіз і оцінку тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів «старих» і «нових» країн – членів ЄС за період 2003–2012 рр. Оцінено рівень соціально-економічного розвитку регіонів у межах відповідної групи країн і в порівнянні із середньоєвропейськими значеннями показників. Проаналізовано ефективність регіональної політики Європейського Союзу на основі порівняльного аналізу окремих показників соціально-економічного розвитку регіонів окремих груп країн ЄС та динаміки рівня нерівномірності їх розвитку в умовах розширення та структурних змін Європейського Союзу. Розглянуто можливість застосування кращих практик для України.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіон, Європейський Союз, регіональна політика, нерівномірність, диспропорції, соціально-економічні показники, розвиток територій, країни ЄС.

Рис.: 6. **Бібл.:** 19.

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

Семигуліна І. Б. Оценка и анализ тенденций социально-экономического развития отдельных групп стран Европейского Союза и их регионов в условиях его расширения

В статье осуществлены анализ и оценка тенденций социально-экономического развития регионов «старых» и «новых» стран – членов ЕС за период 2003–2012 гг. Оценен уровень социально-экономического развития регионов в пределах соответствующей группы стран и в сравнении со среднеевропейскими значениями показателей. Проанализирована эффективность региональной политики Европейского Союза на основе сравнительного анализа отдельных показателей социально-экономического развития регионов отдельных групп стран ЕС и динамики уровня неравномерности их развития в условиях расширения и структурных изменений Европейского Союза. Рассмотрена возможность применения лучших практик для Украины.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, регион, Европейский Союз, региональная политика, неравномерность, диспропорции, социально-экономические показатели, развитие территорий, страны ЕС.

Рис.: 6. **Библ.:** 19.

Семигуліна Ірина Борисівна – младший научный сотрудник отдела проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 332.145

Semigulina I. B. Evaluation and Analysis of Trends in Socio-Economic Development of Selected Groups of the European Union Member States and Their Regions in the Context of the EU Expansion

The article carries out analysis and evaluation of trends in socio-economic development of regions of the «older» and «newer» EU Member States for the period of 2003–2012. The level of socio-economic development of the regions has been evaluated within the specified group of the Member States as well as in comparison with average European indicators. Efficiency of the regional policy of the European Union has been analyzed on the basis of comparative analysis of selected indicators of socio-economic development of regions of selected groups of the EU Member States together with the dynamics of the level of inequality of their development in terms of expansion and structural changes of the European Union. The possibility of application of the best practices for Ukraine has been considered.

Keywords: socio-economic development, region, the European Union, regional policy, inequality, disparities, socio-economic indicators, development of territories, the EU Member States.

Fig.: 6. **Bibl.:** 19.

Semigulina Irina B. – Junior Researcher of the Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Досягнення сталої розвитку європейських країн на фоні подолання проблемності та відсталості територій, скорочення непропорційності соціально-економічних показників, створення умов для розвитку конкурентоздатного економічного середовища регіонів і досягнення високого рівня життя населення формують основні напрямки регіональної політики Європейського Союзу.

Детальне вивчення досвіду формування європейської регіональної політики, позитивних прикладів і тенденцій окремих країн ЄС, що досягли економічного зростання територій та покращення добробуту жителів, є актуальними для розвитку сучасної України та її регіонів в період триваючих євроінтеграційних процесів, впровадження реформаторських суспільно-економічних змін та становлення власної національної регіональної політики.

Проблемні питання регіонального розвитку та основні напрями регіональної політики в країнах світу, країнах Європейського Союзу та в Україні тривалий час досліджуються вітчизняними і зарубіжними науковцями та практиками. Розкриттю цієї теми присвячені роботи Долішнього М. І., Кизима М. О., Варналія З. С., Мокія А. І., Новікової О. Ф., Романюк О. Ф., Романюк С. А., А. В. Кузнецова, А. Ф. Ткачука та інших [1–16].

Регіональна політика Європейського Союзу формувалася під впливом структурних змін і розширення меж об'єднання та мала різний вплив на показники соціально-економічного розвитку окремих груп країн та їх регіони. Аналіз нерівномірності розвитку територій різних груп, встановлення основних характерних рис асиметрії дозволяє не тільки визначити існуючий стан диспропорційності регіональних потенціалів розвитку, але й оцінити напрями регіональної політики, спрямовані на їх усунення.

Євроінтеграційний напрямок розвитку України підтверджує актуальність детального вивчення досвіду регіональної політики країн ЄС, особливо кращих практик країн Центральної та Східної Європи, які демонструють стабільні позитивні зміни в соціально-економічному розвитку, та доцільність його використання для формування та реалізації власної регіональної політики з урахуванням європейських принципів організації управління регіональним і місцевим розвитком і розбудови місцевого самоврядування.

Мета статті – провести аналіз тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів країн ЄС в умовах розширення меж Європейського Союзу за період 2003–2012 рр., оцінити ефективність регіональної політики для регіонів різних груп країн – членів ЄС щодо подолання диференціації та нерівномірності соціально-економічного розвитку з метою подальшого застосування кращих практик для України.

Завдання статті: здійснити аналіз і оцінку тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів «старих» і «нових» країн – членів ЄС за період 2003–2012 рр.; оцінити рівень соціально-економічного розвитку регіонів в межах відповідної групи країн і в порівнянні із середньоєвропейськими значеннями показників; проаналізувати ефективність регіональної політики Європейського Союзу на основі порівняльного аналізу окремих показників соціально-економічного розвитку регіонів окремих груп країн ЄС та динаміки рівня нерівномірності їх розвитку в умовах розширення та структурних змін Європейського Союзу; розглянути можливість застосування кращих практик для України.

Вимоги до реформування адміністративно-територіального устрою країн – членів ЄС відповідно до єдиної системи обліку регіонів (NUTS 1, 2, 3) [18], з одного боку, сприяє зменшенню міжрегіональних диспропорцій кількісних показників, з іншого боку, контрасти в рівнях соціально-економічного розвитку окремих територій залишаються значними, їх скорочення визначає основні напрями регіональної політики на певні часові періоди.

Актуальним для дослідження впливу регіональної політики на соціально-економічний розвиток окремих

територій та міжрегіональні взаємовідносини всередині Європейського Союзу є період структурних змін, пов'язаний із розширенням кількості країн-членів (NUTS 1) і регіонів (NUTS 2): до 2004 р. – 15 країн (214 регіонів), 2004–2006 рр. – 25 країн (256 регіонів), 2007–2012 рр. – 27 країн (270 регіонів), з 2013 р. – 28 країн (272 регіони).

Умовно, з метою проведення дослідження, країни – члени ЄС можна розділити на дві групи: 15 «старих» країн (214 регіонів), які формували ЄС до 2004 р., і 13 «нових» країн (58 регіонів) Центральної та Східної Європи (2004 р. – 10 країн (42 регіони), 2007 р. – 2 країни (14 регіонів), 2013 р. – 1 країна (2 регіони), які увійшли до складу ЄС, починаючи з 2004 р.

Значна міжрегіональна диференціація (з 2013 р. 272 регіони NUTS 2), внутрішні особливості розвитку (історичні, культурні, етнічні, соціальні, економічні, політичні) окремих територій і їх груп є причинами існування нерівномірності соціально-економічного розвитку та визначають актуальність детального вивчення досвіду європейської регіональної політики щодо подолання внутрішніх диспропорцій і соціально-економічної відсталості територій.

Особливості міжрегіональних різниць «старих» країн ЄС обумовлені наявністю територій з різною історією розвитку економіки (наприклад, Західна і Східна Німеччина), спеціалізацією (наприклад, Північна, Центральна і Південна Італія), різноманітними етнічними причинами. Проблема розвитку окремих територій є низька щільність населення (Північна Європа) та індивідуальні особливості островів (низька транспортна можливість для розвитку економіки) [11].

Причиною диспропорції «нових» країн – членів ЄС є односторонність розвитку столичних територій на основі концентрації територіальних потенціалів (фінансових, людських, економічних), що утворилась внаслідок вертикальної централізації повноважень і ресурсів [11].

Різниця щодо початкових умов і внутрішніх особливостей розвитку європейських територій визначають причини виникнення нерівномірності, рівень їх відмінностей, ступінь взаємного впливу і можливості зміни ситуації, що робить актуальним дослідження питань регіональної політики ЄС щодо вирівнювання міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів для різних груп («старі» і «нові») країн – членів ЄС.

Дослідження проведено на основі аналізу показників соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням групового розподілу країн – членів ЄС («старі» і «нові» країни) за період з 2003 р. (останній рік до початку змін щодо розширення ЄС) до 2012 р. (повна інформація Євростат для регіонів NUTS 2).

До «старих» в дослідженні умовно віднесені країни – члени ЄС (15 країн у складі 214 регіонів рівня NUTS 2), що сформували склад Європейського Союзу до 2004 р.

На кінець 2012 р. у 15 «старих» країнах – членах ЄС проживало 401,5 млн осіб (майже 80 % від показника по ЄС-27 – 502,4 млн осіб). Чисельність населення регіонів NUTS 2 коливалася в межах від 28,5 тис. осіб на Аландських островах (Фінляндія) до 12 млн осіб на Іль-де-Франс (Франція), тобто різниця складала більше, ніж 419 разів [17].

Диспропорції соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 15 «старих» країнах – членах ЄС за 2012 р. представлені на *рис. 1*.

Площа території цих країн становить 3,3 млн км² (або 75,3 % від ЄС-27 – 4,4 млн км²) і коливається від 13,4 км² іспанського автономного міста Мелілья до 226,8 тис. км² Північно-Східної Фінляндії, тобто різниця – є 16,9 тис. разів.

Середня щільність населення на території «старих» країн – членів у 2012 р. становила 121 особу на 1 км², що є вищою за загальний показник по ЄС (116,9 осіб на 1 км²). Нерівномірність розміщення населення по території регіонів досягає більше 3,5 тис. разів, від найменшого показника 2,9 осіб на 1 км² у Гвіані (Франція) до 10,3 тис. осіб на 1 км² на території Внутрішнього Лондону (Великобританія).

Сума ВВП по ПКС у 2012 р., що приходить на регіони цих країн, у цілому склала 11,6 трлн євро (або 87 % від ЄС-27 – 13,4 трлн євро), коливання показника перевищує 516 разів – від 1,1 млрд євро на Аландських островах (Фінляндія) до 555,3 млрд євро на Іль де Франс (Франція).

Рівень економічного розвитку території «старих» країн – членів становить 29 тис. євро ВВП по ПКС на одиницю населення і перевищує середній показник по ЄС (26,5 тис. євро). Диспропорція між регіонами склала 6,2 разу, найбільшими є території Епір і Східна Македонія, Фракія (52 %) у Греції, найбагатшим є Східний Лондон Великобританії (322 %).

Середній рівень безробіття у 2012 р. по регіонах «старих» країн – членів склав 10,6 % при середньому показнику по ЄС – 10,4 %, найнижчий рівень 2,7 % зареєстровано на німецьких територіях (Тюбінген, Верхня Баварія, Трір), найвищий – 37 % – в іспанському автономному місті Сеута, різниця становить 13,7 разу.

Видатки на НДДКР у 2011 р. (у % до ВВП) становили 2,06 % при середньому показнику по ЄС 1,98 %, нерівномірність показника мала місце від 7,82 % у бельгійській провінції Валлонський Брабант до відсутності витрат для розвитку наукових досліджень на французьких територіях (Мартініка, Гвіана, Реуньон).

Оцінити ефективність регіональної політики згуртування ЄС у частині вирівнювання диспропорцій по рівню соціально-економічного розвитку територій можна шляхом порівняння розподілу регіонів за соціальними й економічними показниками в різні часові періоди.

Структурні зміни в складі Європейського Союзу за період з 2003 р. (останній рік до початку розширення ЄС) до 2012 р. (остання наявна повна інформація по регіонах рівня NUTS 2 в базі Євростат) мали різний вплив на соціально-економічні показники розвитку окремих груп країн та їх регіони.

Соціально-економічний розвиток 15 «старих» країн – членів ЄС за період 2003–2012 рр. характеризується покращенням економічного стану територій (зростання в 1,2 разу ВВП по ПКС на 1 км² у середньому по цих країнах, з 3,0 млн євро у 2003 р. до 3,7 млн євро у 2012 р.) і підвищенням добробуту населення (зростання в 1,2 разу ВВП по ПКС на одиницю населення, з 24,3 євро у 2003 р. до 29,0 євро у 2012 р.) [17].

Результатом регіональної політики групи «старих» країн за цей час є, в основному, скорочення диспропорцій соціально-економічних показників рівня NUTS 2.

Динаміка диспропорції соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 15 «старих» країнах – членах ЄС за період 2003–2012 рр. представлена на *рис. 2*.

Зменшення диспропорцій має місце в показниках чисельності населення – на 11,4 пункту (з 430,7 разу у 2003 р. до 419,4 разу у 2012 р.), щільності – на 400,9 пункту (з 3,9 тис. разу до 3,5 тис. разу), рівню безробіття – на 3,9 пункту (з 17,6 разу до 13,7 разу) та ВВП на 1 км² – на 1,0 тис. пунктів (з 22,0 тис. разів до 21,0 тис. разів).

Збільшення нерівномірності відбулося по показниках ВВП по ПКС – на 15,2 пункту (з 501,4 разу до 516,5 разу), ВВП по ПКС на одиницю населення (% до середнього по ЄС) – на 0,6 пункту (з 5,7 разу до 6,2 разу) та видатках на НДДКР на одного жителя – на 16,6 пункту (з 192,7 разу у 2003 р. до 209,4 разу у 2012 р.).

Тенденцією до скорочення диспропорцій соціально-економічних показників регіонів рівня NUTS 2 для 15 «старих» країн – членів ЄС у рамках реалізації

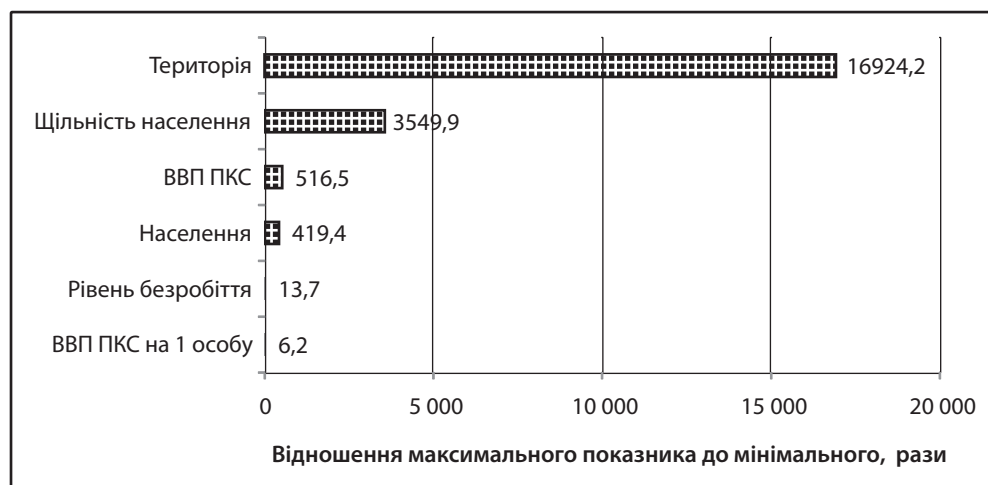

Рис. 1. Диспропорції соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 15 «старих» країнах – членах ЄС за 2012 р.

Джерело: укладено автором за даними [17].

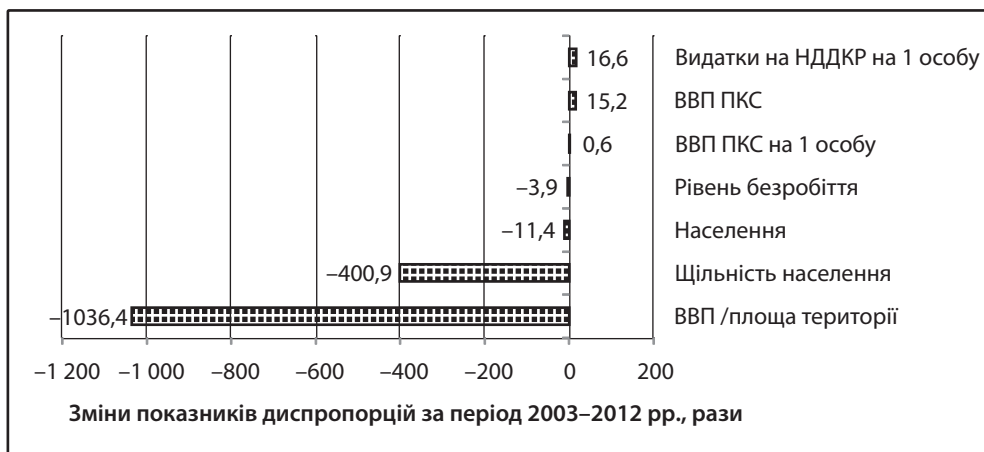

Рис. 2. Динаміка диспропорції соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 15 «старих» країнах – членах ЄС за період 2003–2012 рр.

Джерело: укладено автором за даними [17].

політики згуртування характеризується і період 2007–2012 рр., що і представлено на рис. 3.

Зменшення диспропорцій має місце в показниках чисельності населення – на 10,0 пункту (з 429,4 разу у 2007 р. до 419,4 разу у 2012 р.) та щільності – на 103,5 пункту (з 3,6 тис. разу до 3,5 тис. разу), а також по показниках добробуту: ВВП по ПКС – на 13,8 пункту (з 530,3 разу до 516,5 разу) і ВВП по ПКС на одиницю населення (% до середнього по ЄС) – на 0,1 пункту (з 6,3 разу до 6,2 разу), ВВП на 1 км² – на 2,9 тис. пунктів (з 23,9 тис. разу до 21,0 тис. разів).

Збільшення нерівномірності відбулося по рівню безробіття – на 2,2 пункту (з 11,5 разу до 13,7 разу) та видатках на НДДКР на одного жителя – на 118,3 пункту (з 91,0 разу у 2007 р. до 209,4 разу у 2012 р.).

Водночас, на фоні загальних тенденцій скорочення міжрегіональних диспропорцій у показниках рівня NUTS 2 по визначеній групі країн, не вирішеною залишається проблема найвідсталіших територій, які через відсутність власних ресурсів для розвитку, периферійне положення, міграцію кваліфікованих кадрів у великі міста, неефективність місцевого управління та інші причи-

ни постійно залишаються в категорії менш розвинутих регіонів (ВВП по ПКС на одиницю населення нижче 75 % від середнього по ЄС) [19].

За даними 2012 р., із 214 регіонів NUTS 2 по 15 «старих» країнах – членах ЄС 16 % (34 регіони) належать до категорії менш розвинутих (ВВП по ПКС на душу населення нижче 75 % від середнього по ЄС), 26 % (56 регіонів) – до перехідного типу (ВВП по ПКС на душу населення від 75 % до 90 % від середнього по ЄС) і 58 % (124 регіони) – до більш розвинутих регіонів (ВВП по ПКС на душу населення більше 90 % від середнього по ЄС) [19].

Проведений аналіз змін ВВП по ПКС на одиницю населення за період 2007–2012 рр. для територій з показником більшим 75 % від середнього показника по ЄС (регіони перехідного типу і більш розвинуті) виявив скорочення або незмінність диспропорцій у 55 % регіонів і збільшення, але не критичне (не нижче рівня 75 %) на іншій частині (45 %) територій.

Для відсталіх територій (ВВП по ПКС на одиницю населення менше 75 % від середнього по ЄС) картина інша. Із 34 регіонів, які відносяться до категорії менш

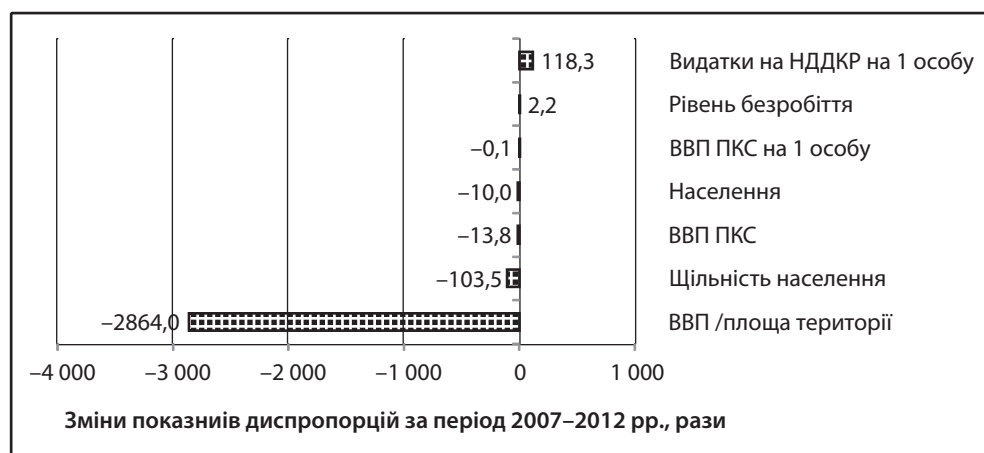

Рис. 3. Динаміка диспропорції соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 15 «старих» країнах – членах ЄС за період 2007–2012 рр.

Джерело: укладено автором за даними [17].

розвинутих (за 2012 р.), для всіх (крім французьких Гваделупи і Гвіани) характерно збільшення відставання від середнього рівня ЄС, у тому числі кожний третій регіон (29,4 %, або 10 регіонів) понизив свій статус з перехідного рівня (за 2007 р.) до менш розвинутого (за 2012 р.).

Найбільш відсталими (протягом 2003–2012 рр.) постійно залишаються 11 регіонів Греції, 3 – Іспанії, 4 – Франції, 7 – Італії, 5 – Португалії, 4 – Великобританії, більша частина яких є острівними або автономними територіями з характерними ознаками високого рівня безробіття (більше 20 %) і низьким рівнем інноваційного розвитку (видатки на НДДКР менше 1 % ВВП).

Отже, проблеми нерівномірності соціального і економічного розвитку окремих територій «старих» країн – членів ЄС залишаються і надалі актуальними, фінансової підтримки з фондів ЄС не достатньо для подолання їх відсталості. В умовах високої міжрегіональної конкуренції необхідним залишається проведення інституційних перетворень, спрямованих на сприяння інноваційному розвитку економіки територій з урахуванням зовнішніх факторів та внутрішніх територіальних, історичних і економічних особливостей розвитку.

«Новими» країнами – членами ЄС в дослідженні визначено 12 країн у складі 56 регіонів Центральної та Східної Європи, що приєдналися до Європейського Союзу, починаючи з 2004 р. Регіональна структура країн Естонія, Латвія, Литва, Кіпр і Мальта відповідає 1 регіону рівня NUTS 2 [18].

Міжрегіональні диспропорції соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 12 «нових» країнах – членах ЄС за 2012 р. представлено на рис. 4.

У 2012 р. на території «нових» країн – членів проживало 100,9 млн осіб (20 % від показника по ЄС-27 – 502,4 млн осіб). Чисельність населення регіонів NUTS 2 коливається в межах від 421,4 тис. осіб (Мальта) до 5,3 млн осіб у Мазовецькому воєводстві (Польща), різниця становить 12,5 разу [17].

Загальна площа території країн становить 1,1 млн км² (24,7 % від ЄС-27 – 4,4 млн км²) і в регіональному розмірі коливається від 0,3 тис. км² Мальти до 65,3 тис. км² Литви, різниця – у 206,6 разу.

Середня щільність населення на території «нових» країн – членів ЄС у 2012 р. становила 92,7 особи на 1 км², що є нижчою за загальний показник по ЄС (116,9 особи на 1 км²). Нерівномірність розміщення населення по території регіонів становить 84,0 рази, від найменшого показника 30,5 особи на 1 км² в Естонії до 2,6 тис. особи на 1 км² на території Праги (Чеська республіка).

Сума ВВП по ПКС у 2012 р., що припадає на регіони цих країн у цілому, склала 1,7 трлн євро (або 13 % від ЄС-27 – 13,4 трлн євро), коливання показників рівня NUTS 2 становить 23,8 разу – від 6,2 млрд євро в Північно-західному регіоні Болгарії до 146,5 млрд євро в Мазовецькому воєводстві Польщі.

Середній рівень економічного розвитку території «нових» країн – членів ЄС становить 17,1 тис. євро ВВП по ПКС на одиницю населення, що в 1,6 разу нижче середнього показника по ЄС (26,5 тис. євро). Диспропорція між регіонами склала 6,4 разу, найбіднішим є Північно-Західний регіон у Болгарії (28 % від середнього показника по ЄС), найбагатшим – Братиславський край у Словаччії (178 %).

Середній рівень безробіття у 2012 р. по регіонах склав 10,0 % (при середньому в ЄС-27 10,4 %), при цьому найнижчий рівень – 3,1 % – в Естонії та Східній Словенії, а найвищий – 19 % – у Східній Словаччині, різниця складає 6,1 разу.

Видатки на НДДКР у 2012 р. (у % до ВВП) становили 0,9 % при середньому показнику по ЄС 1,98 %, нерівномірність показника мала місце від 0,1 % у Північно-центральному регіоні (Болгарія), Північно-Західній Олтенії та Північно-Східному регіоні (Румунія) до 3,1 % у Західній Словенії, різниця – 35,9 разу.

Соціально-економічний розвиток 12 «нових» країн – членів ЄС за період 2003–2012 рр. характеризується покращенням економічного стану території (зростання в 1,9 разу ВВП по ПКС на 1 км² у середньому по цих країнах, з 0,5 млн євро у 2003 р. до 0,9 млн євро у 2012 р.), підвищенням добробуту населення (зростання в 1,6 разу ВВП по ПКС на одиницю населення, 10,4 тис. євро у 2003 р. до 17,1 тис. євро у 2012 р.), скороченням рівня безробіття (на 2,4 % у середньому по цих країнах, з 12,4 % у 2003 р. до 10,0 % у 2012 р.).

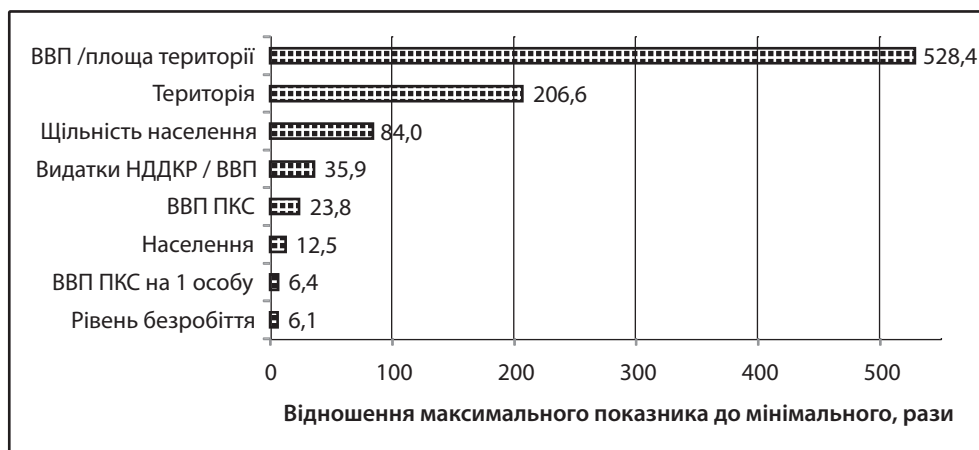

Рис. 4. Диспропорції соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 12 «нових» країнах – членах ЄС за 2012 р.
Джерело: укладено автором за даними [17].

Динаміка змін диспропорцій розвитку окремих макроекономічних показників за часовий період 2003–2012 рр., аналогічний вищенаведеному в дослідженні відносно регіонів «старих» країн, дає можливість оцінити результати регіональної політики ЄС та її вплив на соціально-економічний розвиток «нових» територій.

Розрахунки показників соціально-економічного розвитку регіонів «нових» країн – членів ЄС та їх зміни протягом аналізованого часового періоду проведено для однакової кількості регіонів (у порівняльних умовах для ЄС-12), незалежно від дати вступу країни до ЄС (2004 р. – 10 країн, 2007 р. – 2 країни).

За період з 2003 р. (до вступу в ЄС) до 2012 р. для 12 «нових» країн – членів ЄС характерне збільшення диспропорцій між рівнями NUTS 2 по таких показниках, як ВВП по ПКС – на 9,7 пункту (з 14,1 разу до 23,8 разу), ВВП на 1 км² – на 107,8 тис. пунктів (з 420,6 разу до 528,4 разу) та щільність населення – на 8,5 пункту (з 75,5 разу у 2003 р. до 84,0 разів у 2012 р.).

Незначне скорочення нерівномірності відбулося по показниках: чисельність населення – на 0,3 пункту (з 12,8 разу у 2003 р. до 12,5 разу у 2012 р.) та рівень безробіття – на 0,4 пункту (з 6,5 разу до 6,1 разу), а також по показниках добробуту: ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) – на 1,2 пункту (з 7,6 разу до 6,4 разу за розрахунками Євростат для ЄС-28) і видатках на НДДКР (у % до ВВП) – на 6,1 пункту (з 42,1 разу до 35,9 разу).

Динаміка міжрегіональних диспропорцій соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 12 «нових» країнах – членах ЄС за період 2003–2012 рр. представлена на *рис. 5*.

Період 2007–2012 рр. для регіонів 12 «нових» країн – членів ЄС у рамках реалізації регіональної політики згуртування характеризується уповільненням тенденцій, характерних для початкової стадії вступу країн до Європейського Союзу (на фоні отримання фінансової допомоги з фондів ЄС – це можливість розширення інноваційного розвитку, скорочення безробіття, підвищення добробуту населення, а також вільна міграція до розвинутих країн ЄС).

З 2007 р. до 2012 р. має місце збільшення диспропорцій по ВВП по ПКС – на 7,0 пунктів (з 16,9 разу до 23,8 разу), ВВП на 1 км² – на 15,9 тис. пунктів (з 512,6 разу до 528,4 разу), щільності населення – на 5,0 пунктів (з 79,0 разів до 84,0 разів) та видатках на НДДКР (у % до ВВП) – на 4,3 пункту (з 31,6 разу у 2007 р. до 35,9 разу у 2012 р.).

Незначним є зменшення нерівномірності в показниках чисельності населення – на 0,2 пункту (з 12,7 разу у 2007 р. до 12,5 разу у 2012 р.), рівня безробіття – на 0,2 пункту (з 6,4 разу до 6,1 разу) і ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) – на 0,6 пункту (з 7,0 разів до 6,4 разу).

Динаміка диспропорцій соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 12 «нових» країнах – членах ЄС за період 2007–2012 рр. представлена на *рис. 6*.

Водночас проблема відсталості територій, які через відсутність власних ресурсів для розвитку, периферійне положення, постійну міграцію кваліфікованих кадрів у великі міста, неефективність місцевого управління та інші географічних, історичні та економічні причини постійно залишаються в категорії менш розвинутих регіонів (ВВП по ПКС на одиницю населення нижче 75 % від середнього по ЄС) [19], є характерною для цих регіонів.

За даними 2012 р., із 56 регіонів NUTS 2 по 12 «нових» країнах – членах ЄС 84 % (47 регіонів) відносяться до категорії менш розвинутих (ВВП по ПКС на душу населення нижче 75 % від середнього по ЄС), 4 % (2 регіони) – до перехідного типу (ВВП по ПКС на душу населення від 75 % до 90 % від середнього по ЄС) і 12 % (7 регіонів) – до більш розвинутих регіонів (ВВП по ПКС на душу населення більше 90 % від середнього по ЄС) [19].

Вищими від середнього рівня ЄС (100%) за добробутом є лише 5 регіонів (9 % від кількості регіонів «нових» країн – членів ЄС) – Братиславський край у Словаччині (179 % ВВП по ПКС на одиницю населення від середнього по ЄС), Прага в Чеській республіці (172 %), Бухарест-Ілфов у Румунії (126 %), Центральна Угорщина (105 %), Мазовецьке воєводство в Польщі (105 %).

Рис. 5. Динаміка диспропорції соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 12 «нових» країнах – членах ЄС за період 2003–2012 рр.

Джерело: укладено автором за даними [17].

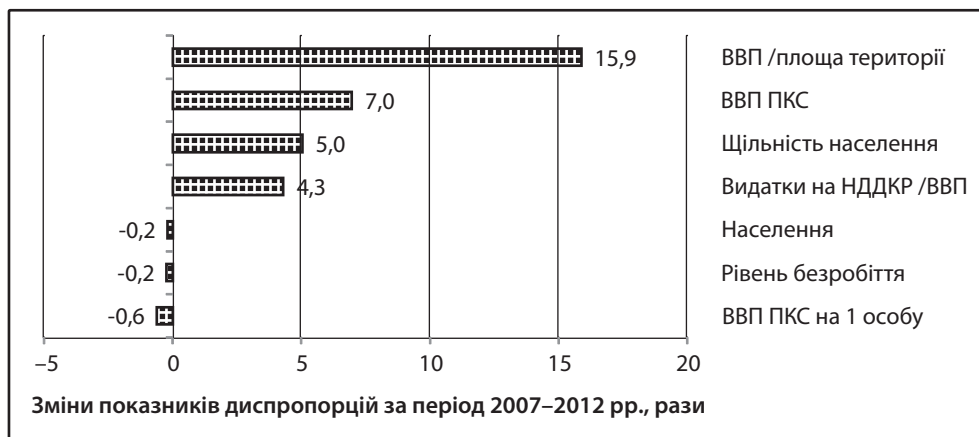

Рис. 6. Динаміка диспропорції соціально-економічних показників рівня NUTS 2 по 12 «нових» країнах – членах ЄС за період 2007–2012 рр.

Джерело: укладено автором за даними [17].

Аналізом змін ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) за період 2003–2012 рр. встановлено скорочення відставання від середньоевропейського показника по всіх (крім Північно-Західного регіону Чеської республіки, Північної Угорщини, Західної Словенії) територіях NUTS 2 «нових» країн – членів ЄС, що є позитивним результатом регіональної політики.

Для менш розвинутих територій скорочення диспропорцій відбулося в межах від 1 % (Північно-Західний і Південно-Західний регіони Болгарії) до 62 % (Бухарест-Ілфов у Румунії).

За період членства в ЄС лише три регіони «нових» країн підвищили свій статус з категорії відсталих до інших категорій: Північно-Східний регіон Чеської республіки (76 %), Мазовецьке воєводство Польщі (105 %) і Бухарест-Ілфов у Румунії (126 %).

Найбільш відсталими постійно залишаються 5 (із 6) регіонів Болгарії, 1 – Угорщини, 1 – Румунії з характерними ознаками високого рівня безробіття (до 18 %) і низьким рівнем інноваційного розвитку (видатки на НДДКР до 0,6 % ВВП).

У цілому щодо соціально-економічного розвитку «нових» країн – членів ЄС та їх регіонів можна сказати, що регіональна політика згуртування на основі фінансової підтримки ЄС є безперечною допомогою для розвитку найбільш відсталих і проблемних територій.

Проте проблеми міжрегіональних диспропорцій і нерівномірності соціально-економічного розвитку є надалі актуальними, значна кількість регіонів залишається в категорії менш розвинутих, потребує проведення внутрішніх інституційних змін, пошуку власних точок зростання для сучасного інноваційного розвитку економіки, підвищення конкуренції територій, покращення рівня життя населення.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз регіональної політики ЄС за період 2003–2012 рр. на основі показників соціально-економічного розвитку регіонів рівня NUTS 2 для різ-

них груп країн – членів ЄС дозволяє зробити такі висновки.

1. Міжрегіональна диференціація і внутрішні особливості розвитку (історичні, культурні, етнічні, соціальні, економічні, політичні) територій впливають на існування диспропорцій і нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів NUTS 2 для різних груп країн – членів ЄС.

Диспропорції розвитку між регіонами «старих» країн – членів ЄС є досить значними (2012 р.): по чисельності населення – 419,4 разу; площі території – 16,9 тис. разів; щільності населення – 3,5 тис. разів; ВВП по ПКС – 516,5 разу; ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) – 6,2 разу; рівню безробіття – 13,7 разу.

Міжрегіональні різниці «нових» країн – членів ЄС (2012 р.) становлять: по чисельності населення – 12,5 разу; площі території – 206,6 разу; щільності населення – 84,0 рази; ВВП по ПКС – 23,8 разу; ВВП по ПКС на одиницю населення (% від середнього по ЄС) – 6,4 разу; рівню безробіття – 6,1 разу; видатках на НДДКР (у % до ВВП) – 35,9 разу.

2. Структурні зміни в складі ЄС за період 2003–2012 рр. мали різний вплив на зміни в соціально-економічних показниках розвитку регіонів окремих груп країн.

Регіональна політика «старих» країн ЄС характеризується скороченням диспропорцій показників: чисельності населення – на 11,4 пункту, щільності населення – на 400,9 пункту, рівня безробіття – на 3,9 пункту, ВВП на 1 км² – на 1,0 тис. пунктів. Тенденція до скорочення диспропорцій продовжується в періоді 2007–2012 рр.

Для регіонів «нових» країн ЄС характерне збільшення диспропорцій по показниках ВВП по ПКС – на 9,7 пункту, ВВП на 1 км² – на 107,8 тис. пунктів та щільність населення – на 8,5 пункту. Уповільнення тенденцій (на фоні отримання фінансової допомоги з фондів ЄС – це можливість розширення інноваційного розвитку, скорочення безробіття, підвищення добробуту населення, а також вільна міграція до розвинутих країн ЄС) має місце у 2007–2012 рр.

3. Гострою залишається проблема подолання відсталості окремих територій як усередині ЄС, так і в кожній країні окремо. Менш розвинутими, за даними 2012 р., залишаються 16% (34 регіони) «старих» країн і 84% (47 регіонів) «нових» країн ЄС.

Для всіх менш розвинутих регіонів «старих» країн (крім французьких Гваделупи і Гвіани) характерно збільшення відставання від середнього рівня ЄС, у тому числі кожний третій регіон (29,4%) понизив свій статус з перехідного рівня (за 2007 р.) до менш розвинутого (за 2012 р.).

Найбільш відсталими (2003–2012 рр.) постійно залишаються острівні або автономні території Греції (11 регіонів), Іспанії (3), Франції (4), Італії (7), Португалії (5), Великобританії (4) з характерними ознаками високого рівня безробіття і низьким рівнем інноваційного розвитку.

За 2003–2012 рр. практично всі менш розвинуті регіони «нових» країн скоротили відставання від середнього по ЄС показника рівня доходів на одиницю населення (у межах від 1% до 62%), проте надалі (44 із 47 регіонів) залишаються в категорії менш розвинутих, найбільш відсталими є регіони Болгарії (5 регіонів), Угорщини (1), Румунії (1).

4. При позитивних результатах регіональної політики по відношенню до регіонів «нових» країн за 2003–2012 рр. (покращення економічного стану територій, підвищення добробуту і скорочення рівня безробіття), їх значна соціально-економічна відсталість на етапі вступу в ЄС робить вкрай повільним процес досягнення рівня середньоевропейських показників і наближення до значно розвинутих територій «старої» Європи.

5. Характерне для регіонів «нових» країн – членів ЄС збільшення нерівномірності територіального розподілу ВВП (на 9,7 пункту – ВВП по ПКС; на 107,8 пункту – ВВП на 1 км²) на фоні зростання диспропорцій по щільності населення (на 8,5 пункту) загострює загальну проблему ЄС щодо збільшення міграції населення з відсталих до більш розвинутих територій в пошуках більш високооплачуваної роботи і комфортних умов життя.

6. Позитивні зміни показників соціально-економічного розвитку різних груп регіонів ЄС дозволяють зробити висновок, що політика згуртування на основі фінансової підтримки через структурні фонди досягає певної мети і є безперечною допомогою для розвитку найбільш відсталих і «нових» територій ЄС.

Проте проблеми міжрегіональних диспропорцій і нерівномірності соціально-економічного розвитку таких територій залишаються надалі актуальними, регіони потребують проведення внутрішніх інституційних змін, пошуку власних точок зростання для сучасного інноваційного розвитку економіки, підвищення конкуренції територій, покращення рівня життя населення.

7. Запозичення кращого досвіду європейської регіональної політики ЄС для України в умовах загострення проблем регіонального розвитку, пов'язаних із зростанням відхилень соціально-економічних показників, збільшенням кількості проблемних територій тощо, є актуальним на сучасному етапі реформування адміністративно-територіального устрою і впровадження принципів децентралізації влади в країні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Долішній М. І.** Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 514 с.
2. **Долішній М.** Регіональна політика та механізм її реалізації / М. Долішній, С. Злупко, С. Писаренко / Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. досліджень. – К. : Наукова думка, 2003. – 503 с.
3. **Варналії З. С.** Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / Варналії З. С., Мокій А. І., Новікова О. Ф. та ін. / Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
4. **Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети** : монографія / За ред. З. С. Варналії. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.
5. **Кизим Н. А.** Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны : монография / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.
6. **Кизим Н. А.** Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментальной оценки : монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ФЛП Либуриной Л. М.; ИД «ИНЖЕК», 2011. – 200 с.
7. **Децентрализована публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України** / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
8. **Оцінка можливостей розширення і заміщення ринків збуту для продукції підприємств реального сектора України** : монографія [Електронний ресурс] / За ред. докт. екон. наук, проф. М. О. Кизима, канд. техн. наук, проф. І. Ю. Матюшенка. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2014. – 280 с. – Режим доступу : <http://ndc-ipr.org/archive/category/pmonografyip/page/2/>
9. **Оцінка наслідків членства України у Світовій організації торгівлі** : монографія [Електронний ресурс] / За заг. ред. докт. екон. наук, проф. М. О. Кизима, канд. техн. наук, проф. І. Ю. Матюшенка. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2014. – 212 с. – Режим доступу : <http://ndc-ipr.org/archive/category/pmonografyip/page/3/>
10. **Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід.** – Вид. друге, доп. / За заг. ред. А. Ткачука. – К. : Леста, 2011. – 260 с.
11. **Регіональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / Отв. ред. А. В. Кузнецов.** – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.
12. **Экономика стран ЕС после введения евро: от эйфории 1999 г. до долгового кризиса 2010-х годов** / Под ред. А. В. Кузнецова и Е. С. Хесина. – М. : ИМЭМО РАН, 2013. – 250 с.
13. **Регіональная политика: зарубежный опыт и российские реалии** / Под. ред. А. В. Кузнецова, О. В. Кузнецовой. – М. : ИМЭМО РАН, 2015. – 137 с.
14. **Ярошенко І. В.** Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу / І. В. Ярошенко // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 45–53.
15. **Ярошенко І. В.** Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів / І. В. Ярошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 79–86.
16. **Полякова О. Ю.** Підходи до експрес-і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів / О. Ю. Полякова, І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 52–57.
17. **Офіційний сайт Європейської комісії (Євростат)** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>
18. **Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of**

a common classification of territorial units for statistics [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003R1059>

19. The European Union explained: Regional policy. – Luxembourg : European Commission, 2014. – P. 3.

REFERENCES

Boryslavska, O. *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskikh krain ta perspektyvy Ukrainy* [The decentralization of public authority: European experience and prospects of Ukraine]. Kyiv: Sofia, 2012.

Dolishnii, M., Zlupko, S., and Pysarenko, S. *Rehionalna polityka ta mekhanizm yii realizatsii* [Regional policy and its implementation mechanism]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety [State Regional Policy of Ukraine: features and strategic priorities]. Kyiv: NISD, 2007.

Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX – XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of XX - XXI century: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.

Ekonomika stran ES posle vvedeniya yevro: ot eyforii 1999 g. do dolgovogo krizisa 2010-kh godov [The economy of the EU countries after the introduction of the euro: the euphoria of 1999 to the debt crisis of the 2010s]. Moscow: IMEMO RAN, 2013.

Kizim, N. A., Rayevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomernost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskiye osnovy i instrumentariy otsenki* [Uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological framework and assessment tools]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; INZhEK, 2011.

Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoy podkhod k gosudarstvennomu upravleniyu sotsialnoy napriazhennostyu v regionakh strany* [Software and targeted approach to the governance of social tensions in the country]. Kharkiv: INZhEK, 2007.

“Otsinka mozhlyvosti rozshyrennia i zamishchennia rynkiv zbutu dlia produktsii pidpriemstv realnoho sektora Ukrainy” [Assessment of expansion and replacement markets for the products of the real sector of Ukraine]. <http://ndc-ipr.org/archive/category/pmonografiyip/page/2/>

“Otsinka naslidkiv chlenstva Ukrainy u Svitovii orhanizatsii torhivli” [An impact assessment of Ukraine's membership in the World Trade Organization]. Ofitsiyni sait naukovo-doslidnoho tsentru industrialnykh problem rozvytku NAN Ukrainy. <http://ndc-ipr.org/archive/category/pmonografiyip/page/3/>

Ofitsiyni sait Yevropeiskoi komisii (Evrostat). <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>

Poliakova, O. Yu., Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Pidkhody do ekspres- i fundamentalnoi diahnostyky problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv” [Approaches to rapid diagnosis and fundamental problems of socio-economic development]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 52-57.

Regionalnaya politika: zarubezhnyy opyt i rossiyskiye realii [Regional policy: foreign experience and the Russian realities]. Moscow: IMEMO RAN, 2015.

Regionalnaya politika stran YeS [Regional policy of the EU]. Moscow: IMEMO RAN, 2009.

Rehionalna polityka: pravove rehuliuвання. Svitovyi ta ukraïnskyi dosvid [Regional policy: regulation. World and Ukrainian experience]. Kyiv: Lesta, 2011.

“Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics”. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003R1059>

The European Union explained: Regional policy. Luxembourg: European Commission, 2014.

Varnalii, Z. S. et al. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.

Yaroshenko, I. V. “Svitovyi ta vitchyzniani dosvid pidtrymky problemnykh rehioniv” [National and international support to troubled regions]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 79-86.

Yaroshenko, I. V. “Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku problemnykh rehioniv krain Yevropeiskoho Soiuzu” [Analysis of socio-economic development of problematic regions of the European Union]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 45-53.

ІННОВАЦІЙНІ ВАЖЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІВЕКТОРНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ: ДОСВІД ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНУТИХ КРАЇН

© 2016 ДІДИК А. М.

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

Дідик А. М. Інноваційні важелі забезпечення полівекторного розвитку підприємств: досвід економічно розвинутих країн

Метою статті є узагальнення досвіду економічно розвинутих країн світу у сфері формування і використання інноваційних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Обґрунтовано доцільність розгляду цієї проблеми з огляду на низький рівень ефективності інноваційної політики в Україні. Розглянуто основні інноваційні ініціативи ЄС, що реалізовані останніми роками та визнані дієвими для активізації інноваційної активності інтеграційного утворення. Звернено увагу на чималу підтримку малих і середніх підприємств ЄС у напрямку розвитку їхньої інноваційної діяльності. Викладено зміст основних проектів ЄС, Канади, Китаю, Японії та США, спрямованих на розвиток наукових досліджень та впровадження інноваційних технологій. Наголошено на важливості венчурного капіталу та «ангелів» бізнесу для фінансування високоризикових інноваційних проектів в економічно розвинутих країнах світу. Розкрито роль, значення та практичну значущість формування і розвитку інноваційної інфраструктури для вдосконалення інноваційних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Перспективи подальших розвідок за проблемою повинні полягати в детальному розгляді умов та можливостей використання вищезазначених інноваційних важелів в умовах економіки України.

Ключові слова: економічно розвинуті країни, інноваційний важіль, інноваційний розвиток, підприємство, полівекторний розвиток.

Бібл.: 15.

Дідик Андрій Миколайович – кандидат економічних наук, здобувач, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

Дидык А. Н. Инновационные рычаги обеспечения поливекторного развития предприятий: опыт экономически развитых стран

Целью статьи является обобщение опыта экономически развитых стран мира в сфере формирования и использования инновационных рычагов обеспечения поливекторного развития предприятий. Обоснована целесообразность рассмотрения этой проблемы с учетом низкого уровня эффективности инновационной политики в Украине. Рассмотрены основные инновационные инициативы ЕС, реализованные за последние годы и признанные эффективными для активизации инновационной активности интеграционного образования. Обращено внимание на большую поддержку малых и средних предприятий ЕС в направлении развития их инновационной деятельности. Изложено содержание основных проектов ЕС, Канады, Китая, Японии и США, направленных на развитие научных исследований и внедрение инновационных технологий. Подчеркнута важность венчурного капитала и «ангелов» бизнеса для финансирования рискованных инновационных проектов в экономически развитых странах мира. Раскрыты роль, значение и практическая значимость формирования и развития инновационной инфраструктуры для совершенствования инновационных рычагов обеспечения поливекторного развития предприятий. Перспективы дальнейших исследований по проблеме должны заключаться в детальном рассмотрении условий и возможностей использования вышеупомянутых инновационных рычагов в условиях экономики Украины.

Ключевые слова: экономически развитые страны, инновационный рычаг, инновационное развитие, предприятие, поливекторное развитие.

Библ.: 15.

Дидык Андрей Николаевич – кандидат экономических наук, соискатель, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

UDC 334.71:[33.02+316.4.063]

Didyk A. M. Innovative Levers for Ensuring the Polyvector Development of Enterprises: the Experience of Economically Developed Countries

The article is aimed at generalization of experience of the economically developed world countries in the sphere of formation and use of innovative levers for ensuring the polyvector development of enterprises. The expediency of consideration of this issue has been substantiated in view of the low level of efficiency regarding the innovation policy in Ukraine. The main innovative initiatives of the EU, implemented in the recent years and accepted as effective for intensifying innovation activity of integrative education, have been considered. Attention is drawn to the greater support to small and medium-sized enterprises in the EU towards the development of their innovation activities. The major projects in the European Union, Canada, China, Japan and the United States, aimed at the development of scientific research and implementation of innovation technologies, has been reviewed. The importance of venture capital and business «angels» for financing the risky innovation projects in the economically developed world countries has been emphasized. The role, meaning and practical significance of formation and development of the innovation infrastructure to improve innovative levers for ensuring polyvector development of enterprises has been disclosed. Prospects for further researches on the topic should be consisted in a detailed consideration of the conditions and opportunities for use of the above-mentioned innovative levers in terms of the economy of Ukraine.

Keywords: economically developed countries, innovation lever, innovative development, enterprise, polyvector development.

Bibl.: 15.

Didyk Andrii M. – PhD, Applicant, Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: Andrii.M.Didyk@gmail.com

Проблема застосування соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку підприємств активно розглядається в економічно розвинутих країнах світу. Це пов'язано з тим, що в умовах динамічного середовища суб'єкти господарської діяльності саме через використання різних важелів мають змогу реагувати на потреби ринку, відповідати на

нові виклики, розвиватися, а також здобувати стійкі конкурентні позиції. Водночас, слід зауважити, що бізнес в економічно розвинутих країнах світу (як, зрештою, і в Україні) на сьогоднішньому етапі перебуває під впливом нових викликів, якими є підвищення рівня безробіття, скорочення циклу економічного зростання, нестабільність середовища функціонування, послаблення інвес-

тиційної активності, криза міграції, посилення проблем військового характеру тощо. Очевидно, що більшою чи меншою мірою це впливає на формування і використання соціально-економічних важелів для забезпечення полівекторного розвитку підприємств.

Чи не найпріоритетніше місце в системі соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств в економічно розвинутих країнах світу займають інноваційні важелі. Це очевидно з огляду на те, що в умовах посиленої конкуренції здобудуть успіх у конкурентній боротьбі насамперед ті компанії, що пропонуватимуть ринку інноваційну продукцію, а також впроваджуватимуть різні управлінські інновації. Як доведено економічно розвинутими країнами світу, саме інновації та інноваційна діяльність стимулюють економічний розвиток бізнесу. Відтак, у таких країнах є чимало успішних напрацювань у зазначеній сфері, які потребують детального вивчення та діагностування на предмет можливості використання у вітчизняній економічній системі.

Вагомий внесок у розроблення теоретико-прикладних положень полівекторного розвитку підприємств на засадах використання інноваційних важелів зробило чимало вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких варто виокремити праці І. Александрова, І. Алексеева, Б. Ашейма, І. Балабанова, В. Бандурова, Б. Буркинського, С. Вовканича, В. Гесця, Н. Гончарової, Ю. Гончарова, А. Ейсмонта, О. Кузьміна, О. Лапко, О. Мороза, М. Окландера, О. Орлова, В. Павлова, Й. Петрови-ча, Ж. Поплавської, О. Редькіна, М. Римара, А. Савчука, І. Скворцова, Л. Федулової, П. Харіва, Н. Чухрай, І. Школи, А. Яковлева та ін.

Попри чималу кількість напрацювань у зазначеній сфері, низка важливих завдань із вказаної тематики досі не знайшла свого розв'язання. Так, лише фрагментарно розглянуто досвід економічно розвинутих країн світу у формуванні та використанні інноваційних соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств, що особливо цікаво для України, адже у вітчизняній економіці, попри декларативність інноваційних рішень, усе ж станом на сьогодні є небагато. Разом з тим, іноземний досвід свідчить, що саме інновації є основним рушієм розвитку економічної системи будь-якого рівня. Натомість, як свідчать реалії, виробничо-господарський розвиток в Україні забезпечується, здебільшого, дешевою робочою силою і аж ніяк – інноваціями (досвід успішних країн свідчить, що така конкурентна перевага нівелюється уже через декілька років). Проблема ще більше актуалізується за умов відсутності системної та комплексної інноваційної політики в Україні з боку органів державної влади, коли відсутні дієві стимули інноваційних перетворень, забезпечується низький рівень захисту прав інтелектуальної власності, неефективно використовуються податкові механізми стимулювання інноваційного розвитку, на низькому рівні здійснюється співпраця між бізнесом, з одного боку, та освітою і наукою, – з іншого. Як свідчить досвід економічно розвинутих країн, рано чи пізно ці проблеми слід усувати.

Метою статті є узагальнення досвіду економічно розвинутих країн світу у сфері формування і використання інноваційних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств.

Слід зауважити, що в економічно розвинутих країнах світу держава максимально сприяє впровадженню підприємствами інноваційних важелів забезпечення їхнього полікритеріального розвитку. Так, наприклад, у ЄС в межах схваленої стратегії «Європа 2020» для промисловості розроблено одну з двох ініціатив під назвою «Союз інновацій», що передбачає створення кращих умов для бізнесу, а також гарантування підприємствам доступу до фінансування досліджень та інновацій, щоб інноваційні ідеї трансформувались у нові продукти та послуги, які, своєю чергою, забезпечать економічне зростання і створення нових робочих місць [13, с. 3]. Серед інших державних ініціатив, що сприяють впровадженню підприємствами інноваційних важелів забезпечення свого полівекторного розвитку, у ЄС слід відзначити такі [8; 13, с. 5]:

- ✦ таблиця результатів досліджень та інновацій – таблиця, у якій здійснено порівняння результатів інноваційної діяльності усіх країн ЄС;
- ✦ віртуальна платформа «*Social Innovation Europe*» – ресурс, метою якого є підтримка інноваційних ідей, що є актуальними для суспільства і допомагають формувати нові суспільні відносини;
- ✦ Європейська рада лідерів для дизайну (*European Design Leadership Board*) – утворена у 2011 р. структура, метою якої є надання рекомендацій щодо підвищення ролі дизайну в інноваційній політиці Європи на загальнодержавному, регіональному чи локальному рівнях;
- ✦ ресурс «Регіональне спостереження інновацій» – джерело інформації про регіональну політику інновацій у країнах ЄС;
- ✦ Європейська мережа підприємств (*Enterprise Europe Network*) – мета цієї мережі: підтримка малих і середніх підприємств у сфері ведення бізнесу та інновацій, у т. ч. роз'яснення відповідних правових норм, надання допомоги у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності тощо;
- ✦ проект «*Europe Innova*» – передбачає реалізацію низки заходів для створення і тестування нового інструментарію підтримки інноваційного розвитку бізнесу;
- ✦ проект «*PRO INNO Europe*» – проект, що акцентує увагу на важливості ідентифікування найбільш ефективних рішень створення та підтримки інновацій;
- ✦ проект «Екоінновації», у який залучено в ЄС близько 3,4 млн осіб тощо.

В аналізованому аспекті цікавим є також досвід США, які, як відомо, є одними з лідерів у світі за кількістю впроваджених інноваційних рішень у бізнесі. Так, у цій країні існує чимало інвестиційних фондів для фінансування інновацій на кожному етапі інноваційного процесу. Відтак, перед підприємцями розкриваються

більш ширші альтернативи залучення необхідних фінансових ресурсів й у необхідній кількості (у т. ч. додаткові можливості у випадку відмови одного з фондів) [11].

Згідно з прогнозними розрахунками завдяки інвестуванню в інновації та дослідження 3% ВВП ЄС очікує уже у 2020 р. створити додаткові 3,7 млн робочих місць і збільшити величину ВВП до 2025 р. на 800 млрд євро [14, с. 12]. Взагалі слід зауважити, що у ЄС існує думка, згідно з якою майбутнє Європи (у т. ч. майбутнє європейських підприємств) безпосередньо пов'язане з її здатністю впроваджувати інновації. Наприклад, у роботі [14, с. 3] зазначений «ланцюг» цього процесу аж до перетворення інноваційних ідей у нову продукцію (товари, роботи, послуги). Завдяки інноваційній активності суб'єкти підприємницької діяльності мають змогу не тільки забезпечувати свій полікритеріальний розвиток, а й вирішувати різні соціальні проблеми (енергозбереження, забезпечення питною водою, охорона навколишнього природного середовища, боротьба з алкоголізмом тощо). Варто додати, що з 2014 р. у ЄС стартував проект «Горизонт 2020», що фактично вважається найбільшою рамковою угодою щодо наукових досліджень та інновацій, спрямованою на розвиток наукових досліджень та впровадження інноваційних технологій. На такі цілі в межах проекту передбачено інвестувати протягом 2014–2020 рр. близько 80 млрд євро [3]. Завдяки проекту підприємства мають змогу підвищити рівень своєї інноваційності, фінансової ефективності та конкурентоспроможності.

У межах проекту «Горизонт 2020» особливе місце відводиться малим і середнім підприємствам, які можуть як самостійно брати участь у реалізації відповідних ініціатив, так і у складі різних консорціумів. Для цієї категорії суб'єктів підприємницької діяльності проектом передбачено щонайменше 3 млрд євро [10]. Окрім того, як свідчить вивчення теорії та практики, проект «Горизонт 2020» – це також сприятлива можливість для бізнесу залучити фінансування під різні високоризикові інноваційні проекти, на які не завжди вдається отримати «традиційні» фінансові ресурси (наприклад, кредити чи кошти інвесторів). Доцільно звернути увагу і на те, що проект «Горизонт 2020» не є першою такою рамковою угодою. Протягом 1984–2013 рр. у ЄС реалізовано подібних 7 рамкових програм, метою яких є інноваційний розвиток як ЄС загалом, так і окремих суб'єктів підприємницької діяльності [14, с. 5].

Цікавим є досвід економічно розвинутих країн світу у формуванні умов залучення підприємцями для свого полівекторного розвитку венчурного капіталу та «ангелів» бізнесу. Як відомо, доступ суб'єктів підприємницької діяльності до венчурного капіталу є важливою передумовою успішності реалізації нових бізнес-проектів, які характеризуються вищим рівнем ризиковості. Окрім того, венчурний капітал – це також одне з визначальних джерел фінансування інноваційних проектів в розвинутих країнах. Своєю чергою, «ангелами» бізнесу, як відомо з теорії і практики, називають індивідуальних інвесторів, що готові інвестувати капітал у високоризикові проекти незначних масштабів, які здебільшого не знаходять

зацікавлення серед класичних венчурних фондів (через такий низький рівень масштабності).

В аналізованому аспекті цікавим є те, що в економічно розвинутих країнах перспективи подальших інноваційних перетворень пов'язують перш за все з нетехнологічними чинниками, зокрема креативністю, творчістю, новими способами ведення підприємницької діяльності та інноваційними технологіями управління. Наприклад, як визначено у матеріалах [9], США вже більше десяти років активно інвестують у ці сегменти, трактуючи їх як стратегічно важливі для полівекторного розвитку підприємств. Це ж саме можна сказати і про Китай, Південну Корею, Індію та ще чимало країн світу.

Інноваційний напрям розвитку задекларований як пріоритетний ще в одній економічно розвинутій країні – Японії. Суб'єкти підприємницької діяльності цієї країни можуть розвивати інноваційні важелі забезпечення свого полівекторного розвитку завдяки проектам «Гранти на модернізацію суспільства» (з 2004 р.) і програмі «Проекти промислового кластера» (акцентує увагу на необхідності формування промислових кластерів для поєднання інноваційних розробок із венчурним капіталом) [2, с. 71]. Як зазначено у роботі [7, с. 49–50], активізування інноваційної діяльності в Японії здійснюється багато в чому саме завдяки багатовіковій традиції формування кластерів. Вони діють як біля великих бізнес-центрів, так і на теренах сільських місцевостей, а також як у високотехнологічній сфері, так і у традиційних галузях (наприклад, кластери Tsubame, Kawasaki, Toyota, Hiroshima, Shibuya та ін). Об'єднуються в Японії у кластери також чимало малих і середніх підприємств. Загалом, завдяки ефективній інноваційній політиці та інноваційним рішенням суб'єктів підприємницької діяльності вже сьогодні в економіці відоме явище т. зв. «японського дива», що посилює позиції японського бізнесу на різних світових ринках. Як, зокрема, визначено у роботі М. Агафонові та О. Расторгуєвої [1, с. 182], свідченням високого промислового та науково-технічного розвитку Японії є її стійкі позиції як світового експортера машинобудівної та наукомісткої продукції.

Проблема використання інноваційних важелів забезпечення полівекторного розвитку особливо актуалізується для малих і середніх підприємств, яким без допомоги бізнес-середовища та органів державної влади здебільшого складно самостійно знаходити ресурси для здійснення інвестицій у дослідження та розвиток, проводити власними силами інноваційні дослідження, реалізовувати всі етапи інноваційного процесу, ґрунтовно оцінювати ризики інновацій, формувати інноваційну стратегію тощо. Разом з тим, економічно розвинуті країни світу мають чималий досвід у вирішенні цих та інших подібних проблем, який може також бути корисним для стимулювання інноваційної активності малих і середніх підприємств в Україні (наприклад, інноваційні кластери, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, інноваційні банки, венчурні фонди, промислові зони, мережі знань, індустріальні парки, підприємницькі університети тощо).

Цікавим є також досвід Канади у сфері стимулювання впровадження бізнесом інновацій та використання інноваційних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Так, у зв'язку з обмеженістю внутрішніх ресурсів інноваційного розвитку влада цієї країни вдосконала механізми залучення зовнішнього інноваційного капіталу. Як результат, темпи фінансування іноземними компаніями інноваційних проектів за останні 3 десятиліття в Канаді становили 1560% у порівнянні із 700% з боку канадських компаній [5, с. 32].

Важливим є і те, що в економічно розвинутих країнах світу органи державної влади та інші інституції вживають чимало заходів для формування інноваційної свідомості бізнесу та пропагування інноваційної культури підприємництва, у т. ч. уже з моменту заснування суб'єкта підприємництва. Для досягнення цієї мети підприємцям роз'яснюються їхні можливості в напрямку інноваційного розвитку бізнесу, ведеться робота для нівелювання різних бар'єрів-перешкод (у т. ч. особистісного характеру), поширюється інформація про успішні інноваційні проекти, проводяться заходи для максимального взаємозв'язку елементів інноваційної інфраструктури, формується сприятливе інноваційне середовище, створюються структури, основною метою яких є підтримка інноваційних рішень, тощо. Одним з найпріоритетніших завдань у цій сфері є створення умов для максимальної співпраці підприємств із різними інноваційними структурами (центри трансферу технологій, інжинірингові компанії, технологічні парки, бізнес-інкубатори тощо). Саме відкритість бізнесу на співпрацю з цими структурами та інноваційна свідомість дає змогу стверджувати про динамічність інноваційних перетворень в економічній системі.

Взагалі, за останні роки значна увага в теорії та практиці звернена на проблему дієвої взаємодії різних елементів інноваційної інфраструктури для подальших інноваційних перетворень в економіці. Зокрема, відомою не тільки у США (де ідея виникла), а й в інших країнах світу є модель інноваційного розвитку за принципом «потрійної спіралі» (*triplehelix*), автор якої – професор Стенфордського університету Генрі Іцковіц – виокремлює в межах цієї моделі три основні елементи [4; 6; 12]:

- ✦ академічне середовище (*academy*);
- ✦ бізнес (*industry*);
- ✦ державний апарат (*state*).

На думку автора, для формування інновацій слід враховувати те, що кожна з цих трьох сфер не має чітких меж. Своєю чергою, на кожній з цих меж діють посередники, які і «зв'язують» вищезазначені елементи (наприклад, виконують функції трансферу технологій, налагодження бізнес-контактів тощо), формуючи тим самим «розмитість». Важливо і те, що модель «потрійної спіралі» акцентує також увагу на тому, що академічне середовище, бізнес та державний апарат, окрім своїх безпосередніх функцій, виконують також функції інших елементів. Наприклад, на думку автора, університет під час взаємодії з бізнесом бере на себе функцію його підрозділу досліджень та розвитку.

Варто наголосити і на тому, що в економічно розвинутих країнах світу особливі привілеї мають не просто підприємства-інноватори, а організації, чия інноваційна діяльність також позитивно впливає на навколишнє середовище. Відтак, т. зв. інноваційно-економічні важелі по-особливому сприяють полівекторному розвитку підприємств і заохочуються державою. Наприклад, у ЄС Європейська Комісія уже реалізувала чимало ініціатив, що мають своєю метою стимулювання обрання підприємствами саме екологічних альтернатив з-поміж усіх варіантів рішень (завдяки монетарним, податковим, кредитним та іншим інструментам). Так, щороку в ЄС (м. Брюссель) організовується екологічний захід – Зелений тиждень, щорічно визначається Європейська екологічна столиця року (2010 р. – м. Стокгольм, 2011 р. – м. Гамбург, 2012 р. – м. Вікторія-Гастейс, 2013 р. – м. Нант, 2014 р. – м. Копенгаген, 2015 р. – м. Брістоль, 2016 р. – м. Любляна), відзначаються окремі підприємства за їхній внесок в охорону навколишнього природного середовища тощо [15, с. 6–7]. Взагалі, тематика екоінновацій є особливо популярною в сучасних умовах серед економічно розвинутих країн, а підприємства, що впроваджують рішення у цій сфері, мають змогу залучити значні обсяги фінансування на такі цілі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, економічно розвинуті країни світу мають чималий досвід у вирішенні проблем формування і використання інноваційних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств, який може також бути корисним для стимулювання інноваційної активності економіки в Україні. Зокрема, принесли дієвий результат для бізнесу в розвинутих країнах такі заходи, як створення умов доступу до фінансування досліджень та інновацій (у т. ч. під високоризикові інноваційні проекти), надання комплексної інформаційної підтримки інноваційного розвитку, поєднання інновацій та вирішення соціальних проблем, розвиток інноваційної інфраструктури, взаємозв'язок бізнесу та науки, підвищення обізнаності бізнес-середовища про напрями інноваційного розвитку, формування методів поширення знань щодо трансферу технологій тощо.

Перспективи подальших розвідок за проблемою повинні полягати в детальному розгляді умов та можливостей використання вищезазначених інноваційних важелів в умовах економіки України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонова М. С. Япония – причины лидерства в экономическом развитии / М. С. Агафонова, О. В. Расторгуева // Международный журнал экспериментального образования. – 2011. – № 8. – С. 182–183.
2. Атанов Н. И. Стратегические подходы Японии и Республики Корея к развитию регионов: уроки, полезные для России / Н. И. Атанов, А. Б. Мункодугарова, Ф. В. Семенов // Вестник Бурятского государственного университета. – 2014. – № 2. – С. 70–76.
3. Горизонт 2020: наука ближе до суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fp7-ncp.kiev.ua/assets/Horizont_2020/HORIZON-20201.pdf

4. Ицкович Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии : монография / Пер. с англ. под ред. А. Ф. Уварова. – Томск : Том. гос. ун-т систем упр. и радиозлектроники, 2010. – 237 с.

5. Морева Е. Л. Проблемы инновационной деятельности предпринимательского сектора в условиях развитой экономики (опыт Канады) / Е. Л. Морева // Транспортное дело России. – 2013. – № 3. – С. 32–35.

6. Романовський О. О. Роль моделі «потрійної спіралі» Г. Іцковиці і підприємницьких ВНЗ у розвитку інновацій / О. О. Романовський // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1 (127). – С. 32–43.

7. Bochańczyk-Kupka, D. Kłasy w Japonii / D. Bochańczyk-Kupka // Problemy gospodarki rynkowej. Polska i świat. – Red. U. Zagóra-Jonszta. – Katowice, 2013. – S. 49–63.

8. Design for Growth & Prosperity / Report and Recommendations of the European Design Leadership Board [Electronic resource]. – Mode of access : http://spfp.org.pl/uploads/2013/03/Design_for_Growth_and_Prosperty_PL22.pdf

9. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union / Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [Electronic resource]. – Mode of access : https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication_en.pdf

10. HORIZON 2020 [Electronic resource]. – Mode of access : https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_PL_KI0213413PLN.pdf

11. Konkel, M. Obudź się z amerykańskiego snu [Електронний ресурс] / M. Konkel, M. Ludwinski. – Режим доступу : <http://coaching.focus.pl/zycie/obudz-sie-z-amerykanskiego-snu-224>

12. Melnyk, O. G. Anticipatory enterprise management based on weak signals / O. G. Melnyk, M. Y. Adamiv // Actual Problems of Economics. – 2013. – № 1 (139). – P. 32–41.

13. The EU explained: enterprise. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2014. – 16 p.

14. The EU explained: research and innovation. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2014. – 12 p.

15. The EU explained: environment. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2014. – 12 p.

REFERENCES

Agafonova, M. S., and Rastorguyeva, O. V. "Yaponiya – prichiny liderstva v ekonomicheskom razvitii" [Japan - the reasons for leadership in economic development]. *Mezhdunarodnyy zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniya*, no. 8 (2011): 182-.

Atanov, N. I., Munkodugarova, A. B., and Semenov, F. V. "Strategicheskiye podkhody Yaponii i Respubliki Koreya k razvitiyu regionov: uroki, poleznyye dlya Rossii" [Strategic approaches of Japan and the Republic of Korea to the development of the regions: lessons useful for Russia]. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 2 (2014): 70-76.

Bochanczyk-Kupka, D. "Kłasy w Japonii". In *Problemy gospodarki rynkowej. Polska i świat*, 49-63. Katowice, 2013.

"Design for Growth & Prosperity". http://spfp.org.pl/uploads/2013/03/Design_for_Growth_and_Prosperty_PL22.pdf

"Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union". https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication_en.pdf

"Horyzont 2020: nauka blyzhche do suspilstva" [Horizon 2020: science closer to society]. http://www.fp7-ncp.kiev.ua/assets/Horizont_2020/HORIZON-20201.pdf

"HORIZON 2020". https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_PL_KI0213413PLN.pdf

Itskovits, G. *Troynaya spiral. Universitety – predpriyatiya – gosudarstvo. Innovatsii v deystvii* [Triple Helix. Universities – Enterprises – State. Innovation in action]. Tomsk: TUSUR, 2010.

Konkel, M. "Obudź się z amerykańskiego snu". <http://coaching.focus.pl/zycie/obudz-sie-z-amerykanskiego-snu-224>

Moreva, E. L. "Problemy innovatsionnoy deyatel'nosti predprinimatelskogo sektora v usloviyakh razvitoi ekonomiki (opyt Kanady)" [The problems of innovative activity of the business sector in a developed economy (Canadian experience)]. *Transportnoye delo Rossii*, no. 3 (2013): 32-35.

Melnyk, O. H., and Adamiv, M. Ye. "Antysypatyvne upravlinnia pidpriemstvamy na zasadakh slabkykh sygnaliv" [Anticipative management of enterprises on the basis of weak signals]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (139) (2013): 32-41.

Romanovsky, O. O. "Rol modeli «potriinoi spirali» H. Itskovitsa i pidpriemnytskykh VNZ u rozvytku innovatsii" [The role of models "triple spiral" by G. Itskovits and entrepreneurial universities in promoting innovation]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (127) (2012): 32-43.

The EU explained: enterprise. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.

The EU explained: research and innovation. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.

The EU explained: environment. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНИХ СИСТЕМ ІЗ ПРОГНОЗУВАННЯ В АСПЕКТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ПРИКЛАДІ ЄС, ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

© 2016 ІСАЄВА Н. І., ДЕГТЯРЬОВА О. В.

УДК 338.26

Ісаєва Н. І., Дегтярєва О. В. Порівняльний аналіз державних систем із прогнозування в аспекті державного регулювання ринкової економіки на прикладі ЄС, Польщі та України

Метою статті є порівняльний аналіз систем короткострокового та довгострокового прогнозування соціально-економічного стану Євросоюзу (ЄС), України та Польщі, порівняльна оцінка систем стратегічних документів соціально-економічного розвитку цих країн. Авторами проведено дослідження існуючих прогностичних документів та організацій, які їх публікують. Надано визначення основних термінів у сфері прогнозування. Проведено зіставлення законодавчо затверджених макропоказників коротко- та середньострокового прогнозів ЄС, Польщі та України. Виявлено недоліки в системі стратегічного прогнозування України. Виходячи з позитивного прикладу впровадження систем стратегічних прогностичних документів Польщі та ЄС авторами статті розроблено рекомендації щодо розроблення та вдосконалення систем коротко-, середньо- та довгострокових стратегічних прогностичних документів.

Ключові слова: прогнозування, форсайтінг, стратегічні прогностичні документи, стратегія державного розвитку, прогностичні показники.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 23.

Ісаєва Наталя Іллівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: poltarak@mail.ru

Дегтярєва Ольга Вікторівна – аспірантка, кафедра фінансів, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (вул. Чкалова, 17, Харків, 61070, Україна)

E-mail: olga-degtiarova@yandex.ru

УДК 338.26

UDC 338.26

Исаева Н. И., Дегтярева О. В. Сравнительный анализ государственных систем по прогнозированию в аспекте государственного регулирования рыночной экономики на примере ЕС, Польши и Украины

Целью статьи является сравнительный анализ систем краткосрочного и долгосрочного прогнозирования социально-экономического состояния Евросоюза (ЕС), Украины и Польши, сравнительная оценка систем стратегических документов социально-экономического развития этих стран. Авторами проведено исследование существующих прогностических документов и организаций, которые их публикуют. Дано определение основным терминам в области прогнозирования. Проведено сопоставление закрепленных на законодательном уровне макропоказателей кратко- и среднесрочного прогнозов ЕС, Польши и Украины. Выявлены недостатки в системе стратегического прогнозирования Украины. Исходя из положительного примера внедрения систем стратегических прогностических документов Польши и ЕС авторами статьи разработаны рекомендации по разработке и усовершенствованию систем кратко-, средне- и долгосрочных стратегических прогностических документов.

Ключевые слова: прогнозирование, форсайтінг, стратегические прогностические документы, стратегия государственного развития, прогностические показатели.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 23.

Исаева Наталия Ильинична – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: poltarak@mail.ru

Дегтярева Ольга Викторовна – аспирантка, кафедра финансов, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского «Харьковский авиационный институт» (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: olga-degtiarova@yandex.ru

Isayeva N. I., Degtiarova O. V. A Comparative Analysis of the State Systems for Forecasting in the Aspect of the State Regulation of Market Economy on the Example of the EU, Poland and Ukraine

The article is concerned with a comparative analysis of the short-term and long-term forecasting of socio-economic status of the European Union (EU), Ukraine and Poland, a comparative evaluation of the systems of strategic documents of the socio-economic development of these countries. The authors have explored the existing prognostic documents and organizations, which publish them. The basic terms in the field of forecasting have been defined. A comparison of the recognized at the legislative level, macro-indicators of the short-term and medium-term prognoses for the EU, Poland and Ukraine has been carried out. Shortcomings in the system for strategic forecasting of Ukraine have been identified. On the basis of the positive example of the introduction of the systems of strategic prognostic documents of Poland and the EU, the authors have elaborated recommendations on the development and improvement of the systems of short-, medium- and long-term strategic forecasting documents.

Keywords: forecasting, foresighting, strategic prognostic documents, national development strategy, prognostic indicators.

Fig.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 23.

Isayeva Nataliya I. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (17 Chkalova Str., Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: poltarak@mail.ru

Degtiarova Olga V. – Postgraduate Student, Department of Finance, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (17 Chkalova Str., Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: olga-degtiarova@yandex.ru

Майбутнє є категорією невизначеною та невідомою. Незважаючи на це, мільйони накопичених за десятки років статистичних даних та політичних спроб і помилок надають людству реальну можливість планувати своє майбутнє, виходячи з ймовірнісних прогнозів, математичних моделей, аналітич-

них думок, побудованих на аналізі історичних даних. Визначаючи основний категоріальний апарат прогнозування, нами передбачено розподіл усього процесу визначення майбутнього на: побудову прогнозів, трендів та написання ймовірних сценаріїв. У подальшому поняття «прогноз» нами використовується як «система науково

обґрунтованих уявлень про можливий стан об'єкта в майбутньому, про альтернативні шляхи його розвитку» [5]. *Тренд*, на відміну від прогнозу, – *загальний напрямок розвитку економічного явища* [авт. визнач.], а *сценарій* нами трактується як *«варіант можливого стану об'єкта в майбутньому за умови настання ряду подій або умов»* [авт. визнач.].

Розглянемо світовий досвід використання систем прогнозування, визначення трендів та побудови сценаріїв у межах прийнятих визначень. Більшість сучасних авторів при розподілі прогнозних часових горизонтів дотримується такої думки: *далекострокові* (більше 15 років); *довгострокові* (від 5 до 15 років); *середньострокові* (від 1 року до 5 років); *короткострокові* (від 1 місяця до 1 року); *оперативні* (до 1 місяця) [6].

Метою статті є порівняльний аналіз систем коротко-(середньо-) строкового та довго-(далеко-)строкового прогнозування соціально-економічного стану країни, порівняльна оцінка систем стратегічних документів соціально-економічного розвитку Євросоюзу (ЄС), України та Польщі.

Наявні глобалізаційні процеси привели до того, що економічні, соціальні та інформаційні зв'язки є дуже

тісними, тому питання взаємозалежності національних економік не підлягає сумніву. Сучасні тенденції подальшого розвитку набагато ускладнюють як глобальну, так і регіональну системи прогнозування, що сприяє великій варіативності та неоднозначності прогнозних даних. На сьогодні у світовій спільноті нами визначено декілька груп офіційних організацій, які займаються побудовою прогнозів, розробкою сценаріїв та трендів на різних рівнях часової дальності (рис. 1).

Незважаючи на те, що прогнози цих організацій є доволі якісними та ймовірнісними, жодна з них не змогла передбачити та попередити наслідки світової кризи 2008 р. Багатьом країнам довелося протягом тривалого проміжку часу боротися з наслідками кризи, такими як: високий рівень безробіття, надлишок виробничих потужностей та значних бюджетних дисбалансів. З огляду на це, як показала практика, при побудові державної стратегії розвитку (далеко-, довго-, середньо- або короткострокової) повністю покладатися на ці прогнози не варто.

З наявних прогнозів можна побачити, що прогноз на більший проміжок часу буде включати більший коефіцієнт помилки. Прогнозні показники достовірно розрахувати неможливо, але, в цілому, ймовірно передбачити тенденції світового розвитку та їх граничні ко-

Міжнародні організації

- Міжнародний валютний фонд
- Європейський Банк Реконструкції та Розвитку
- OECD
- Організація об'єднаних націй
- NATO

Державні установи із стратегічного прогнозування

- Center for European Policy Studies (CEPS) – Europe
- European Strategy and Policy Analysis System (ESPAS) – Europe
- The Development, Concepts and Doctrine Centre (DCDC) – United Kingdom
- National Intelligence Council – USA
- Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України

Науково-дослідні інститути

- Інститут Роланда Бергера
- Міжнародний центр з торгівлі та сталого розвитку
- Carnegie Endowment for International Peace
- The International Institute of Forecasters (IIF)

Міжнародні фінансові та аудиторські організації

- Standard Chattered Bank
- Morgan Stanley
- Price WaterHouse & Cooper's
- Ernst and Young
- Deloitte

Рейтингові агентства

- Міжнародне рейтингове агентство Standard and Poor's (S&P)
- Moody's

Міжнародні медіа-інформаційні організації

- Bloomberg
- The Wall Street Journal

Рис. 1. Групи офіційних світових організацій, що займаються побудовою прогнозів на різних рівнях дальності

Джерело: побудовано авторами на основі власних досліджень.

ливання, задля того, щоб підготувати економіку країни до майбутніх випробувань. Майже всі розглянуті нами прогнози вказують на тенденцію зміщення місцезнаходження глобального економічного центру із заходу до азійських країн. Протягом майбутніх 50 років [20] очікується, що Південна Америка залишиться головним гравцем у світовій економіці, у той час, як Китай за показником частки ВВП у світі вже через десять років стане світовим лідером.

Проаналізувавши більше 20 довгострокових прогнозів світового розвитку, можна зробити такі висновки: більшість прогнозів передбачають подальше лідерство економіки США та готовність Єврозони до експансії. Водночас, зниження вартості нафти негативно вплине на залежних від обсягів продажу сировини Бразилію та Росію та позитивно – на Китай та Індію, що виграють від полегшення інфляційного тиску.

Згідно з очікуваннями OECD річне зростання Єврозони в цей самий період буде низьким і приблизно дорівнюватиме 1,5–2% щороку [21]. Особливо це актуально для України, чий уряд взяв курс на процес євроінтеграції, в рамках якого було розроблено та прийнято на законодавчому рівні документ стратегії національного розвитку «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [8]. (Потрібно зазначити, що в документі немає жодного посилання на законодавчий прогнозний документ, який би виступав основою для визначення конкретних стратегічних напрямів.)

Середньострокові прогнози також можуть бути недостатньо точними. Так, згідно з короткостроковим прогнозом за даними Міжнародного Валютного Фонду в жовтні 2014 р., зростання світового ВВП дорівнювало

близько 3,3%, у той час як фактично його значення виявилось близько 2,6%. Приймаючи це до уваги, у наступному, 2016 році, МВФ та інші організації скоригували попередній прогноз з 4,1 до 3,7 відсотків (рис. 2).

Багатофакторність прогнозних моделей, а також непередбачуване зовнішнє економіко-політичне середовище робить сам процес прогнозування дуже важким і наукомістким. Разом з тим, розробка ефективної державної стратегії передбачає оцінку розрахункових прогнозних показників та корекцію державної політики з метою їх досягнення за умови елімінації існуючих загроз і використання наявних переваг. В Євросоюзі методологія розробки стратегії розвитку як у цілому, так і кожної його країни окремо, включає обов'язковий процес розробки прогнозів (Insight (1–2 years), Trends (3–5 years), Foresight (5–10), Farsight (10–30)) [20], на базі яких будуються стратегії розвитку як самого Євросоюзу, так і кожної його країни-члена окремо. В Україні, на жаль, такої системи на сьогодні не має, що створює труднощі при побудові стратегій розвитку як на національному, так і на місцевому рівнях.

Авторами визначені такі завдання даної статті:

- ✦ провести порівняльний аналіз систем довгострокового та далекого прогнозування в ЄС, Польщі та Україні;
- ✦ провести порівняльний аналіз систем короткострокового та середньострокового прогнозування в ЄС, Польщі та Україні;
- ✦ визначити недоліки існуючої системи прогнозування в Україні та вказати можливі шляхи її покращення.

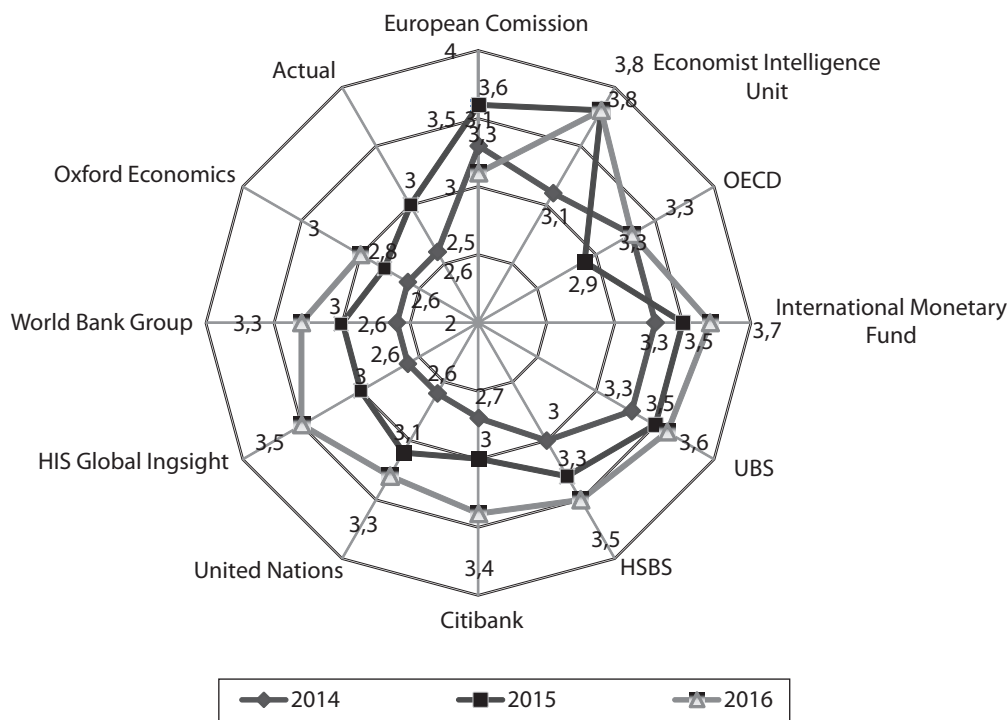

Рис. 2. Середньострокові прогнози зміни глобального ВВП передових установ світу із прогнозування та дослідницьких центрів (січень 2015 р.)

Джерело: побудовано авторами з використанням даних Інтернет-ресурсів Citibank, Economist Intelligence Unit, European Commission, HSBC, HIS GlobalInsight, International Monetary Fund, OECD, Oxford Economics, UBC, United Nations, World Bank Group.

Усю систему прогнозів на сьогодні поділяють за проміжками часу на два рівні:

- ★ система довгострокового та далекого прогнозування;
- ★ система короткострокового та середньострокового прогнозування.

Але ця побудова є умовною, оскільки друге є безпосередньою частиною першого. Розглянемо порівняльні аналізи систем прогнозування ЄС, Польщі та України більш детально.

1. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ДОВГОСТРОКОВОГО ТА ДАЛЕКОСТРОКОВОГО ПРОГНОЗУВАННЯ В ЄС, ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ

Довгострокове та далеке прогнозування є найбільш складними серед усіх видів прогнозів, оскільки потребує врахування набагато більшої кількості факторів та побудови не єдиного варіанта бачення майбутнього, а усього ймовірного «вікна можливостей» [14]. В ЄС побудова далекого і довгострокового прогнозів вже багато років практикується на двох рівнях: загальноєвропейському та національному (на рівні кожної країни окремо) за допомогою форсайтингу.

У політичному циклі Європейської Комісії форсайтінг знаходиться на першій стадії, тобто, якраз перед прийняттям стратегічних рішень та визначенням пріоритетів. Форсайтінг використовується за трьома напрямками:

1. *Стратегічний форсайтінг* – форсайтінгова діяльність, що пов'язана із спеціальною підтримкою розвитку пропозицій для Рамкової Програми та її дворічних робочих програм

2. *Сканування Горизонту* – постійний моніторинг форсайтінгової діяльності в країнах – членах ЄС та пошук ранніх ознак важливих змін в суспільстві, науці та технології, які є основою пропозицій Європейської Комісії.

3. *Політика на основі форсайтингу* – визначення майбутніх політичних проблем та варіантів розвитку за допомогою експертних груп та конкретних досліджень, які розробляють політичні інструкції, ґрунтовані на базі форсайтингу, та рекомендацій.

Між 2007 та 2013 рр. Європейською Комісією було профінансовано понад 30 форсайтінгових дослідницьких проектів та груп. Зараз функціонує проект (*FORCE – FOResight Coordination for Europe*), за підтримки Європейської Комісії з метою вивчення досліджень із форсайтингу з безпеки та діяльності зі сканування горизонту в Європі. Передбачається створення на основі цього проекту відповідної Форсайтінгової Дослідницької Моделі (*Foresight Exploration Model*) та Системи підтримки прийняття Рішень (*Intelligent Decision Support System (IDSS)*).

Передбачається, що цей інструмент допоможе політикам та зацікавленим сторонам у сфері безпеки визначити коротко-, середньо- та довгострокові соціальні й технологічні тенденції із використанням методології та інформації з минулих, поточних і майбутніх науково-дослідницьких проектів. Проект FORCE включає 28 проектів, один з яких є ESPAS (*European Strategy and Policy*

Analysis System), що займається побудовою соціально-економічних прогнозів. Також прогнози готують такі організації, як *European Parliament STOA (Scientific Foresight)*, що підпорядковується Європейському Парламенту, та Об'єднаний Дослідницький Центр Європейської Комісії (*JRC – European Commission's Joint Research Centre (Foresight and Horizon scanning)*). Базуючись на цих розроблених дослідженнях (наприклад, [13]), Європейська Комісія розробляє власні документи.

Досвід Польщі, на наш погляд, є найбільш відповідним для вивчення та впровадження в Україні, оскільки Польща, як і Україна, пережила важкі структурні перетворення в економіці та стикалася зі схожими проблемами. У зв'язку з цим розглянемо послідовність процесу побудови прогнозів, вимоги прогнозування, області стратегічного прогнозування, законодавчі документи із прогнозування у ЄС, Польщі та Україні.

З 2006 р. у Польщі розпочала свою роботу «Національна Форсайтінгова Програма (НФП) «Польща 2020» за підтримки Міністерства науки та вищої освіти. Головна мета програми – за допомогою наукових досліджень і розробок прискорити довгострокове соціальне та економічне зростання, а також викликати суспільну дискусію щодо майбутнього бачення Польщі. Далекострочкова стратегія «Польща 2030: Третя хвиля Модернізації та Стратегія Інноваційної та Ефективної Економіки» (2012–2020) [17], розроблена на більшу перспективу, також базується на результатах НФП. Стратегія доповнюється Програмою Національних Реформ (ПНР) (*National Reform Programme (NRP)*) та Інноваційною Економікою (2007–2013). Основою для розробки цих стратегій є прогнози, які визначають потенційні сценарії розвитку на наступні 15 років. На відміну від НФП «Польща 2020» [16] друга програма – Технологічний Форсайтінг Промисловості Польщі – *InSight 2030* [18] – включає в себе лише технологічний аспект розвитку.

Таким чином, можна побачити (табл. 1), що, поперше, форсайтінгові дослідження як у Польщі, так і в ЄС розробляються задля уряду науковими установами поряд з консультаціями з бізнесом. По-друге, вживані методи прогнозування в Україні, на відміну від ЄС та Польщі, є недостатніми та неваріативними для якісного прогнозування, оскільки один метод (метод сценаріїв) не може охопити увесь процес довгострокового прогнозування. По-третє, відсутність прогнозних документів довгострокового прогнозування в Україні робить неможливим якісну побудову довгострокової та далекого стратегій розвитку. І, нарешті, склад прогнозних показників не повністю враховує сучасні тенденції в демографічних, кліматичних, геополітичних змінах та оцінку майбутнього стану соціальної системи України у сфері досліджень, освіти та інновацій.

В українському законодавстві [7] в обов'язковому порядку передбачено розробку в кожній регіональній стратегії свого «бачення» стратегічних шляхів розвитку регіону. Це «бачення» виступає довгостроковим і далекого прогнозуванням, що, своєю чергою, потребує розробки та впровадження необхідної законодавчо встановленої системи форсайтінгів для дале-

Таблиця 1

Порівняльна таблиця систем довгострокового прогнозування ЄС, Польщі та України

	ЄС	Польща	Україна
1	2	3	4
Програма	Форсайтінгове Співробітництво в Європі – FORCE (<i>Foresight Coordination for Europe</i>)	«Національна Форсайтінгова Програма (НФП) «Польща 2020». <i>The Technology Foresight for Polish Industry – In Sight 2030</i> (2012)	Складово довгострокового прогнозу, яка міститься в урядовому документі щодо побудови енергетичної стратегії України
Законодавчий документ	Політичні вказівки для наступної комісії Хосе Мануеля Баррозо (<i>Political guidelines for the next Commission José Manuel Barroso</i>) [15] та документ Європейського Парламенту «Політичні виклики Євросоюзу в 2009–2019: доповідь для Президента» (<i>EU Policy Challenges 2009–2019: A report to the President</i>) [11]	Розпорядження Міністра науки та вищої освіти від 27 вересня 2010 року про створення проекту під назвою «Національна програма Foresight – здійснення рішень» (<i>KOMUNIKAT MINISTRA NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO z dnia 27 września 2010 r. o ustanowieniu przedsięwzięcia pn «Narodowy Program Foresight – wdrożenie wyników»</i>) [16]	В Україні існує лише проект закону від 19.12.2011 р. «Про державне стратегічне планування», який після відправлення на доопрацювання документа № 4219-VI «Про направлення на повторне друге читання проекту Закону України «Про державне стратегічне планування» так і не був прийнятий [2]
Період функціонування проекту	2015 р. – теперішній час	2008–2011 pp., 2011–2015 pp.	2013 р.
Виконавчий орган	Європейська Комісія	Міністерства науки та вищої освіти	Кабінет Міністрів
Методи	– Побудова сценаріїв; – сканування горизонту; – дороговказ; – оцінка технологій; – метод Делфі; – метод ретрополяції (<i>back-casting</i>); – соціальні платформи	– Експертні групи; – SWOT-аналіз; – метод Делфі; – PEST-аналіз; – побудова сценаріїв; – аналіз взаємовпливу (<i>Cross-impact analysis</i>)	Побудова сценаріїв
Прогнозні документи	Глобальні тенденції 2030: Чи зможе ЄС подолати проблеми? (<i>Global Trends to 2030: Can the EU meet the Challenges Ahead?</i>) [13]	Форсайт технологій промисловості <i>In Sight 2030</i> : оновлені результати і національна стратегія розумної спеціалізації (розумна спеціалізація) (<i>Foresight technologiczny przemysłu – In Sight 2030: aktualizacja wyników oraz krajowa strategia inteligentnej specjalizacji (smart specialization)</i>) [18]	Енергетична стратегія України на період до 2030 р. Стратегія Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 [4]
Показники дальньострокового та довгострокового прогнозування	– Демографічні та соціальні індикатори; – енергія та зміна клімату; – економічні та технологічні перспективи; – геополітичні показники; – територіальна динаміка; – дослідження, освіта та інновації	1. «Сталий розвиток Польщі» (Якість життя, Ресурси та використання енергетичних ресурсів, Технології захисту навколишнього середовища, Природні ресурси, Нові матеріали та технології, Транспорт, Інтеграція екологічної політики з політикою у сфері секторів економіки, Продуктова політика, Стійкий розвиток регіонів та областей). 2. «Розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій» (Доступ до інформації, Інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) і суспільство, ІКТ та освіта, Електронний бізнес, Нові медіа). 3. «Безпека» (Економічна безпека (зовнішня та внутрішня), Безпека інтелектуальної власності, Соціальна безпека, Технічна та технологічна безпека, Розвиток громадянського суспільства)	– ВВП; – прогнозні обсяги паливно-енергетичного балансу (Прибутки та Витрати); – електроенергія; – вугілля; – нафта; – природний газ

1	2	3	4
Тип електронного доступу	Електронна платформа www.force-europe.eu	Електронна платформа http://ict.foresight.pl/	Розпорядження Кабінету Міністрів України http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13
Назва розроблених стратегічних документів	«Європа 2020» – Стратегія розумного, стійкого та всеохоплюючого розвитку» (<i>Europe 2020: Commission proposes new economic strategy</i>) [10]	1. Польща 2030 «Довгострокова національна стратегія розвитку 2030». «Третя Хвиля Модернізації» (<i>Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju «Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności</i>) [17]. 2. Національна стратегія Розвитку 2020 (<i>Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020</i>) [19]. 3. Дев'ять інтегрованих стратегій	1. «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [7]. 2. Тринадцять стратегій за напрямками

Джерело: побудовано авторами на основі власних досліджень.

кострокового та довгострокового прогнозування. Тому, оскільки системи стратегічних далекогострокових і довгострокових прогнозів в Україні на 2016 р. немає, вважаємо за доцільне створити власну Національну Програму з Форсайтингу. На нашу думку, основними передумовами для цього виступають:

- ✦ відсутність системного та систематичного підходів до передбачення викликів, що виникають з політичної та економічної площин, а також очікуваних структурних змінв процесі наукового та технічного прогресу;
- ✦ незначна частка витрат на інновації за галузями;
- ✦ низький рівень економічного розвитку порівняно з країнами Євросоюзу;
- ✦ вразливе геополітичне розташування України;
- ✦ відсутність бажання довгострокового мислення в умовах нестабільної політичної системи та інші.

2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ КОРОТКОСТРОКОВОГО ТА СЕРЕДНЬОСТРОКОВОГО ПРОГНОЗУВАННЯ В ЄС, ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ

На відміну від довгострокової та далекогострокової, короткострокова стратегія ЄС будується на основі іншого документа: звіту короткострокового прогнозу (Прогнозний документ 2016 року: *Winter 2016 Economic Forecast: Weathering new challenges* [9]), в якому щорічно розраховуються 25 основних показників (табл. 3), як для ЄС в цілому, так і для кожної країни-члена окремо. Ці економічні прогнози готуються службовцями Європейської Комісії на основі аналізу економічної політики та економічного нагляду, включаючи фінансовий нагляд ЄС.

У Польщі з 2009 р. середньострокова система передбачення представлена державним документом «Державний багаторічний фінансовий план» [22]. Цей план розробляється та розраховується щорічно на поточний рік та на три наступні роки міністром фінансів, після чого візується Радою Міністрів і є основою для Бюджетного закону на наступний рік. Поєднання *Державного багаторічного фінансового плану* разом із дев'ятьма інтегрованими національними стратегіями дозволяє

сконцентруватися на пріоритетних областях соціального та економічного розвитку Польщі та досягнути стратегічних цілей «Європа 2020».

Середньострокові та короткострокові прогнози в Україні закріплені законодавством [3] та передбачають таку систему прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку: прогноз економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди; прогноз розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період; загальнодержавна програма економічного, соціального розвитку, інших державних цільових програм; прогноз економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст на середньостроковий період; програма економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст на короткостроковий період.

Щорічно виходить Постанова Кабінету Міністрів України (у 2015 р. це була Постанова № 558 «Про схвалення Прогнозу економічного соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017–2019 роки» [1]), в якій представлено прогнозні показники соціально-економічного розвитку України.

З табл. 3 можна побачити, що в Україні недостатньо розвинена система прогнозних показників середньострокового та короткострокового періодів, що потребує значного вдосконалення. Також потрібно відмітити, що методика розрахунку багатьох показників між Україною та ЄС відрізняється, що ускладнює використання порівняльного аналізу та унеможливає зіставлення очікуваних прогнозних показників з метою коригування стратегічного розвитку України відносно Євросоюзу.

Ще однією проблемою прогнозування є недостатня публічність галузевих прогнозів, через що учасники галузевого ринку не володіють можливими перспективами та не мають змоги підготуватися до ймовірних навантажень. Так, наприклад, у Польщі прогнозний документ включає середньострокові та довгострокові показники розвитку на національну рівні, можливі сценарії розвитку, аналіз чутливості, порівняння з попередньою

Таблиця 2

Порівняльна таблиця систем стратегічних документів короткострокового та середньострокового прогнозування ЄС, Польщі та України

	ЄС	Польща	Україна
Законодавство	Постанова № 473/2013 Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2013 р. із загальних положень для моніторингу та оцінки проектів бюджетних планів та забезпечення залишкового дефіциту держав – членів у Єврозоні [12]	Закон про державні фінанси (<i>Dz.U. Ustawa o finansach publicznych</i>) № 157/1240 від 27 серпня 2009 р. [23]	Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. [3]
Відповідальні органи	Європейська Комісія	Рада Міністрів	Уряд України
Прогнозні документи на поточний рік	Прогнозний документ 2016 р.: <i>Winter 2016 Economic Forecast: Weathering new challenges</i> [9]	Прогнозний документ 2015 р.: <i>Uchwała nr 57 Rady Ministrów z dnia 28 kwietnia 2015 r. w sprawie Wieloletniego Planu Finansowego Państwa na lata 2015–2018</i> [22]	Прогнозний документ 2015 р.: Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017–2019 роки» від 5 серпня 2015 р. № 558 [1]
Періодичність	Три рази на рік (осінь, зима, весна)	Раз на рік	Раз на рік

Джерело: побудовано авторами на основі власних досліджень.

Таблиця 3

Порівняльна таблиця основних показників, що використовуються для прогнозування в Євросоюзі, Польщі та Україні

ЄС (The winter 2016 European Economic Forecast)	Польща (Wieloletni Plan Finansowy Państwa 2015–2018 (WPFP))	Україна (Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік)
1	2	3
ВВП	Реальний ВВП (млрд злотих)	ВВП (номінальний, млрд грн)
ВВП, темпи зростання	Номінальний ВВП (млрд злотих)	ВВП, темпи зростання (до попереднього року)
Валове нагромадження основного капіталу, з якого: обладнання	Компоненти реального ВВП	Індекс споживчих цін (у середньому до попереднього року, відсотків)
Приватне споживання	Приватне споживання	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року, відсотків)
Державне споживання	Державне споживання	Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), відсотків
ВНД (ВВП дефлятор)	Валове нагромадження основного капіталу	Прибуток прибуткових підприємств, млрд грн
Внесок у зростання ВВП: внутрішній попит; матеріальні запаси (товари); чистий експорт	Збільшення основних: запаси і чисте придбання; активи; виняткову цінність (% ВВП)	Фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців, млрд грн
Експорт (товарів та послуг)	Експорт товарів і послуг	Експорт товарів і послуг, млн дол. США, % до попереднього року
Імпорт (товарів та послуг)	Імпорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг, млн дол. США, % до попереднього року
Зайнятість	Внесок у зростання ВВП	Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15–70 років, млн осіб
Рівень безробіття (а)	Остаточний внутрішній попит	Рівень безробіття населення у віці 15–70 років за методологією МОП, відсотків до економічно активного населення відповідного віку

1	2	3
Оплата праці працівників / керівників	Збільшення основних запасів і чисте придбання активів за виняткову цінність	Продуктивність праці, відсотків до попереднього року
Затрати економіки на одну робочу одиницю	Сальдо зовнішньої торгівлі	Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн. доларів США
Реальна вартість робочої одиниці	Дефлятор ВВП	Середньомісячна заробітна плата працівників, бруто: номінальна, грн.
Показник заощаджень домогосподарств	Споживання дефлятор приватний	Середньомісячна заробітна плата працівників, бруто: номінальна, скоригована на індекс споживчих цін, відсотків до попереднього року
ВВП дефлятор	Гармонізований Індекс Споживчих Цін	
Гармонізований індекс споживчих цін	Дефлятор витрат	
Коефіцієнт відношення експорту до імпорту (TOTgoods)	Дефлятор валових основних засобів	
Торговий баланс (товари) (с)	Дефлятор експорту товарів і послуг	
Баланс поточних операцій (с)	Дефлятор імпорту товарів і послуг	
Чисте кредитування (+) або запозичення (-) візаві ROW (с)	Працюючі (тис. осіб) *	
Загальний баланс уряду	Працюючі (год.) **	
Циклічно скоректоване сальдо бюджету (d)	Рівень безробіття	
Структурний бюджетний баланс	Продуктивність (тис.)	
Загальний валовий борг уряду	Продуктивність праці (кількість)	
	Витрати на оплату праці (млрд зл.)	
	Витрати на оплату праці 1 працівника (тис. зл.)	

версією прогнозів, що дає змогу реалізовувати більш гнучку прозору та гнучку політику.

ВИСНОВКИ

У процесі аналізу були виявлені такі проблеми:

- ✦ відсутність далекострочових і довгострокових прогнозів соціально-економічного стану України, розроблених можливих сценаріїв робить неефективними розробку та впровадження системи далекострочових і довгострокових стратегічних документів;
- ✦ база статистичних даних не достовірна, стратегічні показники не відповідають прогнозним, не визначені органи, що відповідають за побудову далекострочових і довгострокових прогнозів, їх періодичність.

Визначивши основні проблеми, автори запропонували такі пропозиції щодо їх вирішення:

- ✦ *по-перше*, з проведеного аналізу можна зробити висновок, що для ефективного впровадження політики сталого розвитку України необхідно розробити систему далеко- та довгострокових стратегічних прогнозних документів та вдосконалити наявну систему середньо- та короткострокових стратегічних прогнозних документів;

- ✦ *по-друге*, вдалий досвід впровадження системи прогнозних документів ЄС, в якій Європейська Комісія представляє свій прогнозний документ із розрахунковими показниками ЄС та по кожній країні – члену ЄС окремо, може бути використано при побудові системи прогнозних документів в Україні виходячи з її адміністративно-територіального поділу на євроінтеграційних напрямків;

- ✦ *по-третє*, прогнозна система Польщі, як складової ЄС, може бути використана як зразок системи прогнозних документів країни – члена ЄС із своїми територіальними особливостями, для побудови довгострокової та середньострокової державних стратегій.

У подальшому, на нашу думку, в Україні потрібно розробити систему прогнозних документів із законодавчо встановленими показниками, які б відповідали стандартам ЄС та європейській системі прогнозних документів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального

розвитку України на 2017–2019 роки» № 558 від 05.08.2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248397249>

2. Проект Закону України «Про державне стратегічне планування» № 9407 від 19.12.2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9407&skl=7

3. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602-III від 23.03.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Енергетична стратегія України на період до 2030 р» №385; схвалено розпорядженням від 24.07.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13/paran3#n3>

5. Крутиков В. К. Макроэкономическое планирование и прогнозирование: учебно-метод. пособ. / В. К. Крутиков, Т. В. Дорожкина. – Калуга : Издательство «Эйдос», 2014. – 112 с.

6. Кузык Б. Прогнозирование, стратегическое планирование и национальное программирование : учебник / Б. Н. Кузык, В. И. Кушлин, Ю. В. Яковец. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономика, 2011. – 604 с.

7. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» № 5/2015 від 12 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html?PrintVersion>

8. European Commission, Regulation (EU) No 473/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on common provisions for monitoring and assessing draft budgetary plans and ensuring the correction of excessive deficit of the Member States in the euro area [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0473&from=EN>

9. European Commission, Winter 2016 Economic Forecast: Weathering new challenges (2016) [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip020_en.pdf

10. European Commission. Europe 2020: Commission proposes new economic strategy, Retrieved 5 March (2010) [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/news/economy/100303_en.htm

11. European Parliament (2009), EU Policy Challenges 2009–2019: A report to the President, esp. Part I [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.eppresident.eu/ressource/static/files/special/EU_Policy_Challenges_2009-19_-_Full_Text.pdf

12. European Parliament and of the Council. Regulation (EU) No 473/2013 of 21 May 2013 on common provisions for monitoring and assessing draft budgetary plans and ensuring the correction of excessive deficit of the Member States in the euro area [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R0473>

13. European Strategy and Policy Analysis System (ESPAS), Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead?, An Inter- Institutional EU Project, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://europa.eu/espas/pdf/espas-report-2015.pdf>

14. Fink, A. Scenario management. An approach for strategic foresight / Alexander Fink and Oliver Schlake // Competitive Intelligence Review. – 2000. – Volume 11, Issue 1. – P. 37–45.

15. Barroso, J. M. Political guidelines for the next Commission / Jose Manuel Barroso. – Brussels : European Commission, 2009 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.sbbe.gr/newsletters/eflashnews/2009_21/Barroso_Political_Guidelines_2009.pdf

16. Kominikat MINISTRA NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO z dnia 27 września 2010 r. o ustanowieniu przedsięwzięcia pn. „Narodowy Program Foresight – wdrożenie wyników” // Monitor Polski. –

Nr. 71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isip.sejm.gov.pl/Download?id=WMP20100710911&type=2>

17. Ministerstwo Administracji Cyfryzacji. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Warszawa, 11 stycznia 2013 r. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mac.gov.pl/files/wp-content/uploads/2013/02/Strategia-DSRK-PL2030-RM.pdf>

18. Ministerstwo Gospodarki. Foresight technologiczny przemysłu – InSight2030: aktualizacja wyników oraz krajowa strategia inteligentnej specjalizacji (smart specialization). – Warszawa, 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/file/8090/download?token=yGaOHLVlk>

19. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Warszawa, wrzesień 2012 r. Strategia Rozwoju Kraju. 2020. Dokument przyjął tyśredniookresowej, określają cycele strategiczne rozwoju kraju do 2020 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isip.sejm.gov.pl/Download?id=WMP20120000882&type=2>

20. MOD. Development, Concepts and Doctrine Centre (DCDC) (2010) Strategic Trends Programme. Global Strategic Trends – Out to 2040. – London, 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.gov.uk/government/groups/development-concepts-and-doctrine-centre>

21. OECD. Medium and Long-term Scenarios for Global Growth and Imbalances // OECD Economic Outlook, Vol. 1. – Paris : OECD Publishing, 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.oecd.org/eco/outlook/50381011.pdf>

22. Rady Ministrów. Uchwała Wieloletniego Planu Finansowego Państwa na lata 2015–2018. nr 57 z dnia 28 kwietnia 2015 r [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WMP20150000389&type=2>

23. SEJM Dz.U. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych Nr 157, poz. 1240, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20091571240>

REFERENCES

Barroso, J. M. “Political guidelines for the next Commission”. http://www.sbbe.gr/newsletters/eflashnews/2009_21/Barroso_Political_Guidelines_2009.pdf

“European Commission, Regulation (EU) No 473/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on common provisions for monitoring and assessing draft budgetary plans and ensuring the correction of excessive deficit of the Member States in the euro area”. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0473&from=EN>

“European Commission, Winter 2016 Economic Forecast: Weathering new challenges”. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip020_en.pdf

“European Commission. Europe 2020: Commission proposes new economic strategy”. http://ec.europa.eu/news/economy/100303_en.htm

“European Parliament (2009), EU Policy Challenges 2009–2019: A report to the President, esp. Part I”. http://www.eppresident.eu/ressource/static/files/special/EU_Policy_Challenges_2009-19_-_Full_Text.pdf

“European Parliament and of the Council. Regulation (EU) No 473/2013 of 21 May 2013 on common provisions for monitoring and assessing draft budgetary plans and ensuring the correction of excessive deficit of the Member States in the euro area”. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R0473>

“European Strategy and Policy Analysis System (ESPAS), Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead, An Inter- Institutional EU Project, 2015”. <http://europa.eu/espas/pdf/espas-report-2015.pdf>

Fink, A., and Schlake, O. "Scenario management. An approach for strategic foresight". *Competitive Intelligence Review*, vol. 11, no. 1 (2000): 37-45.

Krutikov, V. K., and Dorozhkina, T. V. *Makroekonomicheskoye planirovaniye i prognozirovaniye* [Macroeconomic planning and forecasting]. Kaluga: Eydos, 2014.

Kuzyk, B. N., Kushlin, V. I., and Yakovets, Yu. V. *Prognozirovaniye, strategicheskoye planirovaniye i natsionalnoye programmirovaniye* [Forecasting, strategic planning and national programming]. Moscow: Ekonomika, 2011.

"Kominikat Ministra nauki i szkolnictwa wyzszezo z dnia 27 wrzesnia 2010 r. o ustanowieniu przedsiewziecia pn. „Narodowy Program Foresight - wdroyenie wyników". <http://isip.sejm.gov.pl/Download?id=WMP20100710911&type=2>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13/paran3#n3>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html?PrintVersion>

[Legal Act of Ukraine] (2011). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9407&skl=7

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpg?docid=248397249>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

"Ministerstwo Administracji Cyfryzacji. Trzecia fala nowoczesnosci. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju". <https://mac.gov.pl/files/wp-content/uploads/2013/02/Strategia-DSRK-PL2030-RM.pdf>

"Ministerstwo Gospodarki. Foresight technologiczny przemyslu – In Sight 2030: aktualizacja wyników oraz krajowa strategia inteligentnej specjalizacji (smart specialization)". <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/file/8090/download?token=yGaOHLVv>

"Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Warszawa, wrzesien 2012 r. Strategia Rozwoju Kraju. 2020. Dokument przy e ty sredniookresowej, okreslaja cycele strategiczne rozwoju kraju do 2020 r.". <http://isip.sejm.gov.pl/Download?id=WMP20120000882&type=2>

"MOD. Development, Concepts and Doctrine Centre (DCDC) (2010) Strategic Trends Programme". <https://www.gov.uk/government/groups/development-concepts-and-doctrine-centre>

"OECD. Medium and Long-term Scenarios for Global Growth and Imbalances" OECD Economic Outlook. <https://www.oecd.org/eco/outlook/50381011.pdf>

"Rady Ministrow. Uchwala Wieloletniego Planu Finansowego Panstwa na lata 2015-2018. nr 57 z dnia 28 kwietnia 2015 r.". <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WMP20150000389&type=2>

"SEJM Dz.U. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych Nr 157, poz. 1240, 2009". <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20091571240>

МЕХАНІЗМИ СТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ДІАЛЕКТИКА ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

© 2016 СТЕБЛЯНКО І. О.

УДК 330.3

Стеблянко І. О. Механізми структурного розвитку національної економіки та діалектика їх взаємозв'язку

Актуальність теми статті визначається необхідністю структурної перебудови вітчизняної економіки, підвищенням її конкурентоспроможності, створенням зовнішніх і внутрішніх умов для здійснення структурних і технологічних реформ у базових, орієнтованих на експорт галузях. Метою статті є дослідження закономірностей, принципів структурного розвитку національної економіки, які визначають дію та діалектику взаємозв'язку його механізмів. Зроблено висновок, що механізми структурного розвитку національної економіки – багатовекторне поняття, спосіб змін елементів національної економіки та зв'язків між ними, що відображають зникнення старих і появу нових рис, властивостей та відносин, в основі якого лежить єдність системного та синергетичного підходів. Доведено, що сталий структурний розвиток національної економіки здатна забезпечити гармонізація екзогенних (зовнішніх) і ендогенних (внутрішніх) факторів регіональної та галузевої політики. В інституціональних умовах України потребам забезпечення сталого розвитку національної економіки краще відповідає комплексний (інтегрований) підхід регіонального розвитку.

Ключові слова: національна економіка, структурний розвиток, механізми, діалектика взаємозв'язку.

Бібл.: 10.

Стеблянко Ірина Олегівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та управління національним господарством, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: irinast23@mail.ru

УДК 330.3

Стеблянко И. О. Механизмы структурного развития национальной экономики и диалектика их взаимосвязи

Актуальность темы статьи определяется необходимостью структурной перестройки отечественной экономики, повышением ее конкурентоспособности, созданием внешних и внутренних условий для осуществления структурных и технологических реформ в базовых, ориентированных на экспорт отраслях. Целью статьи является исследование закономерностей, принципов структурного развития национальной экономики, которые определяют действие и диалектику взаимосвязи его механизмов. Сделан вывод, что механизмы структурного развития национальной экономики – многовекторное понятие, способ изменений элементов национальной экономики и связей между ними, отображающий исчезновение старых и появление новых черт, свойств и отношений, в основе которого лежит единство системного и синергетического подходов. Доказано, что устойчивое структурное развитие национальной экономики способна обеспечить гармонизация экзогенных (внешних) и эндогенных (внутренних) факторов региональной и отраслевой политики. В институциональных условиях Украины потребностям обеспечения устойчивого развития национальной экономики лучше отвечает комплексный (интегрированный) подход регионального развития.

Ключевые слова: национальная экономика, структурное развитие, механизмы, диалектика взаимосвязи.

Библ.: 10.

Стеблянко Ирина Олеговна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и управления национальным хозяйством, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: irinast23@mail.ru

UDC 330.3

Steblianko I. O. Mechanisms for the Structural Development of the National Economy and Dialectics of their Relationship

Relevance of the article's topic is determined by the necessity of restructuring the national economy, increasing its competitiveness, creation of internal and external conditions for the implementation of structural and technological reforms in the basic, export-oriented industry sectors. The article is concerned with studying the regularities, principles of the structural development of the national economy, which define the operation and dialectics of its mechanisms. It is concluded that the mechanisms for the structural development of the national economy is rather a multi-vector notion, a way to change both the elements of the national economy and the relationships between them, which reflects the disappearance of the old and emerging of the new traits, properties and relations, with the underlying unity of both the system approach and the synergy approach. It has been proven that a sustainable structural development of the national economy can ensure harmonization of both exogenous (external) and endogenous (internal) factors of the regional and sectoral policy. In the institutional environment of Ukraine, the requirements to ensure sustainable development of the national economy would be better covered by means of the holistic (integrated) approach to the regional development.

Keywords: national economy, structural development, mechanisms, dialectics of relationship.

Bibl.: 10.

Steblianko Iryna O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management of National Economy, Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar (13 Naukova Str., Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: irinast23@mail.ru

Усі сектори національної економіки взаємопов'язані між собою, а структурна модель урахує ці зв'язки, оцінює різноманітні стратегії розвитку та можливості їх взаємного впливу [1, с. 65]. У складних умовах сучасного історичного періоду вкрай важливо досягти позитивних якісних перетворень на основі структурних змін в економіці, у тому числі та насамперед за використання інноваційного чинника зростання [2, с. 179]. Метою структурної перебудови вітчизняної економіки є підвищення її конкурентоспроможності, створення зовнішніх і внутрішніх умов для здійснення

структурних і технологічних реформ у базових, орієнтованих на експорт галузях [3, с. 154].

Проблеми структурного розвитку національної економіки мають загальний і частковий характер. На специфічних галузевих аспектах сконцентровано увагу таких учених: Малютиним О. К. розкрито роль екологічних чинників у структурних перетвореннях економічної системи [4, с. 8], Жигінас В. В. удосконалено теоретичні підходи до визначення сутності й особливостей структурних трансформацій нафтогазового комплексу [5, с. 9]. Загальні проблеми структурного розвитку націо-

нальної економіки викладено у роботах Беленцова В. М. [6], Бодрова В. Г., Прушківської Е. В. [7], Чайки Ю. М. [8]. Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід визнати недостатню розробленість питань структурного розвитку національної економіки, ідентифікації його механізмів та визначення причинно-наслідкових зв'язків між ними.

Метою статті є дослідження закономірностей, принципів структурного розвитку національної економіки, які визначають дію та діалектику взаємозв'язку його механізмів.

У національній економіці як макроекономічній системі існує певне різноманіття структурних пропорцій, які визначають векторну спрямованість її розвитку [6, с. 53]. Галузева структура ВВП формується у сфері виробництва, але вона залежить і від попиту, який формується у сфері споживання, де у порівнянні з попитом на засоби виробництва найбільш значимою структурною складовою є кінцевий споживчий попит на предмети особистого споживання. Саме їх виробництво безпосередньо відповідає головній меті розвитку будь-якої національної економіки.

Для характеристики секторальної структури економіки виокремлюється модель «цілого» та модель «функціонування», застосування яких до України вказує на різні цивілізаційні тенденції [7, с. 28]. Згідно з моделлю «цілого» (кількісне співвідношення між секторами) Україна демонструє рух до постіндустріального суспільства, а за моделлю «функціонування» (виділення кількісних та якісних, ендогенних та екзогенних чинників у межах певного середовища) вона показує індустріальний тип розвитку. Суттєвий вплив на секторальну структуру національної економіки чинить інституціональне середовище. Нова концепція інституціоналізму полягає в погляді на економіку як систему кооперативних зв'язків між окремими організаціями, компаніями, органами влади, неурядовими організаціями та іншими групами, які не лише керуються принципом раціональних переваг, але й орієнтуються на певні соціально-культурні традиції в країні. Модель цілого позбавлена впливу інститутів, у той час як модель функціонування його враховує.

Економічний механізм – це спосіб здійснення певного виду діяльності, система, сукупність елементів та взаємозв'язків між ними, що забезпечують її розвиток внаслідок певних причинно-наслідкових зв'язків. За характером динаміки доцільно розділити механізми функціонування та розвитку. Механізм функціонування системи характеризує цілеорієнтовану поведінку, відображає її відносно статичний стан, а також економічні процеси в межах незмінних характеристик. Механізм розвитку системи – багатовекторне поняття, яке залежно від цілей аналізу може бути представлене різними варіантами. Згідно зі структурним підходом, це спосіб змін елементів системи та зв'язків між ними, що відображають зникнення старих і появу нових рис, властивостей та відносин. Охарактеризувати структурні особливості механізму розвитку економічної системи дозволяє одночасне використання системного та синергетичного підходів.

Системний підхід надає можливість представити структуру економіки та механізм її розвитку як систему, що формується з окремих, відносно самостійних, елементів, взаємодія яких між собою зумовлює виникнення загальних якостей та властивостей цілісної органічної єдності, не притаманних його окремим елементам. Принципи синергетичного підходу надають можливість виявити універсальні закономірності самоорганізації та спонтанного порядкуутворення систем. Синергетичний підхід дозволяє представити механізм розвитку системи як перехід від одного стану динамічної рівноваги до іншого, який відбувається в результаті змін у самій системі, у навколишньому середовищі на основі адаптації та біфуркації. Механізми структурного розвитку національної економіки представлено єдністю механізму її самоорганізаційного розвитку та механізму її державного регулювання [8, с. 10].

За визначенням Світової комісії ООН з розвитку і навколишнього середовища, сталий розвиток (англ. *sustainable development*) – це такий розвиток, який забезпечує потреби нинішнього покоління безврат для майбутніх поколінь забезпечувати свої власні потреби [9]. Тут ідеться про розвиток у межах господарської (екологічної) ємності природного середовища, що не вносить незворотних змін у природу і не створює загрози для тривалого існування людини як біологічного виду. Сталий розвиток має чотири ключові мети: суспільний прогрес та рівність; захист навколишнього середовища; збереження природних ресурсів; стабільне економічне зростання.

Також слід наголосити на відмінності понять «зростання» та «розвиток». Якщо зростання передбачає збільшення за кількісними параметрами, то розвиток робить наголос на покращенні або зміні якості, а також на розширенні або реалізації потенційних можливостей.

Суспільство сталого розвитку – це якісно нова фаза постіндустріального суспільства. Поняття цього суспільства означає і новий соціальний порядок, який відрізняється від попередніх форм першочерговим значенням і роллю особистості в соціальній структурі. При переході до суспільства сталого розвитку соціально-економічний прогрес має втілюватися не стільки в нарощуванні обсягу вироблених матеріальних благ, скільки в зміні ставлення людини до самої себе і свого місця в навколишньому світі.

Сталий структурний розвиток національної економіки залежить від збалансованого просторового розвитку країни. Надмірні диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів мають негативний вплив на макроекономічні та соціальні тренди.

Регіональний розвиток – це динамічний процес, зміна внутрішньої соціально-економічної структури регіону в напрямку її вдосконалення та раціоналізації. Він повинен носити поступальний характер, характеризуватися прогресивними змінами і забезпечити формування регіону як стійкої просторової системи, що раціонально використовує свій внутрішній потенціал і гармонійно співіснує з оточуючим середовищем.

Регіональна політика спрямована на розвиток і досягнення додаткового позитивного ефекту від раціонального використання наявних умов і чинників завдяки поєднанню галузевих важелів та ефекту синергії. Більшість сфер державної політики мають той чи інший просторовий ефект, який підсилює досягнення регіональної політики або, навпаки, зменшує її позитивний вплив і робить зусилля держави менш ефективними. Суть і напрями регіонального розвитку безпосередньо залежать від рівня економічного розвитку держави, її соціально-економічних проблем. У період економічного зростання особлива увага звертається на створення фундаментальних сприятливих умов розвитку регіонів і територій, підвищення стандартів життя та їх вирівнювання для різних верств населення країни. Під час економічної кризи на перший план державної регіональної політики виступають економічні пріоритети: збереження існуючого виробничого потенціалу, підвищення продуктивності праці та ефективності використання ресурсів територій, створення нових робочих місць, розбудова об'єктів інфраструктури тощо.

Регіональний розвиток може мати екзогенний (зовнішній) і ендегенний (внутрішній) характер. Завдяки екзогенному регіональному розвитку відбувається безпосередній вплив держави на розвиток її регіонів, їх співіснування через надання субсидій, субвенцій, пільгових кредитів окремим підприємствам і установам. Він спрямований на активізацію розвитку регіонів (територій) із особливо несприятливими умовами соціально-економічного розвитку, які не в змозі ефективно використати свої переваги в територіальному поділі праці, наявність соціально-економічного потенціалу тощо.

Ендегенний регіональний розвиток більшою мірою ґрунтується на внутрішньому розвитку регіонів, мобілізації їх власних ресурсів та умов. Він передбачає опосередковане застосування регулюючих важелів для створення загального сприятливого середовища в регіоні – створення окремих спеціальних зон розвитку, розбудова інфраструктури, вдосконалення системи освіти та професійної підготовки кадрів. Стимулюючи ендегенну регіональну політику, держава надає таким чином регіону привілеї та можливості для розвитку всієї території, а не окремих галузей або суб'єктів господарювання, що забезпечує вільну конкуренцію.

Регіональний розвиток може носити економічний (функціональний) або політичний характер. Функціональний регіональний розвиток, який має на меті, головним чином, економічний розвиток, може не супроводжуватися ширшими політичними процесами на зразок децентралізації чи «регіоналізації» держави. Його формами є: національна (галузева) політика, політика регіонального розвитку. Політичний розвиток передбачає реформування державного устрою шляхом деконцентрації держави (децентралізація, регіоналізація, федералізація). Переважно, заходи у сфері регіонального розвитку не вимагають фундаментально реформувати державні інститути або запроваджувати більш широкі політичні процеси, такі, як децентралізація або регіоналізація. Ці заходи задумані й навіть в основному здійснюються з центру, вони прив'язані до конкретних ви-

дів діяльності в сфері розвитку і, як правило, залежать від бюджетних трансфертів регіональним і місцевим органам влади або групам зацікавлених сторін у певній місцевості. Така сукупність заходів визначається національною концепцією регіонального розвитку.

Питання політичного регіонального розвитку є надзвичайно актуальними для України, оскільки затверджено основний національний концептуальний документ у сфері реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Фактично зроблено дуже важливі перші кроки – бюджетна та податкова децентралізація. Також прийнято Закони «Про добровільне об'єднання територіальних громад» і «Про співробітництво територіальних громад», які нададуть змогу громадам стати багатшими та впливати на добробут свого середовища. Обласними адміністраціями, за підтримки офісів реформ, що відкрито в кожній області, та при активній участі громад розроблено Перспективні плани територій об'єднаних громад. Але для повноцінної реалізації реформи децентралізації сьогодні вкрай необхідно завершити формування необхідного законодавчого підґрунтя, а саме – схвалити зміни до Конституції України та прийняти нові закони про місцеве самоврядування, про адміністративно-територіальний устрій, про вибори до місцевих рад та ще цілу низку галузевих законів.

Традиційно регіональний розвиток мав тенденцію «прив'язки» до галузевого розвитку. Це означало, що інструменти стимулювання розвитку певних територій мали тісно координуватися з певними секторальними політиками, які є більш значимими за масштабами та мають суттєвий вплив на комплексний розвиток територій: промислова політика, агрополітика та соціальна політика. Відповідно до еволюції рівня розвитку країни структури економіки та типу суспільно-економічної формації координація регіонального та галузевого змінюється. Пріоритетними секторами регіонального розвитку урядів розвинених країн стали: транспортна або інфраструктурна політика (в т. ч. телекомунікації); політика у сфері підтримки бізнесу; політика у сфері зайнятості та підвищення кваліфікації трудових ресурсів; науково-дослідницька та інноваційна політика; екологічна політика.

У розвинутих країнах, і зокрема в країнах ЄС, національна політика має менш галузевий характер, але залишається дуже важливою в тих сферах, де ринок системно не готовий до здійснення інвестицій (фізична суспільна інфраструктура, освіта, медицина тощо). Втручання у функціонування ринку було радикально обмежене та зводиться до схем заохочення суб'єктів підприємницької діяльності в нових галузях, пріоритетних напрямків інноваційної діяльності тощо. Водночас, галузеві політики залишаються важливим напрямком державного втручання в економічний розвиток і майже в усіх (унітарних) державах саме держава, а не її регіони, планує, фінансує й навіть реалізовує ці програми. Політика регіонального розвитку існує поруч із масштабними загальнонаціональними інвестиційними програмами «національного розвитку» і має носити інтегрований характер.

Інтегрованість регіонального розвитку має два виміри:

- ★ *горизонтальна інтегрованість* – інтегрованість компонентів стратегії (економічний розвиток, соціальний розвиток плюс надання публічних послуг та інфраструктура, захист навколишнього середовища та природних ресурсів); інтегрованість галузей (міжгалузевий підхід замість галузевого підходу);
- ★ *вертикальна інтегрованість* – узгодження регіональних планів розвитку з ієрархічно вищим системами – державними стратегіями і програмами: державна стратегія регіонального розвитку, галузева стратегія і плани, державні цільові програми, бюджетні програми.

Комплексний (інтегрований) підхід більше відповідає потребам щодо забезпечення сталого розвитку краще, ніж галузевий підхід.

В Україні реалізується проект ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». У 2014 р. у його рамках надано методичний та експертний супровід процесу розробки регіональних стратегій розвитку в Сумській, Полтавській, Київській, Рівненській та Івано-Франківській областях [10]. Методологія інтегрованого планування була розроблена для систематичного запуску і реалізації процесів регіонального розвитку «знизу вгору», які в Україні або відсутні, або є дуже фрагментарними. Вона покликана сприяти становленню ініціативного та відповідального управління регіональним розвитком, яке є одним із ключових викликів для українських регіонів і країни в цілому. Методологія опосередковано сприяє збалансованому та постійному поліпшенню якості життя громадян України за допомогою: збалансованого розвитку регіонів і громад, створення нових робочих місць та інших економічних можливостей, надання якісних публічних послуг з рівним рівнем доступності, забезпечення чистого та безпечного середовища проживання. Таким чином, інтегруються ключові аспекти життєдіяльності та розвитку: економічні, соціальні та екологічні й забезпечується їх безперервна взаємодія. Методологія передбачає включення місцевих планів розвитку в регіональні стратегії та включення регіональних планів розвитку в стратегії вищого рівня, такі як Державна стратегія регіонального розвитку.

Стратегічні цілі народжуються на основі концепції (бачення) розвитку та визначених стратегічних напрямів. Вони встановлюють основні напрямки для досягнення бачення і визначають кінцеві результати, які мають бути досягнуті до кінця стратегічного періоду. Заключна частина стратегічної платформи включає в себе визначення стратегічних цілей і контроль щодо їх узгодження по горизонталі та вертикалі. Додатковий аспект гармонізації стратегічних цілей може включати перевірку на відповідність просторовим параметрам там, де ці параметри є важливими для досягнення цілей і де існують відповідні територіальні плани. Він пов'язаний із необхідністю забезпечення того, щоби регіональні стратегії розвитку представляли невід'ємну частину загальної системи планування в Україні, що сприяє послідов-

ності та стійкості системи розвитку країни. Крім того, ця відповідність сприятиме виділенню значних коштів з державного фонду регіонального розвитку. Для цього регіональні плани розвитку повинні бути у відповідності до національних пріоритетів, представляючи свого роду плани реалізації цих пріоритетів. Крім того, така відповідність сприяє більш ефективному витрачання коштів, поєднанню фінансових ресурсів з різних рівнів управління, уникаючи дублювання ініціатив та суперечливих втручань і роблячи правильне використання синергетичних ефектів, які є результатом застосування спільного інтегрованого підходу до розвитку.

ВИСНОВКИ

Основний науковий результат статті полягає в обґрунтуванні дефініції механізмів структурного розвитку національної економіки та визначенні діалектики їх взаємозв'язку.

1. Механізми структурного розвитку національної економіки – багатовекторне поняття, спосіб змін елементів національної економіки та зв'язків між ними, що відображають зникнення старих і появу нових рис, властивостей та відносин, в основі якого лежить єдність системного та синергетичного підходів. Це синтез механізму самоорганізаційного розвитку національної економіки та механізму її державного регулювання, сутнісною зміною якого є покращення або зміна якості інституціонального середовища, а також розширення або реалізація потенційних можливостей інститутів національної економіки.

2. Сталий структурний розвиток національної економіки здатен забезпечити гармонізацію екзогенних (зовнішніх) і ендогенних (внутрішніх) факторів, регіональної та галузевої політики. В інституціональних умовах України потребам забезпечення сталого розвитку національної економіки краще відповідає комплексний (інтегрований) підхід регіонального розвитку. При цьому інтегрованість регіонального розвитку має два виміри: горизонтальна інтегрованість – міжгалузевий підхід замість галузевого підходу; вертикальна інтегрованість – узгодження регіональних планів розвитку з ієрархічно вищими системами.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування рекомендацій із удосконалення концептуальних засад розробки державної політики структурного розвитку національної економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Малютін О. К.** Структурний розподіл інвестицій у національну економіку в контексті прогностичного макроекономічного розвитку України / О. К. Малютін // Економіка і регіон. – 2012. – № 4. – С. 62–67.
2. **Шкурупій О. В.** Можливості прогресивної динаміки розвитку України на основі структурних змін національної економіки / О. В. Шкурупій, Н. Г. Базавлук // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 177–181.
3. **Власюк В. Є.** Структурна перебудова промисловості регіону як передумова сталого розвитку національної економіки (на прикладі Дніпропетровської області) / В. Є. Власюк, Л. І. Бик // Грані. – 2014. – № 3. – С. 151–157.

4. Жигінас В. В. Структурна перебудова трансформаційної економіки в контексті сучасних тенденцій екологізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / В. В. Жигінас ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 20 с.

5. Горобець В. В. Структурні трансформації та регулювання розвитку нафтогазового комплексу: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / В. В. Горобець ; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. – К., 2009. – 20 с.

6. Беленцов В. М. Методичний підхід до дослідження розвитку національної економіки на основі структурних пропорцій / В. М. Беленцов // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 2. – С. 50–55.

7. Бодров В. Г. Інституційні чинники розвитку національної економіки України в контексті структурних перетворень / В. Г. Бодров, Е. В. Прушківська // Економічний простір. – 2015. – № 100. – С. 24–33.

8. Чайка Ю. М. Структурний розвиток національної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Ю. М. Чайка. – Дніпропетровськ : ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2012. – 20 с.

9. Регіональний розвиток та державна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики : аналітичний звіт / Проект ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part-UA.pdf

10. Методологія планування регіонального розвитку в Україні «Інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів їх реалізації за фінансової підтримки Європейського Союзу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://surdp.eu/uploads/files/Methodology_of_RD_planning.pdf

REFERENCES

Bielientsov, V. M. "Metodychnyi pidkhid do doslidzhennia rozvytku natsionalnoi ekonomiky na osnovi strukturnykh proportsiy" [The methodical approach to the study of the national economy through structural proportions]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2 (2014): 50-55.

Bodrov, V. H., and Prushkivska, E. V. "Instytutsiini chynnyky rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy v konteksti strukturnykh peretvoren" [Institutional factors of national economy of Ukraine in the context of structural change]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 100 (2015): 24-33.

Chaika, Yu. M. "Strukturnyi rozvytok natsionalnoi ekonomiky" [The structural development of the national economy]. *Avtoref. dys... kand. ekon. nauk*, 2012.

Horobets, V. V. "Strukturni transformatsii ta rehulivannia rozvytku naftohazovoho kompleksu" [Structural transformation and regulation of oil and gas]. *Avtoref. dys... kand. ekon. nauk*: 08.00.03, 2009.

Maliutin, O. K. "Strukturnyi rozpodil investysii u natsionalnu ekonomiku v konteksti prohnaznogo makroekonomichnogo rozvytku Ukrainy" [The structural distribution of investments in the national economy in the context of the macroeconomic forecast of Ukraine]. *Ekonomika i rehion*, no. 4 (2012): 62-67.

"Metodolohiia planuvannia rehionalnogo rozvytku v Ukraini «Instrument dlia rozrobky stratehiirehionalnogo rozvytkui planiv ikh realizatsii za finansovoi pidtrymky IEvropeiskoho Soiuzu»" [Methodology for regional development planning in Ukraine "Tools for developing regional development strategies and plans for their implementation with the financial support of the European Union"]. http://surdp.eu/uploads/files/Methodology_of_RD_planning.pdf

"Rehionalnyi rozvytok ta derzhavna polityka v Ukraini: stan i perspektyvy zmin u konteksti hlobalnykh vyklykiv ta levropeyskykh standartiv polityky: analitychnyi zvit: Proekt YeS "Pidtrymka poli-

tyky rehionalnogo rozvytku v Ukraini" [Regional Development and Public Policy in Ukraine: state and prospects for change in the context of global challenges and European standards policy: Analytical Report: EU Project "Support to Regional Development Policy in Ukraine"]. http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part-UA.pdf

Shkurupii, O. V., and Bazavluk, N. H. "Mozhlyvosti prohresyvnoi dynamiky rozvytku Ukrainy na osnovi strukturnykh zmin natsionalnoi ekonomiky" [Features progressive dynamics of Ukraine on the basis of structural changes of national economy]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 177-181.

Vlasiuk, V. Ye., and Byk, L. I. "Strukturna perebudova promyslovosti rehionu yak peredumova staloho rozvytku natsionalnoi ekonomiky (na prykladi Dnipropetrovskoi oblasti)" [The restructuring of industry in the region as a prerequisite for sustainable development of the national economy (for example, Dnipropetrovsk region)]. *Hrani*, no. 3 (2014): 151-157.

Zhyhinas, V. V. "Strukturna perebudova transformatsiinoi ekonomiky v konteksti suchasnykh tendentsii ekolohizatsii" [Restructuring transformation economy in the context of current trends greening]. *Avtoref. dys... kand. ekon. nauk*: 08.00.01, 2008.

СУЧАСНА ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА: МОДЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

© 2016 ХАУСТОВА В. Є., ЗІНЧЕНКО В. А.

УДК 338.23

Хаустова В. Є., Зінченко В. А. Сучасна промислова політика: моделі та інструменти її реалізації

У статті викладено результати дослідження щодо сучасних моделей здійснення промислової політики та інструментів її реалізації. Розкрито сутність «жорсткої» та «м'якої» моделей промислової політики, а також матричної моделі, яка є поєднанням перших двох. Зроблено акцент на різновидах «жорсткої» моделі промислової політики за пріоритетами розвитку, а саме: експортоорієнтованій, імпортозаміщення, інноваційній, інвестиційній, інноваційно-інвестиційній. Розкрито переваги кожної з моделей, а також негативні приклади їх використання, які пов'язані з примітивізацією структури національної економіки, стагнацією обробної промисловості, самоізоляцією від нових техніко-технологічних тенденцій. Показано невдале застосування моделі патерналізму для авіаційної галузі України. Узагальнено основні характеристики промислової політики за характером процесу розвитку та державної підтримки. Запропоновано інструментарій реалізації промислової політики до 2020, 2025 та 2030 рр. з урахуванням того, що Україна є членом СОТ і підписала Угоду про асоціацію з ЄС.

Ключові слова: промисловість, промислова політика, моделі, інструменти, переваги.

Рис.: 6. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 22.

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: x_river@mail.ru

Зінченко Володимир Анатолійович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 338.23

UDC 338.23

Хаустова В. Е., Зинченко В. А. Современная промышленная политика: модели и инструменты ее реализации

В статье изложены результаты исследования современных моделей осуществления промышленной политики и инструментов ее реализации. Раскрыта сущность «жесткой» и «мягкой» моделей промышленной политики, а также матричной модели, которая является сочетанием первых двух. Сделан акцент на разновидностях «жесткой» модели промышленной политики в соответствии с приоритетами развития, а именно: экспортоориентированной, импортозамещающей, инновационной, инвестиционной, инновационно-инвестиционной. Раскрыты преимущества каждой из моделей, а также негативные примеры их использования, связанные с примитивизацией структуры национальной экономики, стагнацией обрабатывающей промышленности, самоизоляцией от новых технико-технологических тенденций. Показано неудачное применение модели патернализма для авиационной отрасли Украины. Обобщены основные характеристики промышленной политики по характеру процесса развития и государственной поддержки. Предложен инструментарий реализации промышленной политики до 2020, 2025 и 2030 гг. с учетом того, что Украина является членом ВТО и подписала Соглашение об ассоциации с ЕС.

Ключевые слова: промышленность, промышленная политика, модели, инструменты, преимущества.

Рис.: 6. **Табл.:** 3. **Библ.:** 22.

Хаустова Виктория Евгеньевна – доктор экономических наук, доцент, старший научный сотрудник Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: x_river@mail.ru

Зинченко Владимир Анатольевич – доктор экономических наук, старший научный сотрудник Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Khaustova V. Ye., Zinchenko V. A. Contemporary Industrial Policy: Models and Tools for the Implementation

The article presents the results of a study on the contemporary models of implementing industrial policy as well as tools for such implementation. The essence of both the «hard» and the «soft» models of industrial policy has been disclosed, the same is applied to the matrix model, which is a combination of the first two models. Emphasis has been made on varieties of the «hard» model of industrial policy in accordance with the development priorities, namely: export-oriented, import-substituting, innovation, investment, innovation-investment. The article reveals the advantages of each model, as well as negative examples of their use, associated with primitivization to the structure of the national economy, stagnation of processing industry, self-isolation from the new technical and technological trends. The ineffectual application of the paternalistic model for the aeronautical industry in Ukraine has been displayed. The main characteristics of the industrial policy have been generalized by the character of development process and by the State support. An instrumentarium for implementing industrial policy has been proposed in the terms until 2020, 2025 and 2030, taking account of the facts that Ukraine is a WTO member and a signer of an association agreement with the EU.

Keywords: industry, industrial policy, models, tools, benefits.

Fig.: 6. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 22.

Khaustova Victoria Ye. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: x_river@mail.ru

Zinchenko Volodymyr A. – D. Sc. (Economics), Senior Research Fellow of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Вибір ефективної моделі промислової політики та інструментів її реалізації має велике значення для економічної незалежності країни. Промислова політика є одним з напрямів державної політики поряд з макроекономічною, бюджетною, податковою, соціальною та іншими. З кожним з цих напрямів промислова політика має точки зіткнення та області перетину, а також синергетичний ефект, який виникає в разі

її узгодження з іншими напрямками державної політики. Проте, промислова політика має свої цілі, методи, свій набір засобів і інструментів реалізації.

Учені нашої та інших країн світу висвітлюють своє бачення щодо вибору тієї або іншої моделі промислового розвитку. Серед відомих вітчизняних науковців суттєвий внесок у вивчення цієї проблематики внесли О. Алімов, О. Амоша, І. Булеев, В. Вишневський, В. Ге-

ець, В. Горбулін, М. Кизим, Ю. Кіндзерський, М. Якубовський та ін. [1 – 10].

Метою статті є дослідження та узагальнення багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених щодо використання різних моделей промислової політики, їх переваг та недоліків, а також інструментів реалізації.

У ході розвитку економічної теорії з'являлися певні «стандартні» набори моделей та інструментів реалізації промислової політики, використання яких відповідає конкретній меті та пріоритетам промислової політики.

У сучасній економічній теорії найчастіше розглядаються три основні моделі промислової політики: «жорстка» і «м'яка», або «селективна» і «загальносистемна», які є синонімами «жорсткої» та «м'якої» промислової політики, а також матрична. За своєю сутністю матрична модель, яка запропонована вченими ІЕП НАН України, визначена як сполучення «жорсткої» та «м'якої» промислової політики [2]. Автори цієї теорії підкреслюють, що в практиці розвинених країн модель промислової політики матричного типу є інструментом формування інноваційного напрямку розвитку національних економік та їх неоіндустріалізації на основі передових технологій.

Сутність моделі «жорсткої» промислової політики представлена на рис. 1.

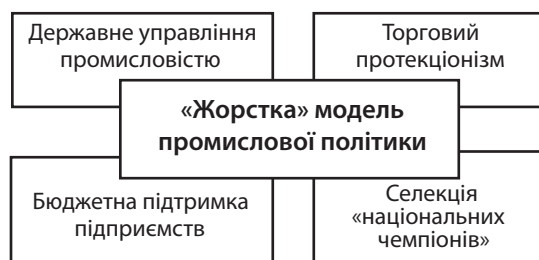

Рис. 1. Модель «жорсткої» промислової політики

Основні нерозривні складові цієї моделі, як визначають вчені, – торговий протекціонізм, відбір серед галузей і підприємств так званих «національних чемпіонів» та їх держбюджетна підтримка; державне управління промисловістю [11–15]. Ця модель за своєю сутністю є протекціоністською.

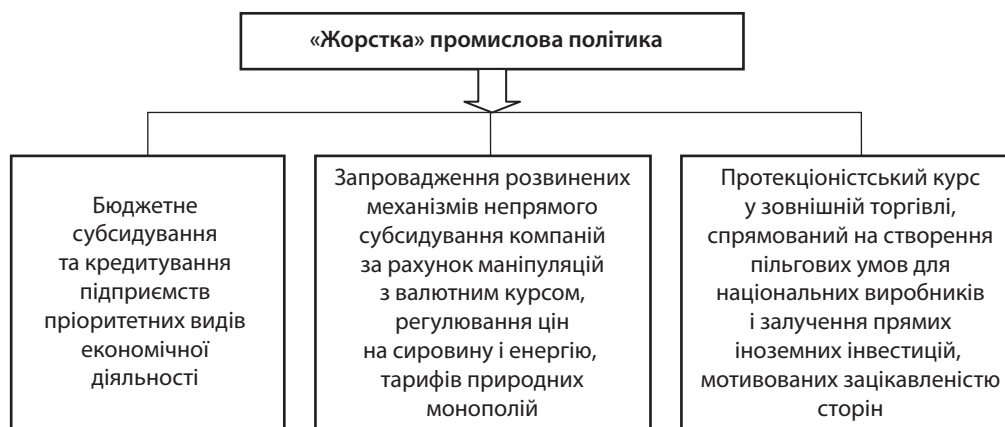

Рис. 2. Сутність «жорсткої» промислової політики

«Жорстка» модель промислової політики ставить за мету селекцію і розвиток галузей економіки, визначених як пріоритетні. Вона має яскраво виражені мобілізаційні риси, які представлено на рис. 2.

«М'яка» модель промислової політики орієнтована на сприяння зростанню конкурентоспроможності всіх національних товаровиробників (рис. 3).

«М'яка» модель промислової політики за своєю сутністю є ліберальною. Вона передбачає створення інституціонального середовища, яке є сприятливим для ведення бізнесу; оптимального податкового та бюджетного регулювання; відповідної валютної та фінансової політики; антимонопольного регулювання; антидемпінгових заходів; поліпшення інвестиційного клімату. Сутність цієї моделі – підвищення конкурентоспроможності всієї національної промисловості, а не тільки «національних чемпіонів».

«М'яку» модель можна ще назвати загальносистемною моделлю промислової політики. Ця модель відповідає, по-перше, макроекономічному типу промислової політики; по-друге, – спрямована на створення загальних умов для розвитку індустрії в цілому; по-третє, – діє по горизонталі. Її заходи не мають чіткої спрямованості на певну галузь, корпорацію, регіон і майже рівномірно впливають на всіх суб'єктів ринку, формуючи економічне та інституціональне, організаційне та правове середовище їх діяльності. На основі загальносистемної моделі промислової політики держава створює господарський порядок, який задає загальні рамки діяльності для всіх суб'єктів господарювання [11–13].

«Жорстку» модель промислової політики науковці однозначно називають селективною. Вона відповідає як секторальній, так і макроекономічній політиці, але виступає як спрямований вплив на певні групи суб'єктів ринку: окремі галузі, підприємства, види виробництва. Найважливішим важелем, який використовується в цій моделі, є перерозподіл фінансових ресурсів. Селективна модель підтримки промисловості може бути ефективною, якщо сформовано відповідне макроекономічне та правове середовище діяльності суб'єктів ринку. В інших випадках заходи підтримки не дають очікуваного результату. Слід відзначити, що селективна модель з підтримки виділених пріоритетів застосовується, як правило, за обставин виходу економіки країни з кризи.

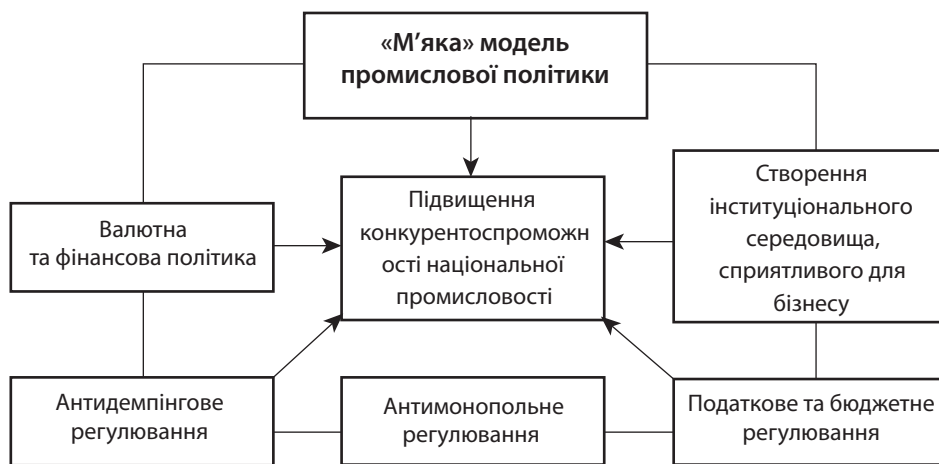

Рис. 3. Модель «м'якої» (ліберальної) промислової політики

Таким чином, кожна з базових моделей промислової політики має свій рівень селективності по відношенню до економічних суб'єктів, який обумовлений набором інструментів і коштів, які тим чи іншим чином впливають на перерозподіл фінансових ресурсів. Зокрема, для «жорсткої» (вертикальної, або державноорієнтованої) політики рівень селективності – найвищий, для «м'якої» (горизонтальної, або ринковоорієнтованої) – найнижчий [14–15].

Ми поділяємо точку зору Ю. Киндзерського, який підкреслює, що «жорстка» (вертикальна) промислова політика характеризується безпосереднім і активним втручанням держави в сферу виробництва, регулюванням діяльності природних монополій і активним фінансуванням промисловості. «М'яка» промислова політика передбачає підтримку конкурентоспроможності національних компаній шляхом створення сприятливих умов для започаткування та ведення бізнесу у всіх галузях, без виділення декількох суб'єктів державної підтримки [16].

Серед різновидів «жорсткої» моделі промислової політики за пріоритетами розвитку необхідно виділити такі: експортоорієнтовану, імпортозаміщення, інноваційну, інвестиційну та інноваційно-інвестиційну моделі (рис. 4).

Сутність експортоорієнтованої моделі промислової політики полягає у всебічному державному заохоченні виробництв, які орієнтовані на експорт продукції. Пріоритетним вважається виробництво конкурентоспроможної продукції й вихід з нею на міжнародний ринок, орієнтація певного промислового виробництва на світову кон'юнктуру з метою «захоплення» все більшої частки світового ринку. За цією моделлю уряд пови-

нен здійснювати політику створення сприятливих умов для функціонування й розвитку експортоорієнтованих галузей через податкові й митні пільги, кредитування підприємств-експортерів, підтримку низького валютного курсу тощо.

Важливими перевагами цієї моделі є включення країни у світове господарство й доступ до світових ресурсів і технологій. Розвиток сильних конкурентних галузей промисловості забезпечує мультиплікативний ефект розвитку інших. Успішними прикладами впровадження експортоорієнтованої моделі промислової політики можуть служити такі країни, як Японія, Південна Корея, Чилі, «азіатські тигри» (Малайзія, Таїланд, Сінгапур), а також Китай.

Водночас слід зазначити, що є й негативні приклади використання експортоорієнтованої моделі. Так, у Венесуелі та Мексиці експортоорієнтована модель була в основному пов'язана із сировинним експортом, що наближало країну до примітивізації структури її національної промисловості, відтоку людських і фінансових ресурсів з обробної промисловості країни. Це ослаблює її конкурентоспроможність, уповільнює темпи економічного зростання і зменшує рівень знань, що накопичуються найбільш інтенсивно саме в обробному секторі. Стагнація в обробній промисловості може призвести до її відставання від світового технологічного розвитку, а в подальшому – до необхідності імпортувати нову техніку з інших країн. Це практично зводить нанівець ефект від експорту сировини, оскільки ставить економічний розвиток країни в залежність від іноземних виробників складної техніки.

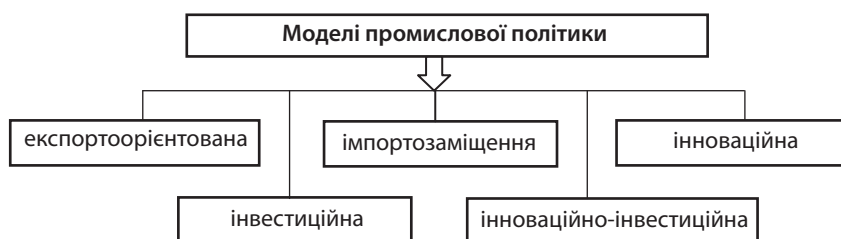

Рис. 4. Різновиди «жорсткої» моделі промислової політики за пріоритетами розвитку

Негативні моменти має також орієнтація країни на експорт (навіть промислового устаткування з високою доданою вартістю), якщо у виробництві даного устаткування висока частка імпортованих комплектуючих, що веде до прив'язки ціни експортованого обладнання до вартості імпортованих деталей, а також до можливості позаекономічного впливу країни-імпортера на підприємства, галузі та економіку країни в цілому. Прикладом є Мексика. Локомотивом і спонсором економічного підйому в цій країні є сировинний експорт, але повністю покладатися на нього не варто. Про це свідчить і сучасний стан економіки Росії.

Забезпечити внутрішній ринок промисловою продукцією на основі розвитку національного виробництва дозволяє *модель імпортозаміщення*. Ця модель передбачає проведення протекціоністської політики й підтримку твердого курсу національної валюти (тим самим запобігаючи інфляції), а також поліпшення структури платіжного балансу, нормалізацію внутрішнього попиту, забезпечення зайнятості, розвиток високотехнологічного машинобудівного виробництва, використання наукового потенціалу. Для нашої країни сьогодні це – програма максимум.

В основі *інноваційної моделі* промислової політики лежить процес сучасного економічного розвитку промисловості країни, що спирається на новітні тенденції технологічного й наукового розвитку з використанням високотехнологічного й капіталомісткого виробництва.

Підтримці науково-технічного потенціалу промисловості, підвищенню її конкурентоспроможності на міжнародній арені сприяє *інноваційно-інвестиційна модель*. Ця модель стимулює розвиток освітніх закладів і забезпечує економіку високоосвіченими й кваліфікованими кадрами; сприяє створенню робочих місць у країні й забезпечує внутрішній попит; підтримує стабільний і високий курс національної валюти й добробут населення; орієнтує на розвиток машинобудування, приладобудування з високою доданою вартістю виробленої продукції. Перешкодою на шляху впровадження інноваційно-інвестиційної моделі є необхідність значних коштів на розвиток інноваційної інфраструктури й відновлення основних засобів у промисловості.

Загальна ціль застосування тих або інших моделей полягає в підвищенні ефективності промислової політики та збільшенні синергетичного ефекту від їх поєднання і правильного обрання.

Так, модель підтримки «національних чемпіонів» відповідає розумінню важливості підтримки провідних виробництв, які відіграють важливу роль в економіці всієї країни або регіону в конкретний період часу, але не завжди вона буває вдалою.

Прикладом є *модель патерналізму*, яка неодноразово застосовувалася в Україні до авіаційної галузі, а саме – до Київського державного авіаційного підприємства «Авіант» та Харківського державного авіаційного виробничого підприємства. На початок 2009 р. державне підприємство «Авіант» мало борг близько двох мільярдів гривень. Державні кошти, які були виділені підприємству, дозволили погасити частину цього

боргу, а також зменшити заборгованість із виплати заробітної плати. Харківське державне авіаційне виробниче підприємство перебувало в аналогічній ситуації ще з 2006 р. і на сьогодні є банкрутом. Із викладених фактів зрозуміло, що модель патерналізму не вирішує всіх проблем, якщо одночасно не запроваджується інноваційно-інвестиційна модель промислової політики.

Однією з поширених моделей сучасної промислової політики є *модель протекціонізму*. Її сутність полягає в захисті внутрішнього ринку від зовнішньої конкуренції через систему певних обмежень, а саме: імпортованих та експортних мит, субсидій та інших заходів. Запровадження такої моделі сприяє розвитку національного виробництва. В економічній теорії протекціоністська доктрина є протилежною доктрині вільної торгівлі – фритредерству. Суперечки науковців щодо цих двох доктрин продовжуються ще з часів Адама Сміта [17].

Прибічники протекціонізму критикують доктрину вільної торгівлі з позицій зростання національного виробництва, зайнятості населення. Опоненти протекціонізму критикують його з позицій свободи підприємництва та захисту прав споживачів. Серед основних поширених видів протекціонізму – селективний протекціонізм, який забезпечує захист внутрішнього ринку від конкретного товару (або держави); галузевий протекціонізм, який забезпечує захист і підтримку конкретної галузі, а також прихований протекціонізм, тобто протекціонізм за допомогою немитних методів [18–20].

У цілому протекціонізм розглядається як політика, яка стимулює економічне зростання, а також промислове зростання і добробут країни в цілому. Теорія протекціонізму стверджує, що найбільший ефект досягається за таких умов:

- ✦ єдине застосування експортних мит, субсидій та податків по відношенню до всіх суб'єктів без будь-яких виключень;
- ✦ підвищення розмірів мит і субсидій у відповідності до збільшення глибини переробки та при повній відміні мит на сировину, яка імпортується;
- ✦ суцільне обкладання імпортованими митами всіх товарів і виробів, які вже виробляються в країні, або тих, виробництво яких має сенс розвивати (як правило, у розмірі не менш 25–30%), але не на рівні, який є забороненим для будь-якого конкуруючого імпорту;
- ✦ відмова від митного обкладання імпорту товарів, виробництво яких неможливе або нецільове.

Прибічники протекціонізму стверджують, що країни Європи, а також США та Канада змогли здійснити індустріалізацію своїх країн у XVIII–XIX століттях саме завдяки протекціоністській політиці. Вони підкреслюють, що всі періоди стрімкого промислового зростання цих країн співпадають з періодами протекціонізму, включаючи новий ривок у економічному розвитку, який відбувся у країнах Заходу в середині XX століття (створення «держав загального благоденства») [18–20].

Супротивники протекціонізму підкреслюють, що мита підвищують вартість імпортованих товарів, від чого потерпають споживачі. Важливим аргументом проти протекціонізму є загроза монополізації: захист від зовнішньої конкуренції може сприяти монополістам у встановленні повного контролю над внутрішнім ринком. Прикладом є монополізація промисловості у США, Німеччині та в Росії наприкінці XIX – початку XX ст., яка відбулась в умовах проведення ними протекціоністської політики. Але зважене використання цієї моделі промислової політики залишається актуальним і зараз.

Характеристика моделей промислової політики за характером процесу розвитку промисловості та державної підтримки цього розвитку представлена на рис. 5.

З точки зору швидкості розвитку модель промислової політики може забезпечувати випереджаючий, утримуючий, наздоганяючий і, найгірший варіант, – відстаючий варіант розвитку.

Спрямованість розвитку теж може бути різною – експортоорієнтованою, імпортозаміщуючою або збалансованою між зовнішнім та внутрішнім ринками.

З точки зору прогресивності розвитку та ступеню механізму державної підтримки характеристика моделей промислового розвитку розглянута вище.

Інструментарій реалізації «жорсткої» та «м'якої» моделей промислової політики в контексті ступеня селективності відрізняється (табл. 1).

Для «жорсткої» промислової політики характерна висока селективність, для «м'якої» – низька. Порівняльна характеристика інструментарію «жорсткої» та «м'якої» промислової політики представлена в табл. 2.

На реалізацію промислової політики суттєвий вплив чинить рівень корупції, що також необхідно враховувати під час вибору інструментів і заходів стимулювання розвитку промисловості країни.

Проведене дослідження дозволяє побудувати класифікаційну схему інструментарію реалізації промислової продукції (рис. 6).

При виборі інструментарію реалізації промислової політики у країні пропонується враховувати такі стадії розвитку країни: 1) індустріалізація або модернізація;

2) ініціалізація експортоорієнтованого зростання; 3) стимулювання прискореного розвитку; 4) розвиток ринку. На думку авторів роботи [21], на стадії індустріалізації або модернізації провідну роль відіграють інвестиційний імпорту і запозичення технологій. Найбільш сприятливою для цього є промислова політика, яка стимулює інвестиційний імпорту різними засобами (низькі тарифи, податкові пільги і субсидії споживачам інвестиційного імпорту, завищений валютний курс тощо) і водночас обмежує імпорту промислової продукції кінцевого споживача.

На стадії ініціалізації експортоорієнтованого зростання у країні повинні активно використовуватися як вертикальні, так і горизонтальні інструменти для стимулювання експорту й обмеження імпорту.

Серед інструментів цієї стадії можна назвати такі: підтримка великих підприємств; державні програми технічної реконструкції; занижений валютний курс; кредитні та податкові пільги; субсидування; інтенсивне створення ринкової інфраструктури. Стадія стимулювання прискореного розвитку характеризується зменшенням прямого впливу держави, переважанням горизонтальних інструментів над вертикальними, обмеженням бар'єрів як для імпорту, так і для експорту, підтримкою малого бізнесу, дерегуляцією ринку капіталу та ін. На стадії розвитку ринку вертикальні інструменти використовуються тільки як засіб протидії циклічним спадам або несподіваним економічним шокам, а превалюють горизонтальні засоби підтримки.

При виборі інструментарію реалізації промислової політики необхідно обов'язково враховувати те, що Україна є членом СОТ і підписана Угода про асоціацію країни з ЄС. Тому не всі інструменти стимулювання, насамперед, інвестиційної діяльності, яка спрямована на реалізацію промислової політики, можна використовувати в Україні. Перелік інструментів стимулювання за стадіями реалізації промислової політики до 2020–2030 рр., які можна використовувати з урахуванням її членства в СОТ і інтеграції з ЄС, представлено в табл. 3.

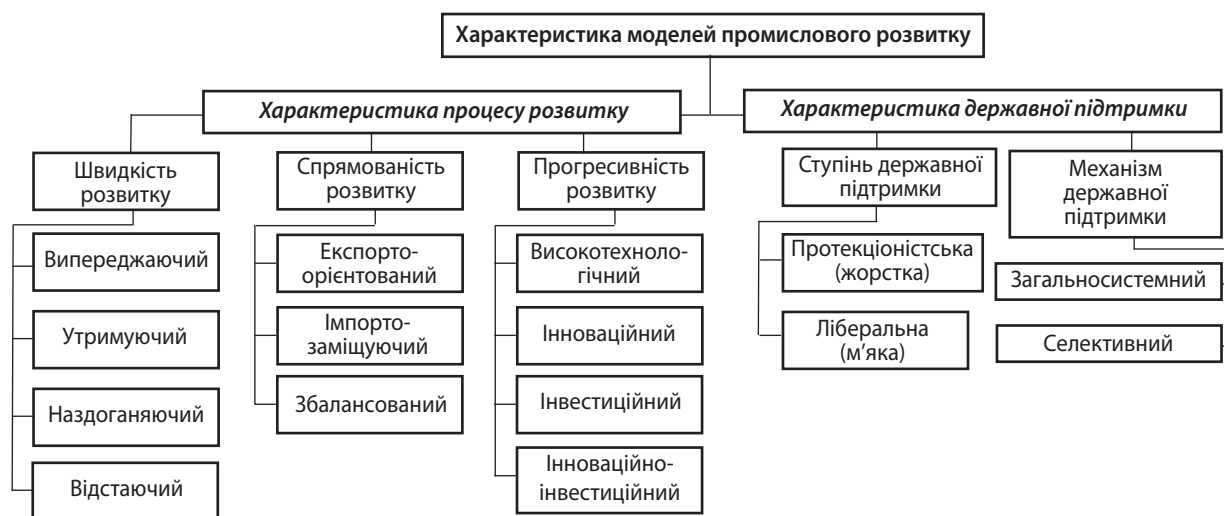

Рис. 5. Основні характеристика моделей промислової політики за характером процесу розвитку та державної підтримки

Таблиця 1

Інструментарій реалізації «жорсткої» і «м'якої» моделей промислової політики в контексті ступеня селективності [11]

«Жорстка» модель (висока селективність)	«М'яка» модель (низька селективність)
Прямий перерозподіл ресурсів країни на користь конкретних суб'єктів господарювання або галузей. Пільгове оподаткування, субсидування. Наявність державних замовлень. Пряме інвестування. Державне регулювання цін на окремі категорії товарів. Державні гарантії за позиками суб'єктів. Наявність високого мита на товари неінвестиційного і несировинного характеру	Підтримка конкурентоспроможності національних компаній у всіх галузях. Технічне регулювання. Нефінансова підтримка експортерів. Допомога суб'єктам господарювання у проведенні НДДКР. Страховання ризиків виробничої діяльності. Навчання і перекваліфікація персоналу. Розвиток інфраструктури

Таблиця 2

Порівняльна характеристика інструментарію «жорсткої» і «м'якої» промислової політики

«Жорстка» промислова політика	«М'яка» промислова політика
Опора на бюджетне субсидування і кредитування підприємств пріоритетних галузей. Розвиток механізмів непрямого субсидування компаній за рахунок маніпуляцій із валютним курсом, регулювання цін на сировину й енергію, тарифів природних монополій. Протекціоністський курс у зовнішній торгівлі, спрямований на створення «тепличних» умов для національних виробників і залучення прямих іноземних інвестицій, які мотивуються зацікавленістю в уникненні високих тарифів	Сприяння зростанню конкурентоспроможності всіх національних виробників. Підтримка інвестиційних (інфраструктурних та інноваційних) проектів, які дозволяють приватному бізнесу підвищити рівень ефективності

Наведений вище інструментарій є основою при моделюванні реалізації промислової політики в Україні з урахуванням інтеграції та глобалізації її економіки.

Апробація запропонованого вище варіанта реалізації промислової політики в Україні на період до 2030 р. буде здійснена на основі використання імітаційної моделі, яка призначена для моделювання різних сценаріїв та заходів промислової політики з точки зору досягнення цільових орієнтирів ефективності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективність промислової політики в сучасних умовах залежить, з одного боку, від вибору певної моделі та набору конкретних інструментів, які пропонуються для реалізації бізнес-співтовариству за сприяння державних і регіональних структур, з іншого боку, – від ступеня використання вузьконаправлених заходів держави з розвитку провідних галузей промисловості, а також від заходів загальноекономічного характеру, що реалізуються державою, і які сприяють розвитку промисловості в цілому.

При цьому слід мати на увазі необхідність створення структур такого рівня, які здатні забезпечити міжгалузеву й міжтериторіальну дифузії нових знань і технологій, оптимальне використання основних економічних чинників відповідно до особливостей не тільки галузі, але і регіону.

Парадигма відродження промислового комплексу країни має ґрунтуватися на чіткому баченні стратегічних перспектив України як відкритої господарської системи, орієнтованої на ефективне використання переваг міжнародного поділу праці.

Пріоритетність розвитку секторів економіки повинна визначатись реальними умовами для одержання

конкурентних переваг на світовому ринку. Для України з метою запобігання нераціональному використанню обмежених національних ресурсів особливо актуальним є створення діючого механізму підтримки провідних галузей промислового комплексу в різних регіонах країни. Відсутність чіткої програми в цьому напрямку залишається сьогодні фактором, що сприяє виникненню кризових явищ.

Тому важливою умовою є підтримка високотехнологічних, а також експортоорієнтованих виробництв. Закордонний досвід свідчить, що навіть у складних економічних умовах сильна державна воля уряду здатна забезпечити здійснення орієнтованої промислової політики, яка адекватна умовам ринку, вимогам незалежності держави та її ефективного інтегрування в європейську економічну систему. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегия структурной перестройки промышленности: монография / А. Н. Алымов, Н. П. Гончарова, М. К. Михно и др. / НАН Украины, Ин-т экономики. – К., 2001. – 194 с.
2. Амоша А. И. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А. И. Амоша, В. П. Вишневский, Л. А. Збаразская // Экономика промышленности. – 2012. – № 1-2 (57-58). – С. 3–36.
3. Булеев И. П. Опыт структурирования промышленности развитых стран и возможность его использования в Украине / И. П. Булеев // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку: зб. наук. праць. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2012. – С. 3–29.
4. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку: монографія / В. М. Геєць / Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2009. – 836 с.
5. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України: монографія / М. О. Кизим. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.

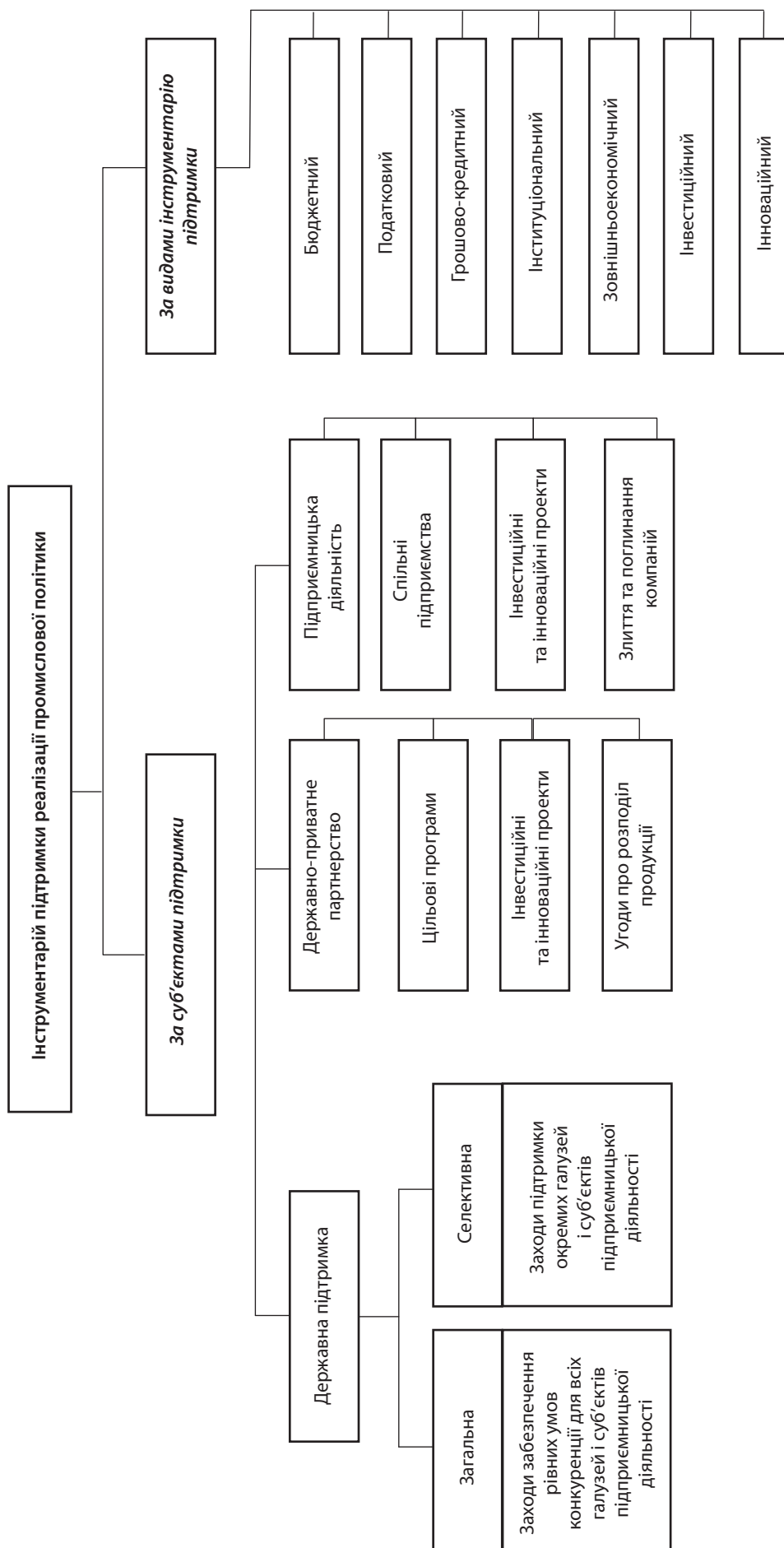

Рис. 6. Класифікація інструментарію підтримки реалізації промислової політики у країні

Таблиця 3

Інструменти реалізації за складовими промислової політики в Україні на період до 2030 р. за сценаріями і стадіями розвитку з урахуванням вступу країни до СОТ і асоціації з ЄС [22]

Інструментарій реалізації	Стадія розвитку		
	до 2020 р.	до 2025 р.	до 2030 р.
1. Інвестиційна діяльність			
Запровадження прискореної амортизації основних засобів	+	+	+
2. Інноваційна діяльність			
Пільгове оподаткування прибутку, отриманого в результаті використання патентів, ліцензій, «ноу-хау» та інших нематеріальних активів, які входять до складу інтелектуальної власності	+	–	–
Пільгове оподаткування дивідендів юридичних та фізичних осіб, отриманих за акціями інноваційних організацій	–	–	+
3. Науково-дослідна діяльність			
Зниження ставок податку на прибуток інноваційних підприємств та організацій, які виконують науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи інноваційного характеру	+	+	+
Гарантоване фінансування наукових закладів та грантова підтримка вчених	+	+	+
Державне замовлення на створення інноваційної інфраструктури	–	+	+
Створення державних внутрішніх фондів	+	+	–
4. Зовнішньоекономічна діяльність			
а) Імпортзаміщення			
Нетарифне регулювання імпорту	+	–	–
Технічні бар'єри	+	–	–
Локалізація продукції на вітчизняних підприємствах	+	–	–
б) Експортоорієнтованість			
Страхове забезпечення постачання продукції на експорт	–	+	+
Кредитна підтримка поставок на експорт	–	+	+
Спрощені митні процедури	+	+	+
5. Інституціональна діяльність			
Кластеризація промисловості	+	+	+
Створення технологічних платформ	+	+	+
Державно-правове партнерство	+	+	+
Зниження рівня корупції за рахунок:	+	+	+
– покращення свободи ведення бізнесу	+	+	+
– підвищення ефективності державного управління	+	+	+

6. Кіндзерський Ю. В. Деструктиви промислової політики в Україні та можливості їх подолання / Ю. В. Кіндзерський // Економіка України. – 2012. – № 12. – С. 4–16.

7. Кіндзерський Ю. В. Державна промислова політика в системі макроекономічного регулювання / Ю. В. Кіндзерський // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2008. – Випуск 35. – С. 60–70.

8. Кіндзерський Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія / Ю. В. Кіндзерський / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2013. – 536 с.

9. Кіндзерський Ю. В. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку [Електронний ресурс] / Ю. В. Кіндзерський, М. М. Якубовський, І. О. Галиця та ін. – К., 2009. – С. 89–90. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/books/2009/09kyvmer.pdf>

10. Khaustova V. Ye. Industry of Ukraine: current state, trends and development prospects / V. Ye. Khaustova, A. D. Oliynyk

// Wirtschaft und Management: Probleme der wissenschaft und praxis: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel – Verlag SMG imex GmbH, Nurnberg, Deutschland, 2014. – Vol. 1. – S. 152–157.

11. Овчинникова Т. И. Модели промышленной политики зарубежных стран и стратегия экономических преобразований в России / Т. И. Овчинникова, К. В. Чекудаев // Современная экономика: проблемы и решения. – 2010. – № 2. – С. 108–111.

12. Мяснякина О. В. Определяющая роль промышленной политики в развитии регионов / О. В. Мясникова // ИнВест-Регион. – 2008. – № 1. – С. 12–16.

13. Завадников В. О. О промышленной политике Российской Федерации / В. О. Завадников // Общество и экономика. – 2007. – № 2-3. – С. 5–39.

14. Калинин А. Построение сбалансированной промышленной политики: вопросы структурирования целей, задач, инструментов / А. Калинин // Вопросы экономики. – 2012. – № 4. – С. 132–146.

15. Кириченко В. Реформационный процесс и становление государственной промышленной политики России / В. Кириченко // Российский экономический журнал. – 1999. – № 8. – С. 3–21.

16. Киндзерский Ю. Экономическое развитие и трансформация промышленной политики в мире: уроки для Украины / Ю. Киндзерский // Экономика Украины. – 2010. – № 5. – С. 4–15, № 6. – С. 14–22.

17. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит / Под ред. И. С. Плотникова. – Л.: ОГИЗ-Соцэкиз, 1935.

18. Wilson, C. England's Apprenticeship, 1603–1763 (Society & Economic History of English) / Charles Wilson. – 2nd ed. – New York: Longman, 1985. – 456 p.

19. Wallerstein, I. The Modern World-System II. Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600–1750 / Immanuel Wallerstein. – New York – London, 2011. – 397 p.

20. Кузовков Ю. В. Мировая история коррупции / Ю. В. Кузовков. – М.: Аним-Пресс, 2010. – 138 с.

21. Полтерович В. М. Промышленная политика, тарифы и золотовалютные резервы на разных стадиях развития / В. М. Полтерович, В. В. Попов // Стратегические проблемы национального развития и международного сотрудничества: дальневосточный вектор. – Хабаровск, 2005. – С. 77–143.

22. Хаустова В. Є. Промислова політика в Україні: формування та прогнозування: монографія / В. Є. Хаустова. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2015. – 384 с.

REFERENCES

Alymov, A. N. et al. *Strategiya strukturnoy perestroyki promyshlennosti* [The strategy of structural adjustment of industry]. Kyiv, 2001.

Amosha, A. I., Vishnevskiy, V. P., and Zbarazskaya, L. A. "Neoindustrializatsiya i novaya promyshlennaya politika Ukrainy" [Neoindustrialization and the new industrial policy of Ukraine]. *Ekonomika promyshlennosti*, no. 1-2 (57-58) (2012): 3-36.

Buleyev, I. P. "Opyt strukturirovaniya promyshlennosti razvitykh stran i vozmozhnost ego ispolzovaniya v Ukraine" [The structured industry of the developed countries and the possibility of its use in Ukraine]. In *Stratehiia i mekhanizmy rehuliuannia promyslovoho rozvytku*, 3-29. Donetsk: IEP NAN Ukrainy, 2012.

Heits, V. M. *Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku* [Society, state, economy: phenomenology interaction and development]. Kyiv, 2009.

Kyzym, M. O. *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of Ukraine's economy]. Kharkiv: INZhEK, 2011.

Kindzerskiy, Yu. V. "Destruktyvyv promyslovoi polityky v Ukraini ta mozhlyvosti ikh podolannia" [Destructive of industrial policy in Ukraine and possibilities of overcoming them]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (2012): 4-16.

Kindzerskiy, Yu. V. "Derzhavna promyslova polityka v systemi makroekonomichnoho rehuliuannia" [State industrial policy in the system of macroeconomic regulation]. *Naukovi pratsi DonNTU. Serii ekonomichna*, no. 35 (2008): 60-70.

Kindzerskiy, Yu. V. *Promyslovist Ukrainy: stratehiia i polityka strukturno-tekhnologichnoi modernizatsii* [Industry of Ukraine: strategy and policy of structural and technological modernization]. Kyiv, 2013.

Kindzerskiy, Yu. V. et al. *Potentsial natsionalnoi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku* [The capacity of the national industry: objectives and mechanisms for effective development]. <http://www.nbu.gov.ua/books/2009/09kyvmer.pdf>

Khaustova, V. Ye., and Oliynyk, A. D. "Industry of Ukraine: current state, trends and development prospects". *Wirtschaft und*

Management: Probleme der wissenschaft und praxis, vol. 1 (2014): 152-157.

Kalinin, A. "Postroeniye sbalansirovannoy promyshlennoy politiki: voprosy strukturirovaniya tseley, zadach, instrumentov" [Building a balanced industrial policy: issues of structuring goals, tasks, tools]. *Voprosy ekonomiki*, no. 4 (2012): 132-146.

Kirichenko, V. "Reformatsionnyy protsess i stanovleniye gosudarstvennoy promyshlennoy politiki Rossii" [The reform process and the establishment of the state industrial policy of Russia]. *Rossiyskiy ekonomicheskiy zhurnal*, no. 8 (1999): 3-21.

Kindzerskiy, Yu. "Ekonomicheskoye razvitiye i transformatsiya promyshlennoy politiki v mire: uroki dlya Ukrainy" [Economic development and transformation of industrial policy in the world: lessons for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5; 6 (2010): 4-151422.

Kuzovkov, Yu. V. *Mirovaya istoriya korruptsii* [World history of corruption]. Moscow: Anima-Press, 2010.

Khaustova, V. Ye. *Promyslova polityka v Ukraini: formuvannia ta prohnouzuvannia* [Industrial policy in Ukraine: formation and prediction]. Kharkiv: INZhEK, 2015.

Myasnyankina, O. V. "Opredelyayushchaya rol promyshlennoy politiki v razvitiy regionov" [Defining the role of industrial policy in development of the regions]. *InVestRegion*, no. 1 (2008): 12-16.

Ovchinnikova, T. I., and Chekudayev, K. V. "Modeli promyshlennoy politiki zarubezhnykh stran i strategiya ekonomicheskikh preobrazovaniy v Rossii" [Models of industrial policy of foreign countries and strategy of economic reforms in Russia]. *Sovremennaya ekonomika: problemy i resheniya*, no. 2 (14) (2010): 108-112.

Polterovich, V. M., and Popov, V. V. "Promyshlennaya politika, tarify i zolotovalyutnyye rezervy na raznykh stadiyakh razvitiya" [Industrial policy, tariffs and foreign exchange reserves at different stages of development]. In *Strategicheskiye problemy natsionalnogo razvitiya i mezhnunarodnogo sotrudnichestva: dalnevostochnyy vektor*, 77-143. Khabarovsk, 2005.

Smit, A. *Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [An inquiry into the nature and causes of the wealth of Nations]. Leningrad: OGIZ-Sotsekgiz, 1935.

Wilson, C. *England's Apprenticeship, 1603-1763* New York, 1984.

Wallerstein, I. *The Modern World-System II. Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy*. New York; London, 1980.

Zavadnikov, V. O. "O promyshlennoy politike v Rossiyskoy Federatsii" [On industrial policy in the Russian Federation]. *Promyshlennaya politika v Rossiyskoy Federatsii*, no. 5 (2007).

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ РЕГІОНІВ ТА ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІЙ

© 2016 КУЛЬЧИЦЬКИЙ М. І., ЗАБРОЦЬКА О. В.

УДК 336.145.1:332.1(477)

Кульчицький М. І., Заброцька О. В. Децентралізація як основа розбудови регіонів та підвищення фінансового забезпечення територій

Мета статті полягає в дослідженні децентралізації (фінансової, політичної, адміністративної) як передумови покращення фінансового забезпечення територій та основи розбудови регіонів. Отримані висновки засвідчують, що розбудова регіону та фінансове забезпечення розвитку територій залежатимуть від: виявлення й реалізації прихованого та недооціненого потенціалу розвитку кожного регіону; розвитку проектів інфраструктури регіону; сучасної бази регіонального планування; регіональних стратегій розвитку регіонів, які відповідатимуть Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року; забезпечення ефективного взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування, приватними суб'єктами господарювання та інститутами громадянського суспільства; підвищення рівня підприємницької ініціативи, використання можливостей бізнесу для розвитку територій, підвищення рівня інвестиційної привабливості для реалізації інвестиційних проектів; підвищення активності громадян; прямих міжбюджетних відносин з Державним бюджетом; можливостей самостійного регулювання органами місцевого самоврядування ставок місцевих податків, а також надання пільг з їх сплати; розвитку державно-приватного партнерства.

Ключові слова: децентралізація, конкурентні регіони, міжбюджетні відносини, фінансове забезпечення територій, фінансове територіальне вирівнювання.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

Кульчицький Мирослав Іванович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: mkulchyt@yahoo.com

Заброцька Олена Василівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри економічної політики та економіки праці, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (вул. Сухомлинського, 16, Львів-Брюховичі, 79491, Україна)

E-mail: lenochkazabr@gmail.com

УДК 336.145.1:332.1(477)

Кульчицкий М. И., Заброцкая Е. В. Децентрализация как основа развития регионов и повышения финансового обеспечения территорий

Цель статьи заключается в исследовании децентрализации (финансовой, политической, административной) как предпосылки улучшения финансового обеспечения территорий и основы развития регионов. Полученные выводы свидетельствуют, что развитие региона и финансовое обеспечение развития территорий будет зависеть от: выявления и реализации скрытого и недооцененного потенциала развития каждого региона; развития проектов инфраструктуры региона; современной базы регионального планирования; региональных стратегий развития регионов, которые будут отвечать Государственной стратегии регионального развития на период до 2020 года; обеспечения эффективного взаимодействия между государственными органами, органами местного самоуправления, частными субъектами хозяйствования и институтами гражданского общества; повышения уровня предпринимательской инициативы, использования возможностей бизнеса для развития территорий, повышения уровня инвестиционной привлекательности для реализации инвестиционных проектов; повышения активности граждан; прямых межбюджетных отношений с Государственным бюджетом; возможностей самостоятельного регулирования органами местного самоуправления ставок местных налогов, а также предоставления льгот по их уплате; развития государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: децентрализация, конкурентные регионы, межбюджетные отношения, финансовое обеспечение территорий, финансовое территориальное выравнивание.

Рис.: 2. Библ.: 13.

Кульчицкий Мирослав Иванович – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, денежного обращения и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: mkulchyt@yahoo.com

Заброцкая Елена Васильевна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономической политики и экономики труда, Львовский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины (ул. Сухомлинского, 16, Львов-Брюховичи, 79491, Украина)

E-mail: lenochkazabr@gmail.com

UDC 336.145.1:332.1(477)

Kulchytskyi M. I., Zabrotska O. V. Decentralization as a Basis for Development of Regions and Improving the Financial Security of Territories

The article is aimed at studying decentralization (financial, political, administrative) as a prerequisite for improving the financial security of territories and the basis for the development of regions. The findings indicate that the region's development and financial support for the development of territories will depend on: identification and realization of the hidden and underestimated development potential of each region; development of infrastructure projects in the region; a contemporary framework for regional planning; regional development strategies for developing regions that will meet the State strategy for regional development for the period until 2020; ensuring effective interaction between the State bodies, local self-government bodies, private economic entities and institutions of civil society; raising the level of entrepreneurial initiative, use of business opportunities for territorial development, improving the investment attractiveness for implementing investment projects; increasing the activity of citizens; direct inter-budget relations with the State budget; opportunities for independent regulation of the local tax rates by the bodies of local self-government, as well as providing benefits for their payment; development of the public-private partnership.

Keywords: decentralization, competitive regions, inter-budgetary relations, financial support for territories, territorial alignment.

Fig.: 2. Bibl.: 13.

Kulchytskyi Myroslav I. – PhD (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Money Turnover and Credit, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: mkulchyt@yahoo.com

Zabrotska Olena V. – PhD (Economics), Lecturer of the Department of Economic Policy and Labour Economics, Lviv Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration under the Office of the President of Ukraine (16 Sukhomlynskoho Str., Lviv-Bryukhovychi, 79491, Ukraine)

E-mail: lenochkazabr@gmail.com

Пріоритет фінансового територіального вирівнювання в Україні до 2015 р. належав бюджетному збалансуванню, увагу концентрували на досягненні короткострокових цілей фінансової політики держави. За останні роки негативний вплив системи міжбюджетних відносин на виконання місцевих бюджетів і соціально-економічні процеси регіонів в Україні посилювався шляхом зростання сукупних фінансових ресурсів, які розподілялися на державному рівні.

Питанням теоретико-методологічних передумов розвитку міжбюджетних відносин присвячено чимало праць вітчизняних і закордонних економістів, при цьому їхня актуальність в сучасних умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні тільки зростає.

Вагомий внесок, зокрема в теорії бюджетного федералізму та фінансової децентралізації, належить доробку таких відомих зарубіжних вчених, як: Дж. Бокс [10], Б. Р. Вейнгагст [13], Б. Дафлен [11], Ч. К. Шарма [12] та інших. Серед вітчизняних дослідників питань фінансового забезпечення розвитку територій, міжбюджетних відносин і фінансового територіального вирівнювання варто назвати такі імена, як: Ю. І. Ганущак [6], В. Г. Дем'янишин [4], О. П. Кириленко [4], О. П. Крайник [8], А. Ф. Ткачук [9], С. І. Юрій [4] та інших. Науковці вивчають зарубіжний досвід, шукають ефективні моделі системи міжбюджетних відносин, державної фінансової регіональної політики з метою їх застосування для економічного розвитку нашої держави. Проте недостатньо дослідженим питанням зазначеної проблематики залишається обґрунтування децентралізації як основи розбудови конкурентних регіонів та підвищення фінансового забезпечення територій для побудови сучасної моделі міжбюджетних відносин.

Міжбюджетні відносини – система економічних відносин, які в процесі визначення алгоритму перерозподілу доходів і видатків між окремими рівнями та ланками бюджетної системи та дотримання прав, обов'язків і відповідальності органів влади за організацію бюджетного процесу забезпечують збалансування кожного виду бюджету і соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць.

Реформи в галузі фінансової децентралізації повинні відбуватися синхронно з децентралізацією політичної та адміністративної сфер (рис. 1).

Тобто, вигоди від фінансової децентралізації не будуть реалізовані, якщо країна рухатиметься в напрямі підвищення ступеня фінансової децентралізації без одночасної децентралізації політичної та адміністративної. Водночас, політичну та адміністративну децентралізацію в сучасних умовах все частіше визнають важливими обмеженнями потенціального успіху реформ у галузі фінансової децентралізації. Це пояснюється тим, що на практиці реалізація політичної та адміністративної децентралізації може виявитися складнішим завданням, ніж власне фінансової.

В Україні, незважаючи на низку ухвалених нормативно-правових актів зі сприяння розвитку економічного простору регіонів, не нівелюються високі регіональні диспропорції. Основною причиною зазначеного явища, на нашу думку, була декларативність зазначених рішень та відсутність обґрунтованого механізму їх реалізації.

Якщо функція фінансового вирівнювання території переважає та суперечить стимулюючій функції, виникає необхідність коригування такої системи міжбюджетних відносин. Цим можна й пояснити заміну системи збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні принципово новою системою вирівнювання податкоспроможності територій та запровадження:

- ✦ базової дотації – для підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів (статті 98, 99 Бюджетного кодексу України)
- ✦ реверсної дотації – для вирівнювання фінансової податкоспроможності територій (статті 98, 99 Бюджетного кодексу України).

Сьогодні законодавчо визначено механізм розрахунку запроваджених базової та реверсної дотацій. Механізм перерахування: дотацію перераховуватиме Державне казначейство щоквартально відповідно до помісячного розпису Державного бюджету. Тепер обсяги цих дотацій можуть бути визначені місцевими органами влади самостійно, оскільки в основі їх розрахунку є показники офіційної казначейської звітності за минулий рік.

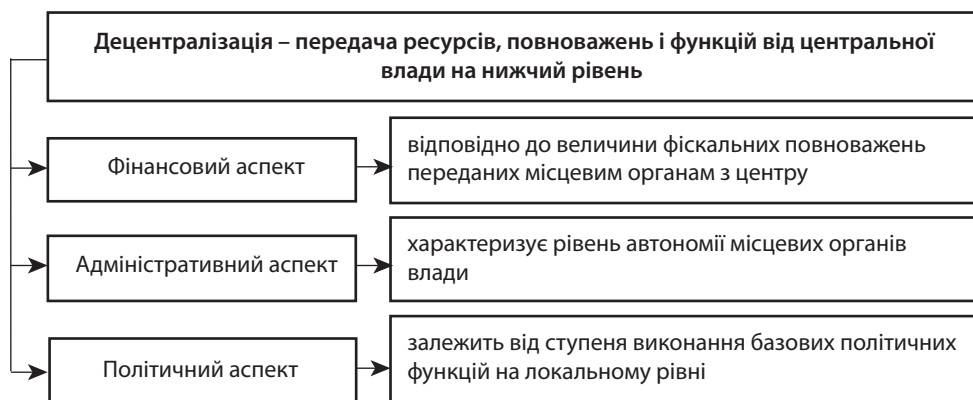

Рис. 1. Критерії територіальної децентралізації

Джерело: складено авторами на основі [10–13].

Показник частки місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України є свідченням участі місцевого самоврядування у вирішенні проблем просторового розвитку держави. Нестача доходів місцевих бюджетів в умовах зростання видаткових повноважень призводила до виникнення трансфертної залежності місцевих бюджетів. Зростання частки державних трансфертів у доходах місцевих бюджетів свідчить про значну залежність місцевих бюджетів від державного та недостатність обсягу власних і закріплених доходів для виконання самоврядних і делегованих повноважень.

У 2014 р. напрацьовано та у 2015 р. впроваджено зміни до Бюджетного кодексу з питань бюджетної децентралізації, зміни до Податкового кодексу. Скорочено (трансформовано) кількість податків в Україні з 22 до 11: 7 загальнодержавних податків (податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата, мито) і 4 місцеві податки та збори (податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування, туристичний збір).

Від 2015 р. сільські, селищні, міські ради набули повну самостійність та відповідальність за формування доходів за рахунок земельного податку. Однак прийняття таких змін в останні дні 2014 р. [6; 7] дало змогу органам місцевого самоврядування сповна скористатися всіма перевагами таких нововведень не одразу, а лише з 2016 р.

Про самостійність місцевих бюджетів доречно буде говорити тоді, коли територіальні громади отримають джерела власних доходів, які будуть адекватними тому спектру повноважень, що на них покладені. Переважання делегованих повноважень у структурі функцій місцевого самоврядування, централізоване регулювання ставок заробітної плати, обсягу зайнятості та матеріальних витрат бюджетних установ, які фінансуються коштами місцевих бюджетів, суперечать принципу автономії місцевих бюджетів.

Місцевому самоврядуванню повинні бути передані прилеглі до відповідних населених пунктів землі (із внесенням змін до Земельного кодексу), що забезпечить виконання принципу повсюдності місцевого самоврядування на всій території держави. Такий підхід реалізується в проведенні адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Податок на нерухоме майно і далі потребує вирішення низки проблемних питань: уточнити об'єкт оподаткування, методичні підходи до оцінки бази оподаткування, обґрунтувати вибір ставок, принципи надання пільг (відповідно до типу нерухомості та/або типу платника), передбачити наслідки його впровадження, провести роз'яснювальну роботу, інвентаризацію нерухомості тощо.

Будь-яка спроба закрити чи перепрофілювати заклад соціальної інфраструктури автоматично спричиняла зменшення обсягу трансфертів вирівнювання, тому це стимулювало територіальні громади до утримання економічно недоцільних об'єктів. Щоб компенсувати недостатність коштів від фінансового вирівнювання для

гарантованих державою публічних послуг, органи місцевого самоврядування могли використовувати власні ресурси, що було особливо негативним явищем. Адже це пряме свідчення недостатності обсягу капіталовкладень на місцевому рівні, зокрема на проекти з покращення інфраструктури людського розвитку (ремонт, утримання та забезпечення ліками фельдшерсько-акушерських пунктів і лікарень; ремонт і утримання дитсадків, шкіл, клубів, бібліотек).

Пріоритет політики фінансового вирівнювання в Україні до кінця 2014 р. належав бюджетному збалансуванню, проте реальна децентралізація не сумісна з абсолютним фінансовим вирівнюванням. Тому, відповідно до Бюджетного Кодексу України, з 1 січня 2015 р. при реалізації вирівнювання враховують значення індексу податкоспроможності відповідного обласного бюджету, бюджету міста обласного значення, районного бюджету, бюджету об'єднаних територіальних громад. Така система вирівнювання повинна сприяти зацікавленості місцевих органів влади у залученні додаткових надходжень та розширенні наявної бази оподаткування. Відповідно, вирівнювання відбувається лише за двома загальнодержавними податками: податком на прибуток підприємств приватного сектора економіки та податком на доходи фізичних осіб для бюджетів міст, районів та обласних бюджетів. Решта платіжів у повному обсязі залишаються в розпорядженні місцевих органів влади. Нова формула вирівнювання вже передбачає стимули для місцевих органів влади. Адміністративно-територіальні одиниці, де податкоспроможність менша, ніж 90%, отримують базову дотацію в обсязі 80% різниці цієї межі. А в тих, у кого цей індекс податкоспроможності вищий 110%, передаватимуть у фонд вирівнювання половину засобів перевищення. Якщо ж податкоспроможність у межах від 90% до 110%, вирівнювання не проводиться. Таке вирівнювання стосується областей, міст обласного значення, районів. Важливим є той аспект, що розрахунки проводяться за фактом виконання бюджету в минулому році. Тому до початку бюджетного періоду місцеві ради вже розрахують свій трансферт, який дозволяє їм приймати місцевий бюджет незалежно від державного, а це додає бюджетної самостійності місцевим бюджетам. Надходження, які підлягають формулі вирівнювання для бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, становлять 60% податку від доходів фізичних осіб, а для обласних бюджетів – це 10% від податку на прибуток та 15% від податку на доходи фізичних осіб.

Передбачено формування єдиного кошика доходів загального фонду місцевих бюджетів (без поділу на I та II кошики) та розширення джерел його формування завдяки [1]:

- ✦ переданню доходів з Державного бюджету (100% плати за надання адміністративних послуг, 100% державного мита, 10% податку на прибуток підприємств приватного сектора економіки);
- ✦ запровадженню акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої,

тютюнові вироби, нафтопродукти) за ставкою 5 відсотків вартості реалізованого товару;

- ✦ розширенню бази оподаткування податку на нерухомість шляхом включення до оподаткування цим податком комерційного (нежитлового) майна та автомобілів з великим об'ємом двигуна;
- ✦ збільшенню нормативу зарахування до місцевих бюджетів екологічного податку з 35 % до 80 %.

Щодо акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі нафтопродуктів як джерела надходжень місцевих бюджетів, заправки розміщені нерівномірно. Цю проблему буде усунуто в процесі адміністративно-територіальної реформи, бо території прогнозних громад будуть приблизно однаковими за площею, і на них точно будуть заправки [6].

У новій системі міжбюджетних відносин, впровадженій з 1 січня 2015 р., бюджетну самостійність місцевих бюджетів відображають такі положення Бюджетного кодексу [1]:

- ✦ самостійне формування місцевих бюджетів на основі закріплених стабільних доходних джерел і видаткових повноважень та основних параметрів, визначених у проекті Державного бюджету, поданому Урядом до Парламенту до 15 вересня року, що передує плановому (стаття 75);
- ✦ незалежне від термінів прийняття Державного бюджету формування та затвердження місцевих бюджетів – до 25 грудня року, що передує плановому (стаття 77);
- ✦ спрощення процедури надання місцевих гарантій та здійснення місцевих запозичень від міжнародних фінансових організацій шляхом запровадження принципу «мовчазної згоди» при погодженні таких операцій з Мінфіном (стаття 74);
- ✦ надано право здійснювати місцеві зовнішні запозичення усім містам обласного значення (стаття 16);
- ✦ надання права самостійного вибору установи (в органах Казначейства чи установах банків) з обслуговування коштів бюджету розвитку місцевих бюджетів та власних надходжень бюджетних установ (стаття 78);
- ✦ самостійне регулювання ставок податків на нерухомість та землю та надання пільг по їх сплаті.

Також розгортання реформи системи міжбюджетних відносин з початку 2015 р. із статусу делегованих повноважень вивело всі ті видаткові повноваження, що не мають винятково «державного» компонента: культура, спорт, управління, дошкільна та позашкільна освіта. Середню освіту, всі три рівні охорони здоров'я, підготовку робітничих кадрів виокремлено в окрему категорію, де трансферти з державного бюджету розраховуватимуться за вже напрацьованою схемою. Визначено механізм розрахунку обсягу субвенцій (освітньої, медичної субвенцій, субвенцій на підготовку робітничих кадрів – на підставі державних соціальних стандартів і нормативів), які встановлені законом та іншими нормативно-правовими актами (стаття 94 Бюджетного кодексу України). Ці

трансферти Міністерство фінансів надаватиме у формі субвенцій (рис. 2), чим звужує маневреність використання такого ресурсу органами місцевого самоврядування. Міністерство освіти і науки України та Міністерство охорони здоров'я України зобов'язані розробити галузеві стандарти надання таких послуг, і форма субвенцій відповідальними за стан у галузі робить відповідні центральні міністерства, а не органи місцевої влади. Щодо соціального захисту, то від органів місцевого самоврядування функція забрана в держаний бюджет і фінансуватиметься через територіальні органи Міністерства праці та соціальної політики України.

У 2009–2014 рр. поглиблюється рівень фінансової незабезпеченості делегованих державою повноважень, тобто уряд не виконував свого конституційного обов'язку фінансування повноважень держави, делегованих місцевому самоврядуванню. Була невідповідність між завданнями, поставленими органам місцевого самоврядування, та ресурсами, передбаченими для їх виконання. Щороку такий дефіцит, хоча й несповна, погашався наприкінці року субвенціями з державного бюджету місцевим бюджетам. У таких умовах для стабільного виконання делегованих повноважень органи місцевого самоврядування щороку змушені були відволікати все більше доходів від реалізації власних повноважень.

Неякісне бюджетне планування на центральному рівні призводило до формування дефіциту місцевих бюджетів та погіршувало якість публічних послуг, що надавалися органами місцевого самоврядування. Наслідками зростання ваги обсягу власних доходів місцевих бюджетів, спрямованих на забезпечення делегованих повноважень у 2009–2014 рр. стали недофінансування та занепад житлово-комунальної сфери, місцевого транспорту, відсутність спроможності реалізації необхідних програм місцевого розвитку та покращення якості публічних послуг.

Водночас цілком погіршується економічна структура видатків місцевих бюджетів. Місцеві бюджети насамперед забезпечують виплату заробітної плати працівникам бюджетних установ, оплату енергоносіїв, пільг і субсидій населенню – виконують здебільшого функції «соціального гаманця». У загальному обсязі видатків більшості місцевих бюджетів частка видатків, що припадає на захищені статті, у середньому становить 80–85 %.

Фіскальне значення місцевих податків та зборів (незважаючи на те, що вже декілька років поспіль спостерігаємо збільшення частки таких податкових надходжень від 1,0 % до 8 %) у доходах місцевих бюджетів залишається незначним (основним чинником зростання питомої ваги місцевих податків і зборів стали надходження від єдиного податку, включеного до їх складу з 2011 р. внаслідок прийняття Податкового кодексу; єдиний податок є найвагомішим серед місцевих податків і зборів). І це при тому, що місцеві податки та збори становлять значну частку доходів органів місцевого самоврядування в країнах ЄС, зокрема у Великобританії – 37 %, у Німеччині – 46 %, у Франції – 67 % [5, с. 2–6].

Використання значного резерву зростання надходжень до місцевих бюджетів внаслідок детінізації еко-

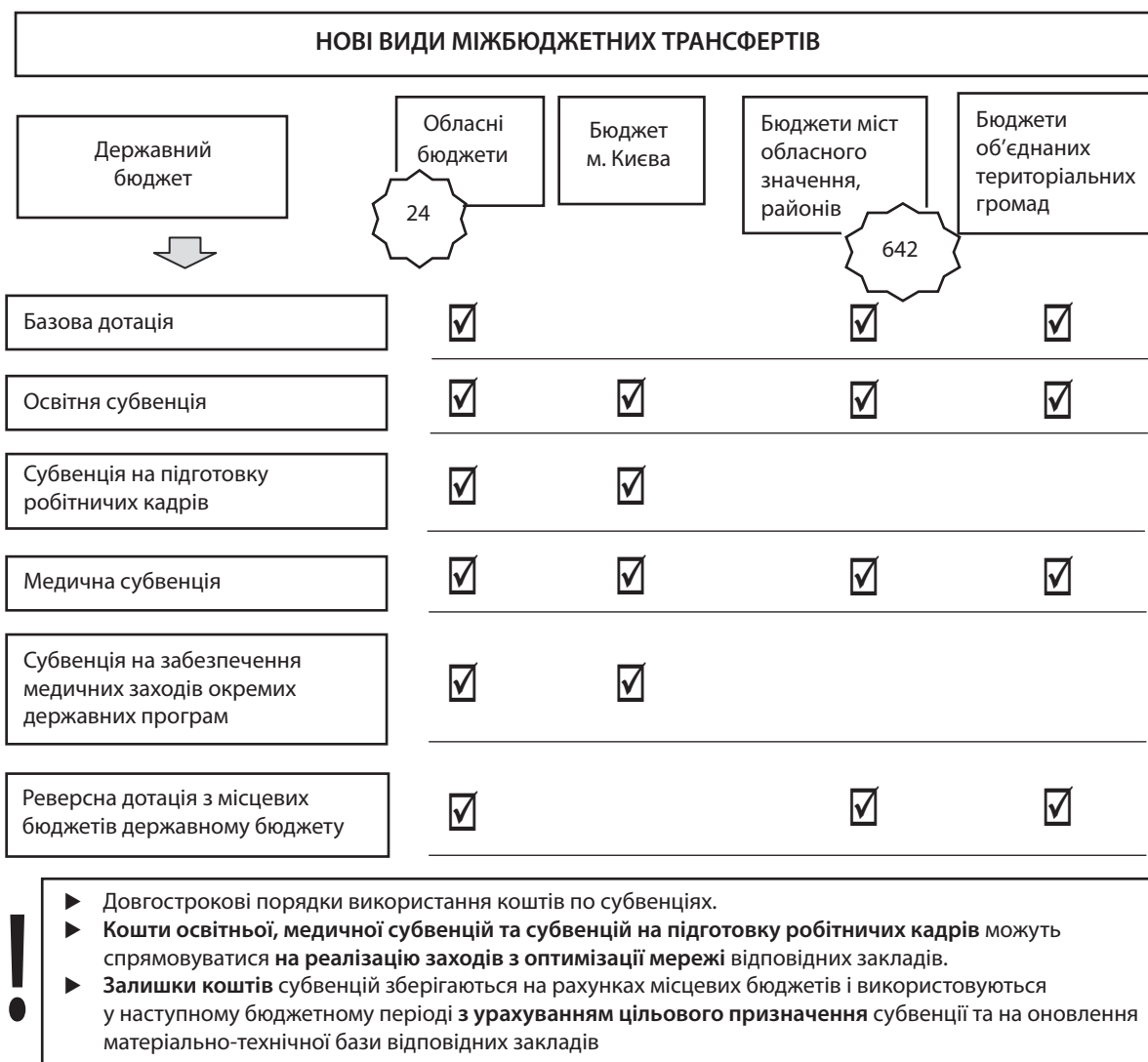

Рис. 2. Нові види міжбюджетних трансфертів з 1 січня 2015 р. [7]

номіки, легалізації заробітних плат сповільнюється реальними повноваженнями з мобілізації таких ресурсів, адже такі завдання насамперед повинна виконувати держава, якісно змінюючи структуру економіки та запускаючи важелі її зростання.

З 1 січня 2015 р. спрощено процедури надання місцевих гарантій та здійснення місцевих запозичень від міжнародних фінансових організацій шляхом запровадження принципу «мовчазної згоди» при погодженні таких операцій з Мінфіном (стаття 74 Бюджетного кодексу України) [1]. Тобто, проект взяття такої позики висилається Мінфіну, і якщо впродовж визначеного часу (місяця) відповідь не надійшла, вважається погодженим. Водночас, розширено коло суб'єктів, яким надано право здійснювати місцеві зовнішні запозичення – таке право мають усі міста обласного значення (стаття 16 Бюджетного кодексу України) [1]. Відповідно, таке право отримають всі громади, що відповідатимуть вимогам законодавства з формування спроможних територіальних громад.

В Україні, відповідно до бюджетного законодавства, з 2012 р. функціонує Державний фонд регіонального розвитку, який займається фінансовим забезпечен-

ням регіонального розвитку. Однак формування його ресурсів з часу впровадження (і аж до 2015 р.) не відповідало вимогам, прописаним у Бюджетному кодексі.

Фінансове забезпечення регіонального розвитку на період до 2020 р. передбачене в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року для реалізації на усій території України завдяки [3]:

- ★ державному фонду регіонального розвитку. Відповідно до законодавства щорічний обсяг державного фонду регіонального розвитку в державному бюджеті становитиме не менш як 1% доходів загального фонду. Орієнтовна сума становить близько 3 млрд грн щороку. Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на здійснення заходів щодо реалізації Стратегії та регіональних стратегій розвитку, виконання державних цільових програм регіонального розвитку, державних програм транскордонного співробітництва, угод щодо регіонального розвитку та програм подолання депресивності окремих територій;

- ✦ коштам галузевих (міжгалузевих) державних цільових програм і бюджетних програм центральних органів виконавчої влади, що спрямовуються на розвиток відповідної сфери у регіонах;
- ✦ субвенціям, іншим трансфертам з державного бюджету місцевим бюджетам;
- ✦ коштам місцевих бюджетів;
- ✦ коштам технічної допомоги ЄС, інших міжнародних донорів, міжнародних фінансових організацій;
- ✦ коштам інвесторів, власних коштів підприємств.

Експерт з децентралізації та розвитку територій А. Ткачук наголошує, що «об'єднані територіальні громади сьогодні вступають в новий етап свого життя. Вони отримали повноваження, ресурси власні та ресурси зовнішні. Вони є відповідальними перед своїми мешканцями за формування комфортного та безпечного середовища проживання. Для цього потрібен розвиток, розвиток прогнозований та вмотивований. Потрібне планування розвитку та планування простору» [9].

Вступив у дію Закон України «Про засади державної регіональної політики» [2], що будує нову систему регіонального розвитку завдяки зміні парадигми регіональної політики, яка враховує позитивний світовий досвід. Закон передбачений Порядком денним асоціації Україна – ЄС та законодавчою основою реалізації нової державної регіональної політики.

ВИСНОВКИ

Отже, розбудова конкурентного регіону, відповідно до нової парадигми в регіональній політиці, відбувається шляхом залучення всіх суб'єктів розвитку та використання потенціалу ключових активів регіону. Тому для підвищення фінансового забезпечення розвитку територій, збільшення частки залучення ресурсів у сучасних умовах необхідними є:

- ✦ виявлення і реалізація прихованого та недооціненого потенціалу розвитку кожного регіону, району, об'єднаної територіальної громади (пошук проектів та результатів для реалізації такої мети). Кожен регіон повинен мати можливість профінансувати, виявити та реалізувати цей прихований і недооцінений потенціал;
- ✦ розвиток проектів «твердої» (всі основні матеріальні активи, які складають економіку. Це, наприклад, транспортна інфраструктура – дороги, залізниці, порти, аеропорти; промислові та комерційні будівлі; системи водопостачання та водовідведення; системи енергетики та зв'язку) та «м'якої» інфраструктури регіону (доступ населення до освіти та навчання, інфраструктури, пов'язаної з якістю життя – парків, закладів для проведення дозвілля, бібліотек, житла, бізнес-підтримки, фінансових послуг тощо) – (креативна економіка);
- ✦ сучасна база регіонального планування для того, щоб отримати фінансування від держави на конкретні проекти. Зміна підходу до моніторингу та оцінки впливу: моніторинг не загальних статистичних показників, а впровадження

проектів. Не лише один індикатор, який працює і використовується – рівень освоєння бюджетних коштів, а кількість створених робочих місць, кількість залучених інвестицій, кількість навчених з певних питань людей та багато інших конкретних результатів реалізації конкретних проектів;

- ✦ регіональні стратегії розвитку регіонів мають відповідати Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Без такої регіональної стратегії та плану заходів з її реалізації регіони не зможуть отримати фінансування з Державного фонду регіонального розвитку;
- ✦ забезпечення ефективної взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування, приватними суб'єктами господарювання та інститутами громадянського суспільства вдосконалення механізму залучення і використання міжнародної технічної допомоги та фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій для підтримки регіонального розвитку для забезпечення успішної реалізації проектів, спрямованих на розвиток регіональної інфраструктури, підвищення якості життя населення, покращення стану навколишнього природного середовища;
- ✦ підвищення рівня підприємницької ініціативи, використання можливостей бізнесу для розвитку територій, підвищення рівня інвестиційної привабливості для реалізації інвестиційних проектів. На інвестиційну привабливість регіонів (сприятливе законодавство, державна та місцева підтримка, інвестиційна активність, очікування інвесторів, ефективність діючих проектів) впливає існуючий інвестиційний потенціал (природно-ресурсний, трудовий, виробничий, інституційний, інфраструктурний торговельний, споживчий, туристично-рекреаційний);
- ✦ підвищення активності громадян. Малі та середні громади мають набагато менше ресурсів, ніж великі та укрупнені. Тому зростає значення можливості виконання багатьох робіт щодо благоустрою населеного пункту його мешканцями завдяки матеріальній чи трудовій підтримці. Особистій ініціативі та внутрішньому переконанню мешканців у необхідності такого внеску для суспільної корисності належить провідне значення в сучасних умовах. Тому процес прийняття рішень про розвиток ОТГ має відповідати побажанням жителів територій, їх очікуванням (щоб дії місцевої влади сприймалися як погоджені з мешканцями, а рішення реалізували виконання таких побажань), націлювати кожного на усвідомлення необхідності проявити громадянську активність, докласти власних зусиль, до реалізації цих рішень;
- ✦ зростання кількості місцевих бюджетів, що мають прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом. Нова система вирівнювання дає змогу залишати більшу частину коштів на

- місцях і є стимулювальною. Якщо раніше з місцевих бюджетів-донорів на користь державного бюджету вилучали весь обсяг перевиконання по доходах, то тепер лише 50 %. Унаслідок цього частина місцевих бюджетів із дотаційних перетворилися на донорів і, таким чином, менше залежать від прийняття рішень у центрі. Зокрема, на 22 % зменшилась кількість дотаційних місцевих бюджетів, з тих, що мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, а на 11,5 % зросла кількість таких бюджетів-донорів. Окрім того, 10,2 % місцевих бюджетів стали повністю збалансованими. У 2014 р. таких бюджетів взагалі не було. Відповідно, дані подано за місцевими бюджетами, які мають прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом України. У 2014 р. їх кількість становила 667, а 2015 р. – 669. Отже, органи місцевого самоврядування зможуть забезпечити своїм громадянам якісніші послуги в бюджетній сфері;
- самостійне регулювання органами місцевого самоврядування ставок податків на нерухомість та землю, а також надання пільг з їх сплати. З метою подальшого вдосконалення системи міжбюджетних відносин та підвищення фінансової спроможності територій необхідно передбачити істотне розширення прав місцевих органів виконавчої влади з питань бюджетної політики. Насамперед, треба підвищити вагомість місцевих податків і зборів, встановити науково обґрунтовані нормативи відрахувань до місцевих бюджетів тощо;
- в умовах глобалізації державно-приватне партнерство можна розглядати як ефективну співпрацю держави (визначає стратегію, правила), органів місцевого самоврядування (діють в інтересах громад) з приватним бізнесом (досвід, знання, фінанси, технології, інновації) не лише для забезпечення сталого розвитку конкретної країни, а й усієї світової спільноти. У контексті практичної реалізації децентралізації необхідно усунути існуючі суперечності в чинному законодавстві з питань державно-приватного партнерства, а також підвищити рівень довіри приватних інвесторів до місцевих органів влади.

Проте варто зазначити, що надмірна децентралізація може підмінити розумну самостійність регіонів на прояви сепаратизму, навіть в унітарних державах. А це загалом вже суперечить економічним інтересам країни. Важливим є розуміння того, що для територіальних громад децентралізація – це передача до них влади, відповідальності, фінансової незалежності, але не їх незалежність одна від одної та від загальнодержавної політики. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від

28.12.2014 р. № 79-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19/paran12#n12>

2. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року» від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

4. Бюджетна система : підручник / С. І. Юрій, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 624 с.

5. Бюджетне забезпечення територіальних громад України: тенденції останніх років [Електронний ресурс] // Галузевий моніторинг № 9. – [Видання в межах Проекту USAID «Ініціатива захисту прав та представлення інтересів місцевого самоврядування в Україні» (ДІАЛОГ)]. – С. 2–6. – Режим доступу : <http://dialogueauc.org.ua/sites/all/sites/dialogueauc.org.ua/files/files/mon9.pdf>

6. Ганущак Ю. І. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (щодо реформи міжбюджетних відносин) : презентація [Електронний ресурс] / Ю. І. Ганущак. – Режим доступу : <http://mx.despro.org.ua:8081/mod/resource/view.php?id=5754>

7. Реформа міжбюджетних відносин в Україні : презентація [Електронний ресурс] // (Закони України від 28 грудня 2014 року «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» №79-VIII та «Про Державний бюджет України на 2015 рік» № 80-VIII). – Режим доступу : <http://mx.despro.org.ua:8081/mod/resource/view.php?id=5763>

8. Соціально-економічний розвиток регіону: механізми державного впливу : монографія / О. П. Крайник та ін. ; Львів. регіон. ін-т держ. управління Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 232 с.

9. Ткачук А. Ф. Державна регіональна політика та розвиток територій в умовах змін. Спеціально для ОТГ / А. Ф. Ткачук [Електронний ресурс]. Інститут Громадянського суспільства. – 2016. – Режим доступу : <http://www.csi.org.ua/derzhavna-regionalna-polityka-ta-rozvytok-terytorij-v-umovah-zmin-spetsialno-dlya-otg/>

10. Boex, J. Fiscal Decentralization and Intergovernmental Finance Reform as an International Development Strategy [Electronic resource] / Jamie Boex // Urban Institute Center On International Development And Governance, IDG Working Paper No. 2009-06. – 25 p. – Mode of access : http://www.urban.org/UploadedPDF/411919_fiscal_decentralization.pdf

11. Dafflon, B. The assignment of functions to decentralized government: from theory to practice / Bernard Dafflon // Handbook of fiscal federalism; [Edited by Ehtisham Ahmad, Giorgio Brosio]. – 2006. – P. 271–305.

12. Sharma, Ch. K. Emerging Dimensions of Decentralization Debate in the Age of Globalization [Electronic resource] / Ch. K. Sharma // MPRA Paper 6734. – University Library of Munich, Germany. – Posted 14. – 2008 (January). – Mode of access : <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/6734/>

13. Weingast, B. Second Generation Fiscal Federalism : Implications for Decentralized Democratic Governance and Economic Development [Electronic resource] / Barry R. Weingast [Conference on New Perspectives on Fiscal Federalism] // Stanford University. – Working Paper. – 2006 (May) – 66 p. – Mode of access : <http://polisci.stanford.edu/faculty/documents/Weingast-second%20generation%20fiscal%20federalism.pdf>

REFERENCES

"Biudzhетne zabezpechennia terytorialnykh hromad Ukrainy: tendentsii ostannikh rokiv" [Budget support local communities

in Ukraine: Trends in recent years]. <http://dialogueauc.org.ua/sites/all/sites/dialogueauc.org.ua/files/files/mon9.pdf>

Boex, J. "Fiscal Decentralization and Intergovernmental Finance Reform as an International Development Strategy" http://www.urban.org/UploadedPDF/411919_fiscal_decentralization.pdf

Dafflon, B. "The assignment of functions to decentralized government : from theory to practice". In *Handbook of fiscal federalism*, 271-305, 2006.

Hanushchak, Yu. I. "Zakon Ukrainy „Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy” (shchodo reformy mizhbiudzhethnykh vidnosyn) : prezentatsiia” [The Law of Ukraine "On Amendments to the Budget Code of Ukraine" (concerning the reform of intergovernmental relations): presentation]. <http://mx.despro.org.ua:8081/mod/resource/view.php?id=5754>

Krainyk, O. P. et al. *Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehionu: mekhanizmy derzhavnoho vplyvu* [Socio-economic development of the region: the mechanisms of state influence]. Lviv: LRIDU NADU, 2011.

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19/paran12#n12>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

"Reforma mizhbiudzhethnykh vidnosyn v Ukraini : prezentatsiia" [The reform of intergovernmental relations in Ukraine: presentation]. <http://mx.despro.org.ua:8081/mod/resource/view.php?id=5763>

Sharma, Ch. K. "Emerging Dimensions of Decentralization Debate in the Age of Globalization". <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/6734/>

Tkachuk, A. F. "Derzhavna rehionalna polityka ta rozvytok terytorii v umovakh zmin. Spetsialno dlia OTH" [State regional policy and development areas in terms of change. Especially for OTG]. <http://www.csi.org.ua/derzhavna-regionalna-polityka-ta-rozvytok-terytorij-v-umovah-zmin-spetsialno-dlya-otg>

Weingast, B. R. "Second Generation Fiscal Federalism : Implications for Decentralized Democratic Governance and Economic Development". <http://polisci.stanford.edu/faculty/documents/Weingast-second%20generation%20fiscal%20federalism.pdf>

Yurii, S. I. et al. *Biudzhetna systema* [The budget system]. Ternopil: TNEU, 2013.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕТОДІВ НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ В ОЦІНЮВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИЗИКІВ

© 2016 ТЕНЕТА В. М.

УДК 330.322:004.89

Тенета В. М. Використання елементів методів нечіткої логіки в оцінюванні інвестиційних ризиків

У статті розглядається проблема оцінювання інвестиційних ризиків в умовах невизначеності. Показано основні аспекти неповноти інформації: неточність, невизначеність та нечіткість й описано причини їх виникнення. Розглянуто сутність основних методів оцінки інвестиційних ризиків: коригування поправки на ризик, аналітичних оцінок, експертних оцінок та виділено їх основні переваги й недоліки. Показано переваги нечіткої логіки в аналізі інвестиційних проектів в умовах невизначеності. Описано алгоритм формування бази правил системи нечіткого виведення. Проаналізовано механізми нечіткого виведення за різними алгоритмами. Розглянуто сутність найбільш поширених пакетів розширення Fuzzy Logic Toolbox і Flex Tool for MatLab Mathworks, Fuzzy TECH, CubiCalc, FIDE, а також пакет JFS. Обґрунтовано необхідність впровадження системи оцінки інвестиційних ризиків на основі нечіткої логіки. Модель може бути використана як основа для створення систем підтримки прийняття рішень з управління інвестиційними ризиками.

Ключові слова: інвестиційні ризики, оцінювання, методи оцінювання, нечітка логіка.

Бібл.: 16.

Тенета Володимир Михайлович – молодший науковий співробітник, кафедра менеджменту, Національна металургійна академія України (пр. Гагаріна, 4, Дніпро, 49600, Україна)

E-mail: tenetav@ukr.net

УДК 330.322:004.89

UDC 330.322:004.89

Тенета В. М. Использование элементов методов нечеткой логики в оценке инвестиционных рисков

Teneta V. M. Using the Elements of Fuzzy Logic Methods in the Evaluation of Investment Risks

В статье рассматривается проблема оценки инвестиционных рисков в условиях неопределённости. Показаны основные аспекты неполноты информации: неточность, неопределённость и нечеткость, описаны причины их возникновения. Рассмотрена сущность основных методов оценки инвестиционных рисков: корректировки поправки на риск, аналитических оценок, экспертных оценок и выделены их основные преимущества и недостатки. Показаны преимущества нечеткой логики в анализе инвестиционных проектов в условиях неопределённости. Описан алгоритм формирования базы правил системы нечеткого вывода. Проанализированы механизмы нечеткого вывода по различным алгоритмам. Рассмотрена сущность наиболее распространенных пакетов расширения Fuzzy Logic Toolbox и Flex Tool for MatLab Mathworks, Fuzzy TECH, CubiCalc, FIDE, а также пакет JFS. Обоснована необходимость внедрения системы оценки инвестиционных рисков на основе нечеткой логики. Модель может быть использована в качестве основы для создания систем поддержки принятия решений по управлению инвестиционными рисками.

The article considers the problem of evaluation of investment risks in the face of uncertainty. The article displays the main aspects of informational incompleteness: inaccuracy, ambiguity, and vagueness, describes their causes. The essence of the basic methods for evaluating investment risks: correction of risk adjustment, analytical estimation, expert estimation has been considered and their main advantages and disadvantages have been allocated. Benefits of fuzzy logic in analyzing investment projects under conditions of uncertainty have been displayed. The algorithm of forming the base of rules in the system for fuzzy output has been described. Mechanisms for fuzzy output have been analyzed by different algorithms. The essence of the most common packages such as Fuzzy Logic Toolbox and Flex Tool for MatLab Mathworks, Fuzzy TECH, CubiCalc, FIDE, as well as JFS package has been considered. The necessity of introducing a system for evaluation of investment risks based on fuzzy logic has been substantiated. The model can be used as a basis for establishing systems for supporting the decision-making in the management of investment risks.

Ключевые слова: инвестиционные риски, оценка, методы оценки, нечеткая логика.

Keywords: investment risks, evaluation, evaluation methods, fuzzy logic.

Библ.: 16.

Bibl.: 16.

Тенета Владимир Михайлович – младший научный сотрудник, кафедры менеджмента, Национальная металлургическая академия Украины (пр. Гагарина, 4, Дніпро, 49600, Україна)

Teneta Vladymir M. – Junior Researcher, Department of Finance, The National Metallurgical Academy of Ukraine (4 Haharina Ave., Dnipro, 49600, Ukraine)

E-mail: tenetav@ukr.net

E-mail: tenetav@ukr.net

Розробка інвестиційних проектів практично завжди відбувається в умовах неповноти інформації, що сприяє певній невизначеності результатів реалізації цих проектів. Невизначеність пов'язана з відсутністю можливості підбору відповідної технології оцінювання ризику при обмеженій інформації. У таких умовах, у процесі оцінки факторів невизначеності, вправданим є застосування елементів нечіткої логіки.

У роботах [1, 2] достатньо визначено проблеми оцінки вартості інвестиційних проектів та урахування впливу ризиків на оцінку вартості. Проблеми багатокритеріального оцінювання розглядалися у роботах [3–5]. Можливості практичного використання нечіткої логіки широко досліджуються сучасними вченими [6–8]. Ана-

ліз публікацій показує глибоку ступінь розробки теоретичних основ нечітко-множинних методів, а також їх додатків у технічних галузях знань і галузях виробництва. Однак чітко виявився недолік використання подібних методів у інвестиційному аналізі, особливо у питаннях зняття суб'єктивізму експертних методів. Можливості оцінки інвестиційних ризиків за допомогою нечіткої логіки в літературі представлені недостатньо, що говорить про необхідність проведення досліджень в даному напрямку і підтверджує актуальність теми статті.

Метою даної статті є аналіз можливостей сучасного інструментарію оцінювання інвестиційних ризиків та обґрунтування можливостей його розширення за рахунок використання елементів нечіткої логіки.

Управління ризиком вимагає випереджаючого мислення та передбачає проведення ретельного аналізу умов для прийняття рішень. Будь-яке рішення потребує якісної інформації. Але особа, яка приймає рішення (ОПР), враховуючи багато критеріїв, наявні обмеження, що накладаються зовнішнім середовищем на можливі рішення, змушена виходити зі своїх уявлень про ефективність можливих альтернатив і важливість різних критеріїв та базується на власній суб'єктивній оцінці. Іноді ці оцінки є єдиною прийнятною альтернативою в умовах об'єднання різнорідних параметрів розв'язуваної проблеми в єдину модель, що дозволяє оцінювати варіанти рішень. Інформація, що використовується в інвестиційному аналізі, практично ніколи не буває абсолютно точною та достовірною. Це пов'язано як зі складністю проекту та неповнотою інформації, так і з непридатністю обраних методів для його аналізу.

Огляд робіт [9, 10] дозволяє виділити три основні аспекти неповноти: неточність, невизначеність і нечіткість. Невизначеність прийнято розділяти на три класи: невизначеність, пов'язана з неповнотою знань про проблему; невизначеність, пов'язана з неможливістю точного врахування реакції навколишнього середовища на дії ОПР; неточне розуміння цілей оцінювання. При оцінюванні інвестиційних проектів в умовах невизначеності можна виділити два основні моменти: невизначеність необхідно мінімізувати за допомогою уточнення інформації як кількісно, так і якісно; невизначеність потрібно формалізувати і врахувати при оцінці ризиків та вартості проектів. Достовірність оцінки прямо залежить як від ступеня невизначеності та якості вихідної інформації, так і від вибору математичного апарату, що враховує фактори невизначеності. Аналіз ризиків спрямований на досягнення таких основних цілей [5]:

- ✦ формування в ОПР цілісної картини ризиків, що загрожують інтересам організації;
- ✦ ранжування ризиків за ступенем впливу на діяльність організації та виявлення серед них найбільш небезпечних;
- ✦ зіставлення альтернативних варіантів проектів і технологій; створення баз даних і баз знань для експертних систем;
- ✦ обґрунтування заходів щодо зниження ризиків.

У результаті аналізу робиться висновок про прийнятність ризиків і організовується система управління ризиками, здатна забезпечити достатній рівень захисту організації з урахуванням можливості реалізації виявлених ризиків.

Можна визначити такі методи оцінки ризиків: *методи коригування поправки на ризик, методи аналітичних оцінок, методи експертних оцінок*. Основна ідея коригування поправки на ризик полягає у використанні норми дисконту, яка вважається безризиковою або мінімально прийнятною, з подальшим додаванням до неї величини необхідної премії за ризик та розрахунком критеріїв ефективності інвестиційного проекту – NPV, IRR, PI. Рішення приймається згідно з правилом обраного критерію. Найбільш придатний метод коригування – метод CCM (Cumulative Capital Model).

До групи аналітичних відносяться статистичні та імовірнісні методи оцінки ризику. Статистичні методи ґрунтуються на дослідженні статистики втрат, що мали місце в аналогічних видах діяльності, визначенні частоти появи певних рівнів втрат і прогнозуванні їх ймовірності. Імовірнісні методи базуються на математичних підходах. Широке поширення в даній групі отримало імітаційне моделювання, результати якого доповнюють статистичним аналізом та прогнозними моделями сценаріїв. Основний недолік цих методів полягає в залежності результатів від якості створеної прогнозної моделі. Удосконалення і практичне застосування методів даної групи привело до розробки аналізу чутливості і методу сценаріїв. У загальному випадку він зводиться до дослідження залежності результуючого показника від варіації значень показників, що беруть участь в його визначенні. Головним недоліком даного методу є те, що зміна одного фактору розглядається ізольовано, тоді як на практиці всі економічні чинники в тій чи іншій мірі пов'язані між собою. Метод сценаріїв дозволяє поєднати дослідження чутливості результуючого показника з аналізом імовірнісних оцінок його відхилень. У цілому метод сценаріїв дозволяє отримувати наочну картину для різних варіантів реалізації проектів, а також надає інформацію про чутливість і можливі відхилення. Водночас, метод має ряд недоліків, а саме – для використання даного методу експерту необхідно знати найбільш вірогідний, песимістичний та оптимістичний сценарії розвитку, проте, якщо середовище реалізації проекту дуже рухливе, то прогнозувати сценарії важко [11].

У роботі [12] проведено ранжування методів аналітичної діагностики показників. Автором було виділено 5 груп методів – традиційні методи (порівняння, деталізація, ситуаційний аналіз, експертні методи, побудова угруповань); методи побудування інтегральних показників та бальних оцінок (методи суми місць, метод підсумування, метод геометричної середньої, метод відстаней, метод відхилень від норм, кластерний аналіз, угруповання бальних оцінок); методи стохастичного факторного аналізу (кореляційно-регресійний аналіз, непараметричні методи оцінювання зв'язку, дисперсійний аналіз); методи детермінованого факторного аналізу (індексний аналіз, логарифмічний метод, інтегральний метод, ланцюгові підстановки, абсолютні різниці); методи оптимізаційного вирішення економічних завдань (лінійне програмування, теорія ігор, теорія масового обслуговування, метод побудови дерева рішень, дослідження операцій). Найбільш поширеними, та, на думку автора, найбільш придатними є методи побудування інтегральних показників та бальних оцінок (рейтинг методів у групі від 3,71 до 4,29), найменш затребуваними є методи оптимізаційного вирішення економічних завдань (рейтинг від 2,86 до 3,00).

Експертні оцінки є основним методом дослідження в загальній кваліметрії, вони використовують евристичні можливості людини, дозволяючи на основі знання, досвіду та інтуїції фахівців, що працюють в даній сфері, отримати оцінку досліджуваних явищ. Го-

ловна умова експертної оцінки – виключення взаємного впливу експертів один на одного. До основних типів експертних оцінок відносять кількісну оцінку, бальну оцінку та ранжування (упорядкування множини об'єктів відповідно до зменшення їх значимості). Для аналізу кількісними методами якісної експертної інформації використовують спеціальні так звані вербально-числові шкали. Поширеною є вербально-числова шкала Харінгтона, тобто шкала відповістей словесних оцінок числовим [13]. У сучасній літературі широко описано метод Дельфі як один з найбільш відомих методів формування неупереджених групових оцінок експертів при проведенні експертиз. Для цього методу характерні три особливості: анонімність, регульований зворотний зв'язок, групові оцінки. Анонімність досягається завдяки використанню системи питань та способів особистого опитування. Методика отримання експертної оцінки в більшості випадках включає такі пункти: формування цілі експертизи та питань для експертів; формування правил проведення опитування або характеристики взаємин; формування груп експертів; вибір способу оцінки компетентності експертів; формування правил обробки думок експертів; проведення опитування і визначення групових оцінок; визначення ступеня узгодженості експертів. Основний недолік експертних оцінок – це суб'єктивізм, який, певною мірою, зменшують завдяки правильній організації проведення експертизи, застосуванню кількісних методів, груповій обробці результатів, тощо.

Аналіз застосування традиційних методів оцінки інвестиційних ризиків в умовах неповної або неточної інформації показує їх обмеженість, недостатню точність та надійність результатів. Значно посилює ненадійність оцінок відсутність точних числових характеристик, наявність вербального опису ризикової ситуації та її наслідків. Відповіді експерта зазвичай виміряні порядковою шкалою, є результатами порівнянь, об'єктами нечислової природи, але не є числами. У цих умовах заслуговує на увагу використання методів нечіткої логіки, які ближче за духом до людського мислення, ніж традиційні логічні системи. Нечітка логіка забезпечує ефективні засоби відображення нечіткості інформації, а наявність математичних засобів її відображення дозволяє побудувати модель, адекватну реальності.

У даний час серед додатків нечіткої логіки можна відзначити такі області: класифікація та аналіз даних, висновок в умовах невизначеності та проблеми прийняття рішень. Основними перевагами нечіткої логіки при вирішенні економічних задач є [6]: можливість оперувати вхідними даними, заданими нечітко: наприклад, значеннями, що безупинно змінюються в часі (динамічні задачі), значеннями, які неможливо задати однозначно (результати статистичних опитувань та ін.); можливість нечіткої формалізації критеріїв оцінки і порівняння; можливість проведення якісного оцінювання як вхідних даних, так і вихідних результатів; можливість проведення швидкого моделювання складних динамічних систем і їхній порівняльний аналіз із заданим ступенем точності: оперуючи принципами поведінки системи, описаними нечіткими методами, по-перше, не витрача-

ється багато часу на з'ясування точних значень змінних і упорядкування рівнянь, що їх описують, по-друге, можна оцінити різні варіанти вихідних значень.

Розрізняють два типи нечіткої інформації залежно від області визначення нечітких множин. До першого типу належать нечіткі множини, певні на деякій числовій безлічі, наприклад на інтервалі дійсних чисел. У цьому випадку говорять про нечіткі множини як про нечіткі величини, а безліч приймає назву числової шкали. Прикладами нечітких величин є нечіткі числа і нечіткі інтервали. До другого типу належать нечіткі множини, які належать до нечислової безлічі, наприклад, безлічі правил і фактів експертної системи, безлічі цілей або альтернатив. У цьому випадку говорять про нечітку безліч як про безліч нечітких об'єктів. Визначення, інтерпретація та обробка нечітких множин цих двох типів залежно від галузі використання можуть істотно відрізнятися між собою.

Взагалі, використання систем нечіткого виведення – це процес отримання нечітких висновків про управління об'єктом на основі нечітких умов або передумов, що представляють собою інформацію про поточний стан об'єкта. Цей процес поєднує в собі всі основні концепції теорії нечітких множин: функції приналежності, лінгвістичні змінні, методи нечіткої імплікації тощо. При використанні нечіткої логіки важливе значення має підбір функцій приналежності. Основними видами функцій приналежності є кусково-лінійні, Z-образні, S-образні та П-подібні функції [14]. При виборі функцій приналежності використовуються непрямі та прямі методи. При відсутності або неможливості кількісної оцінки досліджуваних параметрів використовуються непрямі методи побудови функцій приналежності (наприклад, метод парних порівнянь), в іншому випадку використовуються прямі методи (методи відносних частот, параметричний, інтервальний і т. ін.).

У загальному вигляді до основних етапів нечіткого виведення відносять формування бази правил системи нечіткого виведення, фазифікацію вхідних змінних, агрегування підумов у нечітких правилах продукцій, активізацію або композицію підзаключень у нечітких правилах продукцій, акумулювання висновків нечітких правил продукцій, дефазифікацію вихідних змінних.

База правил системи нечіткого виведення призначена для формального подання емпіричних знань експертів у формі нечітких продукційних правил, яка відображає знання експертів про методи управління об'єктом в різних ситуаціях, характер його функціонування в різних умовах, тобто містить формалізовані людські знання. Вона може бути сформовано на основі такого алгоритму. На першому етапі генерується множина правил, виходячи з визначених можливих поєднань вхідних і вихідних параметрів. Найчастіше база правил має вигляд структурованого тексту, напр.: Правило 1. Якщо «Умова_A1» або «Умова_B1», ТО «Наслідок_C1». При цьому база нечітких правил повинна відповідати структурі *MISO* (*MultipleInput-Single Output*), у якій двом вхідним змінним відповідає одна вихідна. На другому етапі з метою проведення ранжирування правил за ступенем

важливості кожному правилу надають ваговий коефіцієнт. На третьому етапі проводиться виключення правил, які суперечать один одному та в яких однакові причини призводять до різних висновків. База правил нечіткого виводу включає в себе множину правил нечітких продукцій, найменування входних і вихідних лінгвістичних змінних. Матриця правил і сформовані на її основі правила є основою системи нечіткого логічного виведення.

Фазифікація (введення нечіткості) – це установка відповідності між чисельним значенням входної змінної системи нечіткого виведення і значенням функції приналежності відповідного їй терму лінгвістичної змінної. На етапі фазифікації значенням всіх входних змінних системи нечіткого виведення ставляться у відповідність конкретні значення функцій приналежності відповідних лінгвістичних.

Агрегування – це процедура визначення ступеня істинності умов по кожному з правил системи нечіткого виведення. При цьому використовуються отримані на етапі фазифікації значення функцій приналежності термів лінгвістичних змінних. У процедурі активації функція приналежності до підзаключень може бути визначена за допомогою методів нечіткої композиції, таких як *prod-активізація*, *min-активізація*, *average-активізація*. З метою знаходження функції приналежності для вихідних лінгвістичних змінних використовують процедуру акумуляції, за допомогою якої проходить акумулювання всіх ступенів істинності заключень. Поєднання функцій приналежності всіх підзаключень проводиться, як правило, класичним *max-об'єднанням*, а також алгебраїчним, граничним або драстичним об'єднанням. Далі використовують процедуру дефазифікації, тобто процедуру приведення до чіткості, яка дає можливість на основі значень входних змінних різної природи отримати результати у вигляді чіткого кількісного значення. Існують різні методи дефазифікації, тому вибір і застосування того чи іншого методу залежить від типу об'єкта моделювання. Найпростіший метод зводиться до вибору значення вихідного параметра з максимальним значенням функції приналежності. Найбільш розповсюджені методи центру тяжіння (*Centre of Gravity*), центру площі (*Centre of Area*), лівого або правого модального значення. Поширено п'ять основних схем нечіткого виведення: алгоритм Мамдані (*Mamdani*), алгоритм Цукamoto (*Tsukamoto*), алгоритм Сугено (*Sugeno*), алгоритм Ларсена (*Larsen*), спрощена схема нечіткого виведення. Найбільше розповсюдження отримав алгоритм Мамдані, перевагою якого є прозорість та інтуїтивна зрозумілість створених на його основі нечітких баз, тоді як при використанні інших алгоритмів виникають труднощі при виборі лінійних залежностей між досліджуваними параметрами [15].

У даний час існує велика кількість програмного забезпечення, що використовує теорію нечітких множин. Найбільшого поширення набули пакети розширення *Fuzzy Logic Toolbox* і *Flex Tool for MatLab Mathworks*, *Fuzzy TECH*, *CubiCalc*, *FIDE*, а також пакет *JFS*. При моделюванні складних технічних систем найбільш універсальні *Fuzzy TECH* і *Fuzzy Logic Toolbox for MatLab*.

У *Fuzzy TECH* реалізовані методи структурної адаптації нечіткої моделі та методи генерації нечітких правил «Якщо-То». У пакеті *Fuzzy Logic Toolbox for MatLab* застосовуються метод субтрактивної кластеризації та технологія, що здійснює настройку функцій приналежності з використанням методу зворотного поширення помилок. Різні алгоритми та еволюційні обчислення в методах налаштування нечітких моделей у пакеті *Fuzzy Logic Toolbox for MatLab* відсутні, але вони доступні в спеціалізованому комерційному пакеті розширення *Flex Tool* компанії *Супар Sys*. У даному пакеті реалізовано три типи функцій приналежності, десять способів нечіткої імплікації, два алгоритми нечіткого виводу (Мамдані, Сугено), 19 способів суперпозиції нечітких множин і вісім методів дефазифікації. Для навчання моделі використовуються такі генетичні алгоритми: стандартний, модифікований (*Micro-GA*) і стійкий (*Steady State GA*) [16].

ВИСНОВКИ

Ідентифікація інвестиційних ризиків підприємства зумовлює необхідність їх оцінювання. Використовуючи нечітку логіку для обробки недетермінованих даних, можна оперувати лінгвістичними змінними, які є більш природними для людського розуміння при описанні елементів економічних систем.

Використання математичного апарату нечіткої логіки дає можливість експертам працювати зі змінними, опис яких наявний тільки в якісних категоріях (у інтервальному вигляді) без використання середніх значень, або рангів. Така модель нечутлива до кількості входних даних: при зміні ризикових факторів відповідно змінюється лише кількість правил виведення, але логіка моделі при цьому не змінюється. Це дозволяє використовувати модель для оцінки не тільки інвестиційних ризиків, але і ризиків функціонування підприємства взагалі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бэйли / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 1028 с.
2. Гитман Л. Дж. Основы инвестирования / Л. Дж. Гитман, М. Д. Джонк / Пер. с англ. – М.: Дело, 1997. – 488 с.
3. Ansell, J. Risk, Analysis, Assessment and Management / Edited by Jake Ansell and Frank Wharton. – N.Y.: J.Wiley & Sons Ltd., 1992. – 482p.
4. Анализ данных и процессов : учеб. пособие / [А. А. Барсегян, М. С. Куприянов, И. И. Холод и др.]. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб.: БХВ-Петербург, 2009. – 512 с.
5. Вітлінський В. В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику / В. В. Вітлінський. – К.: Деміур, 1996. – 212 с.
6. Асаи К. Прикладные нечеткие системы / К. Асаи, Д. Ватада, С. Иваи и др.; под ред. Т. Тэрано, К. Асаи, М. Сугено. – М.: Мир, 1993. – 368 с.
7. Матвійчук А. В. Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка : монографія / А. В. Матвійчук. – К.: КНЕУ, 2011. – 439 с.
8. Алтуний А. Е. Модели и алгоритмы принятия решений в нечетких условиях : монография / А. Е. Алтуний, М. В. Семухин. – Тюмень : Издательство Тюменского государственного университета, 2000. – 352 с.
9. Экспертные системы. Принципы работы и примеры : производственное издание / А. Брукинг, П. Джонс, Ф. Кокс и др. ;

Под ред. Р. Форсайта / Пер. с англ. С. И. Рудаковой. – М.: Радио и связь, 1987. – 224 с.

10. Алтунин А. Е. Модели и алгоритмы принятия решений в нечетких условиях : монография / А. Е. Алтунин, М. В. Семухин. – Тюмень : Издательство Тюменского государственного университета, 2000. – 352 с.

11. Ярушкина Н. Г. Методы нечетких экспертных систем в интеллектуальных САПР / Н. Г. Ярушкина. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1997. – 107 с.

12. Локтионова Ю. А. Механизм обеспечения экономической безопасности предприятия / Ю. А. Локтионова // Социально-экономические явления и процессы. – 2013. – № 3. – С. 91–98.

13. Harrington, E. C. The Desirability Function / Edwin C. Harrington, Jr. // Industrial Quality Control. – 1965. – April. – P. 494–498.

14. Раскин Л. Г. Нечеткая математика : монография / Л. Г. Раскин, О. В. Серая. – Харьков : Парус, 2008. – 352 с.

15. Вовк В. М. Математичні методи дослідження операцій в економіко-виробничих системах : монографія / В. М. Вовк. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 584 с.

16. Леоненков А. В. Нечеткое моделирование в среде MATLAB и fuzzyTECH / А. В. Леоненков. – СПб. : БХВ-Петербург, 2005. – 736 с.

Науковий керівник – Козенков Д. Є., кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту Національної металургійної академії України (Дніпро)

REFERENCES

Ansell, J. *Risk, Analysis, Assessment and Management*. New York: J. Wiley & Sons Ltd., 1992.

Asai, K. *Prikladnyye nechetkiye sistemy* [Applied fuzzy systems]. Moscow: Mir, 1993.

Altunin, A. E., and Semukhin, M. V. *Modeli i algoritmy priniatiya resheniy v nechetkikh usloviyakh* [Models and algorithms of decision-making in fuzzy environment]. Tyumen: Izd-vo Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta, 2000.

Barsegyan, A. A. *Analiz dannykh i protsessov* [The analysis data and processes]. St. Petersburg: BKhV-Peterburg, 2009.

Bruking, A. et al. *Ekspertnyye sistemy. Printsipy raboty i primery* [Expert systems. The principles and examples]. Moscow: Radio i svyaz, 1987.

Gitman, L. Dzh., and Dzhonk, M. D. *Osnovy investirovaniya* [Investing Basics]. Moscow: Delo, 1997.

Harrington, Edwin C. "The Desirability Function". *Industrial Quality Control*, April (1965): 494-498.

Loktionova, Yu. A. "Mekhanizm obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya" [Mechanism to ensure the economic security of the enterprise]. *Sotsialno-ekonomicheskoye yavleniya i protsessy*, no. 3 (2013).

Leonenkov, A. V. *Nechetkoye modelirovaniye v srede MATLAB i fuzzyTECH* [Fuzzy modeling in MATLAB environment and fuzzyTECH]. St. Petersburg: BKhV-Peterburg, 2005.

Modeli i algoritmy priniatiya resheniy v nechetkikh usloviyakh [Models and algorithms of decision-making in fuzzy environment]. Tyumen: Izd-vo Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta, 2000.

Matviichuk, A. V. *Shtuchnyi intelekt v ekonomitsi: neironni merezhi, nechetka lohika* [Artificial intelligence in the economy: neural networks, fuzzy logic]. Kyiv: KNEU, 2011.

Raskin, L. G., and Seraya, O. V. *Nechetskaya matematika* [Fuzzy math]. Kharkiv: Parus, 2008.

Sharp, U., Aleksander, G., and Beyli, Dzh. *Investitsii* [Investments]. Moscow: INFRA-M, 1998.

Vovk, V. M. *Matematychni metody doslidzhennia operatsii v ekonomiko-vyrobnychyykh systemakh* [Mathematical methods of operations research in the economic and production systems]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2007.

Vitlinskyi, V. V. *Analiz, otsinka i modeliuvannya ekonomich-noho ryzyku* [Analysis, assessment and modeling economic risks]. Kyiv: Demiur, 1996.

Yarushkina, N. G. *Metody nechetkikh ekspertnykh sistem v intellektualnykh SAPR* [Methods of fuzzy expert systems into intelligent CAD]. Saratov: Izd-vo Sarat. un-ta, 1997.

ОСОБЕННОСТИ РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ ПОДСИСТЕМЫ СРАВНИТЕЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО МОНИТОРИНГА В СИСТЕМАХ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ И ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СУБЪЕКТОВ СФЕРЫ

© 2016 ТКАЧЕНКО С. А.

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Особенности решения задач подсистемы сравнительного экономического мониторинга в системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов сферы

В статье реализованы задачи сравнительной оценки качества работы внутрихозяйственных производственных подразделений в системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов сферы. Реализация сравнительной оценки результатов производственно-хозяйственной деятельности подразделений с помощью эконометрической модели позволяет: объективно установить критерии оценки деятельности структурных подразделений основного и вспомогательного производства предприятия (объединения); уменьшить затраты времени на подведение итогов внутрихозяйственной активности; устранить возможность получения ошибочных результатов сравнения; получить материал для проведения сравнительного мониторинга работы подразделений по всему комплексу хозяйственных показателей. Среди перспектив дальнейших исследований в данном направлении – вопрос, связанный с особенностями решения ретроспективных (последующих) задач функции экономического мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов сферы.

Ключевые слова: производственный, внутрихозяйственный, задача, мониторинг, сравнительная оценка, подразделение, подсистема, работа, качество.

Рис.: 1. Формул.: 11. Библ.: 15.

Ткаченко Сергей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры учёта и аудита, исполняющий обязанности ректора Международного технологического университета «Николаевская политехника» (ул. Рабочая, 2а, Николаев, 54029, Украина)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Особливості вирішення завдань підсистеми порівняльного економічного моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів сфери

У реалізовано завдання порівняльної оцінки якості роботи внутрішньогосподарських виробничих підрозділів у системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів сфери. Реалізація порівняльної оцінки результатів виробничо-господарської діяльності підрозділів за допомогою економічної моделі дозволяє: об'єктивно встановити критерії оцінки діяльності структурних підрозділів основного та допоміжного виробництва підприємства (об'єднання); зменшити витрати часу на підбиття підсумків внутрішньогосподарської активності; усунути можливість отримання помилкових результатів порівняння; отримати матеріал для проведення порівняльного моніторингу роботи підрозділів по всьому комплексу господарських показників. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямку – питання, пов'язане з особливостями вирішення ретроспективних (подальших) завдань функції економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів сфери.

Ключові слова: виробничий, внутрішньогосподарський, завдання, моніторинг, порівняльна оцінка, підрозділ, підсистема, робота, якість.

Рис.: 1. Формул.: 11. Бібл.: 15.

Ткаченко Сергій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, виконуючий обов'язки ректора Міжнародного технологічного університету «Миколаївська політехніка» (вул. Робоча, 2а, Миколаїв, 54029, Україна)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

UDC 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Tkachenko S. A. Peculiarities in Solving Tasks of the Subsystem for Comparative Economic Monitoring in the Systems for Strategic Regulation of Regional Structures and Territorial Organization of the Entities Pertaining to the Sphere

The article implements the tasks of the comparative evaluation of the performance by intra-entity production units in the systems for strategic regulation of regional structure and territorial organization of the entities pertaining to the sphere. Implementation of comparative evaluation of the results of production-economic activity by units, using an econometric model, provides for: objectively setting criteria for evaluation of activity of structural subdivisions of enterprise (association) aimed at both the main and the auxiliary production; reducing the time spent on summing up the results of economic activity; eliminating the possibility of getting erroneous results of comparison; receiving material for comparative monitoring of units' activities across the entire range of economic indicators. Among the prospects for further research in this direction, there is the issue related to the peculiarities of solving the retrospective (subsequent) tasks of economic monitoring in the functionally developed systems for strategic regulating the regional structure and territorial organization of the entities pertaining to the sphere.

Keywords: production, intra-entity, task, monitoring, comparative evaluation, unit, subsystem, job, quality.

Fig.: 1. Formulae: 11. Bibl.: 15.

Tkachenko Serhii A. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Acting Rector of the International Technological University «Mykolaiv Polytechnic» (2a Robocha Str., Mykolaiv, 54029, Ukraine)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

Особенности функционально развитого решения задач сравнительного экономического мониторинга заключаются в следующем: ориентация на исследование деятельности совокупности подразделений, предприятий, объединений, регионов, отраслей; периодичность решения, которая обуславливается, главным образом, периодич-

ностью поступления информации, необходимой для проведения сравнений; применение небольшого перечня нормальных (типовых) предписаний (алгоритмов) решения задач; наличие значительно большего числа информационных связей как с задачами подсистемы экономического мониторинга, так и с задачами других функционально развитых подсистем, организация

решения комплекса задач, как правило, по заранее составленному расписанию или эпизодическим запросам конкретных категорий пользователей и так далее. Так, одной из экономико-аналитических задач, решаемых в рамках подсистемы экономического мониторинга и входящих в блок сравнительного мониторинга, является сравнительная оценка качества работы внутрихозяйственных производственных подразделений. По объектам исследования данная задача относится к комплексу задач мониторинга готовой продукции и работы. Назначение задачи сравнительной оценки качества работы внутрихозяйственных производственных структурных подразделений заключается в формировании и представлении в отдел труда и заработной платы, аппарат (бюро) подсистемы экономического мониторинга планово-производственного отдела, а также подразделениям, информации о результатах работы подразделений за месяц, квартал, год, которая необходима, с одной стороны, для подведения итогов внутрихозяйственной производственной активности, и с другой – для сравнительного экономического мониторинга работы подразделений. При этом информация представляется в разрезе отдельных групп подразделений (основные и вспомогательные) и по основным подразделениям предприятия (объединения) в целом, как с учётом, так и без учёта выполнения плана по руководящим (директивным) показателям.

Современный передовой практический опыт реального сектора национальной экономической системы страны и выполненные научные исследования работ таких ведущих учёных-экономистов, как В. Ю. Авакумов [1], Е. Ю. Аветисова [2], Д. В. Битуева [3], Р. В. Еремин [4], С. О. Князев [5], Е. В. Корытова [6], Е. В. Лапковская [7], А. И. Мамьянов [8], Д. В. Мельниченко [9], В. И. Мухин [10], Н. П. Паздникова [11], О. А. Прокопьев [12], В. В. Сидорчев [13], Д. П. Тоголева [14], А. И. Фролова [15] и др., убедительно свидетельствуют, что применяемые на промышленных предприятиях, научно-производственных объединениях традиционные методы сравнительной оценки между подразделениями затрудняют принятие решений относительно ранжирования подразделений при оценке их деятельности и подведении итогов активности, так как комиссии приходится оценивать работы многих подразделений по целому ряду показателей одновременно. Данная процедура усложняется ещё и тем, что рассматриваемые показатели имеют неодинаковую важность и представляются нередко в различных единицах измерения. В этих условиях не исключается возможность ошибочных выводов (конклюдзий) и субъективности умозаключений, оценок результатов работы, др.

Целью данной статьи является реализация задачи сравнительной оценки качества работы внутрихозяйственных производственных подразделений в системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов сферы, др.

Теоретико-методологической основой данной научной статьи выступает диалектический метод и основные положения теории функции сравнительного мони-

торинга, системы регулирования. В процессе исследования использовались следующие методы: *абстрактно-логический* (для теоретического обобщения и формулирования выводов); *монографический* (при исследовании теоретических методик сравнительного мониторинга, системы регулирования); *экономико-статистический, расчётно-конструктивный, сравнительный* (при мониторинге состояния применяемых на предприятиях традиционных методов сравнительной оценки между подразделениями); *группировки* (с целью приведения программы (алгоритма) современного решения задачи сравнительной оценки качества работы внутрихозяйственных производственных подразделений); *метод экономико-математического моделирования* (при рассмотрении эконометрической модели сравнительной оценки результатов производственно-хозяйственной деятельности подразделений); *графический* (при построении укрупненной блок-схемы алгоритма современного решения задачи сравнительной оценки качества работы внутрихозяйственных производственных подразделений).

При подготовке задачи к решению один раз в начале года группа экспертов производит ранжирование показателей производственно-хозяйственной деятельности подразделений основного производства и подразделений вспомогательного производства. Количество экспертной группы может быть любым. В общий состав экспертной комиссии обычно включаются работники структурных подразделений, ведущие специалисты административно-управленческого персонала и представители общественных организаций, что позволяет с достаточной степенью объективности рассчитывать коэффициент значимости для каждого показателя. При расчёте коэффициентов значимости используется метод статистической обработки экспертных оценок, основанный на законе сравнительных суждений. Полученные результаты ранжирования показателей служат исходной базой для процесса решения конкретной задачи.

Кроме результатов ранжирования показателей, исходной информацией для решения задачи являются месячные, квартальные и годовые отчёты внутренних структурных подразделений по установленному перечню показателей. В этой связи для всех групп основных подразделений должен быть установлен одинаковый по количеству и содержанию перечень показателей оценки производственно-хозяйственной деятельности. В случае отсутствия у каких-либо подразделений того или иного показателя он должен быть заменён равнозначным. Поскольку подразделения вспомогательного производства при подведении общих итогов по промышленному предприятию (объединению) не объединяются с основными подразделениями, то для них формулируется свой локальный перечень показателей. Перечень показателей как для основных, так и для вспомогательных структурных подразделений может быть любым.

Все показатели производственно-хозяйственной деятельности внутренних структурных подразделений дифференцируются на инструктивные (директивные)

и учитываемые. Подразделение, не выполнившее план хотя бы по одному циркулярному (директивному) показателю, в расчётах по подведению итоговых информационных данных активности не участвует. Степень же выполнения плана по учитываемым показателям не влияет на участие структурных подразделений в подведении общих итогов активности.

Здесь необходимо акцентировать внимание на том, что коэффициенты значимости рассчитывают только для распорядительных (директивных) показателей.

При решении задачи допускаются следующие единицы измерения предписанных (директивных) показателей: проценты, коэффициенты, выполнено (не выполнено); экономия (перерасход), абсолютные величины. Такое разнообразие единиц показателей, с одной стороны, позволяет решать задачу в условиях различных промышленных предприятий и производственных объединений без кардинальной перестройки внутрихозяйственной отчётности, что существенно повышает уровень образцовости (типичности) задачи, но, с другой – требует введения в задачу специального блока настройки на различные единицы измерения, что несколько ухудшает временные характеристики решения задачи. Учитываемые показатели могут иметь любые единицы измерения (проценты, количество случаев, оценка в баллах и другие).

Результаты ранжирования показателей по основному и вспомогательному производствам и результаты производственно-хозяйственной деятельности подразделений в виде стандартных первичных документов передаются в отдел функционально развитой системы стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов сферы для формирования информационных данных на электронных цифровых носителях.

В задаче используются следующие сосредоточения (массивы) исходной и справочной информации: результаты ранжировки (ранжирования) показателей производственно-хозяйственной деятельности структурных подразделений основного производства; результаты показателей производственно-хозяйственной деятельности структурных подразделений вспомогательного производства; коэффициенты значимости показателей производственно-хозяйственной деятельности структурных подразделений основного производства; коэффициенты значимости показателей производственно-хозяйственной деятельности структурных подразделений вспомогательного производства; результаты расчёта за предыдущий месяц; результаты расчёта за предыдущий квартал; результаты расчёта за предыдущий год и многое другое.

В результате решения задачи выходные документы формируются в сводной (табличной) форме, характеризуя результаты производственно-хозяйственной деятельности структурных подразделений за соответствующий календарный период. Выходные документы формируются в одном экземпляре и затем множатся. Формы, отражающие распределение результатов работы подразделений с учётом выполнения плана по категорическим

(директивным) показателям и используемые для подведения итогов активности, представляются в подразделении и отдел труда и заработной платы, общественные организации и совет (бюро) экономического мониторинга планово-производственного отдела. Формы, отражающие результаты работы подразделений без учёта степени выполнения плана по установочным (директивным) показателям и используемые для сравнительного мониторинга деятельности структурных подразделений, представляются только в совет (бюро) экономического мониторинга планово-производственного отдела.

Программное обеспечение конкретной задачи базируется на языках Delphi, PL/I, Fortran, Visual Basic, SQL, C++, 1C и пакете научных подпрограмм.

Задача решается 17 раз в году (по итогам за каждый месяц, каждый квартал и год в целом), срок рассылки результатов решения задачи пользователям – пять дней до начала подведения общих итогов активности.

На начальной стадии функционального развития экономико-аналитических расчётов задачу сравнительной оценки качества работы внутрихозяйственных производственных подразделений можно разрабатывать как локальную. В дальнейшем в процессе разработки задачи должны быть предусмотрены её информационные связи по входу со следующими задачами блока внутрихозяйственного экономического мониторинга: мониторинг производительности труда, мониторинг выполнения плана по фонду заработной платы, мониторинг использования основных средств, мониторинг выполнения плана по объёму производства и номенклатуре, мониторинг брака и др. Получение исходной информации о выполнении инструкционных (директивных) показателей плана подразделениями из указанных задач непосредственно с носителя в унифицированных единицах измерения упростит систему правил решения конкретной задачи, улучшит её временные параметры.

Процесс решения задачи начинается с принятия запроса – впервые ли в этом году решается задача? В зависимости от ответа оператора происходит ветвление программы. Если задача решается впервые, то ввод информационных данных с результатами раздела (ранжирования) показателей производственно-хозяйственной деятельности внутренних структурных подразделений осуществляется с помощью стандартных средств системы эконометрического обеспечения функционально развитых машин электронных цифровых и другое.

Далее происходит формирование исходных двумерных массивов (матриц) отдельно для основных и вспомогательных подразделений предприятия. Исходная матрица (сетка) C имеет следующий вид (1):

$$C = \begin{pmatrix} NM(1)_1 & NM(1)_2 & \dots & NM(1)_m \\ NM(2)_1 & NM(2)_2 & \dots & NM(2)_m \\ NM(3)_1 & NM(3)_2 & \dots & NM(3)_m \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ NM(n)_1 & NM(n)_2 & \dots & NM(n)_m \end{pmatrix}, \quad (1)$$

где $NM(I)_p$ – номер места, выставленного критиком (экспертом) P для показателя I ($1 \leq I \leq n$, $1 \leq P \leq m$), n – число показателей, m – число экспертов).

Матрица (начало) C содержит исходные информационные данные для формирования матрицы (формы) A , формула (2):

$$A = \begin{pmatrix} A(1,1) & A(1,2) & \dots & A(1,n) \\ A(2,1) & A(2,2) & \dots & A(2,n) \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ A(n,1) & A(n,2) & \dots & A(n,n) \end{pmatrix}, \quad (2)$$

где $A(I, L)$ – элемент матрицы (источника) A , определяющий количество случаев, когда показатель I признаётся более важным, чем показатель L ($1 \leq I, L \leq n$).

При этом матрица (таблица) A обладает такими свойствами: когда $A(I, L) = 0$ при $I = L$ и $A(I, L) = n - A(L, I)$ при $I \neq L$. Алгоритм (система операций, применяемых по строго определенным правилам для решения некоторой задачи) расчёта $A(I, L)$ следующий.

Задавая значение I , в силу свойства матрицы (модели) A определяют $A(I, L) = 0$ при $I = L$;

при $L > I$ находят все $A(I, L)$ по формуле (3):

$$A(I, L) = \sum_{p=1}^m R_p, \quad (3)$$

где $R_p = 1$ при $NM(I)_p < NM(L)_p$; $R_p = 0$ при $NM(I)_p > NM(L)_p$; при $I > L$ $A(I, L) = m - A(L, I)$.

В процессе дальнейших расчётов осуществляется переформирование матрицы (блока) A в матрицу (материал) P , то есть $P = P(I, L)$. Элементы матрицы (основы) P рассчитывают по формуле (4):

$$P(I, L) = \frac{A(I, L)}{m}, \quad (4)$$

где $P(I, L)$ – доля случаев, когда показатель I определяется как более важный, чем показатель L ($1 \leq I, L \leq n$), m – число экспертов (консультантов).

Затем с помощью стандартной программы формируется матрица (табуляграмма) Z . Элемент этой матрицы (табеля) $Z(I, L)$ – нормированное отклонение, соответствующее $P(I, L)$, рассчитывается из формулы интеграла вероятностей (5):

$$P(I, L) = \int_{-\infty}^{Z(I, L)} (2\pi)^{-\frac{1}{2}} \exp\left\{-\frac{u^2}{2}\right\} du. \quad (5)$$

Матрица (конфигурация) Z кососимметричная, то есть $Z(I, L) = -Z(L, I)$. Для каждого показателя I находится $\bar{Z}(I)$, формула (6):

$$\bar{Z}(I) = \frac{\sum_{L=1}^n Z(I, L)}{n}. \quad (6)$$

И с помощью стандартной программы значения $Z(I)$ преобразуются в показатели площади нормального распределения. Расчёт осуществляется по следующей формуле (7):

$$G[\bar{Z}(I)] = \int_{-\infty}^{\bar{Z}(I)} (2\pi)^{-\frac{1}{2}} \exp\left\{-\frac{u^2}{2}\right\} du, \quad (7)$$

где $G[\bar{Z}(I)]$ – показатель площади нормального распределения.

Найденный показатель необходим для вычисления коэффициентов значимости отдельных показателей. Так, коэффициент значимости I -го показателя $KZ(I)$ находится по такой знаковой формуле (теореме) (8):

$$KZ(I) = \frac{G[\bar{Z}(I)]}{\sum_{I=1}^n G[\bar{Z}(I)]}. \quad (8)$$

В конкретной задаче должен быть предусмотрен режим выдачи промежуточных матриц (ведомостей) C , A , P и массивов (векторов) коэффициентов значимости.

После того, как сформированы массивы коэффициентов значимости, осуществляется ввод информационных данных с результатами производственно-хозяйственной деятельности основных и вспомогательных внутренних структурных подразделений и происходит формирование исходных таблиц (списков) показателей по основным и вспомогательным подразделениям промышленного предприятия (объединения) с учётом и без учёта степени выполнения плана по предписывающим (директивным) показателям, а также таблиц учитываемых показателей для групп структурных подразделений и т. д.

В таблицах (реестрах), не учитывающих выполнение плана по приказным (директивным) показателям, количество строк определяется общим количеством внутренних структурных подразделений, участвующих в сравнении. В таблицах, учитывающих выполнение плана по подчиняющим (директивным) показателям, количество строк уменьшается на величину, равную количеству внутренних структурных подразделений, исключённых из участия в расчётах. В исходных таблицах учитываемых показателей количество строк равняется общему количеству подразделений, участвующих в сравнении.

После окончания ввода информационных данных и формирования всех исходных таблиц решение задачи осуществляют в шесть этапов. На каждом из них рассматривают:

1. Все подразделения основного производства с учётом выполнения плана по безусловным (директивным) показателям. Это означает, что при подведении итогов те подразделения, которые не выполнили план хотя бы по одному управленческому (директивному) показателю, исключают из рассмотрения. На этом этапе подводят итоги активности среди всех основных подразделений предприятия (производителя), выполнивших план по управляющим (директивным) показателям.

2. Отдельные группы основных подразделений с учётом выполнения плана по направляющим (директивным) показателям. То есть итоги активности подводят в пределах каждой группы основных подразделений, выполнивших план по головным (директивным) показателям.

3. Отдельные группы основных подразделений без учёта выполнения плана по императивным (директивным) показателям. Это означает, что расчёт сравнительной оценки качества работы подразделений ведётся в

пределах отдельных групп подразделений независимо от того, выполняло подразделение план по командным (директивным) показателям или нет.

4. Все основные подразделения предприятия без учёта степени выполнения плана по указанным (директивным) показателям. Сравнивают качество работы всех подразделений основного производства, выполнивших и не выполнивших план по назначенным (директивным) показателям.

5. Вспомогательные подразделения предприятия с учётом выполнения плана по предложенным (директивным) показателям.

6. Вспомогательные подразделения предприятия (объединения) без учёта степени выполнения плана по целевым (директивным) показателям.

В процессе решения задачи по каждому наказному (директивному) показателю для каждого внутреннего структурного подразделения находится отношение к минимальной его величине, формула (трюизм) (9):

$$REL(I, J) = \frac{PD(I)_J}{PD(I)_{\min}}, \quad (9)$$

где I – номер показателя; J – номер внутреннего структурного подразделения; $PD(I)_J$ – значение показателя в J -м структурном подразделении; $PD(I)_{\min}$ – минимальное значение показателя I , принимающее участие в данных расчётах.

При этом в расчётах выполнения плана по хозяйствующим (директивным) показателям $PD(I)_{\min} \geq 100\%$, в расчётах же без учёта степени выполнения плана по номенклатурным (директивным) показателям допускаются $PD(I)_{\min} < 100\%$.

Далее определяют результат работы внутренних структурных подразделений по отдельным показателям с учётом коэффициента значимости, формула (10):

$$[REL(I, J) - 1]^2 KZ(I). \quad (10)$$

Полученные результаты по отдельным директивным показателям работы внутренних структурных подразделений суммируют, находят величину интегрированного показателя результатов работы каждого подразделения, которая используется для проведения сравнительной оценки, формула (11):

$$REZ(J) = \sum_{I=1}^n [REL(I, J) - 1]^2 KZ(I), \quad (11)$$

где $REZ(J)$ – интегрированный показатель работы внутреннего структурного подразделения в исследуемом периоде.

Определение места каждого внутреннего структурного подразделения осуществляется по величине интегрированного показателя работы. Подразделение, имеющее наибольшую величину указанного показателя, записывают в первую колонку выходных форм, и ему присваивают первое место, и так далее до последнего подразделения с наименьшей оценкой.

В выходные формы впечатывают также значения учитываемых показателей для всех внутренних структурных подразделений предприятия (объединения) и

единицы их измерения. Период, за который происходит сравнение для заголовка выходных форм, вносится оператором с пульта.

На *рис. 1* приведена укрупнённая блок-схема алгоритма (совокупности последовательных шагов) функционально развитого решения задачи.

ВЫВОДЫ

Реализация сравнительной оценки результатов производственно-хозяйственной деятельности подразделений по описанной выше эконометрической модели позволяет: объективно установить критерии оценки деятельности структурных подразделений основного и вспомогательного производств предприятия (объединения); уменьшить затраты времени на подведение итогов внутрихозяйственной активности; устранить возможность получения ошибочных результатов сравнения; получать материал для проведения сравнительного мониторинга работы подразделений по всему комплексу хозяйственных показателей. Исходя из этого можно считать, что решение задачи сравнительной оценки качества работы внутрихозяйственных производственных подразделений в условиях промышленных предприятий и производственных объединений со значительным количеством подразделений целесообразно и эффективно. Среди перспектив дальнейших исследований в данном направлении особой актуальностью, на наш взгляд, отличается вопрос, связанный с особенностями решения ретроспективных (последующих) задач подсистемы мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов сферы. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Аввакумов В. Ю.** Развитие методического инструментария стратегического мониторинга системы управления компаний : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Аввакумов Виталий Юрьевич; [Ин-т экономики УрО РАН]. – Екатеринбург, 2013. – 174 с.
2. **Аветисова Е. Ю.** Эколого-экономическое обоснование мониторинга состояния экосистем в горнопромышленных регионах : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Аветисова Елена Юрьевна; [Московский государственный гор. ун-т]. – Москва, 2012. – 144 с.
3. **Битуева Д. В.** Социальная подсистема региона: специфика и направления развития : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Битуева Дарья Владимировна; [Вост.-Сиб. гос. технол. университет]. – Улан-Удэ, 2008. – 21 с.
4. **Еремин Р. В.** Формирование системы мониторинга социально-экономического развития региона : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Еремин Роман Валерьевич; [Северо-Кавказский государственный технический университет]. – Ставрополь, 2011. – 197 с.
5. **Князев С. О.** Совершенствование организационно-методических основ мониторинга социально-экономического развития региона : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Князев Сергей Олегович; [Юго-Западный государственный ун-т]. – Курск, 2013. – 170 с.
6. **Корытова Е. В.** Мониторинг процессов социально-экономического развития региона : автореф. дис. ... канд. экон.

Рис. 1. Укрупненная блок-схема алгоритма (обобщенной схемы действий) функционально развитого решения задачи сравнительной оценки качества работы внутрихозяйственных производственных подразделений

наук : 08.00.05 / Корытова Елена Васильевна; [Вост.-Сиб. гос. техн. ун-верситет]. – Улан-Удэ, 2010. – 23 с.

7. Лапковская Е. В. Экономический мониторинг реализации стратегии развития промышленных предприятий города Москвы : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Лапковская Екатерина Викторовна; [Моск. гор. ун-т упр. Правительства Москвы]. – Москва, 2011. – 175 с.

8. Мамьянов А. И. Совершенствование управления предпринимательской деятельностью с использованием системы мониторинга : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Мамьянов Анатолий Иванович; [Балт. акад. туризма и предпринимательства]. – Санкт-Петербург, 2011. – 171 с.

9. Мельниченко Д. В. Развитие регионального стратегического мониторинга уровня самоорганизации малого бизнеса: на материалах Волгоградской области : дисс. ... канд. экон. наук :

08.00.05 – «Экономика и управление народным хозяйством» / Мельниченко Денис Владимирович; [Кисловодский институт экономики и права]. – Кисловодск, 2013. – 162 с.

10. Мухин В. И. Формирование механизма обеспечения устойчивого развития отраслевой подсистемы малых нефтяных компаний : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Мухин Василий Иванович; [Моск. акад. экон. и права]. – Москва, 2012. – 24 с.

11. Паздникова Н. П. Формирование системы мониторинга реализации программы социально-экономического развития региона : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Паздникова Наталья Павловна; [Пермский государственный университет]. – Пермь, 2007. – 24 с.

12. Прокопьев О. А. Конвергентный подход к формированию системы мониторинга инновационного проекта : дисс. ...

канд. экон. наук : 08.00.05 / Прокопьев Олег Артурович; [Казан. нац. исслед. технол. ун-т]. – Казань, 2014. – 235 с.

13. Сидорчев В. В. Мониторинг устойчивости развития региональной экономики: методы и инструментарий : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Сидорчев Виктор Васильевич; [Майкопский государственный технологический ун-т]. – Майкоп, 2011. – 162 с.

14. Тоглоева Д. П. Формирование системы социально-экономического мониторинга муниципальных образований : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Тоглоева Дарья Петровна; [Восточно-Сибирский гос. ун-т технологий и упр.]. – Улан-Удэ, 2012. – 177 с.

15. Фролова А. И. Методический инструментарий мониторинга социально-экономического развития муниципального образования : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Фролова Анна Ивановна; [Сиб. аэрокосм. акад. им. академика М. Ф. Решетнева]. – Красноярск, 2013. – 166 с.

REFERENCES

Avvakumov, V. Yu. "Razvitiye metodicheskogo instrumentariya strategicheskogo monitoringa sistemy upravleniya kompaniy" [The development of methodological tools of the strategic monitoring of the company's management system]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2013.

Avetisova, E. Yu. "Ekologo-ekonomicheskoye obosnovaniye monitoringa sostoyaniya ekosistem v gornopromyshlennykh regionakh" [Ecological and economic feasibility of monitoring ecosystems in the mining regions]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2012.

Bituyeva, D. V. "Sotsialnaya podsistema regiona: spetsifika i napravleniya razvitiya" [Social subsystem of the region: the specificity and direction of development]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2008.

Eremin, R. V. "Formirovaniye sistemy monitoringa sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona" [Formation of the system for monitoring socio-economic development of the region]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2011.

Frolova, A. I. "Metodicheskii instrumentariy monitoringa sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya munitsipalnogo obrazovaniya" [Methodical toolkit for monitoring the socio-economic development of the municipality]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2013.

Korytova, E. V. "Monitoring protsessov sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona" [Monitoring of the processes of socio-economic development of the region]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2010.

Knyazev, S. O. "Sovershenstvovaniye organizatsionno-metodicheskikh osnov monitoringa sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona" [Perfection of the organizational-methodical bases of monitoring socio-economic development of the region]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2013.

Lapkovskaya, E. V. "Ekonomicheskii monitoring realizatsii strategii razvitiya promyshlennykh predpriyatiy goroda Moskvy" [Economic monitoring the implementation of the development strategy of the industrial enterprises of Moscow]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2011.

Melnichenko, D. V. "Razvitiye regionalnogo strategicheskogo monitoringa urovnya samoorganizatsii malogo biznesa: na materialakh Volgogradskoy oblasti" [Development of a regional strategic monitoring of the level of self-organization of small businesses: in the Volgograd region materials]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2013.

Mukhin, V. I. "Formirovaniye mekhanizma obespecheniya ustoychivogo razvitiya otraslevoy podsistemy malyykh neftyanykh kompaniy" [Formation of the mechanism of sustainable development of the industry subsystem small oil companies]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2012.

Mamyanov, A. I. "Sovershenstvovanie upravleniya predprinimatelskoy deyatel'nostyu s ispolzovaniyem sistemy monitoringa" [Improving business management using the monitoring system]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2011.

Prokopev, O. A. "Konvergentnyy podkhod k formirovaniyu sistemy monitoringa innovatsionnogo proekta" [Convergent approach to the formation of an innovative project monitoring system]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2014.

Pazdnikova, N. P. "Formirovaniye sistemy monitoringa realizatsii programmy sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona" [Formation of the monitoring system of the program of socio-economic development of the region]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2007.

Sidorchev, V. V. "Monitoring ustoychivosti razvitiya regionalnoy ekonomiki: metody i instrumentariy" [Monitoring the stability of regional economy development: methods and tools]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2011.

Togloyeva, D. P. "Formirovaniye sistemy sotsialno-ekonomicheskogo monitoringa munitsipalnykh obrazovaniy" [Formation of system of social and economic monitoring of municipalities]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2012.

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇН – ЧЛЕНІВ ЄС

© 2016 КОВАЛЬЧУК О. Я., СТРЕЛЬБИЦЬКА Н. Є., СОРОКІВСЬКА Р. Б.

УДК 330.341.4

Ковальчук О. Я., Стрельбицька Н. Є., Сороківська Р. Б. Факторний аналіз тіньової економіки країн – членів ЄС

У статті розглянуто суть тіньової економіки та етапи дослідження даного явища. Для виявлення основних факторів, які впливають на зміну рівнів коефіцієнта тіньової економіки (ТЕ, у % від ВВП), у середовищі програмного продукту STATISTICA проведено факторний аналіз залежності ТЕ від 29 показників для країн – членів ЄС за 2005–2014 рр. Результати аналізу свідчать про існування щільного оберненого зв'язку залежної змінної «тіньова економіка» з низкою розглянутих чинників, зокрема з індексом людського розвитку, верховенством права, глобальним індексом інновацій, ВНД на душу населення та ВВП на душу населення. Окрім того, деякі фактори тісно пов'язані між собою, що дає підстави зробити висновок про наявність мультиколінеарності. Щоб виділити чинники, які спричиняють суттєвий вплив на значення коефіцієнта тіньової економіки країн – членів ЄС, застосовано метод головних компонент. У результаті проведеного аналізу виділено два ключові фактори та побудовано факторну модель залежності ТЕ від виділених чинників.

Ключові слова: тіньова економіка, прямі та непрямі методи оцінки, факторний аналіз, кореляція, мультиколінеарність.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 17.

Ковальчук Ольга Ярославівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та міжнародної інформації, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

Стрельбицька Наталія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та міжнародної інформації, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: nataliya.strelbitska@gmail.com

Сороківська Роксолана Богданівна – студентка, Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин ім. Б. Д. Гаврилишина Тернопільського національного економічного університету (вул. Львівська, 11, каб.1206, Тернопіль, 46020, Україна)

УДК 330.341.4

Ковальчук О. Я., Стрельбицкая Н. Е., Сороковская Р. Б. Факторный анализ теневой экономики стран – членов ЕС

В статье рассмотрена сущность теневой экономики и этапы исследования данного явления. Для выявления основных факторов, влияющих на изменение уровней коэффициента теневой экономики (ТЭ, в % от ВВП), в среде программного продукта STATISTICA проведен факторный анализ зависимости ТЭ от 29 показателей для стран – членов ЕС за 2005–2014 гг. Результаты анализа свидетельствуют о существовании плотной обратной связи зависимой переменной «теневая экономика» с рядом рассмотренных факторов, в частности с индексом человеческого развития, верховенством права, глобальным индексом инноваций, ВНД на душу населения и ВВП на душу населения. Кроме того, некоторые факторы тесно связаны между собой, что дает основания сделать вывод о наличии мультиколлинеарности. Чтобы выделить факторы, которые оказывают существенное влияние на значение коэффициента теневой экономики стран – членов ЕС, был применен метод главных компонент. В результате проведенного анализа выделены два ключевых фактора и построена факторная модель зависимости от выделенных факторов.

Ключевые слова: теневая экономика, прямые и косвенные методы оценки, факторный анализ, корреляция, мультиколлинеарность.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Библ.:** 17.

Ковальчук Ольга Ярославовна – кандидат физико-математических наук, доцент кафедры международных экономических отношений и международной информации, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

Стрельбицкая Наталья Евгеновна – кандидат экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений и международной информации, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: nataliya.strelbitska@gmail.com

Сороковская Роксолана Богдановна – студентка, Учебно-научный институт международных экономических отношений им. Б. Д. Гаврилишина Тернопольского национального экономического университета (ул. Львовская, 11, каб.1206, Тернополь, 46020, Украина)

UDC 330.341.4

Kovalchuk O. Ya., Strelbitska N. Ye., Sorokivska R. B. A Factorial Analysis of the Shadow Economy of the EU Member States.

The article considers essence of shadow economy together with milestones in the studying this phenomenon. To identify the main factors influencing changes to the levels of the shadow economy coefficient (SE, in % of GDP) in the software environment of the product STATISTICA, a factorial analysis of the dependence of SE from 29 indicators for the EU Member States for the period of 2005-2014 has been conducted. The findings indicate, as for the dependent variable «shadow economy», a dense feedback with a number of factors considered, in particular with the human development index, the rule of law, the global innovation index, GNI per capita and GDP per capita. In addition, a number of factors are closely interlinked, which gives grounds to conclude the presence of multicollinearity. To allocate the factors that have a significant impact on the value of the shadow economy coefficient as to the EU Member States, the method of principal components was applied. As result of the conducted analysis, two key factors has been allocated and a factorial model of dependence on the selected factors has been built.

Keywords: shadow economy, direct and indirect evaluation methods, factorial analysis, correlation, multicollinearity.

Fig.: 5. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 17.

Kovalchuk Olga Ya. – PhD (Physics and Mathematics), Associate Professor of the Department of International Economic Relations and International Information, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

Strelbitska Nataliia Ye. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economic Relations and International Information, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: nataliya.strelbitska@gmail.com

Sorokivska Roksolana B. – Student, Scientific-Educational Institute of International Economic Relations named after B. D. Havrylyshyn of Ternopil National Economic University (room 1206, 11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

Тіньова економіка відома з моменту появи перших форм господарювання людського суспільства, а підношення представникам влади у вигляді хабарів виникли ще в стародавні часи. Хоча дослідження тіньової економічної діяльності ведеться вже кілька десяти-

тиліть, суспільствознавці все ще не дійшли висновку стосовно єдиного понятійного апарату. Наприклад, в англійській літературі можна зустріти терміни «underground economy», «informal economy», «black economy», «shadow economy», «hidden economy», які в різних дослідників ви-

користуються у різних значеннях. Поряд із невизначеністю стосовно тлумачення поняття «тіньова економіка» існують труднощі й у визначенні її обсягу.

Вчені відносно нещодавно (у 70-х рр. ХХ ст.) почали проводити оцінку розмірів тіньової економіки, відповідно досі не існує єдиної парадигми в методології виміру, а оцінка тіньового сектора здійснюється за допомогою різних, непов'язаних між собою методів. Наявні методи або оцінюють її частково, або не дають змогу отримати результати в повному обсязі (абсолютній формі). Різноманітність методів передбачає і різноманітність факторів, що використовуються в аналізі розмірів тіньового сектора. Через це дуже важко отримати адекватну інформацію стосовно величини тіньової економіки та виділити саме ті чинники, що найбільше впливають на її розмір.

Інтерес до проблеми існування тіньової економіки є значним. Дослідженням даної проблематики займається велика кількість вітчизняних і зарубіжних учених, які розглядають суть тіньової економіки та її вплив з економічної та правової точок зору. Вплив тіньового сектора вивчають такі вітчизняні вчені: Ангелко І. В., Баранов С. О., Бікулов Д. Т., Жаліло Я. А., Іванов О. В., Кічурчак М. В., Кравченко О. А., Прилипко Ю. І., Рибчак О. С., Тишук Т. А., Флейчук М. І., Харазішвілі Ю. М. та інші. Серед зарубіжних вчених варто виділити Г. Гроссмана (*G. Grossman*), А. Каценелінбойгена (*A. Katsenelinboigen*), Р. Клітгарда (*R. Klitgaard*), Р. Лагоса (*R. Lagos*), К. Морріса (*C. Morris*), Е. де Сото (*Hernando De Soto*), А. Франца (*A. Franz*), К. Харта (*K. Hart*), Ф. Шнайдера (*F. Schneider*) та інших.

Незважаючи на велику кількість напрацювань, недостатньо дослідженим залишається сила впливу різних чинників на функціонування тіньової економіки. У нашій статті поставлено за мету з великої кількості відомих чинників тіньової економіки виділити основні фактори, що спричиняють суттєвий вплив на її розміри в країнах – членах ЄС.

Проаналізувавши поняття «тіньова економіка» (ТЕ), можна сказати, що воно є досить різноплановим та багатогранним. Саме це сприяло тому, що й досі у вітчизняній і світовій науці не існує єдиного підходу до його трактування.

Так, Франц А. (1992) розглядає тіньову економіку як «діяльність, що не зараховується до ВВП через відсутність методологічної бази обліку нелегального виробництва товарів і послуг. До її компонентів відносять приховану діяльність самозайнятих і приховану діяльність зайнятих, що працюють додатково».

Ділтон А. та Морріс С. (1981) вважають, що «тіньова економіка – це виробничі та невиробничі види нелегальної діяльності, які приносять дохід».

Попри велику кількість різних трактувань поняття тіньової економіки, з упевненістю можна сказати, що тіньовий сектор характерний для економіки будь-якої країни. Тіньова діяльність економічних суб'єктів істотно впливає на найважливіші макроекономічні показники, фінансові й економічні результати та перспективи розвитку бізнесу в цілому. Без урахування тіньових операцій неможливо скласти об'єктивне уявлення про

реальний масштаб національної економіки та галузей, неможливо здійснити системний аналіз національних економічних процесів.

Як правило, тіньові економічні процеси виникають в умовах жорсткого оподаткування, економічної нестабільності, незахищеності прав власності, несприятливої соціальної ситуації, дефіциту соціальної та інституційної довіри. Свій внесок здійснюють культурні та ідеологічні аспекти тіньових відносин, що виходять далеко за межі формальних норм. Масштаб цих процесів є індикатором стану політичної та соціально-економічної системи, включаючи стратегію і тип держави. Саме наявність широкої економічної, культурної та соціальної бази дає змогу тіньовим елементам впливати на суспільне життя і політичні рішення.

В історії дослідження тіньової економіки умовно можна виділити кілька етапів [1]:

I етап (1970–80-ті рр.): емпіричні дослідження, накопичення первинної інформації.

II етап (1980–90-ті рр.): поглиблений економіко-теоретичний аналіз, осмислення накопиченої інформації.

III етап (1990–2000-ті рр.): вивчення тіньової економіки в країнах з перехідною економікою.

IV етап (2000-ті рр. – теперішній час): побудова прогностичних моделей розвитку сучасного суспільства з урахуванням тіньового сектора.

Вивчення тіньової економіки почалося з дослідження К. Харта (1973) неформальної зайнятості в нетрях столиці Гани. Формулюючи визначення неформальності, він вказував, що «відмінність між формальними і неформальними можливостями доходу базується на різниці між роботою за зарплату і самозайнятих». Він об'єднав таких працівників поняттям «неформальний сектор» [2].

З кінця 70-х років ХХ століття з'являються роботи, присвячені дослідженню тіньової економіки в СРСР і розвинених країнах Європи і США. Найбільш цікавими є публікації Г. Гроссмана «Друга економіка» в СРСР» [3], А. Каценелінбойгена «Кольорові ринки в Радянському Союзі» [4] та дослідження австрійського економіста Ф. Шнайдера (1998) [5].

Важливе місце у вивченні тіньової економіки займає книга Е. де Сото «Інший шлях» [6]. Він стверджував, що одним з головних індикаторів успішного функціонування будь-якої економіки є правова система, тобто, правила і нормативи, які регулюють економічну діяльність. Добре розроблена державна правова система дає можливість підприємцю працювати в рамках передбачуваності та створює таку цінову політику, яка б дозволила йому дотримуватися правових вимог і оплачувати послуги відповідних правових інститутів.

Несприятливі умови для ведення бізнесу та слабка правова система підштовхують підприємців до неправомірної діяльності, яка б мінімізувала їх витрати. Проте, виникає замкнуте коло – оскільки особи, зайняті в тіньовій економіці, працюють підпільно, у них немає можливості довести до відома урядовців інформацію про свої проблеми та побажання, і саме тому політика, яка проводиться, мало відповідає їх потребам. Оскільки

діяльність в тіньовому секторі не відображається в офіційній статистиці, державні органи політичного управління і регулювання, робота яких визначає рівень життя нації та потреби населення, не володіють даними про економічну діяльність значної частини населення.

Однією з причин великих розмірів і постійного зростання тіньової сфери є обтяжливе трудове законодавство. Як зазначає Р. Лаґос (1992), виконання трудового законодавства є значним постійним тягарем для підприємств, на відміну від ставок оподаткування, які можуть змінюватися. Підприємницька діяльність, яка здійснюється в рамках встановлених законом правил, відрізняється своєю раціональністю: підприємці використовують свої кадрові та фінансові ресурси так, щоб звести виробничі витрати до мінімуму. Водночас, нормативи по найму робочої сили, котрі передбачають високі витрати, призводять до того, що офіційно зареєстровані підприємства використовують менше робочої сили і більше капіталу, ніж вони могли б, якби нормативи по найму робочої сили були менш обтяжливими та гнучкішими. При цьому, в більшості країн, що розвиваються, є надлишок робочої сили, і тому пом'якшення надто суворих правил може привести до ефективнішого їх використання [7].

Через надмірно жорсткі й затратні правила, що визначають трудові відносини, роботодавці реєструють незначне число працівників офіційно, але неофіційно наймають додаткових працівників за короткостроковими контрактами. Високі показники безробіття досі породжують тіньову діяльність у багатьох країнах світу.

Як зазначалось вище, тіньові процеси носять прихований характер, і саме тому виявити їх вкрай складно. Це, своєю чергою, ускладнює процес оцінки обсягу тіньового сектора. У зв'язку з цим існує велика кількість методів виміру тіньової економіки, проте, судити про їх надійність вкрай важко, адже ще й досі не існує єдиного загальноприйнятого методу, який би охопив тіньовий сектор повністю, а не лише певну його частину.

Усі методи розрахунку розміру тіньової економіки вчені розділяються на прямі та непрямі. Прямі методи базуються на чітко спланованих опитуваннях та анкетах, які носять добровільний характер, або на податкових перевірках. Проте, найчастіше вони дають занижену оцінку, оскільки мають тенденцію недооцінки обсягів тіньової економіки через неповноту та перекручування інформації населенням під час опитувань. Оскільки прямі методи оцінки тіньової економіки обмежуються опитуваннями споживачів, вони можуть застосовуватись лише на мікрорівні [8].

На макрорівні використовують непрямі методи оцінки – методи, засновані на аналізі наявних вільних економічних показників офіційної статистики, фінансових органів чи податкових служб. До основних непрямих методів, що дають змогу визначити розмір тіньової економіки, належать:

- ✦ монетарний метод оцінки динаміки тіньової економіки, або метод попиту на валюту;
- ✦ фізичні методи, або методи по споживанню електрики. Метод Кауфманна – Каліберди;

- ✦ невідповідність між статистикою національних витрат і доходів;
- ✦ невідповідність між офіційною і фактичною робочою силою;
- ✦ метод Ласко, або метод споживання електроенергії домогосподарствами;
- ✦ нечітко-множинний метод оцінки динаміки тіньової економіки;
- ✦ модель MIMIC (*multiple indicators, multiple causes* – множинність індикаторів, множинність причин).

Тіньова економіка належить до нетрадиційних складних видів економічної діяльності. Величини, які визначають обсяги та характеристики (фактори) тіньової економіки, зазвичай неможливо виміряти безпосередньо. Окрім того, нерідко є невідомими кількість та зміст цих факторів. Тому їх загальна кількість може бути значно меншою, ніж кількість вимірюваних чинників. Для виявлення таких факторів використовують факторний аналіз. Зменшення кількості факторів може бути необхідним і для забезпечення точності подальшого аналізу даних, економії ресурсів пам'яті ЕОМ та часу їх обробки, наочної візуалізації отриманих результатів і т. ін.

Для виявлення основних факторів, які впливають на зміну рівнів коефіцієнта тіньової економіки (ТЕ, у % від ВВП), у середовищі програмного продукту STATISTICA проведено факторний аналіз залежності ТЕ від 29 таких чинників:

- ✦ індекс людського розвитку (ІЛР);
- ✦ індекс сприйняття корупції (ІСК);
- ✦ внутрішній валовий продукт (ВВП, тис. дол.);
- ✦ валовий національний дохід (ВНД, тис. дол.);
- ✦ безробіття (у % від загальної чисельності робочої сили);
- ✦ зайнятість (15+, у % від загальної кількості населення);
- ✦ вартість відкриття бізнесу (ВВБ, у % від ВНД на душу населення);
- ✦ інфляція споживчих цін (ІСЦ, % на рік);
- ✦ рівень освіти (серед 25–34-річних, % в тій же віковій групі);
- ✦ податки на доходи, майно (ПДМ, у %);
- ✦ надходження від податків і соціальних внесків (НВПіСВ, у % від ВВП);
- ✦ прямі іноземні інвестиції, чистий приплив (у % від ВВ);
- ✦ податкові надходження (у % від ВВП);
- ✦ чистий національний дохід (ЧНД, тис. дол.);
- ✦ торгівля (у % від ВВП);
- ✦ оптова та роздрібна торгівля (ОіРТ, тис. дол.);
- ✦ ВВП на душу населення (тис. дол.);
- ✦ ВНД на душу населення (тис. дол.);
- ✦ імпорт (тис. дол.);
- ✦ експорт (тис. дол.);
- ✦ бізнес-середовище (БС);
- ✦ легкість отримання кредиту (ЛОК);
- ✦ зручність сплати податків (ЗСП);
- ✦ глобальний індекс інновацій (ГІІ, %);

- ✦ ефективність уряду (ЕУ);
- ✦ валові витрати на дослідження та розвиток (ВВДР);
- ✦ політичне середовище (ПС);
- ✦ політична стабільність і відсутність тероризму ПСіТ;
- ✦ верховенство права (ВП).

Дослідження проведено на основі значень перерахованих вище показників, зафіксованих у країнах ЄС за 2005–2014 рр. [9–16].

Результати графічного аналізу динаміки розміру ТЕ (рис. 1) свідчать про зменшення показника тіншової економіки до 2008 р., після чого спостерігається незначне зростання цього показника, що можна пояснити світовою кризою 2007 р., і подальший поступовий спад (2009 р., а в окремих країнах і 2010 р.). У 2014 р. зафіксовано збільшення значення показника ТЕ в ряді країн ЄС, зокрема у Франції, Австрії, Кіпрі та Нідерландах. Водночас в інших країнах Євросоюзу, наприклад, у Литві, Латвії, Італії та Мальті, очевидним є спад тіншової економіки. Окрім того, в Італії спостерігався незначне зростання показника ТЕ у 2012 р.

Для пошуку передбачуваних неявних закономірностей, спричинених впливом зовнішніх (внутрішніх) чинників на динаміку величини ТЕ, виявлення та вивчення статистичного зв'язку виділених ознак із суттєвими факторами використано один із методів факторного аналізу – метод головних компонент.

Аналіз матриці коефіцієнтів парної кореляції свідчить про існування щільного оберненого зв'язку залежної змінної «тіншова економіка» з низкою розглянутих чинників, зокрема з індексом людського розвитку ($r = -0,82$),

верховенством права ($r = -0,8$), глобальним індексом інновацій ($r = -0,79$), ВНД на душу населення ($r = -0,85$) та ВВП на душу населення ($r = -0,79$). Окрім того, ряд факторів тісно пов'язані між собою (табл. 1), що дає підстави зробити висновок про наявність мультиколінеарності – сильної взаємної корельованості між досліджуваними чинниками.

Мультиколінеарність може спричинити, наприклад, наявність у декількох факторів однакового часового тренду з незначними коливаннями [17]. Цінність інформації може знижуватися не лише внаслідок мультиколінеарності та невеликого обсягу вибірки, а й за рахунок її «засміченості» (впливу нових, раніше не врахованих обставин), чим характеризується і варіація рівнів ТЕ.

Тому для виявлення чинників, які суттєво впливають на значення коефіцієнта тіншової економіки, застосовано факторний аналіз вихідних даних, а саме – метод головних компонент (рис. 2).

Для кожного фактора визначено навантаження кожного вихідного чинника. Факторні навантаження традиційно інтерпретують як кореляції між відповідними чинниками та факторами – чим вище абсолютне значення навантаження, тим тісніше пов'язані фактор і вихідний чинник.

ВИСНОВКИ

У результаті застосування факторного аналізу для вивчення вагомих чинників впливу на тіншову економіку країн – членів ЄС виділено два фактори. Найтісніше пов'язаними з першим фактором виявилися верховенство права, ефективність уряду, глобальний індекс інновацій та політичне середовище. Другий виділений фактор – чистий національний дохід, ВВП, ВНД, оптова та

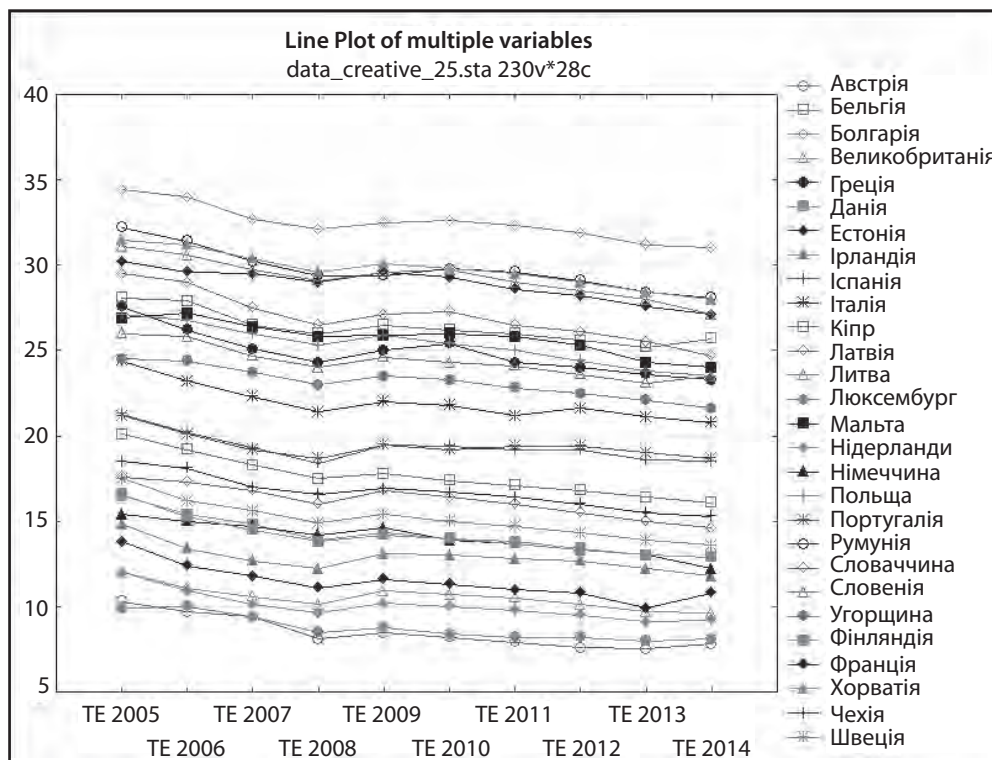

Рис. 1. Порівняння динаміки тіншової економіки країн ЄС за 2005–2014 рр.

Таблиця 1

Оцінка кореляції між факторами

Чинник 1	Чинник 2	Коефіцієнт кореляції	Чинник 1	Чинник 2	Коефіцієнт кореляції
Індекс сприйняття корупції	Верховенство права	0,95	Глобальний індекс інновацій	Верховенство права	0,92
Індекс сприйняття корупції	Ефективність уряду	0,94	Глобальний індекс інновацій	Ефективність уряду	0,89
Індекс сприйняття корупції	Політичне середовище	0,89	Глобальний індекс інновацій	Політичне середовище	0,82
Індекс сприйняття корупції	Глобальний індекс інновацій	0,91	Глобальний індекс інновацій	ВНД на душу населення	0,80
Індекс сприйняття корупції	ВНД на душу населення	0,83	Глобальний індекс інновацій	Індекс людського розвитку	0,81
Індекс сприйняття корупції	Бізнес середовище	0,81	Політичне середовище	Політична стабільність і відсутність тероризму	0,86
Ефективність уряду	Політичне середовище	0,94	Політичне середовище	Верховенство права	0,90
Ефективність уряду	Бізнес-середовище	0,82	ВНД на душу населення	ВВП на душу населення	0,97
Ефективність уряду	Індекс людського розвитку	0,81	ВНД на душу населення	Індекс людського розвитку	0,85
Ефективність уряду	Верховенство права	0,95	Верховенство права	ВНД на душу населення	0,81

Variable	Factor 1	Factor 2
Безробіття	-0,47520	-0,241618
Зайнятість	0,11236	0,422968
Вартість відкриття бізнесу	-0,37639	0,360995
Інфляція споживчих цін	-0,33798	0,188633
Рівень освіти	0,43653	-0,178660
Податки на доходи, майно	0,77535	0,064002
Надходж. від податків і соціал. внесків	0,72161	-0,013134
ВВП	0,07012	0,968337
ВНД	0,07352	0,968840
Інвестиції	0,14372	-0,210259
Податки	0,18673	0,026301
Чистий нац. дохід	0,08190	0,970482
Торгівля	0,21015	-0,274328
Оптова та роздрібна торгівля	0,05111	0,963933
ВВП на душу	0,83448	-0,008680
ВНД на душу	0,90437	0,023786
Імпорт	0,40717	0,106803
Експорт	0,43316	0,095051
Бізнес середовище	0,81644	0,049515
Легкість отримання кредиту	-0,07633	0,045437
Зручність сплати податків	0,51787	-0,147432
Глобальний індекс інновацій	0,92895	-0,109380
Ефективність уряду	0,94608	0,004701
Валові витрати на дослідження та розвиток	0,79939	-0,219927
Політичне середовище	0,90155	-0,077879
Політична стабільність і відсутність тероризму	0,63284	-0,221633
Верховенство права	0,95149	-0,057229

Рис. 2. Таблиця факторних навантажень

роздрібна торгівля для заданого мінімального факторного навантаження 0,7, про що свідчить і графік факторних навантажень (рис. 3).

Для встановлення кількісних значень зв'язку виділених факторів з об'єктами обчислено факторні ваги. Об'єкту з більшою факторною вагою притаманний біль-

ший рівень прояву властивостей виділеного фактора (більший рівень зв'язку з фактором). Додатні факторні ваги відповідають об'єктам, які мають рівень прояву властивостей фактору більше середнього, а від'ємні – нижче середнього (рис. 4).

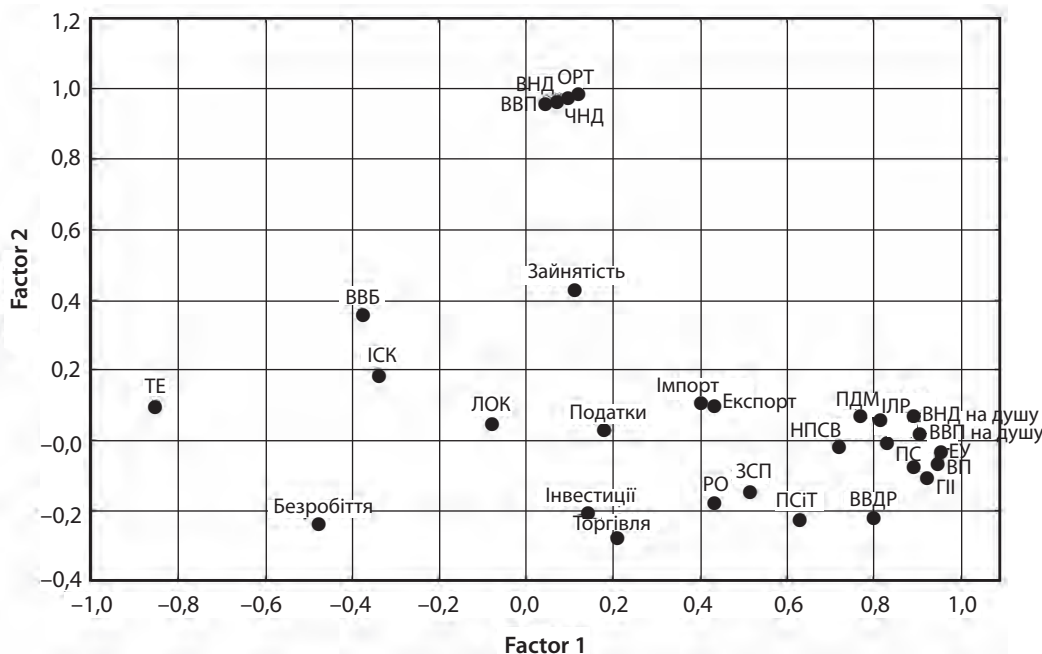

Рис. 3. Графічне представлення факторних навантажень (факторне поле)

Case	Factor 1	Factor 2
Австрія	0,92571	-0,075646
Бельгія	0,71308	-0,218901
Болгарія	-1,62204	-0,317783
Великобританія	0,91553	0,200068
Греція	-1,19413	0,265589
Данія	1,62446	-0,100039
Естонія	-0,44316	-0,590760
Ірландія	0,89875	-0,568012
Іспанія	-0,43121	0,183575
Італія	-0,43296	0,634523
Кіпр	0,05316	4,767728
Латвія	-0,95202	-0,609042
Литва	-0,79133	-0,627037
Люксембург	1,30639	-0,637854
Мальта	-0,31433	-0,613581
Нідерланди	1,32131	-0,235686
Німеччина	1,05287	0,408973
Польща	-0,79082	0,054945
Португалія	-0,37762	-0,260390
Румунія	-1,80425	0,239615
Словачія	-0,74511	-0,518966
Словенія	0,02127	-0,404733
Угорщина	-0,85177	-0,176362
Фінляндія	1,35679	-0,451820
Франція	0,51272	0,371077
Хорватія	-1,08426	-0,311322
Чехія	-0,24042	-0,183694
Швеція	1,37339	-0,224463

Рис. 4. Таблиця факторних ваг

Найбільші факторні ваги по першому фактору в Данії, Болгарії, Швеції, Фінляндії, Нідерландів та Люксембургу, по другому – у Кіпра. Чинники по різному пов'язані з виділеними факторами (країни ЄС проводять різну політику у сфері боротьби з тіньовою економікою).

Щоб встановити, який із виділених факторів найбільш значущий, проведено аналіз власних значень факторів (рис. 5).

Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	11,70631	39,02103	11,70631	39,02103
2	4,46304	14,87678	16,16934	53,89781

Рис. 5. Власні значення виділених факторів

Перший фактор пояснює 39% дисперсії, другий – 14%. Разом вони описують 54% дисперсії, тобто, більше половини масиву даних. Це означає, що факторизація не повна, існують ще й інші чинники, менш значимі, але теж достатньо важливі. Зокрема, середня валова річна зарплата, не включена в запропоновану модель (відсутні дані для Кіпру), сукупний індекс Джині (відсутні дані для Мальти), ментальність тощо.

Внаслідок проведеного аналізу отримано таку факторну модель:

$$F_1 = 0,78 \cdot \text{ПДМ} + 0,72 \cdot \text{НПіСВ} + 0,83 \cdot \text{ВВП на душу} + 0,9 \cdot \text{ВНД на душу} + 0,82 \cdot \text{БС} + 0,93 \cdot \text{ГП} + 0,95 \cdot \text{ЕУ} + 0,8 \cdot \text{ВВДР} + 0,9 \cdot \text{ПС} + 0,95 \cdot \text{ВП}.$$

$$F_2 = 0,97 \cdot \text{ВВП} + 0,97 \cdot \text{ВНД} + 0,97 \cdot \text{ЧНД}.$$

Виділені фактори є лінійними комбінаціями вихідних чинників і відображають переважну частку загальної мінливості досліджуваних ознак, тому вони зберігають основну частину інформації, яку містили початкові дані. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Латов Ю. Эволюция исследования неформального сектора экономики за рубежом (научно-аналитический обзор) / Ю. Латов // В сб. : Теневая экономика: экономический и социальные аспекты. – М. : ИНИОН, 1999. – С. 30–66.
2. Hart, K. Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana / K. Hart [Electronic resource] // The Journal of Modern African Studies. – 1973. – Vol. 11. – No. 1. – P. 61–89. – Mode of access : <http://www.sv.uio.no/sai/english/research/projects/anthropos-and-the-material/Intranet/economic-practices/reading-group/texts/hart-informal-income-opportunities-and-urban-employment-in-ghana.pdf>
3. Grossman G. The "Second Economy" of the USSR / G. Grossman // Problems of Communism. – 1997. – No. 5. – P. 25–40.
4. Katsenelinboigen, A. Coloured Markets in the Soviet Union / A. Katsenelinboigen // Soviet Studies. – 1977. – Vol. 29. – No. 1. – P. 62–85.
5. Schneider, F. (1998). "Increasing Shadow Economies All Over the World – Fiction or Reality: A Survey of the Global Evidence

of Its Size and of Its Impact from 1970 to 1995 / Friedrich Schneider and Dominik Enste IMF and University of Linz, August 21 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ftp.iza.org/dp26.pdf>

6. De Soto, H. The Other Path: the invisible revolution in the third world / Hernando De Soto. – N.Y. : Harper and Row, 1995. – 271 p.

7. Lagos, R. (1992). Barriers to Legality and their Costs for the Informal Sector / Ricardo Lagos // In Tokman, ed., Beyond Regulation: the informal economy in Latin America. – Boulder, Co.: Lynne Rienner.

8. Фомічова Н. В. Методи оцінки обсягів тіньової економіки [Електронний ресурс] / Н. В. Фомічова. – Режим доступу : <http://intkonf.org/fomichova-nv-metodi-otsinki-obsyagiv-tinovoyi-ekonomiki/>

9. Transparency International, Corruption Perceptions Index [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.transparency.org/research/cpi/overview>

10. Статистична база Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/>

11. Статистична база Організації об'єднаних націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/snaama/selbasicFast.asp>

12. Quality of Government Institute [Electronic resource]. – Mode of access : <http://qog.pol.gu.se/data/datadownloads>

13. Європейська статистична база даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

14. Статистична база Організації економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stats.oecd.org/Index.aspx>

15. United Nations Development Programme, Human Development Reports [Electronic resource]. – Mode of access : http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf

16. The Global Innovation Index [Electronic resource]. – Mode of access : <https://globalinnovationindex.org/content/page/data-analysis>

17. Боровиков В. Statistica. Искусство анализа данных на компьютере: для профессионалов / Боровиков В. – 2-е изд. – СПб. : Изд-во «Питер». 2003. – 688 с.

REFERENCES

Borovikov, V. *Statistica. Iskustvo analiza dannykh na kompyutere* [Statistica. The art of data analysis on the computer]. St. Petersburg: Piter, 2003.

De, Soto H. *The Other Path: the invisible revolution in the third world*. New York: Harper and Row, 1995.

Fomichova, N. V. "Metody otsinki obsiahiv tinyvoi ekonomiky" [Methods to estimate the size of the shadow economy]. <http://intkonf.org/fomichova-nv-metodi-otsinki-obsyagiv-tinovoyi-ekonomiki/>

Grossman, G. "The "Second Economy" of the USSR". *Problems of Communism*, no. 5 (1997): 25-40.

Hart, K. "Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana". <http://www.sv.uio.no/sai/english/research/projects/anthropos-and-the-material/Intranet/economic-practices/reading-group/texts/hart-informal-income-opportunities-and-urban-employment-in-ghana.pdf>

Katsenelinboigen, A. "Coloured Markets in the Soviet Union". *Soviet Studies*, vol. 29, no. 1 (1977): 62-85.

Lagos, R. "Barriers to Legality and their Costs for the Informal Sector". In *Beyond Regulation: the informal economy in Latin America*. Boulder, Co. : Lynne Rienner, 1992.

Latov, Yu. "Evolutsiya issledovaniya neformalnogo sektora ekonomiki za rubezhom" [Evolution of the study of the informal sector abroad]. In *Tenevaya ekonomika: ekonomicheskii i sotsialnyye aspekty*, 30-66. Moscow: INION, 1999.

"Quality of Government Institute". <http://qog.pol.gu.se/data/datadownloads>

"Statystychna baza Svitovoho banku" [Statistical database of the World Bank]. <http://www.worldbank.org/>

"Statystychna baza Orhanizatsii obiednanykh natsii" [Statistical database of the United Nations]. <http://unstats.un.org/unsd/snaama/selbasicFast.asp>

"Statystychna baza Orhanizatsii ekonomichnoho spivrobitnytstva ta rozvytku" [Statistical database of the Organisation for economic cooperation and development]. <http://stats.oecd.org/Index.aspx>

Schneider, F., and Enste, D. "Increasing Shadow Economies All Over the World – Fiction or Reality: A Survey of the Global Evidence of Its Size and of Its Impact from 1970 to 1995". <http://ftp.iza.org/dp26.pdf>

"Transparency International, Corruption Perceptions Index". <http://www.transparency.org/research/cpi/overview>

"The Global Innovation Index". <https://globalinnovationindex.org/content/page/data-analysis>

"United Nations Development Programme, Human Development Reports". http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf

"Yevropeiska statystychna baza danykh" [European statistical database]. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗНАНЬ

© 2016 КАЛЕНЮК І. С.

УДК 338.46:37

Каленюк І. С. Вплив професійної освіти на розвиток організаційних знань

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні впливу професійної освіти на розвиток організаційних знань. Систематизовано точки зору сучасних авторів щодо значення професійної освіти для розвитку організаційних знань. Проведено аналіз існуючих проблем у галузі професійної освіти, у тому числі пов'язаних із процесами її реформування, серед яких найважливішими є проблеми неузгодженості обсягів підготовки різних категорій випускників за професійними групами та потреби в них ринку праці, відтік українських студентів для навчання за кордон, недостатній рівень фінансування професійної освіти тощо. Наведено, яким чином вирішення перелічених проблем сприятиме розвитку організаційних знань.

Ключові слова: система професійної освіти, організаційні знання, економіка знань.

Рис.: 7. Табл.: 1. Бібл.: 15.

Каленюк Ірина Сергіївна – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціальної інфраструктури, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України (бульвар Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

УДК 338.46:37

UDC 338.46:37

Каленюк И. С. Влияние профессионального образования на развитие организационных знаний

Цель статьи заключается в теоретическом обосновании влияния профессионального образования на развитие организационных знаний. Систематизированы точки зрения современных авторов относительно значения профессионального образования для развития организационных знаний. Выполнен анализ существующих проблем в сфере профессионального образования, в том числе связанных с процессами его реформирования, среди которых наиболее важными являются проблемы несогласованности объемов подготовки различных категорий выпускников по профессиональным группам и потребности в них рынка труда, отток украинских студентов вследствие обучения за границей, недостаточный уровень финансирования профессионального образования. Предложено, каким образом решение перечисленных проблем будет способствовать развитию организационных знаний.

Ключевые слова: система профессионального образования, организационные знания, экономика знаний.

Рис.: 7. Табл.: 1. Библ.: 15.

Каленюк Ирина Сергеевна – доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник отдела социальной инфраструктуры, Институт демографии и социальных исследований имени М. В. Птухи НАН Украины (бульвар Шевченко, 60, Киев, 01032, Украина)

Kalenyuk I. S. Influence of Vocational Education on the Development of Organizational Knowledge

The article is aimed at the theoretical substantiation of influence of vocational education on the development of organizational knowledge. The views by the contemporary authors on the meaning of vocational education for the development of organizational knowledge have been systematized. An analysis of the existing issues in the sphere of vocational education has been done, including the issues related to the processes of reforming this sphere, among which the most important are the incoherence of volumes of training as to the various categories of graduates by the occupational groups towards the needs of labor market, outflow of Ukrainian students after studying abroad, inadequate financing for vocational education. Proposals are concerned with the matter, how the solution to these problems will contribute to the development of organizational knowledge.

Keywords: system of vocational education, organizational knowledge, knowledge economy.

Fig.: 7. Tabl.: 1. Bibl.: 15.

Kalenyuk Irina S. – D. Sc. (Economics), Professor, Chief research scientist of the Department of Social Infrastructure, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (60 Shevchenko Blvd., Kyiv, 01032, Ukraine)

Формування економік, орієнтованих на знання, у провідних країнах світу актуалізує значення знань на всіх економічних рівнях. Перспективи розвитку економіки знань в Україні залежать від ефективного використання її конкурентних переваг у світовому просторі. Однією з таких переваг є освітня галузь, що підтверджується динамікою відповідної складової Індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК). Так, якщо за значенням ІГК рейтинг України за минулий навчальний рік знизився з 76 місця (у 2014–2015 н. р.) до 79 місця (у 2015–2016 н. р.), то за такою складовою ІГК, як вища освіта та професійна підготовка, позиції нашої країни покращилися з 40 місця (у 2014–2015 н. р.) до 34 місця (у 2015–2016 н. р.) [1]. Наведені дані підтверджують, що одним із основних шляхів розвитку знань є вдосконалення системи освіти в цілому, і, зокрема, професійної освіти як її найважливішої складової. Проблеми функціонування та розвитку професійної освіти в Україні досліджувалися у працях таких вчених, як І. М. Грищенко, О. А. Грішнова, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, О. В. Макарова, В. М. Новіков, Н. Г. Ничкало, Л. М. Петренко, В. О. Радкевич, В. А. Савченко, Л. В. Ша-

ульська та інших. Проте й досі залишається актуальним поглиблений аналіз сучасних реформ у освітній галузі, їх можливих перспектив та майбутніх наслідків, а також пошук нових шляхів підвищення конкурентоспроможності країни на основі інтеграції професійної освіти та бізнесу. Зважаючи на те, що суб'єкти господарювання є ключовою ланкою економіки, особливої актуальності набуває дослідження зв'язків між змінами у професійній освіті та формуванням організаційних знань на мікро-економічному рівні.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні впливу професійної освіти на розвиток організаційних знань. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішено такі завдання: систематизовано точки зору сучасних авторів щодо значення професійної освіти для розвитку організаційних знань; проведено аналіз існуючих проблем у галузі професійної освіти, у тому числі пов'язаних із процесами її реформування; визначено, яким чином вирішення наведених проблем сприятиме розвитку організаційних знань.

Значення організаційних знань для суб'єктів господарювання та економічної системи в цілому полягає в

тому, що вони є ключовим джерелом конкурентних переваг як на мікро-, так і на макроекономічному рівнях. Дж. Стоунхаус вважає, що головною відмінністю організаційних знань є їх розподілення у вигляді принципів, правил та навичок та створення інформаційної основи організаційної поведінки [2]. На думку В. Тарнопольського, доцільно розглядати організаційні знання у двох аспектах: у вузькому значенні як суму інформації, зафіксовану на матеріальних носіях, якою володіє компанія; у широкому значенні – як суму індивідуальних знань працівників та групових знань, що втілені в організаційних процедурах та корпоративній культурі [3].

Значну роль професійної освіти і навчання у розвитку організаційних знань як інтелектуальних ресурсів підприємств, фірм, компаній підкреслювали у своїх працях зарубіжні вчені-економісти. Так, на думку Т. Лін та співавторів, тренінги та професійне навчання персоналу в найбільшій мірі впливає на формування структурного та клієнтського капіталу, який, в свою чергу, є різновидом організаційних знань, зафіксованих на різних носіях [4, с. 158]. Р. Гофорт вважає, що одним із ключових напрямів інвестицій у знання на всіх рівнях є державні та приватні витрати на освіту [5, с. 1]. Дж. Екор у своїх працях доводить пріоритетність впливу професійної освіти і навчання працівників на успіх розвитку знань в організації на основі їх трансферу [6]. Провідну роль професійної освіти і навчання у розвитку суспільств та організацій, заснованих на знаннях відзначають і експерти Європейського Союзу [7]. Отже, враховуючи точки зору сучасних авторів, доцільно розглядати професійну освіту як один із провідних факторів впливу на розвиток організаційних знань. Проте, на жаль, сучасні зміни у галузі професійної освіти в Україні характеризуються низкою проблем. Так, наприклад, дуже загрозливою тенденцією є втрата коледжами, технікумами та іншими навчальними закладами, які раніше відносились до вищих навчальних закладів (ВНЗ) I–II рівнів акредитації, правонаступності в системі професійної освіти, оскільки згідно з новим Законом «Про вищу освіту», їх випускники повинні вступати до вишів та вчитися на загальних підставах [8]. Така ситуація поглибить і без того існуючі диспропорції у співвідношенні випускників вищих та професійно-технічних навчаль-

них закладів. Аналізуючи динаміку цих диспропорцій, слід відзначити, що якщо у 1985 р. співвідношення між учнями загальноосвітніх навчальних закладів (ЗОНЗ), студентами професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) і ВНЗ I–II та ВНЗ III–IV рівнів акредитації (р. а.) складало 75,1 : 7,7 : 8,4 : 8,8, то у 2014 р. воно дорівнювало 65,2 : 5,5 : 4,4 : 25. Отже, якщо раніше чисельність студентів післясереднього рівня складала приблизно четверту частину чисельності учнів загальноосвітніх закладів, то після 2010 р. ця частина зросла до 35–40%, що наведено на рис. 1 [9–13].

Наведений рис. 2 також демонструє наявність вираженої тенденції до збільшення частки студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації за рахунок зменшення контингенту слухачів ПТНЗ та ВНЗ I–II рівнів акредитації. Загальна чисельність студентів всіх закладів післясередньої освіти скоротилася з 1985 р. на 16,6%. В її структурі частка студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації зросла з 33,4% до 71,7%, частка слухачів ПТНЗ зменшилася з 30,9% до 15,7%, а студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації – з 33,7% до 12,5% (див. рис. 2).

Таким чином, якщо в 1985 р. у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації навчалося 51,3% всіх студентів, то в 1995 р. – вже 59,9%, 2000 р. – 72,6%, 2010 р. – 85,5%, у 2014 р. – 85% загальної кількості студентів вищої освіти. З одного боку, високий інтерес молоді до отримання вищої освіти є позитивним і таким, що має бути підтриманим, але, з іншого боку, доцільно звернути увагу на динаміку структури попиту на робочу силу за професійними групами. На рис. 3 простежується тенденція зростання попиту на ті професійні групи, які, згідно з Національним класифікатором України «Класифікатор професій ДК 003:2010», вимагають переважно повної загальної середньої та професійно-технічної освіти чи повної загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві.

Ще однією проблемою, яка, на перший погляд, стосується галузі професійної освіти, проте, якщо розглядати її ширше, може призвести до суттєвого зниження конкурентоспроможності країни в цілому, є відтік молоді для навчання за кордон. У табл. 1 наведено показники міжнародної мобільності студентів в Україні.

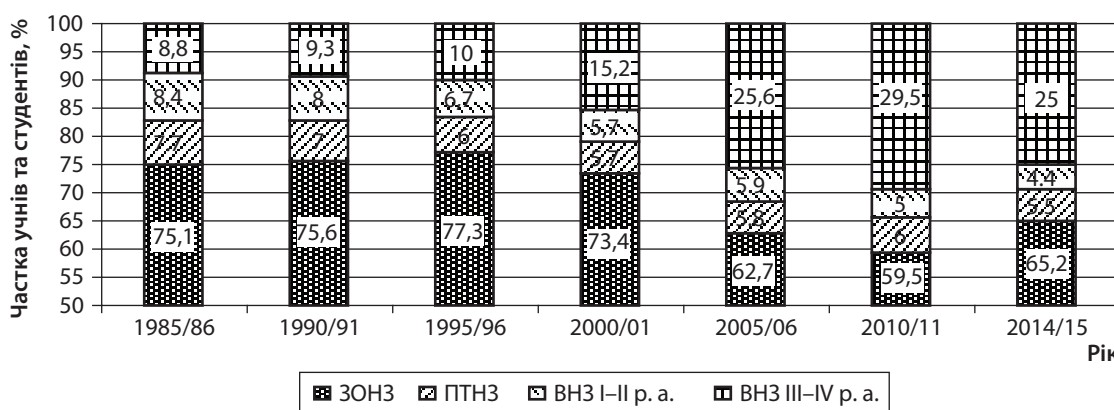

Рис. 1. Вертикальна структура чисельності учнів та студентів за типами навчальних закладів [9–13]

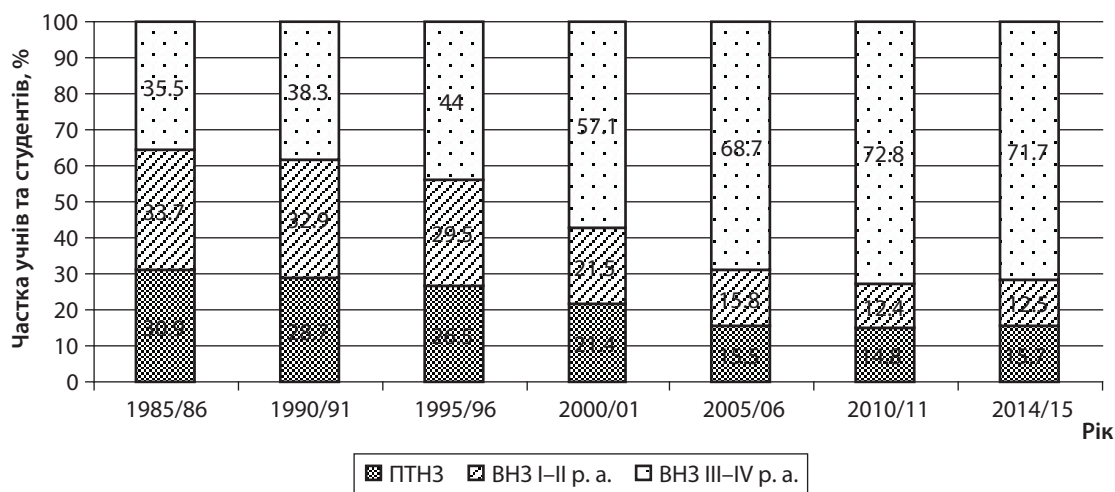
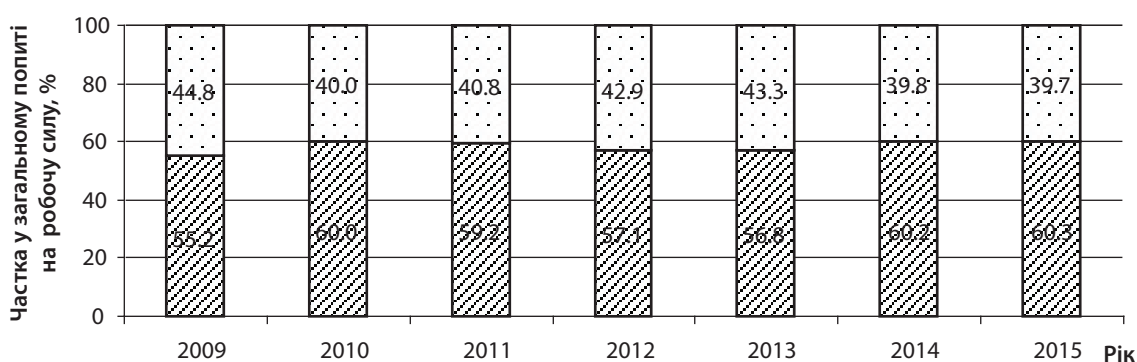

Рис. 2. Структура контингентів учнів та студентів післясередніх навчальних закладів України [9-13]

- Попит на законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів, професіоналів, фахівців
- ▨ Попит на кваліфікованих робітників з інструментом, робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин, технічних службовців та найпростіші професії

Рис. 3. Співвідношення попиту на професійні групи працівників залежно від рівня освіти [14]

Таблиця 1

Показники міжнародної мобільності студентів в Україні [11,15]

Рік	Кількість іноземних студентів, тис. осіб	Іноземні студенти, % загальної чисельності студентів в країні	Кількість українських студентів за кордоном, тис. осіб	Кількість українських студентів за кордоном, % від загальної чисельності студентів в країні
2001	17 210	0,8	18 416	0,9
2004	15 622	0,6	24 921	1,0
2005	29 614	1,0	26 698	0,9
2008	32 573	1,14	32 570	1,13
2010	35 066	1,33	36 203	1,4
2011	42 715	1,85	37 430	1,6
2012	48 934	2,26	37 553	1,7
2013	59 391	2,9	39 670	1,9
2014	56 933	3,4	53 000	3,2

Тенденції збільшення кількості українських студентів, що виїжджають на навчання за кордон, з одного боку, свідчать про зростання можливостей та перспектив, які відкриваються перед молодим поколінням, а, з іншого боку, загрожують Україні втратою талановитих і активних кадрів, які могли би розвивати українську економіку та сприяти збагаченню її інтелектуального капіталу.

Викликає багато питань і перспектива фінансування тих ВНЗ, які раніше відносилися до I-II рівнів акредитації, із місцевих бюджетів, яка тимчасово в 2016 р. була відкладена, проте це тільки підтверджує нестабільність їх існування.

Обсяги фінансування вітчизняної системи освіти зростали в абсолютних показниках до 2013 р. включно,

що, однак, далеко не перекриває інфляцію і знецінення національної валюти. Сучасна економічна скрута загострила як ніколи проблему удосконалення механізму фінансування системи освіти.

Світова практика накопичила значний досвід використання гнучких механізмів управління закладами не адміністративно-командними, а економічними, стимулюючими методами, у тому числі – різних формул державного фінансування. Кожна країна обирає свою специфічну модель, але загальною метою пошуку виступає вдосконалення та підвищення ефективності діяльності навчальних закладів.

Одним із показників, який доцільно проаналізувати у зіставленні з іншими країнами, є чисельність населення на один ВНЗ, що наведено на *рис. 4* [9–11].

Як наведено на *рис. 4*, співвідношення кількості населення до кількості ВНЗ в Україні свідчить про те, що даний показник нижче в таких країнах, як Ісландія, Данія, Норвегія, Польща та інших. У Туреччині, Китаї та Індії, наприклад, відносна кількість ВНЗ менша, ніж в Україні, однак це не сприяло підвищенню їх рейтингу за такою складовою ІГК, як вища освіта та професійна підготовка, що наведено на *рис. 5*.

Рис. 5 демонструє, що не існує явного зв'язку між співвідношенням кількості населення до ВНЗ та рівнем розвитку вищої освіти і професійної підготовки. Ще

один важливий показник, який входить до складу показника вищої освіти та професійної підготовки, відображає організацію навчання на робочому місці. Його значення для тих же країн наведено на *рис. 6*.

Порівнюючи *рис. 5* та *рис. 6*, можна відзначити, що, окрім Ісландії та Японії, які не потрапили або в першому, або у другому випадку в перші десять країн серед тих, які обрані для аналізу, всі інші країни потрапляють у першу десятку як за навчанням на робочому місці, так і за розвитком вищої освіти і професійної підготовки. Це свідчить про те, що навчання на робочому місці є дуже значимим показником для аналізу стану розвитку професійної освіти. Саме професійне навчання на робочому місці найбільшою мірою впливає на розвиток організаційних знань, оскільки забезпечує формування у працівників тих професійних компетентностей, які затребувані на ринку праці. На жаль, Україна за цим показником займає не вигідні позиції.

Для вирішення останнього завдання даного дослідження необхідно розглянути, яким чином подолання окреслених вище проблем професійної освіти впливатиме на розвиток організаційних знань (*рис. 7*).

ВИСНОВКИ

Розвиток економіки знань в Україні залежить від ефективного формування знань на рівні підприємств

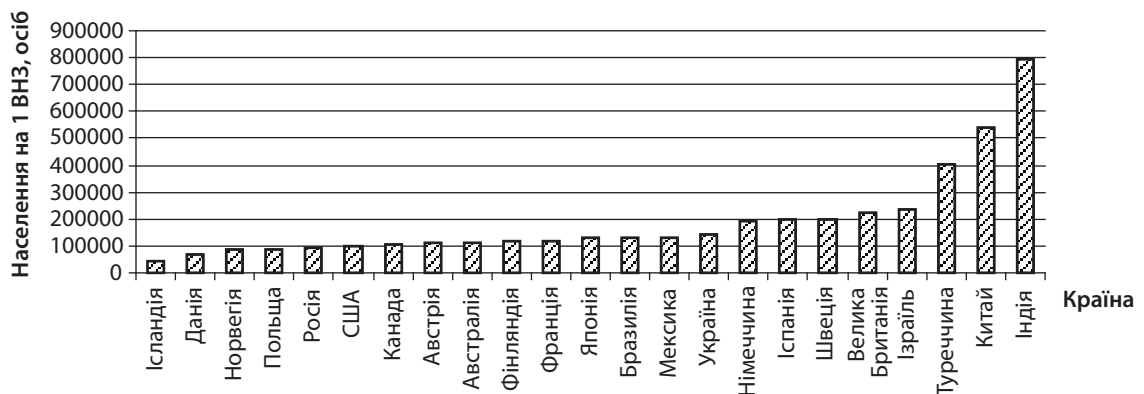

Рис. 4. Значення показника відношення чисельності населення до кількості навчальних закладів у деяких країнах світу [9–11]

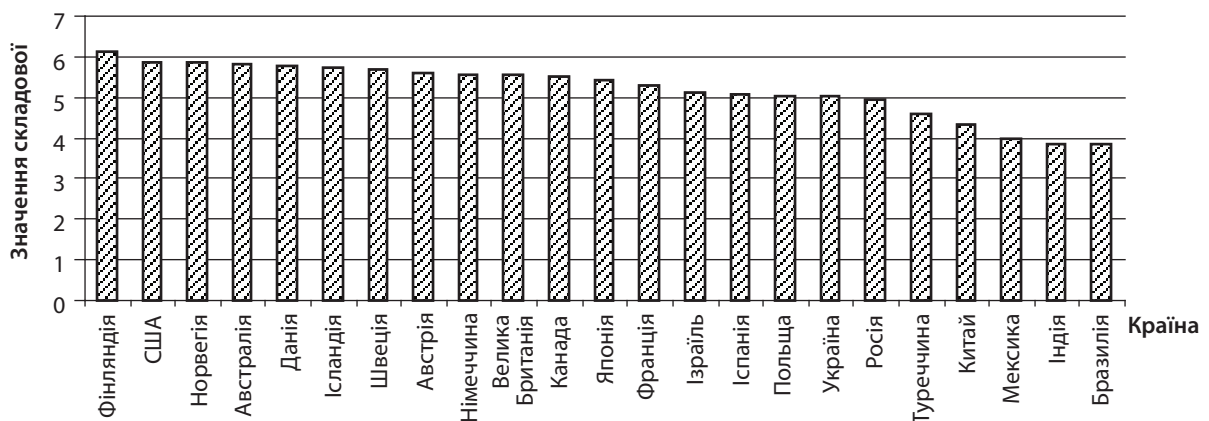

Рис. 5. Значення показника, що характеризує розвиток вищої освіти та професійної підготовки у складі ІГК для деяких країн світу [1]

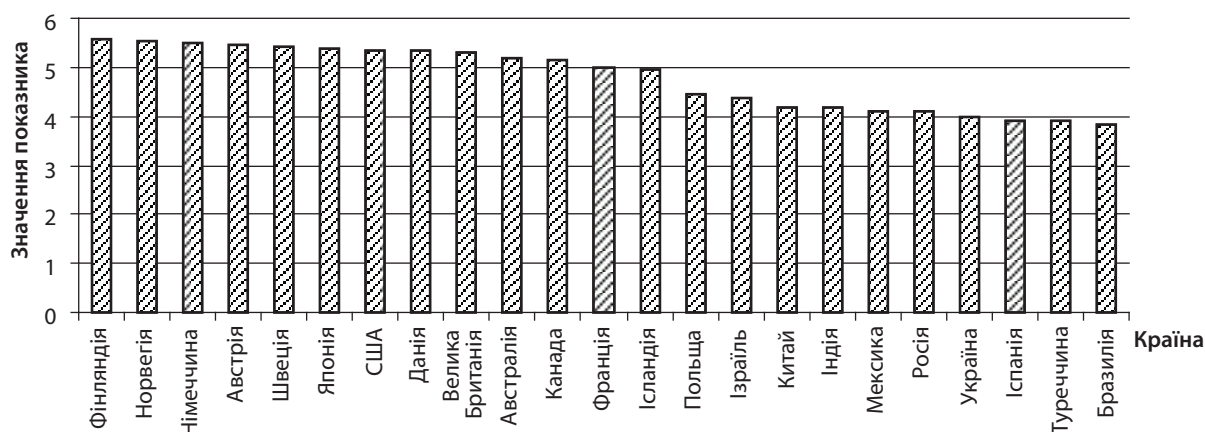

Рис. 6. Значення показника, що характеризує обсяги навчання на робочому місці у деяких країнах світу [1]

Рис. 7. Вплив результатів вирішення проблем у професійній освіті на розвиток організаційних знань

та організацій. Суттєвий вплив на процеси формування організаційних знань здійснює система професійної освіти. Вирішення проблем професійної освіти сприятиме підвищенню рівня інноваційної спрямованості організаційних знань, удосконаленню процесів їх трансферу та комерціалізації, розвитку ти типів знань, які забезпечують українським підприємствам конкурентні переваги на світових ринках. Перспективним напрямом дослідження впливу професійної освіти на розвиток знань в організаціях є визначення ступеня такого впливу на макро-, мезо-та мікроекономічному рівнях. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. The Global Competitiveness Reports [Electronic resource] // World Economic Forum. – Mode of access : <http://www.weforum.org/reports>
2. Стоунхаус Дж. Управление организационным знанием / Дж. Стоунхаус // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999. – № 1. – Режим доступа : <http://www.cfn.ru/press/management/1999-1/>
3. Тарнопольский В. В. Совершенствование управления организационными знаниями в компаниях : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление

народным хозяйством (теория управления экономическими системами)» / В. В. Тарнопольский. – Москва, 2009. – 23 с.

4. Lin, T.-Y. Application of FAHP in the measurement model of intellectual capital in service industry / T.-Y. Lin, L.-M. Chuang, M.-Y. Chang, J.-L. Huang // *Investment Management and Financial Innovations*. – 2011. – Volume 8, Issue 3. – P. 148–160.

5. Goforth, R. R. Knowledge-Based Industries and Investment [Electronic resource] / R. R. Goforth // Capital Formation Institute, 2010. – Mode of access : <http://www.cfi-institute.org/VP%20-%20Knowledge-Based%20Industries%20and%20Investment%20-%20Goforth.html>

6. Ekore, J. O. Impact of key organizational factors on knowledge transfer success in multinational enterprises / J. O. Ekore // *Management*. – 2014. – Vol. 19. – No. 2. – P. 3–18.

7. Dorn, E. Effects of information and communication technologies in knowledge transfer: an employee perspective / E. Dorn, A. Sahinyan. – Gothenburg : University of Gothenburg, 2011. – 47 p.

8. Закон України «Про вищу освіту» від 01. 07. 2014 р. № 1556-VII (редакція від 09.12.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

9. Ranking Web of Universities [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.webometrics.info/>

10. Население Земли [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://countrymeters.info/ru/>

11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/2015 навчального року : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2015. – 169 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

12. Продовження навчання та здобуття професії : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2015. – 27 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Загальноосвітні навчальні заклади на початок 2014/2015 року : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2015. – 100 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

14. Ринок праці. Архів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

15. Global education digest 2012. Comparing education statistics across the world. – UNESCO Institute for statistics, 2012. – 191 p.

REFERENCES

Dorn, E., and Sahinyan, A. *Effects of information and communication technologies in knowledge transfer: an employee perspective*. Gothenburg: University of Gothenburg, 2011.

Ekore, J. O. "Impact of key organizational factors on knowledge transfer success in multinational enterprises". *Management*, vol. 19, no. 2 (2014): 3-18.

Goforth, R. R. "Knowledge-Based Industries and Investment". <http://www.cfi-institute.org/VP%20-%20Knowledge-Based%20Industries%20and%20Investment%20-%20Goforth.html>

Global education digest 2012. Comparing education statistics across the world: UNESCO Institute for statistics, 2012.

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Lin, T.-Y. et al. "Application of FAHP in the measurement model of intellectual capital in service industry". *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 8, no. 3 (2011): 148-160.

"Naselenie Zemli" [The Population Of The Earth]. <http://countrymeters.info/ru/>

"Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2014/2015 navchalnoho roku" [Main indicators of activity of higher educational establishments of Ukraine

at the beginning of the 2014/2015 school year]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

"Prodovzhennia navchannia ta zdobuttia profesii" [Continuing education and obtaining a profession]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

"Ranking Web of Universities". <http://www.webometrics.info/>
"Rynok pratsi. Arkhiv." [The labour market. Archive]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Stounkhaus, Dzh. "Upravleniye organizatsionnym znaniyem" [The management of organizational knowledge]. <http://www.cfin.ru/press/management/1999-1/>

Tarnopolskiy, V. V. "Sovershenstvovaniye upravleniya organizatsionnymi znaniyami v kompaniiyakh" [Improvement of organizational knowledge management in companies]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.

"The Global Competitiveness Reports". World Economic Forum. <http://www.weforum.org/reports>

"Zahalnoosvitni navchalni zaklady na pochatok 2014/2015 roku" [General educational institutions at the beginning of 2014/2015]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

THE PUBLIC FINANCING OF EXPENDITURES ON VOCATIONAL TRAINING IN UKRAINE

© 2016 GLUKHOVA V. I.

UDC 377014.543:336.22

Glukhova V. I. The Public Financing of Expenditures on Vocational Training in Ukraine

The purpose of the article is to study the state of the public financing of expenditures on the system of vocational training in Ukraine at the present stage of the reformation of the given sector and to develop suggestions for its improvement. The analysis of budget financing sources showed that the gradual transfer of financing vocational institutions from the state budget to local ones under conditions of their deficit causes a threat to the development and existence of this sphere of education. The need for an increase in the financing of expenditures on vocational education at the expense of the special budget fund has been substantiated. The prospects of the further research are in determining powers of the state authorities at various levels in the field of vocational training and possible sources of their funding; developing standards of budget financing of public vocational institutions under conditions of transferring their financial support to the regional level; search for additional non-budget sources of financing and optimization of all the existing ones for training highly skilled workers.

Keywords: budget, vocational education, financial expenditures.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 16.

Glukhova Valentyna I. – PhD (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Finance and Credit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (20 Pershotravneva Str., Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: andy_758@mail.ru

УДК 377014.543:336.22

Глухова В. І. Державне фінансування видатків на професійно-технічну освіту в Україні

Мета даної статті полягає в дослідженні стану державного фінансування видатків у системі професійно-технічної освіти України на сучасному етапі реформування галузі та розробці деяких пропозицій щодо його вдосконалення. Аналіз джерел бюджетного забезпечення засвідчив, що поступове перенесення фінансування закладів профтехосвіти з державного бюджету на місцеві в умовах їх дефіцитності викликає загрози розвитку та існуванню цієї галузі освіти. Обґрунтовано необхідність збільшення фінансування видатків на професійно-технічну освіту за рахунок коштів спеціального фонду бюджету. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні повноважень органів державної влади різних рівнів у сфері управління професійно-технічною освітою та можливих джерел їх фінансування; розробці нормативів бюджетного фінансування державних професійно-технічних навчальних закладів в умовах передачі їх фінансового забезпечення на регіональний рівень; пошуку додаткових позабюджетних і оптимізацію всіх джерел фінансування на підготовку висококваліфікованих робітників.

Ключові слова: бюджет, професійно-технічна освіта, фінансування, видатки.

Табл.: 1. **Бібл.:** 16.

Глухова Валентина Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів і кредиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: andy_758@mail.ru

УДК 377014.543:336.22

Глухова В. И. Государственное финансирование расходов на профессионально-техническое образование в Украине

Цель данной статьи заключается в исследовании состояния государственного финансирования расходов в системе профессионально-технического образования Украины на современном этапе реформирования отрасли и разработке некоторых предложений относительно его усовершенствования. Анализ источников бюджетного обеспечения показал, что постепенное перенесение финансирования учреждений профтехобразования с государственного бюджета на местные в условиях их дефицитности вызывает угрозы развитию и существованию этой отрасли образования. Обоснована необходимость увеличения финансирования расходов на профессионально-техническое образование за счет средств специального фонда бюджета. Перспективы дальнейших исследований заключаются в определении полномочий органов государственной власти различных уровней в сфере управления профессионально-техническим образованием и возможных источников их финансирования; разработке нормативов бюджетного финансирования государственных профессионально-технических учебных заведений в условиях передачи их финансового обеспечения на региональный уровень; поиске дополнительных внебюджетных и оптимизации всех источников финансирования на подготовку высококвалифицированных рабочих.

Ключевые слова: бюджет, профессионально-техническое образование, финансирование, расходы.

Табл.: 1. **Библ.:** 16.

Глухова Валентина Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой финансов и кредита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

E-mail: andy_758@mail.ru

The vocational training system (VTS) as a subsystem of the educational sector is mostly associated with the manufacturing sector of the country. The interdependence between the amount of highly skilled labor force and the level of competitiveness of the state is generally recognized. Under the present economic conditions and continuous technological changes, the VTS, which celebrated its 75 year anniversary in 2015, should be adequate to the strategy of innovation and investment development of the national economy, flexible and mobile in terms of training a skilled labour force, which would enable Ukraine to join the modern integration processes. Therefore, the VTS development, its modernization, which should be accompanied by an appropriate financial support, is of great importance for

the society. Since for the period of the VTS existence the main source of financing its expenditures were and still are budgetary allocations, so under conditions of scarcity of financial resources the issues of sufficiency, rationality and efficiency of public financing of expenditures in the sphere of vocational training have become relevant.

Financial aspects of the VTS, the mechanism of forming and using financial resources in this educational field are investigated in few studies. Among them there should be mentioned the following publications of foreign and domestic authors: M. L. Agranovich, N. B. Ozerova, S. A. Belyakova, T. L. Klyachko [1, 2] T. M. Boholib [3], I. I. Kychko [4], N. V. Kovernyk [5], L. I. Korobko [6], I. P. Sidor [7], T. V. Sorokina [8]. They are devoted to specific issues of the mana-

gement and financing of the expenditures, optimization of the structure of financial sources and other components of organizational and economic and financial mechanism in this sphere.

Unsolved aspects of the general problem. It should be noted that the problems of public financing of expenditures in the VTS remain little studied by the economic science under conditions of restructuring the industry, in particular, changes in the funding and sources of budget financing in recent years.

The *purpose* of the article is to study the state of public financing of expenditures in the VTS in Ukraine at the present stage of the sector reforming and to develop some suggestions regarding its improvement.

The main objective of vocational training in Ukraine is ensuring the constitutional right of citizens to obtain vocational education according to their wishes, interests and abilities; providing the needs of the economy for skilled and competitive in the labor market work force. Along with its main function vocational training performs important functions of social protection of juveniles because the contingent of these education institutions is mostly formed by children from large and low income families.

The deepening of the economic crisis, chronic lack of budget funds, aggravation of demographic, social problems, lack of a scientifically grounded forecast of the demand for workforce have led to destructive tendencies in the system of formation of a highly skilled labor force in Ukraine resulting in a decrease in the number of vocational training institutions (VTI) and the number of students studying in them.

The analysis of statistics for the period of 2011–2015 shows that the total network of VTI in Ukraine decreased from 940 to 798, or by 142 schools (16%) and the number of public VTI of the Ministry of Education of Ukraine decreased respectively from 935 to 794 or by 141 institutions. Enrollment of students in all the institutions decreased during this period from 409.4 thousand students to 304.1 thousand students or by 25.7% and the number of the graduate students decreased from 240.1 thousand persons to 165.0 thousand (or by 31.8%) [9].

Specifics of vocational training is reflected in the sources of forming financial resources. Since the establishment of the VTS, its financial support has been carried out at the expense of budgetary allocations, revenues from manufacturing activities of students during their training at vocational institutions, income from production output during their practice at enterprises, financial assistance from basic enterprises, charitable contributions and other non-budget funds. It should be noted that in the period of rapid development of the VTS in Ukraine (1975–1986) the budgetary funds dominated in the structure of total expenditures (80%) but at the same time own revenues of vocational institutions (received from production output during manufacturing practices and charitable contributions) and funds of basic enterprises (by 10% respectively) [10] presented significant sources of funding.

With the adoption of the Budget Code of Ukraine and subsequently all non-budget sources of funding acquired the status of the special fund and traditional budgetary allo-

cations — of the general fund [11]. Since then the financing of training skilled workers within the volume of the state order is performed at the expense of the general and special fund of the State Budget of Ukraine.

The vocational training institutions of other forms of property are kept at the expense of their founders. Also in the recent years financial resources of the Social Insurance Fund for Unemployment, at the expense of which the financing of expenditures on training workers and improving their skills is being carried out by the Fund order, has become a source of financing vocational training institutions. Since currently the information base on the volume of different sources of financing the training in all vocational institutions is limited, so we will examine the state of providing public financing of vocational education from the budget as their main financial resource (Table 1) [12].

The analysis of statistic data for the period of 2010–2015 shows that the expenditures of the consolidated budget of Ukraine for vocational training increased by 1.21 times, all centralized budget expenditures on education over this period increased by 1.43 times, and all budget expenditures — by 1.8 times indicating an outstripping rate of their growth compared to the growth rate of expenditures on training skilled workers.

The dynamics of the structure of expenditures on VT in all expenditures on education also has a downward trend: from 6.4% to 5.4%. The current budget allows the VTS to “survive” but makes impossible the necessary development of vocational training. Significant changes in the volume and proportion of budget financing in terms of budgets in the VTS, which reflect legislative changes in financing vocational training in Ukraine are worth noting. As shown in *Table 1*, the share of expenditures financed from local budgets increased from 19% in 2010 to 98% in 2015. In general, historically the transformation of budgetary provision of development of vocational training, according to the legislation, started more than a decade ago. Since 2004 vocational institutions, which were traditionally financed from the state budget, began to additionally cover their expenditures at the expense of respective local budgets. Expanding the sources of budgetary allocations is associated with a new model of economy of VT, which provides financing by job-training programs: government programs – at the expense of the state budget, local – at the expense of local budgets and corporate – at the expense of industries, corporations, employers.

An experiment on financing vocational institutions in Lviv, Kharkiv regions and the city of Kyiv at the expense of funds allocated in inter-budget transfers from the state budget to the budgets of Lviv, Kharkiv regions and in the city of Kyiv was conducted for three years (2007–2009). The results of this experiment show some positive changes in the financing of these regions. Positive trends include a monthly allocation of funds according to the needs of the institution; financing professional development courses for the educational staff, allocation of funds for improving the material and technical base; increasing the expenditures on food for students. The lack of a clear mechanism for drawing up budgets of vocational institutions, correspondent legislation for regulation of financing capital expenditures from

Table 1

The dynamics of budget financing of expenditures on vocational training in Ukraine for the period of 2010–2015, mln UAH

№	Indicators	2010	2011	2012	2013	2014	2015	The growth rate in 2015/ 2010
1	Consolidated budget expenditures on education	79826.0	86253.6	101560.9	105538.7	100109.5	114193.5	1.43
2	Expenditures on VT – total	5106.2	5305.4	6034.0	6359.8	5885.3	6171.2	1.21
3	The share of expenditures on VT in all expenditures on education	6.4	6.1	6.0	6.0	5.9	5.4	0.84
4	State budget expenditures on education	28807.5	27232.8	30243.2	30943.1	299616.8	30185.7	1.05
5	Including expenditures on VT	4133.6	1037.7	1230.0	1418.3	1321.1	124.6	0.03
6	In % (5: 4)	81.0	19.6	20.4	22.3	22.4	2.0	0.02
7	Local budget expenditures on education	51018.5	59020.8	71317.7	74595.6	223508.9	84007.8	1.65
8	Including expenditures on VT	972.6	4267.7	4804.0	4941.5	4564.2	6046.6	6.21
9	In % (8: 7)	19.0	80.4	79.6	77.7	77.6	98.0	5.16
10	Consolidated budget expenditures	377842.8	416853.6	492454.7	505843.8	523125.7	679871.4	1.8

local budgets, investment activities, inadequate procedure of paying the tuition fee for training one student a particular profession can be considered negative trends.

In 2014 expenditures on training of skilled workers under government contracts were related to the spending made from the budget of the Autonomous Republic of Crimea and regional budgets and taken into account at determining the volume of inter-budget transfers (subsidies of equalization and funds transferred from local budgets to the state budget).

Since 2015 the financing of expenditures on vocational training has been provided from regional budgets by a specially introduced subvention for training labor force directed at paying current expenditures on vocational institutions, which provide services of training skilled workers under government contracts. It is allowed to finance capital expenditures from this subvention in case of complete satisfying the requirements for current expenditures in the budget period and under absence of an overdue repayment of the budget debt on protected expenditures.

The analysis shows that financial resources of vocational institutions generated by inter-budget transfers in the years of 2014–2015 in general were used to satisfy their current needs (99%) [13]. The financing of capital expenditures as a residual (1%) creates risks of inadequate material and technical support of educational process in these institutions affecting the quality of training. The problem of efficient use of limited budgetary resources is also of great importance. Since the generation of the government order for training workers in vocational institutions was carried out without consideration for a justified actual demand for them, this led to the fact that the amount of skilled workers exceeded the demand in the labor market. Thus, according to official data, in 2014 19.1 thousand of

graduates from vocational institutions were unemployed, in 2015 — 18.2 thousand of graduates, while the amount of budget money used for their training amounted to 286.1 mln UAH and 329.8 mln UAH respectively [13].

Despite the legislative declaration of modernization of VTS in Ukraine [14], now we are actually witnessing destructive processes caused by amendments made in the Budget Code, which resulted in significant changes in the mechanism of financing expenditures on VT. Since 2016 the subvention for training workers has been canceled, with all the financing of vocational institutions (except for institutions of social rehabilitation) being passed onto local budgets. The absence of at least necessary funds for the current maintenance has caused a threat closing for most of the institutions.

On February 4, 2016 Verkhovna Rada of Ukraine adopted the laws “On Amendments to the Budget Code of Ukraine Concerning the Financing of Vocational Training” and “On Amending the Law of Ukraine “On the State Budget of Ukraine for 2016” Concerning the Financing of Vocational Training” [15] under which expenditures on vocational training are made from the budgets of regional centers; payment of current expenditures of vocational institutions in terms of assuring expenses for obtaining complete secondary education at the expense of an educational subvention; the state budget provides a subvention to support the training of skilled workers for the Crimea budget, regional budgets, cities of regional significance — regional centers. The centralized financial resources for these purposes are provided through reallocation of funds among budget programs, in particular, partially due to the stabilization grant. However, the President of Ukraine applied a veto and returned the laws to Verkhovna Rada of Ukraine with proposals on their reconsideration. As a result the reformation of

vocational training and its optimization is impossible under conditions of absence of financial resources. According to official data, as of 17 March 2016 there was envisaged the financing of 383 vocational institutions from the budgets of cities of regional significance from 1 to 12 months, while the financing of 29 institutions in 17 cities of 8 regions (Volyn – 5 institutions, Zakarpattia – 3 institutions, Lugansk – 3 institutions, Lviv – 2 institutions, Rivne – 1 institution, Odessa – 4 institutions, 10 institutions of Kharkiv and 1 institution in Cherkasy) was not envisaged at all [16].

Therefore, the early making of appropriate decisions would help to avoid irreversible consequences — the destruction of the VTS in Ukraine. Under such crisis conditions of centralized budget financing of vocational training in Ukraine an important role is given to searching for additional sources of financial support of the sector at the expense of the special fund.

The analysis of the structure of financial support for training workers in vocational institutions of Ukraine in the context of the general and special funds for the period of 2010–2015 [12] indicates a gradual increase in the share of means of the special fund from 7.7% in 2010 to 9.1% in 2015, however, compared to 2007 (10.1%) a decrease in the structure is observed. The lack of available information makes it impossible to conduct a deeper analysis of the sources of the special fund but in general we can say that the abovementioned trend in the dynamics of the structure of non-budget funds at a large extent is caused by the lack of a mechanism of employers' economic interest in VT development. Market relations caused breaking connections of vocational institutions with enterprises, which significantly reduced the volume of orders for training highly skilled workers, do not create proper conditions for practical training, do not take sufficient part in updating the material and technical base of the educational institutions. Therefore, it is necessary along with the public financing to increase business investments in VT, the expediency of which is proved by the international practice. But within the VTS itself it is also necessary to intensify the production activity of students, which brings revenue, and search for alternative funds for its maintenance and development.

The question of financial support of training skilled labour force in the planning period largely depends on the efficiency of already allocated funds, which especially actualizes upon conditions of the program-target method of planning budget expenditures. Indicators of the implementation of this budget program demonstrate a poor efficiency of using the funds of the state budget.

The fact that the state instead of getting a certain return for providing social services in the form of creating by workers a share in the gross domestic product should spends significant amounts from the Fund of Compulsory State Social Unemployment Insurance to help unemployed graduates of vocational institutions has a negative affect on the overall performance of the budget program in the field of training skilled labour force.

The inefficient use of budget funds for training labour force in vocational institutions reveals many shortcomings in the planning and organization of the program due to the

lack of a common approach to determining the demand for skilled workers, adequate mechanism of interaction between education authorities, employment centers, imperfect control over the actual employment of graduates trained under the government contract and insufficient financing of the material and technical base of vocational institutions, which affects the quality of vocational training.

CONCLUSIONS

For the formation of effective financial and economic mechanisms of public financing of VT it is appropriate:

- ✦ to develop and adopt a legal framework concerning the development of vocational education and its financing;
- ✦ to clearly distinguish the powers of public authorities in the field of vocational training at various levels and possible source of their financing;
- ✦ to elaborate regional plans for development of vocational training with the regard to the need for the upgrading of the network of vocational institutions, their consolidation, provision of training and retraining of workers to meet the needs of the region and coordinate them with the Ministry of Education and Science of Ukraine;
- ✦ to implement multi-channel and multi-level financing of public vocational institutions while defining the centralized financial resources as priority ones;
- ✦ to develop a methodology for calculating the cost of training skilled labour force with regard to complexity of professions;
- ✦ to improve the mechanism of inter-budgetary relations, which would contribute to an increase in financing vocational training at the local level;
- ✦ to develop the procedure for calculating standards of the budget financing of public vocational institutions under conditions of the transfer of their financing to the regional level;
- ✦ to introduce the system of incentives for business entities with the purpose of additional attraction of their means to financing vocational schools;
- ✦ to encourage increasing revenues from production activities of vocational institutions and their realization.

Thus, the improvement of the public financing of expenditures on vocational training in Ukraine aimed at a primary financial support from means of the general fund, search for additional off-budget sources of the financing and optimization of all the existing ones, the relationship between the allocated financial resources and the results of training and employment, quality of the labour force training will positively affect the modernization of the entire VTS, and investments in human capital will have an economic and social effect. ■

LITERATURE

1. Агранович М. Л. Система финансирования образования. Анализ эффективности : монография / М. Л. Агранович, Н. Б. Озеров, С. А. Беляков, Т. Л. Клячко. – М. : Технопечать, 2003. – 181 с.

2. Беляков С. А. Финансирование системы образования в России : монография / С. А. Беляков. – М. : МАКС Пресс, 2006. – 302 с.

3. Боголіб Т. М. Роль освіти і науки у постіндустріальному розвитку України : монографія / Т. М. Боголіб. – К. : Корпорація, 2010. – 407 с.

4. Кичко І. І. Фінансування освіти в умовах формування соціально орієнтованої економіки / І. І. Кичко // *Фінанси України*. – 2003. – № 1. – С. 53–59.

5. Коверник Н. В. Напрями удосконалення фінансування видатків на розвиток професійно-технічної освіти / Наталія Василівна Коверник // *Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін.* – Тернопіль : Економічна думка, 2015. – Том 21. – № 1. – С. 256–261.

6. Коробко Л. І. Державне регулювання системи професійно-технічної освіти в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. за спец.: 25.00.02 «Механізми державного управління» / Л. І. Коробко. – Запоріжжя, 2008. – 24 с.

7. Сидор І. П. Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні / І. П. Сидор // *Науковий вісник : Фінанси, банки, інвестиції*. – 2011. – № 2. – С. 19–24.

8. Сорокина Т. В. Финансирование образования в Республике Беларусь : монография / Т. В. Сорокина, М. Е. Карпицкая, Н. А. Кузнецова, С. В. Спирина. – Гродно : ГрГУ, 2010. – 203 с.

9. Продовження навчання та здобуття професій : статистичний бюлетень. – К., 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

10. Глухова В. І. Особенности финансового планирования в системе профтехобразования / В. И. Глухова. – Л., 1986. – 10 с. – Деп. во ВНИИ профессионально-технического образования 14.02.86, № 70.

11. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

12. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.treasury.gov.ua

13. Звіт Рахункової палати про результати аналізу формування та проведення видатків на професійно-технічну освіту за рахунок коштів міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам. – Київ, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16747894/zvit_11-5.pdf?subportal=main

14. Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти в Україні на 2011–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kadrovik01.com.ua/regulations/2339/247317>

15. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансування професійно-технічної освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57969

16. Офіційний веб-сайт Всеукраїнської Асоціації працівників професійно-технічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vapp.in.ua/Rishennya.html>

REFERENCES

Ahranovych, M. L. *Sistema finansirovaniya obrazovaniya. Analiz effektivnosti* [The system of financing education. The analysis of efficiency]. Moscow: Tekhnopечат, 2003.

Belyakov, S. A. *Finansirovaniye systemy obrazovaniya v Rossii* [The financing of education in Russia]. Moscow: MAKS Press, 2006.

Boholib, T. M. *Rol osvity i nauky u postindustrialnomu rozvytku Ukrainy* [The role of education and science in the post-industrial development of Ukraine]. Kyiv: Korporatsiya, 2010.

Glukhova, V. I. "Osobennosti finansovogo planirovaniya v sisteme proftekhobrazovaniya" [Features of financial planning in the system of vocational education]. *Dep. vo VNIi professionalno-tekhnicheskogo obrazovaniya* 14.02.86, № 70, 1986.

Kovernik, N. V. "Napriamy udoskonalennia finansuvannia vydatkiv na rozvytok profesiino-tekhnichnoi osvity" [Of improving the financing of development expenditure of vocational and technical education]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 21, no. 1 (2015): 256-261.

Korobko, L. I. "Derzhavne rehuliuвання systemy profesiino-tekhnichnoi osvity v Ukraini" [State regulation of vocational education in Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. nauk z derzhavnoho upravlinnia*: 25.00.02, 2008.

Kychko, I. I. "Finansuvannia osvity v umovakh formuvannia sotsialno oriyentovanoi ekonomiky" [The financing of education in conditions of formation of socially oriented economy]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2003): 53-59.

"Kontseptsii Derzhavnoi tsilyovoi prohramy rozvytku profesiino-tekhnichnoi osvity v Ukraini na 2011 - 2020 roky" [The concept of the State target program of development of vocational education in Ukraine for 2011–2020]. <http://kadrovik01.com.ua/regulations/2339/247317>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

[Legal Act of Ukraine]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57969

Oftsiniy veb-sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy. <http://www.treasury.gov.ua>

Oftsiniy veb-sait Vseukrainskoi Asotsiatsii pratsivnykiv profesiino-tekhnichnoi osvity. <http://vapp.in.ua/Rishennya.html>

"Prodovzhennia navchannia ta zdobuttia profesii. Statystichniy biuleten, 2016" [Continued training and the professions. Statistical Bulletin, 2016]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Sorokina, T. V. et al. *Finansirovaniye obrazovaniya v Respublike Belarus* [The financing of education in the Republic of Belarus]. Grodno: GrGU, 2010.

Sydor, I. P. "Orhanizatsiia diialnosti ta finansove zabezpechennia zakladiv profesiino-tekhnichnoi osvity v Ukraini" [Organization of activities and financial support of institutions of vocational education in Ukraine]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii*, no. 2 (2011): 19-24.

"Zvit Rakhunkovoi palaty pro rezultaty analizu formuvannia ta provedennia vydatkiv na profesiino-tekhnichnu osvitu za rakhunok koshtiv mizhbiudzhethnykh transfertiv z derzhavnoho biudzhetu mistsevim biudzheta" [The report of the accounting chamber on the results of the analysis of the formation and conduct of expenditure on vocational education at the expense of interbudgetary transfers from the state budget to local budgets]. http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16747894/zvit_11-5.pdf?subportal=main

СУЧАСНИЙ СТАН КОНКУРЕНЦІЇ НА ПЕРВИННОМУ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ М. КИЄВА

© 2016 МІНІЯЙЛО О. І., БУР'ЯН А. М.

УДК 339.137:332.72(477-25)

Міняйло О. І., Бур'ян А. М. Сучасний стан конкуренції на первинному ринку нерухомості м. Києва

Метою статті є дослідження стану конкуренції та конкурентного середовища на первинному ринку нерухомості м. Києва. Розглянуто підходи та показники, що дозволяють проаналізувати ступінь концентрації ринку. Особливу увагу приділено особливостям формування кон'юнктури ринку нерухомості. Наведено умови функціонування ринку нерухомості в системі економічних відносин. Установлено, що формування та розвиток первинного ринку нерухомості є процесом регулювання потреб суспільства, що, в свою чергу, змушує учасників ринку постійно впроваджувати найбільш ефективні способи виробництва, пропонувати нові концепції, здійснювати роботу у нових сегментах економіки. Розраховано та проаналізовано частку забудовників на первинному ринку нерухомості м. Києва, значення ентропії ринкових часток, коефіцієнти ринкової концентрації, а також індекс Джинні, що дозволяє зробити висновок про помірну концентрацію на первинному ринку нерухомості м. Києва з неможливою одноосібною монополізацією.

Ключові слова: первинний ринок нерухомості, кон'юнктура ринку, конкуренція, рівень концентрації.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 11.

Міняйло Олександр Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: ekonteor@yandex.ru

Бур'ян Анна Михайлівна – магістрант, факультет економіки менеджменту і психології, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: anna.buryan@ukr.net

УДК 339.137:332.72(477-25)

Міняйло А. И., Бурьян А. М. Современное состояние конкуренции на первичном рынке недвижимости г. Киева

Целью статьи является исследование состояния конкуренции и конкурентной среды на первичном рынке недвижимости г. Киева. Рассмотрены подходы и показатели, позволяющие проанализировать степень концентрации рынка. Особое внимание уделено особенностям формирования рынка недвижимости. Приведены условия функционирования рынка недвижимости в системе экономических отношений. Установлено, что формирование и развитие первичного рынка недвижимости является процессом регулирования потребностей общества, что, в свою очередь, заставляет участников рынка постоянно внедрять наиболее эффективные способы производства, предлагать новые концепции, осуществлять работу в новых сегментах экономики. Рассчитана и проанализирована доля застройщиков на первичном рынке недвижимости Киева, значение энтропии рыночных частиц, коэффициенты рыночной концентрации, а также индекс Джинни, что позволяет сделать вывод об умеренной концентрации на рынке первичной недвижимости г. Киева с невозможной единоличной монополизацией.

Ключевые слова: первичный рынок недвижимости, конъюнктура рынка, конкуренция, уровень концентрации.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 5. **Библ.:** 11.

Міняйло Олександр Іванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории и конкурентной политики, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: ekonteor@yandex.ru

Бурьян Анна Михайловна – магистрант, факультет экономики менеджмента и психологии, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: anna.buryan@ukr.net

UDC 339.137:332.72(477-25)

Miniailo O. I., Burian A. M. The Current Status of Competition in the Primary Real Estate Market of the City of Kyiv

The article is aimed at studying the status of competition and the competition environment in the primary real estate market of the city of Kyiv. Approaches and indicators for analyzing the degree of market concentration have been considered. Particular attention has been paid to the characteristics of establishment of the real estate market. Conditions for functioning of the real estate market within the system of economic relations have been provided. It has been determined that establishment and development of the primary real estate market is a process of regulating the needs of society, which in turn causes market participants consistently implement the most efficient production methods, offer new concepts, perform work in the new segments of economy. The percentage of developers in the primary real estate market of Kyiv, the entropy value for the market particles, the market concentration ratios, as well as the index of Jeannie have been calculated and analyzed, allowing to draw a conclusion about a moderate concentration in the primary real estate market of city of Kyiv with impossible sole monopolization.

Keywords: primary market of real estate, market conjuncture, level of concentration.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 11.

Miniailo Oleksandr I. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory and Competition Policy, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: ekonteor@yandex.ru

Burian Anna M. – Graduate Student, Faculty of Economics Management and Psychology, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: anna.buryan@ukr.net

Постійний розвиток ринку житлової нерухомості веде до покращення основних макроекономічних показників, що мають значний вплив на соціально-економічний стан в країні в цілому. Позитивними зрушеннями національної економіки внаслідок функціонування ринку житлової нерухомості є приріст інвестицій, скорочення інфляційних процесів, зростання рівня ділової активності населення, збільшення загального рівня доходів тощо. Населення країни для

покращення своїх житлових умов, незалежно від свого матеріального достатку та соціального статусу, намагається зробити це у будь-який спосіб, спрямовуючи свій потенціал на збільшення рівня доходу та на пошук альтернативних джерел зайнятості. У процесі розвитку ринку нерухомості виникають передумови, що позитивно впливають на фінансове оздоровлення економіки.

Особливою формою ринкових відносин у нинішній час є ринок нерухомості. Його розвиток став одним

із магістральних напрямів формування в Україні економічної системи, що базується на перевазі приватної власності та ринкових механізмів саморегулювання, функціонування та розвитку економіки [10, с. 11–13].

Ринок нерухомості необхідно розглядати як цілісну систему, що представляє сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою елементів (продавці-покупці), котрі діють на основі цінового механізму, беручи до уваги правовий режим привласнення, соціальне значення, властивості та родові ознаки нерухомості. Ринок нерухомості підпорядковується закономірностям функціонування фінансового та товарного ринків. Родові ознаки нерухомості, тобто ті, що притаманні їй незалежно від стану ринку, визначаються як непереміщеність, зв'язок із землею, натурально-речова форма існування, особливий характер споживання, багатократне або безкінечне використання, поступове перенесення вартості в операційному процесі тощо (рис. 1).

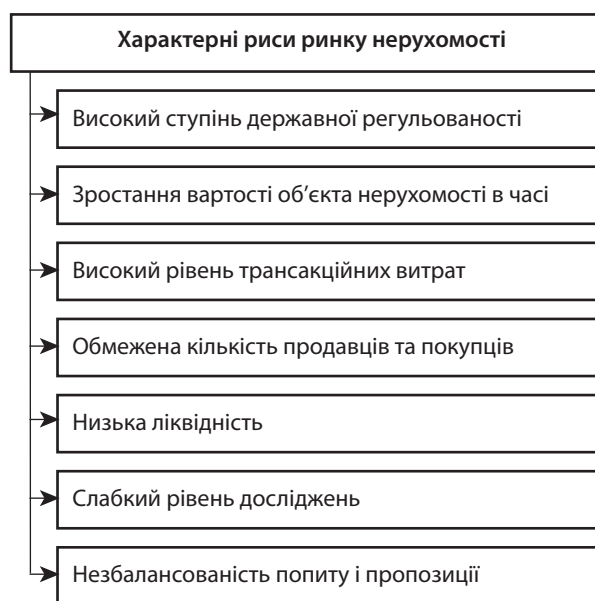

Рис. 1. Особливості ринку нерухомості

Джерело: складено авторами.

У країнах із розвинутою ринковою структурою, здійснюючи операції з купівлі-продажу об'єктів нерухомості, ринок нерухомості створює середовище для розвитку інших видів економічної діяльності. Тому в цьому контексті можна стверджувати, що ринок нерухомості належить до одного з ключових ринків національної економіки.

У процесі формування ринок нерухомості, як складова загального ринку, відображає усі проблеми економіки та соціальної сфери, характеризується нерівномірним розвитком окремих сегментів та ринкових ніш, фактичною відсутністю державних інвестицій, наявністю значного тіньового та чорного секторів, низьким рівнем інформатизації тощо [4, с. 35–36].

Формування та розвиток досліджуваного ринку є процесом регулювання потреб суспільства у нерухомості. Конкуренція на ринку нерухомості, з одного боку, є найважливішою умовою його існування та розвитку, оскільки саме вона змушує учасників ринку постійно впроваджувати найбільш ефективні способи виробни-

цтва, пропонувати нові концепції та цінові пропозиції, здійснювати роботу в нових сегментах. З іншого боку, форми прояву та зміст конкуренції, передусім, обумовлені станом ринку, його тенденціями та цивілізованістю [7, с. 147–149].

Загальна мета ринкових досліджень полягає у визначенні умов, при яких забезпечується найбільш повне задоволення попиту населення в товарах даного виду і створюються передумови для ефективного збуту виробленої продукції. Відповідно до цього першочерговим завданням вивчення ринку є аналіз поточного співвідношення попиту та пропозиції, тобто кон'юнктури ринку. Кон'юнктура ринку – це сукупність умов, при яких в даний момент протікає діяльність на ринку, характеризується певним співвідношенням попиту і пропозиції на товари даного виду, а також рівнем і співвідношенням цін [5, с. 137].

Кон'юнктура ринку нерухомості являє собою форму прояву на інвестиційному ринку в цілому чи на окремих його сегментах системи факторів (умов), що визначають співвідношення попиту, пропозиції, цін і рівня конкуренції [9]. Для проведення оцінки рівня конкуренції було обрано первинний ринок нерухомості м. Києва.

За величиною частки ринку, належної певній фірмі, можемо аналізувати ступінь концентрації ринку. Однак економічна теорія надає цілий ряд більш досконалих вимірників рівня концентрації, до яких належать:

- ✦ коефіцієнт ринкової концентрації;
- ✦ індекс Херфіндала – Хіршмана;
- ✦ дисперсія ринкових часток;
- ✦ ентропія ринкових часток;
- ✦ індекс Джинні [5, с. 99–100, 108–109].

Для подальшого проведення аналізу ринку нерухомості було розраховано частку кожного забудовника та наведено відповідні значення в табл. 1.

На основі опрацювання статистичного масиву було розраховано значення ентропії ринкових часток та отримано значення 3,479409, яке свідчить про достатньо високий ступінь конкурентності первинного ринку нерухомості в м. Києві.

Для аналізу стану конкурентного середовища розраховуємо коефіцієнт ринкової концентрації (CR_n). Він є сумою певної кількості найбільших часток продажу економічними суб'єктами певного товарного ринку. Коефіцієнт ринкової концентрації – широкоживаний показник для оцінювання структури ринку в багатьох країнах світу. Втім, він не дає інформацію про розмір фірм, що залишилися за межею «n», а також не показує, як розподілилися частки між найбільшими фірмами ринку. Однак цей показник повною мірою розмежовує олігополію від чистої та монополістичної конкуренції галузі. Він визначається як частка (відсоток) від загального продажу галузі, що припадає на декілька великих підприємств (фірм), які ранжовані відповідно до частки ринку [6, с. 105, 107, 111]. Даний показник розраховується за такою формулою:

$$CR_n = \sum Y_i, i = 1, \dots, \quad (1)$$

де n – кількість найбільших фірм на ринку, для яких розраховується показник.

Розрахунок ентропії ринкових часток для первинного ринку нерухомості м. Києва

№ з/п	Забудовник	Кількість актуальних об'єктів	Частка ринку, %	Частка ринку (S_i)	$1 / S_i$	$\ln(1 / S_i)$	$S_i \cdot \ln(1 / S_i)$
1	Укрбуд	24	10,7623	0,10762	9,29167	2,22912	0,239905
2	Київміськбуд	23	10,3139	0,10314	9,69565	2,27168	0,234299
3	Інтергал-Буд	21	9,41704	0,09417	10,6191	2,36265	0,222492
4	PIEL	18	8,07175	0,08072	12,3889	2,5168	0,20315
5	Geos	7	3,13901	0,03139	31,8571	3,46126	0,108649
6	Stolitsa Group	6	2,69058	0,02691	37,1667	3,61541	0,097276
7	TMM	6	2,69058	0,02691	37,1667	3,61541	0,097276
8	ДБК-4	6	2,69058	0,02691	37,1667	3,61541	0,097276
9	ПромІнвест	5	2,24215	0,02242	44,6	3,79773	0,085151
10	Житлобуд	5	2,24215	0,02242	44,6	3,79773	0,085151
n...	–	–	–	–	–	–	–
50	Столиця	1	0,44843	0,00448	223	5,40717	0,024247
51	НБК	1	0,44843	0,00448	223	5,40717	0,024247
52	Березняки-житлобуд	1	0,44843	0,00448	223	5,40717	0,024247
Ентропія ринкових часток:							3,479409

Джерело: розраховано та систематизовано авторами за даними [11].

Економічний сенс вказаних порогових значень полягає в тому, що у випадку $CR_1 > 35\%$ високою є ймовірність одноосібного домінування суб'єкта господарювання на ринку; $CR_3 > 50\%$ і $CR_5 > 70\%$ – формують передумови колективної монополізації ринку. Цей коефіцієнт розраховуємо для одного, трьох та п'яти суб'єктів господарювання з найбільшими частками ринку:

$$\begin{aligned} CR_1 &= 10,7623318; \\ CR_3 &= 10,7623318 + 10,3139 + 9,41704 = 30,4932735; \\ CR_5 &= 10,7623318 + 10,3139 + 9,41704 + 8,071749 + 3,139013 = 41,7040359. \end{aligned}$$

За результатами розрахунку можна зробити висновки, що одноосібна та колективна монополізація первинного ринку нерухомості є неможливою, оскільки не перевищує порогові показники значення коефіцієнта ($CR_1 < 35\%$, $CR_3 < 50\%$, $CR_5 < 70\%$) [1, с. 124]. Така тенденція позитивно позначається на розвитку конкуренції на досліджуваному ринку.

Однак з 1982 р. у США офіційно було введено для оцінки характеристики структури ринку новий показник – індекс Херфіндала – Хіршмана (ННІ), який обчислюється як сума квадратів часток реалізації товарів [5]. Індекс Херфіндала – Хіршмана є найбільш узагальнюючим показником стану ринку, який враховує як кількість підприємств, так і нестабільність їх становища на ринку та розраховується за такою формулою:

$$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2, \quad (2)$$

де S_i – частка i -тої фірми в ринкових продажах;
 n – кількість усіх компаній.

Індекс набуває значення від 0 (в ідеальному випадку досконалої конкуренції, коли на ринку нескінченно багато продавців, кожен з яких контролює мізерну частку ринку) до 1 (коли на ринку діє тільки одна фірма, котра забезпечує 100% випуску) [1, с. 123]. Згідно з американською Директивою з питань горизонтальних злиттів (доповненою та оновленою 19 серпня 2010 р.), якщо індекс Херфіндала – Хіршмана є меншим за 0,15, тоді ринок вважається низькоконцентрованим, а будь-яка концентрація на ньому є допустимою і навіть не потребує нотифікації. Якщо індекс перебуває в межах від 0,15 до 0,25, тоді ринок вважається помірно концентрованим. А якщо даний індекс перевищує межу в 0,25 – ринок вважається висококонцентрованим.

Розрахуємо рівень ринкової концентрації за індексом Херфіндала – Хіршмана для первинного ринку нерухомості м. Києва:

$$HHI = 0,1076232 + 0,1031302 + 0,094172 + n... + 0,0044842 = 0,048040379.$$

Значення індексу Херфіндала – Хіршмана є меншим за 0,15, тому даний ринок є низько концентрованим, що свідчить про відсутність монополізації ринку та будь-яка концентрація (злиття) на ньому є допустимою та не потребує нотифікації.

Для визначення рівня інтенсивності конкуренції на ринку використовуємо показник дисперсії ринкових часток, таким чином визначивши ступінь відхилення ринкової частки кожного забудовника від середньої ринкової частки. Дисперсію ринкових часток розраховуємо за такою формулою:

$$\sigma^2 = 1/n \cdot \sum (S_i - 1/n)^2, \quad (3)$$

де S_i – частка i -тої фірми в ринкових продажах;
 n – загальна кількість фірм на ринку.

Чим менший показник дисперсії ринкових часток (σ^2), тим більш однорідним є розміри підприємств (фірм) і частки суб'єктів господарювання на ринку, тим нижчим є рівень концентрації. І навпаки – чим більша величина дисперсії, тим більш нерівномірним є ринок, тим слабша конкуренція і сильніша влада на ньому великих фірм [3, с. 205–206]. Згідно з розрахунками (див. табл. 1) значення дисперсії для обраного ринку складає: $\sigma^2 = 0,000554$.

За результатами дослідження на цьому етапі зможемо зробити висновок, що первинний ринок нерухомості м. Києва є низькодисперсним. Така ситуація свідчить про передумови на ньому жорсткої конкурентної боротьби та відсутність домінування великих фірм.

Для дослідження ступеня конкурентності ринкової структури розрахуємо ще один коефіцієнт нерівномірності розподілу ринкових часток – ентропія ринкових часток, що може застосовуватися для дослідження ступеня конкурентності ринкової структури. Індекс ентропії показує середнє значення логарифма величини, зворотній ринковій частці, зважене по ринкових частках фірм:

$$E = \sum_{i=1}^n S_i \ln \left(\frac{1}{S_i} \right). \quad (4)$$

Коефіцієнт ентропії є показником, зворотним концентрації: чим вище його значення, тим нижча концентрація продавців на ринку, тим, відповідно, нижча їх можливість впливати на ринкову ціну [2]. Варто відзначити, що коли значення індексу ентропії коливається в межах від 0 до 0,5, – ринок є монополізованим або сприятливим для одноосібної монополізації. Будь-яка концентрація на такому ринку підлягає забороні. Якщо ж результативне значення індексу ентропії належить проміжку від 0,5 до 2, – йдеться про олігопольний ринок, одноосібна монополізація якого є малоімовірною. Рішення щодо концентрації на такому ринку слід обґрунтовувати потенціалом колективної монополізації. І зрештою, якщо значення індексу ентропії вище за 2, це свідчить про достатньо високий ступінь конкурентності ринку та відсутність підстав для заборони концентрації на ньому.

На наступному етапі дослідження розглянемо рівномірність розподілу ринкових часток за допомогою індексу Джинні, який являє собою статистичний показник, що ґрунтується на кривій Лоренца, алгебраїчно виражаючи ступінь нерівномірності розподілу ринкових часток [1, с. 167]. Він є кількісною інтерпретацією кривої Лоренца:

$$G = 1/n \cdot i - 1/A_i - i/A_i, \quad i = 1, \dots, n, \quad (5)$$

де A_i – кумулятивне значення часток найбільших підприємств ринку;

n – загальна кількість підприємств, що реалізують певну продукцію.

Крива показує, яка частка загального обсягу випуску припадає на частку певної кількості підприємств,

котрі залежно від своїх розмірів розподілені за різними групами. До недоліків показника Лоренца слід віднести незрівнянність і залежність від випадкового масштабу [2]. Індекс Джинні набуває значення в інтервалі від 0 до 1. Чим вищий індекс Джинні, тим вища нерівномірність розподілу ринкових часток між продавцями і, отже, за інших рівних умов вища ймовірність концентрації на ринку (табл. 2).

Результати проведених розрахунків індексу Джинні (0,489) свідчать про помірну концентрацію на первинному ринку нерухомості м. Києва, де неможливо є одноосібна монополізація, тоді як існує загроза колективного домінування. Така тенденція може свідчити про наявність змов між забудовниками, що супроводжуватиметься антиконкурентними узгодженими діями. У цьому випадку Антимонопольний комітет України повинен здійснювати моніторинг такого ринку з метою недопущення антиконкурентних узгоджених дій з боку виробників [8, с. 32–34].

Через те, що на вітчизняному ринку нерухомості існує брак інформації щодо функціонування цього ринку, виникає складність в отриманні показників, які необхідні для розрахунку вищенаведеними методиками. Така тенденція спотворює інформацію про реальний стан ринку та не дає можливості об'єктивно оцінити рівень його монополізації.

ВИСНОВКИ

Майже всі індекси, про які йшлося вище, у розвинутих країнах світу розраховуються та публікуються на постійній основі. Нагляд за процесами концентрації в більшості країн органи державної статистики здійснюють за допомогою розрахунку даних показників. Це дає можливість оперативного контролю за співвідношенням сил конкурентів та визначення ймовірності монополізації ринку. Проаналізувавши за вищенаведеними показниками стан конкуренції на первинному ринку нерухомості м. Києва, можна дійти висновку, що ринок не є монополізованим і на ньому існує достатня кількість учасників, що, своєю чергою, забезпечує належний стан конкуренції та високий ступінь конкурентної боротьби між ними. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасименко А. Г. Ринкова влада: джерела, масштаби, наслідки : монографія / А. Г. Герасименко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 600 с.
2. Даниліна С. О. Система показників концентрації економіки / С. О. Даниліна // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / Ред. М. І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2010. – Вип. 39. – С. 224–230.
3. Дяченко Т. А. Теоретико-методичні засади оцінки конкурентного середовища та конкурентної позиції підприємства на ринку [Електронний ресурс] / Т. А. Дяченко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 4. – С. 203–208. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_4_203_208.pdf
4. Кіреєв С. Стан конкурентного середовища в економіці України / С. Кіреєв, Т. Куць // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2013. – № 1 (48). – С. 35–39.

Розрахунок індексу Джинні для первинного ринку нерухомості м. Києва

№ з/п	Забудовник	Кількість актуальних об'єктів	Частка ринку, %	Частка ринку, S_i	S_n	F_n	$F_{n-1} \cdot S_n$	$F_n \cdot S_{n-1}$	G_n
1	St Sophia Homes	1	0,44843	0,00448	0,004	0,019	0	0	0
2	Royal House	1	0,44843	0,00448	0,01	0,039	0,0002	0,0002	0
3	Kiev Development Group	1	0,44843	0,00448	0,014	0,058	0,0005	0,0005	0
n...	–	–	–	–	–	–	–	–	–
44	Stolitsa Group	6	2,69058	0,02691	0,502	0,846	0,4153	0,4022	0,013
45	TMM	6	2,69058	0,02691	0,529	0,865	0,4477	0,4346	0,013
46	Житлоінвестбуд-УКБ	6	2,69058	0,02691	0,556	0,885	0,4812	0,4681	0,013
47	ДБК-4	6	2,69058	0,02691	0,583	0,904	0,5157	0,5026	0,013
48	Geos	7	3,13901	0,03139	0,614	0,923	0,5553	0,5381	0,017
49	PIEL	18	8,07175	0,08072	0,695	0,942	0,6416	0,5789	0,063
50	Інтергал-Буд	21	9,41704	0,09417	0,789	0,962	0,7437	0,6683	0,075
51	Київміськбуд	23	10,3139	0,10314	0,892	0,981	0,8581	0,7741	0,084
52	Укрбуд	24	10,7623	0,10762	1	1	0,9808	0,8924	0,088
	Усього	223	100	Індекс Джинні					0,489

Джерело: розраховано та систематизовано авторами за даними [11].

5. Лагутін В. Д. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття / В. Д. Лагутін, О. О. Бакалінська, О. В. Вертелева та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 320 с.

6. Пугачова М. В. Концентрація виробництва в Україні за даними статистики та опитувань підприємств / М. В. Пугачова, А. В. Щербак // Антимонопольно-конкурентна політика: теорія та практика : збірник наукових праць. – Вип. 4. – К. : Фенікс, 2010. – С. 103–114.

7. Стасенко Д. В. Теорія конкуренції і особливості формування конкурентного середовища в Україні / Д. В. Стасенко // Наука й економіка. – 2014. – Вип. 3. – С. 145–150.

8. Уманців Ю. М. Конкурентна політика у системі чинників активізації економічного розвитку / Ю. М. Уманців, А. С. Дуцька // Вісник Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського. – 2014. – № 1. – С. 29–37.

9. Хведзевич А. В. Цінова кон'юнктура на ринку нерухомості [Електронний ресурс] / А. В. Хведзевич // WEB-ресурс наук.-практ. конференц. – 2014. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2014_05_15/1_hvedzevich.htm

10. Mazaraki, A. Domestic Market of Ukraine in an Unstable Global Economy / A. Mazaraki, V. Lagutin // Herald of KNUTE. – 2014. – No. 6. – P. 9–24.

11. Статистика рынка недвижимости в Киеве и Киевской области [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://novostroyki.lun.ua/статистика-цен-киев-и-область#uah>

REFERENCES

Danylina, S. O. "Systema pokaznykiv kontsentratsii ekonomiky" [The system of indicators of concentration of the economy]. <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1640/1/Система%20показників%20концентрації%20економіки.pdf>

Diachenko, T. A. "Teoretyko-metodychni zasady otsinky konkurentnoho seredovyscha ta konkurentnoi pozytsii pidpriemstva na rynku" [Theoretical and methodological principles of

assessment of the competitive environment and competitive position on the market]. http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_4_203_208.pdf

Herasymenko, A. H. *Rynkova vlada: dzherela, masshtaby, naslidky* [Market power, source, scope, consequences]. Kyiv: KNTEU, 2014.

Kiriev, S., and Kuts, T. "Stan konkurentnoho seredovyscha v ekonomitsi Ukrainy" [The competitive environment in the economy of Ukraine]. *Konkurentsia. Visnyk Antymonopolnoho komitetu Ukrainy*, no. 1 (48) (2013): 35–39.

Khvedzevych, A. V. "Tsinova koniunktura na rynku nerukhomosti" [The price situation on the market]. http://www.confcontact.com/2014_05_15/1_hvedzevich.htm

Lahutin, V. D. et al. *Konkurentsia i konkurentna polityka: katehorii ta poniattia* [Competition and competition policy: categories and concepts]. Kyiv: KNTEU, 2009.

Mazaraki, A., and Lagutin, V. "Domestic Market of Ukraine in an Unstable Global Economy". *Nerald of KNUTE*, no. 6 (2014): 9–24.

Puhachova, M. V., and Shcherbak, A. V. "Kontsentratsiia vyrobnytstva v Ukraini za danymi statystyky ta opytuvan pidpriemstiv" [The concentration of production in Ukraine according to statistics and surveys of entrepreneurs]. *Antymonopolno-konkurentna polityka: teoriia ta praktyka*, no. 4 (2010): 103–114.

Stasenko, D. V. "Teoriia konkurentsii i osoblyvosti formuvannia konkurentnoho seredovyscha v Ukraini" [The theory of competition and features a competitive environment in Ukraine]. *Nauka i ekonomika*, no. 3 (2014): 145–150.

"Statistika rynku nedvizhimosti v Kiyev i Kiyevskoy oblasti" [Real Estate Market Statistics in Kiev and Kiev region]. <http://novostroyki.lun.ua/статистика-цен-киев-и-область#uah>

Umantsiv, Yu. M., and Dutska, A. S. "Konkurentna polityka u systemi chynnykiv aktyvizatsii ekonomichnoho rozvytku" [Competition policy system factors enhance economic development]. *Visnyk Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu im. M. Ostrohradskoho*, no. 1 (2014): 29–37.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ МОЛОДІ В ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

© 2016 НАЗАРОВА Г. В., КАСЬМІН Д. С.

УДК 331.5222

Назарова Г. В., Касьмін Д. С. Особливості функціонування ринку праці молоді в інституціональному середовищі

Метою статті є дослідження теоретичних передумов функціонування ринку праці молоді в інституціональному середовищі та виокремлення на їх основі складових інституціональної структури зазначеного ринку. Проаналізовано основні підходи до формування складових та інфраструктури ринку праці молоді, оскільки за своєю сутністю більшість елементів інфраструктури водночас виступають і як суб'єкти самого ринку праці, і як об'єкти, що забезпечують його функціонування. Обґрунтовано, що ринок праці молоді слід розглядати з точки зору інституціоналізму, адже соціально-економічні відносини, які відбуваються на ринку праці молоді, спираються на прихований фундамент контрактних відносин. Наведено теоретичні напрацювання авторів щодо інституціональної структури ринку праці молоді. До складових структури запропоновано віднести такі: суб'єкти ринку праці молоді, система державних і недержавних інститутів, а також неформальні інститути. Розвиток державних і недержавних інститутів вплине на зниження прихованого безробіття серед молоді, а державна політика на ринку праці і, зокрема, ринку праці молоді стимулюватиме процес прискореного становлення формальних недержавних інститутів.

Ключові слова: ринок праці молоді, інституціональне середовище, соціально-трудова відносина, інститути ринку праці молоді.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 31.

Назарова Галина Валентинівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: gnazarova@i.ua

Касьмін Денис Сергійович – викладач кафедри управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: denys.kasmin@hneu.net

УДК 331.5222

Назарова Г. В., Касьмін Д. С. Особенности функционирования рынка труда молодежи в институциональной среде

Целью статьи является исследование теоретических предпосылок функционирования рынка труда молодежи в институциональной среде и выделение на их основе составляющих институциональной структуры указанного рынка. Проанализированы основные подходы к формированию составляющих и инфраструктуры рынка труда молодежи, поскольку по своей сути большинство элементов инфраструктуры одновременно выступают и в качестве субъектов самого рынка труда, и в качестве объектов, обеспечивающих его функционирование. Обосновано, что рынок труда молодежи следует рассматривать с точки зрения институционализма, ведь социально-экономические отношения происходящие на рынке труда молодежи, опираются на скрытый фундамент контрактных отношений. Приведены теоретические наработки авторов по институциональной структуре рынка труда молодежи. К составляющим структуры предложено отнести такие: субъекты рынка труда молодежи, система государственных и негосударственных институтов, а также неформальные институты. Развитие государственных и негосударственных институтов повлияет на снижение скрытой безработицы среди молодежи, а государственная политика на рынке труда и, в частности, рынка труда молодежи будет стимулировать процесс ускоренного становления формальных негосударственных институтов.

Ключевые слова: рынок труда молодежи, институциональная среда, социально-трудовые отношения, институты рынка труда молодежи.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 31.

Назарова Галина Валентиновна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: gnazarova@i.ua

Касьмін Денис Сергеевич – преподаватель кафедры управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: denys.kasmin@hneu.net

UDC 331.5222

Nazarova G. V., Kasmin D. S. Features of Functioning of the Youth Labor Market in the Institutional Environment

The article is aimed at studying the theoretical prerequisites of functioning of the youth labor market in the institutional environment and allocating on its basis the components of the institutional structure of the specified market. The article analyzes the main approaches to formation of both the constituents and infrastructure of the youth labor market, since by their nature most infrastructures are at the same time the labor market actors and the objects to ensure its functioning. It is substantiated that the youth labor market should be considered from the perspective of institutionalism, because the socio-economic relations occurring in the youth labor market rely on the hidden foundation of contractual relations. Theoretical achievements of the authors as to the institutional structure of the youth labor market have been provided. It is proposed to include in the constituents of structure the following: youth labor market actors, system of public and private institutions, as well as informal institutions. Development of both public and private institutions will impact the reduction of hidden unemployment among youth, public policies in the labor market and, in particular, the youth labor market will stimulate the process of accelerated formation of formal non-State institutions.

Keywords: youth labor market, institutional environment, social-labor relations, youth labor market institutions.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 31.

Nazarova Galina V. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Human Resource Management and Labour Economics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: gnazarova@i.ua

Kasmin Denys S. – Lecturer of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: denys.kasmin@hneu.net

У сучасних умовах функціонування ринкових відносин і впливу процесу глобалізації світовий ринок праці зазнає значних змін, еволюційні процеси в економічному середовищі сприяють трансформації існуючих економічних систем, які приводять до інституціональних змін. Економіка не вперше переживає такі зміни, адже вони з певною періодичністю відбуваються в техніці, технології, організації виробництва, економічних відносинах, які забезпечують зростання продуктивності праці, реалізацію потреб населення, розвитку людини.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким поширенням процесів глобалізації та трансформації в соціально-економічній сфері, найбільш чутливим сегментом якої є ринок праці. Існуюча система соціально-трудових відносин на ринку праці України та в особливості ринку праці молоді не завжди гнучко реагує на виклики цих змін. Дані процеси заслуговують на особливу увагу, адже «зайнятість» розглядається як соціально-економічна категорія, яка проявляється в економічному та соціальному аспектах. Зайнятість перейшла в систему категорії «ринок» і стала її складовою, відбиваючи особливості ринкових відносин. Період ринкових перетворень в Україні збігся з кризовим станом економіки, який залишився у спадок від колишнього СРСР, та віддзеркалив цей стан у зайнятості населення. Розвиваючи національний ринок праці згідно із соціально орієнтованою ринковою економікою й сприяючи збалансованому та ефективному його функціонуванню, а також створення умов для продуктивної зайнятості, важливим є висвітлення та дослідження його проблем.

Теоретично-методичними і практичними аспектами аналізу процесу формування, розвитку, функціонування та регулювання ринку праці займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Фундамент вчення про ринок праці, з теоретичної точки зору, був закладений у класичній, неокласичній школах, кейнсіанстві, монетаризмі та інституціоналізмі, а саме – сутність та теоретичний аспект регулювання ринку праці у своїх працях розглянули такі вчені, як У. Петті, Ф. Кене, Т. Мальтус, А. Сміт, Ф. Рікардо, К. Маркс; основні положення державного регулювання ринку праці викладені в працях А. Маршалла, А. Пігу, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, М. Фрідмена, Дж. Гелбрейта, А. Філіпса, А. Оукена.

Дослідженням теоретично-методичних аспектів проблем ринку праці та соціально-економічними відносинами займалися такі вчені, як С. Васін, А. Бичков, В. Буланов, М. Винокуров та інші.

Сучасними дослідниками, що займалися вивченням теоретично-методичних аспектів проблем ринку праці, є В. Пономаренко, М. Кизим, О. Раєвнева, Г. Назарова, Л. Гриневич, О. Зірко, Г. Завіновської, В. Калина, А. Колот, П. Мазурок [1–7]; О. Єгоршин у своїй праці [8] розглянув теоретичні основи ринку трудових ресурсів та форм його державного регулювання; А. Рофе [9] займався вивченням теоретичних і прикладних аспектів дослідження ринку праці, вивченням проблем зайнятості населення та безробіття; О. Волкова, Е. Лібанова, М. Денисенко [10–12] вивчали проблеми формування ринку праці в сучасних умовах розвитку економіки України; В. Онікієнко, Л. Ткаченко, Л. Ємельяненко [13]

проаналізували тенденції та рівномірність сегментарного розвитку ринку праці тощо.

Метою статті є дослідження теоретичних передумов функціонування ринку праці молоді в інституціональному середовищі та виокремлення на їх основі складових інституційної структури ринку праці молоді.

Аналіз ринку праці молоді є об'єктивно необхідним, оскільки він дозволяє не тільки отримати інформацію про стан тенденції зміни його основних елементів, але й сформулювати уявлення про: процеси, що відбуваються на ньому, взаємозв'язок його основних факторів та ін. Це, своєю чергою, забезпечить обґрунтованість та дієвість державного регулювання та створення ефективного інституційного середовища у якому функціонує ринок праці молоді.

Однак у сучасній науковій літературі не існує єдиного підходу щодо аналізу структури ринку праці, а особливо ринку праці молоді. Згідно з найпоширенішим підходом до основних елементів ринку праці відносять: попит і пропозицію робочої сили, ціну праці, конкуренцію. Відповідно до іншого підходу елементами функціонування ринку праці виступають: попит (визначення потреби у робочій силі), пропозиція (структура наявних на ринку праці трудових ресурсів), товар (робоча сила), ціна (заробітна плата) [14, с. 9]. Так, наприклад, О. П. Єгоршин серед основних елементів ринку праці виділяє: сукупний попит (загальна потреба економіки у робочій силі), сукупну пропозицію (все економічне активне населення країни), вартість робочої сили, конкуренцію (між працівниками, роботодавцями), резерви робочої сили [15, с. 9].

Більш широкий погляд на визначення елементів ринку праці мають Ю. Г. Одегов і Н. А. Волгін. Згідно з їх точкою зору, до вищезазначених елементів належать: юридичні норми, економічні програми, трьохсторонні угоди і колективні угоди, соціальні виплати, інфраструктура ринку праці, альтернативні види діяльності [16, с. 140].

Окремі автори серед суб'єктів ринку праці виділяють лише роботодавців та найманих працівників [17, с. 40]. Проте ряд вчених до складу роботодавців відносять: державу, зарубіжні держави, міжнародні організації [4, с. 39]. Найбільш поширеним є виділення трьох основних суб'єктів ринку праці (модель характерна для України): наймані працівники (та їх спілки), роботодавці (та їх об'єднання) та держава (її органи) [18, с. 141]. При цьому підкреслюється зростання значущості суспільних організацій у функціонуванні ринку праці молоді та необхідність виділення серед суб'єктів ринку праці молоді само зайнятих, профспілок, спілок підприємців [18, с. 163].

Відрізняються й існуючі погляди на інфраструктуру ринку праці. Так, О. В. Волкова вважає, що інфраструктура ринку праці – це сукупність об'єктів, що забезпечують функціонування ринку праці, сприяють зайнятості, регулюють відносини між роботодавцями і працівниками з приводу оплати праці, вирішення трудових конфліктів тощо [10]. Н. А. Волгін під інфраструктурою розуміє як сукупність інститутів сприяння зайня-

тості, професійній підготовці та перепідготовці кадрів, до її складу включає: мережу фондів зайнятості, центри зайнятості, центри підготовки та перепідготовки робочої сили [16, с. 145].

Іншими українськими вченими-економістами інфраструктура ринку праці визначається як «сукупність суб'єктів, які забезпечують організаційне, економічне, правове і науково-методичне функціонування ринку праці, не допускаючи стихійного його розвитку» [14, с. 204]. При цьому основною метою інфраструктури ринку праці є підвищення еластичності та ефективності функціонування його складових (у тому числі ринку праці молоді).

Деякі вчені розглядають інфраструктуру ринку праці, як систему трудового законодавства, служби зайнятості населення, навчальні заклади та профспілки в якості інституційних структур [15, с. 10].

Таким чином, не існує чіткого розмежування понять «суб'єкти ринку праці» та «інфраструктура ринку праці», оскільки за своєю сутністю більшість елементів інфраструктури водночас виступають як суб'єкти самого ринку праці та як об'єкти, що забезпечують його функціонування. І навпаки, деякі суб'єкти одночасно є складовими його інфраструктури, що певною мірою впливає і на функціонування ринку праці молоді, за урахуванням вікової структури деяких його суб'єктів.

Поряд з визнанням здобутків вчених у розвитку теоретичних питань аналізу ринку праці молоді є місце макроклімату ринку праці, як його елементу, під яким певне коло вчених: Н. А. Горелов [19], Ю. М. Остапенко [20] розуміють юридичні норми, економічні програми, трьохсторонні угоди і колективні угоди, міри державного регулювання, податкова політика та інше. О. В. Сардак зазначає «макроклімат формує середовище, в якому відбуваються всі процеси на ринку праці, тому стан та тенденції зміни його факторів слід враховувати усім суб'єктам ринку праці» [21, с. 198].

У зв'язку з вищевикладеним пропонується виділити узагальнюючі складові ринку праці молоді (рис. 1).

Перша складова – механізм функціонування ринку праці молоді (попит, пропозиція, ціна праці). Пропозицію на ринку праці молоді складає все економічно активне населення (зайнята в економіці молодь і безробітна молодь яка шукає роботу). Попит формується за рахунок потреби в робочій силі (як зайнятих, так і вакантних місць). Ціна праці є врівноваженням попиту та пропозиції на ринку праці молоді. Друга складова – суб'єкти ринку праці молоді та суб'єкти інфраструктури, тобто суб'єкти, що володіють певними ресурсами і мають вплив на його функціонування, вони мають вплив, якщо визначають, чи отримає ринок ті ресурси якими вони володіють, і яким чином їх будуть використовувати. Третя складова – макроклімат ринку праці молоді (законодавча, організаційна, соціально-економічна складові), під яким слід розуміти сукупність неконтрольованих зовнішніх по відношенню до ринку праці факторів, які здійснюють вплив на ринок праці молоді та тенденції його розвитку в майбутньому, тобто ті умови, у межах яких відбуваються усі процеси на ринку праці молоді. Законодавча складова визначає нормативно-правові основи функціонування ринку праці молоді. Організаційна складова містить державні урядові та неурядові організації які забезпечують функціонування ринку праці молоді на усіх рівнях. Соціально-економічна складова забезпечує соціальні та економічні засади функціонування ринку праці молоді, а саме – розробку політики зайнятості та соціального захисту населення, економічне стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць.

Слід вважати за доцільне розглядати ринок праці молоді з точки зору інституціоналізму, адже соціально-економічні відносини які відбуваються на ринку праці молоді спираються на скритий фундамент контрактних відносин, які майже ніколи в явному вигляді не відображаються в письмових та усних угодах. Ця ідея, яка з

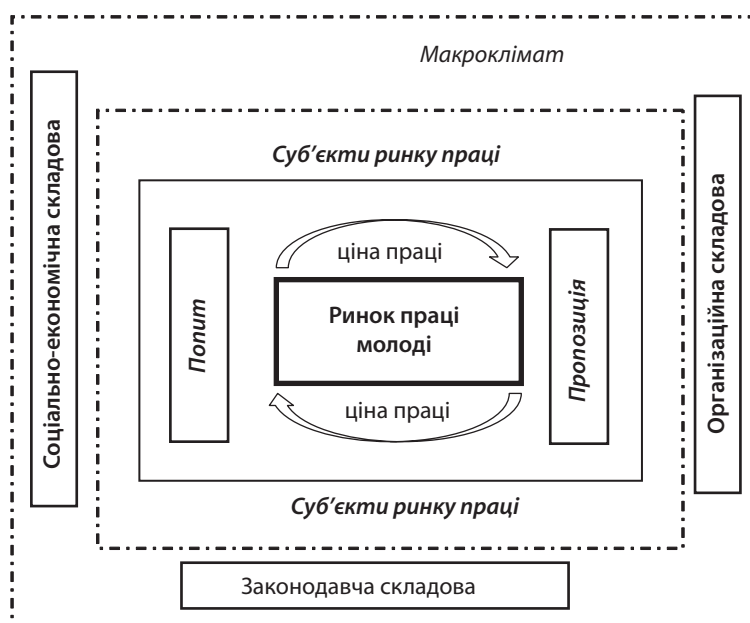

Рис. 1. Складові ринку праці молоді

позиції сучасного інституціоналізму, є базовою при визначенні інститутів, які, на думку Т. Парсонса, є набором правил, котрі задані соціально, а не є предметом якоїсь угоди між її учасниками [23, с. 123].

Так склалося в економіці, що категорія «інститут» набула сили домінуючої дефініції, яка дала назву та поштовх для формування цілого напрямку в економічній науці, оперування яким вважається більш природним у сучасному економіко-теоретичному лексиконі. Утилітарність слова «інститут» у сучасній літературі соціально-економічного напрямку набула такого поширення, що, без сумніву, ускладнює спробу виходу на конструктивне визначення того, що власне, може вважатися інститутом. Таким чином, визначення терміна «інститут» потребує певного вивірення в рамках нашого дослідження. Серед багатьох його визначень, запропонованих різними представниками інституціоналізму, розглянемо такі, що представлено в *табл. 1*.

в якому здійснюється діяльність організацій. За таких умов можливість вибору варіантів ефективних рішень та ефективної їх реалізації обмежується культурою, що склалася історично, формальними та неформальними правилами поведінки суб'єктів ринку праці молоді. А це означає, що сьогодення держава має будуватися за зразками, які, з одного боку, відповідають загальноцивілізаційним нормам, що тією чи іншою мірою визнані у світі, а, з іншого боку, враховувати умови та фактори, які визначають існування конкретної держави на основі її політичного, економічного й духовного життя [30, с. 9].

Грунтуючись на інституціональному підході, трансформаційні процеси на ринку праці молоді необхідно починати з розгляду структури економіки, тобто інституційних основ, які розглядають економічні процеси у двох площинах: як специфічної організації та як сукупність ринків, дія яких обмежена кордонами [30, с. 38].

Таблиця 1

Тлумачення сутності поняття «інститут» у науковій літературі

Автор/джерело	Зміст
Т. Веблен [22, с. 46]	Стійкі звичаї мислення, які характерні для великої спільноти людей
Т. Парсонс [23, с. 51]	Набори правил, які задані соціально
О. Уільямсон [24, с. 38]	Інституційне середовище – правила гри, що визначають контекст, в якому відбувається економічна діяльність
Д. Норт [25, с. 18]	Інститути – це правила гри в суспільстві, створені людиною обмежувальні рамки, які організовують взаємовідносини між людьми та задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії
Д. Лафта [26, с. 28]	Використовується для позначення тих організацій, яких колективне існування не передбачає досягнення результату, який можна об'єктивно виміряти
У. Гамільтон [27, с. 234]	Мовний символ для кращого опису групи соціальних звичаїв, що означають переважний та постійний спосіб мислення, який став звичкою для групи або народу. Інститути встановлюють межі та форми людської діяльності

З викладеного випливає, що сутність категорії «інститут» формується на основі чотирьох складових частин, які можна зобразити у вигляді кола. А саме, при визначенні терміна явища макрорівня розглядаються як макроявища, що забезпечує розгляд інститутів, у тому числі в ринку праці молоді, як результат соціалізації та суспільного визначення. При цьому сутність категорії «інститут» безпосередньо пов'язано з легітимністю соціально-економічних процесів, що пов'язано з організаційно-правовими аспектами. Для інституту характерним є ознака соціальності з проявами природних та психологічних рис.

Отже, з урахуванням наведених складових частин категорії «інститут» можна зробити висновок, що вони є формою правових норм, неформальних правил, культурних стереотипів, традицій тощо, які не стільки обмежують, як спрямовують та полегшують людську діяльність.

Таким чином, ринок праці молоді слід розглядати як складну систему, де розвиток соціально-трудових відносин має випереджаючий та зростаючий характер, результатом якого є реорганізація форм господарювання, структури зайнятості та складових інститутів. Інституційна система ринку праці молоді постає як середовище,

Вплив на локалізацію та формування інституційної структури виробництва має національна економіка, яка визначає набір стимулів, обмежень в процесі функціонування суб'єктів в економічних системах.

Процес формування економічних структур обумовлений як економічними, так і етичними, культурними, політичними, релігійними чинниками тощо. Функціонування економічних суб'єктів у рамках економічних структур враховує вплив як екзогенних обмежень (господарська діяльність), так і загальнодержавних, що діють на даній території, тобто правила, обмеження і норми являють собою формальні інститути, які виникають на базі існуючих неформальних механізмів та правил. Аналізуючи структуру формальних інститутів, можна визначити, що вона є неоднорідною та складається як з економічних, політичних і правових інститутів (укладення контрактів на основі норм та законів).

У процесі функціонування системи соціально-економічних відносин значний вплив мають економічні, політичні інститути. Під формальними економічними інститутами розглядають [29, с. 68] права власності, як ефективне підґрунтя функціонування ринкової економіки, що має вирішальне значення.

При цьому важливо зазначити, що специфіка соціально-економічних відносин відображаються не тільки у формальних інститутах, великий вплив мають також традиції, етичні норми тощо, тобто неформальні інститути.

Неформальні інститути – це правила і механізми, які не закріплені в нормативно-правових актах, але сприяють регулюванню соціальних та економічних дій суб'єктів [29, с. 40]. Неформальні інститути, які є частиною суспільних відносин, виникають та передаються за рахунок соціальних механізмів, а саме за рахунок інформації [10].

Неформальні інститути є проявом стійких розумових моделей, які зазнають трансформацій внутрішніх інформаційних структур у процесі економічного розвитку. Тому важливо зазначити, що неформальні інститути є динамічними системами, які здатні до трансформаційних процесів та зазнають активного формуючого впливу з боку держави.

Застосування викладених положень інституціоналізму до аналізу функціонування ринку праці молоді дозволяє зробити висновок про те, що регулювання діяльності суб'єктів ринку праці молоді в умовах перехідної економіки здійснюється через функціонування як формальних, так і неформальних інститутів у процесі трансформації економічних систем. Інституціональна структура, яка забезпечує структурування соціально-економічних відносин на ринку праці молоді, представлена на *рис. 2*.

Наведена на *рис. 2* інституційна структура ринку праці молоді включає його суб'єкти (трудові ресурси та роботодавців), систему державних інститутів, недержавні інститути (профспілки і агентства з працевлаштування), а також неформальні інститути етики, традицій, тіньової зайнятості. Однією з головних ролей державних інститутів ринку праці молоді є забезпечення мінімальних стандартів при втраті роботи, тобто за рахунок державного регулювання забезпечується збереження людського капіталу (наприклад, система державного страхування по безробіттю захищає людський капітал від передчасних галузевих, посадових або територіальних трансформацій).

Отже, функціонування формальних (державних та недержавних інститутів ринку праці, таких як біржі праці, приватні посередницькі організації з працевлаштування тощо) та неформальних інститутів ринку праці молоді повинно сприяти зниженню прихованого безробіття серед молоді. Державна політика на ринку праці й, зокрема ринку праці молоді, має бути спрямована на стимулювання ефективного функціонування інститутів.

На основі узагальнення наведених результатів дослідження автори дійшли висновку, що, аналізуючи процес функціонування ринку праці молоді, необхідно враховувати вплив інституційних обмежень і механізмів реалізації державної та регіональної політики, а також аспекти інституціональних та організаційних чинників впливу.

ВИСНОВКИ

Ринок праці є складовою частиною соціально-економічної системи, розміщення трудових ресурсів в еко-

номічних сферах діяльності та координація діяльності суб'єктів ринку праці в умовах перехідної економіки здійснюються через функціонування інститутів, що формуються в процесі трансформації економічної системи. Тому перспективи подальших досліджень полягають у кількісному та якісному вимірюванні складових інституціональної структури ринку праці молоді для того, щоб визначити залежність її руху від траєкторії попереднього розвитку, а також як система соціально-економічних відносин трансформується в часі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики : монографія / За ред. В. С. Пономаренка, М. О. Кизима, О. В. Раєвнєвої. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 340 с.
2. Назарова Г. В. Пріоритетні напрямки розвитку системи державного регулювання трудової діяльності працівників українських підприємств / Г. В. Назарова, Е. Р. Степанова // Бізнес Інформ. – 2011. – № 11. – С. 105–107.
3. Завіновська Г. Т. Економіка праці / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ 2003. – 300 с.
4. Калина А. В. Економіка праці : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. В. Калина. – К. : Міжрегіон. акад. упр. персоналом, 2004. – 272 с.
5. Колот А. М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання : монографія / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2003. – 230 с.
6. Мазурок П. Методологічні та інституціональні основи визначення інфраструктури ринку праці України / П. Мазурок // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 51–56.
7. Grynevych L. Structural changes in economy and the labor market: European Union and Ukraine [Electronic resource] / L. Grynevych, O. Zirko // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 3-4 (1). – С. 16–19. – Mode of access : http://soskin.info/userfiles/file/2014/3-4_2014/1/Grynevych_Zirko.pdf
8. Егоршин А. П. Методология управления трудовыми ресурсами : монография / А. П. Егоршин, И. В. Гуськова. – Н. Новгород : НИМБ, 2009. – 352 с.
9. Рофе А. И. Рынок труда / А. И. Рофе. – М. : Изд-во «МИК», 2003. – 272 с.
10. Волкова О. В. Ринок праці : навч. посібник / О. В. Волкова. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
11. Лібанова Е. М. Ринок праці / Е. М. Лібанова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
12. Денисенко М. П. Державне регулювання ринку праці в Україні / М. П. Денисенко // Економіка та держава. – 2007. – № 1. – С. 8–10.
13. Онікієнко В. В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи : монографія / В. В. Онікієнко, Л. Г. Ткаченко, Л. М. Смельяненко / За ред. В. В. Онікієнко. – К. : Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2007. – 286 с.
14. Васильченко В. С. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика : у 2 ч. / В. С. Васильченко, П. М. Василенко. – К. : М-во праці, 2000. – 550 с.
15. Егоршин А. П. Управление персоналом : учебник для вузов / А. П. Егоршин. – 6-е изд., перераб. и доп. – Н. Новгород : НИМБ, 2007. – 1100 с.
16. Экономика труда: (социально-экономические отношения) : учебник / Под. ред. Н. А. Волгина, Ю. Г. Одегова. – М. : Экзамен, 2004. – 736 с.
17. Родионова Н. В. Руководство сотрудниками фирмы / Н. В. Родионова [и др.] ; под. ред. А. А. Крылова, Ю. А. Цыпкина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.

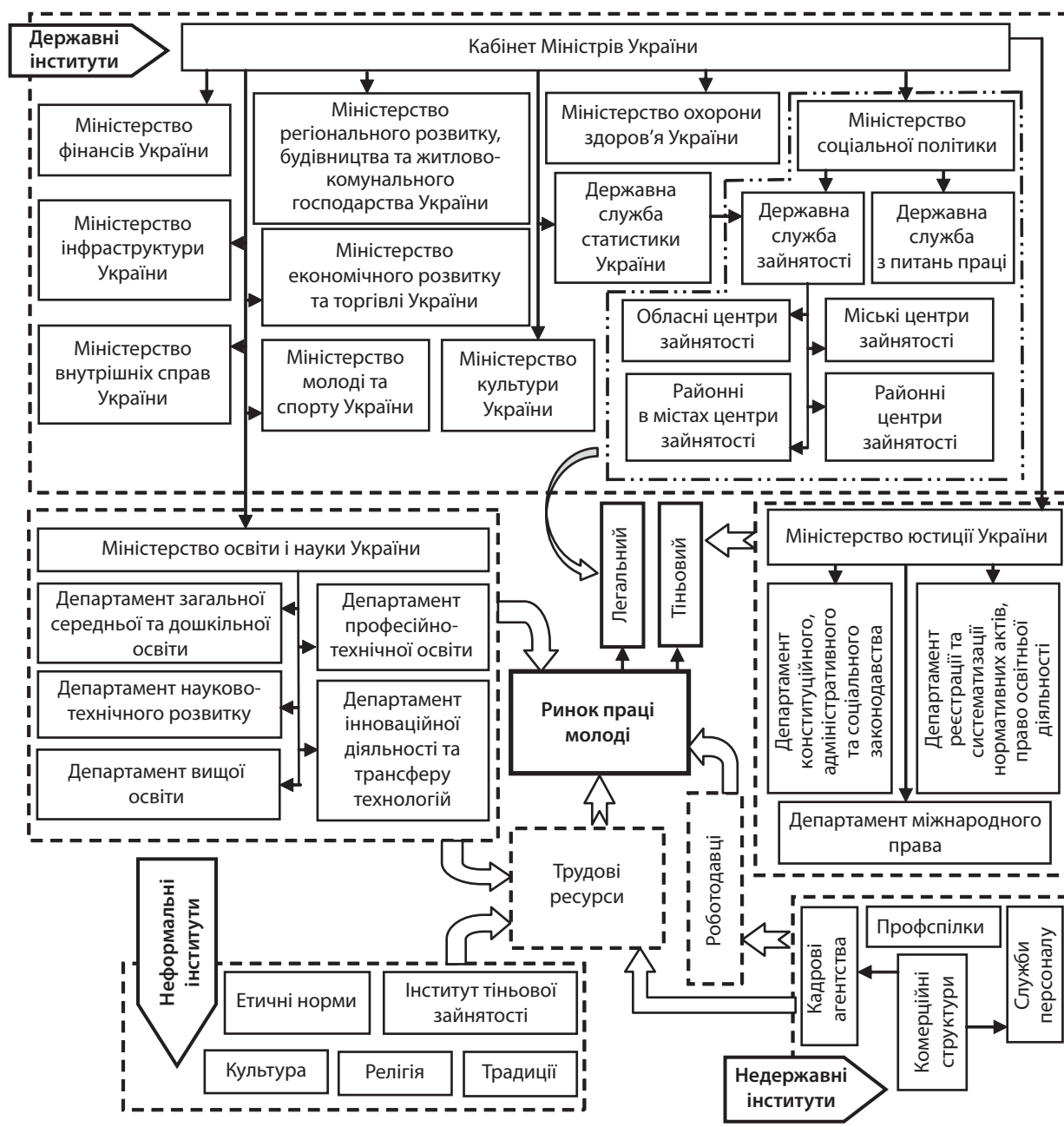

Рис. 2. Інституціональна структура ринку праці молоді

18. Колосова Р. П. Экономика персонала : учебник / Р. П. Колосова, Т. Н. Василюк, М. В. Артамонова. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 896 с.

19. Горелов Н. А. Экономика трудовых ресурсов : учеб. пособие – 5-е изд. М. : ИНФРА-М, 2005. – 231 с.

20. Остапенко Ю. М. Экономика труда : учеб. пособие / Ю. М. Остапенко. – 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 272 с.

21. Сардак О. В. Управління персонал-маркетингом: ідеогенез, інструментарій, синергія : монографія / О. В. Сардак. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – 664 с.

22. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен / Пер. с англ., вступ. ст. С. Г. Сорокиной ; общ. ред. В. В. Мотылевой. – М. : Прогресс, 1994. – 367 с.

23. Parsons, T. Structure and Process in Modern Societies / Talcott Parsons. Glencoe : The Free Press, 1960. – 344 p.

24. Уильямсон О. Экономические институты капитализма / О. Уильямсон / Пер. с англ. – СПб. : Лениздат ; SEV Press, 1996. – 702 с.

25. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт / Пер. с англ. А. Н. Нестеренко. – М. : Фонд экономической мысли, 1997. – 180 с.

26. Лафта Д. Эффективность менеджмента организаций / Дж. К. Лафта. – М. : Русская Деловая Литература, 1999. – 320 с.

27. Корнійчук Л. Я. Історія економічної думки України : навч. посібник / Л. Я. Корнійчук. – К. : КНЕУ, 2004. – 431 с.

28. Геєць В. М. Формування моделі державності і розвиток громадянського суспільства / В. М. Геєць // Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / За ред. акад. НАН України В. М. Геєця. – К. : Логос, 1999. – 500 с.

29. Нестеренко А. Переходный период закончился. Что дальше? / А. Нестеренко // Вопросы экономики. – 2000. – № 6. – С. 4–17.

REFERENCES

- Denysenko, M. P. "Derzhavne rehuliuвання rynku pratsi v Ukraini" [State regulation of the labor market in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 1 (2007): 8-10.
- Egorshin, A. P. *Metodologiya upravleniya trudovymi resursami* [Methodology of human resource management]. N. Novgorod: NIMB, 2008.
- Egorshin, A. P. *Upravleniye personalom* [Personnel management]. N. Novgorod: NIMB, 2007.
- Ekonomika truda: sotsialno-ekonomicheskiye otnosheniya* [Labor Economics : socio-economic relations]. Moscow: Ekzamen, 2004.
- Grynevych, L., and Zirko, O. "Structural changes in economy and the labor market: European Union and Ukraine". http://soskin.info/userfiles/file/2014/3-4_2014/1/Grynevych_Zirko.pdf
- Gorelov, N. A. *Ekonomika trudovykh resursov* [The economy of labour resources]. Moscow: INFRA-M, 2005.
- Heiets, V. M. "Formuvannya modeli derzhavnosti i rozvytok hromadianskoho suspilstva" [Formation model of the state and civil society]. In *Trasnformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ideolohiia, protyrichchia, perspektyvy)*. Kyiv: Lohos, 1999.
- Kalyna, A. V. *Ekonomika pratsi* [Labor Economics]. Kyiv: MAUP, 2004.
- Kolosova, R. P., Vasiliuk, T. N., and Artamonova, M. V. *Ekonomika personala* [Personnel Economics]. Moscow: INFRA-M, 2009.
- Korniichuk, L. Ya. *Istoriia ekonomichnoi dumky Ukrainy* [History of Economic Thought Ukraine]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Kolot, A. M. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka rehuliuвання* [Labor Relations: Theory and Practice regulation]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Lafta, D. *Effektivnost menedzhmenta organizatsiy* [The effectiveness of the management of organizations]. Moscow, 1999.
- Libanova, E. M. *Rynok pratsi* [Labor market]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2003.
- Mazurok, P. "Metodolohichni ta instytutsionalni osnovy vyznachennia infrastruktury rynku pratsi Ukrainy" [Methodological and institutional basis for determining labor market infrastructure in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2005): 51-56.
- Nazarova, H. V., and Stepanova, E. R. "Priorytetni napriamky rozvytku systemy derzhavnoho rehuliuвання trudovoi diialnosti pratsivnykiv ukrainskykh pidpriemstv" [Priority directions of development of state regulation of employment of employees of Ukrainian companies]. *Biznes Inform*, no. 11 (2011): 105-107.
- Nort, D. *Instituty, institutsionalnyie izmeneniya i funktsionirovaniye ekonomiki* [Institutions, institutional change and economic performance]. Moscow, 1997.
- Nesterenko, A. "Perekhodnyy period zakonchilsia. Chto dalshe?" [The transition period is over. What's next?]. *Voprosy ekonomiki*, no. 6 (2000): 4-17.
- Ostapenko, Yu. M. *Ekonomika truda* [Labor Economics]. Moscow: INFRA-M, 2007.
- Onikiienko, V. V., Tkachenko, L. H., and Yemelienenko, L. M. *Rozvytok rynku pratsi Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy* [The development of the labor market of Ukraine: trends and prospects]. Kyiv: Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NAN Ukrainy, 2007.
- Parsons, T. *Structure and Process in Modern Societies*. Glencoe: The Free Press, 1960.
- Ponomarenko, V. S. *Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy ta yii rehioniv: problemy nauky ta praktyky* [Socio-economic development of Ukraine and its regions: the problems of science and practice]. Kharkiv: INZhEK, 2010.
- Rodionova, N. V. et al. *Rukovodstvo sotrudnikami firmy* [The management employees of the company]. Moscow: YUNITI-DANA, 2002.
- Rofe, A. I. *Rynok truda* [The labour market]. Moscow: MIK, 2003.
- Sardak, O. V. *Upravlinnia personal-marketyngom: ideohenez, instrumentarii, synerhiia* [Management staff-marketing: Diogenes, tools, synergy]. Donetsk: DonNUET, 2012.
- Uiliamsen, O. *Ekonomicheskiye instituty kapitalizma* [The economic institutions of capitalism]. St. Petersburg: Lenizdat, 1996.
- Volkova, O. V. "Rynok pratsi" [Labor market]. http://pidruchniki.com/ekonomika/rinok_pratsi_-_volkova_ov
- Vasylchenko, V. S., and Vasylenko, P. M. *Rynok pratsi: teoretychni osnovy i derzhavna praktyka* [Labor market: theoretical framework and state practice]. Kyiv: M-vo pratsi, 2000.
- Volkova, O. V. *Rynok pratsi* [Labor market]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.
- Veblen, T. *Teoriya prazdnogo klassa* [The theory of an idle class]. Moscow: Progress, 1994.
- Zavinovska, H. T. *Ekonomika pratsi* [Labor Economics]. Kyiv: KNEU, 2003.

СОЦІАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ГАРАНТОВАНОГО (БАЗОВОГО) ДОХОДУ НАСЕЛЕННЯ

© 2016 ГОНЧАРОВА С. Ю., ГОНЧАРОВ А. Б.

УДК 316.34

Гончарова С. Ю., Гончаров А. Б. Соціальна концепція гарантованого (базового) доходу населення

Стаття присвячена теоретичним і практичним питанням розвитку соціальної концепції гарантованого (базового) доходу населення. Досліджено основні підходи щодо визначення поняття мінімального та базового доходу. Узагальнено та уточнено думки різних авторів щодо визначення безумовного, або гарантованого базового, доходу як соціальної концепції, згідно з якою кожному члену суспільства регулярно надається певна фіксована виплата, що фінансується державою (або іншим інститутом) для усіх без винятку, незалежно від рівня доходу, соціального статусу, наявності або відсутності роботи та бажання працювати. Проаналізовано проблеми зайнятості та безробіття, формування доходів та розшарування населення, обґрунтування соціальних стандартів та нормативів тощо. Розглянуто зарубіжний досвід реалізації пілотних програм введення безумовного базового доходу. Визначено переваги, недоліки та умови реалізації соціальної концепції гарантованого доходу.

Ключові слова: гарантований (базовий) дохід, соціальна концепція, соціальна політика, зайнятість населення, проблеми безробіття, розшарування населення.

Бібл.: 15.

Гончарова Світлана Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: svetvokne2012@ukr.net

Гончаров Андрій Борисович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

УДК 316.34

Гончарова С. Ю., Гончаров А. Б. Социальная концепция гарантированного (базового) дохода населения

Статья посвящена теоретическим и практическим вопросам развития социальной концепции гарантированного (базового) дохода населения. Исследованы основные подходы к определению понятия минимального и базового дохода. Обобщены и уточнены мнения разных авторов относительно определения безусловного, или гарантированного базового, дохода как социальной концепции, согласно которой каждому члену общества регулярно предоставляется определенная фиксированная выплата, финансируемая государством (или другим институтом) для всех без исключения, независимо от уровня дохода, социального статуса, наличия или отсутствия работы и желания работать. Проанализированы проблемы занятости и безработицы, формирования доходов и расслоения населения, обоснования социальных стандартов и нормативов и т. д. Рассмотрен зарубежный опыт реализации пилотных программ ввода безусловного базового дохода. Определены преимущества, недостатки и условия реализации социальной концепции гарантированного дохода.

Ключевые слова: гарантированный (базовый) доход, социальная концепция, социальная политика, занятость населения, проблемы безработицы, расслоение населения.

Библ.: 15.

Гончарова Светлана Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: svetvokne2012@ukr.net

Гончаров Андрей Борисович – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и администрирования, Национальный фармацевтический университет (ул. Пушкинская, 53, Харьков, 61002, Украина)

UDC 316.34

Honcharova S. Yu., Honcharov A. B. The Social Concept of the Guaranteed (Basic) Per Capital Income

The article is concerned with theoretical and practical issues of developing the social concept of the guaranteed (basic) per capital income. The main approaches to defining both the minimum and the basic income have been examined. The article summarizes and clarifies the views by different authors concerning the definition of unconditional, or guaranteed basic income as a social concept, whereby every member of society is regularly provided to certain fixed payment financed by the State (or other institution), for everyone without exception, regardless of income level, social status, presence or absence of job and desire to work. Issues of employment and unemployment, generation of income and stratification of population, justification of social standards and regulations etc. have been analyzed. The foreign experience as to implementing pilot programmes for introducing the unconditional basic income has been considered. Strengths, weaknesses and conditions for implementing the social concept of guaranteed income have been determined.

Keywords: guaranteed (basic) income, social concept, social policy, employment, unemployment issues, stratification of population.

Bibl.: 15.

Honcharova Svitlana Yu. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: svetvokne2012@ukr.net

Honcharov Andrii B. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Management and Administration, National Pharmaceutical University (53 Pushkinska Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

Сучасна соціальна політика в Україні акумулює в собі весь спектр економічних проблем і кризових явищ, які загострилися останнім часом: поглиблюється рівень розшарування між різними верствами населення; зростає рівень безробіття; збільшується рівень соціальної напруги в суспільстві; знецінюються доходи населення тощо. Кількість зайнятих працюючих громадян постійно зменшується. З 28 млн осіб працездатного віку та 19 млн економічно активного населення на штатних посадах у березні 2015 р. працювало лише

8,1 млн (29% і 42% відповідно). Рівень безробіття населення, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП), у віковій групі 15–70 років зріс із 7,3% до 9,3% економічно активного населення.

Продовжує зростати кількість працівників, переведених на неповний робочий день (тиждень): у січні–березні 2015 року їх чисельність становила 559,4 тис. осіб, або 6,8%. У зв'язку з девальвацією національної валюти відносно долара США й зростанням інфляції (52,8% у серпні 2015 р. у порівнянні з попереднім ро-

ком) рівень реальних доходів населення значно знизився [7, 9].

На фоні зазначених соціальних негараздів спостерігаються надто жорсткі соціально-економічні реформи, які стають важким тягарем, перш за все, для найбільш вразливих категорій населення.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дослідження, спрямовані на створення наукового підґрунтя для обґрунтування напрямків та програм державної політики соціального захисту та підтримки населення.

Альтернативою типовим заходам державної соціальної політики є так звана соціальна концепція гарантованого (базового) доходу (*guaranteed minimum income, bedingungsloses Grundeinkommen*), яка сьогодні стає досить популярною, незважаючи на свою дискусійність [1].

Серед теоретиків і дослідників, схильних визначати соціальну політику як вид регулювання держави загального добробуту, слід виділити К. Еспіна-Андерсона та Дж. Ейвена Кольберга [4]. К. Еспін-Андерсон докладно описав види держави загального добробуту і характерні їх ознаки. Кольберг зосередився на тому, як держава загального добробуту взаємодіє з іншими інституційними структурами в суспільстві — сім'єю та ринком праці.

Корисними є дослідження таких зарубіжних учених, як У. Бек, Д. Вейт-Вілсон, Т. Маршалл, В. Ойкен, Т. Парсонс, К. Полані, М. Фуко, в яких розкриваються сутність понять «соціальна політика», «соціальні права», «соціальні стандарти». У так званому «зеленому документі» (щодо проблем соціальної політики в ЄС) Комісія європейських громад не дає чіткого визначення соціальної політики, наголошуючи на тому, що соціальна політика держави означає всі заходи, здійснювані в соціальній сфері. Серед вітчизняних науковців, що займаються проблемами соціальної політики, бідності, формування доходів населення, слід виділити Колота А. М., Скуратівського В. А., Ягодку А. Г., Палія О. М., Лібанову Е. М., Удотову Л. Ф., Макарову О. В.

Серед учених, що безпосередньо займаються питаннями безумовного гарантованого доходу, можна назвати Р. Блашке, М. Дильтейра, Й. Дрешера; Дж. Рассела; О. Піщуліну [3, 12, 10]. Цікавими є розробки моделей реалізації безумовного доходу британськими фахівцями Герміоном Паркером та Гаєм Стендінгом [15]. Заслужовують на увагу здобутки професора віденського університету економіки Франца Хьормана, який вважає необхідним безумовний дохід населення у формі мінімального набору товарів та послуг [1].

Сьогодні в розвинутих країнах точаться дискусії про необхідність перетворень якісного характеру в соціальній сфері, пов'язаних із сучасними викликами системного змісту (глобалізація, масова міграція тощо). Вихід із сучасної кризи системи соціального захисту та соціальної безпеки передбачає пошук нової соціально-економічної моделі та нових соціальних балансів. Тому актуальним стає створення оновленої соціально-економічної доктрини, яка б вирішувала питання регулювання доходів населення.

Метою даної роботи є теоретико-практичне опрацювання наукових матеріалів та пошук на цій основі обґрунтованої моделі концепції гарантованого (базового) доходу, визначення її переваг, недоліків та умов реалізації.

Слід зазначити, що поняття мінімального доходу, яке гарантує держава усім громадянам країни, з'явилося набагато раніше, ніж більш радикальне поняття гарантованого базового доходу. Про мінімальний дохід вперше заговорили на початку XVI ст., поняття одноразової допомоги або субсидії було введено в обіг наприкінці XVIII ст. Уже в середині XIX ст. поєднання цих понять сформувало ідею гарантованого мінімального доходу. Історично першою моделлю гарантованого базового доходу прийнято вважати модель англо-американського філософа Томаса Пейна (1795 р.), який запропонував систему державних виплат основного доходу всім особам, старшим 21 року [14].

Ідея гарантованого базового доходу отримала широкую підтримку та значний інтерес після оприлюднення Кліффордом Дугласом погляду, що кожному громадянину належить частка національного багатства, так званий соціальний кредит [1]. Найбільш близькою до реалізації була британська система соціального захисту (так звана модель У. Беверіджа), що враховує певні умови — трудовий стаж, рівень заробітної плати тощо. Підґрунтям даної системи соціального забезпечення став закон про охорону здоров'я, програми страхування у зв'язку з нещасними випадками на виробництві та система пенсійного страхування.

Особливістю моделі У. Беверіджа є трирівневий тип соціального захисту: держава забезпечує базові гарантії соціального захисту; роботодавець відповідає за соціальне страхування найманих працівників; найманий працівник бере участь у додатковому особистому страхуванні [4]. При цьому державні соціальні гарантії орієнтуються на прожитковий мінімум (мінімальний прийнятний рівень доходів), додаткове соціальне страхування — на заміщення (компенсацію) заробітку, добровільне страхування — на особисті можливості найманих працівників.

Варто зазначити, що модель У. Беверіджа знайшла своє застосування у Великобританії, США, Нідерландах, Швейцарії, Франції, Японії. Подібні моделі соціальної політики були реалізовані в більшості розвинених західних країн, але жодна з них свого часу не реалізувала повністю модель гарантованого базового доходу. Так, наприклад, у Канаді було запропоновано ввести «негативний податок» (1985 р.), який так і залишився нездійсненим. Моделі безумовного основного доходу, запропоновані до прийняття у Великобританії, теж не отримали політичної та фінансової підтримки.

Найбільш суттєві розбіжності між різними точками зору з приводу сутності основного доходу формуються відносно питання: чи надавати основний дохід безумовно, гарантуючи його всім без виключення, чи використовувати компенсаційний дохід, який отримають лише ті, хто опинився в скрутній ситуації (безробіття, хвороба, малозабезпеченість тощо). На сьогодні загальноновживаним для більшості країн є другий варіант, який

передбачає наявність нормативного мінімального стандарту, прив'язку до трудової діяльності та має на меті обов'язковість та необхідність повернення працівника до трудових обов'язків або звернення до ринку праці.

Концепція безумовного, або гарантованого, доходу формується на основі багатьох моделей соціальної політики, які відстоювались у різні часи або відстоюються зараз економістами, філософами, політиками, соціологами.

Найчастіше під безумовним доходом розуміється форма стимулювання економіки та соціальної допомоги громадянам, у межах якої кожен повнолітній громадянин щомісяця отримує фіксовану не оподатковану грошову суму, незалежно від стану його працевлаштування [12].

Особливістю гарантованого доходу є те, що він виплачується:

- ✦ особі, а не домогосподарству;
- ✦ незалежно від будь-яких доходів та інших джерел існування;
- ✦ незалежно від наявності роботи або пропозиції на роботу [10].

Узагальненим сенсом концепції базового доходу є теза: чи повинна людина працювати для того, щоб існувати, або людство вже дозріло до того, щоб виконувати необхідну роботу на власний розсуд [2].

Узагальнюючи та уточнюючи думки різних авторів щодо визначення безумовного, або гарантованого, базового доходу, необхідно відзначити, що безумовний гарантований дохід – це соціальна концепція, згідно з якою кожному члену суспільства регулярно надається певна фіксована виплата, що фінансується державою (або іншим інститутом) для усіх без винятку, незалежно від рівня доходу, соціального статусу, наявності або відсутності роботи та бажання працювати.

Кількість прихильників концепції гарантованого (базового) доходу помітно зростає. Це обумовлено тим, що зі зміцненням новітніх тенденцій у сучасному світі, у т. ч. втратою універсальності солідарного принципу системи соціального страхування, який перестає бути ефективним обмежувачем негативних ризиків, ефективність сформованої «традиційної» системи соціального регулювання, у т. ч. у розвинутих країнах, поставлено під сумнів [10].

На розвиток та актуалізацію концепції гарантованого базового доходу у суспільстві впливає сукупність соціально-економічних передумов, серед яких проблеми зайнятості та безробіття, формування доходів та розширення населення, обґрунтування соціальних стандартів та нормативів тощо. Розглянемо їх докладніше.

Минулого року ризики безробіття були віднесені до п'ятірки глобальних світових ризиків, поряд з такими, як міждержавні конфлікти, природні катаклізми, розширення доходів тощо. Більшість європейських держав стикаються сьогодні з проблемами у сфері зайнятості населення та структурних змін ринку праці. Впровадження інноваційної моделі економіки, розвиток нових технологій, автоматизація виробництва та сфери послуг, які є результатом зростаючої конкурентної боротьби на глобальному рівні, поряд із суттєвими позитивними ре-

зультатами, зумовляють скорочення попиту на робочу силу, гальмують створення нових робочих місць тощо. Тобто спостерігається незвичайна ситуація, коли високий рівень кваліфікації, досвід роботи у певній сфері не завжди може стати гарантією захисту від безробіття.

Зазвичай формування структури зайнятості відбувається в результаті взаємодії природно-ресурсного потенціалу, відтворення та розселення населення, розміщення суб'єктів господарювання, виробничої та соціальної інфраструктури, якості та статусу робочої сили тощо. Процеси, що відбуваються в цих підсистемах, диференціюються за інтенсивністю змін та циклічністю, внаслідок чого виникають структурні диспропорції зайнятості, які можуть гальмувати розвиток економічної системи.

До збільшення безробіття окрім внутрішніх соціально-економічних та демографічних проблем, призводить світова фінансово-економічна криза, яка зумовила негативні макроекономічні тенденції, а також такі наслідки, як: недосконалість структурної перебудови економіки України, втрата господарських і технологічних зв'язків з іншими країнами та окремими підприємствами; недосконалість нормативно-правового підґрунтя у сфері праці; розбалансування попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці за складом і кваліфікаційними рівнями; відсутність чіткої стратегії трансформації зайнятості населення відповідно до потреб та можливостей економічного розвитку регіонів та основних їх пріоритетних напрямів [5].

Новітні тенденції зайнятості, що набули розповсюдження в Європі, повинні стати орієнтиром для впевненого руху України до розвиненої соціально-економічної системи, основним напрямом перетворення та реформування національної системи працевлаштування. Проголошений у європейській Стратегії зайнятості перехід до економіки знань базується на поєднанні таких основних елементів, які безпосередньо впливають на зайнятість: інформаційні й комунікаційні технології, через розвиток яких підвищується швидкість обробки даних й інформації; освіта й людський капітал; нововведення та інновації [3].

Жорстке реформування соціальної політики призводить до подальшого розширення суспільства. Диференціація доходів населення відчувається саме на стадії споживання товарів та послуг [6]. У суспільстві завжди стається так, що люди не можуть отримувати абсолютно однакові доходи. Водночас, як стверджує економічна теорія, не можна допускати неконтрольованої диференціації доходів, оскільки це призводить до значної невинуватеної поляризації суспільства, що може мати політичні, соціальні й економічні негативні наслідки. З економічної точки зору, суспільство не матиме можливості поповнювати потреби економіки країни достатньою кількістю кваліфікованих фахівців, із соціальної – загостряться соціальні протиріччя; з політичної – не можна буде досягти політичної стабільності в суспільстві [11].

За інформацією УНІАН, Україна потрапила в групу країн з валовим доходом, нижчим за середній. У цьому контексті особливої уваги заслуговує положення

окремих груп населення, які опинилися у стані бідності та малозабезпеченості. Однією з причин такої ситуації є низькі рівні оплати праці. Наявні розміри мінімальних стандартів оплати праці спричиняють ситуацію, при якій кожен п'ятий працюючий громадянин є офіційно малозабезпеченим [8].

У цих умовах постає питання стосовно ефективності діючої системи соціального регулювання, яка сформувалася в умовах індустріальної економіки та в інших соціально-демографічних реаліях, а також питання щодо необхідності реформування всієї системи соціального захисту.

На сьогодні вже існує ряд прикладів щодо реалізації пілотних програми введення безумовного базового доходу в різних його проявах [13].

У Намібії дворічний експеримент (у 2008–2009 рр. населення Омітаре та Очіверо отримувало близько 12 доларів на місяць) привів до зменшення бідності, збільшення економічної активності, спаду злочинності, змін у сфері освіти, покращення показників здоров'я населення.

Громадянам ОАЕ платять дохід з продажу нафти, при народженні дитини держава виділяє землю і перераховує на рахунок 60 тис. доларів, а також оплачує громадянам навчання. Місцеве населення в більшості випадків працює тільки в державному секторі або на керівних посадах у великих компаніях. Працюючи на звичайній посаді, жителі ОАЕ отримують значно вищу зарплату, ніж мігранти.

На Алясці з 1978 р. існує так званий Перманентний фонд, який щорічно виплачує жителям регіону 25 % всіх доходів від видобутку нафти. Розмір базового доходу залежить від загального прибутку з видобутку нафти за останню п'ятирічку і числа реципієнтів.

У Канаді в провінції Онтаріо також реалізується пілотна програма, яка в разі успіху може бути поширена на всю країну. На думку канадських економістів, виплата базового доходу не тільки підвищить середній рівень життя, але навіть стимулюватиме створення нових робочих місць.

У Швейцарії влада планує забезпечити населення гарантованим щомісячним доходом у розмірі 2500 франків. Сутність проекту полягає в тому, щоб гарантувати кожному громадянину право на вільне самовизначення без необхідності відчувати соціальну напругу.

Наприкінці 2016 р. Управління соціального страхування Фінляндії має представити план дій щодо введення безумовного базового доходу по всій країні. Передбачається, що кожен фін буде отримувати в місяць по 800 євро замість всіх інших соціальних виплат. Фінляндія може частково замінити програми соціального забезпечення введенням безумовного основного доходу. Фахівці стверджують, що таким чином країна може скоротити соціальні видатки. Незважаючи на побоювання деяких політиків і економістів, більшість партій у фінському парламенті підтримало цю ідею.

Слід зазначити, що в більшості випадків результати проведених експериментів були позитивними.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи наведений матеріал, можна визначити переваги, недоліки та умови реалізації розглянутої концепції гарантованого доходу.

Серед безумовних переваг слід назвати те, що концепція гарантованого доходу є:

- ✦ дієвим важелем подолання бідності населення та «технологічного» безробіття;
- ✦ впливовим механізмом щодо зменшення диференціації та нерівності доходів населення, і, як наслідок, зниження соціальної напруги в суспільстві;
- ✦ системою, що дозволяє суттєво скоротити витрати на фінансування та адміністрування соціальних програм і, в цілому, боротися з бюрократизмом соціальної сфери;
- ✦ системою, що стимулює розвиток та самореалізацію особистості, людського та творчого потенціалу;
- ✦ фінансовим механізмом, який пожевляє стагнуючу економічну систему та спонукає до розвитку підприємницької активності (за рахунок зростання купівельної спроможності населення).

Щодо недоліків концепції, то в цьому плані слід звернути увагу на:

- ✦ суттєве навантаження на державний бюджет, яке не кожна держава в змозі витримати, а значить і реалізувати основні принципи концепції;
- ✦ можливість зростання безробіття та зменшення пропозиції робочої сили, особливо на низькооплачуваних роботах, а також загальний спад трудової активності;
- ✦ зниження продуктивності праці в суспільстві;
- ✦ знецінення праці внаслідок можливості існування і без трудових зусиль.

До умов, необхідних для реалізації концепції гарантованого доходу, слід віднести: стабільність та ефективність економічної системи; наявність високорозвинутої та дієвої системи оподаткування; високий рівень самосвідомості та самомотивації населення.

Таким чином, на сьогодні концепція безумовного гарантованого доходу є досить дискусійною та малорозповсюдженою, вона реалізується завдяки окремим експериментам. Втім, серед політиків, економістів, соціологів досить жваво обговорюються різні моделі гарантованого (базового) доходу, що робить даний наукових напрямок перспективним для подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Безусловный основной доход // Википедия [Електронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wikiwand.com/ru>
2. Блашке Р. Идея освобождающего безусловного основного дохода [Електронный ресурс] / Блашке Р., Дильтей М., Дрешер Й. и др. – Режим доступа : http://www.psgd.info/files/publications/extern/bge_book_3.pdf
3. Гальчинський А. С. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції»: монографія / А. С. Гальчинський (наук. кер.), В. М. Геєць, С. Г. Бабенко. – К. : Інформ-видавн. центр Держкомстату України, 2004. – 416 с.

4. Ганслі Т. М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / Теренс М. Ганслі / Пер. з англ. О. Перепада. – К.: Основи, 1996. – 240 с.

5. Гончарова С. Ю. Вивільнення найманих працівників: регіональні особливості : наукове видання / С. Ю. Гончарова, Ю. В. Сотнікова / Харків: Видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 169 с.

6. Гончарова С. Ю. Концепція стратифікації в умовах трансформації українського суспільства / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: збірник наукових праць. Тематичний випуск: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2014. – № 61. – 177 с.

7. Гончарова С. Ю. Причини та тенденції зміни рівня доходів населення за регіонами України / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон, 2015. – № 14/1. – С. 124–127.

8. Гончарова С. Ю. Прожитковий мінімум як соціально-економічний важіль в контексті соціальної стратифікації суспільства / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко, А. Б. Гончаров // Економіка та фінанси; Edizioni Magi. – Roma, Italia, 2016. – С. 228–235.

9. Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

10. Пищуліна О. М. Економічна модель «безумовного базового доходу»: нова національна альтернатива [Електронний ресурс] / О. М. Пищуліна. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/1456388199_file.pdf

11. Політична економія: навч. посіб. / Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.; за заг. ред. Г. А. Оганяна. – К.: МАУП, 2003. – 520 с.

12. Рассел Дж. Безусловный основной доход / Дж. Рассел. – М.: VSD, 2013. – 110 с.

13. Чуракова К. Что такое безусловный базовый доход? [Электронный ресурс] / К. Чуракова, Н. Овчинников. – Режим доступа: <http://r-e-e-d.com/gbi-explainer>

14. Paine, T. Agrarian Justice / T. Paine [Electronic resource]. – Mode of access: https://schalkenbach.org/library/henry-george/grundskyld/pdf/p_agrarian-justice.pdf

15. Parker, H. Basic Income and the Labour Market [Electronic resource] / H. Parker. – Discussion Paper N1, Basic Income Research Group. – 1991. – Mode of access: <http://www.citizensincome.org/filelibrary/Archived%20Publications/Basic%20Income%20and%20the%20Labour%20Market.pdf>

REFERENCES

“Bezuslovnyy osnovnoy dokhod” [An unconditional basic income]. <http://www.wikiwand.com/ru>

Blashke, R. et al. “Ideya osvobodzhdayushchego безусловного основного dokhoda” [The idea of releasing an unconditional basic income]. http://www.psgd.info/files/publications/extern/bge_book_3.pdf

Churakova, K., and Ovchinnikov, N. “Chto takoye безусловnyy bazovyy dokhod?” [What is unconditional basic income?]. <http://r-e-e-d.com/gbi-explainer>

Derzhkomstat Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Honcharova, S. Yu., and Sotnikova, Yu. V. *Vyvilnennia naimanykh pratsivnykiv: rehionalni osoblyvosti* [The release of employees: regional peculiarities]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2015.

Honcharova, S. Yu., and Semenchenko, A. V. “Kontseptsii stratyfikatsii v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva” [The concept of stratification in terms of transformation of Ukrainian society]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*.

Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpryemstva, no. 61 (2014).

Honcharova, S. Yu., and Semenchenko, A. V. “Prychyny ta tendentsii zminy rivnia dokhodiv naselennia za rehionamy Ukrainy” [Causes and trends in income levels by region of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky»*, no. 14/1 (2015): 124–127.

Honcharova, S. Yu., Semenchenko, A. V., and Honcharov, A. B. “Prozhytkovy minimum yak sotsialno-ekonomichniy vazhil v konteksti sotsialnoi stratyfikatsii suspilstva” [Living costs as socio-economic lever on the social stratification of society]. *Ekonomika ta finansy & Edizioni Magi* (2016): 228–235.

Hansli, Terens M. *Sotsialna polityka ta sotsialne zabezpechennia za rynkovoї ekonomiky* [Social policy and social security in a market economy]. Kyiv: Osnovy, 1996.

Halchynskyi, A. S. “Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004–2015 rr.)” [Strategy of economic and social development of Ukraine (2004–2015)]. In *Shliakhom yevropeiskoi intehtatsii*. Kyiv: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2004.

Ohanian, H. A. et al. “Politychna ekonomiiia” [Political Economy]. http://uk.shram.kiev.ua/lib/501_39_1_0_index.shtml

Pyshchulina, O. M. “Ekonomiczna model «bezumovnoho bazovoho dokhodu»: nova natsionalna alternatyva” [The economic model of “unconditional basic income”: a new national alternative]. http://razumkov.org.ua/upload/1456388199_file.pdf

Paine, T. “Agrarian Justice” https://schalkenbach.org/library/henry-george/grundskyld/pdf/p_agrarian-justice.pdf

Parker, H. “Basic Income and the Labour Market”. <http://www.citizensincome.org/filelibrary/Archived%20Publications/Basic%20Income%20and%20the%20Labour%20Market.pdf>

Rassel, Dzh. *Bezuslovnyy osnovnoy dokhod* [An unconditional basic income]. VSD, 2013.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ

© 2016 ШПИКУЛЯК О. Г., ГРИЦАЄНКО М. І.

УДК 001:631(477)

Шпикуляк О. Г., Грицаєнко М. І. Наукове забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери

Метою статті є аналіз наукового забезпечення аграрного виробництва, а також розробка концептуальних засад його подальшого розвитку. Запропоновано показники ефективності інноваційної діяльності в аграрній сфері, на основі яких методом аналізу ієрархій визначено її головний чинник – наукове забезпечення. Визначено структурно-логічну схему дослідження головних складових наукового потенціалу – наукових організацій, фінансового та кадрового забезпечення аграрної науки. Проаналізовано динаміку їх наявності та використання, а також окреслено концептуальні засади розвитку наукового забезпечення інноваційної діяльності як сукупність мети, завдань та умов їх реалізації. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка заходів формування адекватної інфраструктури інноваційного ринку, здатної забезпечити оперативний і ефективний трансфер інновацій.

Ключові слова: інновації, наукова діяльність, метод аналізу ієрархій, концептуальні засади розвитку наукового забезпечення аграрної сфери.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 16.

Шпикуляк Олександр Григорович – доктор економічних наук, професор, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: spikuliak@ukr.net

Грицаєнко Микола Ігорович – кандидат економічних наук, Таврійський державний агротехнологічний університет (пр. Богдана Хмельницького, 18, Мелітополь, Запорізька обл., 72315, Україна)

E-mail: nick.gric@gmail.com

УДК 001:631(477)

Шпикуляк А. Г., Грицаєнко Н. И. Научное обеспечение инновационного развития аграрной сферы

Целью статьи является анализ научного обеспечения аграрного производства, а также разработка концептуальных основ его дальнейшего развития. Предложены показатели эффективности инновационной деятельности в аграрной сфере, на основе которых методом анализа иерархий определен её основной фактор – научное обеспечение. Определена структурно-логическая схема исследования главных составляющих научного потенциала – научных организаций, финансового и кадрового обеспечения аграрной науки. Проанализирована динамика их наличия и использования, а также обозначены концептуальные основы развития научного обеспечения инновационной деятельности как совокупность целей, задач и условий их реализации. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка мероприятий формирования адекватной инфраструктуры инновационного рынка, способной обеспечить оперативный и эффективный трансфер инноваций.

Ключевые слова: инновации, научная деятельность, метод анализа иерархий, концептуальные основы развития научного обеспечения аграрной сферы.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 16.

Шпикуляк Александр Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: spikuliak@ukr.net

Грицаєнко Николай Игоревич – кандидат экономических наук, Таврический государственный агротехнологический университет (пр. Богдана Хмельницкого, 18, Мелитополь, Запорожская обл., 72315, Украина)

E-mail: nick.gric@gmail.com

UDC 001:631(477)

Shpykulyak O. H., Gritsaenko M. I. Scientific Support for Innovation Development of Agrarian Sector

The article is aimed at analyzing the scientific support for agrarian production, as well as development of conceptual frameworks for its further development. The article proposes performance indicators of innovative activity in the agrarian sector on the basis of which, using the hierarchy analysis method, scientific support is determined as the main factor. The structurally-logical scheme for researching the major constituents of the scientific potential, i.e., research organizations, financial and staff provision of the agrarian science, has been determined. Dynamics of these constituents' availability and use has been analyzed, also a conceptual framework for development of the scientific support of the innovation activity has been outlined as a set of goals, objectives and conditions of their implementation. Prospect for further research in this area is development of activities towards formation of an adequate infrastructure of the innovative market, capable of providing rapid and effective transfer of innovations.

Keywords: innovation, scientific activity, hierarchy analysis method, conceptual framework for the scientific development of agrarian sector.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 16.

Shpykulyak Oleksandr H. – D. Sc. (Economics), Professor, Vinnitsa National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)

E-mail: spikuliak@ukr.net

Gritsaenko Mykola I. – PhD (Economics), Tavria State Agrotechnological University (18 Bohdana Khmelnytskoho Ave., Melitopol, Zaporizka obl., 72315, Ukraine)

E-mail: nick.gric@gmail.com

Інноваційна діяльність є фундаментом стабільного й ефективного економічного зростання як окремої галузі, так і економіки країни загалом. За індексом глобальної конкурентоспроможності, який характеризує рівень продуктивності економіки країни із урахуванням чинника інновацій, у 2015–2016 рр. Україна серед 140 країн світу посіла лише 79 місце – між Гватемалою (78 місце) та Таджикистаном (80 місце) [1]. У 2015–2016 рр. порівняно з 2014–2015 рр. Україна суттєво покращила власні позиції з інноваційної діяльності, піднявшись з 81 на 54 позицію рейтингу. За здатністю до

інновацій країна з 82 місця змістилася на 52, за якістю науково-дослідних інститутів – відповідно з 67 на 43, за витратами компаній на дослідження і розробки – з 66 на 54, за державними закупівлями високотехнологічної продукції – зі 123 на 98, за наявністю вчених та інженерів – з 48 до 29 відповідно. Незважаючи на деякі позитивні зрушення, здатність до інновацій в Україні залишається на недостатньому рівні, у тому числі за рахунок численних проблем наукового забезпечення виробництва, які накопичувались тривалий час та потребують комплексного вирішення.

Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних та практичних засад розвитку наукового забезпечення аграрного виробництва належить таким вченим, як С. Володін [2], Я. Гадзало [3], Л. Курило [4], Ю. Лупенко [5], В. Месель-Веселяк [6] та іншим. Однак проведені дослідження не можна вважати завершеними. Недостатньо опрацьовані підходи щодо формування концептуальних засад інноваційної діяльності в аграрній сфері зумовили вибір *мети* наукового дослідження.

Головним *завданням* статті є аналіз наукового забезпечення аграрного виробництва, а також розробка концептуальних засад його подальшого розвитку.

Аграрний сектор економіки України потребує підвищення рівня інноваційних трансформацій і дієвого застосування досягнень аграрної науки в різних галузях сільського господарства. Для визначення місця наукового забезпечення в інноваційному розвитку аграрної сфери нами було застосовано метод аналізу ієрархій, сутність якого полягає у формуванні й обробленні експертних оцінок за покроковою згортою і впорядкованістю якісних та кількісних ознак об'єктів [7].

Для побудови ієрархічної моделі використані дані *табл. 1*, яка містить перелік показників, що характеризують ефективність інноваційної діяльності в аграрній сфері, а також фактори інноваційної діяльності, які повністю або частково впливають на неї. На 1-му рівні визначено мету аналізу ієрархій – інтегральну оцінку ефективності інноваційної діяльності в аграрній сфері (*рис. 1*). Досягнення цієї мети обумовлюється важливістю виконання таких загальних завдань (елементів 2-го рівня): ефективного використання капітальних інвестицій у сільськогосподарському виробництві; ефективного використання основних засобів та енергетичних потужностей у сільському господарстві; ефективного використання обсягів фінансування аграрної науки. Часткові показники ефективності інноваційної діяльності в аграрній сфері розглядалися як елементи 3-го рівня ієрархії. Нарешті, роки, за якими визначалася інтегральна оцінка ефективності інноваційної діяльності в аграрній сфері, утворюють елементи 4-го рівня ієрархії. Кількість

елементів, які безпосередньо попарно порівнюються на кожному рівні ієрархії, не перебільшувала дев'яти, що відповідає рекомендаціям [7].

Експертами при проведенні аналізу ефективності інноваційної діяльності в аграрній сфері були залучені три науково-педагогічні працівники Таврійського державного агротехнологічного університету (кандидати економічних наук, доценти), три спеціалісти сільськогосподарських підприємств Запорізької області, а також начальник відділу економічного аналізу, прогнозування розвитку АПК, врегулювання відносин власності та організаційно-кадрового забезпечення Мелітопольської районної державної адміністрації (всього 7 осіб, що є необхідною та достатньою кількістю).

Вектори пріоритетів, які були отримані в ході аналізу матриці попарних порівнянь векторів пріоритетів для елементів 2-го рівня ієрархії, свідчать про те, що експерти надали перевагу фінансуванню наукової та науково-технічної діяльності (локальний вектор пріоритетів дорівнює 0,5841). Це підтверджує висновки про місце науки в розвитку інноваційної діяльності.

Дослідження важливого елементу наукового потенціалу – кількості наукових установ України – свідчить про тенденцію їх загального скорочення. Так, у цілому за 2000–2014 рр. їх чисельність скоротилася на третину і становила 999 одиниць, у тому числі за сільськогосподарськими науками – відповідно до 127 одиниць, за ветеринарними – до 7 одиниць. Кількість наукових установ НААН зменшилась на 42% – до 86 одиниць.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачає фінансування наукової та науково-технічної діяльності за рахунок бюджету в розмірі не менше 1,7% ВВП України [8], однак, починаючи з 2006 р., загальне фінансування науки не перевищувало 1%, а за рахунок державного бюджету за 2001–2014 рр. максимальний рівень 0,42% становив у 2004 р., а в 2014 р. – лише 0,26% від ВВП. У стратегії соціально-економічного розвитку Євросоюзу на період до 2020 р. передбачається інвестування 3% ВВП ЄС у

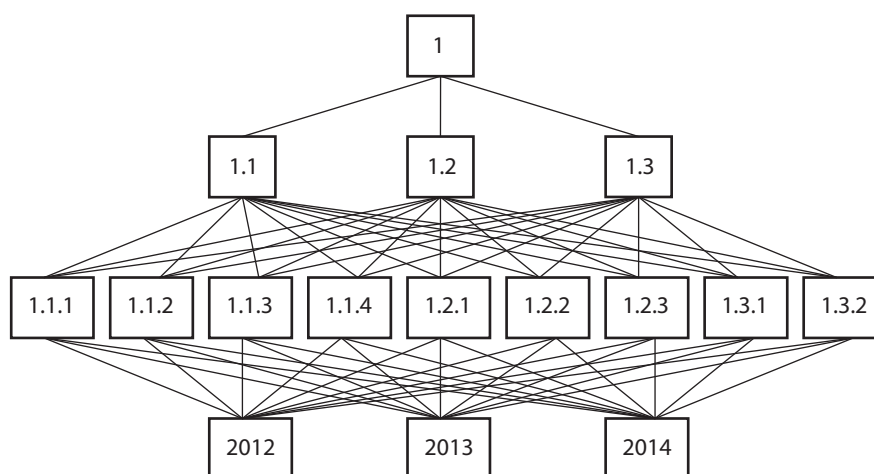

Рис. 1. Ієрархія для визначення інтегральної оцінки ефективності інноваційної діяльності в аграрній сфері за 2012–2014 рр.
Джерело: складено на основі власних досліджень.

Перелік показників, що характеризують ефективність інноваційної діяльності в аграрній сфері

Показник	Рівень ієрархії	Умовна позначка
Інтегральна оцінка ефективності інноваційної діяльності в аграрній сфері	1	1
Ефективне використання капітальних інвестицій в сільськогосподарському виробництві	2	1.1
<i>Приріст ВДВ сільського, лісового та рибного господарства до попереднього року, у фактичних цінах, у розрахунку на:</i>		
– капітальні інвестиції в сільське господарство, грн	3	1.1.1
– капітальні інвестиції в сільському, лісовому та рибному господарстві у матеріальні активи, грн	3	1.1.2
– капітальні інвестиції в сільському, лісовому та рибному господарстві в концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки і аналогічні права, грн	3	1.1.3
– капітальні інвестиції у сільському, лісовому та рибному господарстві у придбання програмного забезпечення, грн	3	1.1.4
Ефективне використання основних засобів та енергетичних потужностей в сільському господарстві	2	1.2
<i>Приріст ВДВ сільського, лісового та рибного господарства до попереднього року, у фактичних цінах, у розрахунку на:</i>		
– вартість основних засобів сільського, лісового та рибного господарства, що надійшли за звітний рік, грн	3	1.2.1
– вартість нових основних засобів сільського, лісового та рибного господарства, що введено в дію за звітний рік, грн	3	1.2.2
– приріст енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах України, тис. грн/кВт	3	1.2.3
Ефективне використання обсягів фінансування аграрної науки	2	1.3
<i>Приріст ВДВ сільського, лісового та рибного господарства до попереднього року, у фактичних цінах, у розрахунку на:</i>		
– обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт за сільськогосподарськими науками	3	1.3.1
– обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт в наукових організаціях НААН	3	1.3.2
Роки для порівняння інтегральної оцінки ефективності інноваційної діяльності (альтернативи)	4	
2012	4	2012
2013	4	2013
2014	4	2014

Джерело: складено на основі власних досліджень.

дослідження та розробки [9]. За 2000–2013 рр. у країнах ЄС частка витрат на наукові та науково-технічні роботи в ВВП поступово збільшується – у середньому з 1,85 % до 2,01 % відповідно. В Україні впродовж цього періоду спостерігається негативна динаміка загального фінансування науки – з 0,96 % до 0,70 % ВВП відповідно. Розгляд за аналогією фінансування наукових і науково-технічних робіт сільського, лісового та рибного господарства свідчить про те, що за цим видом діяльності ситуація гірша. Загальний обсяг (за всіма джерелами) цього показника у 2014 р. досягнув власного мінімуму – 0,09 % відповідної ВДВ, у тому числі фінансування за рахунок державного бюджету – лише 0,07 %. Безумовно, сучасний стан цього важливого елемента наукового потенціалу – рівень фінансування наукової діяльності як у цілому по Україні, так і в аграрному секторі – є незадовільним.

Питома вага витрат на фінансування фундаментальних досліджень у 2014 р. становила 24,6 %, прикладних досліджень – відповідно 16,5 %, науково-технічних розробок і послуг – відповідно 47,8 % та 11,1 %. За досвідом країн з розвинутою економікою, оптимальним є: 15 % – на фундаментальну науку, 25 % – на прикладну і 60 % – на розробки [10, с. 301]. Хоча за 2005–2014 рр. розмір внутрішніх витрат на виконання фундаментальних досліджень збільшився у 2,3 разу, прикладних досліджень – у 2,5 разу, науково-технічних розробок та послуг – відповідно у 2,2 та 1,7 разу, диспропорції в структурі витрат є негативним явищем, тому що не забезпечують різним видам наукових робіт чіткого виконання притаманних функцій: забезпечення необхідного науково-технічного рівня інноваційного процесу – фундаментальним дослідженням; забезпечення необ-

хідної швидкості матеріалізації наукових результатів – прикладним дослідженням; забезпечення поширення інновацій в суспільній практиці – розробкам [10, с. 302]. У сільському, лісовому та рибному господарствах України ситуація ще гірша, ніж у цілому по Україні: на фундаментальну науку у 2014 р. припадало 30,8 %, прикладну науку – 41,0 %, науково-технічні розробки та послуги – відповідно 23,1 % та 5,2 %, тобто оптимальні пропорції порушені, що може гальмувати інноваційний процес.

Приклади економічно розвинутих країн свідчать про залежність розвитку інноваційної діяльності від наявності та використання кадрового забезпечення наукової діяльності. Кількість науковців у розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення (у віці 15–70 років) у 2013 р. найвищою була в Данії, Фінляндії та Люксембурзі (майже 20 осіб); найнижчою – у Румунії та Кіпрі (менше 5 осіб) [11]. В Україні цей показник за 2000–2014 рр. із 7,8 осіб зменшився до 5 осіб (або на 26,5 %), у тому числі чисельність дослідників – з 4,4 до 3,2 особи (або на 22,0 %). Чисельність науковців в установах НААН на 1000 осіб зайнятого населення в сільському, лісовому та рибному господарствах відповідно скоротилася з 3,4 до 2,5 осіб (або на 25,3 %), у тому числі дослідників – відповідно з 1,6 до 1,4 особи (або на 10,5 %). Цей показник як взагалі по Україні, так і в аграрній сфері не тільки зменшується, але й значно відстає від провідних країн світу.

Демографічна структура кадрового забезпечення наукової діяльності України в цілому та за сільськогосподарськими науками також викликає занепокоєння. Загальне скорочення чисельності дослідників (на 18,5 % усього та на 18,9 % за сільськогосподарськими науками), незначний приток у науку молодих вчених (за 2006–2014 рр. скорочення чисельності дослідників віком до 29 років включно в цілому по Україні становить 32 %, за сільськогосподарськими науками – 19,8 %) і домінування в складі наукових кадрів науковців старшого віку (у 2014 р. частка дослідників віком від 55 років і більше в їх загальній кількості становить 37,6 %, за сільськогосподарськими науками – 23,5 %) найближчими роками може призвести до серйозної кадрової кризи внаслідок природного відтоку з наукової сфери значної кількості нині ще працюючих пенсіонерів [12]. Вважаємо, що для залучення в наукову діяльність талановитої молоді, яка має високі творчі здібності, інтелектуальний потенціал, спроможність генерувати ідеї, необхідно вирішити низку проблем, серед яких найбільш гострими вважаємо вкрай недостатнє фінансування вітчизняної науки.

Важливий етап в аналізі наукового забезпечення економіки – розгляд показників, які характеризують результати наукових досліджень. Кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт в установах НААН за 2005–2014 рр. зменшилася на 7 % і становила 2954 одиниці. При цьому кількість робіт зі створення нових видів виробів збільшилася у 2,3 разу, в тому числі техніки – у 2,2 разу, кількість методів і теорій збільшилася в 1,4 разу. Але за іншими видами робіт відбувалося скорочення: зі створення нових видів технологій – на 27,7 %, матеріалів – на 56,2 %, сортів рослин та порід тварин – на 7,4 %, інших нових видів – відповідно на 26,1 %.

Відповідно до Звіту НААН за 2014 р. [13], її установами створено 183 сорти і гібриди сільськогосподарських рослин; 67 концепцій та стратегій розвитку; 231 теорія і метод; 3 типи тварин; 22 технології; 117 ліній сільськогосподарських рослин; 79 математичних моделей; 110 баз даних; 121 спосіб та інші види фундаментальної наукової продукції. Відповідно установами НААН отримано 940 основних прикладних наукових розробок: розроблено 31 новий вид техніки; 3 нових матеріалів; 5 засобів захисту рослин; 3 сорти і гібриди, а також 285 ліній сільськогосподарських рослин; 5 вакцин, діагностиків і лікувально-профілактичних препаратів; 81 базу даних; 76 способів; 175 технологій і технологічних прийомів; 276 методичних рекомендацій.

Результативність наукових робіт у світовій і державній статистиці оцінюється публікаційною активністю і патентною діяльністю [14, с. 5]. Кількість друкованих робіт у цілому по Україні в 2014 р. порівняно з 2005 р. збільшилася на 35,5 %, але відносно попереднього 2013 р. навпаки, зменшилася на 16,2 %. Кількість друкованих робіт у сільськогосподарських науках у 2014 р. порівняно з 2005 р. зменшилася на 3,5 %, у ветеринарних науках – у 2 рази, відносно попереднього 2013 р. скорочення більш відчутне – відповідно на 34,2 та 76,4 %. При цьому кількість монографій, підручників, навчальних посібників у цілому порівняно з 2005 р. збільшилося на 53,8 % (відносно 2013 р. зменшилося на 13,5 %), у сільськогосподарських науках відповідно на 7,2 % (відносно 2013 р. зменшилося на третину), у ветеринарних науках зменшилося на 41,9 % (відносно 2013 р. зменшилося на 81,6 %). Кількість статей у наукових фахових журналах у цілому відповідно збільшилася на 29,3 % (відносно 2013 р. зменшилося на 11,9 %), у сільськогосподарських науках відповідно зменшилось на 2,4 % (порівняно з 2013 р. – на 34,4 %), у ветеринарних науках – на 66,9 % (порівняно з 2013 р. – на 85,3 %). Кількість інших друкованих робіт у цілому збільшилася відповідно на 42,4 %, у ветеринарних науках – на 33,8 %, у той час, як у сільськогосподарських науках, навпаки, зменшилася на 7,2 % (порівняно з 2013 р. – на 34,1 %). Кількість друкованих робіт в установах НААН у 2014 р. становила 7336 одиниць, що на 6 % менше, ніж у 2005 р. При цьому кількість монографій, підручників, навчальних посібників збільшилася відповідно на 23,5 % (до 252 одиниць), кількість статей у наукових спеціальних журналах – відповідно на 25,7 % (до 5802 одиниць), кількість інших публікацій зменшилися на 57,1 % (до 1282 одиниць). Зміна кількісних показників публікаційної активності не завжди корелює з якісними показниками. Станом на 22 грудня 2014 р. кількість публікацій у Scopus установ Національної академії наук України становила 26 120 одиниць, кількість цитувань у Scopus – 71 449, індекс Гірша – 77. В установах НААН кількість публікацій у Scopus становила лише 232 одиниці, цитувань – 794, індекс Гірша – 13 [15].

Кількість заявок на видачу охоронних документів у державному Департаменті інтелектуальної власності України за 2006–2014 рр. у цілому збільшилася до 8029 одиниць (на 18,8 %), але в сільськогосподарських та ветеринарних науках навпаки, зменшилася до 699 оди-

ниць (на 26,8%) та до 37 одиниць (на 4,6%) відповідно. Кількість отриманих охоронних документів у цілому збільшилася відповідно до 7864 одиниць (на 20,0%), у тому числі в сільськогосподарських науках збільшилася до 857 одиниць (на 16,0%), у ветеринарних науках – навпаки, зменшилася до 40 одиниць (на 42,0%). Кількість заявок на видачу охоронних документів у патентних відомствах іноземних держав за 2006–2014 рр. у цілому зменшилася до 51 одиниці (на 65,3%), у сільськогосподарських та ветеринарних науках у 2014 р. була відсутньою; отриманих охоронних документів – у цілому по Україні зменшилась до 62 одиниці (на 61,3%), за сільськогосподарськими та ветеринарними науками у 2014 р. була відсутня.

Кількість заявок на видачу охоронних документів у Державному департаменті інтелектуальної власності України наукових установ НААН у 2006–2014 рр. у цілому зменшилася до 431 одиниці (на 25,3%), на сорти рослин – до 175 одиниць (на 31,1%); на винаходи, навпаки, збільшилася до 172 одиниць (на 43,3%). Кількість отриманих охоронних документів збільшилася відповідно до 550 одиниць (на 6,2%), у тому числі на винаходи відповідно збільшилася до 168 одиниць (на 32,3%), на сорти рослин – до 308 одиниць (на 41,3%). Кількість заявок наукових установ НААН на видачу охоронних документів у патентних відомствах іноземних держав за 2006–2013 рр. у цілому збільшилася на 54,5% і становила 17 одиниць, усі з яких – на сорти рослин; кількість отриманих охоронних документів у цілому зменшилась у 12 разів і становила лише 1 одиницю – на сорти рослин. У 2014 р. заявок на видачу та отриманих охоронних документів у патентних відомствах іноземних держав у наукових установах НААН не було.

Таким чином, аналіз кількісних показників результативності наукової діяльності свідчить про наявність диспропорцій, відсутність спадкоємності між фундаментальними та прикладними дослідженнями, перебік у бік менш матеріаломістких і трудомістких видів наукових робіт.

Розвиток наукової діяльності економіки України в цілому, а також аграрного виробництва зокрема – це системна проблема, яка потребує комплексного вирішення. На рис. 2 наведені мета, завдання та умови реалізації розвитку інноваційної діяльності в аграрній сфері на основі забезпечення раціонального функціонування окремих складових відповідного наукового потенціалу – наукових організацій, фінансового та кадрового забезпечення аграрної науки.

Для розвитку наукових організацій необхідно здійснити оптимізацію їх кількості та структури, «...повнення матеріально-технічної бази, підвищення рівня фондоозброєності державного сектора наукових досліджень і розробок» [16], «...активізацію науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів» [16].

Для покращення фінансового забезпечення наукової діяльності необхідно гарантувати досягнення достатнього рівня фінансування науки, у тому числі з боку держави, запровадити спеціальний податковий режим

наукових парків, який звільняв би його суб'єктів від оподаткування частини прибутку, яка дорівнює витратам на фінансування ними НДДКР.

Кадрове забезпечення аграрної науки потребує формування та реалізації єдиної політики держави щодо його розвитку; створення цільової програми підтримки кадрового потенціалу наукової системи України, в якій слід детально обґрунтувати економічний механізм залучення, підготовки та закріплення у науковій сфері відповідних кадрів, створення умов для найбільш ефективного використання їх творчого та наукового потенціалу, а також створення дієвих механізмів впровадження результатів наукової діяльності в економіку країни.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розвиток наукового забезпечення економіки України в цілому, а також аграрного виробництва зокрема – це системна проблема, яка потребує комплексного вирішення. Для капіталізації результатів наукових досліджень необхідно сформувати адекватну інфраструктуру ринку інновацій, здатну забезпечити оперативний і ефективний трансфер інновацій. Крім того, слід забезпечити достатній рівень фінансування науки, у тому числі з боку держави. Це сприятиме зростанню добробуту нації через підвищення конкурентоспроможності національного виробництва завдяки впровадженню новітніх технологій, застосуванню альтернативних джерел енергії, нових форм організації та управління господарською діяльністю тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. The Global Competitiveness Index Analyzer [Electronic resource]. – Mode of access : <http://gcr.weforum.org>
2. Володін С. Модель інноваційного розвитку аграрної науки на прикладі системи НААН України / С. Володін // Інноваційна економіка. – 2014. – № 3. – С. 5–24.
3. Гадзало Я. Про порядок формування тематики наукових досліджень НААН та першочергові завдання аграрної науки на перспективу / Я. Гадзало // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С. 5–9.
4. Курило Л. Організаційна складова реформування аграрної науки і освіти / Л. Курило // Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит. – 2013. – № 1. – С. 218–221.
5. Лупенко Ю. Сучасний стан та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору України: завдання агроєкономічної науки / Ю. Лупенко // Економіка АПК. – 2015. – № 6. – С. 6–10.
6. Месель-Веселяк В. Теоретико-методологічне і нормативно-правове забезпечення трансформації аграрного сектору економіки України до ринкових умов господарювання, науковий супровід та ефективність запровадження / В. Месель-Веселяк, М. Федоров // Економіка АПК. – 2015. – № 7. – С. 5–24.
7. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати / Пер. с англ. Р. Вачнадзе. – М. : Радио и связь, 1993. – 278 с.
8. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
9. Europe 2020: A Strategy For Smart, Sustainable And Inclusive Growth [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

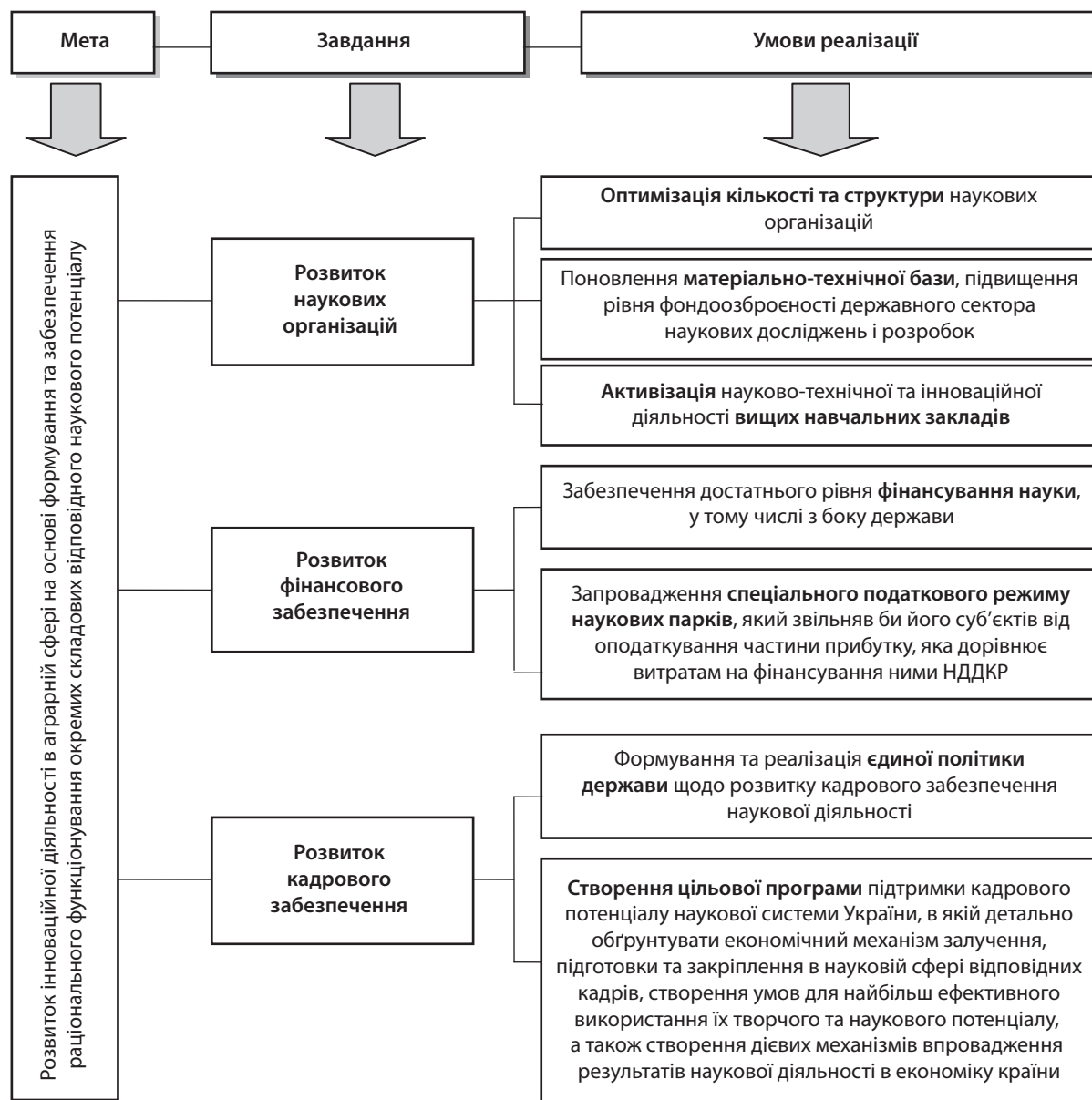

Рис. 2. Мета, завдання та умови реалізації розвитку інноваційної діяльності в аграрній сфері в розрізі її наукового забезпечення

Джерело: сформовано за результатами проведених досліджень.

10. Малицький Б. Прикладне наукознавство / Б. Малицький. – К. : Фенікс, 2007. – 464 с.

11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / За ред. О. Кармазіної. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2015. – 255 с.

12. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/>

13. Аналітична довідка до Звіту про використання коштів Державного бюджету України Національною академією аграрних наук України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://naas.gov.ua/content/publicna-informaciya/Vikoristannya_koshtiv_derj_budjetu/

14. Шпикуляк О. Результативність наукової діяльності в аграрній сфері / О. Шпикуляк, Л. Курило, І. Гончаренко // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 2 (53). – С. 3–9.

15. Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jsi.net.ua/scopus/index.html>

16. Концепція розвитку національної інноваційної системи – Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p>

REFERENCES

"Analitichna dovidka do Zvitu pro vykorystannia koshtiv Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy Natsionalnoiu akademiieu ah-rarnykh nauk Ukrainy za 2015 rik" [Analytical Reference to report on the use of the State Budget of Ukraine National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine for 2015]. http://naas.gov.ua/content/publicna-informaciya/Vikoristannya_koshtiv_derj_budjetu/

"Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth". http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

Hadzalo, Ya. "Pro poriadok formuvannia tematyky nauk-ovykh doslidzhen NAAN ta pershocherhovi zavdannia ah-rarnoi nauky na perspektyvu" [On the order of forming the subject of re-search and NAAS priorities for agricultural science in the future]. *Ekonomika APK*, no. 2 (2015): 5-9.

Kurylo, L. "Orhanizatsiina skladova reformuvannia ahrarnoi nauky i osvity" [The organizational component of the reform of agricultural science and education]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Finansy i kredyt*, no. 1 (2013): 218-221.

Lupenko, Yu. "Suchasnyi stan ta perspektyvy mizhnarodnoi intehtatsii ahrarnoho sektoru Ukrainy: zavdannia ahroekonomichnoi nauky" [The current state and prospects of international integration of the agricultural sector in Ukraine: Challenges of agroecological science]. *Ekonomika APK*, no. 6 (2015): 6-10.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

[Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p>

Mesel-Veseliak, V., and Fedorov, M. "Teoretyko-metodolohichne i normatyvno-pravove zabezpechennia transformatsii ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy do rynkovykh umov hospodariuvannia, naukovyi suprovid ta efektyvnist zaprovadzhennia" [Theoretical and methodological and regulatory support transformation of the agricultural sector of Ukraine to market conditions, scientific support and efficiency of implementation]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2015): 5-24.

Malitskyi, B. *Prykladne naukoznavstvo* [Applied science]. Kyiv: Feniks, 2007.

Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini [Research and Innovation in Ukraine]. Kyiv: IVTs Derzhstatu Ukrainy, 2015.

"Nauka Ukrainy v dzerkali naukometrychnoi bazy danykh SciVerse Scopus" [Science Ukraine in the mirror Scientometrics database SciVerse Scopus]. <http://jsi.net.ua/scopus/index.html>

"Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv" [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in the conditions of globalization challenges]. <http://kno.rada.gov.ua/>

Shpykuliak, O., Kurylo, L., and Honcharenko, I. "Rezultatyvnist naukovo diialnosti v ahrarnii sferi" [The impact of research activities in agriculture]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seriia "Ekonomichni nauky"*, no. 2 (53) (2011): 3-9.

Saat, T. *Prinyatiye resheniy. Metod analiza ierarkhiy* [Making decisions. Analytic Hierarchy Method]. Moscow: Radio i svyaz, 1993.

"The global Competitiveness Index Analyzer". <http://gcr.weforum.org>

Volodin, S. "Model innovatsiinoho rozvytku ahrarnoi nauky na prykladi systemy NAAN Ukrainy" [Model innovation of agricultural science at the example of NAAS of Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 3 (2014): 5-24.

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2016 НИКОЛЮК О. М.

УДК 338.583:339.137.2:338.43

Николюк О. М. Управление витратами як механізм забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

Мета статті полягає у визначенні ролі та особливостей управління витратами сільськогосподарських підприємств у процесі забезпечення їх конкурентоспроможності. Обґрунтовано ключову роль механізмів управління витратами у формуванні та утриманні цінових конкурентних переваг сільськогосподарських товаровиробників. Метою управління витратами у контексті забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств визначено зменшення розміру сукупних витрат через підвищення продуктивності, зниження вартості та обсягів використання ресурсів за умови виробництва продукції необхідної (стандартизованої) якості та досягнення прийнятного рівня ефективності господарської діяльності. Запропоновано методику оптимізації структури загальної та додаткової заробітної плати робітників сільського господарства, застосування якої забезпечить максимізацію продуктивності праці та економію ресурсів. З метою підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників розроблено методику багатокритеріальної оптимізації їх галузевої структури, що орієнтована на досягнення мінімуму витрат у розрахунку на 1 грн валової продукції та максимуму рівня рентабельності.

Ключові слова: управління витратами, конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства, сукупні витрати, продуктивність, оптимізація галузевої структури, матеріальна мотивація праці.

Рис.: 2. Табл.: 2. Формул.: 5. Бібл.: 9.

Николюк Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних технологій і моделювання систем, Житомирський національний агроекологічний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: nikolyukolya@gmail.com

УДК 338.583:339.137.2:338.43

Николюк О. Н. Управление затратами как механизм обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий

Цель статьи заключается в определении роли и особенностей управления затратами сельскохозяйственных предприятий в процессе обеспечения их конкурентоспособности. Обоснована ключевая роль механизмов управления затратами в формировании и удержании ценовых конкурентных преимуществ сельскохозяйственных товаропроизводителей. Целью управления затратами в контексте обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий определено уменьшение размера совокупных расходов путем повышения производительности, снижения стоимости и объемов использования ресурсов при условии производства продукции требуемого (стандартизованного) качества и достижения приемлемого уровня эффективности хозяйственной деятельности. Предложена методика оптимизации структуры общей и дополнительной заработной платы работников сельского хозяйства, применение которой обеспечит максимизацию производительности труда и экономию ресурсов. С целью повышения уровня конкурентоспособности сельскохозяйственных производителей разработана методика многокритериальной оптимизации их отраслевой структуры, ориентированной на достижение минимума затрат и максимума уровня рентабельности.

Ключевые слова: управление затратами, конкурентоспособность сельскохозяйственного предприятия, совокупные расходы, продуктивность, оптимизация отраслевой структуры, материальная мотивация труда.

Рис.: 2. Табл.: 2. Формул.: 5. Библ.: 9.

Николюк Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры компьютерных технологий и моделирования систем, Житомирский национальный агроэкологический университет (Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина)

E-mail: nikolyukolya@gmail.com

UDC 338.583:339.137.2:338.43

Nykolyuk O. M. Cost Management as a Mechanism for Ensuring the Competitiveness of Agricultural Enterprises

The article is aimed to determine the role and features of the cost management of agricultural enterprises in the process of ensuring their competitiveness. The key role of the mechanisms for cost management in the formation and retention of price competitive advantages of agricultural producers has been substantiated. As the goal of cost management in the context of competitiveness of agricultural enterprises has been determined reducing the amount of the total cost by increasing productivity, reducing the cost and volume of use of resources under the condition of producing the required (standardized) quality products and achieving an acceptable level of efficiency in economic activities. A technique for optimization of structure of both common and additional wages for agricultural workers has been suggested, which will ensure the maximization of productivity as well as economy of resources. With a view to enhancing the competitiveness of agricultural producers, a methodology for the multi-criteria optimizing their sectoral structure has been developed, aimed at the achievement of minimum cost and maximum profitability.

Keywords: cost management, competitiveness of agricultural enterprise, total cost, productivity, optimizing industrial structure, material labor motivation.

Fig.: 2. Table.: 2. Formulae.: 5. Bibl.: 9.

Nykolyuk Olga M. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Computer Technologies and Modeling Systems, Zhytomyr national agroecological university (7 Staryi bulvar, Zhytomyr, 10008, Ukraine)

E-mail: nikolyukolya@gmail.com

Розвиток світових глобалізаційних процесів, вступ України до СОТ і ратифікація Угоди про співпрацю з ЄС сприяли зростанню імпорту сільськогосподарської продукції та розширенню можливостей виходу вітчизняних підприємств на зовнішні ринки. Такі тенденції зумовлюють об'єктивну необхідність у виготовленні продукції, яка відповідає світовим стандартам. Це, своєю чергою, сприяє її поступовій стандартизації

і, як наслідок, типізації та уніфікації через приведення до стандартної високої якості. За таких умов сільськогосподарські ринки тяжіють до зростання кількості конкурентів з однорідним за якісними властивостями товаром. У результаті основними джерелами конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників стають чинники цінової конкуренції, формування яких передбачає здійснення господарської діяльності з мен-

шими, порівняно з конкурентами, витратами. Наведене підтверджує необхідність сприйняття механізмів управління витратами як основу забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Метою статті визначено обґрунтування ролі та особливостей управління витратами сільськогосподарських підприємств у процесі забезпечення їх конкурентоспроможності. Досягнення поставленої мети обумовило постановку та вирішення таких завдань: 1) визначити роль управління витратами в забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства; 2) розробити механізм зниження сукупних витрат сільськогосподарських товаровиробників; 3) обґрунтувати методику оптимізації господарського процесу сільськогосподарських підприємств з метою мінімізації витрат.

Методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення положень управління витратами господарюючих суб'єктів, який ґрунтується на принципах багатокритеріальності, комплексності, послідовності та невизначеності. У дослідженні використано такі методи наукового пізнання: логіко-аналітичні методи – для обґрунтування впливу витрат сільськогосподарського підприємства на рівень його конкурентоспроможності та для виявлення напрямів їх оптимізації; методи економіко-математичного моделювання – для розробки моделей оптимізації діяльності сільськогосподарських підприємств з метою мінімізації їх сукупних витрат та максимізації ефективності.

Ключовою вимогою до сільськогосподарських підприємств є забезпечення населення та аграрного бізнесу продукцією необхідної (стандартизованої) якості та вибір оптимального часу і місця її реалізації. Без виконання цих умов забезпечення ефективності діяльності сільськогосподарського товаровиробника, а отже, і його конкурентоспроможності, неможливе. Крім того, обов'язковим є формування конкурентних переваг,

що потребує виконання однієї або кількох зазначених умов краще, ніж це роблять конкуренти, та із меншими, ніж у них, затратами ресурсів. З позицій концепції управління витратами наведене можна сформулювати як необхідність мінімізації витрат без втрат у якості товару і без погіршення умов його постачання та оплати. У цілому ж управління витратами пов'язане з підвищенням або утриманням конкурентоспроможності та ефективності діяльності підприємства за рахунок зниження витрат.

Результатом одночасно і мінімізації витрат, і задоволення запитів ринку має стати зменшення розміру сукупних витрат через скорочення собівартості одиниці продукції. Як наслідок, підприємство зможе встановлювати нижчу порівняно з конкурентами ціну на товар аналогічної якості та/або створювати запас міцності. Існування запасу міцності забезпечує суб'єкту ринку ряд переваг, які включають: 1) можливість отримання більшого, ніж у суперників, прибутку (у разі встановлення однакових із конкурентами цін); 2) здатність утримувати цінову перевагу за рахунок збереження незмінної ціни в разі несприятливої кон'юнктури на ресурсних ринках; 3) здатність утримувати цінову перевагу завдяки зниженню ціни в разі несприятливої кон'юнктури на ринках сільськогосподарської продукції. Схематично роль управління витратами в забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств відображено на рис. 1.

Слід розрізняти критерії управління конкурентоспроможністю продукції та конкурентоспроможністю підприємства. У першому випадку пріоритет надається зниженню собівартості продукції за умови збереження або підвищення ефективності її виробництва та реалізації, а у другому – скороченню розміру сукупних витрат господарської діяльності при сталості або збільшенні рівня її рентабельності. При цьому розмір сукупних витрат, мінімізацію яких американський економіст М. Портер визначає як одну з можливих конкурентних страте-

Рис. 1. Роль управління витратами у забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

гій підприємства [7, с. 51–54], залежить від результативності управління витратами в межах окремих видів продукції. Погоджуючись із цим, управління витратами у дослідженні розглянуто як процес організації впливу на фактори, що визначають рівень собівартості продукції (як основного чинника сукупних витрат) та включають продуктивність, вартість і обсяг використаних ресурсів. Також до факторів впливу на собівартість належать адміністративні витрати та витрати на збут, які в разі нарощення обсягів виробництва за рахунок збільшення рівня продуктивності зменшуватимуть собівартість одиниці продукції.

Вплив на перелічені фактори здійснюється через регулювання важелів, які запускають механізми підвищення продуктивності, зниження вартості та кількості використаних ресурсів, тим самим забезпечуючи формування цінових конкурентних переваг. Важелями управління витратами є норми та нормативи продуктивності та затрат ресурсів. Активізація описаних процесів забезпечується шляхом розробки та імплементації системи техніко-технологічних та організаційних заходів управління витратами. Впровадження техніко-технологічних заходів має на меті підвищення продуктивності та зниження обсягу використання ресурсів за рахунок застосування більш досконалих ресурсів і технологій або, іншими словами, за рахунок інноваційного розвитку підприємства. Організаційні заходи пов'язані, передусім, зі зниженням вартості ресурсів і зменшенням невиробничих витрат, що досягається через організацію маркетингової діяльності (у т. ч. з метою вдосконалення логістичних процесів) та розвиток вертикальної і горизонтальної інтеграції. Водночас до техніко-технологічних та організаційних заходів належить оптимізація галузе-

вої структури сільськогосподарського підприємства, що орієнтована на досягнення мінімуму сукупних витрат і забезпечення потреб ринку.

Джерелом імпульсу до зниження собівартості є мотивація. Виключна роль мотиваційного механізму пов'язана з тим, що, по-перше, система мотивації виконує функцію заохочення персоналу до збільшення продуктивності праці. По-друге, через систему мотивації реалізується функція стимулювання працівників до розробки та впровадження заходів управління витратами. Тобто, систему мотивації слід розглядати і як сукупність стимулів у межах механізму управління витратами, і як один із організаційних заходів зниження собівартості продукції через підвищення рівня продуктивності праці. Підсумовуючи вищевикладене, механізм управління витратами визначено як сукупність важелів та стимулів, системна взаємодія яких забезпечується впровадженням заходів управління витратами через організацію впливу на фактори собівартості продукції (рис. 2).

Інноваційний шлях розвитку сільськогосподарського підприємства передбачає збільшення продуктивності ресурсів, яка пов'язана з їх здатністю створювати результат господарювання. До показників продуктивності належать продуктивність праці, рівень врожайності, продуктивність тварин, фондовіддача. Слід також підкреслити комплементарність дії заходів з управління продуктивністю. Зокрема підвищення рівня продуктивності одного ресурсу зумовлює зростання цього показника у межах інших видів ресурсів:

$$\begin{aligned} \text{ПП} &= \frac{\text{ВП}}{\text{ЧП}}, \Phi\text{В} = \frac{\text{ВП}}{\text{С}}, \text{У} = \frac{\text{ВП}}{3}, \text{ПТ} = \frac{\text{ВП}}{\text{П}} \Rightarrow \\ \Rightarrow \text{ВП} &= \text{ПП} \cdot \text{ЧП} = \Phi\text{В} \cdot \text{С} = \text{У} \cdot 3 = \text{ПТ} \cdot \text{П} \Rightarrow \end{aligned} \quad (1)$$

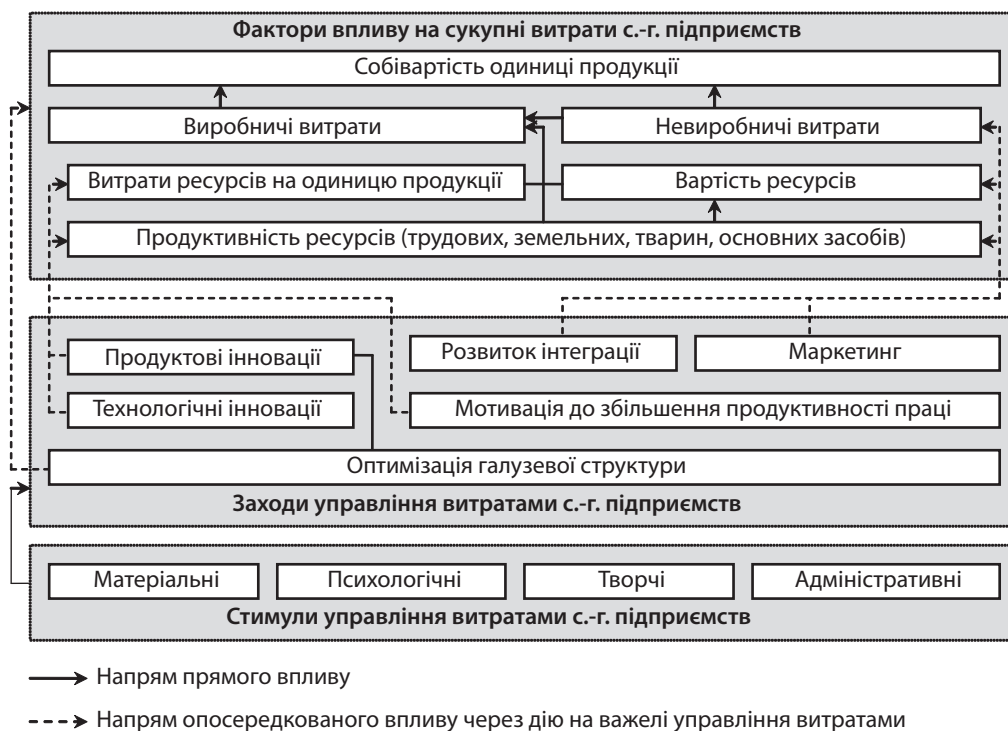

Рис. 2. Механізм управління витратами сільськогосподарських підприємств

$$\Rightarrow \begin{cases} PPP = \frac{FB \cdot C}{ЧП} = \frac{Y \cdot 3}{ЧП} = \frac{ПТ \cdot П}{ЧП} \\ FB = \frac{PPP \cdot ЧП}{C} = \frac{Y \cdot 3}{C} = \frac{ПТ \cdot П}{C} \\ Y = \frac{PPP \cdot ЧП}{3} = \frac{FB \cdot C}{3} = \frac{ПТ \cdot П}{ЧП} \\ ПТ = \frac{PPP \cdot ЧП}{П} = \frac{FB \cdot C}{П} = \frac{Y \cdot 3}{C}, \end{cases}$$

де PPP – продуктивність праці; FB – фондівдача; Y – рівень врожайності; $ПТ$ – продуктивність тварин; $ВП$ – валова продукція; $ЧП$ – чисельність персоналу; C – вартість основних засобів виробництва; 3 – посівна площа; $П$ – поголів'я.

З огляду на комплексний характер впливу мотивації персоналу на розмір сукупних витрат підприємства, стимулювання працівників слід розглядати як один із пріоритетних напрямів організації управління витратами виробників сільськогосподарської продукції. Увагу при цьому необхідно концентрувати на стимулюванні персоналу збільшувати продуктивність праці та скорочувати обсяг використаних у процесі виконання посадових обов'язків ресурсів. Ураховуючи вкрай складне матеріальне становище сільського населення, першочерговою є розробка методичних підходів щодо обґрунтування матеріальної складової мотивації. Важливо, щоб і управлінець, і робітник чітко розуміли, які саме показники відображають кінцевий результат діяльності останнього. Також необхідно встановлювати нормативне значення результату, за досягнення якого працівника слід винагороджувати. З іншого боку, важливо окреслити граничну межу результативного показника, невідповідність якій має каратись.

Слід враховувати і різну мотиваційну роль інструментів матеріального стимулювання. Зокрема розмір основної (особливо почасової) заробітної плати, надбавок і доплат за тарифним розрядом, премії та винагороди, які мають систематичний характер, необхідно розглядати як спосіб залучення нових працівників та усунення проблеми плінності кадрів. Аналогічну дію мають інструменти нематеріальної мотивації праці. Натомість, відрядну оплату, доплати за результативність праці, преміювання за активну та результативну роботу стимулюють персонал працювати більш продуктивно.

Максимальна продуктивність праці можлива за умови забезпечення оптимальної структури заробітної плати в розрізі кожної окремої одиниці штатного розпису. Розв'язання такої задачі оптимізації дасть можливість визначити оптимальні частки елементів заробітної плати, які максимально стимулюватимуть персонал збільшувати продуктивність праці та заощаджувати ресурси. Відповідна оптимізаційна модель матиме вигляд:

$$F = \sum_{i=1}^n \omega_i x_i \rightarrow \max, \quad (2)$$

де ω_i – ваговий коефіцієнт, який відображає внесок i -го елемента заробітної плати у продуктивність праці; x_i – питома вага i -го елемента заробітної плати в її загальному розмірі.

Після обґрунтування структури загальної заробітної плати доцільно оптимізувати розмір складових додаткової заробітної плати, розмір якої визначається результатами праці, оскільки саме вона має найбільший вплив на рівень продуктивності праці. Тому на другому етапі оптимізації структури заробітної плати матиме місце така задача:

$$F = \sum_{j=1}^n \omega_j x_{3j} \rightarrow \max, \quad (3)$$

де ω_j – ваговий коефіцієнт, який відображає цінність j -го результату для підприємства; x_{3j} – питома вага додаткової заробітної плати за досягнення j -го результату.

Обмеження для описаних задач відображено в табл. 1.

Найбільш проблематичним у практичній реалізації відображених економіко-математичних моделей є визначення вагових коефіцієнтів. Їх розрахунок пропонується здійснювати за такою схемою: 1) бальна оцінка ступеня впливу основної, додаткової, що носить систематичний характер, і додаткової, яка залежить від результатів діяльності, заробітної плати на продуктивність праці (оцінює працівник); 2) бальна оцінка цінності результатів, які формуються у процесі діяльності працівника для підприємства (оцінює управлінець); 3) переведення бальних оцінок у коефіцієнти вагомості (наприклад, за методиками [1, с. 90; 3 с. 152–159]).

Системний вплив на сукупні витрати здійснюється через оптимізацію галузевої структури сільськогосподарського підприємства, що має на меті визначення видів продукції, виробництво яких забезпечить мінімальну собівартість (як джерело цінових конкурентних переваг) і максимальний рівень рентабельності (як необхідну умову забезпечення конкурентоспроможності підприємства). У такому випадку традиційна однокритеріальна задача оптимізації галузевої структури сільськогосподарського підприємства трансформується на багатокритеріальну:

$$f_1(x) \rightarrow \min, \quad f_2(x) \rightarrow \max, \quad (4)$$

де $f_1(x)$ – функція собівартості одиниці продукції; $f_2(x)$ – функція рівня рентабельності.

Оскільки усереднення собівартості різних видів продукції є методично неможливим, перший критерій пропонується замінити відношенням сукупних витрат до вартості валової продукції. Оптимізацію галузевої структури доцільно здійснювати у кілька етапів:

1) *оптимізація асортименту продукції рослинництва*. У цій задачі невідомими є булеві змінні, що набувають значення 0 або 1. Основне обмеження стосується врахування кількості полів у сівозміні, яку планує використовувати підприємство, а критеріями оптимальності – мінімум відношення витрат до валової продукції та максимум рівня рентабельності:

$$f'_1(x) = \frac{\sum_{i=1}^n a_i y_i x_i}{\sum_{i=1}^n p_i y_i x_i} \rightarrow \min, \quad (5)$$

Таблиця 1

Обмеження задач оптимізації структури загальної та додаткової заробітної плати робітників сільського господарства

Формалізований вигляд обмеження	Економічний зміст обмеження
<i>Задача оптимізації структури заробітної плати</i>	
$x_1 W \geq w_1^{\min}$	Обмеження щодо мінімального розміру основної заробітної плати. Тут мають враховуватись мінімальні норми праці за тарифними ставками, посадові оклади, відрядні розцінки, тарифні коефіцієнти [2]
$x_2 W \geq w_2^{\min}$	Обмеження щодо мінімального розміру додаткової заробітної плати, що носить постійний характер. Вона включає доплати за збільшення обсягу робіт, роботу у важких та шкідливих умовах, нічний та вечірній час тощо; надбавки за професійну майстерність, класність, виконання особливо важливої роботи тощо [2]
$\sum_{i=1}^n x_i = 1, x_i \geq 0$	Обмеження щодо рівності суми невідомих змінних одиниці та щодо невід'ємності їх значень
<i>Задача оптимізації структури додаткової заробітної плати за результати роботи</i>	
$\sum_{i=1}^n x_{3j} = x_3$	Узгодження двох задач оптимізації
$\frac{x_{3j} w_3}{V \cdot w_0} \geq k_{3j}^1$ або $\frac{x_{3j} w_3}{w_1^0} \geq k_{3j}^2$	Обмеження щодо мінімального рівня доплат, надбавок та премій за перевиконання встановленого нормативу (доплати за вихід ділового приплоду, приріст ваги, надій молока, врожай тощо)
$\frac{x_{3j} w_3}{E} \geq k'_{3j}^3$ або $x_{3j} w_3 \geq \omega_{3j}^{\min}$	Обмеження щодо мінімального рівня доплат, надбавок та премій за якість (збереження поголів'я, чистоти робочого місця, збереження техніки у задовільному стані; високу якість продукції, додаткові вигоди та економію тощо)
Умовні позначення: x_1 – питома вага основної заробітної плати в її загальному розмірі; x_2 – питома вага додаткової заробітної плати, що носить постійний характер, у її загальному розмірі; x_3 – питома вага додаткової заробітної плати, що залежить від результатів праці, в її загальному розмірі; W – плановий розмір заробітної плати; $w_1^{\min}$ – мінімальний розмір основної заробітної плати; $w_2^{\min}$ – мінімальний розмір додаткової заробітної плати, що носить постійний характер; w_3 – розмір додаткової заробітної плати, що залежить від результатів роботи $w_3 = W \cdot x_3$; w_0 – відрядна розцінка; w_1^0 – розмір окладу ($w_1^0 = W \cdot x_1$); V – понаднормовий обсяг виробництва; k_{3j} – відносна мінімальне перевищення додаткової зарплати працівників відносно розміру основної заробітної плати; k'_{3j} – мінімальна питома вага економії, яка спрямовується на додаткову заробітну плату; E – розмір економії ресурсів (пального, електроенергії, кормів, засобів захисту, добрив, низькі втрати врожаю у процесі збирання тощо) у вартісному виразі; $\omega_{3j}^{\min}$ – мінімальний розмір доплати, надбавки чи премії за виконання завдання в межах j-го виду результату.	

Примітка: ¹ – використовується, якщо додатковий заробіток визначається підвищеними відрядними розцінками за понаднормовий виробіток; ² – використовується, якщо додатковий заробіток нараховується на розмір окладу; ³ – використовується, якщо додатковий заробіток нараховується на економію; ⁴ – використовується, якщо розмір додаткового заробітку є фіксованим та залежить від факту виконання завдання – збереження поголів'я, забезпечення чистоти, збереження техніки тощо.

$$f_2(x) = \frac{\sum_{i=1}^n (a_i y_i x_i - p_i y_i x_i)}{\sum_{i=1}^n p_i y_i x_i} \rightarrow \max,$$

$$\sum_{i=1}^n x_i = k, x_i \in \{0; 1\},$$

де $f_1'(x)$ – функція відношення сукупних витрат у розрахунку на 1 грн валової продукції; x_i – булева змінна для i -тої культури, яка відображає доцільність її вирощування ($x_i = 0$ – виробництво недоцільне; $x_i = 1$ – виробництво доцільне); k – кількість полів у сівозміні; p_i – ціна реалізації продукції i -го виду; y_i – рівень врожайності i -тої культури; a_i – собівартість одиниці продукції i -го виду; n – кількість сільськогосподарських культур.

У задачі важливим є контроль чергування обраних сільськогосподарських культур у сівозміні. Якщо результати розв'язання задачі не відповідають принципу чергування, отримане рішення необхідно скоригувати експертним шляхом;

2) *оптимізація поголів'я тварин та площ посіву раніше визначених сільськогосподарських культур*. На цьому етапі слід враховувати обмеження [4–6; 8; 9, с. 124–137 тощо]: 1) за наявними земельними, грошовими, трудовими ресурсами, технікою; щодо доступу до деяких видів сировини та матеріалів; 2) стосовно потенційного рівня товарності продукції або попиту на неї; 3) відносно збалансування галузей рослинництва та тваринництва; 4) щодо оренди додаткових площ ріллі та приміщень для утримання сільськогосподарських тварин.

Першу задачу (формула (5)) розв'язано на прикладі оптимізації 4-пільної сівозміни в умовному сільсько-

господарському підприємстві в зоні Полісся. При цьому з-поміж потенційно вигідних сільськогосподарських культур (озима пшениця, кукурудза на зерно, соя, ріпак та картопля) необхідно обрати ті, що забезпечують максимум ефективності і мінімум витрат. Уся виготовлена продукція спрямовуватиметься на продаж. Умовна площа сільськогосподарських угідь складає 100 га, наявні грошові кошти – 500 тис. грн, трудові ресурси необмежені. У табл. 2 відображено результати оптимізації виробництва продукції рослинництва, згідно із якими доцільним є вирощування озимої пшениці, сої, льону та картоплі.

му господарстві на 2014–2016 роки / Міністерство соціальної політики України. – № 2 від 16.01.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>

3. Зінковський Ю. Ф. Методи експертного оцінювання споживчих властивостей РЕЗ / Ю. Ф. Зінковський, Г. О. Мірських, Ю. Ю. Реутська // Вісник НТУУ «КПІ». Радіотехніка, радіоапарато-будування : збірник наукових праць. – 2011. – № 45. – С. 84–94.

4. Кузубов Н. В. Методология моделирования агропромышленных формирований / Н. В. Кузубов. – К. : НАН Украины. Ин-т экономики, 1996. – 145 с.

5. Наконечний С. І. До питання математичного моделювання техніко-економічних процесів АПК / С. І. Наконечний,

Таблиця 2

Результати оптимізації виробництва продукції рослинництва умовного сільськогосподарського підприємства

Показник	Сільськогосподарські культури						Усього
	озима пшениця	кукурудза на зерно	соя	льон	ріпак	картопля	
	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	
Загальна собівартість, грн	5302,06	0,00	6567,60	2341,08	0,00	28851,70	43062,44
Загальний дохід, грн	6569,33	0,00	8999,25	2826,81	0,00	43515,90	61911,29
Рівень рентабельності, %	23,90	–	37,02	20,75	–	50,83	43,77
Відношення витрат до валової продукції	0,81	–	0,73	0,83	–	0,66	0,70

Отримана сівозмінна відповідає вимогами щодо чергування сільськогосподарських культур. Можливою є така схема чергування: соя → озима пшениця → льон → картопля → соя.

ВИСНОВКИ

В умовах загострення конкурентної боротьби з європейськими товаровиробниками та тяжіння сільськогосподарської продукції до стандартизованої якості управління витратами відіграє ключову роль у формуванні та утриманні цінових конкурентних переваг, які є визначальними для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств. В основі механізму управління витратами лежить вплив на розмір сукупних витрат товаровиробника, що здійснюється через організацію системної взаємодії важелів, стимулів та заходів зі зниження собівартості продукції. До основних заходів управління витратами сільськогосподарських підприємств належать забезпечення їх інноваційного розвитку, участь в інтеграційних процесах, багатокритеріальна оптимізація галузевої структури та системи мотивації (зокрема матеріальної) праці персоналу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Волощук Р. В. Порівняльний аналіз підходів до визначення вагових коефіцієнтів інтегральних індексів стану складних систем / Р. В. Волощук // Індуктивне моделювання складних систем. – 2013. – Вип. 5. – С. 151–165.

2. Галузева угода між Міністерством аграрної політики та продовольства України, Всеукраїнським об'єднанням організацій роботодавців «Федерація роботодавців агропромислового комплексу та продовольства України» і Професійною спілкою працівників агропромислового комплексу України в сільсько-

С. С. Савіна, Т. С. Наконечний // Економіка АПК. – 2009. – № 1 (171). – С. 16–21.

6. Олійник І. О. Використання економіко-математичного моделювання для управління галузевою структурою сільськогосподарського виробництва / І. О. Олійник // Вісник ХНАУ. – 2006. – № 2. – С. 215–218.

7. Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К., 1998. – 390 с.

8. Чернецька О. В. Економіко-математичне моделювання як засіб оптимізації витрат в сільськогосподарських підприємствах / О. В. Чернецька // Збір. наук. праць. Луцький держ. техніч. унів.-т. Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – Вип. 7 (25). Ч. 3. – 2010. – С. 457–465.

9. Шиян Д. В. Ефективність витрат у сільськогосподарських підприємствах: монографія / Д. В. Шиян, Н. В. Ульянченко. – Х. : Міськдрук, 2012. – 204 с.

REFERENCES

Chernetska, O. V. "Ekonomiko-matematychne modeliuvan- nia yak zasib optymizatsii vytrat v silskohospodarskykh pidpriem- stvakh" [Economic modeling as a way to optimize costs in agricul- tural enterprises]. *Ekonomichni nauky. Seriya «Oblik i finansy»*, vol. 3, no. 7(25) (2010): 457-465.

Kuzubov, N. V. *Metodologiya modelirovaniya agropromysh- lennykh formirovaniy* [Modelling Methodology agroindustrial for- mations]. Kyiv: NAN Ukrainy; In-t ekonomiki, 1996.

[Legal Act of Ukraine] (2014). Ministerstvo sotsialnoi poli- tyky Ukrainy. <http://minagro.gov.ua>

Nakonechnyi, S. I., Savina, S. S., and Nakonechnyi, T. S. "Do pytannia matematychnoho modeliuвання tekhniko-ekonomich- nykh protsesiv APK" [To the question of mathematical modeling of technical and economic processes in the agricultural sector]. *Ekonomika APK*, no. 1(171) (2009): 16-21.

Oliynyk, I. O. "Vykorystannya ekonomiko-matematychnoho modeliuвання dlia upravlinnia haluzevoiu strukturoiu silskohosp- odarskoho vyrobnytstva" [The use of economic and mathematical modeling for the management of the branch structure of agricul- tural production]. *Visnyk KhNAU*, no. 2 (2006): 215-218.

Porter, M. *Stratehiia konkurentsii* [The strategy competition]. Kyiv, 1998.

Shyian, D. V., and Ulianchenko, N. V. *Efektivnist vytrat u silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Cost efficiency in agricultural enterprises]. Kharkiv: Miskdruk, 2012.

Voloshchuk, R. V. "Porivnialnyi analiz pidkhodiv do vyznachennia vahovykh koefitsientiv intehrалnykh indeksiv stanu skladnykh system" [The comparative analysis of approaches to the

definition of integrated index of weighting coefficients status of complex systems]. *Induktyvne modeliuвання skladnykh system*, no. 5 (2013): 151-165.

Zinkovskiy, Yu. F., Mirskykh, H. O., and Reutska, Yu. Yu. "Metody ekspertnoho otsiniuvannya spozhyvykh vlastyvoitei REZ" [Expert estimation methods of radioelectronic tools consumer properties]. *Visnyk NTUU «KPI». Radiotekhnika, radioaparotobuduvannya*, no. 45 (2011): 84-94.

УДК 346.546.6:620.9

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

© 2016 БРИЧ В. Я., АРТЕМЧУК Т. О.

УДК 346.546.6:620.9

Брич В. Я., Артемчук Т. О. Проблемы трансформации предприятий природных монополий энергетической отрасли и направления их решения

Метою статті є обґрунтування необхідності та напрямку трансформації підприємств природних монополій (ПМ), а також запропонування заходів з їх впровадження щодо забезпечення розвитку та підвищення конкурентоздатності в умовах становлення ринку та ефективної діяльності в довгостроковій перспективі. Трансформацію діяльності підприємств ПМ здійснюють шляхом перепроєктування структури процесів, щоб забезпечити збільшення кількості послуг і кількість споживачів, а також зменшення витрат виробництва при заданій кількості операцій, тривалості їх виконання і капітало-вкладень у розвиток виробництва. Розглянуто трансформацію підприємств природних монополій щодо вдосконалення організаційно-правових та економічних засад забезпечення підвищення ефективності виробництва, передачі та постачання електроенергії. Розроблено модель реалізації стратегії трансформації підприємств ПМ. Запропоновано заходи з удосконалення організаційної та економічної складових механізму управління розвитком ПМ.

Ключові слова: трансформація, підприємства природних монополій, передачі та постачання електроенергії, модель реалізації стратегії трансформації, підвищення конкурентоздатності, поглиблення ринкової конкуренції.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Брич Василь Ярославович – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

Артемчук Тетяна Олександрівна – здобувач, кафедра міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

УДК 346.546.6:620.9

Брич В. Я., Артемчук Т. А. Проблемы трансформации предприятий естественных монополий энергетической отрасли и направления их решения

Целью статьи является обоснование необходимости и направления трансформации предприятий естественных монополий (ЕМ), а также предложение мер по их внедрению для обеспечения развития и повышения конкурентоспособности в условиях становления рынка и эффективной деятельности в долгосрочной перспективе. Трансформацию деятельности предприятий ЕМ осуществляют путем перепроектирования структуры процессов, чтобы обеспечить увеличение количества услуг и количество потребителей, а также уменьшить издержки производства при заданном количестве операций, продолжительности их выполнения и капиталовложений в развитие производства. Рассмотрена трансформация предприятий естественных монополий по совершенствованию организационно-правовых и экономических основ обеспечения повышения эффективности производства, передачи и поставки электроэнергии. Разработана модель реализации стратегии трансформации предприятий ЕМ. Предложены меры по совершенствованию организационной и экономической составляющих механизма управления развитием ЕМ.

Ключевые слова: трансформация, предприятия естественных монополий, передачи и поставки электроэнергии, модель реализации стратегии трансформации, повышение конкурентоспособности, углубление рыночной конкуренции.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 9.

Брич Василий Ярославович – доктор экономических наук, профессор кафедры международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

Артемчук Татьяна Александровна – соискатель, кафедра международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

UDC 346.546.6:620.9

Brych V. Ya., Artemchuk T. O. Transformation Problems of the Natural Monopoly Enterprises in the Energy Industry Sector and Solutions to Them

The article is concerned with substantiation of necessity and direction of transformation for enterprises of natural monopolies (NM), as well as with proposing measures for their implementation in order to ensure their development and competitiveness in the conditions of market establishment, as well as efficient activity in the long-term perspective. The activity transformation of the enterprises of NM is implemented by re-engineering the structure of processes to ensure an increase in the number of services together with number of consumers, as well as reduce production costs for a given number of operations, duration of their exercising, and investment in production development. The transformation of natural monopoly enterprises to improve the legal and economic foundation for increasing the efficiency of production, transmission and supply of electricity has been considered. A model for implementing the strategy transformation of the enterprises of NM has been developed. Some measures to improve the institutional and economic components of the mechanism for management of the NM development have been proposed.

Keywords: transformation, enterprise of natural monopolies for transmission and supply of power, model for implementing a transformation strategy, enhancing competitiveness, increasing market competition.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Brych Vasyly Ya. – D. Sc. (Economics), Professor of the Department of International Business and Tourism, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

Artemchuk Tetiana O. – Applicant, Department of International Business and Tourism, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

Porter, M. *Stratehiia konkurentsii* [The strategy competition]. Kyiv, 1998.

Shyian, D. V., and Ulianchenko, N. V. *Efektivnist vytrat u silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Cost efficiency in agricultural enterprises]. Kharkiv: Miskdruk, 2012.

Voloshchuk, R. V. "Porivnialnyi analiz pidkhodiv do vyznachennia vahovykh koefitsientiv intehrалnykh indeksiv stanu skladnykh system" [The comparative analysis of approaches to the

definition of integrated index of weighting coefficients status of complex systems]. *Induktyvne modeliuвання skladnykh system*, no. 5 (2013): 151-165.

Zinkovskiy, Yu. F., Mirskykh, H. O., and Reutska, Yu. Yu. "Metody ekspertnoho otsiniuvannya spozhyvykh vlastyvoitei REZ" [Expert estimation methods of radioelectronic tools consumer properties]. *Visnyk NTUU «KPI». Radiotekhnika, radioaparotobuduvannya*, no. 45 (2011): 84-94.

УДК 346.546.6:620.9

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

© 2016 БРИЧ В. Я., АРТЕМЧУК Т. О.

УДК 346.546.6:620.9

Брич В. Я., Артемчук Т. О. Проблемы трансформации предприятий природных монополий энергетической отрасли и направления их решения

Метою статті є обґрунтування необхідності та напрямку трансформації підприємств природних монополій (ПМ), а також запропонування заходів з їх впровадження щодо забезпечення розвитку та підвищення конкурентоздатності в умовах становлення ринку та ефективної діяльності в довгостроковій перспективі. Трансформацію діяльності підприємств ПМ здійснюють шляхом перепроєктування структури процесів, щоб забезпечити збільшення кількості послуг і кількість споживачів, а також зменшення витрат виробництва при заданій кількості операцій, тривалості їх виконання і капіталоукладень у розвиток виробництва. Розглянуто трансформацію підприємств природних монополій щодо вдосконалення організаційно-правових та економічних засад забезпечення підвищення ефективності виробництва, передачі та постачання електроенергії. Розроблено модель реалізації стратегії трансформації підприємств ПМ. Запропоновано заходи з удосконалення організаційної та економічної складових механізму управління розвитком ПМ.

Ключові слова: трансформація, підприємства природних монополій, передачі та постачання електроенергії, модель реалізації стратегії трансформації, підвищення конкурентоздатності, поглиблення ринкової конкуренції.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Брич Василь Ярославович – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

Артемчук Тетяна Олександрівна – здобувач, кафедра міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

УДК 346.546.6:620.9

Брич В. Я., Артемчук Т. А. Проблемы трансформации предприятий естественных монополий энергетической отрасли и направления их решения

Целью статьи является обоснование необходимости и направления трансформации предприятий естественных монополий (ЕМ), а также предложение мер по их внедрению для обеспечения развития и повышения конкурентоспособности в условиях становления рынка и эффективной деятельности в долгосрочной перспективе. Трансформацию деятельности предприятий ЕМ осуществляют путем перепроектирования структуры процессов, чтобы обеспечить увеличение количества услуг и количество потребителей, а также уменьшить издержки производства при заданном количестве операций, продолжительности их выполнения и капиталовложений в развитие производства. Рассмотрена трансформация предприятий естественных монополий по совершенствованию организационно-правовых и экономических основ обеспечения повышения эффективности производства, передачи и поставки электроэнергии. Разработана модель реализации стратегии трансформации предприятий ЕМ. Предложены меры по совершенствованию организационной и экономической составляющих механизма управления развитием ЕМ.

Ключевые слова: трансформация, предприятия естественных монополий, передачи и поставки электроэнергии, модель реализации стратегии трансформации, повышение конкурентоспособности, углубление рыночной конкуренции.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 9.

Брич Василий Ярославович – доктор экономических наук, профессор кафедры международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

Артемчук Татьяна Александровна – соискатель, кафедра международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

UDC 346.546.6:620.9

Brych V. Ya., Artemchuk T. O. Transformation Problems of the Natural Monopoly Enterprises in the Energy Industry Sector and Solutions to Them

The article is concerned with substantiation of necessity and direction of transformation for enterprises of natural monopolies (NM), as well as with proposing measures for their implementation in order to ensure their development and competitiveness in the conditions of market establishment, as well as efficient activity in the long-term perspective. The activity transformation of the enterprises of NM is implemented by re-engineering the structure of processes to ensure an increase in the number of services together with number of consumers, as well as reduce production costs for a given number of operations, duration of their exercising, and investment in production development. The transformation of natural monopoly enterprises to improve the legal and economic foundation for increasing the efficiency of production, transmission and supply of electricity has been considered. A model for implementing the strategy transformation of the enterprises of NM has been developed. Some measures to improve the institutional and economic components of the mechanism for management of the NM development have been proposed.

Keywords: transformation, enterprise of natural monopolies for transmission and supply of power, model for implementing a transformation strategy, enhancing competitiveness, increasing market competition.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Brych Vasyly Ya. – D. Sc. (Economics), Professor of the Department of International Business and Tourism, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

Artemchuk Tetiana O. – Applicant, Department of International Business and Tourism, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

Економічне зростання країни та інноваційні зміни підприємств є взаємозумовленими процесами, тому підприємства повинні приділяти постійну увагу питанням щодо управління розвитком та інноваційними змінами. Комплекс проблем, пов'язаних зі здійсненням процесів управління розвитком та інноваційними змінами, вимагає знань теорії та практики прийняття стратегічних управлінських рішень з напрямків ефективної трансформації організацій. Основна мета трансформації підприємств природних монополій (ПМ) – підвищення ефективності їх діяльності та створення конкурентного середовища на оптовому ринку електроенергії (ОРЕ).

Проблеми здійснення трансформації є однією з ключових у діяльності будь-якого підприємства, а особливо тих, які змушені долати негативні процеси, зокрема суб'єктів ПМ в Україні. Припущення, що існували на початку 1990-х років про те, що конкурентоздатність українських підприємств сформується в режимі саморозвитку при переході до ринку, не збулися. Причин українського низького рівня цього показника в порівнянні із західними компаніями досить багато. Не зупиняючись на недоліках державного керування умовами, що формують конкурентоздатність вітчизняної промисловості, відзначимо слабкість методичної бази перебудови українських підприємств, орієнтованої на їх зростаючу конкуренцію.

Питання підвищення ефективності діяльності підприємств – природних монополістів (ПМ) і пріоритетність їх розвитку досліджено в наукових працях Р. Р. Августина, В. Д. Базилюка, В. В. Венгера, В. І., В. М. Гейця, В. І. Коновалюка, С. І. Кирєєва, А. Г. Косолапова, М. М. Кулика, Г. М. Філюк [1–4] та ін.

Фундаментальний внесок у цей напрям зробили зарубіжні вчені Дж. Вільсон, К. Р. Макконнел, С. А. Брю. З аналізу джерел [5–9] встановлено, що більшість учених схильються до думки, що функціонування монопольного підприємства певних послуг, як відособленої структури ринкового середовища, створюють неконкурентні умови і, відповідно, вносять негативний вплив на економіку в цілому. Підприємства ПМ як суб'єкти ринкового середовища нівелюють конкуренцію усього ринку. Втім, не очевидно, що один суб'єкт ринку, навіть такий вагомий за впливом на інші галузі, як енергокомпанія, може визначати конкуренцію національної економіки, з урахуванням того, що виробники електроенергії є самостійними суб'єктами господарювання.

Отже, можливості використання рекомендованих заходів у зарубіжних джерелах обмежені через значні відмінності економічного середовища в Україні та недостатню теоретичну розробку і практику управління процесами трансформації енергокомпаній як суб'єктів ПМ в Україні. Відокремлення та незалежність діяльності з передачі електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами із постачання електричної енергії за регульованим тарифом зумовлюють ряд проблемних завдань і потребують додаткових досліджень, зокрема щодо вдосконалення організаційно-правових та економічних засад забезпечення підвищення ефективності виробництва, передачі та постачання електроенергії, надійності електропостачання та поглиблення ринкової конкуренції ОРЕ.

Метою статті є обґрунтування необхідності та напрямку трансформації підприємств природних монополій і заходи з їх впровадження щодо забезпечення розвитку та підвищення конкурентоздатності в умовах становлення ринку та ефективної діяльності в довгостроковій перспективі.

Науково-технічний прогрес, перехід від індустріального до інформаційного суспільства змінює співвідношення витрачених ресурсів для виробництва якісної продукції. Разом з тим, зміст механізму конкурентної боротьби та її мета не змінюються, а вимога до конкурентоздатності як властивості організації, що функціонує в інформаційно розвиненому середовищі з конкурентними властивостями, значно зростає. Досягнення цілей трансформації природних монополій, що базується на ключовій властивості (конкурентоздатності) її функціонування, вибудовується в зовнішньому середовищі, що володіє властивістю невизначеності.

Трансформація, як процес стратегічного розвитку організації, є складним і тривалим, а його впровадження в енергокомпанію потребує розв'язання ряду завдань. Перше проблемне завдання з питань стратегії трансформації – створити хорошу теорію, яка б забезпечувала управління трансформацією в енергокомпаніях. Процедура трансформації організації має багато несподіванок і прикрийостей, тому її реалізація – велике мистецтво, головна ціль якого, перш за все, усвідомити процес, а вже потім проводити його перетворення. Тільки в цьому випадку можна домогтися ефективного результату.

Згідно з концепцією [3] трансформація майнового комплексу обленерго спрямована на відокремлення і зміну організаційної структури підприємства з метою формування двох підприємств щодо передачі та постачання електричної енергії для реалізації ринкової стратегії конкуренції, посилення технологічного потенціалу, оптимізації фінансових потоків у стратегічній зоні господарювання.

Основна ідея трансформації підприємств ПМ (обленерго) – створення конкурентоздатних підприємств і зміна їх поведінки шляхом запровадження відносин, властивих ринковій економіці. При цьому трансформація повинна створити «стартовий майданчик» на шляху розвитку стійкої діяльності до стратегічних орієнтирів. Трансформація підприємства повинна бути, насамперед, спрямована на стабільне досягнення тих цілей, що ставляться власниками, – рентабельності підприємства та його стійкості.

Вибір рішень щодо необхідних умов ціледосягнення конкурентоздатності як мети трансформації енергокомпанії, на нашу думку, складається з двох головних частин: адаптивності та інноваційності.

Адаптивність організації забезпечує процес всередині організаційної перебудови як форму відносин організації із зовнішнім середовищем і властивість пристосовуватися до непередбачуваності ринку. Своєю чергою, *інноваційність* забезпечує процеси перебудови за критеріями: кращі здобутки теорії та практики, технологічність, мінімальна собівартість. Отже, процеси

трансформації повинні бути науково обґрунтованими, технологічними, тобто виконуватися за стандартними процедурами досягнення цілей розвитку з мінімальними витратами. Якщо адаптивність характеризує реакцію організації на зміни зовнішнього середовища, то інноваційність – основу такої реакції, прийняття рішень у ринковій діяльності, спрямовану на забезпечення зростаючих вимог споживачів.

Адаптивність реалізує властивості пристосування до мінливості середовища. Інновація реалізує поняття конструкції організації, джерела адаптивності, тобто відповідає поняттю достатності. Отже, властивості адаптивності та інноваційності визначають необхідні й достатні умови для формування властивості конкурентоздатності підприємств ПМ. Своєю чергою, створення цих властивостей підприємства спирається на окремі характеристики елементів організації. Так, зокрема, адаптивність не може формуватися без здатності технічної бази, технологічного устаткування підприємства забезпечувати потреби ринку.

Властивість інновацій спирається на здатність освоювати технічні новачки, пов'язані з відновленням техніко-технологічної складової виробництва. Сюди входять методи і здібності освоювати нововведення у сфері устаткування й апаратури, технічних засобів виробництва, організації й технічного оснащення, а також технології виробництва продукції. Іншою важливою складовою є нововведення в організаційно-соціальне забезпечення діяльності, тобто такі нововведення, що значною мірою відповідають науковій організації праці, його безпеці, комфортності робочого місця, екологічності виробництва.

Трансформацію діяльності підприємств ПМ здійснюють шляхом перепроєктування структури процесів, щоб забезпечити збільшення кількості послуг і кількості споживачів, а також зменшення витрат виробництва при заданій кількості операцій, тривалості їх виконання і капіталовкладень у розвиток виробництва. На першому етапі трансформації обленерго розробляється стратегічний план заходів щодо переходу обленерго з поточного стану в цільовий.

Формування і реалізація стратегій трансформації належать до розряду складних і працемістких робіт, які на вітчизняних підприємствах ніколи не виконувалися на належному рівні. Отже, для забезпечення якості стратегічного управління щодо трансформації діяльності підприємств ПМ потрібно враховувати таке:

- ✦ процеси діяльності повинні утворювати горизонтальну ієрархію внутрішніх і залежних між собою функціональних дій, які безпосередньо забезпечують випуск продукції, у результаті реалізації яких здійснюється одержання визначеного прибутку;
- ✦ ресурсні процеси, що забезпечують доставку ресурсів у точку безпосереднього виконання дії; процеси перетворення, що є допоміжними і виконуються в тих ситуаціях, коли необхідно досягти цільових дій шляхом зміни існуючих технологій.

Трансформація підприємства ПМ повинна бути, насамперед, спрямована на стабільне досягнення тих цілей, що ставляться власниками – рентабельності підприємства і його стійкості, а для мобілізації колективу підприємства на виконання завдань розвитку необхідно враховувати цілі працівників. При цьому можливі протиріччя між групами цілей, які необхідно регулювати в рамках установлених законом форм соціального партнерства, насамперед, колективного договору. Зазначені цілі повинні досягатися не в результаті процесу трансформації, а постійно в процесі розвитку. Розвиток має здійснюватися таким чином, щоб усі зміни, що відбуваються на підприємстві, в його організаційно-управлінській діяльності дали змогу в динамічних ринкових умовах зберегти і поліпшити рентабельність, а також інші характеристики, що відповідають інтересам власників і погодженим з ними інтересам працівників.

Для впровадження трансформації структури підприємств ПМ потрібні відповідні організаційні та економічні заходи. Для цього, на наш погляд, слід урахувати індивідуальні відмінності підприємств ПМ, що вирізняють діяльність їх серед інших суб'єктів господарювання: інтегрованість, соціальна спрямованість, необхідність створення моделі для перевірки стратегії трансформації підприємств ПМ і вибору кращого варіанта.

Досліджуючи механізм реалізації основних завдань стратегії трансформації підприємства в узгодженні з етапами стратегії трансформації, здійснюють аналіз доцільності впровадження заходів трансформації щодо їх відповідності досягнення рівня стратегічної мети. Модель (рис. 1) містить чітко сформовану послідовність кроків, яка, забезпечує реалізацію стратегії трансформації підприємства з урахуванням ефективності за рахунок ітераційних зв'язків між етапами.

На **1 етапі** визначають ціль і напрям трансформаційних перетворень, бажану структуру відокремлених підприємств з передачі та постачання з ряду альтернатив. На цьому етапі визначаються пріоритети альтернативних варіантів відокремлених структур, оцінюються ресурси, необхідні для реалізації кожного з можливих варіантів, аналізується їх ефективність, а також форми майбутніх структурних перетворень.

На **2 етапі** здійснюють моделювання стратегії розвитку та структурних перетворень з подальшою ідентифікацією змінних, взаємних зв'язків між ними, визначення функцій та структури системи. Цей етап є важливою складовою ефективного функціонування механізму.

Конкретизацію шляхів реалізації стратегії структурних перетворень підприємства з урахуванням специфіки і конкурентних переваг визначають методи організації робіт для досягнення комерційного результату на **3 етапі**.

Формування системи заходів реалізації програми трансформаційних перетворень у відповідності до моделі стратегічного інноваційного розвитку підприємства здійснюють на **4 етапі**.

Поетапна інтеграція механізму стратегії трансформації підприємств ПМ дає змогу включити до його складу елементи, пов'язані з розробкою (створенням) та управлінням стратегією трансформації невідривно від

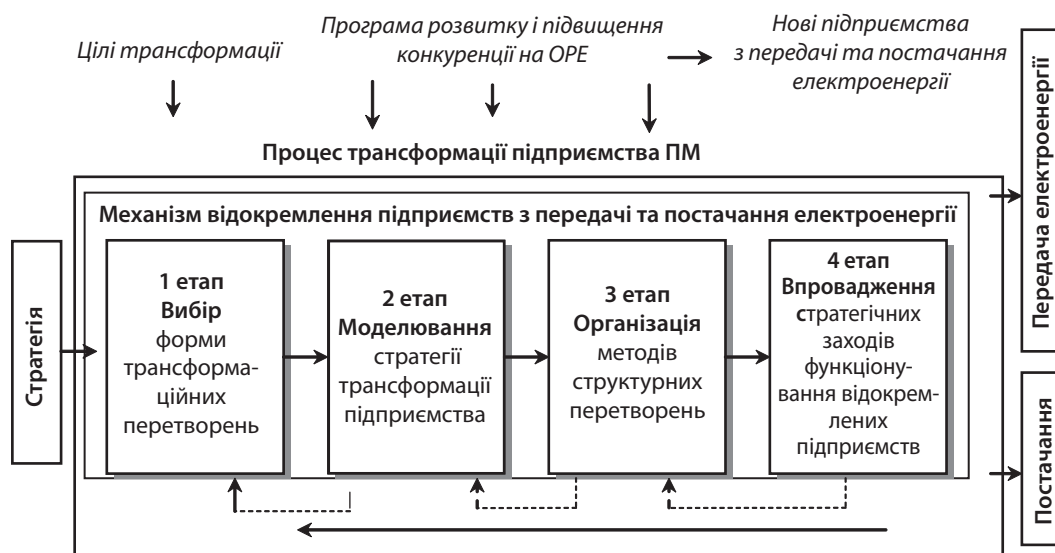

Рис. 1. Модель реалізації стратегії трансформації підприємств ПМ

таких завдань загальної стратегії підприємства, як методи і засоби, форми, інструменти та моделі, що у своїй взаємодії забезпечують ефективність проходження послідовності етапів моделі щодо досягнення мети.

Оскільки зміст стратегічного управління трансформацією є, певною мірою, унікальним для кожного підприємства та залежить від осіб, які приймають рішення, і факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, необхідно деталізувати заходи з досягнення запланованих результатів. Комплекс заходів з удосконалення, з урахуванням особливостей функціонування трансформації підприємств ПМ, рівня розвитку та відповідності сучасним вимогам компонентів менеджменту подано в табл. 1.

У зв'язку з викладеним варто розглянути питання про можливі підходи до управління реалізацією заходів трансформації, беручи до уваги не тільки вимоги до кінцевого результату цього процесу, але і до всього його проходження. Управління трансформацією підприємств ПМ енергогалузі може бути реалізоване в рамках двох різних підходів: планового чи програмного. Основа планового підходу – цілі, що встановлюються як бажаний стан підприємства на довгострокову перспективу. Вона припускає підвищення конкурентоздатності діяльності підприємства, що забезпечує більшу рентабельність і стійкість. При цьому передбачається, що характеристики зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства (тобто ринку, податкового оточення, запити зацікавлених осіб) можуть бути прогнозовані на весь довгостроковий період і, відповідно до цього прогнозу, можна визначити мету стратегічного розвитку.

Під стратегією в плановому підході розуміють детальний комплексний довгостроковий план, що забезпечує досягнення зазначеної мети. Плановий підхід, орієнтований на довгострокові цілі, ефективний тільки в умовах загальної економічної стабільності. Тому, хоча він є традиційним для існуючої практики в Україні, він часто приводить до нереалізованих планів, бо за час ви-

конання плану ситуація встигає змінитися настільки, що мета стає неактуальною чи недосяжною.

При стратегічному плануванні виходять з того, що в загальній динамічній ситуації існуючі тенденції не можуть бути поширені на досить довгий період через появу нових небезпек. В умовах сильної нестабільності при розробці стратегічного плану звичайно обумовлюють необхідність поточного коректування залежно від ситуації, чим знецінюють його детальне складання.

Програмний підхід виходить не з кінцевої мети, а з проблем і можливостей їхнього вирішення, що існують на початковий момент розвитку. Отже, якщо при плановому підході виходять з належного (того, що повинно бути), то при програмному – з реального (того, що є) і вибирають такі зміни, щоб трансформувати реальне в «задане» згідно зі стратегічною метою. Конкретні цілі, механізми їхнього досягнення і заходи програми визначаються поетапно в ході її реалізації, при цьому мета кожного етапу визначається безпосередньо перед здійсненням даного етапу на основі аналізу поточної ситуації та результатів попереднього етапу. Заздалегідь визначаються лише концепція і стратегія програми як підстави для цілеспрямованості. Таким чином, програмний підхід, по-перше, завжди приведе до поліпшення і виключає недосяжні цілі, по-друге, дає змогу коректувати процес впровадження на кожному кроці відповідно до фактично досягнутих результатів і динаміки зовнішнього середовища.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження проблем трансформації підприємств ПМ енергетичної галузі встановлено, що протиріччя конкурентного середовища ПМ на ОРЕ – необхідність забезпечення умов конкуренції та можливості реалізації суб'єктами господарювання своїх переваг – формулює базові принципи відокремлення ПМ на підприємствах щодо передачі та постачання електроенергії. Для вдосконалення організаційно-правових та економічних засад забезпечення підвищення ефектив-

Таблиця 1

Заходи з удосконалення організаційної та економічної складової механізму управління розвитком

Заходи з удосконалення	
Організаційної складової механізму управління розвитком	Економічної складової механізму управління розвитком
1. Трансформація організаційної структури обленерго шляхом відокремлення підприємств щодо передачі та постачання електроенергії. 2. Розподіл функцій між підприємствами, постачальниками і споживанням. 3. Скорочення кількості рівнів управління до об'єктивно необхідної, зменшення розмірів середньої ланки управління. 4. Подальша децентралізація до більш низьких рівнів управління у процесі прийняття управлінських рішень, створення вертикальних зв'язків у горизонтальні. 5. Виключення дублювання різними органами однакових функцій управління шляхом чіткого розподілу функціональних обов'язків, перегляду діючих посадових інструкцій. 6. Реструктуризація частини збиткових підрозділів, ліквідація неефективних структур, перебудова їх у ринково орієнтовані системи (комплекси)	1. Проведення структурних зрушень у межах господарської діяльності шляхом процедури розмежування відносин власності. 2. Розширення економічної самостійності господарюючих суб'єктів. 3. Підвищення розміру реальних капіталовкладень в оновлення основних засобів і збільшення обігових коштів в обороті. 4. Підвищення рівня автоматизації управлінської праці, збільшення її змістовної наповненості на робочих місцях з метою зростання продуктивності господарської діяльності. 5. Оновлення системи планування господарської діяльності, впровадження економічних норм і нормативів функціонування організацій і підприємств. 6. Удосконалення системи матеріального (морального) задоволення працівників і ширшої відповідальності за якість та ефективність праці, удосконалення мотиваційного механізму праці

ності виробництва, передачі та постачання електроенергії розроблено модель реалізації стратегії трансформації підприємств ПМ, що дає змогу аналізувати доцільні варіанти впровадження заходів трансформації щодо їх відповідності досягнення рівня стратегічної мети. Запропоновано заходи впровадження стратегії трансформації щодо забезпечення розвитку підприємств ПМ та підвищення надійності електропостачання та їх конкурентоздатності в умовах становлення ринку ОРЕ та ефективної діяльності в довгостроковій перспективі на основі концепції програми.

Основні ідеї програми визначають, як саме мають бути реалізовані концептуальні положення стратегії трансформації залежно від фактичної ситуації на певний момент. Це дає змогу на кожному етапі реалізації програми доповнювати її необхідними деталями і формувати конкретні дії щодо реалізації мети певного етапу. Стратегія при даному підході – це сукупність принципів вибору цілей і способів їхнього досягнення для будь-якого етапу програми, що диктують принципи формування «змінної частини» залежно від ситуації. Концепція програми, як найважливіший елемент, містить формулювання підвищення конкуренції на ОРЕ і створення цінності для споживача. При цьому конкурентоспроможність ПМ має бути підкріплена зростанням їх ділової активності, керованої законом стабілізації й зростання економіки в цілому. Отже, конкурентоспроможність ПМ визначається наявністю здорового ринку, чинників виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного зростання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про природні монополії» від 20.04.2000 р. № 1682-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Біла книга Енергетичної політики України «Безпека та конкурентоспроможність» (Енергетична стратегія України на період до 2035 року) [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – Київ. – 2014. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_nauk_an_rozrobku/Energy%20Strategy%202035.pdf

3. Директива 2009/72/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 р. щодо загальних правил функціонування внутрішнього ринку електроенергії та внесення змін і доповнень до Директиви 2003/54/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enref.org/wpcontent/uploads/2015/01/checked-dir-2009-72-ua.pdf>

4. Про затвердження Звіту про результати діяльності НКРЕКП за 2014 рік : Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 31.03.2015 р. № 971 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nerc.gov.ua>

5. Августин Р. Р. Державне регулювання природних монополій: суть, завдання та методи / Р. Р. Августин // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 11. – С. 59–63.

6. Карбовник Л. П. Проблеми державного регулювання природних монополій в Україні / Л. П. Карбовник // Держава та регіони. – 2010. – № 7. – С. 31–37.

7. Венгер В. В. Державне регулювання природних монополій в Україні: напрямки вдосконалення / В. В. Венгер // Економіка підприємства. – 2010. – № 3. – С. 65–72.

8. Напрієнко Д. В. Особливості визначення ефективності державного регулювання суб'єктів природних монополій в Україні / Д. В. Напрієнко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8. – С. 18–22.

9. Касинець О. О. Теоретико-методологічні аспекти регулювання діяльності природних монополій / О. О. Касинець, В. І. Якимів // Наукові праці НДФІ. – 2010. – № 4. – С. 37–43.

REFERENCES

Avhustyn, R. R. "Derzhavne rehulivannia pryrodnykh monopolii: sut, zavdannia ta metody" [State regulation of natural monopolies: the nature, objectives and methods]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 11 (2009): 59-63.

"Bila knyha enerhetychnoi polityky Ukrainy "Bezpeka ta konkurentospromozhnist" (Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2035 roku)" [White Paper Energy Policy of Ukraine "Security and Competitiveness" (Energy Strategy of Ukraine till 2035)].

http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_nauk_an_rozrobku/Energy%20Strategy%202035.pdf

"Dyrektyva 2009/72/Yes" Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 13 lypnia 2009 r. shchodo zahalnykh pravyl funktsionuvannya vnutrishnyoho rynku elektroenerhii ta vnesennia zmin i dopovnen do Dyrektyvy 2003/54/Yes" [Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and changes and amendments to the Directive 2003/54/EC]. <http://enref.org/wpcontent/uploads/2015/01/checked-dir-2009-72-ua.pdf>

Karbovnyk, L. P. "Problemy derzhavnoho rehuliuвання pryrodnykh monopolii v Ukraini" [Problems of state regulation of natural monopolies in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*, no. 7 (2010): 31-37.

Kasynets, O. O., and Yakymiv, V. I. "Teoretyko-metodolohichni aspekty rehuliuвання diialnosti pryrodnykh monopolii" [Theoretical aspects of regulation of natural monopolies]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 4 (2010): 37-43.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.nerc.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon.rada.gov.ua>

Napriienko, D. V. "Osoblyvosti vyznachennia efektyvnosti derzhavnoho rehuliuвання subiektiv pryrodnykh monopolii v Ukraini" [Features determine the effectiveness of state regulation of natural monopolies in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (2010): 18-22.

Venher, B. B. "Derzhavne rehuliuвання pryrodnykh monopolii v Ukraini: napriamy vdoshkonalennia" [State regulation of natural monopolies in Ukraine: areas of improvement]. *Ekonomika pidpryemstva*, no. 3 (2010): 65-72.

УДК 338.24.021.8

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНЮВАННЯ

© 2016 ЯСТРЕМСЬКА О. М., ДОУРТМЕС П. О.

УДК 338.24.021.8

Ястремська О. М., Дуортмес П. О. Інноваційна діяльність промислових підприємств: результати оцінювання

Метою статті є обґрунтування системи показників оцінювання результатів інноваційної діяльності, що здійснено на прикладі 19 підприємств машинобудівної галузі Харківської області. Результати інноваційної діяльності запропоновано оцінювати з використанням даних офіційної статистичної звітності підприємств за показниками, що характеризують виробництво, реалізацію інноваційної продукції, інвестування в інновації та впровадження інноваційних технологій. З використанням багатовимірного факторного аналізу визначено значущі показники, розраховано їх вагові коефіцієнти, з використанням яких розраховано інтегральні показники результатів інноваційної діяльності підприємств методом адитивної згортки. З використанням кластерного аналізу доведено доцільність групування досліджуваних підприємств у кластери для визначення кращого суб'єкта господарювання у кожному кластері з метою порівняння результатів інноваційної діяльності та обґрунтування управлінських рішень для її активізації та розвитку.

Ключові слова: оцінювання, результати інноваційної діяльності, виробництво і реалізація інноваційної продукції, інвестування в інновації, впровадження інноваційних технологій, багатовимірний факторний аналіз, інтегральний показник, кластерний аналіз.

Рис.: 1. Табл.: 4. Формул.: 1. Бібл.: 11.

Ястремська Олена Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки, організації і планування діяльності підприємств, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: yastr@inbox.ru

Дуортмес Пилип Олександрович – аспірант, кафедра організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: yastr@inbox.ru

УДК 338.24.021.8

Ястремская Е. Н., Дуортмес Ф. А. Инновационная деятельность промышленных предприятий: результаты оценивания

Целью статьи является обоснование системы показателей оценивания результатов инновационной деятельности, которое осуществлено на примере 19 предприятий машиностроительной отрасли Харьковской области. Результаты инновационной деятельности предложено оценивать на основе использования данных официальной статистической отчетности предприятий в соответствии с показателями, характеризующими производство, реализацию инновационной продукции, инвестирование в инновации и внедрение инновационных технологий. С использованием многомерного факторного анализа определены значимые показатели, рассчитаны их весовые коэффициенты, с помощью которых определены интегральные показатели результатов инновационной деятельности предприятий методом аддитивной свертки. С использованием кластерного анализа доказана целесообразность группировки исследуемых предприятий в кластеры для определения лучшего субъекта хозяйствования в каждом кластере с целью сравнения результатов инновационной деятельности и обоснования управленческих решений для ее активизации и развития.

Ключевые слова: оценивание, результаты инновационной деятельности, производство и реализация инновационной продукции, инвестирование в инновации, внедрение инновационных технологий, многомерный факторный анализ, интегральный показатель, кластерный анализ.

Рис.: 1. Табл.: 4. Формул.: 1. Библ.: 11.

Ястремская Елена Николаевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономики, организации и планирования деятельности предприятий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: yastr@inbox.ru

Дуортмес Филипп Александрович – аспирант, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: yastr@inbox.ru

Iastremska O. M., Dourtmes P. O. Innovation Activity of Industrial Enterprises: Evaluation Findings

The article is aimed at substantiation of a system of indicators for evaluation of innovation activity results, which is implemented on the example of 19 enterprises of machine-building industry of the Kharkiv region. It was suggested to evaluate results of innovation activity on the basis of use of the official statistical data from the reporting by enterprises in accordance with the indicators, which characterize the production, implementation of innovative products, investing in innovation and the introduction of innovative technologies. Using the multivariate factorial analysis, significant indicators have been identified, their weights have been calculated and, using these, the integral indicators of the results of innovation activity of enterprises have been determined by means of the method of additive convolution. Using the cluster analysis, expedience of grouping the studied enterprises in clusters to determine the best business entity in each cluster with a view to comparing the results of innovation activity and substantiation of managerial decisions for its revitalization and development has been proved.

Keywords: evaluation, results of innovation activity, production and marketing of innovative products, investing in innovation, introduction of innovative technologies, multivariate factorial analysis, integral index, cluster analysis.

Fig.: 1. Tabl.: 4. Formulae: 1. Bibl.: 11.

Iastremska Olena M. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economy, Organization and Planning of Activity of the Enterprise, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: yastr@inbox.ru

Dourtmes Pilip O. – Postgraduate Student, Department of the Organization of Production and Management Personnel, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahalija Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: yastr@inbox.ru

http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_nauk_an_rozrobku/Energy%20Strategy%202035.pdf

"Dyrektyva 2009/72/Yes Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 13 lypnia 2009 r. shchodo zahalnykh pravyl funktsionuvannya vnutrishnyoho rynku elektroenerhii ta vnesennia zmin i dopovnen do Dyrektyvy 2003/54/Yes" [Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and changes and amendments to the Directive 2003/54/EC]. <http://enref.org/wpcontent/uploads/2015/01/checked-dir-2009-72-ua.pdf>

Karbovnyk, L. P. "Problemy derzhavnoho rehuliuвання pryrodnykh monopolii v Ukraini" [Problems of state regulation of natural monopolies in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*, no. 7 (2010): 31-37.

Kasynets, O. O., and Yakymiv, V. I. "Teoretyko-metodolohichni aspekty rehuliuвання diialnosti pryrodnykh monopolii" [Theoretical aspects of regulation of natural monopolies]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 4 (2010): 37-43.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.nerc.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon.rada.gov.ua>

Napriienko, D. V. "Osoblyvosti vyznachennia efektyvnosti derzhavnoho rehuliuвання subiektiv pryrodnykh monopolii v Ukraini" [Features determine the effectiveness of state regulation of natural monopolies in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (2010): 18-22.

Venher, B. B. "Derzhavne rehuliuвання pryrodnykh monopolii v Ukraini: napriamy vdoshkonalennia" [State regulation of natural monopolies in Ukraine: areas of improvement]. *Ekonomika pidpryemstva*, no. 3 (2010): 65-72.

УДК 338.24.021.8

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНЮВАННЯ

© 2016 ЯСТРЕМСЬКА О. М., ДОУРТМЕС П. О.

УДК 338.24.021.8

Ястремська О. М., Дуортмес П. О. Інноваційна діяльність промислових підприємств: результати оцінювання

Метою статті є обґрунтування системи показників оцінювання результатів інноваційної діяльності, що здійснено на прикладі 19 підприємств машинобудівної галузі Харківської області. Результати інноваційної діяльності запропоновано оцінювати з використанням даних офіційної статистичної звітності підприємств за показниками, що характеризують виробництво, реалізацію інноваційної продукції, інвестування в інновації та впровадження інноваційних технологій. З використанням багатовимірного факторного аналізу визначено значущі показники, розраховано їх вагові коефіцієнти, з використанням яких розраховано інтегральні показники результатів інноваційної діяльності підприємств методом адитивної згортки. З використанням кластерного аналізу доведено доцільність групування досліджуваних підприємств у кластери для визначення кращого суб'єкта господарювання у кожному кластері з метою порівняння результатів інноваційної діяльності та обґрунтування управлінських рішень для її активізації та розвитку.

Ключові слова: оцінювання, результати інноваційної діяльності, виробництво і реалізація інноваційної продукції, інвестування в інновації, впровадження інноваційних технологій, багатовимірний факторний аналіз, інтегральний показник, кластерний аналіз.

Рис.: 1. Табл.: 4. Формул.: 1. Бібл.: 11.

Ястремська Олена Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки, організації і планування діяльності підприємств, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: yastr@inbox.ru

Дуортмес Пилип Олександрович – аспірант, кафедра організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: yastr@inbox.ru

УДК 338.24.021.8

Ястремская Е. Н., Дуортмес Ф. А. Инновационная деятельность промышленных предприятий: результаты оценивания

Целью статьи является обоснование системы показателей оценивания результатов инновационной деятельности, которое осуществлено на примере 19 предприятий машиностроительной отрасли Харьковской области. Результаты инновационной деятельности предложено оценивать на основе использования данных официальной статистической отчетности предприятий в соответствии с показателями, характеризующими производство, реализацию инновационной продукции, инвестирование в инновации и внедрение инновационных технологий. С использованием многомерного факторного анализа определены значимые показатели, рассчитаны их весовые коэффициенты, с помощью которых определены интегральные показатели результатов инновационной деятельности предприятий методом аддитивной свертки. С использованием кластерного анализа доказана целесообразность группировки исследуемых предприятий в кластеры для определения лучшего субъекта хозяйствования в каждом кластере с целью сравнения результатов инновационной деятельности и обоснования управленческих решений для ее активизации и развития.

Ключевые слова: оценивание, результаты инновационной деятельности, производство и реализация инновационной продукции, инвестирование в инновации, внедрение инновационных технологий, многомерный факторный анализ, интегральный показатель, кластерный анализ.

Рис.: 1. Табл.: 4. Формул.: 1. Библ.: 11.

Ястремская Елена Николаевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономики, организации и планирования деятельности предприятий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: yastr@inbox.ru

Дуортмес Филипп Александрович – аспирант, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: yastr@inbox.ru

Iastremska O. M., Dourtmes P. O. Innovation Activity of Industrial Enterprises: Evaluation Findings

The article is aimed at substantiation of a system of indicators for evaluation of innovation activity results, which is implemented on the example of 19 enterprises of machine-building industry of the Kharkiv region. It was suggested to evaluate results of innovation activity on the basis of use of the official statistical data from the reporting by enterprises in accordance with the indicators, which characterize the production, implementation of innovative products, investing in innovation and the introduction of innovative technologies. Using the multivariate factorial analysis, significant indicators have been identified, their weights have been calculated and, using these, the integral indicators of the results of innovation activity of enterprises have been determined by means of the method of additive convolution. Using the cluster analysis, expedience of grouping the studied enterprises in clusters to determine the best business entity in each cluster with a view to comparing the results of innovation activity and substantiation of managerial decisions for its revitalization and development has been proved.

Keywords: evaluation, results of innovation activity, production and marketing of innovative products, investing in innovation, introduction of innovative technologies, multivariate factorial analysis, integral index, cluster analysis.

Fig.: 1. Tabl.: 4. Formulae: 1. Bibl.: 11.

Iastremska Olena M. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economy, Organization and Planning of Activity of the Enterprise, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: yastr@inbox.ru

Dourtmes Pilip O. – Postgraduate Student, Department of the Organization of Production and Management Personnel, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahalija Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: yastr@inbox.ru

Інноваційна діяльність є підґрунтям розвитку підприємств, оскільки дозволяє їм за рахунок оновлення продукції, технологій, засобів виробництва, удосконалення методів управління забезпечувати ефективність господарювання. Тому досягнуті результати інноваційної діяльності необхідно визначати, кількісно оцінювати та порівнювати з очікуваними для прийняття обґрунтованих управлінських рішень з подальшого впровадження нововведень для розвитку суб'єктів господарювання, що зумовлює існування об'єктивної необхідності в кількісному оцінюванні результатів інноваційної діяльності підприємств.

Дослідженню інноваційної діяльності присвячували роботи такі відомі вчені, як Шумпетер Й. А. [1], Ілляшенко С. М. [2], Федулова Л. І. [3, 4], Гець В. М. [5], Бубенко П. Т. [6], Гохберг Л. М. і Кузнецова Т. Е. [7], Воробйова І. М. [8], у роботах яких представлені пропозиції з розвитку інновацій на макро-, мезоекономічних рівнях на основі оцінювання їх результативності. Публікації Ганущак-Єфіменко Л. М. [9], Лукашова С. В. і Сенічкіної О. Е. [10] містять пропозиції з активізації інноваційної діяльності на мікроекономічному рівні з використанням окремих груп показників, що характеризують стан економічних ресурсів і досягнення щодо окремих видів економічної діяльності.

Відмінністю сучасних пропозицій з оцінювання інноваційної діяльності є ідентифікація та інтерпретація показників кінцевих результатів господарювання. Проте використання в процесі оцінювання значної кількості аналізованих показників зумовлює необхідність їх згортання, оскільки особи, що приймають рішення, мають потребу в об'єднанні часткової інформації з метою підвищення їх обґрунтованості. Тому виникає потреба в удосконаленні оцінювання результатів інноваційної діяльності підприємств.

Метою статті є обґрунтування системи показників оцінювання результатів інноваційної діяльності, що здійснено на прикладі підприємств машинобудівної галузі Харківської області.

Однією з провідних галузей економіки Харківської області є машинобудування. Проте частка машинобудівних підприємств, які впроваджують інновації, має тенденцію до поступового зменшення, як і обсяги виробництва та реалізації інноваційної продукції. Тому для обґрунтування системи показників оцінювання результатів інноваційної діяльності обрано 19 підприємств, які здійснюють її достатньо активно протягом останніх п'яти років, тобто за період з 2011 р. по 2015 р. Для визначення результатів інноваційної на основі звітних статистичних даних запропоновано використовувати максимально можливу (у відповідності до існуючих форм офіційної статистичної звітності промислових підприємств) сукупність показників:

X_1 – питома вага інвестицій на інновації в загальному капіталі;

X_2 – питома вага інвестицій на інновації у власному капіталі;

X_3 – питома вага витрат на дослідження й розробки в загальному обсязі витрат на інновації;

X_4 – питома вага витрат на машини, устаткування й програмне забезпечення, пов'язане із впровадженням інновацій, у загальному обсязі витрат на інновації;

X_5 – питома вага інших витрат на інновації в загальному обсязі витрат на інновації;

X_6 – питома вага власних інвестицій на технологічні інновації в загальному обсязі витрат на інновації;

X_7 – питома вага бюджетних інвестицій на технологічні інновації в загальному обсязі інвестицій на інновації;

X_8 – питома ваги інвестицій вітчизняних інвесторів у загальному обсязі витрат на інновації;

X_9 – питома ваги інвестицій іноземних інвесторів у загальному обсязі витрат на інновації;

X_{10} – питома вага відвантаженої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції;

X_{11} – питома вага відвантаженої продукції, яка характеризується істотними технологічними змінами або заново впроваджена протягом трьох років, у загальному обсязі відвантаженої продукції;

X_{12} – питома вага відвантаженої продукції, для якої був удосконалений технологічний процес виготовлення, у загальному обсязі відвантаженої продукції;

X_{13} – питома вага переданих нових технологій в Україні в загальному обсязі переданих технологій;

X_{14} – питома вага переданих нових технологій за рубіж у загальному обсязі переданих технологій;

X_{15} – питома вага нової продукції в загальному обсязі виробництва продукції;

X_{16} – питома вага нової продукції, поставленої на експорт, у загальному обсязі нової продукції.

Аналіз фактичних даних за запропонованими показниками дозволив зробити висновок про недоцільність включення в систему показника X_7 – питома вага бюджетних інвестицій на технологічні інновації в загальному обсязі інвестицій на інновації, оскільки його значення для всіх підприємств було нульовим, що свідчить про пасивність держави як інвестора інновацій, але це не означає, що даний показник необхідно виключати при оцінюванні результатів інноваційної діяльності підприємств. Доцільність його подальшого використання зумовлюється наявністю бюджетних інвестицій в інновації.

Таким чином, до первісних вихідних показників результатів оцінювання інноваційної діяльності включено 15 зазначених показників. З метою обґрунтування доцільності використання кожного з них необхідно здійснити ущільнення інформаційного простору, тобто редукцію даних, виділення найбільш значущих показників, виявлення об'єктивно існуючих тенденцій зміни досліджуваного явища, тобто інноваційної діяльності, забезпечуючи збереження інформативності даних, що аналізуються. Методом, що дозволяє досягти означених результатів, є багатовимірний факторний аналіз, який реалізовано в середовищі програмного забезпечення STATISTICA 7. Застосування багатовимірного факторного аналізу для досліджуваних підприємств і показників за даними 2011–2015 рр. реалізовано із застосуванням процедури обертання даних варимакс, результати якої наведено в табл. 1.

Власні значення компонент, що характеризують інноваційну діяльність машинобудівних підприємств Харківської області

Компонента	Власне значення компоненти	Відсоток загальної дисперсії компоненти, %	Кумулятивне власне значення компоненти	Кумулятивний відсоток загальної дисперсії, %
I	3,396603	22,64402	3,39660	22,64402
II	2,435527	16,23685	5,83213	38,88087
III	2,096895	13,97930	7,92903	52,86017
IV	1,238244	8,25496	9,16727	61,11513
V	1,166873	7,77915	10,33414	68,89429
VI	1,019046	6,79364	11,35319	75,68793

Оскільки за умовами коректного застосування багатовимірного факторного аналізу достатня кількість компонент повинна пояснювати не менше 70% кумулятивної дисперсії, 6 отриманих компонент достатньо повно характеризують результати інноваційної діяльності підприємств. Щодо складу кожної компоненти та показників, що її характеризують, результати застосування багатовимірного факторного аналізу наведено в *табл. 2*.

У *табл. 2* жирним шрифтом виділено факторні навантаження показників, які є значущими для оцінювання результатів інноваційної діяльності даної сукупності досліджуваних підприємств, оскільки наведені факторні навантаження за умов адекватного застосування багатовимірного факторного аналізу повинні бути не меншими 0,70.

Аналізуючи дані *табл. 1* і *табл. 2*, можна зробити висновок, що найбільш інформативною є I компонента, оскільки вона пояснює 22,64402% кумулятивної дисперсії досліджуваного явища – інноваційної діяльності підприємств. Найбільш інформативними показниками-факторами в I компоненті, як видно з *табл. 2*, є показники:

X_{10} – питома вага відвантаженої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції (факторне навантаження –0,963440);

X_{15} – питома вага нової продукції в загальному обсязі виробництва продукції (факторне навантаження –0,963440);

X_{16} – питома вага нової продукції, поставленої на експорт, у загальному обсязі нової продукції (факторне навантаження –0,774921).

Оскільки виділені показники є найбільш значущими для оцінювання результатів інноваційної діяльності, саме їх доцільно використати для виділення однорідних груп підприємств з метою розрахунку інтегральних показників. Порівняння підприємств за інтегральними показниками в однорідних групах дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення про визначення напрямів удосконалення інноваційних процесів та підвищення ефективності господарювання. Методом групування обрано кластерний аналіз, який використано за трьома виділеними у першій компоненті показниками результатів інноваційної діяльності.

На першому етапі кластерного аналізу побудовано дендрограму, створену методом одиничного зв'язку (методом близького сусіда), який передбачає приєднання одиниці сукупності (підприємства) до кластера, якщо вона є близькою (знаходиться на одному рівні схожості) хоча б до одного представника цього кластера.

Візуально кластерну структуру сукупності досліджуваних підприємств наведено на *рис. 1*.

У відповідності до *рис. 1* візуально можна сформулювати гіпотезу про наявність чотирьох кластерів пов'язаних підприємств. Використання методу *k*-середніх дозволило утворити чотири кластери, склад яких наведено в *табл. 3*.

Згідно з даними *табл. 3* сформовані кластери мають таку структуру.

Відносно підприємств, що досліджуються, варто відзначити ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» (1 кластер), який є найбільшим і єдиним в Україні підприємством, що одночасно виготовляє гусеничні, колісні та універсальні трактори; Корпорація «ФЕД» (2 кластер) – об'єднання підприємств України з розробки, виробництва, сервісного обслуговування та ремонту агрегатів авіаційного та загальномашинобудівного призначення; ПАТ «Турбоатом» (3 кластер), що входить до числа провідних підприємств України з виробництва енергетичного устаткування, має розвинену науково-дослідну і проектно-конструкторську базу, високоточне устаткування, засоби механізації й автоматизації, що дозволяє виробляти відповідні до рівню світових зразків, турбіни; ПАТ «Світло Шахтаря» (4 кластер), що виробляє, переважно, обладнання для гірничорудної промисловості, яке поставляється більше, ніж у 18 країн світу, та експлуатується у різних гірничотехнічних і кліматичних умовах.

Однозначне визначення результатів інноваційної діяльності кожного підприємства доцільно розраховувати за інтегральним показником у межах кожного кластера з метою більш точного кількісного оцінювання щодо порівняння підприємства з найкращим у кластері. Формула розрахунку інтегрального показника результатів інноваційної діяльності підприємства є такою:

$$I_{id} = \sum_{i=1}^n w_i \cdot \frac{x_i}{x_{eik}}, \quad (1)$$

Таблиця 2

Факторні навантаження показників інноваційної діяльності підприємств Харківської області за період з 2011 по 2015 рр.

Показник	Компонента					
	I	II	III	IV	V	VI
Питома вага інвестицій на інновації в загальному капіталі (X_1)	-0,240905	-0,076756	0,644416	0,070014	-0,047434	-0,044402
Питома вага інвестицій на інновації у власному капіталі (X_2)	-0,180824	-0,036417	0,468791	-0,095223	-0,006779	0,131659
Питома вага витрат на дослідження й розробки у загальному обсязі витрат на інновації (X_3)	-0,007432	0,845781	0,019122	0,046357	0,030562	0,208958
Питома вага витрат на машини, устаткування й програмне забезпечення, пов'язане із впровадженням інновацій, у загальному обсязі витрат на інновації (X_4)	-0,090273	-0,018870	0,902628	0,027552	-0,063287	0,003583
Питома вага інших витрат на інновації в загальному обсязі витрат на інновації (X_5)	0,150571	-0,201145	-0,161845	0,134165	0,882310	0,088770
Питома вага власних інвестицій на технологічні інновації в загальному обсязі витрат на інновації (X_6)	0,009639	0,077812	0,641928	0,025195	0,665342	0,174040
Питома вага інвестицій вітчизняних інвесторів у загальному обсязі витрат на інновації (X_8)	0,096798	0,670607	-0,022180	0,456403	-0,139028	-0,023422
Питома вага інвестицій іноземних інвесторів у загальному обсязі витрат на інновації (X_9)	0,117812	0,745381	-0,080317	0,265798	-0,154255	0,097594
Питома вага відвантаженої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції (X_{10})	0,963440	0,006765	-0,094540	-0,024141	0,057125	0,109494
Питома вага відвантаженої продукції, яка характеризується істотними технологічними змінами або заново впроваджена протягом трьох років, у загальному обсязі відвантаженої продукції (X_{11})	0,209018	0,292677	0,106641	0,716350	-0,077108	0,234340
Питома вага відвантаженої продукції, для якої був удосконалений технологічний процес виготовлення, у загальному обсязі відвантаженої продукції (X_{12})	0,079207	0,375084	0,225713	-0,427250	0,523097	-0,349697
Питома вага переданих нових технологій в Україні в загальному обсязі переданих технологій (X_{13})	0,153179	0,190052	0,061698	-0,020277	0,109923	0,898639
Питома вага переданих нових технологій за рубіж у загальному обсязі переданих технологій (X_{14})	-0,033619	0,165859	0,021473	0,847460	0,202461	-0,153312
Питома вага нової продукції в загальному обсязі виробництва продукції (X_{15})	0,963440	0,006765	-0,094540	-0,024141	0,057125	0,109494
Питома вага нової продукції, поставленої на експорт, у загальному обсязі нової продукції (X_{16})	0,774921	0,183370	0,024193	0,300834	0,075853	-0,132754

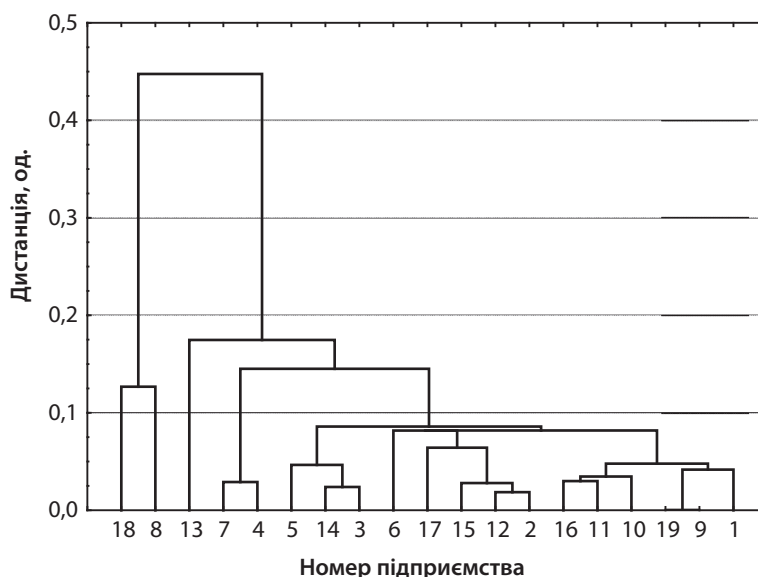

Рис. 1. Деревоподібна дендрограма за показниками результатів інноваційної діяльності машинобудівних підприємств Харківської області

Умовні позначення:

1 – ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»; 2 – ПАТ «ХЕЛЗ «Укрелектромаш»; 3 – ПАТ «Електромашина»; 4 – ПАТ «Харківський завод «Гідропривід»; 5 – ПАТ «Харківський верстатобудівний завод»; 6 – ПАТ «Харківський завод штамів та пресформ»; 7 – ПАТ «Науково-виробниче підприємство «Теплоавтомат»; 8 – ПАТ «Завод ім. Фрунзе»; 9 – ПАТ «Куп'янський машинобудівний завод»; 10 – ПАТ «Ізюмський тепловозремонтний завод»; 11 – ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Трансв'язок»; 12 – ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»; 13 – ПАТ «Турбоатом»; 14 – ПАТ «Харківський електроапаратний завод»; 15 – ПАТ «Харківський підшипниковий завод»; 16 – ПАТ «Завод «Промзв'язок»; 17 – ПАТ «Вовчанський агрегатний завод»; 18 – ПАТ «ФЕД»; 19 – ПАТ «Мереф'янський механічний завод».

Таблиця 3

Склад кластерів машинобудівних підприємств

№ підприємства	Назва підприємства	Номер кластера
1	ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»	4
2	ПАТ «ХЕЛЗ «Укрелектромаш»	1
3	ПАТ «Електромашина»	3
4	ПАТ «Харківський завод «Гідропривід»	1
5	ПАТ «Харківський верстатобудівний завод»	3
6	ПАТ «Харківський завод штамів та пресформ»	1
7	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «Теплоавтомат»	1
8	ПАТ «Завод ім. Фрунзе»	2
9	ПАТ «Куп'янський машинобудівний завод»	4
10	ПАТ «Ізюмський тепловозремонтний завод»	4
11	ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Трансв'язок»	4
12	ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»	1
13	ПАТ «Турбоатом»	3
14	ПАТ «Харківський електроапаратний завод»	3
15	ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	1
16	ПАТ «Завод «Промзв'язок»	4
17	ПАТ «Вовчанський агрегатний завод»	3
18	ПАТ «ФЕД»	2
19	ПАТ «Мереф'янський механічний завод»	4

де I_{id} – інтегральний показник оцінки результатів інноваційної діяльності підприємств i -ого кластера;

n – кількість показників результатів інноваційної діяльності;

w_i – ваговий коефіцієнт i -ого показника результатів інноваційної діяльності;

x_i – значення i -ого показника результатів інноваційної діяльності підприємства;

x_{eik} – значення i -ого еталонного показника результатів інноваційної діяльності k -ого кластера.

У відповідності з формулою (1) кількісне значення інтегрального показника змінюється в інтервалі від нуля до одиниці. Чим ближче значення інтегрального показника до 1, тим кращими є результати інноваційної діяльності підприємства.

Кількісні значення вагових коефіцієнтів здійснено за методом нормування факторних навантажень показників, які відібрані за результатами багатовимірного факторного аналізу й увійшли до складу шістьох сформованих компонент.

Результати розрахунків оцінки результатів інноваційної діяльності за інтегральними показниками наведено в табл. 4.

У відповідності з даними табл. 3 інноваційній діяльності машинобудівних підприємств Харківської області властива динамічність змін. Так, за певні роки окремі машинобудівні підприємства не характеризувалися здійсненням інноваційної діяльності, оскільки значення їх інтегральних показників результатів інноваційної діяльності дорівнювали нулю (наприклад, ПАТ «Харківський завод штамів та пресформ» та інші). Проте в цілому можна визначити, що в середньому більші значення інтегральних показників результатів інноваційної діяльності властиві підприємствам III кластера, на наступному місті I кластер, далі II та IV кластері відповідно. У III кластері найбільше значення інтегрованого показника результатів інноваційної діяльності характерне для ПАТ «Турбоатом». Необхідно відмітити, що ПАТ «Турбоатом» займає провідні позиції не лише серед підприємств III кластера, а й серед всіх машинобудівних підприємств Харківської області.

Серед підприємств I кластера провідну позицію займає ПАТ «Науково-виробниче підприємство «Теплоавтомат». При цьому необхідне відзначити втрату ним у 2015 р. провідної позиції. Серед підприємств II кластера провідну позицію займає ПАТ «Завод ім. Фрунзе». Друге підприємство цього кластера, ПАТ «ФЕД», в останні роки досягло значного покращення показників інноваційної діяльності. У IV кластері кращу позицію займає ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря». При цьому необхідно відзначити досить високі показники результатів інноваційної діяльності цього підприємства серед всієї сукупності машинобудівних підприємств Харківської області, що досліджувалися.

ВИСНОВКИ

Таким чином, оцінку результатів інноваційної діяльності промислових підприємств доцільно здійснювати з використанням системи показників, які роз-

раховуються на основі даних офіційної статистичної звітності, що характеризують виробництво, реалізацію інноваційної продукції, інвестування в інновації та впровадження інноваційних технологій. Обґрунтування найбільш значущих показників результатів інноваційної діяльності слід проводити за методом багатовимірного факторного аналізу, об'єднуючи виявлені показники в інтегральний з урахуванням факторних навантажень кожного як коефіцієнтів вагомості. Розрахунок інтегральних показників результатів інноваційної діяльності підприємств доцільно здійснювати за кластерами з метою їх обґрунтованого співставлення з однорідними суб'єктами господарювання для ухвалення управлінських рішень про покращення стану як інноваційної діяльності, так і розвитку підприємств в цілому.

Викладені результати дослідження є підґрунтям для визначення якісних рівнів результатів інноваційної діяльності підприємств з використанням методів нечіткої логіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М.: Директ-Медиа, 2007. – 400 с.
2. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи / С. М. Ілляшенко. – Суми: Унів. кн., 2003. – 278 с.
3. Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних процесів: монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАНУ, 2013. – 724 с.
4. Федулова Л. І. Інноваційна політика / Федулова Л. І., Мазаракі А. А., Андрощук Г. О. – К.: Вид. КНТЕУ, 2012. – 604 с.
5. Геец В. М. Бар'єри на пути развития промышленности на инновационной основе и возможности их преодоления / В. М. Геец // Экономика Украины. – 2015. – № 1. – С. 4–25.
6. Бубенко П. Т. Стратегічне планування та управління інноваційним розвитком: теорія і практика / П. Т. Бубенко // Бізнес Інформ. – 2016. – № 1. – С. 77–80.
7. Гохберг Л. М. Стратегия-2020: новые контуры инновационной политики / Л. М. Гохберг, Т. Е. Кузнецова // Форсайт. – 2011. – Т. 5. – № 4. – С. 8–29.
8. Воробьева И. М. Институциональные основы управления инновационной деятельностью / И. М. Воробьева // Молодой ученый. – 2015. – № 10. – С. 574–577.
9. Ганущак-Єфіменко Л. М. Побудова кластерної моделі управління інноваційним розвитком підприємництва в Україні / Л. М. Ганущак-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10. – С. 106–117.
10. Лукашев С. В. Аналіз інноваційної активності промислових підприємств Харківського регіону [Електронний ресурс] / С. В. Лукашев, О. Е. Сенічкіна // Ефективна економіка. – 2015. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2965>
11. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях. Методы таксономии и факторного анализа / В. Плюта. – М.: Статистика, 1980. – 151 с.

REFERENCES

Bubenko, P. T. "Strategichne planuvannya ta upravlinnia innovatsiynym rozvytkom: teoriia i praktyka" [Strategic planning and management of innovative development: Theory and Practice]. *Biznes Inform*, no. 1 (2016): 77–80.

Таблиця 4

Інтегральні показники результатів інноваційної діяльності машинобудівних підприємств Харківського області за кластерами

№ підприємства	Підприємства кластера	Рік				
		2011	2012	2013	2014	2015
I кластер						
2	ПАТ «ХЕЛЗ «Укрелектромаш»	0,419668	0,397429	0,368715	0,388893	0,009019
4	ПАТ «Харківський завод Гідропривід»	0,581409	0,316357	0,077857	0	0
6	ПАТ «Харківський завод штамів та пресформи»	0,247294	0,270001	0,276447	0	0
7	ПАТ «Науково-виробниче підприємство «Теплоавтомат»	0,520348	0,481909	0,493758	0,415418	0,10569
12	ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»	0,40064	0,440349	0,478102	0,44393	0,207078
15	ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	0,575617	0,49561	0,503596	0,259278	0,513651
II кластер						
8	ПАТ «Завод ім. Фрунзе»	0,316357	0,422047	0,422047	0,422047	0,316357
18	ПАТ «ФЕД»	0,094924	0,256053	0,365068	0,387531	0,328341
III кластер						
3	ПАТ «Електромашина»	0,561898	0,546411	0,494491	0,594844	0,347189
5	ПАТ «Харківський верстатобудівний завод»	0,417689	0,402664	0,266353	0,264604	0,325168
13	ПАТ «Турбоатом»	0,63438	0,695435	0,716711	0,83706	0,676259
14	ПАТ «Харківський електроапаратний завод»	0,496873	0,294978	0,376193	0	0
17	ПАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,310925	0,418941	0,39273	0,327721	0,368856
IV кластер						
1	ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»	0,62023	0,415118	0,590015	0,693433	0,831972
9	ПАТ «Куп'янський машинобудівний завод»	0,224916	0,222486	0,225565	0	0
10	ПАТ «Ізюмський тепловозремонтний завод»	0,225621	0,316357	0,225499	0	0
11	ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Трансв'язок»	0,417392	0,352933	0,420151	0,200974	0,322241
16	ПАТ «Завод «Промзв'язок»	0,315214	0,298111	0,225621	0	0
19	ПАТ «Мереф'янський механічний завод»	0,338133	0,325701	0,225509	0,012969	0

ЕКОНОМІКА ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

- Fedulova, L. I., Mazaraki, A. A., and Androshchuk, H. O. *Innovatsiina polityka* [Innovation policy]. Kyiv: Vyd-vo KNTEU, 2012.
- Geets, V. M. "Baryery na puti razvitiya promyshlennosti na innovatsionnoy osnove i vozmozhnosti ikh preodoleniya" [Barriers to the development of the industry based on innovation and the possibility of overcoming them]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 1 (2015): 4-25.
- Gokhberg, L. M., and Kuznetsova, T. E. "Strategiya-2020: novyye kontury innovatsionnoy politiki" [Strategy 2020: the new contours of innovation policy]. *Forsayt*, vol. 5, no. 4 (2011): 8-29.
- Hanushchak-Yefimenko, L. M. "Pobudova klasternoi modeli upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemnytstva v Ukraini" [Building a cluster model of innovative business development in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2015): 106-117.
- Illiashenko, S. M. *Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody* [Management of innovation development: challenges, concepts and methods]. Sumy: Universytetska knyha, 2003.
- Lukashev, S. V., and Senichkina, O. E. "Analiz innovatsiinoi aktyvnosti promyslovykh pidpriemstv Kharkivskoho rehionu" [Analysis of innovative activity of industrial enterprises of Kharkov region]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2965>
- Pliuta, V. *Sravnitelnyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniyakh. Metody taksonomii i faktornogo analiza* [Comparative multivariate analysis in economic research. Methods of taxonomy and factor analysis]. Moscow: Statistika, 1980.
- Rehionalni innovatsiini systemy Ukrainy: stan formuvannia ta rozvytku v umovakh intehtatsiynykh protsesiv* [Regional innovation system of Ukraine: state formation and development in the integration process]. Kyiv: In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NANU, 2013.
- Shumpeter, Y. A. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [The theory of economic development]. Moscow: Direkt-Media, 2007.
- Vorobyeva, I. M. "Institutsionalnyye osnovy upravleniya innovatsionnoy deyatelnostyu" [Institutional innovation management framework]. *Molodoy uchenyy*, no. 10 (2015): 574-577.

ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ОЦІНКИ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ВИРОБНИЧОЇ ТА ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІСТИКИ В УКРАЇНІ

© 2016 ГРЕЧИН Б. Д.

УДК 338.658.502

Гречин Б. Д. Змістовна характеристика методів оцінки негативного впливу виробничої та логістичної діяльності підприємства в контексті стратегічного розвитку екологістики в Україні

Визначено показники та індикатори, що відображають поглиблення екологічної кризи в світі та в Україні. Досліджено та згруповано основні чинники, форми прояву та негативні соціально-екологічні наслідки антропогенного впливу. Надано характеристику таких методів оцінки негативно-го впливу логістичних процесів на навколишнє природне та виробниче середовище, як: екологічний баланс, загальний обсяг спожитої енергії, аналіз вуглецевого сліду, а також екологічна оцінка з фокусом на логістику та ланцюги поставок. Визначено хронологічну послідовність введення в дію екологічних норм, нормативів та стандартів. Представлено секторальний розподіл підприємств за видами шкідливих викидів. Визначено стратегічні задачі розвитку екологістики в Україні. Сформовано і розподілено на чотири сегменти пропозиції щодо створення логістичних систем зі зниженим шкідливим впливом на навколишнє природне та виробниче середовище, а також із ефективним використанням ресурсів та енергії.

Ключові слова: екологічна криза, антропогенний вплив на навколишнє природне середовище, екологістика, методи оцінки, логістичні процеси, екологічні норми.

Рис.: 3. Табл.: 3. Бібл.: 17.

Гречин Богдан Дмитрович – аспірант, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: Hrechynb@ukr.net

УДК 338.658.502

UDC 338.658.502

Гречин Б. Д. Содержательная характеристика методов оценки негативного влияния производственной и логистической деятельности предприятия в контексте стратегического развития экологистики в Украине

Определены показатели и индикаторы, отражающие углубление экологического кризиса в мире и в Украине. Исследованы и сгруппированы основные факторы, формы проявления и негативные социально-экологические последствия антропогенного воздействия. Дана характеристика таких методов оценки негативного влияния логистических процессов на окружающую и производственную среду, как: экологический баланс, общий объем потребленной энергии, анализ углеродного следа, а также экологическая оценка с фокусом на логистику и цепи поставок. Определена хронологическая последовательность введения в действие экологических норм, нормативов и стандартов. Представлено секторальное распределение предприятий по видам вредных выбросов. Определены стратегические задачи развития экологистики в Украине. Сформированы и разделены на четыре сегмента предложения по созданию логистических систем с пониженным вредным воздействием на окружающую природную и производственную среду, а также с эффективным использованием ресурсов и энергии.

Ключевые слова: экологический кризис, антропогенное воздействие на окружающую среду, экологистика, методы оценки, логистические процессы, экологические нормы.

Рис.: 3. Табл.: 3. Библ.: 17.

Гречин Богдан Дмитриевич – аспирант, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: Hrechynb@ukr.net

Hrechyn B. D. Substantial Characterization of the Methods for Evaluating Negative Impact of Production and Logistics Activities of Enterprises in the Context of the Strategic Development of Eco-Logistics in Ukraine

Both readings and indicators, which reflect the deepening environmental crisis in the world and in Ukraine, have been identified. The major factors, forms of appearance, and negative socio-environmental impacts of anthropogenic influence have been examined and grouped. A characterization of methods to evaluate the negative impact of logistics processes on external and production environment, in particular: ecological balance, total volume of consumed energy, carbon footprint, as well as environmental assessment with a focus on logistics and supply chain have been performed. The chronological sequence of introducing environmental norms, regulations and standards has been determined. The sectoral distribution of enterprises by types of harmful emissions has been provided. The strategic objectives for the development of eco-logistics in Ukraine have been identified. Proposals for the creation of logistic systems with reduced adverse effects on environmental and production environment, as well as systems with the efficient use of resources and energy, have been formulated and divided into four segments.

Keywords: ecological crisis, human impact on environment, eco-logistics, evaluation methods, logistics processes, environmental standards.

Fig.: 3. Tabl.: 3. Bibl.: 17.

Hrechyn Bohdan D. – Postgraduate Student, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: Hrechynb@ukr.net

Дослідження особливостей логістичних процесів, їх взаємозв'язку і взаємодії в рамках підприємства і за його межами відіграє особливо важливу роль в період трансформації економіки в Україні, що супроводжується посиленням євроінтеграційних процесів, активізацією горизонтально-вертикальної інтеграції різних господарюючих суб'єктів, зміною умов кооперації після розгортання Росією військових подій на Донбасі та анексії Криму. Особливо критичною є екологічна ситуація в країні, в якій донині відсутня довгострокова стратегія галузевого розвитку «чистого» виробництва з відповідним його ресурсним забезпеченням. Низька

якість контролю за цільовим використанням коштів екологічних фондів та діяльності таких інститутів, як Міністерство екології та природних ресурсів, стали вагомими причинами поглиблення екологічної кризи в масштабах всієї економіки і середовища життєдіяльності суспільства. Тому науково-практичний інтерес викликає досвід світових економік для вирішення подібних проблем і сучасний методичний інструментарій для оцінки негативного впливу логістичних процесів на навколишнє природне та виробниче середовище.

Екологічні проблеми в Україні не мають чітких організаційно-управлінських меж, в рамках яких вони

могли б бути вирішені, адже джерела їх появи приховуються в різних географічних зонах, в різних центрах високої концентрації шкідливих для довкілля речовин – як у виробничому секторі, так і у сфері споживання товарів чи послуг, у різних схемах дії олігархічного капіталу, що інтенсивно і безвідповідально перед суспільством знищує природний потенціал.

У 2015 р. в Україні загальний обсяг викидів забруднюючих речовин становив 2856,6 тис. т (у розрахунку на 1 км² – 4954,3 кг, а на одну особу – 66,7 кг), як показано на рис. 1. Разом з ними від стаціонарних джерел забруднення в атмосферне повітря надійшло ще 138,9 млн т діоксиду вуглецю – основного парникового газу, який впливає на зміну клімату [1].

Навіть при зменшенні обсягів промислового виробництва в країні екологічні проблеми і надалі залишаються актуальними, зважаючи на відсутність процесних інновацій, які могли б знизити тиск виробництва на природний капітал і створити тим самим сприятливі умови в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Серед інших видів економічної діяльності функціонування енергетики (постачання електроенергії, газу, пари

та кондиційованого повітря) є найбільшим джерелом викидів оксидів сірки та має найсильніший негативний вплив на навколишнє середовище в Україні (рис. 2).

Транспортний сектор також здійснив «вагомий внесок» у процеси формування викидів парникових газів, і саме зміни в ньому можуть посприяти зниженню цих показників. Проте інтенсивні логістичні процеси впливають на навколишнє природне середовище не тільки через парникові гази, а й за рівнем шуму, дрібним пилом, електромагнітним випромінюванням або використанням значних площ для своїх потреб. Покращення цих параметрів допоможе створити логістичні системи більш дружніми до навколишнього природного та виробничого середовища.

Спричинені високою концентрацією парникових газів зміни температури та клімату змусили світову спільноту розробити рамкові угоди стосовно кліматичних змін. Більшість країн світу намагаються виконувати вимоги конвенції та впроваджувати механізми Кіотського протоколу до неї, у тому числі, в частині реалізації проектів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища.

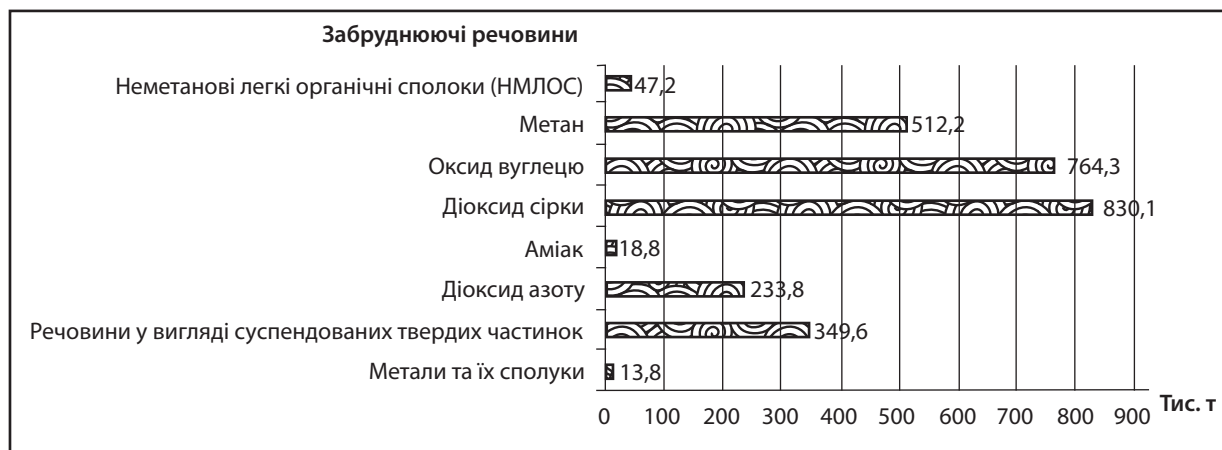

Рис. 1. Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення в Україні (тис. т)
Джерело: побудовано автором на основі даних [1].

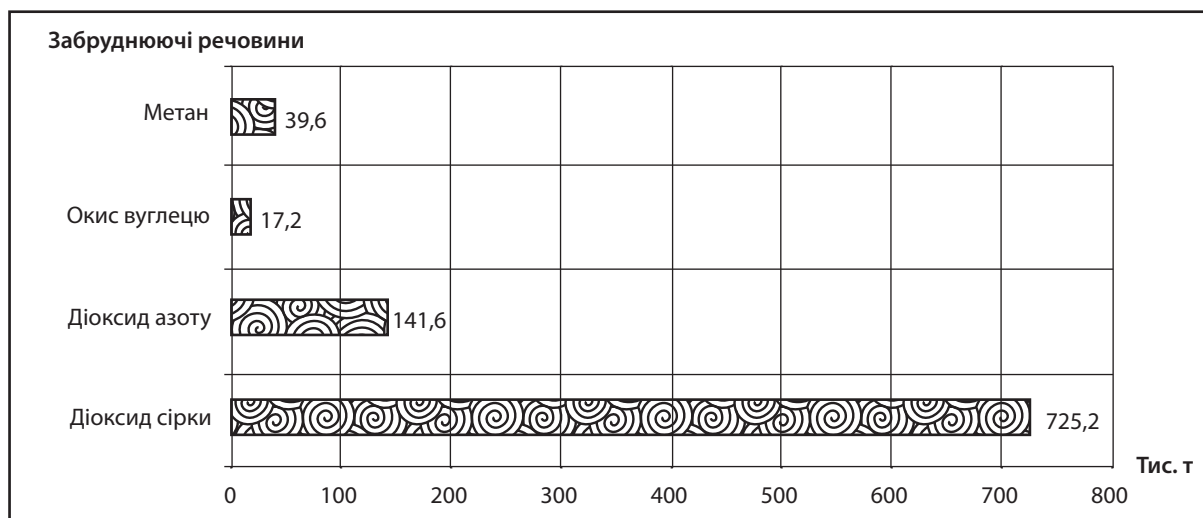

Рис. 2. Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення в енергетичній сфері (тис. т)

Джерело: побудовано автором на основі даних [1].

Зміна клімату та глобальне потепління уже давно вважаються не лише екологічними, а й соціальними та економічними проблемами. Британський економіст Ніколас Стерн дійшов висновку, що на сьогодні людство повинне вживати значних заходів зі зниження викидів парникових газів, бо в протилежному випадку втрачатиме 5–20% ВВП щорічно. Падіння відбуватиметься за рахунок втрат у сільському господарстві, збитків від більшої кількості значно потужніших стихійних лих, нестачі питної води, затоплень поселень та ін. Проте, щоб уникнути цього, потрібно лише 1% світового ВВП для поступового зниження викидів парникових газів [2, с. 16–18].

Значну увагу у своїх наукових працях щодо питань, пов'язаних із негативним впливом логістичних процесів на навколишнє природне і виробниче середовище, приділяли такі науковці, як: Є. Боркен [9], В. Кльопфер, Б. Граль [12], М. Шмід [14], У. Кляусен, С. Дейман [15], Г. Мейер-Гес [16], А. Вюрмсер, М. Гомпель [17].

Метою статті є узагальнення закордонної практики оцінювання негативного впливу логістичних і виробничих процесів на навколишнє природне та виробниче середовище, а також визначення стратегічних напрямків і завдань з розвитку екології в Україні.

Економічна криза 2008 р. тимчасово призупинила швидкі темпи зростання викидів парникових газів у світі, за різними оцінками йдеться про зменшення викидів на 3–10% [3, с. 16]. Позаяк на міжнародних кліматичних переговорах прописано зобов'язання України не перевищити 80% від рівня викидів базового 1990 р. за період до 2020 р. та згідно з транспортною стратегією України скоротити загальний обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферу на 30% (з 2,4 до 1,7 млн тонн) [4, с. 10; 5].

Європейська рада створила програму 20–20–20, згідно з якою країни ЄС до 2020 р. знизять викиди CO₂ на 20% у порівнянні з показниками 1990 р., і 20% загальної потреби в енергії буде покриватися за рахунок відновлюваних джерел [6, с. 2; 7, с. 20–21].

Підсумком уже 21-ї кліматичної конференції, яка проходила в Парижі 2015 р., стало ухвалення глобального пакту про запобігання зміні клімату. У преамбулі Паризької угоди вказаний ризик сумарних викидів – 55 Гт у 2030 р., у той час як максимальний рівень, на думку експертів, повинен складати не більше 40 Гт. Ключові ідеї укладених домовленостей полягають у такому: новий документ у 2020 р. повинен замінити Кіотський протокол, який передбачав скорочення викидів парникових газів лише для розвинутих країн; виділяти з 2020 р. 100 мільярдів доларів на рік для реалізації кліматичної політики в країнах, що розвиваються; до кінця століття утримувати глобальне потепління в рамках 2 °C у порівнянні з доіндустріальною епохою та спробувати скоротити його до 1,5 °C; заборона міждержавної торгівлі квотами (практика такої торгівлі спричинила непрозорість у національному обліку парникових викидів і дала можливість для реалізації корупційних схем, у тому числі в Україні). На переговорах у Парижі Україна озвучила ціль із скорочення викидів на 40% до 2030 р. відносно рівня викидів парникових газів 1990 р.

Вплив різних чинників на навколишнє природне середовище можна розглядати з різних сторін. Тому доцільно їх згрупувати, виділити негативні наслідки та результати антропогенного впливу (табл. 1).

Окрім відомого усім парникового ефекту, до результатів антропогенного впливу можна віднести:

- ✦ зменшення вичерпних природних ресурсів (сировинних і невідновлюваних енергоносіїв) та деградацію земель;
- ✦ безпосередню шкоду екологічним системам та здоров'ю людини (небезпечні речовини, шум, пил, вібрації, електромагнітні випромінювання);
- ✦ зниження кількості озону в стратосфері (озонова діра);
- ✦ фотохімічне окислення (літній смог);
- ✦ евтрофікацію;
- ✦ закислення.

Варто зазначити, що згубні екологічні наслідки та боротьба з ними несуть додаткові економічні втрати та збитки. Вагому роль серед згубного антропогенного впливу відіграють інтенсивні виробничі та логістичні процеси. Пріоритетним завданням як на рівні підприємства, так і на рівні держави є вміння правильно проаналізувати, підрахувати та оцінити ступінь негативного впливу цих процесів на навколишнє природне та виробниче середовище

Логістичні процеси підприємства відіграють важливу роль у всьому життєвому циклі продукції та впливають на результат аналізу вуглецевого сліду незалежно від того, чи протікають вони на рівні підприємства, чи мають відношення до виробництва товарів або надання послуг. Для оптимального визначення рівня впливу логістичних процесів на навколишнє природне та виробниче середовище досліджено та представлено в загальних рисах чотири методи оцінки (табл. 2).

На сьогодні найважливішим і науково визнаним методом підрахунку та аналізу впливу товарів та послуг на навколишнє природне середовище є екологічний баланс. З методичної точки зору екобаланс розділяється на чотири фази: 1) «визначення мети і рамок дослідження» – обираються товари або послуги, які будуть аналізуватися та порівнюватися одне з одним; 2) «інвентаризаційний аналіз життєвого циклу» – створюється необхідна база даних; 3). «оцінка впливів» – відбувається кількісна оцінка впливів на навколишнє природне середовище по категоріях; 4) «інтерпретація життєвого циклу» – обробка і аналіз, на цьому етапі результати даних з фази 2 та/або 3 з певною метою зводяться разом для формування відповідних висновків і надання рекомендацій.

На тлі все частіших дискусій про парниковий ефект, у той час, як в екобалансі беруться до уваги декілька категорій впливу на середовище, для підрахунку викидів парникових газів використовують аналіз вуглецевого сліду, який фокусується на категорії зміни клімату. У 2001 р. разом з корпоративним стандартом обліку та звітності, так званим протоколом викидів парникових газів (GHG), була опублікована інструкція, згідно з якою виділяють основне підприємство, що підлягає дослідженню і може гарантувати якість отриманих даних.

Чинники, форми прояву та негативні соціально-екологічні наслідки антропогенного впливу

Чинники	Форма прояву екологічної проблеми	Негативні соціально-екологічні наслідки
– Споживацьке навантаження на природні ресурси та їх нераціональне використання; – викиди небезпечних речовин; – шум, пил, електромагнітні випромінювання та вібрації; – нехтування правилами з техніки безпеки	Зменшення з кожним роком обсягу вичерпних природних ресурсів та деградація земель. Забруднення навколишнього природного та виробничого середовища. Збільшення кількості відходів. Винищення лісів, ерозія та ін.	Безпосередня шкода екологічним системам і здоров'ю людини, зменшення тривалості життя, виникнення онкозахворювань, природні катастрофи та катаклізми, п'ята частина тварин і рослин Землі під загрозою зникнення
– Діоксид вуглецю (CO₂); – метан (CH₄); – оксид азоту (N₂O); – водяна пара; – галогенозаміщені фторхлоровуглеводні сполуки	Парниковий ефект	Зміна клімату. Вплив антропогенних викидів на довготривале нагрівання атмосфери Землі ініціює такі екстремальні природні явища, як посухи, повені, сильні урагани, затоплення прибережних районів і поселень, аномальні температури. Уже до кінця цього століття зміна клімату загрожує існуванню сотням мільйонів людей
– Забруднення, спричинене авіацією; – N₂O; – SF₆; – галогенопохідні вуглеводні (фреони)	Озонова діра	Зменшення озонового шару, що відбувається під дією вивільнених у стратосфері або дифундованих з тропосфери чи стратосфери викидів, підвищує рівень ультрафіолетового випромінювання і викликає у людей зростання числа ракових утворень шкіри, а також вражає флору та фауну
Фотооксиданти – озон, органічні пероксиди, нітрати, нітрити, пероксиацетилнітрат (ПАН), оксиди нітрогену, карбону, вуглеводні, альдегіди, кетони, феноли тощо	Літній смог	Аерозоль, який складається з диму, туману і пилу – один з видів забруднення повітря у великих містах і промислових центрах, викликає алергічні реакції, подразнення слизової оболонки, приступи бронхіальної астми, пошкодження рослинності, будівель, споруд, є токсичним як для людей, так і для рослин
– Сполуки азоту; – нітратні та фосфатні стічні води	Евтрофікація	Надлишок біогенних речовин у ґрунті та водоймах. Призводить до дефіциту кисню, замору риб і тварин, викликає потемніння та цвітіння води. Ціанобактерії, які в період цвітіння виділяють токсини (алкалоїди та низькомолекулярні пептиди) здатні викликати отруєння людей і тварин
– Діоксид сірки; – монооксид азоту; – хлорид водню; – аміак	Закислення	Окислення, викликане кислотоутворювальними газами, що потрапили у ґрунт та води. Може призвести до вилучення земель із сільськогосподарського обробітку

Джерело: складено автором на основі [8, с. 49–50; 9, с. 84, 88, 96, 144; 10, с. 22–31].

Згідно з інструкцією підприємство розділяється на так звані сектори (табл. 3), залежності від яких по Кіотському протоколу вираховуються шість етапів забруднення парниковими газами. Ці емісії записуються на рахунок підприємства як прямі та непрямі.

Якщо говорити про екологістику, то не потрібно звужувати її застосування лише до сфери переробки та утилізації відходів. Адже вона має на меті не лише управління зворотними потоками чи зниження викидів парникових газів, але і підвищення ефективності використання ресурсів та енергії, зменшення сумарного негативного впливу на навколишнє природне та виробниче середовище, є важливим елементом фор-

мування корпоративної соціальної відповідальності. На сьогодні екологістика вважається однією з ключових компонентів механізму роботи підприємства, і її значення має високо оцінюватися на державному та міжнародному рівнях (рис. 3).

Усі пропозиції щодо створення логістичних систем зі зниженим шкідливим впливом на навколишнє природне та виробниче середовище, а також із ефективним використанням ресурсів та енергії можна розділити на чотири сегменти: 1) транспорт (перевезення); 2) внутрішньо-складська логістика; 3) логістична нерухомість; 4) логістичне планування.

1) Задля скорочення викидів парникових газів у транспортній сфері та підвищення ефективності пере-

Змістовна характеристика методів аналізу та оцінки негативного впливу виробничих і логістичних процесів на навколишнє природне середовище у міжнародній практиці

Назва методу	Норми, нормативи, стандарти	Роки	Суть методу
Екологічний баланс	Основи DINENISO 14040	1997	Розглядаються екологічні аспекти та потенційні впливи на навколишнє природне середовище в процесі всього життєвого циклу товару (LCA)*: використання ресурсів та екологічні наслідки викидів, придбання сировини, виробництво, експлуатація, обробка, переробка (рециклінг) та остаточна ліквідація
	Доопрацювання DINENISO 14040 та 14044	2006	
Загальний обсяг спожитої енергії	Основи VDI 4600	1997	Визначається перш за все сукупність енергетичних витрат, які виникають під час виробництва, використання та ліквідації економічних благ
	Доопрацювання VDI 4600	2012	
Аналіз вуглецевого сліду	ISO 14040	1997	Відбувається аналіз, підрахунок та публікація даних по кількості парникових газів, що виділяються підприємством в процесі виробництва, споживання та утилізації товарів і надання послуг. З 2008 р. у рамках протоколу викидів парникових газів розвивається методика для того, щоб підрахувати специфічні для кожного продукту викиди парникових газів вздовж всього життєвого циклу товару та всього ланцюга створення вартості
	ISO 14041	1998–2006	
	ISO 14042	2000–2006	
	ISO 14043	2000–2006	
	ISO 14044	2006	
	Протокол викиду парникових газів (GHG)	2001	
	ISO 14064	2006	
	ISO 14065	2007	
	ISO 14067	2012	
	ISO 14069	2012	
	Розробка ISO 14080	–	
Екологічна оцінка з фокусом на логістику та ланцюги поставок	EN 16258	2012	Уточнюються загальні принципи, визначення, системні обмеження, методи обчислення, правила асигнування та рекомендації щодо даних, маючи на меті впровадити стандартизовані, точні, достовірні декларації, що піддаються перевірці, стосовно споживання енергії та викидів парникових газів для будь-яких транспортних послуг у кількісному відношенні. Включає в себе приклади застосування цих принципів

Примітка: * – у нормативах поняття «товар» включає в себе також послуги.

Джерело: складено автором на основі [9, с. 164–166; 11].

Таблиця 3

Секторальний розподіл підприємств за видами шкідливих викидів

Підприємство		
Сектор 1	Сектор 2	Сектор 3
Прямі викиди	Непрямі викиди	Непрямі викиди
Пов'язані зі згоранням викопних паливних ресурсів, газу та рідкого палива (котли, ТЗ, технологічні процеси хімічних виробництв підприємства)	Пов'язані із процесами вироблення електроенергії, тепла, що подається мережами централізованого теплопостачання, технологічного тепла, пари, та холоду, які використовуються на підприємстві, хоча виробляються поза його межами	Мають місце в результаті виготовлення пального та діяльності субпідприємств підприємства. Викиди, які до цього часу в протокольних підрахунках залишалися поза увагою

Джерело: складено автором на основі [13, с. 26].

везень можна: зменшувати загальну масу вантажів, яка надійшла до перевезення, оптимізувати маршрути, доручати перевезення екологічно свідомим підприємствам, користуватися більш енергоефективними транспортними засобами (норми «Євро-5» – «Євро-6», імплантовані згідно вимог ЄС, електромобілі) або проводити

спеціальні навчання для водіїв (навчання сприяють вдосконаленню манери водіння і у такий спосіб зменшенню споживання палива на 8–10%) [16].

2) У сфері логістичної нерухомості дієві такі методи, як: енергоефективне освітлення (заміна ламп розжарення), опалення та вентиляція, використання макси-

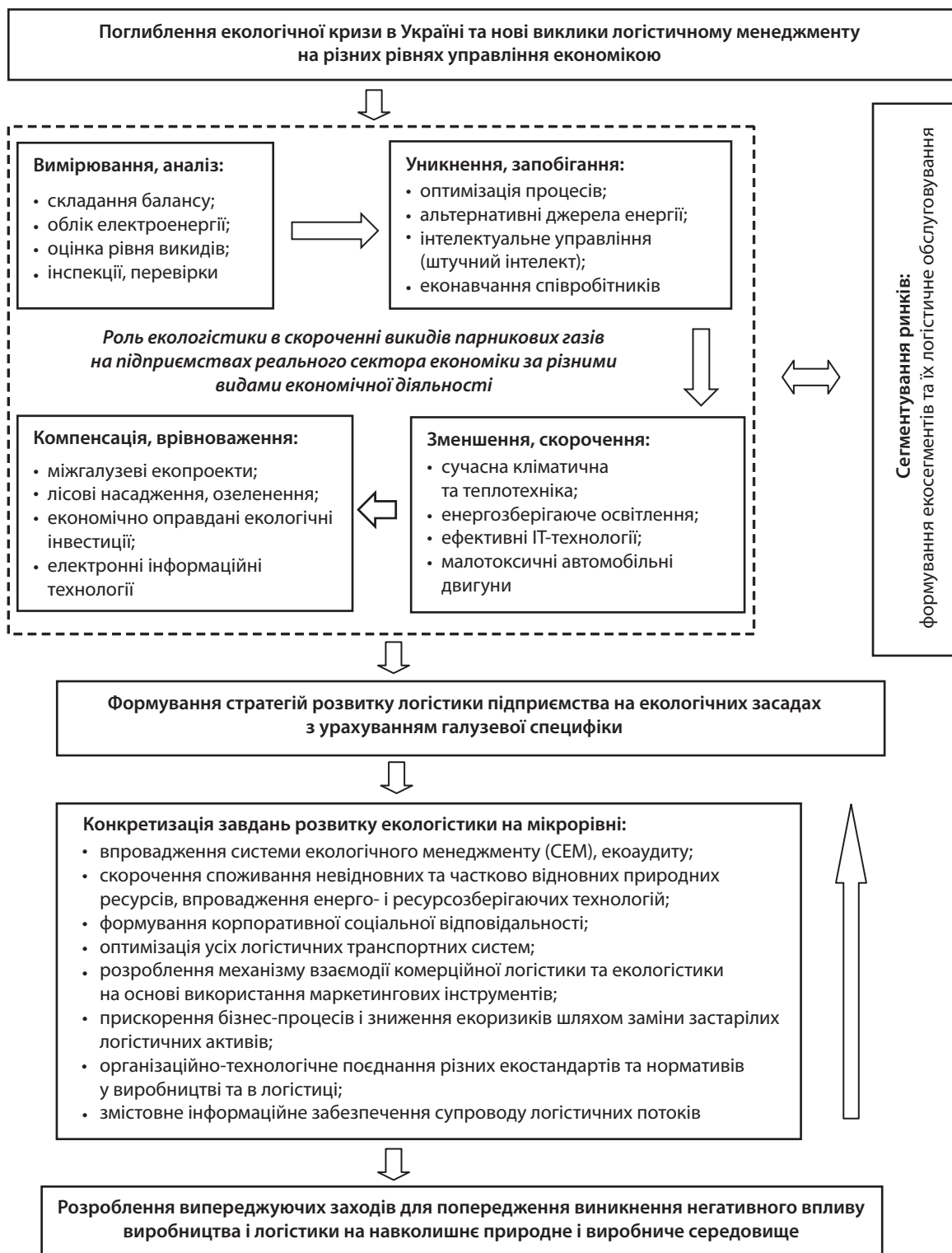

Рис. 3. Стратегічні задачі розвитку екологістики підприємств України

Джерело: власна розробка.

мальної кількості денного світла, відновлюваних джерел енергії, датчиків руху для освітлення та теплоізоляції.

3) У внутрішньо-складській логістиці (навантажувально-розвантажувальні процеси, пакування, маркування, кодування, оброблення та передача замовлень) потрібно: уникати непродуктивного пробігу техніки (без вантажу) та використовувати ефективне підйомно-транспортне обладнання, завдяки обладнанню можна

зменшити споживання енергії більш, ніж на 30% [17, с. 13–14]. У процесі пакування товарів також є потенціал для подальшої оптимізації, якщо використовувати актуальні дані про продукцію та на їх основі точніше планувати потребу в пакувальних матеріалах.

4) Логістичне планування включає в себе: екологічно ефективне управління транспортним парком та контейнерами, планування маршрутів, мереж та місць

розташування необхідних об'єктів з урахуванням екологічних критеріїв, а також інноваційні концепції управління запасами, поводження з відходами, використання потенціалу рециклінгу, каналів зворотного розподілу та ін.

Створення раціональної екостратегії, яка б реорганізувала промислову та комерційну діяльність, могло б служити виходом із критичної ситуації щодо сталої деградації навколишнього природного середовища, яку нагнітають інтенсивні глобалізаційні процеси у світовому бізнес-середовищі та в Україні, а також стати поштовхом для інноваційної активності всіх учасників створення суспільних цінностей.

ВИСНОВКИ

Дослідження логістичних процесів особливо важливі в період формування нових механізмів реформування загальнонаціональної та регіональної економіки України, організації жорсткого контролю за фінансовими, інформаційними та матеріально-речовими потоками на всіх рівнях управління «зверху-вниз» і «знизу-вверх». Тому екологічні проблеми дотичні до інших проблем – соціальних, організаційно-управлінських, маркетингових, виробничих, фінансових, інформаційних тощо і, відповідно, їх вирішення неможливе без використання спільних ресурсів – креативних, фінансових, інформаційних, досвіду і компетенцій підприємства, держави, ділових партнерів і громад.

Зважаючи на те, що екологічні проблеми не мають чітко окреслених рамок їх походження, то й методи оцінки впливу виробництва і логістики базуються переважно на законодавчо закріплених екологічних нормативах. Проте не менш важливим є механізм забезпечення строгого екологічного контролю за виробничими і логістичними процесами та попередження негативного впливу на навколишнє природне і виробниче середовище всіх ринкових агентів та різних неприбуткових організацій, що є однією із функцій спеціалізованих міністерств та відомств. Тому екологістика повинна бути органічною складовою довготривалої стратегії розвитку економіки України на макро- і мікрорівнях і базуватися на нових знаннях у різних сферах життєдіяльності суспільства, його високій культурі та відповідальності за майбутні покоління. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у 2015 році [Електронний ресурс]. – Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Stern, N. The new energy-industrial revolution and an international agreement on climate change / N. Stern, J. Rydge // Economics of Energy and Environmental Policy. – 2012. – V. 1. – P. 1–19.
3. International Transport Forum; OECD: Reducing Transport Greenhouse Gas Emissions: Trends&Data, 2010. – P. 94 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.itf-oecd.org/reducing-transport-greenhouse-gas-emissions-trends-and-data-2010>
4. Андрусевич Н. Оцінка виконання Плану дій Європейської політики сусідства. Виконання Плану дій Україна – ЄС: довкілля та сталий розвиток / Н. Андрусевич. – Львів : Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2009. – 104 с.

5. «Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року» від 20.10.2010 р. № 2174-р. [Електронний ресурс]. – Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>

6. European Commission: Begrenzung des globalen Klimawandels auf 2 Grad Celsius – Der Wegindie Zukunftbis 2020 und darüber hinaus. Mitteilungder Kommissionanden Rat, das Europäische Parlament, den Europäischen Wirtschafts- und Sozialausschuss und den Ausschussder Regionen. European Commission. Brüssel, 10.01.2007. (KOM (2007). P. 142) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0002:FIN:DE:PDF>

7. Europäischer Rat (Hg.): Schlussfolgerungdes Vorsitizes. Anlage 1: Aktionsplan (2007 – 2009) des Europäischen Rates. Eine Energiepolitik für Europa. Brüssel, 02.05.2007. (7224/1/07 REV 1 CONCL 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7224-2007-REV-1/de/pdf>

8. Umweltbundesamt (Hg.): Nationaler Inventarbericht zum Deutschen Treibhausgasinventar 1990–2006. Berichterstattung unter der Klimarahmenkonvention der Vereinten Nationen 2008. Dessau, 2008. (Climate Change, Nr. 06/08) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/publikation/long/3475.pdf>

9. Мягченко О. П. Основы экологии : підручник / О. П. Мягченко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.

10. Borken, J. Basisdaten für ökologische Bilanzierungen. Einsatzvon Nutzfahrzeugenin Transport, Landwirtschaft und Bergbau / J. Borken // Braunschweig : Vieweg, 1999.

11. Екологічний менеджмент. Оцінка життєвого циклу. Принципи та структурна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.iso.org/obp/ui/ru/#iso:std:iso:14040:ed-2:v1:ru>

12. Klöpffer W. Ökobilanz (LCA). EinLeitfaden für Ausbildungund Beruf / Walter Klöpffer, Birgit Grahl // Weinheim: WILEY-VCH, 2009.

13. BCSD, WRI 2004: World Business Council for Sustainable Development; World Resource Institute: The green house gas protocol. A corporate accounting and reporting Standard. Rev. ed. (2004). Geneva Switzerland, Washington DC : World Business Council for Sustainable Development; World Resources Institute, 2004.

14. Schmied, M. Geplante Europäische Norm zur Berechnungvon CO2-Emissionen der einzelnenVerkehrsträger / M. Schmied // Konferenz «CO2-Messung in der Transportlogistik». – Veranstaltung vom 03.12.2009. Düsseldorf. Veranstalter : Verkehrs Rundschau.

15. Clausen U. Maßnahmen zur Minderung von Trambahausgasemissionen in Logistikunternehmen / Uwe Clausen, Simon Deymann // Veranstaltung vom 26.02.2009: Magdeburger Logistiktagung. Magdeburg.

16. Meyer-Heß, H. Ökonomische Fahrweise in der Kreis-Abfallwirtschaft / Harald Meyer-Heß // Veranstaltung vom 12.05.2010: Netzwerk innovative Kreislauftechnologien NiK. Dortmund. Veranstalter : Fraunhofer-Institutfür Materialflussund Logistik.

17. Würmser, A. Zellulare Intralogistik – Mehr als eine Schwärmerei / Anita Würmser, Michaelten Hompel // In : DVZ DeutscheVerkehrs-Zeitung, H. 64, 2010, S. 12–14.

Науковий керівник – Мних О. Б., доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка»

REFERENCES

Andrusevych, N. Otsinka vykonannia Planu dii Yevropeiskoi polityky susidstva. Vykonannia Planu dii Ukraina – YeS: dovkillia ta stalyy rozvytok [Evaluation of the Action Plan of the European Neighborhood Policy. Action Plan Ukraine – EU: Environment and

Sustainable Development]. Lviv: Resursno-analitychnyi tsentr «Suspilstvo i dovkillia», 2009.

Borken, J. *Basisdaten für ökologische Bilanzierungen. Einsatz von Nutzfahrzeugen in Transport, Landwirtschaft und Bergbau*. Braunschweig: Vieweg, 1999.

Clausen, U., and Deymann, S. "Maßnahmen zur Minderung von Treibhausgasemissionen in Logistikunternehmen", February 26, 2009. Magdeburger Logistiktagung.

"European Commission: Begrenzung des globalen Klimawandels auf 2 Grad Celsius - Der Weg in die Zukunft bis 2020 und darüber hinaus. Mitteilung der Kommission an den Rat, das Europäische Parlament, den Europäischen Wirtschafts- und Sozialausschuss und den Ausschuss der Regionen". <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0002:FIN:DE:PDF>

"Europäischer Rat (Hg.): Schlussfolgerung des Vorsitzes. Anlage 1: Aktionsplan (2007 - 2009) des Europäischen Rates. Eine Energiepolitik für Europa. Brüssel, 02.05.2007. (7224/1/07 REV 1 CONCL 1)". <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7224-2007-REV-1/de/pdf>

"Ekologichnyi menedzhment. Otsinka zhyttievoho tsyклу. Pryntsypy ta struktura" [Environmental management. Evaluation of the life cycle. Principles and structure]. <https://www.iso.org/obp/ui/ru/#iso:std:iso:14040:ed-2:v1:ru>

Klopffer, W., and Grahl, B. *Okobilanz (LCA). Ein Leitfaden für Ausbildung und Beruf*. Weinheim: WILEY-VCH, 2009.

[Legal Act of Ukraine] (2010). Verkhovna Rada Ukrainy. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>

Miahchenko, O. P. *Osnovy ekolohii* [Principles of Ecology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2010.

Meyer-Hez, H. "Ökonomische Fahrweise in der Kreis-Abfallwirtschaft". In *Netzwerk innovative Kreislauftechnologien NiK*. Dortmund: Fraunhofer-Institut für Materialfluss und Logistik, 2010.

"Reducing Transport Greenhouse Gas Emissions. Trends & Data 2010". *International Transport Forum; OECD*, 2010.

Schmied, M. "Geplante Europäische Norm zur Berechnung von CO₂-Emissionen der einzelnen Verkehrsträger". *CO₂-Messung in der Transportlogistik*. Düsseldorf: Verkehrs Rundschau, 2009.

Stern, N., and Rydge, J. "The new energy-industrial revolution and an international agreement on climate change". *Economics of Energy and Environmental Policy*, vol. 1 (2012): 1-19.

The greenhouse gas protocol. A corporate accounting and reporting Standard. Geneva Switzerland, Washington DC: World Business Council for Sustainable Development; World Resources Institute, 2004.

"Umweltbundesamt (Hg.): Nationaler Inventarbericht zum Deutschen Treibhausgasinventar 1990-2006. Berichterstattung unter der Klimarahmenkonvention der Vereinten Nationen 2008. Dessau, 2008. (Climate Change, Nr. 06/08)". <http://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/publikation/long/3475.pdf>

"Vykydy zabrudniuiuchykh rechovyh ta parnykovykh haziv u atmosferne povitria vid statsionarnykh dzherel zabrudnennia u 2015 rotsi" [Emissions of pollutants and greenhouse gases into the atmosphere from stationary sources in 2015]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Wurmser, A., and Hompel, M. "Zelluläre Intralogistik – Mehr als eine Schwarmerei". *DVZ Deutsche Verkehrs-Zeitung*, no. 64 (2010): 12-14.

ТУРИСТИЧНІ ПОСЛУГИ: ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ

© 2016 МАНГУШЕВ Д. В., ПИЛИПЧУК В. К., СМІРНОВА Н. О.

УДК 338.48:339.138

Мангушев Д. В., Пилипчук В. К., Смірнова Н. О. Туристичні послуги: особливості маркетингу та сучасний стан ринку

У статті розглянуто поняття туристичної послуги та її особливості, що дозволяють відрізнити її від інших послуг та товарів взагалі, ринок туристичних послуг, особливості туристичного продукту та значення туризму у сфері міжнародних економічних відносин. Проведено аналіз ситуації на туристичному ринку України, розглянуто динаміку руху туристів в країну та з неї, частку витрат на туристичні послуги серед загального доходу українців, а також структуру країн, які мають відносини у сфері туризму з Україною, та мету пересування. Розглянуто поняття «конкурентоспроможність бренда» та його значення для підприємств, які пропонують туристичні послуги. Розкрито складові бренда, проведено аналіз споживачів та впливу лояльності на діяльність фірми. Проведено аналіз та розроблено висновки стосовно функціонування туристичної фірми в конкурентному середовищі, стану туристичної сфери України, можливих причин та заходів з його покращення.

Ключові слова: ринок туристичних послуг, туристичний менеджмент, маркетинг, туризм в Україні.

Рис.: 6. Табл.: 2. Бібл.: 8.

Мангушев Дмитро Валерійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: mangushev@mail.ru

Пилипчук Валерія Костянтинівна – студентка, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: valeriyaipilipchuk@gmail.com

Смірнова Наталія Олегівна – студентка, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: nataliesmrnv@gmail.com

УДК 338.48:339.138

UDC 338.48:339.138

Мангушев Д. В., Пилипчук В. К., Смирнова Н. О. Туристические услуги: особенности маркетинга и современное состояние рынка
В статье рассмотрено понятие туристической услуги и её особенности, позволяющие отличать её от других услуг и товаров вообще, рынок туристических услуг, особенности туристического продукта и значение туризма в сфере международных экономических отношений. Проведен анализ ситуации на туристическом рынке Украины, рассмотрены динамика движения туристов в страну и из неё, доля расходов на туристические услуги среди общего дохода украинцев, а также структура стран, имеющих отношения в сфере туризма с Украиной, и цели передвижения. Рассмотрены понятие «конкурентоспособность бренда» и его значение для предприятий, которые предлагают туристические услуги. Раскрыты составляющие бренда, проведён анализ потребителей и влияния лояльности на деятельность фирмы. Проведён анализ и разработаны выводы относительно функционирования туристической фирмы в конкурентной среде, состояния туристической сферы Украины, возможных причин и мер по его улучшению.

Ключевые слова: рынок туристических услуг, туристический менеджмент, маркетинг, туризм в Украине.

Рис.: 6. Табл.: 2. Библ.: 8.

Мангушев Дмитрий Валерьевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: mangushev@mail.ru

Пилипчук Валерия Константиновна – студентка, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: valeriyaipilipchuk@gmail.com

Смирнова Наталья Олеговна – студентка, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: nataliesmrnv@gmail.com

Mangushev D. V., Pylypchuk V. K., Smirnova N. O. Tourism Services: Marketing Specifics and Current Status of the Market

The article considers the concept of tourism service and its features that distinguish it from other services and goods in general, market of tourism services, specifics of tourism product and importance of tourism in the sphere of international economic relations. An analysis of the situation in the Ukrainian tourism market has been conducted; dynamics of tourists' flow in and out of the country, the share of expenditure on tourism services among the total income of Ukrainians, structure of countries with relations to Ukraine in the field of tourism, as well as travel targets have been considered. The notion of «brand competitiveness» and its value to enterprises that offer tourism services have been considered. Constituents of brand have been disclosed, an analysis of consumers and influence of consumers' loyalty on activity of company has been carried out. An analysis has been conducted and conclusions have been drawn on operation of a tourist firm in competitive environment, status of the tourism sphere in Ukraine, possible causes and measures to improve it.

Keywords: tourism services market, tourism management, marketing, tourism in Ukraine.

Fig.: 6. Tabl.: 2. Bibl.: 8.

Mangushev Dmitrii V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Management and International Business, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: mangushev@mail.ru

Pylypchuk Valeriia K. – Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: valeriyaipilipchuk@gmail.com

Smirnova Nataliia O. – Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: nataliesmrnv@gmail.com

Ринок туристичних послуг досить важливий для розвитку країни в цілому, оскільки туризм сприяє не тільки підвищенню політичного, соціального та культурного благополуччя однієї країни, але й закріпленню зв'язків між країнами на світовому масштабі.

Конкуренція у сфері туризму в Україні з кожним роком набуває обертів. У таких умовах компанії, які надають дані послуги, забувають про головне – про задоволення потреб клієнтів. Якщо фірма неспроможна надати якісні послуги своїм споживачам, то вона не може

надалі функціонувати. Клієнти – це фундамент життєдіяльності будь-якої турфірми. Саме тому маркетинг у сфері туристичних послуг грає неабияку роль. Він допомагає фірмам не забувати про споживачів, знаходити вірний підхід до кожного клієнта і бути конкурентноспроможними на ринку.

Проблемам розвитку нормативно-правових питань у сфері туризму та рекреації, організації туристичної діяльності в Україні присвячено праці П. В. Гудзя, В. Ф. Кифяка, О. О. Любіцевої, А. М. Черчик та інших вітчизняних науковців. Дослідженням розвитку ринку туристичних послуг України присвячено праці багатьох науковців. Науковий інтерес становлять праці А. Г. Агафонової, І. Ю. Афанасьєвої, А. П. Дядечко, В. Ф. Кифяка, О. О. Любіцевої, Т. І. Ткаченко, А. М. Устименко, І. М. Школи та ін. Важливе значення мають праці іноземних вчених – Ф. Котлера, М. Портера, Н. Тейлора, Дж. Холлоуея, І. І. Бутко та інші.

Туристична послуга – це результат діяльності туристичного підприємства по задоволенню відповідних потреб туристів. Робота підприємства може полягати в організації як всієї поїздки, так і окремих послуг. Одиницею туристичної послуги є комплекс послуг, що надаються одному споживачеві протягом певного часу, наприклад, надання готельного номера, екскурсії, послуг перевезення і т. п.

Туристична послуга характеризується властивостями, які притаманні будь-якій послугі (табл. 1) [1].

Туристичні послуги також мають свою специфіку. Комплексність туристичної послуги обумовлена тим, що для туриста вона складається з комплексу послуг (як матеріальних, так і нематеріальних), які є специфічним

туристичним продуктом. Туристичний продукт складається на 75% з послуг, а на 25% – з товарів (рис. 1) [2].

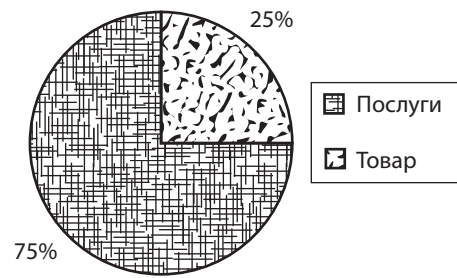

Рис. 1. Склад туристичної послуги [2]

Також характерною особливістю є те, що для отримання туристичної послуги до місця її вироблення потрібно приїхати, а не навпаки. Туристичний продукт здебільшого представляє собою пакет послуг, який поєднує в собі послуги різних сфер – проїзду, проживання, харчування, оформлення документів, страхування та інші.

Ринок туристичних послуг – це сфера задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних із відпочинком та змістовним проведенням дозвілля в подорожі. Ринок туристичних послуг визначається як туристичний регіон, країна, система, в якій здійснюється процес перетворення туристсько-екскурсійних послуг в гроші та зворотного перетворення грошових потоків на туристсько-екскурсійні послуги. Також ринок туристичних послуг можна визначити як сукупність споживачів туристичного продукту, які мають кошти купити його сьогодні або завтра [3].

Однією з головних умов розвитку ринку туризму є економічна ситуація в державі, зокрема, рівень доходів

Таблиця 1

Характерні особливості туристичної послуги

№ п/п	Особливість	Характеристика
1	Невідчутність	Проявляється в тому, що туристичну послугу не можна оцінити (покуштувати на смак, відчутти на дотик, побачити і почути) в момент покупки. Отже, виробник туристичних послуг не може продемонструвати свій товар при продажу, що і становить труднощі в його роботі. Невизначеність, що є наслідком невідчутності туристичних послуг, можна подолати, якщо наочно продемонструвати мальовничість курортів і місць відпочинку, туризму. Це якоюсь мірою свідчитиме про їхню якість клієнту, який шукає щось відчутне
2	Невіддільність від джерела й об'єкта послуги	Проявляється в тому, що надання туристичної послуги вимагає, як правило, присутності того, хто її надає, і/або того, кому вона надається. Ця властивість також характеризує невідривність виробництва і споживання в туризмі. Додатково її визначає той факт, що надання туристичної послуги завжди прив'язане до місця подорожі, тобто до конкретної географічної зони, території. Отже, виробник турпослуг повинен враховувати психологічний настрій клієнтів і його сумісність з атмосферою місцезнаходження. Ця властивість висуває ще одну вимогу до організаційно-управлінського процесу в туризмі: не тільки працівники турфірми, але і клієнти повинні знати обов'язкові умови, при яких може бути надана послуга. Так, організатор подорожі повинен повідомити туристів про будь-які особливості туристичної послуги (наприклад, додаткова оплата місцевому оператору за певні послуги). Тобто принцип невіддільності передбачає, що менеджери повинні управляти не тільки своїми клієнтами, а й працівниками організації
3	Неможливість збереження	Проявляється в тому, що туристичні послуги не можуть зберігатися на складі, поки знову виникне попит. Відпочинок відбувається протягом того періоду, який оплачено, і на тому курорті, куди куплено путівку. Тому скористатися такою послугою можна тільки в певний проміжок часу і в конкретному місці відпочинку. Крім того, залежно від об'єкта, до якого належить туристична послуга, її вартість і комплектація можуть значно змінюватися залежно від періоду

Джерело: розроблено авторами за [1].

населення. Аналіз статистичних даних дозволяє зробити невтішні висновки щодо ситуації на туристичному ринку України. Обсяг виїзного туристичного ринку України скоротився на 30–50% в умовах економічної кризи та політичної нестабільності. Значну частку в структурі витрат населення складають витрати на продукти харчування (51,9%), утримання житла (11,7%). Частка витрат на відпочинок і культуру складає в середньому лише 2% (рис. 2) [4].

Динаміка туристичних потоків за останнє десятиліття показує, що на українському ринку на початку переважав внутрішній туризм, виїзний туризм набув значного розповсюдження лише з 2008 р., іноземний туризм стабільно перебуває на рівні близько 40 тис. туристів на рік (рис. 3).

Згідно з рис. 3 у 2014 р. усі туристичні потоки знизилися, особливо потік іноземних туристів (на 73,4%), що досить негативно відображає ставлення до туризму в Україні іноземців. Такий результат пояснюється вій-

ною на сході України та втратою Криму, що протягом багатьох років був основною територією туризму.

Розглянемо структуру країн, у які прямують українці (рис. 4).

Згідно з рис. 4 основною країною, в яку емігрують українці, є Польща, що пояснюється відтоком робочої сили у зв'язку зі складною політичною та економічною ситуацією в країні. Мета поїздки за кордон українців зображена в табл. 2.

Основною метою є приватні поїздки, туризм складає лише 1% у загальному потоці подорожуючих, тому туристичні фірми повинні бути зацікавленими у збільшенні кількості потенційних клієнтів.

Одним з напрямів збільшення споживачів туристичних послуг є формування конкурентоспроможного бренду туристичних фірм. Конкурентоспроможний бренд – це сильний бренд, сила якого залежить від багатьох складових:

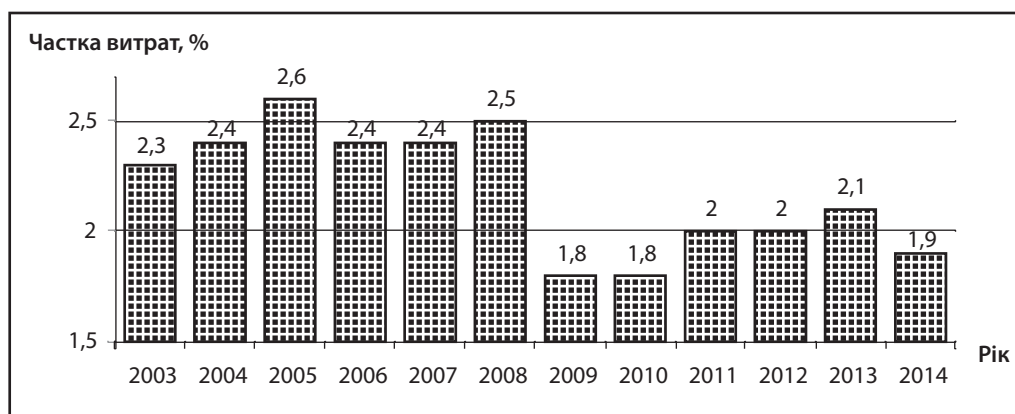

Рис. 2. Динаміка частки витрат населення України на відпочинок і культуру за 2003–2014 рр., у %

Джерело: розроблено авторами за [4].

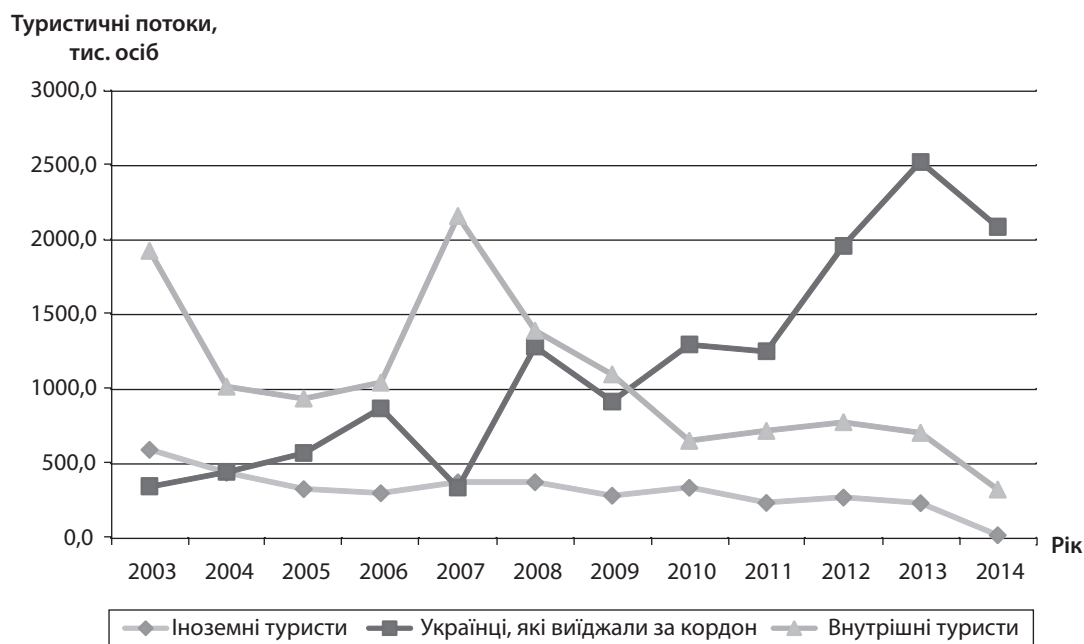

Рис. 3. Динаміка туристичних потоків на туристичному ринку України за 2003–2014 рр, тис. осіб

Джерело: розроблено авторами за [5].

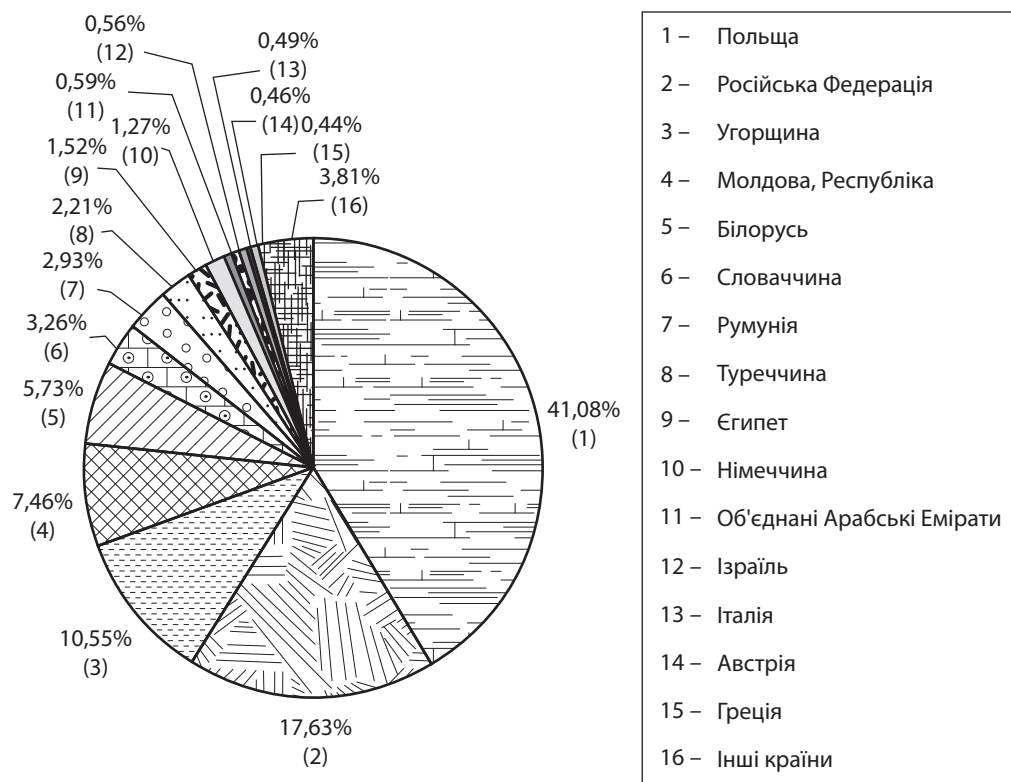

Рис. 4. Основні країни, у які подорожували українці у 2015 р., у %

Джерело: розроблено авторами за [6].

Таблиця 2

Мета поїздок українців за кордон у 2015 р.

Мета поїздки	Кількість громадян, тис. осіб	Частка, у %
Службова, ділова, дипломатична мета	185,2	0,8
Організований туризм	206,6	0,9
Приватна	22749,9	98,3
Усього	23141,7	100

Джерело: розроблено авторами за [6].

- ✦ лояльність до бренда;
- ✦ інформованість про нього, пізнаваність;
- ✦ здатність впливу на споживача;
- ✦ асоціативна ємність і т. ін.

Фахівці виділяють п'ять рівнів лояльності споживачів до бренда (рис. 5).

Вплив бренда в основному залежить від споживачів, які лояльні до фірми, тобто тих, хто посідає 3–5 рівень піраміди, зображеної на рис. 5. Також сила впливу залежить від таких факторів:

- ✦ якість марочної туристської послуги;
- ✦ репутація виробника послуг;
- ✦ позиції на ринку;
- ✦ відповідність послуг очікуванням споживача та можливість виробника швидко адаптуватися до бажань клієнта;
- ✦ країна – представник туристичного агентства.

Враховуючи те, що послуги неможливо реально оцінити до моменту їх вживання, саме бренд фірми, яка представляє ці послуги, є важливим та вирішальним

фактором у конкурентній боротьбі та в успішній діяльності фірми.

Складність дослідження туристичної сфери обумовлена наявністю великої кількості взаємозв'язків у галузі як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях. Індустрія туризму достатньо диференційована і дає різноманітні можливості для організації усіх запитів туристів через ринок туристичних послуг [7].

В Україні у сфері діяльності туристичних послуг переважає низька лояльність до фірм, недовіра з боку споживачів, що можливо пояснити такими причинами:

- ✦ слабка вага реклами у витратах фірми, українці просто не впізнають і не запам'ятовують назву фірми;
- ✦ низькі доходи, нестабільна заробітна плата – навіть за наявності відносної лояльності до однієї торгової марки, українці переважно змінюють оператора, чиї послуги нижчі у вартісному вираженні.

Якщо фірма має намір закріпити свій бренд на ринку туристичних послуг та привернути нових спо-

Рис. 5. Рівні лояльності споживачів до бренда

Джерело: розроблено авторами за [7].

живачів, а також сформувати лояльні відносини з клієнтами, то обов'язково треба аналізувати діяльність конкурентів. Дана процедура включає в себе: аналіз конкуруючих послуг, як основних, так і додаткових (супутніх), аналіз наявної реклами конкурентів та її ефективність, аналіз цінової політики та звісно законодавчі засади. Потрібно розуміти, що реклама – це не тільки засіб просування послуг, це також і засіб комунікації, інформування потенційних споживачів про фірму. Також необхідно аналізувати цільовий сегмент, його бажання та можливі зміни попиту. Усі ці заходи необхідні, якщо фірма хоче зайняти місце серед конкурентів і мати і'мя, а не змішуватися з натовпі без переваг на майбутнє.

Саме тому, з метою продуктивного та прибуткового існування на ринку туристичних послуг, необхідно постійно розробляти та вдосконалювати існуючий пакет послуг, враховуючи як основні, так і допоміжні послуги з орієнтацією на великий сегмент споживачів, з чого слідує встановлення цінової політики, яка формуватиме ціни, що підходять до споживачів з різними доходами. Особливе місце у цьому процесі посідає персонал. Він повинен мати гарну кваліфікацію, вміння спілкуватися з клієнтами і мати здатність оформити і надати пакет послуг в одному місці.

Індустрія туризму унікальна тим, що службовці складають частину її продукту (товару). Персонал в індустрії туризму є найважливішою складовою частиною

кінцевого продукту, одним з основних ресурсів конкурентних переваг організації, отже, якість обслуговування в туристських організаціях залежить від майстерності та свідомості службовців. Якщо розглядати концепцію «5Р», основною ланкою, на нашу думку, є людина, що пов'язано з особливостями туристичної послуги (рис. 6).

Згідно з рис. 6 персонал – ключова категорія та елемент у системі якості послуг. Саме від персоналу залежить успіх діяльності фірми на ринку. Тому слід розглядати в сукупності з маркетингом і менеджмент, а саме – стратегію управління персоналом.

Багато менеджерів у сфері туризму започатковують у своїх фірмах деякі стандарти, яким персонал повинен відповідати та слідувати за ними, наприклад:

- ✦ вміти розуміти бажання та вимоги клієнта;
- ✦ аналізувати задоволення очкувань клієнта;
- ✦ у разі необхідності виправляти помилки та адаптуватися до запитів клієнта з метою максимального задоволення потреб.

На сучасному ринку мало мати певні знання або кваліфікацію в певній галузі. Так, персоналу у сфері туристичних послуг недостньо мати «туристичну» спеціальність, він повинен мати уявлення про психологію людини і володіти навиками міжособистісного спілкування.

Можна зазначити, що туристичний сектор – це система, яка вміщає в себе багато категорій, однією з яких також є корпоративна культура, яка реалізується в таких формах:

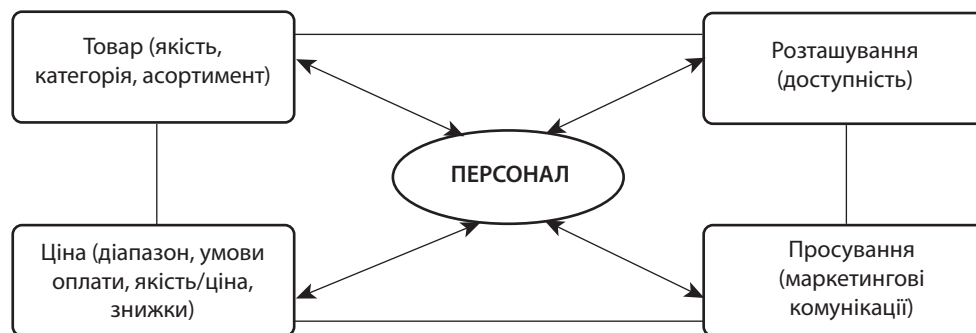

Рис. 6. Особливості застосування елементів маркетингу в туристичній діяльності

- ✦ єдність цілей співробітника з цілями організації;
- ✦ розробка стратегії перспективного зростання фірми;
- ✦ адаптація стратегії та корпоративної культури, їх постійний розвиток у зв'язку з мінливістю факторів зовнішнього середовища.

Корпоративна культура відображає відносини між фірмою та клієнтом. Вона вміщає в себе такі показники: репутація, позиціонування, вміння представити себе, формування позитивного відношення. Усе це може поєднувати в собі рекламна діяльність, а саме – зв'язки з громадськістю [8].

Також корпоративна культура представляє собою точку зіткнення зовнішнього середовища і середовища фірми. Тому сюди слід відносити і взаємини з конкурентами, партнерами, постачальниками, адже ці відносини формують репутацію, імідж фірми у професійному колі.

ВИСНОВКИ

Туристичний бізнес – дуже важлива сфера діяльності, яка відображає стан країни та допомагає розвивати міжнародні зв'язки. На даному етапі Україна перебуває у кризовому становищі, що особливо проявилось на туристичному ринку. Деякі причини повільного розвитку можна звести до неякісного, несучасного функціонування самих фірм – розповсюджувачів туристичних послуг. Рекомендовано фірмам намагатися розвивати інтернет-продаж, бо зараз мати інтернет-сайт вже недостатньо, його атрибути оцінюються і впливають на клієнта так само, як і коли б він прийшов до офісу фірми. Саме тому потрібно приділити увагу дизайну сторінки, легкості навігації та актуальності інформації, які представлена на сайті. Також важливо зробити можливість придбання послуги вдома за допомогою Інтернету. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Навколо світу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vokrug-sveta.com.ua/>
2. Сутність та зміст маркетингу в туризмі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/5/532.html>
3. Основні напрями формування ринку туристичних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/momont.htm
4. Структура сукупних витрат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/strukt2006_u.htm

5. Туристичні потоки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm

6. Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/tyr/tyr_u/vigw2015_u.htm

7. Грабовенська С. П. Аналіз і структура ринку туристичних послуг в Україні / С. П. Грабовенська // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – № 1 (56). – С. 226–234.

8. Жукова М. А. Менеджмент в туристическом бизнесе / М. А. Жукова. – М.: КНОРУС, 2006. – 192 с.

REFERENCES

Derzhkomstat Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/tyr/tyr_u/vigw2015_u.htm

Hrabovenska, S. P. "Analiz i struktura rynku turystychnykh posluh v Ukraini" [Analysis of the structure of the tourist market in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 1 (56) (2013): 226-234.

"Navkolo svitu" [Around the world]. <http://vokrug-sveta.com.ua/>

"Osnovni napriamy formuvannia rynku turystychnykh posluh" [The main directions of formation of the tourist market]. http://tourlib.net/statti_ukr/momont.htm

"Struktura suкупnykh vytrat" [Structure of total expenses]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/strukt2006_u.htm

"Sutnist ta zmist marketynhu v turyzmi" [The essence and content marketing in tourism]. <http://library.if.ua/book/5/532.html>

"Turystychni potoky" [Tourist flows]. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm

Zhukova, M. A. *Menedzhment v turystycheskom biznese* [Management in tourism business]. Moscow: KNORUS, 2006.

КЛАСТЕРНЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

© 2016 КЛОК А. П.

УДК 338.48

Клок А. П. Кластерный подход к развитию образовательного туризма в Украине

Задачей исследования является обоснование целесообразности применения кластерного подхода к развитию образовательного туризма в Украине для последующей разработки практических мер по его реализации. Рассмотрены взгляды на категорию «туристический кластер» в научных исследованиях. Предложен подход к идентификации структур, которым целесообразно создать ядро кластера, базирующееся на определении категории «кластер образовательного туризма» и учитывающее интенсивность взаимосвязей в системе функционирования образовательного туризма в Украине. Выявлены ключевые элементы процесса развития образовательного туризма и их роль в системе. Представлена схема формирования кластера образовательного туризма, которая может послужить теоретической основой для дальнейших проектно-методических разработок по формированию кластера образовательного туризма в Украине.

Ключевые слова: кластерный подход, конкурентоспособность, образовательная услуга, образовательный туризм, туристический кластер.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 11.

Клок Алексей Петрович – преподаватель кафедры туризма, Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: klok.aleksey@rambler.ru

УДК 338.48

Клок О. П. Кластерний підхід до розвитку освітнього туризму в Україні

Завданням дослідження є обґрунтування доцільності застосування кластерного підходу до розвитку освітнього туризму в Україні для подальшої розробки практичних заходів щодо його реалізації. Розглянуто погляди на категорію «туристичний кластер» у наукових дослідженнях. Запропоновано підхід до ідентифікації структур, яким доцільно створити ядро кластера, що базується на визначенні категорії «кластер освітнього туризму» і враховує інтенсивність взаємозв'язків у системі функціонування освітнього туризму в Україні. Виявлено ключові елементи процесу розвитку освітнього туризму та їхню роль у системі. Представлено схему формування кластера освітнього туризму, яка може служити теоретичною основою для подальших проектно-методичних розробок з формування кластера освітнього туризму в Україні.

Ключові слова: кластерний підхід, конкурентоздатність, освітня послуга, освітній туризм, туристичний кластер.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 11.

Клок Олексій Петрович – викладач кафедри туризму, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: klok.aleksey@rambler.ru

UDC 338.48

Klok O. P. The Cluster Approach to the Development of Educational Tourism in Ukraine

The objective of the research is substantiation of use of the cluster approach to the development of educational tourism in Ukraine, aimed at further developing practical measures for its implementation. Views on the category of «tourism cluster», available in the scientific researches, have been considered. The article proposes an approach to identifying the structures, for which it is advisable to create the cluster core, based on the definition of the category of «educational tourism cluster» and taking account of the intensity of linkages in the functioning of educational tourism in Ukraine. The key elements of the process of educational tourism development as well as their role in the system have been identified. A scheme of establishing the educational tourism cluster has been provided, which can serve as a theoretical basis for further project-methodical developments to establish a cluster of educational tourism in Ukraine.

Keywords: cluster approach, competitiveness, education service, educational tourism, tourism cluster.

Fig.: 1. **Table:** 3. **Bibli.:** 11.

Klok Oleksij P. – Lecturer of the Department of Tourism, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: klok.aleksey@rambler.ru

В современном масштабе кластерный подход обрёл свою популярность благодаря высокой эффективности его применения в развитии инновационных технологий и продуктов. Целесообразность применения кластерного подхода к развитию отдельных видов туризма подчеркивается позитивным опытом стран Европы, где в целом широко применяется кластерный подход для усиления конкурентоспособности и стимулирования инноваций. Особый приоритет в развитии отдается экспортоориентированным кластерам.

Теорией и практикой накоплены материалы, предложения и модели по созданию и развитию кластеров в Украине зелёного, культурно-познавательного, сельского, экологического туризма, экоагротуризма и многопрофильных туристических кластеров (туристический кластер Черниговской области, кластер «Славутич» – Киевская область, кластер «Южное туристическое кольцо», кластер «Гоголевские места Полтавщины» –

Полтавская область, кластер «Оберег» – Хмельницкая область и пр.).

Основой исследования, отражающей ключевые теоретические аспекты использования кластерного подхода в развитии туризма, выступают работы К. Войтенко, В. Гоблика, О. Коль, С. Мархонос, Н. Петровой, И. Писаревского, С. Соколенко, А. Тищенко, Н. Турло, В. Черторижского [1–8]. Существенный вклад в проблематику развития образовательного туризма в Украине сделали такие ученые, как А. Зима, А. Ткачук, Т. Оболенская, И. Пасинович, Т. Пасечник, Л. Петрова и другие. За рубежом теория и практика развития образовательного туризма представлена в исследованиях А. Лебедева, А. Николаевой, М. Певзнера, Б. Ричи и других. Однако должного внимания к созданию кластеров, специализирующихся на экспорте образовательных услуг, не уделялось.

Задачей данной статьи является обоснование целесообразности применения кластерного подхода к разви-

тию образовательного туризма в Украине для последующей разработки практических мер по его реализации.

Обращаясь к мировому опыту, необходимо отметить существование двух ключевых моделей политики кластеризации: *либеральной* и *дирижистской*. Для первой модели характерным является восприятие кластера как рыночного механизма, где роль государства сводится к ликвидации существующих барьеров, а формирование и развитие кластеров происходит исходя из ранее сформированных институтов и предприятий (Австралия, Великобритания, Канада, США). Дирижистская модель применяется в Республике Корея, Сингапуре, Словении, Франции, Швеции, Японии, где право выбора приоритетных кластеров, их создание, развитие и финансирование осуществляется государством [9].

Сокращение количества туристических прибытий в связи с ослаблением имиджа Украины как безопасной для пребывания страны, нестабильные политико-экономические условия значительно тормозят использование потенциальных возможностей туристической отрасли. В связи с оптимизацией государственных целевых программ, национальных проектов и экономии бюджетных средств досрочно остановлена Государственная целевая программа развития туризма и курортов на период до 2022 г., что впоследствии привело к ликвидации Государственного агентства туризма и курортов (его функции возложены на Министерство экономического развития и торговли). Организация работы по оптимизации и развитию туристического рынка в рамках деятельности Министерства экономического развития и торговли проходит стадию своего становления. Положение о деятельности управления туризма и курортов как самостоятельного структурного подразделения министерства было утверждено лишь в начале 2016 г. Без должного признания на государственном уровне необходимости привлечения иностранного контингента в учебные заведения Украины все попытки на низших уровнях будут менее эффективными или совершенно бесполезными.

Получение экономического и социального эффекта, повышение конкурентоспособности каждого из участников кластера – ключевая идея его функционирования, основанная на синергии. Исходя из сущности *образовательного туризма*, который предлагаем определять как *добровольное изменение места постоянного пребывания, не связанное с получением дохода, на срок в зависимости от желаемого уровня получаемого образования с целью получения образовательных услуг*, инициатором создания соответствующего кластера в Украине может выступить как государство, так и бизнес.

В зависимости от контекста исследования категория «туристический кластер» в научных исследованиях чаще ассоциируется с понятием «объединение», реже – с «системой», «комплексом» [1–8]. В табл. 1 приведены определения туристического кластера в ряде исследований по созданию и функционированию туристических кластеров.

К характерным особенностям визита туриста с целью получения образовательных услуг, которые по-

зволят сформулировать категорию «кластер образовательного туризма», можно отнести:

- ✦ стремление получить не только знания в той или иной отрасли, как, например, в культурно-познавательном туризме, но и определённую специальность (диплом, сертификат, свидетельство и т. д.);
- ✦ в процессе получения образования студенту-иностранцу требуется определённые юридические и физические условия пребывания в другой стране, учитывая длительные, в отличие от других туристических поездок, сроки пребывания;
- ✦ наряду с другими студентами студент-иностранец нуждается в комфортных условиях существования. Во-первых, как для любых иностранных учащихся, – это средства размещения. Во-вторых, это определённая инфраструктура, будь то возможность беспрепятственно и своевременно получить банковский перевод из-за границы или квалифицированную медицинскую помощь и т. д.;
- ✦ в стране, где иностранцам предоставляются подобные услуги, должно пропагандироваться толерантное отношение к носителям других культур, религий, мировоззрения, ведь образовательные услуги невозможны без взаимодействия с коллективом, персоналом учебных заведений и т. д.

Увеличение числа туристических прибытий с целью получения образовательных услуг непосредственно связано с процессом повышения их качества, поскольку конкурентные преимущества Украины как участника международного рынка образовательных услуг кроются в том числе и в соотношении «цена/качество».

Принимая во внимание характерные особенности образовательного туризма, *кластер образовательного туризма* в общем можно определить как *многокомпонентную систему институтов, специализирующихся на предоставлении образовательных услуг туристам и основанную на взаимном сотрудничестве*. Ключевой характеристикой такого кластера является высокая степень государственного влияния на объёмы реализуемых услуг, иерархичность, зависимость рынка от экономической конъюнктуры социально-экономической среды.

Подход к идентификации структур, которым целесообразно создать ядро кластера, предлагаем базировать на определении категории «кластер образовательного туризма» с учётом интенсивности взаимосвязей в системе функционирования образовательного туризма в Украине.

В 2014/15 учебном году в Украине получают образование более 63 тысяч иностранных студентов, 88% из них – студенты высших учебных заведений, находящихся в собственности государства [10]. Инициатива зарождения кластера образовательного туризма в Украине хотя и должна быть отдана на места (производителям образовательных услуг), но, поскольку качество и конкурентоспособность образовательных услуг не в полной

Хронология взглядов на категорию «туристический кластер» в научных исследованиях

Год	Определение	Название исследования
2008	Кластер – представляет собой группу географически локализованных взаимосвязанных компаний, поставщиков оборудования, комплектующих, специализированных производственных услуг, инфраструктуры, научно-исследовательских центров, вузов и других организаций, взаимодополняющих друг друга для достижения конкретного хозяйственного эффекта и усиливающих конкурентные достижения отдельных компаний и, соответственно, кластера в целом	Концепция создания кластеров в Украине (проект) [8]
2009	Туристский кластер – это относительно компактная территория роста туристской индустрии, характеризующаяся определённой туристской специализацией	Создание международных кластеров в области зелёного туризма [5]
2009	Туристический кластер рассматривают как систему интенсивного производственно-технологического и информационного взаимодействия туристических предприятий, поставщиков базовых и дополнительных услуг по поводу создания «основного продукта» кластера – туристического продукта	Кластерная модель организации туристической деятельности – фактор выхода и закрепления туристических фирм на внешних рынках [6]
2009	Туристический кластер – синтетическое объединение туристских аттракторов, предприятий и средств размещения с инновационным сектором экономики, рядом родственных сфер и регулируемыми органами с целью достижения синергетического эффекта развития туристской сферы с последующей интеграцией на экономическую и социальную сферы	Особенности туристских кластеров как синтетических образований [4]
2009	Туристический кластер – добровольное объединение взаимодополняющих друг друга предприятий различных форм собственности материального и нематериального производства, социальной, туристической и рекреационной сферы, которые тесно сотрудничают с научными учреждениями, общественными организациями и органами местной власти для достижения экономического эффекта от создания и реализации конкурентоспособного рекреационно-туристического продукта	Формирование кластеров в рекреационно-туристическом комплексе [2]
2010	Туристский кластер – это комплекс территориально локализованных и взаимосвязанных предпринимательских структур различных отраслей хозяйства крупного города, деятельность которых направлена на создание условий для духовных и эмоциональных переживаний потребителя туристских услуг, и повышение конкурентоспособности города на отечественном и международном туристских рынках	Концептуальные основы формирования кластера туристских предпринимательских структур по въездному туризму в крупном городе [3]
2014	Туристский кластер – форма предпринимательской деятельности в виде добровольного объединения связанных общими целями предприятий и учреждений, которая имеет направленность прежде всего на производство взаимосвязанных и дополняющих товаров и услуг совместными усилиями с целью получения синергетического эффекта благодаря межфирменному разделению труда и углублению специализации при обязательной организации длительных отношений на плановой основе и использовании достижений научно-технического прогресса	Повышение туристского потенциала городов на основе формирования туристского кластера региона (мировой и национальный опыт) [1]
2015	Туристический кластер – это инновационное территориальное образование по географическому принципу, объединяющее совокупность предприятий туристической сферы, ведущих между собой совместную деятельность с целью усовершенствования создания и предоставления туристического продукта	Проблематика создания и функционирования туристического кластера в Украине [7]

мере зависит от их конечных производителей, ни одна из вышеописанных моделей (либеральная и дирижистская) не может быть использована в «чистом» виде.

Систему высшего образования в контексте развития образовательного туризма можно охарактеризовать, как многоуровневую иерархию, где на первом ее уровне находится Президент Украины, а последнем – учебные заведения, предоставляющие образовательные услуги иностранцам. По данным на начало 2015 г. количество последних в Украине составило 176 учебных заведений. Отметим роль отдельных элементов, обеспечивающих развитие образовательного туризма в Украине:

- ✦ государственную политику в сфере высшего образования определяет Верховная Рада Украины, а реализуют Кабинет Министров Украины и центральный орган исполнительной власти в сфере образования и науки – Министерство образования и науки (МОН);
- ✦ к сфере управления МОН принадлежит ряд государственных предприятий, ключевыми игроками на рынке образовательных услуг для иностранцев является ГП «Информационно-имиджевый центр» и ГП «Украинский государственный центр международного образования» (УГЦМО);

- ✦ МОН лишено повної автономії в питаннях навчання іноземних громадян в Україні, питання порядку набору погоджуються з залученням Державної прикордонної служби, Міністерства іноземних справ, Державної міграційної служби та Служби безпеки України;
- ✦ в питаннях ціноутворення, в тому числі касаючихся визначення вартості навчання для іноземного студента, МОН приймає рішення колегіально з Міністерством фінансів та Міністерством економіки;
- ✦ процедура визнання іноземних документів про освіту з метою встановлення їх відповідності національним документам про освіту відбувається при участі МОН, ГП «Інформаційно-іміджевий центр», Міністерства юстиції, Міністерства фінансів та Міністерства іноземних справ;
- ✦ структурне підрозділення МОН (Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції) координує зовнішні освітні та наукові зв'язки України з іноземними державами та міжнародними організаціями;
- ✦ УГЦМО, реалізуючи ряд покладених на нього координаційних, інформаційних, іміджевих, аналітичних та реформаційних функцій, взаємодіє як безпосередньо з навчальними закладами, так і з компаніями-агентами (лідери – ООО «Боб Тред», ООО «Український медичний освітній центр, ООО «Бізнес Центр Інжек»).

Таблиця 2

Ключові елементи системи забезпечуючої розвиток освітнього туризму в Україні

№ п/п	Елемент
1. Міністерства	
1.1	Освіти та науки
1.2	Іноземних справ
1.3	Фінансів
1.4	Юстиції
1.5	Економіки
2. Служби	
2.1	Міграційна
2.2	Безпеки
2.3	Прикордонна
3. Навчальні заклади	
4. Державні підприємства	
4.1	Інформаційно-іміджевий центр
4.2	ГП «Український державний центр міжнародної освіти»
5. Міжнародні організації	
6. Компанії-агенти	
7. Дослідницькі та освітні установи	

В табл. 2 наведені ключові елементи системи, забезпечуючої розвиток освітнього туризму в Україні: міністерства, служби, навчальні заклади, державні підприємства, міжнародні організації, компанії-агенти, дослідницькі та освітні установи, які є ймовірними членами кластера освітнього туризму.

Для визначення потенційного ядра кластера необхідно чітко представляти всі елементи системи, ступінь та характер їх взаємодії, в тому числі для своєчасної ліквідації всіх існуючих бюрократических бар'єрів в зв'язі з високою ступенню державного присутства на даному ринку. Складена матриця взаємодії елементів кластера освітнього туризму, який потенційно може функціонувати в країні, свідчить про значительний внесок в процес розвитку освітнього туризму таких елементів, як: МОН, Міністерство іноземних справ, Прикордонна служба, УГЦМО та навчальні заклади (табл. 3).

Такі елементи кластера, як Міністерство іноземних справ та Прикордонна служба, грають важливу роль в розвитку в'їзного туризму в цілому, однак вплив на розвиток освітнього туризму незначительний. Враховуючи ступінь та характер взаємодії елементів потенційного кластера, катерообразуюча роль може бути відведена МОН, УГМО та навчальним закладам.

Ядром кластера освітнього туризму, на наш погляд, можуть стати навчальні заклади – лідери по експорту освітніх послуг. При цьому необхідно відзначити існуючі територіальні закономірності: близько 35 % всіх іноземних студентів в Україні навчаються в навчальних закладах Харківської області, 23 % припадає на частку Київської області [10]. Згідно з моделлю розвитку туристсько-рекреаційного кластера, запропонованої В. Гобліком, структура кластера може базуватися на наступних елементах: влада, бізнес, інститути, рекреаційно-туристичний продукт [2]. Схожий підхід до визначення структурних елементів кластера використовується в дослідженні Н. Кизима та В. Хаустової, де авторами виділені бізнес, влада, інститути та споживачі [11]. В контексті використання цих підходів під елементом «влада» в кластері освітнього туризму пропонуємо розуміти органи виконавчої та законодавчої влади на державному, регіональному та місцевому рівнях. Характерними складовими елемента «бізнес» применливо до кластеру освітнього туризму будуть виступати навчальні заклади, компанії-агенти, УГЦМО та ГП «Інформаційно-іміджевий центр». До «інститутів» в першу чергу необхідно відносити міжнародні організації, дослідницькі та освітні установи, а також інститути, реалізуючі національні та міжнародні проекти в сфері освіти та освітнього туризму. Схема формування кластера освітнього туризму може бути проілюстрована рис. 1.

Матрица взаимодействий элементов кластера образовательного туризма

	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	2.1	2.2	2.3	3	4.1	4.2	5	6	7
1.1	–													
1.2	■	–												
1.3	■	■	–											
1.4	■	■	■	–										
1.5	■	■	■		–									
2.1	■	■				–								
2.2	■	■				■	–							
2.3	■	■				■	■	–						
3	■					■			–					
4.1	■	■		■					■	–				
4.2	■								■		–			
5	■								■	■	■	–		
6									■		■		–	
7	■								■		■	■		–

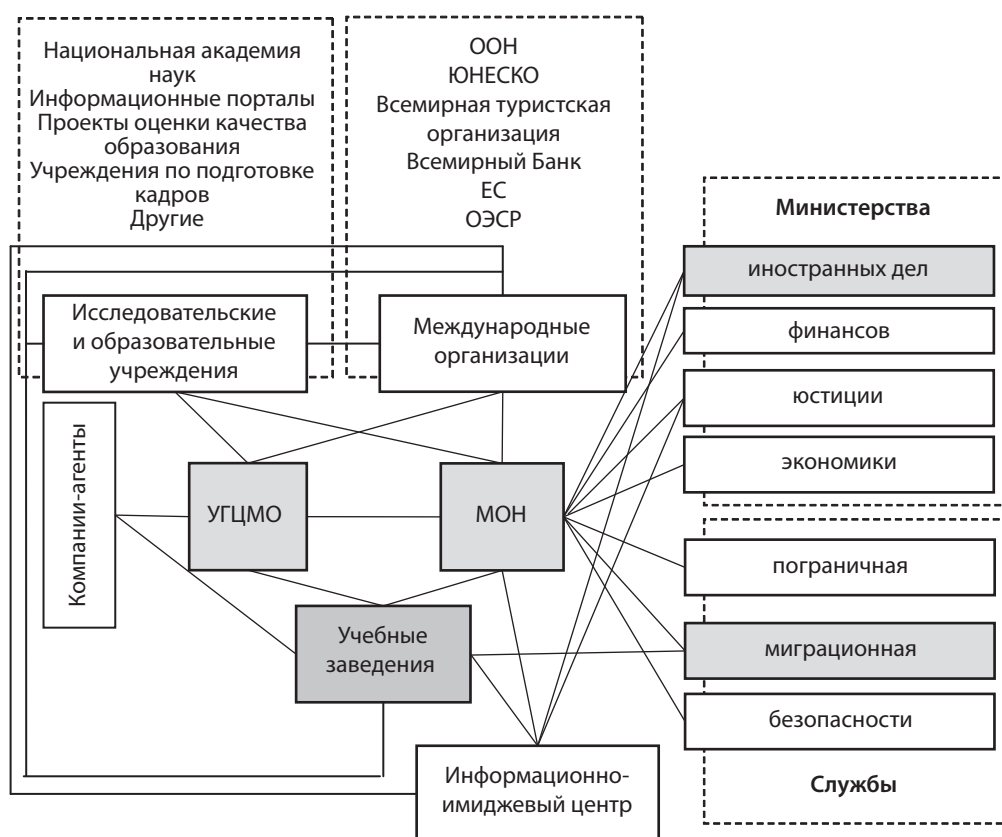

Рис. 1. Схема формирования кластера образовательного туризма

Границы кластера образовательного туризма достаточно сложно подчинить общераспространённым закономерностям их формирования. Представленная схема формирования кластера образовательного туризма может послужить теоритической основой для дальнейших проектно-методических разработок по формированию кластера образовательного туризма в Украине. Границы туристского кластера могут варьироваться в

связи с появлением новых элементов под влиянием как рынка, так и государства.

В результате успешного формирования кластера образовательного туризма можем наблюдать:

- ✦ усиление конкурентных преимуществ образовательных услуг, предоставляемых учебными заведениями Украины иностранным студентам;

- ✦ повышение качества образовательных услуг, за счет совместной нацеленности участников на результат;
- ✦ активизацию усилий по расширению спектра услуг;
- ✦ создание новых рабочих мест.

ЛИТЕРАТУРА

1. Писаревський І. М. Підвищення туристського потенціалу міст на основі формування туристського кластера регіону (світовий і національний досвід) / І. М. Писаревський, К. К. Войтенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 58–63.

2. Гоблик В. В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі : автореф. ... дис. канд. екон. наук: 08.00.05 / В. В. Гоблик / ДНУВЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2009. – 24 с.

3. Коль О. Д. Концептуальные основы формирования кластера туристских предпринимательских структур по въездному туризму в крупном городе [Электронный ресурс] / О. Д. Коль // Проблемы современной экономики. – 2010. – № 1 (33). – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3043>

4. Тищенко О. М. Особливості туристських кластерів як синтетичних утворень / О. М. Тищенко, Н. Б. Петрова // Проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 24–30.

5. Соколенко С. Створення міжнародних кластерів у галузі зеленого туризму [Електронний ресурс] / С. Соколенко. – Режим доступу : http://utii.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=71:40005&catid=36:information&Itemid=69

6. Черторижський В. М. Кластерна модель організації туристичної діяльності – чинник виходу та закріплення туристичних фірм на зовнішніх ринках / В. М. Черторижський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19.7. – С. 75–81.

7. Мархонос С. М. Проблематика створення та функціонування туристичних кластерів в Україні / С. М. Мархонос, Н. П. Турло // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 1. – С. 95–97.

8. Концепція створення кластерів в Україні [Електронний ресурс] / Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності. – Режим доступу : http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=33

9. Ульяновченко Ю. О. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Ю. О. Ульяновченко // Державне будівництво. – 2010. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_2_8

10. Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям [Електронний ресурс] / Український державний центр міжнародної освіти. – Режим доступу : <http://intered.com.ua/Актуальні-статистично-аналітичні-показники>

11. Кизим М. О. Український досвід формування та розвитку кластерних структур / М. О. Кизим, В. Є. Хаустова // Проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 3–11.

Научный руководитель – Зима А. Г., кандидат экономических наук, доцент, проректор по научно-педагогической работе, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця

REFERENCES

“Aktualni statystychno-analitychni pokaznyky nadання osvitnikh posluh inozemtsiam” [Recent statistical and analytical indicators of educational services to foreigners]. <http://intered.com.ua/Актуальні-статистично-аналітичні-показники>

Chertoryzhskyi, V. M., and Kolodiichuk, A. V. “Klasterna model orhanizatsii turystychnoi diialnosti – chynnyk vykhodu ta zakriplen-nia turystychnykh firm na zovnishnikh rynkakh” [Clusters of tourist activity – a factor release and securing travel companies in foreign markets]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 19.7 (2009): 75-81.

Hoblyk, V. V. “Formuvannia klasteriv u rekreatsiino-turystychnomu kompleksi” [Forming clusters in the recreational and tourist complex]. *Avtoref. ... dys. kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.

Kol, O. D. “Kontseptualnyye osnovy formirovaniya klastera turistyskikh predprinimatelskikh struktur po vyezdnomu turizmu v krupnom gorode” [Conceptual bases of formation of the cluster of tourist business structures for inbound tourism in a big city]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3043>

“Kontseptsii stvorennia klasteriv v Ukraini” [The concept of clusters in Ukraine]. Departament investytsiinoi ta innovatsiinoi diialnosti. http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=33

Kyzym, M. O., and Khaustova, V. Ye. “Ukrainskyi dosvid formuvannia ta rozvytku klasterynykh struktur” [Ukrainian experience in the formation and development of cluster structures]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2012): 3-11.

Markhonos, S. M., and Turlo, N. P. “Problematyka stvorennia ta funktsionuvannia turystychnykh klasteriv v Ukraini” [The issue of the establishment and operation of tourism clusters in Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 1 (2015): 95-97.

Pysarevskyi, I. M., and Voitenko, K. K. “Pidvyshchennia turystskoho potentsialu mist na osnovi formuvannia turystskoho klastera rehionu (svitovyi i natsionalnyi dosvid)” [Increased tourist potential of cities based on formation of tourist cluster region (international and national experience)]. *Biznes Inform*, no. 11 (2014): 58-63.

Sokolenko, S. “Stvorennia mizhnarodnykh klasteriv u haluzi zelenoho turizmu” [Creating international clusters in the field of green tourism]. http://utii.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=71:40005&catid=36:information&Itemid=69

Tyshchenko, O. M., and Petrova, N. B. “Osoblyvosti turystskykh klasteriv yak syntetychnykh utvoren” [Features of tourism clusters as synthetic structures]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2009): 24-30.

Ulianchenko, Yu. O. “Metodolohichni zasady formuvannia klasternoi polityky v umovakh hlobalizatsii” [Methodological bases of formation of cluster policy in the context of globalization]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_2_8

ОБЛІК ІМПОРТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

© 2016 ІЗМАЙЛОВ Я. О.

УДК 657.2:339.564

Ізмайлов Я. О. Облік імпорту основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств

Метою статті є визначення напрямків підвищення достовірності, прозорості та систематизованого відображення в бухгалтерському обліку імпортованих основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств з урахуванням міжнародної практики та національних особливостей. Проаналізовано динаміку макроекономічних показників імпорту, які впливають на інвестиційно-інноваційний розвиток України. Подано тлумачення категорії «основні засоби» з метою їх відображення в бухгалтерському обліку. Представлено методику обліку та оцінки іноземних основних засобів за національними та міжнародними стандартами звітності, залежно від способу надходження, що будуть задіяні в інвестиційно-інноваційному розвитку підприємства. Обґрунтовано систематизований поетапний порядок обліку купівлі імпортованих основних засобів інвестиційно-інноваційного призначення національним підприємством-імпортером з альтернативними варіантами відображення курсових різниць.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційний розвиток, облік імпортованих операцій, основні засоби, іноземна валюта, курсові різниці.

Рис.: 5. Табл.: 2. Бібл.: 21.

Ізмайлов Ярослав Олександрович – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Криворізький економічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет» (пр. Поштовий, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: izmyar@ukr.net

УДК 657.2:339.564

UDC 657.2:339.564

Измайлов Я. А. Учёт импорта основных средств для инвестиционно-инновационного развития предприятий

Целью статьи является поиск направлений повышения достоверности, прозрачности и систематизированного отображения в бухгалтерском учете импортных основных средств для инвестиционно-инновационного развития предприятий с учётом международной практики и национальных особенностей. Проанализированы внешнеэкономические макропоказатели импорта, которые влияют на инвестиционно-инновационное развитие экономики Украины. Раскрыта сущность категории «основные средства» с целью их отражения в бухгалтерском учёте. Представлена методика учёта и оценки импортируемых основных средств согласно национальным и международным стандартам финансовой отчетности, в зависимости от способа поступления, которые будут участвовать в инвестиционно-инновационном развитии предприятия. Систематизирован и представлен порядок отражения в учёте операций по импорту основных средств инвестиционно-инновационного назначения национальным предприятием-импортером с альтернативными вариантами отражения курсовых разниц.

Ключевые слова: инвестиционно-инновационное развитие, учёт импортных операций, основные средства, иностранная валюта, курсовые разницы.

Рис.: 5. Табл.: 2. Библ.: 21.

Измайлов Ярослав Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики Криворожский экономический институт ГВУЗ «Криворожский национальный университет» (пр. Почтовый, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: izmyar@ukr.net

Izmaylov Ya. O. Accounting of Imports of Fixed Assets for the Investment-Innovative Development of Enterprises

The article is aimed at finding directions for increasing reliability, transparency and a systematic display in accounting the imported fixed assets for the investment-innovative development of enterprises with consideration of international practice as well as national features. The external macroeconomic indicators for imports that impact the investment-innovative development of economy of Ukraine have been analyzed. Substance of the category of «fixed assets» has been disclosed with a view to their reflection in the accounting. The article provides a technique of accounting and evaluation of imported fixed assets according to both national and international financial reporting standards, depending on the method of income, which will participate in the investment-innovative development of enterprise. Order of reflection in the accounting operations for imports of fixed assets with investment-innovation assignment by national importer have been systematized and presented, together with the alternatives for reflecting the exchange differences.

Keywords: investment-innovation development, accounting of import operations, fixed assets, foreign currency, exchange differences.

Fig.: 5. Tabl.: 2. Bibl.: 21.

Izmaylov Yaroslav O. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economics, Kryvyi Rih Economic Institute of Kryvyi Rih National University (64 Poshtovyi Ave, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50027, Ukraine)

E-mail: izmyar@ukr.net

Інвестиційно-інноваційна модель розвитку країни активізує якісне підвищення технологічного рівня підприємств, створення науково-дослідницьких програм розвитку та впровадження нововведень, удосконалення системи інформаційного забезпечення, вирішення стратегічних і соціальних суспільних проблем. Підприємства України потребують якісно нових технологій та обладнання, які дозволять зменшити забруднення навколишнього середовища, матеріальні та трудові витрати, а також підвищити ефективність діяльності у вигляді зростання прибутку. Одним із шляхів інтенсивного розвитку українських підприємств на основі впровадження нових інвестиційно-інноваційних технологій та обладнання є імпорту основних засобів.

Недостатня методологічна розробленість і дискусійність багатьох питань обліку імпорту основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств визначають актуальність розгляду цієї теми.

Методологія обліку, оцінки та подання фінансової звітності про імпорту основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств входить до кола наукових інтересів багатьох вітчизняних і закордонних дослідників. Найбільш докладна інформація про облік імпортованих основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств знайшла відображення в наукових розробках вітчизняних учених: Ф. Ф. Бутинця [1], В. М. Гейця [2], С. Ф. Голова [3], Г. І. Дахно [4], Л. О. Кадуриної [5], В. М. Костюченко [3], Ю. А. Кузьмін-

ського [6], В. М. Пархоменко, І. М. Павлюка, А. А. Пересади, А. І. Саченко [7], В. П. Семиноженка [8], С. В. Свірко [9], А. І. Сухорукова [10], Ж. М. Чабаненко [11], М. Г. Чумаченка, а також закордонних авторів Х. Андерсона, Г. Александера, С. Барнеса, Дж. Бейлі, Г. Бірмана, Г. Велша, Р. Г. Еклеса [12], Б. Нідлза, П. І. Камишанова, Р. Каплана [13], Д. Колдуелла, Др. Рікардо Джуччі [14], Я. В. Соколова, М. Фрідмана [15], Р. Холта, У. Шарпа, С. Шмідта, Р. Шортрідж [16] та ін.

З огляду літературних джерел видно, що поки не знайшли однозначного вирішення і залишаються дискусійними питання, пов'язані зі створенням єдиного систематизованого порядку обліку імпорту основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств.

Метою статті є визначення напрямків підвищення достовірності, прозорості та систематизованого відображення в обліку імпортованих основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств з урахуванням міжнародної практики та національних особливостей їх здійснення.

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» імпорт – купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [17].

Динаміка зведеного зовнішньоторговельного балансу України представлена на рис. 1.

З рис. 1 видно, що з 2010 по 2012 рр. відбувалося зростання імпорту із 65754,1 до 89774,6 млн дол. США, а з 2013 р. почалося зниження його обсягів. Дуже сильне скорочення імпорту товарів та послуг відбулось у 2015 р. порівняно з 2014 р. (на 16138 млн дол. США, або 31,5 %), на що вплинула військово-політична ситуація в країні.

German Advisory Group дійшла висновку, що попри позитивний короткостроковий вплив скорочення імпорту на динаміку ВВП, Україна потребуватиме імпорту для підвищення конкурентоспроможності та збільшення експорту в майбутньому. Рекомендовано

притримуватись ліберальної торговельної політики й утримуватись від протекціоністських заходів, оскільки їх важко усунути і вони можуть зашкодити майбутній імplementації договорів про зону вільної торгівлі [11].

Товарна структура імпорту за 2014–2015 рр. представлена на рис. 2.

За даними рис. 2 видно, що структура імпорту України майже не зазнала вагомих змін, найбільше імпортовано мінеральних продуктів, продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей, машин, устаткування, транспортних засобів та приладів.

Замість інвестування в оновлення основних засобів кошти від випуску продукції українськими підприємствами спрямовувалися переважно на споживання або виводилися з обігу в незаконний спосіб. Закономірним наслідком цього стало погіршення стану основних засобів, ступінь зносу яких у 2015 р. досяг критичної позначки в майже 80 % і продовжує зростати (рис. 3).

На рис. 4 відображено динаміку вартості основних засобів, нематеріальних активів та незавершених капітальних інвестицій гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу за 2011–2014 рр.

З рис. 4 видно, що на розглянутих гірничо-збагачувальних комбінатах Кривбасу спостерігається стійка тенденція до зменшення вартості нематеріальних активів і зростання обсягів незавершених капітальних інвестицій через кризові явища в національній та світовій економіці, що не дозволяють вивільнити додаткові кошти на їх завершення, а також значні зростання платежів за користування надрами. Вартість основних засобів на ПАТ «Південний ГЗК» с ПАТ «Центральний ГЗК» значно впала в 2014 р. порівняно з минулими роками, а на ПАТ «Північний ГЗК» і ПАТ «Інгuleцький ГЗК» навпаки зросла, що говорить про продовження будівництва та покупки основних засобів.

Одним із шляхів інтенсивного розвитку українських підприємств на основі впровадження нових інвестиційно-інноваційних технологій та обладнання є імпорт основних засобів.

В Україні методологічні засади формування інформації про основні засоби визначаються Положенням

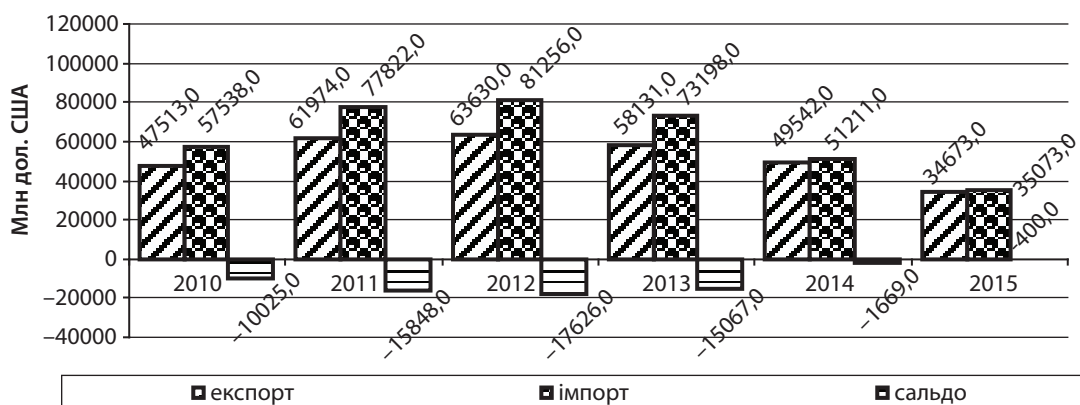

Рис. 1. Динаміка зведеного зовнішньоторговельного балансу України

Джерело: складено автором за даними http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/articleart_id=65613

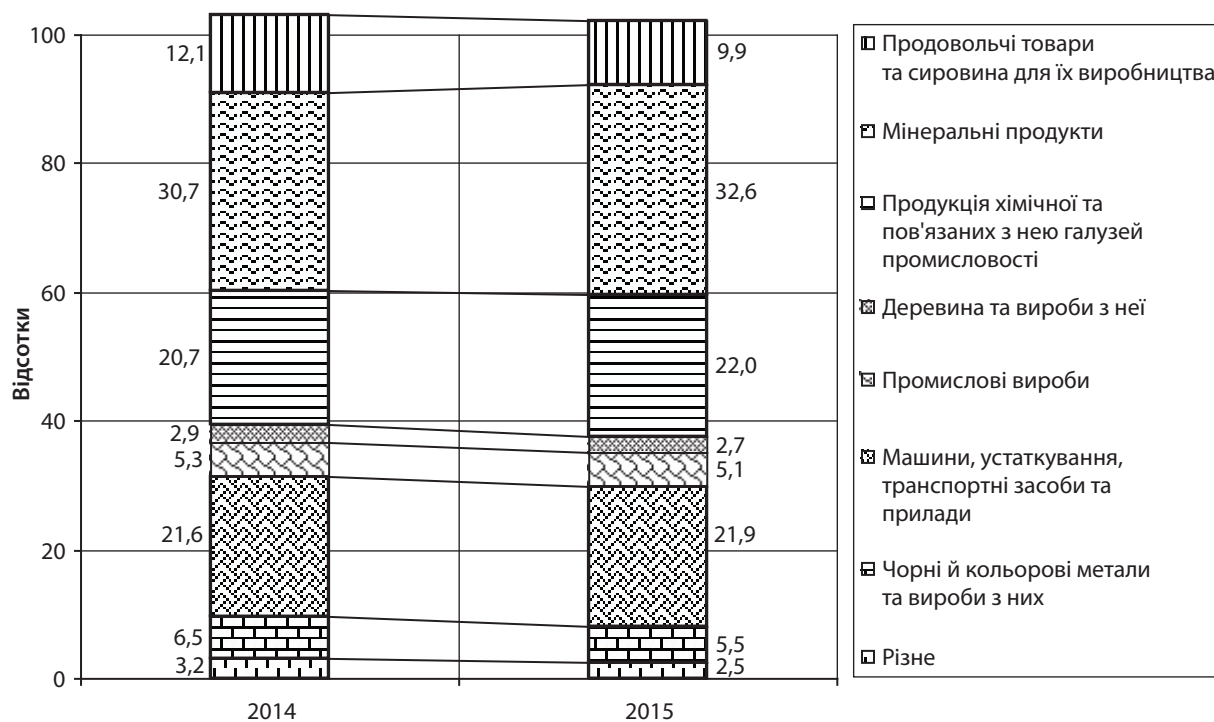

Рис. 2. Товарна структура імпорту України за 2014–2015 рр., %

Джерело: складено автором за даними http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/articleart_id=65613

Рис. 3. Динаміка зносу основних засобів та оновлення основного капіталу в Україні за 2000–2015 рр., %

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

(стандартом) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 7 «Основні засоби» [15] та Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку (М(С)БО) 16 «Основні засоби» [17]. Крім того, деякі питання розкриті в Податковому кодексі України [16].

Визначення поняття «основні засоби» з метою бухгалтерського обліку представлено в табл. 1.

Порівнюючи дефініції, представлені в національних та міжнародних стандартах, можна зробити висновок про їх подібність, яка зумовлена тим, що при написанні українських стандартів бухгалтерського обліку міжнародні стандарти використовувались як осно-

ва. Для визнання активу основним засобом існує один основний критерій – термін корисного використання.

Облік та оцінку іноземних основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку національних підприємств за П(С)БО та МСФЗ залежно від способу надходження відображено на рис. 5.

Згідно з П(С)БО та ст. 146 Податкового кодексу України придбані (самостійно виготовлені) основні засоби в результаті імпорتنих операцій зараховуються на баланс платника податку за первісною вартістю, яка формується не лише з вартості основного засобу (суми, що сплачуються постачальникам), але й з інших витрат,

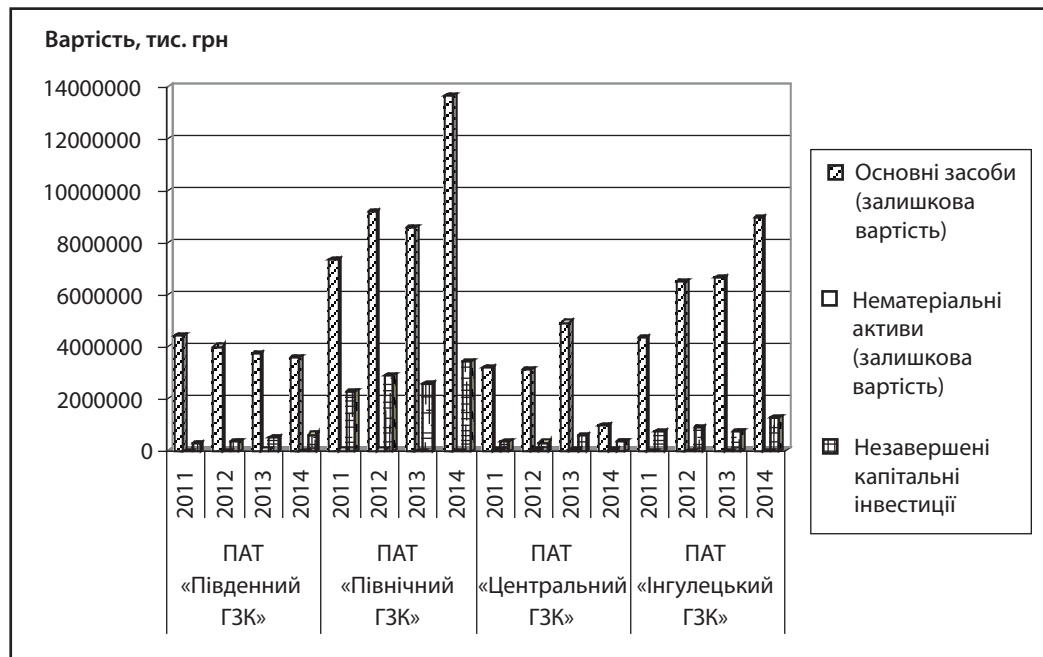

Рис. 4. Динаміка вартості основних засобів, нематеріальних активів та незавершених капітальних інвестицій гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу за 2011–2014 рр., тис. грн

Джерело: складено автором за даними <http://smida.gov.ua/db/> [21]

Таблиця 1

Визначення поняття «основні засоби» для цілей бухгалтерського обліку

Нормативний документ	Визначення
П(С)БО 7 «Основні засоби» [18]	Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік). Об'єкт основних засобів – це: – закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього; – конструктивно відокремлений предмет, призначений для виконання певних самостійних функцій; – відокремлений комплекс конструктивно з'єднаних предметів однакового або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої функції, а комплекс – певну роботу тільки в складі комплексу, а не самостійно; – інший актив, що відповідає визначенню основних засобів, або частина такого активу, що контролюється підприємством
Податковий Кодекс України [20]	Основні засоби – це матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалини, наданих у користування ділянок надр (окрім вартості землі незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), які призначаються платником податку для використання в господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом і очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію складає більш за один рік (або операційного циклу, якщо він довший за рік)
М(С)БО 16 «Основні засоби» [19]	Основні засоби – це матеріальні об'єкти, що їх: а) утримують для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей; б) використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного періоду

НАДХОДЖЕННЯ	ПЕРВІСНА ОЦІНКА						
Придбання (створення з імпортованих комплектуючих) основних засобів у результаті імпортних операцій	За собівартістю. Включає: – купівельну ціну (у т. ч. ввізне мито та безповоротні податки на придбання) за вирахуванням торговельних знижок; – собівартість об'єктів, збудованих власними силами. Оцінка нематеріальних активів при створенні власними силами проводиться в два етапи: дослідження (витрати не включаються до собівартості) та розробки (включаються); – витрати, що безпосередньо пов'язані з приведенням об'єкта у місце та стан, необхідні для його використання у спосіб, визначений керівництвом (виплати працівникам; підготовка будівельного майданчика; доставка та розвантаження; установка та налагодження; гонорари фахівцям; перевірка, чи є актив придатний для функціонування); – первісно оцінені витрати на розробку і демонтаж об'єкта та відновлення майданчика, на якому він розташований, зобов'язання щодо яких виникли під час придбання об'єкта або внаслідок використання об'єкта упродовж певного періоду для цілей інших, ніж виробництво запасів протягом цього періоду. Для обліку та оцінки таких витрат застосовують МСБО 2 «Запаси» та МСБО 37 «Забезпечення. Непередбачені зобов'язання та передбачені активи»; – витрати на сплату відсотків за позиками включаються до собівартості, якщо відповідають умовам, передбаченим МСБО 23 «Витрати на позики». <table><tr><th>Придбання:</th><th colspan="2">Створення:</th></tr><tr><td>Д-т «Розрахунки за ПДВ», «Основні засоби» К-т «Грошові кошти», «Розрахунки з кредиторами»</td><td>Власними силами: Д-т «Основні засоби» К-т «Виробництво», «Готова продукція», «Незавершене будівництво», «Нарахована зарплата»...</td><td>Підрядним способом: Д-т «Розрахунки за ПДВ», «Основні засоби» К-т «Розрахунки з кредиторами»</td></tr></table>	Придбання:	Створення:		Д-т «Розрахунки за ПДВ», «Основні засоби» К-т «Грошові кошти», «Розрахунки з кредиторами»	Власними силами: Д-т «Основні засоби» К-т «Виробництво», «Готова продукція», «Незавершене будівництво», «Нарахована зарплата»...	Підрядним способом: Д-т «Розрахунки за ПДВ», «Основні засоби» К-т «Розрахунки з кредиторами»
Придбання:	Створення:						
Д-т «Розрахунки за ПДВ», «Основні засоби» К-т «Грошові кошти», «Розрахунки з кредиторами»	Власними силами: Д-т «Основні засоби» К-т «Виробництво», «Готова продукція», «Незавершене будівництво», «Нарахована зарплата»...	Підрядним способом: Д-т «Розрахунки за ПДВ», «Основні засоби» К-т «Розрахунки з кредиторами»					
Безоплатно отримані з-за кордону	Справедлива вартість або номінальна вартість плюс усі витрати, прямо пов'язані з приведенням активу в робочий стан. Д-т «Основні засоби» К-т «Субсидії та дотації»						
Обмін на подібний об'єкт за кордоном	Якщо в операції відсутня комерційна сутність, то балансова вартість переданого необоротного активу. Якщо залишкова вартість переданого об'єкта перевищує його справедливую вартість, то вона дорівнюватиме справедливій вартості з включенням різниці до фінансових результатів (витрат) звітного періоду. Д-т «Основні засоби» Д-т «Накопичена амортизація» К-т «Основні засоби» (передані)						
Обмін на неподібний об'єкт за кордоном	Якщо в операції присутня комерційна сутність, то справедлива вартість необоротного активу, збільшена (зменшена) на суму грошових коштів чи їх еквівалентів, що була передана (отримана) під час обміну <table><tr><th>Результатом є збиток:</th><th>Результатом є прибуток:</th></tr><tr><td>Д-т «Продаж ОЗ» К-т «Товари» (передані) Д-т «Основні засоби», «Грошові кошти», «Прибутки та збитки» К-т «Продаж ОЗ»</td><td>Д-т «Продаж ОЗ» К-т «Основні засоби», «Грошові кошти», «Прибутки та збитки» Д-т «Накопичена амортизація», «Основні засоби» К-т «Продаж ОЗ»</td></tr></table>	Результатом є збиток:	Результатом є прибуток:	Д-т «Продаж ОЗ» К-т «Товари» (передані) Д-т «Основні засоби», «Грошові кошти», «Прибутки та збитки» К-т «Продаж ОЗ»	Д-т «Продаж ОЗ» К-т «Основні засоби», «Грошові кошти», «Прибутки та збитки» Д-т «Накопичена амортизація», «Основні засоби» К-т «Продаж ОЗ»		
Результатом є збиток:	Результатом є прибуток:						
Д-т «Продаж ОЗ» К-т «Товари» (передані) Д-т «Основні засоби», «Грошові кошти», «Прибутки та збитки» К-т «Продаж ОЗ»	Д-т «Продаж ОЗ» К-т «Основні засоби», «Грошові кошти», «Прибутки та збитки» Д-т «Накопичена амортизація», «Основні засоби» К-т «Продаж ОЗ»						
Отримані внаслідок об'єднання з підприємствами-нерезидентами	Згідно з МСФЗ «Об'єднання бізнесу» собівартістю необоротних активів є їх справедлива вартість на дату придбання Д-т «Основні засоби», «Гудвіл» К-т «Грошові кошти»						
Поліпшення об'єкта	Повинна існувати вірогідність, що витрати на поліпшення активу дозволять створювати майбутні економічні вигоди, більші за первісно очікувані, та можуть бути надійно оцінені та віднесені на актив. Тобто ці витрати включаються до балансової вартості необоротних активів. Д-т «Накопичена амортизація», «Основні засоби» К-т «Грошові кошти»						

Рис. 5. Облік та оцінка іноземних основних засобів за П(С)БО та МСФЗ

Джерело: складено автором.

безпосередньо пов'язаних з отриманням та доведенням основного засобу до стану, у якому він придатний для використання із запланованою метою, зокрема витрат на транспортування.

Під час імпорту основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємства, шляхом їх придбання за грошові кошти в національній валюті та виготовлення власними силами за допомогою імпортних комплектуючих, а також за допомогою підрядних організацій-нерезидентів, усі витрати, які включають у первинну вартість, збираються на рахунок 15 «Капітальні інвестиції». По дебету рахунку відбивається збільшення витрат на придбання основних засобів, а по кредиту – списання, у дебет рахунку 10 «Основні засоби», що означає введення об'єкта основних засобів інвестиційно-інноваційного призначення в експлуатацію.

При визначенні вартості, вираженої в іноземній валюті, у фінансовому обліку потрібно враховувати вимоги П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів», згідно з яким операції в іноземній валюті під час первісного визнання відображаються у валюті звітності (національній валюті України) шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу на дату здійснення операції (дата визнання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат).

Сума авансу (попередньої оплати) в іноземній валюті, надана іншим особам у рахунок платежів для придбання немонетарних активів (запасів, основних засобів, нематеріальних активів тощо) й отримання робіт і послуг, при включенні до вартості цих активів (робіт, послуг) перераховується у валюту звітності із застосуванням валютного курсу на дату сплати авансу.

На кожну дату балансу:

а) монетарні статті в іноземній валюті відображаються з використанням валютного курсу на кінець дня дати балансу;

б) немонетарні статті, які відображені за історичною собівартістю і зарахування яких до балансу пов'язано з операцією в іноземній валюті, відображаються за валютним курсом на початок дня дати здійснення операції;

в) немонетарні статті за справедливою вартістю в іноземній валюті відображаються за валютним курсом на початок дня дати визначення цієї справедливої вартості.

Визначення курсових різниць за монетарними статтями в іноземній валюті відповідно до П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» проводиться на дату здійснення розрахунків та на дату балансу [18].

Облік позитивних і негативних курсових різниць при придбанні основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємства відображається на субрахунках 744 «Дохід від неопераційної курсової різниці» та 974 «Втрати від неопераційних курсових різниць» відповідно.

Порядок бухгалтерського обліку операцій з імпорту основних засобів інвестиційно-інноваційного призначення представлений в *табл. 2*.

В обліку необхідно чітко відстежувати суми іноземної валюти, перераховані у вигляді авансів, і відокремлювати їх від проведення наступної оплати. Для цього використовується субрахунок 371 «Розрахунки за виданими авансами».

ВИСНОВКИ

Отже, у статті визначено існуючі проблеми і напрямки підвищення достовірності, прозорості та аналітичності спрямованості облікової інформації про імпорту основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств. Відображено методику обліку та оцінки іноземних основних засобів для інвестиційно-інноваційного розвитку національних підприємств за П(С)БО та МСФЗ залежно від способу надходження. Представлений порядок обліку купівлі закордоном основних засобів інвестиційно-інноваційного призначення національним підприємством-імпортером з альтернативними варіантами відображення курсових різниць.

Для правильного ведення бухгалтерського обліку імпорту операцій та отримання достовірної інформації про них рекомендовано використовувати запропоновану методику бухгалтерського обліку імпортованих основних засобів інвестиційно-інноваційного призначення, яка дозволить підвищити достовірність відображення імпорту операцій в обліковій практиці та збільшить прозорість економічної взаємодії між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, оперативно здійснювати контроль за дотриманням законодавства, складанням звітності, забезпеченням усіх користувачів достовірною інформацією.

Проведення подальших наукових досліджень і розробок слід зосередити на вдосконаленні обліку та аналізу операцій, що пов'язані з інвестиційно-інноваційним розвитком підприємств України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бутинець Ф. Ф.** Бухгалтерський управлінський облік : навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець, Л. В. Чижевська, Н. В. Герасимчук. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 448 с.
2. **Геєць В. М.** Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України / В. М. Геєць // Економіка України. – 2014. – № 12 (637). – С. 4–19.
3. **Голов С. Ф.** Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами : [практ. посіб.] / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К. : Лібра, 2004. – 880 с.
4. **Зовнішньоекономічний менеджмент** : навч. посіб. / І. Дахно, Г. Бабіч, В. Барановська [та ін.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 568 с.
5. **Кадурина Л. О.** Облік зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах України: теорія, практика, рекомендації : навч. посіб. / Л. О. Кадурина, М. С. Стрельнікова. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 606 с.
6. **Кузьмінський Ю. А.** Автоматизація оперативного обліку та контролю міжнародних економічних операцій : монографія / Ю. А. Кузьмінський. – К. : КНЕУ, 2001. – 268 с.
7. **Саченко Л. І.** Удосконалення обліку зовнішньоекономічних операцій підприємств України / Л. І. Саченко, О. Л. Зелінська, А. П. Ходико // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. – Севастополь, 2011. – Вип. 116. – С. 185–193.

Облік імпорту основних засобів інвестиційно-інноваційного призначення підприємством-імпортером

№	Дата	Операція	Кореспонденція рахунків		Сума, \$/грн
			Дт	Кт	
1	21.12.14	Перераховано аванс іноземному постачальнику $\$35000 \times 23,9 \text{ грн}/\$ \times 10\% = 83650 \text{ грн}$	371 «Розрахунки за виданими авансами»	312 «Поточні рахунки в іноземній валюті»	$\frac{\$3500}{83650} \text{ грн}$
2	22.01.15	Перераховано митниці мито: $(\$35000 \times 23,6 \text{ грн}/\$) \times 10\% = 82600 \text{ грн}$ та імпортний ПДВ $(826000 \text{ грн} + 82600 \text{ грн}) \times 20\% = 181720 \text{ грн}$	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	264320 грн
3		Враховано транспортні витрати з доставки обладнання до митного кордону України: $\$1200 \times 23,6 = 28320 \text{ грн}$	152 «Придбання (виготовлення) основних засобів»	632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»	28320 грн
4		Враховано транспортні витрати з доставки обладнання в межах України: без урахування ПДВ $(10000 - 1666,7) = 8333,3 \text{ грн}$	152 «Придбання (виготовлення) основних засобів»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	8333,3 грн
5		на суму отриманого податкового кредиту	641 «Розрахунки за податками»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	1666,7 грн
6		Отримано право власності на імпортоване обладнання:			
6.1		на суму авансу (немонетарний об'єкт)	152 «Придбання (виготовлення) основних засобів»	371 «Розрахунки за виданими авансами»	$\frac{\$3500}{83650} \text{ грн}$
6.2		на суму зобов'язань до сплати (монетарний об'єкт): $(\$35000 - \$3500) \times 23,6 \text{ грн}/\$ = 743400 \text{ грн}$	152 «Придбання (виготовлення) основних засобів»	632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»	$\frac{\$31500}{743400} \text{ грн}$
7		Нараховано митні збори та ввізне мито	152 «Придбання (виготовлення) основних засобів»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»	264320 грн
8		Нараховано податкове зобов'язання з ПДВ: $(854320 + 82600 \text{ грн}) \times 20\% = 187384 \text{ грн}$	643 «Податкові зобов'язання»	641 «Розрахунки за податками»	187384 грн
9		Погашено податкове зобов'язання з ПДВ шляхом перерахування митницею ПДВ в бюджет	641 «Розрахунки за податками»	643 «Податкові зобов'язання»	187384 грн
10		Нараховано податковий кредит з ПДВ	641 «Розрахунки за податками»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»	187384 грн
11		Введено обладнання в експлуатацію: $(28320 + 8333,3 + 83650 + 743400 + 264320) = 1128023,3$	10 «Основні засоби»	152 «Придбання (виготовлення) основних засобів»	1128023,3 грн
12	24.01.2015	Сплачено постачальнику $(\$31500 \times 23,4 \text{ грн}/\$) = 740250 \text{ грн}$	632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»	312 «Поточні рахунки в іноземній валюті»	$\frac{\$31500}{740250} \text{ грн}$
13		Визначено позитивну курсову різницю $(1276387,20 - 1278804,60) (740250 - 743400) = -3150 \text{ грн}$	632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»	744 «Дохід від неопераційної курсової різниці»	3150 грн

8. Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України / В. П. Семиноженко, В. М. Геєць. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.

9. Свірко С. В. Державні фінанси України: визначальні вектори, результати та проблеми розвитку / С. В. Свірко, Б. Ю. Кузьмінський // Незалежний аудитор. – 2015. – № 13 (III). – С. 24–31.

10. Сухоруков А. І. Активізація інвестиційно-інноваційної політики у промисловості – стратегічний пріоритет національних економічних інтересів України / А. І. Сухоруков, О. В. Собкевич // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 3 (80). – С. 193–205.

11. Чабаненко Ж. М. Особливості фінансового обліку експортно-імпорتنних операцій / Ж. М. Чабаненко, М. О. Турко // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДА-БА, 2012. – Вип. 58. – С. 261–265.

12. Eccles, R. G. Corporate and integrated Reporting: A Functional Perspective / R. G. Eccles. – Harvard Business School Working Paper. – 2014. – P. 1–21.

13. Kaplan, R. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action / R. Kaplan. – Harvard Business School Press. – 1996. – 710 p.

14. The German Advisory Group with the Ukrainian Government. Аналітична записка. Динаміка імпорту України у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bmw.de>
15. **Friedman, M.** The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits M. Friedman // New York Times Magazine. – 2011. – 650 p.
16. **Shortridge, R. T.** Understanding the changes in accounting thought / Rebecca T. Shortridge, Pamela A. Smith // Research in accounting regulation. – 2009. – P. 11–18.
17. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/959-12/>
18. П(С)БО зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00/>
19. International accounting standart [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.eifrs.lfrs.org/>
20. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2755-17/>
21. Звітність про фінансові результати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/db/>

REFERENCES

- Butynets, F. F., Chyzhevska, L. V., and Herasymchuk, N. V. *Bukhhalterskyi upravlynskyi oblik* [Accounting Management Accounting]. Zhytomyr: ZhITI, 2000.
- Chabanenko, Zh. M., and Turko, M. O. "Osoblyvosti finansovoho obliku eksportno-importnykh operatsii" [Features accounting of export-import operations]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 58 (2012): 261-265.
- Dakhno, I. et al. *Zovnishnyoekonomichnyi menedzhment* [Foreign trade management]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2012.
- Eccles, R. G. "Corporate and integrated Reporting: A Functional Perspective". *Harvard Business School Working Paper* (2014): 1-21.
- Friedman, M. "The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits". *New York Times Magazine* (2011).
- Heiets, V. M. "Instytutsiina obumovlenist innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy" [Institutional conditionality innovative processes in the industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (637) (2014): 4-19.
- Holov, S. F., and Kostiuhenko, V. M. *Bukhhalterskyi oblik ta finansova zvitnist za mizhnarodnymi standartamy* [Accounting and financial reporting by international standards]. Kyiv: Libra, 2004.
- "International accounting standart". <http://www.eifrs.lfrs.org/>
- Kuzminskyi, Yu. A. *Avtomatyzatsiia operatyvnogo obliku ta kontroliu mizhnarodnykh ekonomichnykh operatsii* [Automate records management and control of international economic transactions]. Kyiv: KNEU, 2001.
- Kaplan, R. "The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action". *Harvard Business School Press* (1996).
- Kadurina, L. O., and Strielnikova, M. S. *Oblik zovnishnyoekonomichnoi diialnosti na pidpriemstvakh Ukrainy : teoriia, praktyka, rekomendatsii* [Accounting of foreign economic activity in the Ukraine: theory, practice and recommendations]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.
- [Legal Act of Ukraine] (1991). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/959-12/>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2755-17/>
- "P(S)BO zi zminamy i dopovnenniamy" [P(S) with amendments]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00/>
- Svirko, S. V., and Kuzminskyi, B. Yu. "Derzhavni finansy Ukrainy: vyznachalni vektory, rezultaty ta problemy rozvytku"

[Public finance of Ukraine: defining vectors results and development problems]. *Nezalezhnyi audytor*, no. 13 (3) (2015): 24-31.

Shortridge, R. T., and Smith, P. A. "Understanding The changes in accounting thought". *Research in accounting regulation* (2009): 11-18.

Sachenok, L. I., Zelinska, O. L., and Khodyko, A. P. "Udoskonalennia obliku zovnishnyoekonomichnykh operatsii pidpriemstv Ukrainy" [Improving foreign operations accounting enterprises of Ukraine]. *Visnyk SevNTU*, no. 116 (2011): 185-193.

Semynozhenko, V. P., and Heiets, V. M. *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative prospects of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.

Sukhorukov, A. I., and Sobkevych, O. V. "Aktyvizatsiia investytsiino-innovatsiinoi polityky u promyslovosti – stratehichniy priorytet natsionalnykh ekonomichnykh interesiv Ukrainy" [Enhancing investment and innovation policy in industry – a strategic priority of national economic interests of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 3 (80) (2015): 193-205.

"The German Advisory Group with the Ukrainian Government. Analitichna zapyska. Dynamika importu Ukrainy u 2014 rotsi" [The German Advisory Group with the Ukrainian Government. Policy Brief. Dynamics of imports of Ukraine in 2014]. <http://www.bmw.de>

"Zvitnist pro finansovi rezultaty" [Reporting financial results]. <http://smida.gov.ua/db/>

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ОПЛАТИ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

© 2016 МАЙСТЕР Л. А.

УДК 657

Майстер Л. А. Особливості та проблемні аспекти законодавчого регулювання обліку оплати праці персоналу підприємств

Метою статті є дослідження теоретичних положень та прикладних аспектів комплексу чинників та сучасних проблем законодавчого регулювання обліку оплати праці персоналу підприємств. Висвітлено сутність та значення таких економічних категорій, як: «мінімальна заробітна плата», «прожитковий мінімум» та «єдиний соціальний внесок». Охарактеризовано та наведено нормативний порядок формування розміру мінімальної заробітної плати персоналу з метою оцінки забезпечення соціальних стандартів. Розглянуто порядок проведення індексації заробітної плати та особливості нарахування єдиного соціального внеску на фонд оплати праці працівників підприємства з урахуванням нових змін у чинному законодавстві. Виявлено невідповідність між зростанням рівня інфляції та підвищенням мінімальної заробітної плати, що вимагає термінового розгляду та вирішення на законодавчому рівні. Досліджено нормативно-правове регулювання обліку оплати праці персоналу в частині впливу зміни рівня мінімальної заробітної плати на виплати працівникам. Встановлено види відповідальності керівників підприємств за правопорушення трудового законодавства, що забезпечить контроль та неухильне дотримання розрахунків із працівниками та державою в повному обсязі.

Ключові слова: оплата праці, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, єдиний соціальний внесок, індексація

Бібл.: 11.

Майстер Людмила Анатоліївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри бухгалтерського обліку, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)

E-mail: Lyudmila_maister@mail.ru

УДК 657

UDC 657

Майстер Л. А. Особенности и проблемные аспекты законодательного регулирования учета оплаты труда персонала предприятий
Целью статьи является исследование теоретических положений и прикладных аспектов комплекса факторов и современных проблем законодательного регулирования учёта оплаты труда персонала предприятий. Отражена сущность и значение таких экономических категорий, как: «минимальная заработная плата», «прожиточный минимум» и «единый социальный взнос». Охарактеризован и приведен нормативный порядок формирования размера минимальной заработной платы персонала с целью оценки обеспечения социальных стандартов. Рассмотрен порядок проведения индексации заработной платы и особенности начисления единого социального взноса на фонд оплаты труда работников предприятия с учётом новых изменений в действующем законодательстве. Выявлена проблема несоответствия между ростом уровня инфляции и повышением минимальной заработной платы, которая требует срочного рассмотрения и решения на законодательном уровне. Исследовано нормативно-правовое регулирование учёта оплаты труда персонала в части влияния изменения уровня минимальной заработной платы на выплаты работникам. Установлены виды ответственности руководителей предприятий за правонарушение трудового законодательства, что обеспечит контроль и неуклонное соблюдение расчётов с работниками и государством в полном объёме.

Ключевые слова: оплата труда, минимальная заработная плата, прожиточный минимум, единый социальный взнос, индексация.

Библ.: 11.

Майстер Людмила Анатольевна – кандидат экономических наук, асистент кафедры бухгалтерского учета, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (ул. Соборная, 87, Винница, 21050, Украина)
E-mail: Lyudmila_maister@mail.ru

Maister L. A. Particularities and Problematic Aspects of the Legislative Regulation of Accounting the Enterprises' Staff Remuneration

The article is aimed to study the theoretical foundations and applied aspects of the complex of factors and contemporary issues as to legislative regulation of accounting of the enterprises' staff remuneration. Both essence and meaning of the economic categories of «minimum wage», «subsistence minimum» and «single social tax» have been reflected. The normative order of establishing the staff minimum wage has been characterized and provided to assess the provision of social standards. The order of wages indexation, along with peculiarities of charging single social tax to the wages fund for enterprise's workers, taking into account new developments in the existing legislation, has been considered. The problem of inconsistency between the growth of inflation level and increases in the minimum wage has been identified, which requires urgent consideration and decision at the legislative level. The legal regulation of accounting the staff remuneration has been examined in the part of impact of changes in the minimum wage level on the paying up employees. Types of liability of directors of enterprises for violation of labor laws have been determined, which will ensure control and continuous compliance of settlements with staff and with the State in full.

Keywords: wages, minimum wage, subsistence minimum, single social tax, indexing.

Bibl.: 11.

Maister Liudmyla A. – PhD (Economics), Assistant of the Department of Accounting, Vinnitsa Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (87 Soborna Str., Vinnytsya, 21050, Ukraine)
E-mail: Lyudmila_maister@mail.ru

Актуальним питанням з обліку оплати праці персоналу підприємств є встановлення нових розмірів мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму у 2016 р., зокрема, збільшення яких відбудеться з 1 травня поточного року. Зазначені зміни впливатимуть на суми зобов'язань з нарахування єдиного соціального внеску. Стосовно ЄСВ, слід відзначити особливості визначення розмірів нарахування та сплати ЄСВ з фонду оплати праці працівників підприємства, а також важли-

вим є врахування заробітної плати працівників у разі її розміру менше за мінімальний.

Метою написання статті є висвітлення теоретичних положень та прикладних аспектів комплексу чинників та сучасних проблем законодавчого регулювання обліку оплати праці персоналу підприємств, розв'язання проблем з окресленого кола питань.

Для досягнення визначеної мети доцільним є дослідження поглядів та підходів вчених до проблем вста-

новлення розміру мінімальної заробітної плати як форми забезпечення соціальних стандартів, висвітлених у наукових публікаціях. У багатьох наукових школах, а також серед економістів та бухгалтерів-практиків доволі дискусійними питаннями з безлічі різнобічних аспектів є проблематика оплати праці персоналу, зокрема, вплив розміру мінімальної заробітної плати на нарахування заробітної плати працівникам, процес індексації зарплати, нарахування лікарняних і декретних виплат, а також єдиного соціального внеску. Зазначені питання досліджували такі вчені, як: С. В. Березюк, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, О. С. Колесов, В. М. Нижник, В. В. Сопко, Н. М. Ткаченко, Науково-дослідний інститут праці та зайнятості населення. Однак ще досі проблеми подальшого регулювання оплати праці персоналу не втратили актуальності та потребують нагального кваліфікованого підходу до їх вирішення.

У статті 3 «Мінімальна заробітна плата» Закону України «Про оплату праці» визначено, що «мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт)». Разом з тим, цією ж статтею доповнено: «до мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати» [1].

Із означеного слідує, що працівнику без кваліфікаційних вимог щодо рівня освіти, стажу роботи тощо, тільки при відпрацьованій ним повній нормі робочого часу, може бути нарахована заробітна плата в розмірі мінімальної.

Питання встановлення та зміни ставок мінімальної заробітної плати потребує уваги та постійного розгляду з боку українських законодавців. Розмір мінімальної заробітної плати визначається, встановлюється та переглядається відповідно до Закону України «Про оплату праці» з урахуванням потреб працівників та їх сімей, вартісної величини достатнього для забезпечення нормального функціонування організму працездатної людини, збереження її здоров'я, набору продуктів харчування, мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості, а також загального рівня середньої заробітної плати, продуктивності праці та рівня зайнятості [1].

З точки зору Конвенції Міжнародної організації праці № 131 необхідність визначення розміру мінімальної заробітної плати є структурною складовою соціальної політики, яка спрямована на боротьбу з бідністю та забезпечення задоволення потреб усіх працівників та їх сімей.

На думку С. В. Березюка та О. С. Колесова, «рівень мінімальної заробітної плати має розглядатися як нижня межа, яка б гарантувала задоволення основних життєвих потреб працівника і членів його сім'ї. Відповідно до міжнародних стандартів, мінімальна заробітна плата має бути встановлена з урахуванням інтересів працівників, а також – з урахуванням інтересів економічного розвитку країни. Сьогодні у світі сформувалися два підходи

до визначення мінімальної заробітної плати. Перший ґрунтується на мінімальних потребах, які треба задовольняти для збереження життя (так званий споживчий кошик життєво важливих товарів і послуг у вартісному вираженні). У цьому випадку мінімальна зарплата дорівнює прожитковому мінімуму. Саме такий підхід практикують в Україні» [2].

Відповідно, із зазначеного вище слідує, що мінімальна заробітна плата не може мати нижчого рівня, ніж розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, оскільки вона є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності.

Законодавчо визначено, що розмір мінімальної заробітної плати встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше одного разу на рік у Законі про Державний бюджет України.

Зміни розміру мінімальної заробітної плати іншими законами України та нормативно-правовими актами є чинними виключно після внесення змін до закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» на період з 01.05.2016 р. до 30.11.2016 р. прожитковий мінімум та мінімальна зарплата будуть встановлені у таких розмірах:

- ✦ розмір мінімальної зарплати – 1450 грн., розмір погодинної мінімальної заробітної плати – 8,69 грн;
- ✦ розмір прожиткового мінімуму для:
 - працездатних осіб – 1450 грн;
 - осіб, які втратили працездатність – 1130 грн;
 - дітей віком до 6 років – 1228 грн;
 - дітей віком від 6 до 18 років – 1531 грн [3].

Отже, зміни, пов'язані зі зростанням соціальних стандартів в Україні, з 01.05.2016 р. вплинуть, перш за все, на нарахування заробітної плати персоналу.

Тому, за умови, якщо розмір окладів згідно штатного розпису на підприємстві встановлено на рівні мінімальної зарплати, з 01.05.2016 р. слід провести підвищення розмірів таких окладів з 1378 грн до 1450 грн. Важливо мати на увазі, що за недотримання підприємствами-роботодавцями мінімально встановлених розмірів заробітної плати (мінімальних державних гарантій в оплаті праці до юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю) їх може бути притягнуто до відповідальності відповідно до Кодексу законів про працю України, тобто застосування штрафу в десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення, що станом на 01 квітня 2016 року складає 13780,00 грн.

Окрім того, за виплату заробітної плати не в повному обсязі до підприємств-роботодавців також може бути застосована й адміністративна відповідальність на підставі Кодексу України про адміністративні правопорушення у розмірі від 510 до 1700 грн [3].

Види відповідальності за порушення трудового законодавства та оплати праці контролює Управління Держпраці у відповідності до норм Кодексу законів про працю України [4] та безлічі законів України, постанов Кабінету Міністрів України, серед яких актуальними є:

- ✦ порядок проведення індексації грошових доходів населення в разі їх підвищення;
- ✦ порядок проведення розрахунку в разі звільнення працівника з ініціативи власника;
- ✦ порядок проведення розрахунку в разі звільнення з роботи за ініціативою працівника в період декретної відпустки;
- ✦ порядок надання різних видів відпусток працівникам;
- ✦ порядок розрахунку компенсації днів невикористаної відпустки;
- ✦ порядок працевлаштування працівників-інвалідів;
- ✦ порядок трудових відносин, пов'язаних з внутрішнім переміщенням, сумісництвом та суміщенням посад працівників;
- ✦ порядок проведення розрахунку в разі встановлення працівнику випробування при прийнятті на роботу з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається;
- ✦ особливості складання посадових інструкцій для працівників відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників;
- ✦ порядок ведення трудових книжок (наприкінці 2015 р. Кабінетом Міністрів України запропоновано скасувати трудові книжки з 01.07.2016 р. Однак, у січні 2016 р. робочою групою по Трудовому кодексу України було вирішено залишити трудові книжки);
- ✦ інші.

Крім того, як було зазначено вище, зростанню мінімальної заробітної плати персоналу підприємства слідує процес індексації зарплати.

Міністерством соціальної політики України визначено, що у процесі індексації заробітної плати у 2016 р. слід керуватися Законом України «Про індексацію» і Порядком № 1078, відповідно до якого індексації підлягають грошові доходи населення в межах прожиткового мінімуму, встановленого для відповідних соціальних груп населення, що не мають разового характеру. До індексованих доходів належить оплата праці працівників установ, організацій, що включає оплату праці за виконану роботу відповідно до тарифних розцінок (окладів), доплати, надбавки, премії, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені законодавством, а також інші компенсаційні виплати, що мають постійний характер [5].

Однак, слід зауважити, що проведення індексації здійснюється в межах фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів, бюджету Пенсійного фонду України та бюджетів інших фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування на відповідний рік.

Право на проведення індексації заробітної плати настає, коли індекс споживчих цін (ІСЦ) перевищить

поріг індексації, встановлений із січня 2016 р. у розмірі 103 %. Особливістю, яку необхідно враховувати, є те, що індексації підлягає заробітна плата працівників у межах прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб. Частина заробітної плати, яка перевищує прожитковий мінімум, індексації не підлягає.

У зв'язку з цим, з 01.05.2016 р. індексація зарплати повинна розраховуватись шляхом множення визначеного коефіцієнта залежно від «базового» місяця проведення індексації на прожитковий мінімум для працездатних осіб у розмірі 1450 грн.

Наступним, не менш важливим, елементом виплат працівникам на підприємстві, є нарахування лікарняних та декретних, зокрема, у випадках, коли такі виплати потрібно нараховувати на рівні нового розміру мінімальної зарплати. Практичні аспекти відображення в обліку нарахування сум лікарняних та декретних працівникам підприємства визначені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» із урахуванням внесених змін від 25.12.2015 р. [6].

Також зазначимо, що вагомим змін набув єдиний соціальний внесок.

І. В. Ткаченко стверджує, що «... на суму страхових внесків прямий вплив має фонд оплати праці, що характеризується рівнем реальної (яка підлягає оподаткуванню) заробітної плати працюючого населення» [7]. Вченою було визначено ряд факторів, зокрема, нормативно-правові, соціально-демографічні та економічні, та класифіковано їх за трьома рівнями впливу на нарахування сум ЄСВ до бюджету. Однак, починаючи з 2016 р., Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» [8] внесено зміни до Закону «Про ЄСВ» [9], які набули чинності 01.01.2015 р. Зокрема, було підвищено розмір деяких штрафів, введено нові правила нарахування ЄСВ для роботодавців, підприємців. Крім того, визначено норми щодо зниження ставок ЄСВ, які мають на меті легалізувати фонд оплати праці підприємств. Зазначені зміни були анонсованими заздалегідь та стали, мабуть, найбільш очікуваною статтею податкової реформи.

В. Волковинська, науковий співробітник Пенсійного фонду України, у своїй праці дискутувала навколо ставки ЄСВ, розглядаючи її як податкову реформу на стадії розробки, зазначивши, що: «нововведення даного закону перш за все стосуються регуляції діяльності бізнесу, а саме – створення умов для його розвитку та легалізації трудової діяльності у його межах» [10], а «...зміни в нарахуванні ЄСВ на фонд оплати праці спрямовані, передусім, на стимулювання щодо виведення заробітних плат із «тіні». Дійсно, чим більшою була різниця між офіційною мінімальною зарплатою та реальними виплатами працівникам «у конвертах», тим вигідніше для підприємництва легалізувати ці виплати» [10]. Поряд із цим, компроміс стосується і штрафів, що можуть накладатись на підприємства через «тіньову» зарплату.

Керівники-практики впевнені, а експерти наголошують на тому, що дійсно необхідно знижувати ставку ЄСВ. Це саме той механізм, який надасть можливість підприємствам виплачувати так звану «білу» зарплатню персоналу, а, окрім того, мотивуватиме їх до цього. Тим більше, що законом також підвищується відповідальність роботодавця за порушення трудового законодавства, а саме – встановлюється штраф за виплату зарплати без нарахування та сплати ЄСВ у 30-кратному розмірі мінімальної зарплати.

Усі означені дискусії все ж не були марними. До пропозицій керівників підприємств, підприємців та експертів уряд дослухався: було прийняте рішення про продовження роботи над змінами до Закону України «Про ЄСВ», які затверджені як вироблений компромісний механізм легалізації виплати заробітної плати персоналу та сплати сум ЄСВ. Так, з 01.01.2016 р. ставка для нарахування ЄСВ становить 22% до визначеної бази нарахування.

Разом з тим, Законом України «Про єдиний соціальний внесок» встановлено порядок нарахування ЄСВ, за умови, якщо база його нарахування не перевищує розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на місяць, за який отримано дохід.

У такому випадку сума ЄСВ розраховується як добуток розміру мінімальної зарплати, встановленої законом на місяць, за який отримано дохід (прибуток), та ставки ЄСВ (22%).

Відповідно, з 01.05.2016 р. розмір мінімального страхового внеску становитиме 319,00 грн із розрахунку (1450 грн × 22%).

До того, ж слід додати, що зміниться й максимальна величина доходу, на яку потрібно нарахувати ЄСВ. Оскільки з 01.01.2016 р. вона становить 25 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на місяць нарахування доходу, відповідно з 01.05.2016 р. вона дорівнюватиме 36 250 грн (1450 грн × 25).

Із зазначеного вище слідує, що, відповідно, збільшиться максимальний розмір нарахування ЄСВ. З 01.05.2016 р. він становитиме 7975 грн (36 250 грн × 22%) або 3048,63 грн (36 250 грн × 8,41%) при нарахуванні ЄСВ на зарплату працівника-інваліда.

Тому, враховуючи законодавчо встановлене підвищення мінімальної заробітної плати протягом року у визначені терміни, слід враховувати особливості нарахування суми інших виплат працівникам, які, відповідно, пропорційно до зростання мінімальної заробітної плати змінюються.

Однак, незважаючи на зростання соціальних стандартів населення, залишаються незмінними такі показники, які обчислюються на основі розміру мінімальної зарплати, встановленої на 1 січня звітного року, серед яких:

- ✦ граничний розмір добових;
- ✦ сума податкової соціальної пільги;
- ✦ граничний розмір доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу (ПСП) [11].

Кабінет міністрів України планує профінансувати та компенсувати видатки державного бюджету у зв'язку з рішенням підвищити соціальні стандарти в поточному

році на 16% замість запланованих 12%, головним чином, за рахунок збільшення податкових надходжень від державної газодобувної компанії «Укргазвидобування».

Наразі передбачено збільшення соціальних стандартів з 1 грудня 2016 р. на 10%, замість 6%, як планувалося раніше. Отже, у перспективі соціальні стандарти у 2016 р. зростуть на 6% з 1 травня і на 10% з 1 грудня, що в сумі становитиме 16% замість запланованих 12%.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновок, що, враховуючи вимоги чинного законодавства України у 2016 році, пов'язані з підвищенням рівнів соціальних стандартів, нові розміри мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму впливатимуть на нарахування заробітної плати, індексацію заробітної плати, нарахування лікарняних та декретних, а також на нові розміри єдиного соціального внеску. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР (зі змінами та доповненнями). Остання редакція від 26.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/108/95-vr>
2. Березюк С. В. Особливості формування соціальних стандартів у контексті споживчих витрат в Україні / С. В. Березюк, О. С. Колесов // Бізнес Інформ. – 2016. – № 2. – С. 241–247.
3. Закон України «Про державний бюджет України на 2016 рік» від 25.12.2015 р. № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/928-19>
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII (зі змінами і доповненнями) (Закон від 28.01.2016 р. № 955-VIII /955-19). Остання редакція від 24.02.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docs.dtkk.ua/ua/doc/1011.23.0>
5. Про затвердження «Порядку проведення індексації грошових доходів населення» від 17.07.2003 р. № 1078 (зі змінами Постанов Кабінету Міністрів від 11.02.2016 р. № 77) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-p>
6. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105-XIV (зі змінами та доповненнями) (Закон від 25.12.2015 р. № 922-VIII /922-19). Остання редакція від 01.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
7. Ткаченко І. В. Систематизація чинників впливу на складові доходної частини Пенсійного фонду України / І. В. Ткаченко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 3. – С. 327–331.
8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28.12.2014 р. № 77-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/77-19>
9. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>
10. Волковинська В. Дискусії навколо ставки ЄСВ: податкова реформа на стадії розробки [Електронний ресурс] / В. Волковинська / Центр досліджень соціального комунікацій CIA3 НЮБ ПФУ. – Режим доступу : http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=830:diskusiji-navkolo-stavki-esv-2&catid=111&Itemid=442
11. «Податковий Кодекс України» від 02.12.2010 р. №2755-VI (зі змінами і доповненнями). Остання редакція від 24.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

REFERENCES

Bereziuk, S., and Kolesov, O. "Osoblyvosti formuvannia sotsialnykh standartiv u konteksti spozhyvchykh vytrat v Ukraini" [Features of the formation of social standards in the context of consumer spending in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 2 (2016): 241-247.

[Legal Act of Ukraine] (1995). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

[Legal Act of Ukraine] (1971). <https://docs.dtkr.ua/doc/1011.23.0>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-п>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/77-19>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Tkachenko, I.V. "Systematyzatsiia chynnykiv vplyvu na skladovi dokhodnoi chastyny Pensiinoho fondu Ukrainy" [Systematics factors influencing the components of the revenue of the Pension Fund of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 3 (2013): 327-331.

Volkovynska, V. "Dyskusii navkolo stavky YeSV: podatkovna reforma na stadii rozrobky" [Discussions around Single Contribution rate: tax reform under development]. http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=829:diskusii-navkolo-stavki-esv&catid=8&Itemid=350

УДК 657

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

© 2016 КОРОЛЮК Н. М., ЛОЗИНСЬКИЙ Д. Л.

УДК 657

Королук Н. М., Лозинський Д. Л. Роль організації та інформаційного забезпечення управлінського обліку на підприємстві: реалії та перспективи

Метою статті є виявлення ролі організації управлінського обліку в сучасних умовах, а також визначення вимог до інформаційного забезпечення для прийняття ефективних управлінських рішень. Розглянуто сутність та значення управлінського обліку, міжнародний досвід його формування, проблеми щодо його організації на підприємствах різних галузей в Україні. На основі досліджень запропоновано ряд напрямів, що сприятимуть вдосконаленню організаційно-методичного забезпечення управлінського обліку, зокрема: 1) розмежування фінансового та управлінського обліку; 2) вдосконалення методичного інструментарію управлінського обліку та розвиток управлінського аналізу; 3) першочергове врахування специфіки діяльності підприємств та галузей; 4) інтегрування управлінського обліку в систему стратегічного менеджменту; 5) виокремлення посади бухгалтера-аналітика з урахуванням його статусу, підготовка відповідних фахівців навчальними закладами.

Ключові слова: управлінський облік, організація управлінського обліку, інформаційне забезпечення, стратегічний менеджмент.

Табл.: 1. **Бібл.:** 12.

Королук Наталя Михайлівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу, Буковинський державний фінансово-економічний університет (вул. Манфреда Штерна, 1, Чернівці, 58000, Україна)

E-mail: nata_korolyuk@ukr.net

Лозинський Дмитро Леонідович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет (вул. Черняхівського, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: dima2005ua@ukr.net

УДК 657

UDC 657

Королук Н. М., Лозинський Д. Л. Роль организации и информационного обеспечения управленческого учета на предприятии: реалии и перспективы
Целью статьи является выявление роли организации управленческого учета в современных условиях, а также определение требований к информационному обеспечению для принятия эффективных управленческих решений. Рассмотрены сущность и значение управленческого учета, международный опыт его формирования, проблемы его организации на предприятиях различных отраслей в Украине. На основе исследований предложен ряд направлений, способствующих совершенствованию организационно-методического обеспечения управленческого учета, в частности: 1) разграничение финансового и управленческого учета; 2) совершенствование методического инструментария управленческого учета и развитие управленческого анализа; 3) учет специфики деятельности предприятий и отрасли; 4) интегрирование управленческого учета в систему стратегического менеджмента; 5) выделение должности бухгалтера-аналитика с учетом его статуса, подготовка соответствующих специалистов учебными заведениями.

Ключевые слова: управленческий учет, организация управленческого учета, информационное обеспечение, стратегический менеджмент.

Табл.: 1. **Библ.:** 12.

Королук Наталья Михайловна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры учета, аудита и экономического анализа, Буковинский государственный финансово-экономический университет (ул. Манфреда Штерна, 1, Черновцы, 58000, Украина)

E-mail: nata_korolyuk@ukr.net

Лозинский Дмитрий Леонидович – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Житомирский государственный технологический университет (ул. Черняховского, 103, Житомир, 10005, Украина)

E-mail: dima2005ua@ukr.net

Koroliuk N. M., Lozynskiy D. L. The Role of Organization and Informational Provision of Managerial Accounting at Enterprise: Realities and Prospects

The article is aimed at identifying the role of organization of managerial accounting in the current conditions, as well as defining requirements for informational management, directed towards the effective managerial decisions. The article considers the essence and meaning of managerial accounting, international experience of its establishment, problems of its organization in the enterprises of different industry sectors in Ukraine. On the basis of researches, a number of directions, contributing to improvement of the organizational-methodical provision of managerial accounting has been proposed, in particular: 1) distinction between the financial and the managerial accounting; 2) improvement of methodical instrumentarium of managerial accounting and development of managerial analysis; 3) accounting the specificity of activity of both the enterprises and the industry sector; 4) integration of managerial accounting in one strategic management system; 5) selecting an accountant-analyst with consideration of his status, training of related specialists by educational institutions.

Keywords: managerial accounting, organization of managerial accounting, informational provision, strategic management.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Koroliuk Natalia M. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Accounting, Audit and Economic Analysis, Bukovina State Finance and Economics University (1 Manfreda Shterna Str., Chernivtsi, 58000, Ukraine)

E-mail: nata_korolyuk@ukr.net

Lozynskiy Dmytro L. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Zhytomyr State Technological University (103 Chernyakhovskogo Str., Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: dima2005ua@ukr.net

REFERENCES

Bereziuk, S., and Kolesov, O. "Osoblyvosti formuvannia sotsialnykh standartiv u konteksti spozhyvchykh vytrat v Ukraini" [Features of the formation of social standards in the context of consumer spending in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 2 (2016): 241-247.

[Legal Act of Ukraine] (1995). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

[Legal Act of Ukraine] (1971). <https://docs.dtkr.ua/doc/1011.23.0>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-п>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/77-19>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Tkachenko, I.V. "Systematyzatsiia chynnykiv vplyvu na skladovi dokhodnoi chastyny Pensiinoho fondu Ukrainy" [Systematics factors influencing the components of the revenue of the Pension Fund of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 3 (2013): 327-331.

Volkovynska, V. "Dyskusii navkolo stavky YesV: podatкова reforma na stadii rozrobky" [Discussions around Single Contribution rate: tax reform under development]. http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=829:diskusii-navkolo-stavki-esv&catid=8&Itemid=350

УДК 657

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

© 2016 КОРОЛЮК Н. М., ЛОЗИНСЬКИЙ Д. Л.

УДК 657

Королук Н. М., Лозинський Д. Л. Роль організації та інформаційного забезпечення управлінського обліку на підприємстві: реалії та перспективи

Метою статті є виявлення ролі організації управлінського обліку в сучасних умовах, а також визначення вимог до інформаційного забезпечення для прийняття ефективних управлінських рішень. Розглянуто сутність та значення управлінського обліку, міжнародний досвід його формування, проблеми щодо його організації на підприємствах різних галузей в Україні. На основі досліджень запропоновано ряд напрямів, що сприятимуть вдосконаленню організаційно-методичного забезпечення управлінського обліку, зокрема: 1) розмежування фінансового та управлінського обліку; 2) вдосконалення методичного інструментарію управлінського обліку та розвиток управлінського аналізу; 3) першочергове врахування специфіки діяльності підприємств та галузей; 4) інтегрування управлінського обліку в систему стратегічного менеджменту; 5) виокремлення посади бухгалтера-аналітика з урахуванням його статусу, підготовка відповідних фахівців навчальними закладами.

Ключові слова: управлінський облік, організація управлінського обліку, інформаційне забезпечення, стратегічний менеджмент.

Табл.: 1. **Бібл.:** 12.

Королук Наталя Михайлівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу, Буковинський державний фінансово-економічний університет (вул. Манфреда Штерна, 1, Чернівці, 58000, Україна)

E-mail: nata_korolyuk@ukr.net

Лозинський Дмитро Леонідович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет (вул. Черняхівського, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: dima2005ua@ukr.net

УДК 657

UDC 657

Королук Н. М., Лозинський Д. Л. Роль организации и информационного обеспечения управленческого учета на предприятии: реалии и перспективы
Целью статьи является выявление роли организации управленческого учета в современных условиях, а также определение требований к информационному обеспечению для принятия эффективных управленческих решений. Рассмотрены сущность и значение управленческого учета, международный опыт его формирования, проблемы его организации на предприятиях различных отраслей в Украине. На основе исследований предложен ряд направлений, способствующих совершенствованию организационно-методического обеспечения управленческого учета, в частности: 1) разграничение финансового и управленческого учета; 2) совершенствование методического инструментария управленческого учета и развитие управленческого анализа; 3) учет специфики деятельности предприятий и отрасли; 4) интегрирование управленческого учета в систему стратегического менеджмента; 5) выделение должности бухгалтера-аналитика с учетом его статуса, подготовка соответствующих специалистов учебными заведениями.

Ключевые слова: управленческий учет, организация управленческого учета, информационное обеспечение, стратегический менеджмент.

Табл.: 1. **Библ.:** 12.

Королук Наталья Михайловна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры учета, аудита и экономического анализа, Буковинский государственный финансово-экономический университет (ул. Манфреда Штерна, 1, Черновцы, 58000, Украина)

E-mail: nata_korolyuk@ukr.net

Лозинский Дмитрий Леонидович – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Житомирский государственный технологический университет (ул. Черняховского, 103, Житомир, 10005, Украина)

E-mail: dima2005ua@ukr.net

Koroliuk N. M., Lozynskiy D. L. The Role of Organization and Informational Provision of Managerial Accounting at Enterprise: Realities and Prospects

The article is aimed at identifying the role of organization of managerial accounting in the current conditions, as well as defining requirements for informational management, directed towards the effective managerial decisions. The article considers the essence and meaning of managerial accounting, international experience of its establishment, problems of its organization in the enterprises of different industry sectors in Ukraine. On the basis of researches, a number of directions, contributing to improvement of the organizational-methodical provision of managerial accounting has been proposed, in particular: 1) distinction between the financial and the managerial accounting; 2) improvement of methodical instrumentarium of managerial accounting and development of managerial analysis; 3) accounting the specificity of activity of both the enterprises and the industry sector; 4) integration of managerial accounting in one strategic management system; 5) selecting an accountant-analyst with consideration of his status, training of related specialists by educational institutions.

Keywords: managerial accounting, organization of managerial accounting, informational provision, strategic management.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Koroliuk Natalia M. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Accounting, Audit and Economic Analysis, Bukovina State Finance and Economics University (1 Manfreda Shterna Str., Chernivtsi, 58000, Ukraine)

E-mail: nata_korolyuk@ukr.net

Lozynskiy Dmytro L. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Zhytomyr State Technological University (103 Chernyakhovskogo Str., Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: dima2005ua@ukr.net

Уринковий постіндустріальній економіці управлінський облік є основним джерелом інформації, що актуалізує необхідність його належної організації та інформаційного забезпечення на підприємстві. Управлінський облік розширює фінансовий облік, є інструментом комунікації між виробництвом та управлінням, а саме – надає інформацію для менеджерів вищої ланки, відповідальних за досягнення цілей, для вирішення внутрішніх проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності діяльності та оптимізації використання ресурсів.

Важливість організації управлінського обліку на підприємстві зумовлена інформацією, яку він систематизує для керівництва, а також міжнародним досвідом. За оцінками фахівців, у розвинених країнах підприємства та установи 90 % робочого часу й ресурсів у сфері бухгалтерського обліку витрачають на постановку та ведення управлінського обліку, а на вітчизняних підприємствах це співвідношення виглядає з точністю до навпаки [1, с. 26]. Існуюча конкуренція, бажання підприємств виходу на міжнародний ринок зумовляють необхідність якісного управління, а отже, і організації управлінського обліку як інформаційного джерела, що в сучасних умовах набуває першочергового значення.

Актуальні питання організації та інформаційного забезпечення управлінського обліку досліджувалися багатьма вченими. Історичний аспект та етапи становлення управлінського обліку розглянуто на основі досліджень М. Скрипник, Н. Скрипник [9].

Проблеми впровадження управлінського обліку на підприємствах розглядалися в працях А. М. Яременко [11]. Аспекти автоматизації управлінського обліку вивчали С. А. Яремко та А. О. Лукіна [12]. Фактори впливу на побудову бухгалтерського обліку в умовах вартісно-орієнтованого управління досліджувала О. А. Лаговська [6].

Особливості організації управлінського обліку виробництва біопалива вивчали Н. А. Правдюк та Я. П. Іщенко [8], управлінський облік на підприємствах АПК розглядали Н. В. Бондарчук [1], В. В. Вольська, М. Б. Камінська [3], оцінку управлінських рішень щодо формування витрат на виробництво продукції рослинництва досліджували Б. П. Дмитрук, Н. М. Светлова [4]. Аспекти ціноутворення на підприємствах ресторанного господарства України вивчали О. О. Волинець та В. С. Марценюк [2]. Проблеми та перспективи розвитку управлінського обліку розглядали П. О. Куцик [5], М. З. Матвійчук [7], В. Р. Шевчук [10].

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі організації та інформаційного забезпечення управлінського обліку на підприємствах різних галузей в існуючих реаліях національної економіки з урахуванням сучасних досягнень теорії та практики для прийняття ефективних управлінських рішень.

Українські підприємства в сучасних умовах мають можливість самостійно створювати та розвивати виробничі програми, напрями інвестиційної діяльності, екологічного та соціального розвитку, що підкреслює надважливу роль управлінських рішень. Управлінський облік та його важливість для топ-менеджменту зумовлена даними, що він формує, а також можливістю контро-

лю та аналізу, стратегічного та тактичного управління, систематизації інформації на запит управління. Крім того, в управлінському обліку підприємство самостійно обирає методи обліку витрат, калькулювання, доходи та результати діяльності.

Традиційно факторами впливу на управлінський облік вважаються посилення конкуренції на зовнішньому та внутрішньому ринках, автоматизація процесів як на виробництві, так і обліково-аналітичних робіт, зокрема спеціальні програмні продукти надають можливість отримувати як облікову інформацію, так і здійснювати планування і моделювання економічних ситуацій в майбутньому, що уможливить управління собівартістю продукції. Такі можливості свідчать про перспективність розвитку управлінського обліку та необхідність його ведення на підприємстві. При цьому С. А. Яремко та А. О. Лукіна наголошують, що автоматизація облікового процесу та внутрішнього контролю не є просто заміною комп'ютером працівників бухгалтерії та служби внутрішнього контролю, а є істотною підтримкою їх роботи, також полегшує управління підприємством, оскільки забезпечує ефективність та оперативність прийняття управлінських рішень [12, с. 45].

Однак ведення управлінського обліку здебільшого на розсуд управлінців підприємством має як переваги, так і недоліки щодо методології обліку та організаційних заходів. Зокрема, А. М. Яременко зазначає, що суттєвим фактором, який не дозволяє поширюватись управлінському обліку, є відсутність чіткого визначення переліку його складових, а, окрім обліку та калькулювання собівартості продукції, бухгалтер, за потребою, також займається нормативним плануванням, економічним аналізом та підготовкою управлінських рішень [11, с. 91].

Традиційно склалося, що управлінський облік здебільшого надає інформацію щодо витрат та калькулювання собівартості продукції. Їх відображення в обліку в різних країнах має свої особливості, зумовлені як наявністю, так і відсутністю організації управлінського обліку на підприємствах. Так, аналізуючи національні системи управлінського обліку, можна визначити такі чотири системи (табл. 1).

Таким чином, для національних підприємств донедавна була притаманна відсутність ведення спеціального відокремленого управлінського обліку, а відповідні завдання щодо витрат і калькулювання собівартості продукції були включені у фінансовий облік, тоді як багаторічний досвід провідних країн свідчить про необхідність ведення управлінського обліку більш автономно, але, звичайно ж, лишаючи взаємозв'язки з фінансовим обліком.

Вивчаючи особливості бухгалтерського обліку в умовах вартісноорієнтованого управління, О. А. Лаговська називає 11 факторів, які необхідно враховувати в процесі організації бухгалтерського обліку як підсистеми управління, здатної реагувати на запити управлінського персоналу, а саме: розмір підприємства, організаційна структура, стратегія діяльності, стадія життєвого циклу, здатність персоналу до навчання, технологія виробниц-

Характерні риси систем організації обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції

№ з/п	Особливості обліку витрат і калькулювання	Країна	Особливості
1	Управлінський облік цілком самостійний	Франція, Бельгія, країни Африки, Латинської Америки	Взаємозв'язок між фінансовим і виробничим обліком забезпечується за допомогою рахунків-екранів. Підсумковий результат виробничого обліку дорівнює фінансовому результату. Різниця може бути лише у витратах, зафіксованих у фінансовому обліку і не включених у собівартість продукції в управлінському обліку. Організація управлінського обліку базується на використанні методу обчислення повної собівартості, але застосовуються директ-костинг, нормативний метод, стандарт-кост тощо
2	Виробничий облік автономний по відношенню до фінансового обліку	США, Канада, Німеччина	Рахунки управлінського обліку ведуться одночасно з рахунками фінансового обліку, а взаємозв'язок здійснюється за допомогою системи розподільчих рахунків: розподіл первинних витрат по елементах первинних доходів
3	Управлінський облік майже не ведеться. Облік витрат за носіями для обчислення собівартості продукції здійснюється статистично	Система використовувалася в країнах Східної Європи, але не виправдала себе, її застосування сьогодні досить обмежене	Система передбачає детальний аналітичний облік витрат у порівнянні з нормативами по виробках, процесах, центрах виникнення й організовується поза системою обліку
4	Управлінський облік майже відсутній, а облік виробничих витрат інтегрований у фінансовий облік	Система притаманна для пострадянських країн	Організація системи обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції включена в систему фінансового обліку. Цей варіант виник на етапі становлення промислового обліку та поступово припиняє своє існування в результаті актуалізації аналітичного виробничого обліку

Джерело: систематизовано на основі [9].

тва, корпоративна культура, стиль прийняття рішень, рівень конкуренції, рівень невизначеності зовнішнього середовища та галузеві особливості [6, с. 115].

Вважаємо, що серед зазначених факторів саме специфіка діяльності підприємства має один із найбільших впливів на організацію та інформаційне забезпечення управлінського обліку, оскільки враховує проблемні нюанси діяльності підприємств. Зокрема, досліджуючи особливості організації управлінського обліку виробництва біопалива, Н. А. Правдюк та Я. П. Іщенко [8] вказують, що однією з проблем ефективного управління виробництвом біопалива є відсутність концептуального комплексного підходу до розвитку методології управлінського обліку.

Управлінський облік як основу обліково-аналітичного забезпечення розвитку підприємств АПК досліджує Н. В. Бондарчук, зазначаючи для підприємств АПК необхідність наявності інтегрованої методичної та інструментальної бази для підтримки основних функцій управління – планування, контролю, обліку, аналізу та ін. Зокрема, потребує вдосконалення інформаційна база для прийняття управлінських рішень за напрямками: сполучення обліку з аналізом і вихід на управління; формування обліку як гнучкої динамічної системи, що виступає об'єднуючою ланкою між об'єктом і суб'єктом управління, відображає процеси і явища; побудова системи обробки обліково-звітної інформації з урахуван-

ням особливостей різних типів і структур підприємств АПК [1, с. 34].

Автори В. В. Вольська та М. Б. Камінська, вивчаючи теорію і практику управлінського обліку в аграрних підприємствах, зазначають, що важливим є наукове обґрунтування і вибір прогресивних методів управління, а ведення управлінського обліку повинно бути теоретично обґрунтовано, методично виправдано і придатним до практичного використання [3, с. 65–66].

Розглядаючи формування витрат на виробництво продукції рослинництва, Б. П. Дмитрук, Н. М. Светлова визначають, що основні дослідження та методики спрямовані на промисловість, однак галузь сільського господарства має свою специфіку, що пов'язано з тим, що активи здебільшого представлені живими організмами – рослинами та тваринами (біологічними активами) [4, с. 84].

Аспекти ціноутворення на підприємствах ресторанного господарства України вивчали О. О. Волинець та В. С. Марценюк, зазначаючи, що розрахунок собівартості виду продукції й окремої його одиниці – одна з головних проблем при ціноутворенні в таких закладах, а підприємствам потрібно вирішення цього питання для покращення управління витратами [2, с. 10].

Крім того, необхідність ведення управлінського обліку на підприємствах зумовлена фактом, що в сучасних умовах його розглядають як інформаційне підґрунтя стратегічного менеджменту підприємства. Так, В. Р. Шевчук вказує, що завданнями такого обліку є забезпечення

менеджерів інформацією, необхідною для управління і контролю за розвитком підприємства в інтересах його власників та інших зацікавлених партнерських груп (кредиторів, клієнтів, постачальників, персоналу, уряду і суспільства) [10]. Матвійчук М. З. зазначає, що до основних завдань управлінського обліку належать: визначення стратегії та планування майбутніх операцій підприємства; контролювання поточної діяльності; оптимізація використання виробничо-фінансових ресурсів; оцінка ефективності діяльності підприємства; аналіз діяльності різних підрозділів підприємства; зниження суб'єктивності в процесі прийняття рішень [7, с. 301].

Варто зазначити, що відсутність ведення управлінського обліку на підприємствах також зумовлена відсутністю фахівців – бухгалтерів-аналітиків, про що в дослідженнях наголошує П. О. Куцик. Зокрема автор зазначає, що проблема формування професії має розглядатися в різних площинах: 1) необхідно визнати єдині вимоги до кваліфікації бухгалтерів-аналітиків; 2) мають бути переглянуті підходи до навчання і підготовки спеціалістів з управлінського обліку (завдання для вищих навчальних закладів та професійних бухгалтерських організацій); 3) формування методології нового управлінського обліку [5, с. 215].

Систематизуючи вищезазначене, вважаємо, що:

1. Варто розмежовувати фінансовий та управлінський облік, не перевантажуючи систему фінансового обліку завданнями щодо виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції, що забезпечить належне виконання зазначених завдань та ефективніший пошук оптимізації витрат, досягнення рівня рентабельності та норми прибутку.

2. Удосконалення методичного інструментарію управлінського обліку та розвиток управлінського аналізу надасть можливість сформувати більшу автономність управлінського обліку на підприємстві.

3. Ведення управлінського обліку на підприємстві, перш за все, має враховувати специфіку діяльності підприємства та галузі для можливості врахування всіх особливостей діяльності та відповідно повного інформаційного забезпечення. Крім того, важливими є й інші фактори, серед яких: розмір підприємства, організаційна структура, стратегія діяльності, стадія життєвого циклу, технологія виробництва, рівень конкуренції тощо.

4. Управлінський облік все більшою мірою розглядається як інструмент та інформаційна база для стратегічного менеджменту на підприємстві, що формує релевантну інформацію, необхідну для контролю й управління, що, своєю чергою, також підкреслює його виняткове значення в сучасних умовах.

5. Сьогодні управлінському обліку не приділяється достатньої уваги, попри те, що фахівці даного напрямку (бухгалтери-аналітики) здатні забезпечити виконання важливої ролі у сфері підтримки прийняття управлінських рішень на всіх рівнях.

ВИСНОВКИ

У постіндустріальній інформаційній економіці управлінський облік відіграє значну роль для прийняття

рішень менеджерами вищої ланки. У сучасних кризових умовах надважливим є наукове обґрунтування і вибір прогресивних методів управління, ведення управлінського обліку повинно бути придатним до реалій практичного використання і надавати інформацію відповідно до управлінського запиту, однак на більшості вітчизняних підприємств він розвинений досить слабо. Запропоновані заходи підкреслять важливість та пріоритетну роль управлінського обліку, а додатковим фактом буде підготовка бухгалтерів-аналітиків, які, крім власне обліку та калькулювання, проводитимуть економічний аналіз, планування та будуть формувати релевантне інформаційне підґрунтя для подальших управлінських рішень.

Розглянуті історичні аспекти та етапи формування управлінського обліку свідчать про необхідність його належної організації та інформаційного забезпечення. Вважаємо, що ведення управлінського обліку на підприємствах, передусім, має враховувати специфіку діяльності підприємства та галузі, а також інші фактори: розмір підприємства, організаційну структуру, стратегію діяльності, життєвий цикл і технологію виробництва.

Рациональне ведення управлінського обліку надає можливість мінімізувати витрати на виробництво продукції та одержати значно кращий рівень рентабельності, а також прогнозувати та планувати майбутній розвиток діяльності, що визначатиме собівартість продукції. А отже, організація та інформаційне забезпечення управлінського обліку є архіважливим завданням для підприємств у сучасних умовах жорсткої конкуренції та негативних проявів економічної рецесії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондарчук Н. В.** Управлінський облік як основа обліково-аналітичного забезпечення розвитку підприємств АПК / Н. В. Бондарчук // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії / Економічні науки : зб. наук. пр. – Полтава : ПДАА, 2010. – Вип. 1 (6). – Т. 1. – С. 26–34.
2. **Волинець О. О.** Окремі аспекти ціноутворення на підприємствах ресторанного господарства України [Електронний ресурс] / О. О. Волинець, В. С. Марценюк. – Режим доступу : <http://www.vtei.com.ua/images/OFF/bo/konf/3.pdf>
3. **Вольська В. В.** Теорія і практика управлінського обліку в аграрних підприємствах / В. В. Вольська, М. Б. Камінська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 1 (22). – С. 61–66.
4. **Дмитрук Б. П.** Оцінка управлінських рішень щодо формування витрат на виробництво продукції рослинництва / Б. П. Дмитрук, Н. М. Светлова // Наука і економіка. – 2013. – Вип. 3. – С. 77–84.
5. **Куцик П. О.** Розвиток управлінського обліку: міжнародний контекст і перспективи / П. О. Куцик // Міжнародний збірник наукових праць. – Вип. 3 (21). – С. 211–216.
6. **Лаговська О. А.** Ідентифікація факторів впливу на побудову бухгалтерського обліку в умовах вартісно-орієнтованого управління / О. А. Лаговська // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 1 (13). – С. 114–120.
7. **Матвійчук М. З.** Теоретичні аспекти функціонування управлінського обліку на підприємстві / М. З. Матвійчук // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 299–305.

8. Правдюк Н. Л. Організація управлінського обліку виробництва біопалива / Н. Л. Правдюк, Я. П. Іщенко // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 1 (48). – С. 154–161.

9. Скрипник М. Управлінський облік: історичний аспект та етапи становлення [Електронний ресурс] / М. Скрипник, Н. Скрипник. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2156>

10. Шевчук В. Р. Стратегічний управлінський облік як інформаційне підґрунтя стратегічного менеджменту підприємства [Електронний ресурс] / В. Р. Шевчук. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25410/1/57-417-422.pdf>

11. Яременко Л. М. Проблеми впровадження управлінського обліку на підприємстві / Л. М. Яременко // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20 (1). – С. 90–94.

12. Яремко С. А. Аспекти автоматизації управлінського обліку та внутрішнього контролю [Електронний ресурс] / С. А. Яремко, А. О. – Режим доступу : <http://www.vtei.com.ua/images/OFF/bo/konf/3.pdf>

REFERENCES

Bondarchuk, N. V. "Upravlinskyi oblik yak osnova oblikovo-analitychnoho zabezpechennia rozvytku pidpriemstv APK" [Managerial Accounting as a basis of accounting and analytical support of agricultural enterprises]. <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/26.pdf>

Dmytruk, B. P., and Sviatlova, N. M. "Otsinka upravlinskykh rishen shchodo formuvannia vytrat na vyrobnytstvo produktsii roslynnytstva" [Evaluation of management decisions on formation costs for crop production]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nie_2013_3_14

Kutsyk, P. O. "Rozvytok upravlinskoho obliku: mizhnarodnyi kontekst i perspektyvy" [The development of management accounting, international context and perspective]. <http://pbo.ztu.edu.ua/article/download/45791/42266>

Lahovska, O. A. "Identyfikatsiia faktoriv vplyvu na pobudovu bukhgalterskoho obliku v umovakh vartisno-orientovanoho up-

ravlinnia" [Identification of factors influencing the construction of accounting in terms of value-based management]. <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/eco-1-2012/114-120.pdf>

Matviichuk, M. Z. "Teoretychni aspekty funktsionuvannia upravlinskoho obliku na pidpriemstvi" [The theoretical aspects of management accounting at the company]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_6_73

Pravdiuk, N. L., and Ishchenko, Ya. P. "Orhanizatsiia upravlinskoho obliku vyrobnytstva biopalyva" [Company management accounting biofuel production]. <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/281.pdf>

Skrypnyk, M., and Skrypnyk, N. "Upravlinskyi oblik: istorychnyi aspekt ta etapy stanovlennia" [Management accounting: historical aspects and stages of development]. <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2156>

Shevchuk, V. R. "Stratehichniy upravlinskyi oblik yak informatsiine pidgruntia stratehichnoho menedzhmentu pidpriemstva" [Strategic management accounting information as the basis of strategic management of the company]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25410/1/57-417-422.pdf>

Volska, V. V., and Kaminska, M. B. "Teoriia i praktyka upravlinskoho obliku v ahrarykh pidpriemstvakh" [The theory and practice of management accounting in agricultural enterprises]. <http://pbo.ztu.edu.ua/article/download/35140/38531>

Volynets, O. O., and Martseniuk, V. S. "Okremi aspekty tsinoutvorennia na pidpriemstvakh restorannoho hospodarstva Ukrainy" [Some aspects of pricing in restaurants and catering enterprises in Ukraine]. <http://www.vtei.com.ua/images/OFF/bo/konf/3.pdf>

Yaremenko, L. M. "Problemy vprovadzhennia upravlinskoho obliku na pidpriemstvi" [Problems of implementation of management accounting at the company]. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20(1)_19)

Yaremko, S. A., and Lukina, A. O. "Aspekty avtomatyzatsii upravlinskoho obliku ta vnutrishnyoho kontroliu" [Aspects of automation of management accounting and internal controls]. <http://www.vtei.com.ua/images/OFF/bo/konf/3.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСУВАННЯ ЗАХИЩЕНОГО МОБІЛЬНОГО ДОДАТКА – МЕСЕНДЖЕРА «SECURE MESSENGER (SM)» НА РИНКУ КОРПОРАТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ

© 2016 МИРОНЕНКО І. І.

УДК 339.138.44

Мироненко І. І. Особливості просування захищеного мобільного додатка – месенджера «Secure Messenger (SM)» на ринку корпоративного спілкування

Метою статті є дослідження ринку корпоративних захищених месенджерів та плану просування нової програми на ринок мобільних додатків. Проаналізовано найбільш популярні захищені месенджери на ринку мобільних додатків. Ці програми були відібрані за принципом схожості характеристик та умов використання з досліджуваним захищеним месенджером. Розглянуто мобільні додатки для корпоративних комунікацій, які, на думку автора та експертів у сфері просування мобільних технологій, призначені компенсувати недоліки електронної пошти. Досліджено особливості впровадження нового типу месенджерів для спілкування всередині організації. Запропонована стратегія маркетингового плану виводу досліджуваного мобільного додатку на ринок, яка включає завдання по залученню та утриманню існуючих користувачів, засоби стимулювання стрімкості поширення контенту і яка не буде знищувати ресурси організації та зможе вистояти в умовах ринку. Обґрунтовано актуальність обраної теми та надано практичні рекомендації стосовно планування маркетингової діяльності організації.

Ключові слова: захищений месенджер, корпоративний месенджер, користувач, віртуальність, стратегія просування, мобільний додаток, комунікація.

Рис.: 5. Табл.: 1. Бібл.: 16.

Мироненко Ірина Ігорівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: imironenko@ukr.net

УДК 339.138.44

Мироненко И. И. Особенности продвижения защищенного мобильного приложения – мессенджера «Secure Messenger (SM)» на рынке корпоративного общения

Целью статьи является исследование рынка корпоративных защищённых мессенджеров и плана продвижения новой программы на рынок мобильных приложений. Проанализированы наиболее популярные защищенные мессенджеры на рынке мобильных приложений. Эти программы были отобраны по принципу сходства характеристик и условий использования с исследуемым защищённым мессенджером. Рассмотрены мобильные приложения для корпоративных коммуникаций, которые, по мнению автора и экспертов в сфере продвижения мобильных технологий, предназначены компенсировать недостатки электронной почты. Исследованы особенности внедрения нового типа мессенджера для общения внутри организации. Предложена стратегия маркетингового плана вывода исследуемого мобильного приложения на рынок, которая включает задачи по привлечению и удержанию существующих пользователей, средства стимулирования стремительности распространения контента и которая не будет уничтожать ресурсы организации и сможет выстоять в условиях рынка. Обоснована актуальность выбранной темы и даны практические рекомендации по планированию маркетинговой деятельности организации.

Ключевые слова: защищённый мессенджер, корпоративный мессенджер, пользователь, виртуальность, стратегия продвижения, мобильное приложение, коммуникация.

Рис.: 5. Табл.: 1. Библ.: 16.

Мироненко Ирина Игоревна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономики и маркетинга, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: imironenko@ukr.net

UDC 339.138.44

Myronenko I. I. Peculiarities of Promotion of the Secure Mobile Application «Secure Messenger (SM)» at the Market for Corporate Communication

The article is aimed at studying the market for corporate secure messengers and a plan for promoting a new software at the market for mobile applications. The most popular secure messengers at the market for mobile applications have been analyzed. These applications were chosen on the principle of similarity of both the characteristics and the conditions of use with the secure messenger, which was researched. Mobile applications for corporate communications have been considered, which, in the opinion of the author together with experts in the field of the advancement of mobile technologies, are developed to compensate for the shortcomings of e-mail. Peculiarities of introducing a new type of messenger for communication in terms of an organization have been researched. A marketing strategy for the planned promotion of the researched mobile application at the market has been proposed, which includes objectives to attract and retain existing users, the means to stimulate the rapid distribution of content, the one which will not destroy any resources of an organization and will be able to survive in the market conditions. Relevance of the selected topic has been substantiated, practical guidelines as to planning the marketing activities of organization have been provided.

Keywords: secure messenger, corporate messenger, user, virtuality, promotion strategy, mobile application, communication.

Fig.: 5. Tabl.: 1. Bibl.: 16.

Myronenko Iryna I. – PhD (Economics), Lecturer of the Department of Economics and Marketing, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: imironenko@ukr.net

Сучасний ринок мобільних додатків розвивається швидкими темпами. З'являється досить багато проектів з розробки додатків на мобільних платформах. Такі технології необхідні організаціям для успішної реалізації поставлених завдань, підвищення своєї конкурентоспроможності, виходу на новий рівень підприємницької діяльності. Це підприємства, компанії або незалежні команди, що розробляють та реалізують

один проект чи декілька, великі організації, що створюють не тільки мобільні додатки, а й цілі системи додатків.

Усі ці розробники переслідують однакову мету, що їх і об'єднує. Реалізація проекту мобільного додатка передбачає застосування основних елементів маркетингу – «4Р» так само, як і для звичайного товару чи послуги, але є деякі відмінності щодо політики просування, що і стало основною причиною написання матеріалу.

У науковій і практичній економічній літературі питання мобільного маркетингу розглядається у працях Ілляшенко Н. С., Окландера М. А., Попової Ю. В. Питання застосування інтернет-технологій висвітлені в роботах Литовченко І. А., Варвиш О. С. Дослідженню особливостей виведення на ринок нової програми присвячені роботи Бриль М., Гительмана П., Жданової К. та ін. Незважаючи на те, що тема інтернет-технологій починає широко розглядатися науковою аудиторією, питання просування мобільного месенджера на корпоративний ринок не висвітлена чітко. Розробка мобільних додатків для поліпшення роботи будь-якої організації є перспективним напрямом на наступні декілька десятиріч, і це підтверджує актуальність обраної теми. Таким чином, *метою* цієї статті є дослідження ринку корпоративних захищених месенджерів та плану просування нової програми на ринок мобільних додатків.

Стрімке зростання інформаційних технологій за останні роки привело до того, що не тільки індивідуальні користувачі цікавляться виходом нової програми чи мобільного додатка, а й великі та маленькі організації звертають увагу на ці новинки і можливість впровадження у свою систему роботи. Раніше для спілкування зі співробітниками, підрозділами чи клієнтами використовували тільки електронну пошту, але вона не завжди підходить для організації комунікації всередині компанії. Розробники знайшли вихід та все частіше пропонують організаціям звернути увагу на месенджери для корпоративних комунікацій [1; 10]. На *рис. 1* пред-

ставлено аналіз найбільш популярних корпоративних месенджерів.

Команди з невеликою кількістю учасників можуть використовувати досить багато різних засобів спілкування та сервісів, однак для більших команд або цілих організацій необхідно чітко, швидко та ефективно управляти своєю діяльністю. На жаль, на ринку мобільних додатків не так багато пропозицій, які б відповідали запитам споживачів та користувачів.

За допомогою аналізу останніх публікацій [4; 5; 10; 12] щодо найбільш популярних захищених месенджерів на ринку мобільних додатків було виявлено такі їх основні характеристики, які детально представлені на *рис. 2*. Ці програми були відібрані за принципом схожості характеристик та умов використання з досліджуваним захищеним месенджером «SecureMessenger (SM)».

При високій конкуренції серед розробників додатків дуже важко домогтися успіху в цій сфері, усі ніші ринку зайняті, і новий додаток може легко загубитися серед подібних сервісів.

Впровадження корпоративного месенджера як ефективного способу трансляції цінності компанії, пошук відповідей на питання для користувачів і партнерів, обмін досвідом всередині компанії може виглядати не так просто і легко. Комплексне вирішення проблеми з комунікацією в месенджері потребує досить великої кількості зусиль. Щоб впровадження даної програми було виправданим, слід пам'ятати деякі особливості, які представлені в *табл. 1* [3; 6; 9].

Рис. 1. Месенджери корпоративного призначення на ринку мобільних додатків

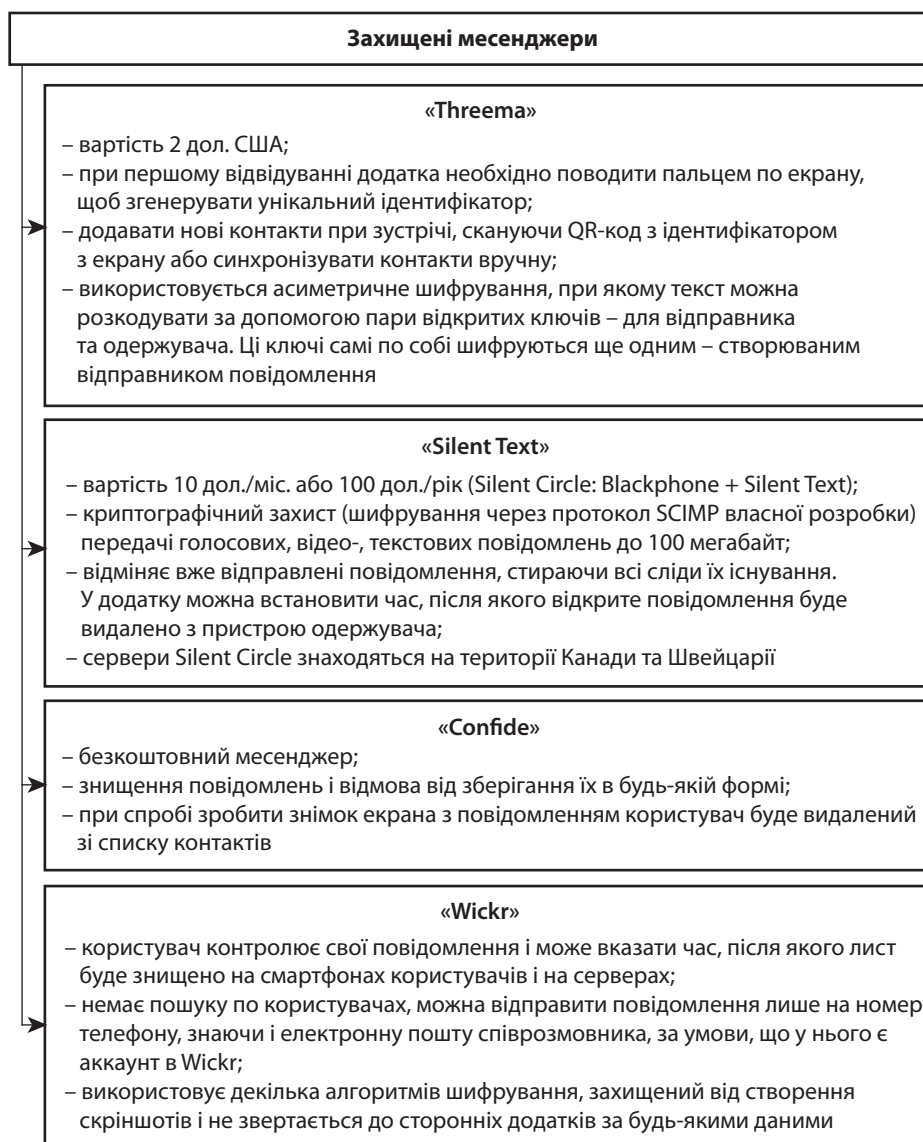

Рис. 2. Захищені месенджери на ринку мобільних додатків

Багато розробників додатків бояться, що витрати на маркетинг будуть такі високі, що зроблять програми невігідними. До того ж, ринок додатків змінюється дуже швидко, маркетингові тактики, необхідні для досягнення оптимального результату, також змінюються занадто часто, тому дуже складно скласти довгостроковий стратегічний план.

Розглянемо стратегію маркетингового плану виводу мобільного додатка на ринок, яка не буде знищувати ресурси компанії та зможе вистояти в мінливих умовах ринку [8; 13].

Стратегія маркетингу включає три етапи, які представлені на рис. 3.

Перший етап включає в себе підготовку ґрунту для активного просування. Тому варто з усією відпові-

дальністю поставитися до нього. Цей етап включає такі дії [7]:

- ✦ розробка загального стилю оформлення рекламних матеріалів;
- ✦ написання текстів статей, замовлення графіків;
- ✦ створення набору банерів всіх форматів;
- ✦ первинна підготовка ряду новин про програму;
- ✦ створення великої кількості прес-релізів у необхідних форматах для різних ресурсів;
- ✦ підбір порталів, блогів, журналів і т. ін. для публікації оглядів та інших матеріалів, з'ясування вимог до текстів кожного майданчика;
- ✦ створення фінального списку майданчиків для розміщення контенту;
- ✦ підбір паблік для реклами в соціальних мережах;

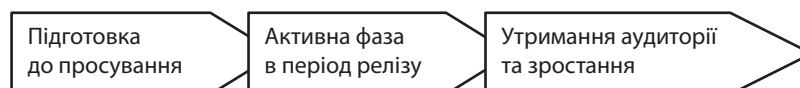

Рис. 3. Стратегія маркетингу щодо просування захищеного мобільного додатка – месенджера «SecureMessenger (SM)»

Особливості впровадження корпоративного месенджера

Назва заходу	Варіанти вирішення
Загальний чат	Необхідно поставитися до загального чату так само уважно, як і до запуску в соціальну мережу. Сітка повідомлень – мотивуючі слогани, нагадувалки про внутрішні правила, поради, як щось поліпшити і так далі
Список правил	Список правил для листування й інструменти контролю за виконанням правил, навіть репресивних
Кількість учасників	Одночасне включення багатьох людей в чат призводить до того, що потік і тональність повідомлень практично не піддаються управлінню
Паралельні групи	Залучення агентів-розвідників, або про існування такої групи керівництво може навіть не здогадуватися
Коаліції й тиск	Використання емоційного інтелекту керівництва, щоб вирішувати такі ситуації. Обов'язкове моделювання найгіршого сценарію. Опозиція не повинна набрати «політичну вагу». Чітко зрозумійте слабкі місця в бізнесі, і що буде відбуватися, якщо «паралельний уряд» вирішить продовжити роботу без вас: якщо такий ризик є, спочатку попрацюйте над безпекою бізнесу
Випадки використання	Для пріоритетних речей – від обговорення трудової дисципліни до питань виконання KPI
Мотивація досвідом	Мотивуйте обмін досвідом і розповідь про Лайфхак. Це може стати інструментом нематеріального заохочення: керівник виражає схвалення співробітником, і все це бачать

- ✦ розміщення демо-додатків у сервісі «testflight» і забезпечення доступу до нього;
- ✦ роботи по КРМ (від опису і скріншотів до підбору ключових слів);
- ✦ підключення всіх необхідних аналітичних систем;
- ✦ створення декількох варіантів тизерів додатків;
- ✦ підготовка рекламного відео (розробка сценарію і створення) і пошук способів його поширення;
- ✦ створення посадкової сторінки додатка;
- ✦ збір електронної пошти, підготовка розсилки (від контенту до верстки та дизайну) і підбір сервісу для її запуску;
- ✦ створення короткого і лаконічного опису проєкту в кількох варіантах.

Необхідно заздалегідь сформулювати ключові функції продукту та його переваги. Буває доречно сегментувати зібрану базу електронної пошти за ступенем зацікавленості та залучення тих, хто залишив свої контакти. Частина з них, наприклад, зацікавлених у вашому додатку, можуть повідомляти про те, як ведеться підготовка до релізу, а частині буде достатньо один раз нагадати про те, що додаток надійшов в App Store і Google Play [14].

Другий етап просування мобільного додатка «SecureMessenger (SM)» полягає у зібранні трафіку, достатнього для досягнення високих позицій в рейтингу найбільш популярних додатків. Для виходу у високі позиції в рейтингу необхідна якомога більша кількість установок в максимально короткий проміжок часу. Для вирішення цього завдання необхідно забезпечити [7; 11]:

- ✦ активну роботу в соціальних мережах для досягнення максимального охоплення;
- ✦ масову публікацію оглядів на всіх обраних майданчиках;
- ✦ замовлення відео-оглядів на популярних і профільних каналах на Youtube;
- ✦ публікацію і розповсюдження власного відео-огляду на Youtube;

- ✦ запуск тестових рекламних кампаній в банерних мережах, їх коригування та «бойовий» старт;
- ✦ розсилку та розміщення прес-релізів на профільних ресурсах;
- ✦ коригування ASO з урахуванням перших аналітичних даних;
- ✦ редагування та доопрацювання посадкових сторінок;
- ✦ купівлю мотивованого і немотивованого трафіку в необхідному обсязі;
- ✦ активне PR-просування.

При застосуванні всіх зазначених методів компанія може зіткнутися з цілою низкою практичних питань, які необхідно відстежувати [2]:

- ✦ при тестуванні різних видів таргетингу вдається досягти нижчої ціни за PCI;
- ✦ нові джерела не завжди дають велику кількість завантажень, але, як правило, ціна в них нижче;
- ✦ для більш гнучкого управління ставками необхідно виявити найбільш конверсійні майданчики в КМС. Для аналізу варто брати великий відрізок часу;
- ✦ у відеокампаніях Youtube варто спочатку виключити місця розміщення з мультфільмами і виключити аналогічні ключові слова, багато трафіку з подібного роду майданчиків, що означає великий відсоток випадкових завантажень дітьми;
- ✦ не варто обмежувати таргетинг по мові, адже магазин у користувача може бути налаштований будь-якою мовою;
- ✦ варто уважно вивчати, де показувалося ваше оголошення. Так, можна помітити, що на одному майданчику був один клік, але 30 інсталів. Adwords анулює спамні кліки і не знімає за них гроші – це плюс, але якість таких інсталів дуже сумнівна;
- ✦ для оцінки результатів краще спиратися відразу на кілька джерел аналітики – внутрішня статистика, Google analytics і стороння трекин-

гова система, оскільки Facebook, наприклад, зараховує конверсію, якщо скачування відбулося протягом 28 днів після перегляду реклами, а ось трекингова система може рахувати тільки фактичну установку;

- ✦ неготовність або небажання розробників чи клієнта впроваджувати SDK або коди конверсій в додаток може відкинути вас у далеке минуле, адже одного банера вже недостатньо в такій сфері, що динамічно розвивається, як реклама мобільного додатка.

Залежно від величини і реакції цільової аудиторії, від завзятості та винахідливості можливо зібрати від декількох сотень до 100 тисяч поштових адрес. Ведучи «агітацію» в соцмедіа, закликати публіку підписуватися на групу, присвячену «SecureMessenger (SM)», або вступати в співтовариство, щоб не пропустити реліз. Приймати до уваги особливості кожного майданчика, наприклад, якщо є сторінка у Facebook, давайте повідомлення про вихід додатка у форматі «Promoted post», щоб передплатники гарантовано побачили його.

Третій етап просування мобільного додатка полягає в утриманні аудиторії та природному її зростанні за допомогою таких заходів [2; 3; 15]:

- ✦ розсилка пуш-повідомлень користувачам;
- ✦ взаємодія з партнерами для реклами додатка;
- ✦ публікація власних роликів на Youtube і замовлення відео у популярних відеоблогерів;
- ✦ публікація статей на великих порталах;
- ✦ робота з журналістами та організація інтерв'ю;
- ✦ регулярний вихід новин про програму і апдейти;
- ✦ розробка та запуск конкурсу для користувачів;

- ✦ запуск рекламної акції зі знижками і подарунками;
- ✦ офлайн-реклама додатка.

Після виходу продукту «SecureMessenger (SM)» на високу позицію не варто припиняти роботу з просування. Але після досягнення потрібних позицій в рейтингу змінюються і тактика реклами додатка. Перед маркетингом на перший план виходить завдання з утримання існуючих користувачів [8; 11]. Основні етапи та їх елементи залучення представлені на *рис. 4*.

Стрімкість поширення контенту серед користувачів можливо стимулювати такими засобами [8; 16], як показано на *рис. 5*.

Кожен з представлених варіантів можна поєднувати з іншим, щоб створити добре продуману стратегію маркетингу для досліджуваного продукту – «SecureMessenger (SM)». У кожній країні свій набір соцмедіа, але з новими та незвичними сервісами експериментувати корисно. Запитуйте поради у своїх передплатників у соцмережах, вступайте з ними в дискусії. Влаштовуйте у себе в групах масові опитування, проводьте тестування, вивчайте поведінку аудиторії в додатку після релізу. Потенціал зростання завантаження чи покупки додатка залежить від того, яка частка користувачів повернеться на наступний день, тиждень або місяць, залежно від типу програми.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можливо зробити певні висновки: якщо не приділяти увагу активним користувачам, то надходжень не буде. Активні користувачі – це ті, хто вже відчув цінність додатка і тому використовує його повторно. У перші ж дні після релізу додаток

Рис. 4. Етапи залучення користувачів захищеного мобільного додатка – месенджера «SecureMessenger (SM)»

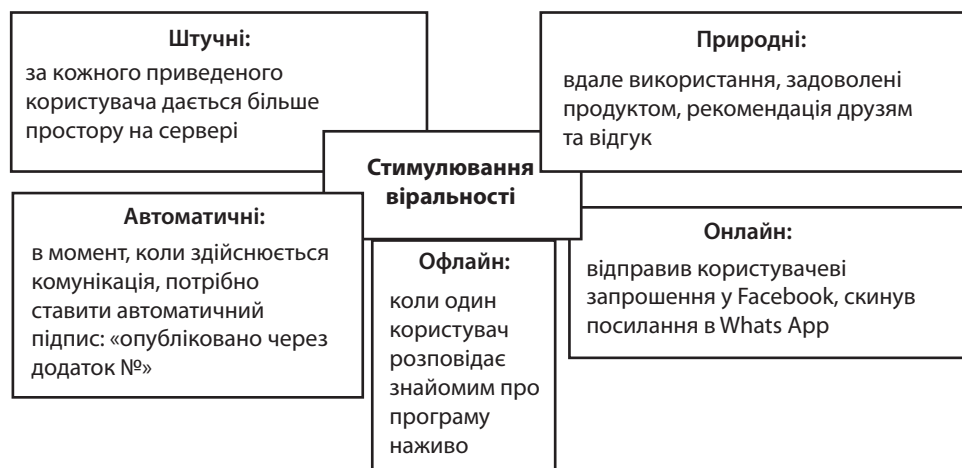

Рис. 5. Засоби стимулювання віральності у користувачів

«SecureMessenger (SM)» повинен зробити ривок, щоб взяти штурмом топ і, набираючи обертів, закріпитися в ньому. Для цього необхідно заздалегідь скласти базу з декількох тисяч або хоча б сотень людей, готових скачати ваш додаток, як тільки він вийде. Це краще робити там, де є потенційна аудиторія – профільні форуми, опитування відвідувачів галузевих конференцій, професійні пабліки і групи в соцмедіа. Після запуску та розвитку додатка слід переходити до наступного етапу просування – масштабування. Звичайно, значна частина тих, хто підписався, відсіється, але ви отримаєте від 1 до 5 тисяч установок на старті.

Майте на увазі, з високим ступенем ймовірності це буде лояльна до вас аудиторія, особливо якщо ви делікатно працювали з нею в місцях її локалізації. Тоді вам забезпечений не тільки органічний трафік, але і перші відгуки, оцінки вищі за середньостатистичні, якщо, звичайно, ваш додаток того заслуговує і добре працює. Рейтинги і відгуки користувачів роблять сильний вплив на ранжування додатка у внутрішньому пошуку магазину. Але також варто пам'ятати: щоб досягти максимальної ефективності, необхідно постійно інвестувати в цей процес тимчасові ресурси і здійснювати активний моніторинг. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В. В. Управление проектами. Корпоративная система – шаг за шагом / В. В. Богданов. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 248 с.
2. Бриль М. Продвижение мобильного приложения доски объявлений [Электронный ресурс] / М. Бриль. – Режим доступа : <http://blog.netpeak.ua/>
3. Гительман П. Маркетинг мобильного приложения: как стать номером один? [Электронный ресурс] / П. Гительман – Режим доступа : <http://cossa.ru>
4. Громова Т. Шпионы отдыхают: топ-5 самых защищенных мессенджеров [Электронный ресурс] / Т. Громова. – Режим доступа : <http://www.dsnews.ua>
5. Жданова К. Разработка бизнес-плана мобильного приложения &wvtf [Электронный ресурс] / К. Жданова. – Режим доступа : <http://nauka-rastudent.ru>
6. Концаренко Ф. Письмо в редакцию: Корпоративные мессенджеры вредят бизнесу [Электронный ресурс] / Ф. Концаренко. – Режим доступа : <http://vc.ru>

7. Концаренко Ф. Рост мобильных приложений без больших затрат на маркетинг: 3 цикла привлечения пользователей [Электронный ресурс] / Ф. Концаренко. – Режим доступа : <http://vc.ru>

8. Логвиновский Б. Продвижение мобильных приложений № 7. Составление маркетингового плана [Электронный ресурс] / Б. Логвиновский. – Режим доступа : <http://appintop.com>

9. Материалы информационного сайта «Интернет-агентство «Astra.Red»: Маркетинговый план продвижения мобильного приложения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://astra.red/>

10. Материалы информационного сайта «Хабрахабр»: Лучший мессенджер для командной работы: сравниваем «hipchat», «slack» и «kato» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://habrahabr.ru>

11. Материалы информационного сайта «Secret-Seo»: 5 советов для бизнес-маркетинга мобильных приложений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://secret-seo.ru/>

12. Паньковецкий О. Ю. Особенности маркетинговых коммуникаций Интернет-магазина в сети Интернет [Электронный ресурс] / О. Ю. Паньковецкий. – Режим доступа : <http://kneu.edu.ua>

13. Полякова А. Мобильные медиа. Игнорировать нельзя – использовать / А. Полякова // Маркетинг. Менеджмент. – 2008. – № 7–8. – С. 54–57.

14. Попова В. М. Бизнес-планирование: учебник для вузов / В. М. Попова, С. И. Ляпунова, С. Г. Млодика. – М.: Финансы и статистика, 2012. – 816 с.

15. Попова Ю. В. Суть и инструменты интернет-маркетинга [Электронный ресурс] / Ю. В. Попова. – Режим доступа : <http://www.nbu.gov.ua>

16. Халлиган Б. Маркетинг в Интернете: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов / Б. Халлиган, Дж. Шах / Пер. с англ. Н. Коневская. – М.: Диалектика, 2010. – 256 с.

REFERENCES

- Bogdanov, V. V. *Upravleniye proektami. Korporativnaya sistema – shag za shagom* [Project management. Corporate system – step by step]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 2012.
- Bril, M. "Prodvizheniye mobilnogo prilozheniya doski obyavleniy" [Promotion of mobile application boards]. <http://blog.netpeak.ua/>
- Gitelman, P. "Marketing mobilnogo prilozheniya: kak stat nomerom odin?" [Marketing mobile applications: how to become number one?]. <http://cossa.ru1>

- Gromova, T. "Shpiony otdykhayut: top-5 samykh zashchishchennykh messendzherov" [Spies rest: the top 5 most secure instant messengers]. <http://www.dsnews.ua>
- Kontsarenko, F. "Pismo v redaktsiyu: Korporativnyye messendzhery vredit biznesu" [Letter to the editor: Corporate messengers harm business]. <http://vc.ru>
- Kontsarenko, F. "Rost mobilnykh prilozheniy bez bolshikh ztrat na marketing: 3 tsikla privilecheniya polzovateley" [The growth of mobile applications without the high cost of marketing: 3 cycles of attracting users]. <http://vc.ru>
- Khalligan, B., and Shakh, Dzh. *Marketing v Internete: kak privlech klientov s pomoshchiu Google, sotsialnykh setey i blogov* [Marketing on the Internet: how to attract customers with the help of Google, social networks and blogs]. Moscow: Dialektika, 2010.
- Logvinovskiy, B. "Prodvizheniye mobilnykh prilozheniy №7. Sostavleniye marketingovogo plana" [Promotion №7 mobile applications. Drawing up a marketing plan]. <http://appintop.com>
- "Luchshiy messendzher dlya komandnoy raboty: sravnivayem «hipchat», «slack» i «kato»" [The best instant messenger for teamwork: compare «hipchat», «slack» and «kato»]. Khabrakhbr. <http://habrakhbr.ru>
- "Marketingovyy plan prodvizheniya mobilnogo prilozheniya" [The marketing plan to promote mobile applications]. Internet-agentstvo «Astra. Red. <http://astra.red/>
- Pankovetskiy, O. Yu. "Osoblyvosti marketynhovykh komunikatsii Internet-mahazynu v merezhi Internet" [Features of marketing communications online store on the Internet]. http://kneu.edu.ua/ua/departments/Faculty_of_Economics_and_Administration/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section1/tez6/
- Polyakova, A. "Mobilnyye media. Ignorirovat nelzya – ispolzovat" [Mobile Media. Ignore can not – be used]. *Marketing. Menedzhment*, no. 7-8 (2008).
- Popova, V. M., Lyapunova, S. I., and Mlodika, S. G. *Biznes-planirovaniye* [Business planning]. Moscow: Finansy i statistika, 2012.
- Popova, Yu. V. "Sutnist i tekhnichni instrumenty internet-marketynhu" [The essence of the technical tools and Internet marketing]. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2011_6/u1106pop.pdf
- "5 sovetov dlya biznes-marketinga mobilnykh prilozheniy" [5 tips for business marketing mobile applications]. *Secret-Seo*. <http://secret-seo.ru/>
- Zhdanova, K. "Razrabotka biznes-plana mobilnogo prilozheniya &wvtf" [Mobile application development business plan & wvtf]. <http://nauka-rastudent.ru>

ОБІГ ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В КОНТЕКСТІ ЗБАЛАНСУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА

© 2016 ОНИШКО С. В., ПАЄНТКО Т. В.

УДК 336.12, 336.14

Онишко С. В., Паєнтко Т. В. Обіг державних цінних паперів та зростання державного боргу в контексті збалансування інтересів держави і суспільства

Метою статті є аналіз динаміки державного боргу, емісії державних боргових цінних паперів та перспективи збалансування інтересів держави і суспільства у процесі зростання боргового навантаження на суспільство. Результати аналізу динаміки державного боргу та емісії державних боргових цінних паперів показали, що вони мають тенденцію до зростання через збільшення дефіциту бюджету, звуження податкової бази з одночасною необхідністю збільшення видатків уряду. Відсутність стратегії залучення боргового фінансування, невиваженість валютного регулювання поглиблюють дисбаланси інтересів уряду і суспільства, що негативно впливає на імідж держави та є однією з причин опортуністичної поведінки членів суспільства. З'ясовано, що вирішення виявлених проблем лежить у площині вдосконалення регулювання обігу державних боргових цінних паперів, передусім через визначення стратегічних пріоритетів розвитку суспільства, формування стратегії боргової політики та підвищення рівня транспарентності інформації про залучення і використання позичених коштів через механізм емісії державних боргових цінних паперів.

Ключові слова: державний борг, державні облигації, облигації внутрішньої державної позики, дефіцитне фінансування.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 12.

Онишко Світлана Василівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, Ірпінь, Київська область, 08201, Україна)

E-mail: sv_onyshko@ukr.net

Паєнтко Тетяна Василівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: tpayentko@mail.ru

УДК 336.12, 336.14

UDC 336.12, 336.14

Онышко С. В., Паентко Т. В. Оборот государственных ценных бумаг и рост государственного долга в контексте сбалансирования интересов государства и общества

Целью статьи является анализ динамики государственного долга, эмиссии государственных ценных бумаг и перспективы сбалансирования интересов государства и общества в процессе роста долговой нагрузки на общество. Результаты анализа динамики государственного долга и эмиссии государственных долговых ценных бумаг показали, что они имеют тенденцию к росту из-за увеличения дефицита бюджета, сужения налоговой базы с одновременным ростом потребности в финансировании деятельности правительства. Сам по себе процесс роста дефицитного финансирования не может служить причиной разбалансирования интересов государства и общества, причины разбалансирования скрыты в механизмах использования долгового финансирования и ответственности за их неэффективное использование. Отсутствие стратегии привлечения долгового финансирования, неадекватность валютного регулирования углубляют дисбалансы интересов государства и общества, что отрицательно сказывается на имидже государства и является одной из причин опортунистического поведения членов общества. Выяснено, что решение выявленных проблем лежит в плоскости совершенствования регулирования оборота государственных долговых ценных бумаг, прежде всего через определение стратегических приоритетов развития общества, формирование стратегии долговой политики и повышение уровня транспарентности информации о привлечении и использовании заемных средств через механизм эмиссии государственных долговых ценных бумаг.

Ключевые слова: государственный долг, государственные облигации, облигации внутреннего государственного займа, дефицитное финансирование.

Рис.: 3. Табл.: 2. Библ.: 12.

Онышко Светлана Васильевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансовых рынков, Университет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, Ирпень, Киевская область, 08201, Украина)

E-mail: sv_onyshko@ukr.net

Паентко Татьяна Васильевна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: tpayentko@mail.ru

Onyshko S. V., Paientko T. V. Turnover of Government Securities and Growth of Public Debt in the Context of Balancing the Interests of the State and Society

The article is aimed to analyze the dynamics of public debt, issuance of government securities, and prospects of balancing interests of the State and society in the process of the growing debt burden on society. Results of an analysis of the dynamics of public debt together with issue of government debt securities showed that they tend to grow correspondingly with rise in the budget deficit, narrowing the tax base while increasing financing needs of the government's activities. Alone, the process of growth of deficit financing cannot lead to deregulation of the interests of the State and society, causes of deregulation are hidden in the mechanisms for use of debt financing and responsibility for their inefficient use. Lack of strategy in the attracting debt financing, inadequate currency regulation deepen the imbalance in the interests of the State and society, which has a negative impact on the image of the State and is one of the reasons for the opportunistic behavior of society members. It is found out that the solution to the problems identified lies in the improving the regulation of public debt securities, primarily through the identification of strategic priorities for the development of society, formulation of strategy of debt policy and increased transparency of information on attracting and using borrowed funds through the mechanism for issuance of government debt securities.

Keywords: public debt, government bonds, bonds of the domestic government loan, deficit financing.

Fig.: 3. Tabl.: 2. Bibl.: 12.

Onyshko Svitlana V. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Financial Markets, The University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska Str., Irpin, Kyiv region, 08201, Ukraine)

E-mail: sv_onyshko@ukr.net

Paientko Tetiana V. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: tpayentko@mail.ru

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

ЕКОНОМІКА

Потреба в залученні позикових фінансових ресурсів є актуальною практично для будь-якої країни. Ця проблема виникає внаслідок необхідності покриття дефіциту бюджету країни, і якщо такий дефіцит є наслідком фінансування програм економічного розвитку, то зростання державного боргу не матиме вагомego негативного впливу на економіку держави та добробут суспільства. Однак неконтрольоване зростання державного боргу, використання позичених коштів для фінансування поточних потреб, залучення невідповідно дорогих позикових коштів є однією з причин розбалансування державних фінансів та колапсу фінансової системи.

Україна має значний досвід у залученні боргового фінансування як усередині країни, так і на міжнародних фінансових ринках, та має досвід успішного погашення заборгованості. Однак протягом останніх двох років національна економіка відчула вагомe зростання боргового навантаження, яке обумовлене переважно внутрішніми чинниками економічного та політичного характеру. Обставини політичного характеру, зокрема анексія Криму, військовий конфлікт на Донбасі, розрив економічних зв'язків з Росією обумовили падіння ВВП, скорочення обсягів експорту, збільшення податкової бази, що призвело до зростання дефіциту бюджету. Саме тому уряд був змушений вдаватися до залучення боргового фінансування з-за кордону, у тому числі й через випуск облігацій зовнішньої позики. Однак залучення фінансування не гарантує відновлення національної економіки та забезпечення економічного зростання на найближчу перспективу. Необхідно віднайти баланс між обсягами залучення боргового фінансування та здатністю його використати для забезпечення зростання добробуту всіх членів суспільства. У цьому контексті важливого значення набуває регулювання обігу облігацій внутрішньої державної позики, актуальність якого зростає з розвитком процесів фіскальної децентралізації. Також необхідно врахувати, що емісія облігацій, особливо облігацій внутрішньої державної позики, може негативно позначатися на інвестиційних процесах у країні, оскільки продаж облігацій внутрішньої державної позики відволікатиме частину інвестиційних ресурсів та обмежуватиме інвестиційну активність вітчизняних інвесторів. Усі зазначені тенденції здатні порушувати макроекономічну рівновагу та баланс інтересів суспільства і уряду, що збільшує ризик розбалансування фінансової системи держави.

Причини зростання державного боргу, ризики управління державним боргом та його вплив на національну економіку України активно дискутується серед вітчизняних вчених. Так, Т. Вахненко досліджувала причини виникнення державного боргу, його динаміку, ризики зростання негативного впливу на перспективи розвитку національної економіки [1]. Вплив державних запозичень на збалансованість державних фінансів, а також роль державних цінних паперів у борговій політиці держави розглядається у працях Р. Рак [2] і Д. Марчак [3]. Природа державного боргу та його вплив на рівень економічної безпеки досліджується у працях І. Кондрата [4]. Проблеми управління державним боргом та напрями його вдосконалення в контексті забезпечення еконо-

мічного зростання розкриваються у працях О. Макара [5]. Західні економісти досліджують взаємозв'язки державного боргу, дефіциту бюджету та дохідності державних цінних паперів, про що йдеться у працях Е. Балдачі та М. Кумара [6], М. Джіанеті та Л. Лівіна [7]. Взаємозв'язки сукупного попиту та державного боргу досліджуються у працях А. Крішнамурзі та А. Віссін-Йоргенсена [8]. Вплив державних запозичень через механізм емісії боргових цінних паперів досліджується К. Требеш та Дж. Зеттелмейер [9]. Незважаючи на широкий спектр теоретичних та аналітичних досліджень у сфері державних запозичень, проблема емісії державних цінних паперів та зростання державного боргу в контексті збалансування інтересів держави і суспільства залишається малодослідженою. Зокрема, потребують подальшого дослідження питання впливу емісії боргових цінних паперів на добробут всіх членів суспільства, зростання державного боргу та його вплив на добробут теперішніх і майбутніх поколінь, а також проблема збалансування інтересів членів суспільства та уряду в контексті зростання боргового навантаження на суспільство.

Метою статті є аналіз динаміки державного боргу, емісії державних боргових цінних паперів та перспективи збалансування інтересів держави і суспільства у процесі зростання боргового навантаження на суспільство.

Зростання потреби в боргових фінансових ресурсах пов'язане з поглибленням розриву між обсягами бюджетних надходжень та потребою уряду у фінансуванні державних видатків. Це обумовлює зростання обсягів державного боргу протягом останніх восьми років. Слід зазначити, що, крім офіційного державного боргу, у 2010–2013 рр. відбулося значне зростання комерційного боргу, переважно за рахунок зростання корпоративного боргу підприємств, які належать олігархічним кланам (рис. 1).

Таке неконтрольоване зростання стало можливим внаслідок відсутності дієвих механізмів контролю за здійсненням позик корпораціями, що здатне негативно вплинути на імідж країни як позичальника, а в подальшому і на її здатність залучати іноземні інвестиції.

Зростання державного боргу за своєю природою порушує баланс інтересів держави та суспільства, оскільки в борг бере один уряд, а відповідальність за його погашення часто перекладається на наступні уряди (особливо у випадку довгострокових запозичень), також зростання обсягів заборгованості означає зростання боргового навантаження на наступні покоління, яке досить часто є тотожним зростанню податкового навантаження. В Україні протягом останніх двох років ризики розбалансування інтересів держави і суспільства зростають, оскільки дефіцит бюджету продовжує зростати, а обсяги експорту скорочуватися. Скорочення обсягів експорту є однією з причин дефіциту валюти в країні, що негативно позначається на обслуговуванні державного боргу та виплаті його основної частини. Крім того, триває зменшення обсягів ВВП, що прямо впливає на збільшення податкової бази, а значить, обумовлює зменшення доходів бюджету. В умовах збільшення видатків на фінансування оборони та апарату державного управ-

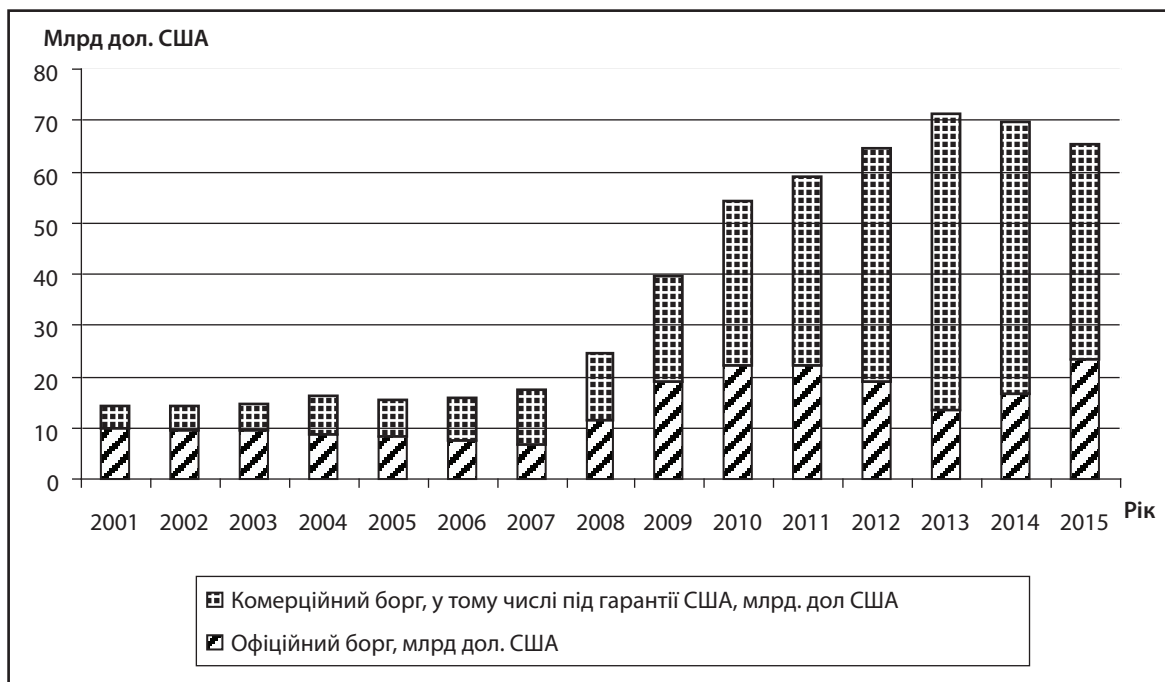

Рис. 1. Динаміка офіційного боргу та комерційного боргу, у т.ч. під гарантії США, млрд дол. США

Джерело: побудовано авторами за даними Міністерства фінансів України.

лінія це означає необхідність скорочення фінансування за іншими функціональними напрямками, зокрема освіта, охорона здоров'я, економічна діяльність тощо, що викликає справедливе невдоволення членів суспільства, оскільки їх добробут зменшується стрімкими темпами внаслідок зменшення реальних доходів та скорочення обсягів суспільних послуг. Крім того, уряд намагається компенсувати падіння бюджетних надходжень шляхом підвищення ставок податків (передусім податку на доходи фізичних осіб та акцизів), однак підвищення податків ще ніколи не мало позитивного впливу на економіку, а якщо вести мову про підвищення акцизів в Україні, то з їхнім підвищенням слід очікувати зростання обсягів тіньового обороту підакцизної продукції. Також як важель наповнення бюджету держава продовжує використовувати адміністративний тиск – вимоги заплатити податки авансом, накладання штрафних санкцій під тиском позапланових перевірок тощо. Такі дії з боку держави порушують рівновагу у відносинах держава – члени суспільства та збільшує ризик опортуністичної поведінки з боку останніх, оскільки саме таку поведінку вони спостерігають з боку держави.

Ризик розбалансування інтересів держави та суспільства залежить і від того, у якій валюті номіновано державний борг. Якщо більша частина боргу номінована в іноземній валюті, то порушення балансу інтересів держави і суспільства, теперішніх і майбутніх поколінь відбувається під тиском девальваційних процесів – чим вони сильніші й очевидніші, тим вищим є ризик порушення балансу інтересів. Номінація боргу в національній валюті (що характерно переважно для внутрішньої заборгованості) також здатна порушувати баланс інтересів держави і суспільства коли мова йде про погашення боргових цінних паперів – їх держателі не тільки можуть

не отримати прибутків, але й в умовах високої інфляції втратити частину первинного капіталу. В Україні більша частина державного боргу номінована в іноземній валюті (рис. 2).

Як видно з графіків, представлених на рис. 2, обсяги державного боргу, номінованого в іноземній валюті, стрімко зростають, починаючи з 2010 р. Таке зростання є фактором ризику в умовах зростання рівня девальзації національної грошової одиниці (у 2014–2015 рр.). Ця ситуація також є чинником розбалансування інтересів держави і суспільства, оскільки зростання державного боргу, номінованого в іноземній валюті, не тільки підвищує боргове навантаження на суспільство, але й тисне на валютний ринок. В умовах скорочення експорту така ситуація є небезпечною з точки зору перспектив розвитку національної економіки, а жорстка і одночасно невиважена політика Національного банку України (НБУ) не сприяє вирішенню цієї проблеми. Вимоги НБУ щодо обов'язкового продажу валютної виручки в розмірі 75%, заборона виплати дивідендів у валюті іноземним інвесторам, адміністративні та бюрократичні перепони щодо залучення валютних інвестицій та кредитів від нерезидентів не сприяють розвитку бізнесу в цілому та є чинниками зменшення обсягів зовнішньоекономічної діяльності. При цьому значна частина державного боргу України номінована в іноземній валюті (табл. 1).

Як видно з табл. 1, більше половини державного боргу номінована в іноземній валюті, у тому числі 44,5 % у доларах США. У гривні номіновано 44,1 % боргу. Висока частка боргу, номінованого в іноземній валюті, в умовах девальзації гривні збільшує ризик розбалансування інтересів держави і суспільства, передусім через

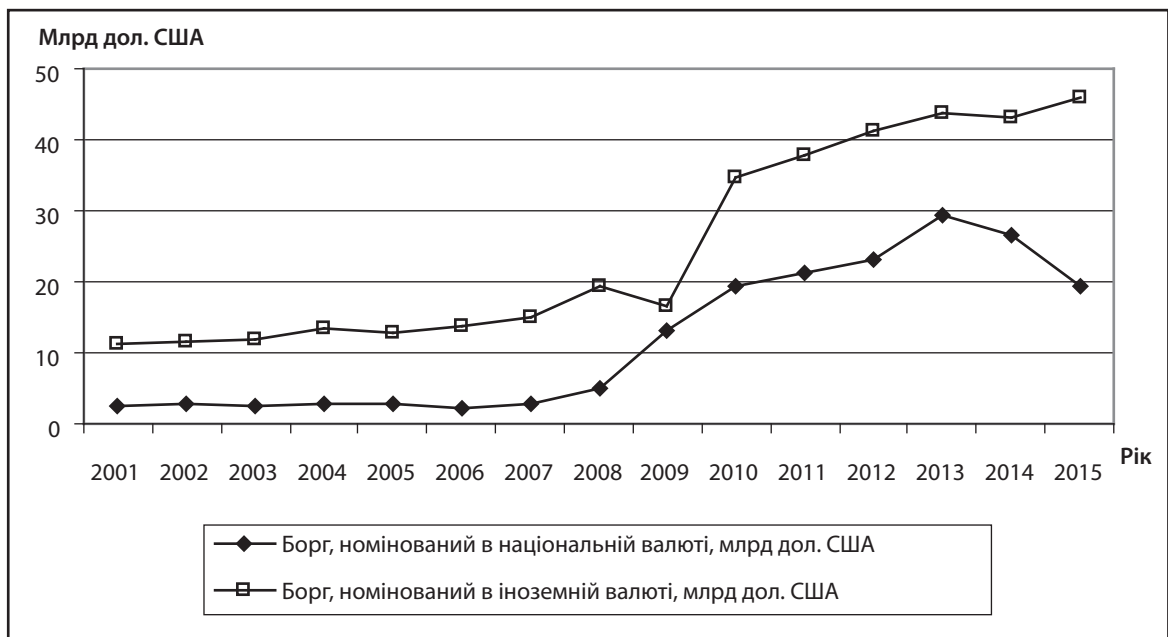

Рис. 2. Державний борг України, номінований в національній та іноземній валюті, млрд дол. США

Джерело: побудовано авторами за даними Міністерства фінансів України.

Таблиця 1

Динаміка структури державного боргу України в розрізі валют погашення за період 2005–2015 рр., %

Валюта	Рік										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Долар США	62,7	62,3	64,7	47,7	29,4	30,5	32,1	37,4	43,9	44,1	44,5
Євро	11,7	12,4	11,5	7,8	5,4	4,8	3,6	4,3	3,4	3,4	3,4
Японська єна	0,7	2,4	2,2	1,9	1,3	0,9	0,6	0,5	0,3	0,2	0,2
СПЗ	7,7	5,2	2,5	19,1	29,1	21,3	19,5	15,9	9,1	8,1	7,8
Українська гривня	17,2	13,8	15,3	20,6	34,8	42,5	44,3	42,1	43,3	44,2	44,1
Швейцарський франк	3,9	3,9	2,9	...	...	...	...	...	...	...	...

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України та Міністерства фінансів України.

зростання тиску на національну грошову одиницю. У умовах, коли інфляція та девальвація одночасно розвиваються швидкими темпами, населення гостро відчуває скорочення реальних доходів. За відсутності відчутного зростання обсягів суспільних послуг втрата реальних доходів при підвищенні боргового (а згодом і податкового) навантаження негативно позначається на довірі до фінансової системи і до політики уряду в цілому. У такій ситуації суспільство не бачить у державі гарантії суспільного добробуту, а навпаки, бачить утворення, яке перешкоджає нормальному розвитку національної економіки та зростанню добробуту суспільства.

Для вирішення проблеми дефіцитного фінансування уряд України вдається не тільки до залучення позик від міжнародних фінансових організацій, але й емітує боргові цінні папери. Емісія боргових цінних паперів має власні негативні ефекти, які поглиблюють ризик розбалансування інтересів держави і суспільства. *Перша група* ризиків пов'язана з динамікою розвитку фінансового сектора в Україні та, зокре-

ма, з динамікою розвитку ринку цінних паперів. Низька активність на ринку цінних паперів збільшує ризики недооцінки облігацій, а низька якість його інфраструктури збільшує ризик непрозорості угод з державними цінними паперами. Крім того, зростання нестабільності фінансового ринку, непрозорість та непередбачуваність розвитку подій у банківському секторі створює потребу в надійному інструменті отримання фінансових доходів, яким і є державні облігації. У даному випадку вони відволікають на себе частину фінансових ресурсів, які обертаються на фінансовому ринку. *Друга група* проблем пов'язана з першою, її сутність проявляється у скороченні обсягів інвестиційних ресурсів, оскільки потенційні інвестиційні ресурси відволікаються на фінансування придбання облігацій. У такому випадку також є ризик розбалансування інтересів держави і суспільства, особливо за низької ефективності використання таких ресурсів та випадків, коли нова емісія державних облігацій здійснюється для покриття попередньої. *Третя група* ризиків пов'язана з випуском облігацій внутрішньої державної позики. Потреба в емісії таких цінних паперів

зростатиме, оскільки уряд взяв курс на фінансову децентралізацію. Це означає збільшення владних повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування за відсутності стабільних, надійних і достатніх джерел формування фінансових ресурсів. Крім того, зруйнована інфраструктура в багатьох регіонах обумовлює необхідність збільшення капітальних інвестицій на регіональному рівні. У таких умовах потреба у випуску облігацій внутрішньої державної позики зростатиме. Динаміка торгів борговими цінними паперами в Україні у 2005–2015 рр. представлена на рис. 3.

Як видно з графіку, представленого на рис. 3, обсяги торгів державними облігаціями зростають. Таку тенденцію не можна оцінювати однозначно позитивно чи негативно. Теоретично, якщо обсяги коштів, залучені від продажу державних облігацій, спрямовуються на фінансування капітальних інвестицій або інноваційних розробок, які будуть комерціалізовані, то зростання обсягів продажу державних облігацій можна оцінювати позитивно. Фактично кошти, які потенційно могли б бути направлені на інвестиції через приватний сектор, спрямовуються на стратегічно важливі інвестиції через державний сектор, що не порушує баланс інтересів між різними генераціями членів суспільства, а також між суспільством та владою.

Однак якщо кошти, залучені через продаж державних облігацій, спрямовуються на фінансування поточних видатків або на фінансування обслуговування державного боргу попередніх років, то зростання обсягів торгів державними облігаціями є негативною тенденцією. Особливо високим є ризик порушення балансу інтересів у сфері обігу облігацій внутрішньої державної позики, динаміка яких відображена в табл. 2.

Найбільші обсяги коштів через механізми облігацій внутрішньої державної позики були залучені у 2016 р. (більше 2,5 млрд грн). Продаж державних облігацій здійснюється на чотирьох фондових біржах, однак більше 80% облігацій продається на біржі ПФТС. Лідерами по продажу у 2015 р. були ПАТ «Перший український міжнародний банк», ПАТ «Дочірній банк Сбербанку Росії», ПАТ «Укргазбанк». Протягом останніх чотирьох років лідерами з продажу державних облігацій були ПАТ «Дочірній банк Сбербанку Росії», ПАТ «Альфа-банк», ПАТ «Юнікредитбанк», а також банк «Хрещатик» та ПАТ «Банк «Київська Русь», тобто не лише великі та стійкі фінансові установи виступали великими гравцями на ринку облігацій. Це наводить на думку про те, що доступ до розподілу фінан-

Рис. 3. Обсяги торгів державними облігаціями в Україні у 2005–2015 рр., млрд грн.

Джерело: побудовано авторами.

Таблиця 2

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик в Україні у 2009–2016 рр., тис. дол. США

Показник	Рік							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Обмеження на обсяг розміщення облігацій, шт.	182500	400000		4800	550000	900000		2757500
Граничний рівень доходності, %	25	10.1		8.5	8	14.25	8.85	
Середньозважени рівень доходності, %	25	10.1		8.5	8	14.25	8.79	18.45
Залучено коштів від розміщення облігацій (тис. дол. США)	570248,74	400652,00	0	48162,24	544862,98	903069,00	205196,38	2758823,6

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України.

сових потоків від емісії та продажу облігацій відкритий далеко не всім учасникам фінансового ринку, ця сфера потребує підвищення прозорості розкриття інформації для всіх зацікавлених осіб.

Як доводять вітчизняні вчені, в обігу облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) існують такі проблеми:

- ✦ ринок ОВДП функціонує без відповідного ринкового механізму;
- ✦ кошти, отримані від ОВДП, використовуються не за призначенням;
- ✦ ринок ОВДП є замкнутим [10].

На наш погляд, головними проблемами в обігу облігацій внутрішньої державної позики є відрив механізму їх функціонування від ринкового механізму, а також високий ризик того, що кошти будуть використані на поточне споживання чи розподілені через корупційні схеми. На жаль, дієві механізми контролю за використанням коштів, залучених через механізм ОВДП, відсутні.

Ця проблема є не новою для України, тому вітчизняні вчені пропонують різні заходи, направлені на вдосконалення механізму обігу ОВДП. Зокрема І. Лютий, Н. Зражевська, О. Рожко рекомендують [11]:

- ✦ встановити певний граничний обсяг щодо перебування ОВДП в активах НБУ, а також зазначити термін усунення порушень, в разі їх виникнення;
- ✦ використовувати кошти єдиного казначейського рахунку для підтримання ліквідності державних цінних паперів на умовах тимчасової їх купівлі;
- ✦ здійснювати залучення шляхом випуску ОВДП під конкретні інвестиційні програми, тим самим підвищуючи їх інвестиційну привабливість, при цьому зменшуючи частку запозичень на покриття бюджетного дефіциту;
- ✦ запровадити обов'язкове котирування державних цінних паперів на організаторах торгівлі з використанням системи маркетмейкерів;
- ✦ визначити стратегії державних внутрішніх запозичень;
- ✦ відновити довіру населення країни до держави та розробити кращі види державних цінних паперів, зокрема і державних облігацій для того, щоб задовольнити потреби інвесторів [11].

Зазначені автори наголошують на заходах регуляторного та організаційного характеру. Цю ідею також підтримує Г. Кучер і наголошує, що слід чітко використовувати систему забезпечення, яка складається з інформаційної, законодавчої, нормативно-правової, а також організаційної [12]. На наш погляд, заходи щодо вдосконалення обігу ОВДП мають стосуватися не тільки безпосередньо їх механізму, а й стратегії розвитку боргової та інвестиційної політики. За відсутності такої стратегії регулювання обігу ОВДП буде мати фрагментарний характер. На рівні держави має бути розроблена довгострокова стратегія боргової політики, яка включатиме в себе і заходи щодо обігу ОВДП. Стратегія має

визначати обсяги запозичень через механізм державних облігацій, напрями використання позикових коштів, порядок контролю за цільовим використанням та відповідальність за нецільове використання позичених коштів. Крім того, необхідно запровадити обмеження, яке передбачатиме заборону здійснювати позики урядам на термін, який перевищуватиме їх владні повноваження, та не допускати перекладання боргу на наступні покоління. Також важливим чинником, який сприятиме відновленню рівноваги інтересів держави і суспільства, є прозорість інформації про механізм залучення і використання боргового фінансування на всіх рівнях. Ця інформація має бути максимально відкритою і доступною в режимі реального часу. Не менш важливим заходом є активізація участі бірж в організації торгів державними облігаціями, запровадження обов'язкового котирування державних цінних паперів та повного розкриття інформації про торги державними цінними паперами на фондових біржах.

ВИСНОВКИ

Результати аналізу динаміки державного боргу та емісії державних боргових цінних паперів показали, що вони мають тенденцію до зростання через зростання дефіциту бюджету, звуження податкової бази з одночасною необхідністю збільшення видатків уряду. Сам по собі процес зростання дефіцитного фінансування не може служити чинником розбалансування інтересів держави і суспільства. Причини розбалансування інтересів лежать у механізмах використання позикових коштів та відповідальності за їх неефективне використання. Крім того, у частині залучення дефіцитного фінансування через емісію боргових цінних паперів необхідно врахувати механізми функціонування ринку цінних паперів, порушення яких негативно позначається не тільки на рівновазі фінансової системи, але і на макроекономічній рівновазі в цілому. Відсутність стратегії залучення боргового фінансування, невиваженість валютного регулювання поглиблюють дисбаланси інтересів уряду і суспільства, що негативно впливає на імідж держави та є однією з причин опортуністичної поведінки членів суспільства. Вирішення виявлених проблем лежить у площині вдосконалення регулювання обігу державних боргових цінних паперів, передусім через визначення стратегічних пріоритетів розвитку суспільства, формування стратегії боргової політики та підвищення рівня транспарентності інформації про залучення і використання позичених коштів через механізм емісії державних боргових цінних паперів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вахненко Т. Державний борг України : поточний стан і ризики / Т. Вахненко // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 37–46.
2. Рак Р. Державні цінні папери у сфері державних запозичень України / Р. Рак. К. Ковальська / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2009. – № 116. – С. 7–9.
3. Марчак Д. Чим загрожують економіці держзапозичення у банків і населення в іноземній валюті [Електрон-

ний ресурс] / Д. Марчак // Фінансовий портал finance.ua (11.10.2012). – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/10/11/289190>

4. Кондрат І. Ю. Прогнозування показників державного боргу як фактора економічної безпеки України / І. Ю. Кондрат // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 210–216.

5. Макар О. П. Вдосконалення системи управління державним боргом як передумови економічного зростання / О.П.Макар//Науковий вісник НЛТУ України:зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.1. – С. 284–290.

6. Baldacci, E. (2010). Fiscal Deficits, Public Debt, and Sovereign Bond Yields / E. Baldacci and M. Kumar // IMF Working Paper, 10/184.

7. Giannetti, M. (2012). The Flight Home Effect: Evidence from the Syndicated Loan Market during Financial Crises / M. Giannetti and L. Laeven // Journal of Financial Economics. – Vol. 104 (1).

8. Krishnamurthy, A. (2010). The Aggregate Demand for Treasury Debt / A. Krishnamurthy and A. Vissing-Jorgensen // NBER Working Paper 12881, Cambridge, Mass. : National Bureau of Economic Research.

9. Trebesch, C. ECB Interventions in Distressed Sovereign Debt Markets: The Case of Greek Bonds / Christoph Trebesch and Jeromin Zettelmeyer // Technical Report 4731, CESifo Working Paper Series, 2014.

10. Ільченко В. Сучасний стан вітчизняного ринку державних цінних паперів // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2009. – № 5-6. – С. 57–63.

11. Лютий І. О. Державний кредит та боргова політика України : монографія / І. О. Лютий, Н. В. Зражевська, О. Д. Рожко. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 352 с.

12. Кучер Г. Розвиток ринку внутрішніх державних боргових зобов'язань України / Г. Кучер // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – К. : Вид-во КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 47–58.

REFERENCES

Baldacci, E., and Kumar, M. "Fiscal Deficits, Public Debt, and Sovereign Bond Yields". *IMF Working Paper*, no. 10/184 (2010).

Giannetti, M., and Laeven, L. "The Flight Home Effect: Evidence from the Syndicated Loan Market during Financial Crises". *Journal of Financial Economics*, vol. 104 (1) (2012).

Ilchenko, V. "Suchasnyi stan vitchyznianoho rynku derzhavnykh tsinnykh paperiv" [Current state of the domestic government securities market]. *Rynok tsinnykh paperiv. Visnyk Derzhavnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku*, no. 5-6 (2009): 57-63.

Kondrat, I.Yu. "Prohnozuvannia pokaznykiv derzhavnoho borhu yak faktora ekonomichnoi bezpeky Ukrainy" [Predicting performance of public debt as a factor of economic security of Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.9 (2011): 210-216.

Krishnamurthy, A., and Vissing-Jorgensen, A. "The Aggregate Demand for Treasury Debt". In *NBER Working Paper 12881*. Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Research, 2010.

Kucher, H. "Rozvytok rynku vnutrishnikh derzhavnykh borhovykh zobov'язan Ukrainy" [The development of the market of domestic public debt of Ukraine]. *Visnyk KNTEU*, no. 2 (2011): 47-58.

Liutyi, I. O., Zrazhevska, N. V., and Rozhko, O. D. *Derzhavnyi kredyt ta borhova polityka Ukrainy* [State credit and debt policy of Ukraine]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2008.

Makar, O. P. "Vdoskonalennia systemy upravlinnia derzhavnym borhom yak peredumovy ekonomichnoho zrostantia" [Improving the system of public debt management as a precondition for economic growth], *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22.1 (2012): 284-290.

Marchak, D. "Chym zahrozhuut ekonomitsi derzhzapozychennia u bankiv i naselennia v inozemni valiuti" [What threatens the economy of government borrowing from banks and the population in foreign currency]. <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/10/11/289190>

Rak? R., and Kovalska, K. "Derzhavni tsinni papery u sferi derzhavnykh zapozychen Ukrainy" [Government securities in the area of state borrowing of Ukraine]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Seriya "Ekonomika"*, no. 116 (2009): 7-9.

Trebesch, Ch., and Zettelmeyer, J. "ECB Interventions in Distressed Sovereign Debt Markets: The Case of Greek Bonds". *Technical Report 4731, CESifo Working Paper Series*, 2014.

Vakhnenko, T. "Derzhavnyi borh Ukrainy : potochnyi stan i ryzyky" [The state debt of Ukraine : current state and risks]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2008): 37-46.

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА

© 2016 ОТКАЛЕНКО О. М.

УДК 37.014.543:378(045)

Откаленко О. М. Методика аналізу ефективності використання фінансових ресурсів вищими навчальними закладами державного сектора

Метою статті є розробка методики аналізу фінансових ресурсів державними вищими навчальними закладами, що дасть можливість покращити результати діяльності закладів освіти. Наведено всі складові методики аналізу фінансових ресурсів вищів державного сектора, визначено показники аналізу (надходження та використання фінансових ресурсів), проведено аналіз ефективності використання наявних фінансових ресурсів ВНЗ. Наведену методику апробовано з використанням облікових даних сучасного вищого навчального закладу державного сектора. Застосування даної методики дасть можливість аналітику здійснити ґрунтовний аналіз ефективності використання фінансових ресурсів ВНЗ. Використання даних аналізу управлінням ВНЗ буде сприяти прийняттю ефективних рішень та раціональному витратанню бюджетних коштів.

Ключові слова: вищий навчальний заклад державного сектора, фінансові ресурси, аналіз фінансових ресурсів, надходження фінансових ресурсів, використання фінансових ресурсів.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 8.

Откаленко Олена Миколаївна – аспірантка Київського національного торговельно-економічного університету, головний бухгалтер Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)

E-mail: lena05051982@mail.ru

УДК 37.014.543:378(045)

Откаленко Е. Н. Методика анализа эффективности использования финансовых ресурсов высшими учебными заведениями государственного сектора

Целью статьи является разработка методики анализа финансовых ресурсов государственными высшими учебными заведениями, что даст возможность улучшить результаты деятельности учреждений образования. Приведены все составляющие методики анализа финансовых ресурсов вузов государственного сектора, определены показатели анализа (поступления и использования финансовых ресурсов), проведен анализ эффективности использования имеющихся финансовых ресурсов вуза. Приведенная методика апробирована с использованием учетных данных современного высшего учебного заведения государственного сектора. Применение данной методики даст возможность аналитику осуществить основательный анализ эффективности использования финансовых ресурсов вузов. Использование данных анализа управления вуза будет способствовать принятию эффективных решений и рациональному расходованию бюджетных средств.

Ключевые слова: высшее учебное заведение государственного сектора, финансовые ресурсы, анализ финансовых ресурсов, поступления финансовых ресурсов, использование финансовых ресурсов.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Откаленко Елена Николаевна – аспирантка Киевского национального торгового-экономического университета, главный бухгалтер Винницкого торгового-экономического института КНТЕУ (вул. Соборная, 87, Винница, 21050, Украина)

E-mail: lena05051982@mail.ru

UDC 37.014.543:378(045)

Otkalenko O. M. Methods for Analysis of Efficiency of Use of Financial Resources by Higher Education Institutions in the Public Sector

The article is concerned with developing methods for analyzing the financial resources by the public higher education institutions, thus giving possibility for improving the results of the activities of educational institutions. All the components of methods for analyzing financial resources of the higher education institutions in the public sector have been provided, analysis indicators (income and use of financial resources) have been identified, an analysis of efficiency of using the available financial resources of a higher education institution has been carried out. The provided methods have been tested using the credentials of one contemporary institution of higher education in the public sector. Application of these methods creates the opportunity to carry out a thorough analysis of efficiency of use of financial resources by higher education institutions. The use of findings by managers of higher education institution will contribute to effective decision-making, as well as management and reasonable expenditure of budgetary funds.

Keywords: higher education institution in the public sector, financial resources, analysis of financial resources, income of financial resources, use of financial resources.

Fig.: 3. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 8.

Otkalenko Olena M. – Postgraduate Student of Kyiv National University of Trade and Economics, Chief Accountant of Vinnytsia Trade and Economic Institute of KNUTE (87 Soborna Str., Vinnytsia, 21050, Ukraine)

E-mail: lena05051982@mail.ru

В умовах ринкової економіки фінансові ресурси вищого навчального закладу виконують вирішальну роль в ефективному функціонуванні такого закладу на ринку освітніх послуг. У системі управління діяльністю будь-якого підприємства важливою ланкою є управління саме фінансовими ресурсами та забезпечення діяльності підприємства необхідним обсягом фінансових ресурсів. Фінансові результати діяльності суб'єкта господарювання залежать від правильності напрямів використання фінансових ресурсів.

Особливості аналітичного забезпечення як засобу управління фінансовими ресурсами бюджетних установ досліджувалися в працях таких науковців, як: Т. М. Боголіб [1], А. В. Гончар [3], С. О. Левицької [4], В. А. Пігоша

[5], Т. В. Рижой [6] та С. В. Свірко [7]. Разом з тим, перераховані вище автори досліджували принципи аналізу діяльності бюджетних установ без зосередження уваги на питаннях методики аналізу ефективності використання фінансових ресурсів саме вищими навчальними закладами державного сектора та не враховували специфіку їх діяльності.

На даний час відсутній єдиний підхід щодо аналізу фінансових ресурсів вищих навчальних закладів з установленим набором аналітичних показників та коефіцієнтів. Саме тому аналітикам важко обрати найбільш правильний і найпростіший шлях для аналізу ефективності використання фінансових ресурсів закладом вищої освіти.

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розробці методики аналізу фінансових ресурсів державними вищими навчальними закладами, що дасть можливість покращити результати діяльності закладів освіти.

На сучасному етапі система вищої освіти знаходиться у досить скрутному становищі. Значне недофінансування з державного бюджету та недобір здобувачів вищої освіти призвело до економічного колапсу системи якісної вищої освіти, оскільки багато ВНЗ державного сектора економіки опинилися на межі своїх економічних можливостей. Внаслідок цього особливої уваги набуває питання підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами закладу освіти.

Питання оплат у державних ВНЗ чітко регламентується бюджетним законодавством, а саме – Бюджетним кодексом України [2], тому потрібно пам'ятати про те, що передусім фінансуються захищені статті видатків, до яких належать оплата праці з нарахуваннями, стипендії, придбання медикаментів та продуктів харчування, оплата комунальних послуг та енергоносіїв.

Роль економічного аналізу як однієї з важливих функцій управління у період реформування системи вищої освіти значно зростає, оскільки вибір альтернативного варіанта неможливий без реалізації економічних методів, дієвість яких стає реальною лише при глибокому та всебічному аналізі використання усіх наявних ресурсів.

На думку Степаненко Д. А. [8, с. 93], аналіз фінансових ресурсів доцільно здійснювати в межах технологічного процесу, за яким в результаті перетворення первинної облікової інформації формуються вихідні показники відносно джерел фінансування та напрямів їх використання, які складають основу інформаційного забезпечення управління фінансовими ресурсами. Технологія аналізу фінансових ресурсів підприємства полягає у виявленні методів формування і обробки даних про фінансові ресурси, які дають об'єктивну оцінку фінансового стану, тенденцій розвитку та виявлення резервів підвищення ефективності використання грошових коштів та шляхів їх реалізації.

Ефективність діяльності вищих навчальних закладів та якість освітніх послуг підвищується в результаті систематичного і глибокого аналізу фінансових ресурсів закладів освіти.

Побудова організаційно-інформаційної моделі аналізу розподілу й використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів ґрунтується на визначенні її як одного з прийомів формалізації аналітичного процесу в управлінні обсягом, структурою та якістю освітніх послуг, що надаються здобувачам вищої освіти.

Важливим принципом побудови організаційно-інформаційної моделі аналізу та контролю фінансових ресурсів вищих навчальних закладів є забезпечення повноти інформації щодо обсягів, структури та якості освітніх послуг відповідно до напрямів функціональної діяльності установи.

Ефективне використання фінансових ресурсів є однією з найважливіших проблем виконання бюджету

у переважній більшості країн світу. Одним із головних завдань вищого навчального закладу державної форми власності є формування дієвого механізму результативного й раціонального використання фінансових ресурсів. У сучасних умовах ефективне витрачання наявних ресурсів стає необхідною умовою діяльності ВНЗ і є однією з передумов логічного управління державними фінансами.

З кожним роком все більшої актуальності набуває проблема ефективного використання фінансових ресурсів. При виконанні бюджету вищого навчального закладу за видатками посилюється увага щодо законності, раціональності та економічності їх витрачання.

З метою вдосконалення аналізу ефективності використання фінансових ресурсів закладами вищої освіти пропонується запровадити таку методику (рис. 1).

Застосування даної методики дасть можливість аналітику здійснити ґрунтовний аналіз ефективності використання фінансових ресурсів ВНЗ. Окрім того, доцільно буде провести аналіз використання фінансових ресурсів за статтями видатків, за питомою вагою, за дотриманням нормативу капітальних видатків (не більше 10 %) тощо.

Використання даних аналізу управлінням ВНЗ буде сприяти прийняттю ефективних рішень та раціональному витрачання бюджетних коштів.

Проаналізуємо структуру формування фінансових ресурсів сучасного ВНЗ державного сектора (табл. 1).

За результатами проведеного аналізу (див. табл. 1) спостерігаємо збільшення фінансових ресурсів у звітному році на 10,3 %, що складає 3652,9 тис. грн. Дохідна частина бюджету даного ВНЗ у 2015 р. на 63,4 % сформована за рахунок бюджетних асигнувань та на 36,6 % – за рахунок власних надходжень. Це можна пояснити співвідношенням контингенту здобувачів вищої освіти. Станом на 01.01.2016 р. приведений контингент студентів, які навчаються за державним замовленням, становить 70 %, і, відповідно, 30 % навчаються за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб.

За допомогою рис. 2 відобразимо структуру власних надходжень вищого навчального закладу (без урахування перехідного залишку).

За коштами спеціального фонду ВТЕІ КНТЕУ найбільшу питому вагу складають кошти, отримані як плата за послуги (за рахунок студентів-контрактників) – 85 %. Такий вид доходів, як благодійні внески, гранти, дарунки, розвинений дуже слабо – лише 0,1 %. Таким чином, можна зробити висновок, що даному ВНЗ доцільно буде залучати саме таку категорію доходу.

Далі доцільно буде проаналізувати напрями використання фінансових ресурсів навчального закладу згідно з фактичним приведеним контингентом здобувачів вищої освіти та виявити можливі резерви або нецільове використання фінансових ресурсів (табл. 2).

За результатами проведеного аналізу (див. табл. 2) можемо зробити висновок про недофінансування з бюджету у 2015 р. на 3 570 263 грн. Тобто видатки загального фонду покриті власними надходженнями в розмірі понад 3,5 млн грн. Державою фінансується повною мірою лише покриття витрат на соціальні виплати здобу-

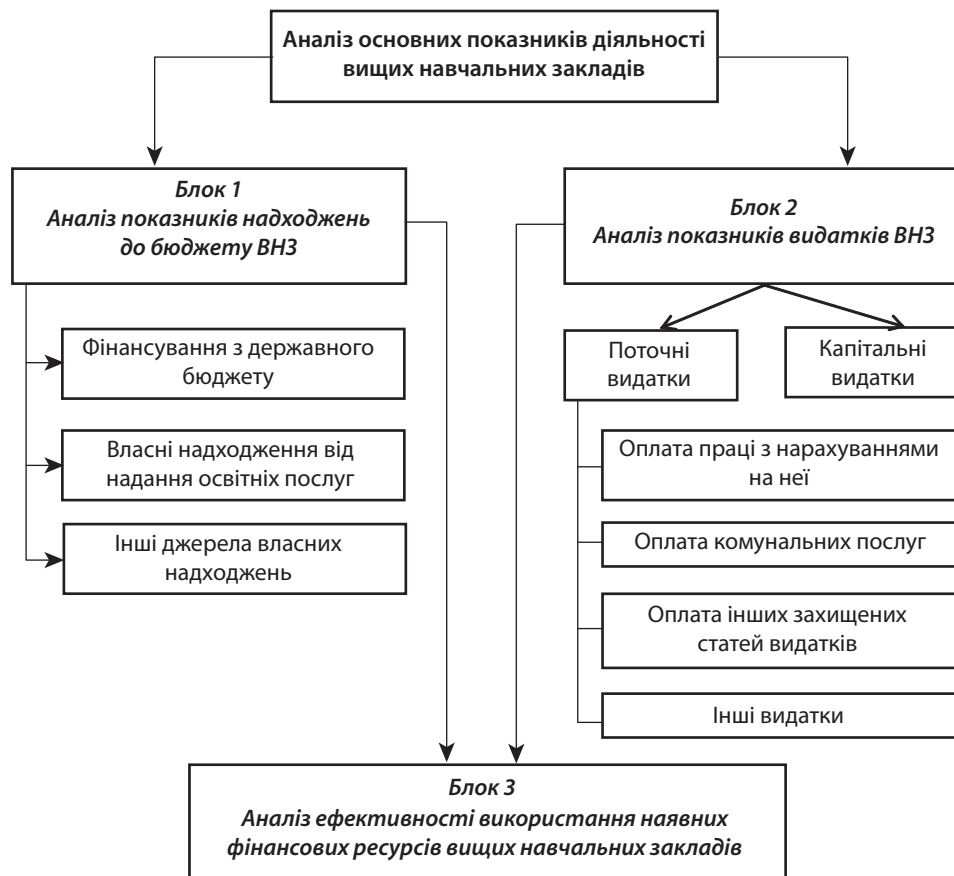

Рис. 1. Методика аналізу ефективності використання фінансових ресурсів закладом вищої освіти

Джерело: розроблено автором особисто.

Таблиця 1

Аналіз формування фінансових ресурсів Вінницького торговельно – економічного інституту КНТЕУ

№ п/п	Показник	Надходження				Відхилення	
		2014 р.		2015 р.		Абсолютне	Відносне
		Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %		
1	Надходження коштів – усього	35421,9	100,0	39074,8	100	3652,9	10,3
2	Бюджетні асигнування	21566,5	60,8	24783,7	63,4	3217,2	14,9
3	Кошти, отримані як плата за послуги	13797,2	39,0	14164,8	36,2	367,6	2,7
3.1	Плата за навчання	8954,1	25,3	9394,6	24,0	440,5	4,9
3.2	Господарська діяльність	1109,2	3,1	1198,9	3,1	89,7	8,1
3.3	Оренда майна	21,0	0,1	28,3	0,1	7,3	–
3.4	Реалізація майна	34,7	0,1	331,6	0,8	296,9	855,6
3.5	Фінансування (залишок коштів на початок періоду)	3678,2	10,4	3211,4	8,2	–466,8	–12,7
4	Інші джерела власних надходжень	58,2	0,2	126,3	0,4	68,1	117,0
4.1	Благодійні внески, гранти, дарунки	30,0	0,1	8,7	–	–21,3	–
4.2	Відсотки за депозитом	–		87,6	0,3	87,6	–
4.3	Фінансування (залишок коштів на початок періоду)	28,2	0,1	30,0	0,1	1,8	–

Джерело: сформовано автором самостійно на підставі облікових даних.

Рис. 2. Структура власних надходжень Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ у 2015 р., %

Джерело: визначено автором самостійно на підставі звітних даних.

Таблиця 2

Аналіз використання фінансових ресурсів ВНЗ у 2015 р.

№ з/п	Стаття витрат	Фактичний обсяг здійснених видатків				Разом, грн	Плановий обсяг видатків згідно контингенту		Недофінансування за загальним фондом
		Загальний фонд, грн	%	Спец-фонд, грн	%		Загальний фонд (70%)	Спец-фонд (30%)	
1	Заробітна плата	9459410	61,06	6031687	38,94	15491097	10843768	4647329	1384358
2	Нарахування на заробітну плату	3389103	62,22	2057986	37,78	5447089	3812962	1634127	423859
3	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	114161	17,09	553743	82,91	667904	467533	200371	353372
4	Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0	0,00	1969	100,00	1969	1378	591	1378
5	Компенсація харчування дітям-сиротам	643045	100,00	0	0,00	643045	643045	192914	0
6	Оплата послуг (крім комунальних)	76311	8,48	823810	91,52	900121	630085	270036	553774
7	Видатки на відрядження	0	0,00	59894	100,00	59894	41926	17968	41926
8	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	673060	41,84	935686	58,16	1608746	1126122	482624	453062
9	Окремі заходи по реалізації державних програм	0	0,00	1542	100,00	1542	1079	463	1079
10	Стипендії та інші соціальні виплати	10428610	100,00	0	0,00	10428610	10428610	3128583	0
11	Інші поточні видатки	0	0,00	13160	100,00	13160	9212	3948	9212
12	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	0	0,00	339160	100,00	339160	237412	101748	237412
13	Капітальний ремонт	0	0,00	67646	100,00	67646	47352	20294	47352
14	Реконструкція та реставрація	0	0,00	90684	100,00	90684	63479	27205	63479
15	Разом	24783700	69,30	10976967	30,70	35760667	25032467	10728200	3570263

Джерело: розроблено автором самостійно на підставі облікових даних ВТЕІ КНТЕУ.

вачам вищої освіти (стипендія та інші обов'язкові соціальні виплати дітям-сиротам), частково покриваються видатки на заробітну плату (87,7%) і видатки на оплату комунальних послуг та енергоносіїв (60%).

Видатки, які необхідні для забезпечення поточної діяльності ВНЗ (придбання паперу, канцтоварів, обслуговування оргтехніки, оплата послуг зв'язку тощо) на розвиток матеріально-технічної бази, не профінансовані з державного бюджету взагалі.

Натомість, усі перелічені вище видатки фінансуються за рахунок власних надходжень, основною статтею формування яких є плата за навчання. Таким чином, створюється ситуація, що власні кошти вищого навчального закладу спрямовує не на здійснення видатків розвитку, а на утримання студентів-бюджетників.

Структуру використання фінансових ресурсів ВНЗ наведено на рис. 3.

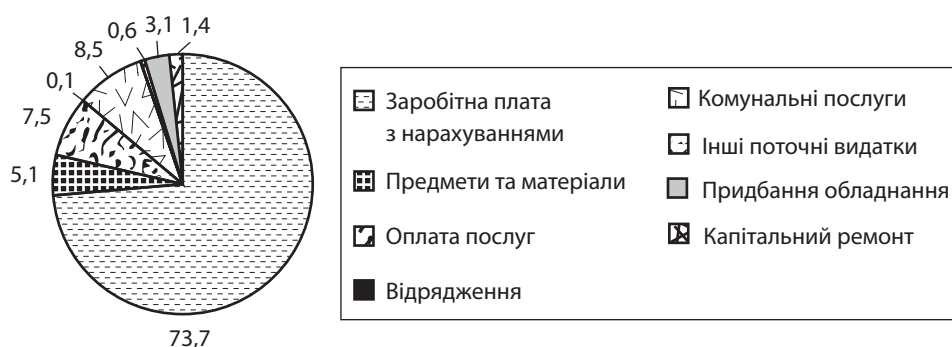

Рис. 3. Структура використання фінансових ресурсів спеціального фонду Вінницьким торговельно-економічним інститутом КНТЕУ у 2015р., %

Джерело: узагальнено автором самостійно на підставі облікових даних.

Як видно з рис. 3, у структурі видатків спеціального фонду 73,7% складають видатки на оплату праці з відповідними нарахуваннями на неї. Оплата комунальних послуг «пожирає» ще 8,5% бюджету. На видатки розвитку, так звані капітальні видатки, спрямовано лише 4,5% замість нормативних 10%. Таким чином, за результатами проведеного аналізу (див. табл. 2 та рис. 3), можна зробити висновок, що в загальній структурі видатків ВТЕІ КНТЕУ 95,5% складають поточні видатки і лише 4,5% – капітальні.

Аналіз ефективності використання фінансових ресурсів на предмет виявлення нецільового використання коштів наведено в табл. 3.

Про ефективне управління фінансовими ресурсами аналізованого ВНЗ (див. табл. 3) свідчить перевиконання бюджету за доходами на 200 772 грн і недовиконання за видатками на 2 987 010 грн.

Нецільового використання коштів не встановлено, а невиконання кошторису за видатками свідчить про економне та раціональне використання фінансових ресурсів. ВНЗ буде мати можливість використати зекономлені кошти у сумі 2 987 010 грн у наступних звітних періодах та спрямувати їх на першочергові потреби закладу.

Аналіз фінансових ресурсів доцільно здійснювати в межах технологічного процесу, за яким у результаті перетворення первинної облікової інформації форму-

ються вихідні показники відносно джерел фінансування та напрямів їх використання, які складають основу інформаційного забезпечення управління фінансовими ресурсами. Технологія аналізу фінансових ресурсів вищих навчальних закладів державного сектора полягає у виявленні методів формування і обробки даних про фінансові ресурси, які дають об'єктивну оцінку фінансового стану, тенденцій розвитку та виявлення резервів підвищення ефективності використання грошових коштів та шляхів їх реалізації.

ВИСНОВКИ

Побудова організаційно-інформаційної моделі аналізу розподілу й використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів ґрунтується на визначенні її як одного з прийомів формалізації аналітичного процесу в управлінні обсягом, структурою та якістю освітніх послуг, що надаються здобувачам вищої освіти.

При виконанні бюджету вищого навчального закладу за видатками посилюється увага щодо законності, раціональності та економічності витрачання фінансових ресурсів. З цією метою було розроблено та апробовано методіку економічного аналізу ефективності використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів державного сектора. Застосування даної методики дасть можливість аналітику здійснити ґрунтовний аналіз ефективності використання фінансових ресурсів за низкою різноманітних показників. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Боголіб Т. М.** Система і методи фінансового аналізу фінансово-господарської діяльності вищих навчальних закладів / Т. М. Боголіб // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 50–62.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. **Гончар Л. В.** Організація аналізу бюджетних установ / Л. В. Гончар // Вісник Житомирського державного технічного університету. – 2010. – № 33. – С. 59–65.
4. **Левицька С. О.** Облік, контроль та аналіз діяльності підприємницьких організацій: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.04 / Світлана Олексіївна Левицька. – Київ: Б. в., 2005. – 28 с.
5. **Пігош В. А.** Проблемні аспекти формування планових кошторисних показників бюджетних установ / В. А. Пігош // Економічний аналіз. – 2014. – Том 18. – № 2. – С. 201–209.

Аналіз ефективності формування та використання фінансових ресурсів Вінницьким торговельно-економічним інститутом КНТЕУ у 2015 р.

№ п/п	Показник	Затверджено кошторисом	Фактичне виконання	Відхилення
1	Надходження коштів за результатами провадження основної діяльності (плата за навчання)	9 185 000	9 394 622	209 622
2	Надходження коштів за результатами господарської діяльності	1 207 011	1 198 854	-8157
3	Надходження від здачі майна в оренду	28 980	28 287	-693
4	Надходження від реалізації майна (крім нерухомого)	331 582	331 582	0
5	Разом за доходами	10 752 573	10 953 345	200 772
6	Заробітна плата	6 900 231	6 031 687	-868 544
7	Нарахування на заробітну плату	2 428 080	2 057 986	-370 094
8	Предмети, матеріали та інвентар	848 130	553 743	-294 387
9	Медикаменти та перев'язувальні матеріали	5 000	1 969	-3 031
10	Оплата послуг (крім комунальних)	820 440	823 810	3 370
11	Видатки на відрядження	80 000	59 894	-20 106
12	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1 330 640	935 686	-394 954
13	Окремі заходи по реалізації державних програм	9 000	1 542	-7 458
14	Інші поточні видатки	27 000	13 160	-13 840
15	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	384 772	339 160	-45 612
16	Капітальний ремонт	1 040 000	67 646	-972 354
17	Реконструкція та реставрація	90 684	90 684	0
19	Разом за видатками	13 963 977	10 976 967	-2 987 010

Джерело: сформовано автором особисто на підставі облікових даних.

6. Рижа Т. В. Контроль за виконанням кошторисних призначень у вищих навчальних закладах / Т. В. Рижа // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 1 (64). – С. 276–280.

7. Свірко С. В. Принципи методів вітчизняного бухгалтерського бюджетного обліку в умовах його модернізації / С. В. Свірко // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – Вип. 19. – С. 360–369.

8. Степаненко Д. А. Технологія аналізу фінансових ресурсів підприємства / Д. А. Степаненко // Управління розвитком. – 2014. – № 10. – С. 92–94.

Науковий керівник – Блакита Г. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку Київського національного торговельно-економічного університету

REFERENCES

Boholib, T. M. "Systema i metody finansovoho analizu finansovo-hospodarskoi diialnosti vyshchikh navchalnykh zakladiv" [The system and methods of financial analysis of financial and economic activities of higher education institutions]. *Finansy Ukrainy*, no. 5 (2012): 50-62.

Honchar, L. V. "Orhanizatsiia analizu biudzhethnykh ustanov" [Company analysis of budgetary institutions]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu*, no. 33 (2010): 59-65.

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

Levytska, S. O. "Oblik, kontrol ta analiz diialnosti nepidpriyemnytskykh orhanizatsii" [Accounting, control and analysis of non-commercial organizations]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.06.04*, 2005.

Pihosh, V. A. "Problemni aspekty formuvannia planovykh koshtorysnykh pokaznykh biudzhethnykh ustanov" [Problematic aspects of the planned indicators estimated budget institutions]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 18, no. 2 (2014): 201-209.

Ryzha, T. V. "Kontrol za vykonanniam koshtorysnykh pryznachen u vyshchikh navchalnykh zakladakh" [Control over the execution of budgeted allocations in higher education]. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

Svirko, S. V. "Pryntsypy ta metody vitchyznianoho bukhhalterskoho biudzhethnoho obliku v umovakh yoho modernizatsii" [Principles and methods of national accounting budget accounting in terms of modernization]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 19 (2012): 360-369.

Stepanenko, D. A. "Tekhnolohiia analizu finansovykh resursiv pidpriemstva" [Technology analysis of financial resources]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 10 (2014): 92-94.

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

© 2016 КАРПІНСЬКИЙ Б. А., ГОРБАЧЕВСЬКА О. В.

УДК 336.64

Карпінський Б. А., Горбачевська О. В. Синергетичний ефект у системі фінансового механізму формування інтегрованих підприємницьких структур

Проведено комплексне дослідження термінологічної сутності та особливостей прояву синергетичного ефекту в системі фінансового механізму формування інтегрованих підприємницьких структур (ІПС). Сформуовано визначення даного ефекту. Обґрунтовано, що даний ефект та вміння його досягати є одним з найважливіших конкурентних аспектів спільної діяльності учасників ІПС та демонструє ефективність фінансового механізму формування інтегрованої підприємницької структури, управління її фінансами. Сформуовано апаратно-фінансовий інструментарій і виділено наукову позицію щодо ефективності синергетичного підходу при прийнятті фінансових та управлінських рішень в даних структурах. Запропоновано інтегральний підхід до оцінювання синергетичного ефекту в ІПС та розкрито його етапи. Виходячи з аналізу інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання в національній економіці, виявлено основні форми прояву даного ефекту за галузевим принципом та напрямками діяльності. Виокремлено чинники прояву негативної синергетичності у фінансовому механізмі формування ІПС.

Ключові слова: інтегровані підприємницькі структури, синергетичний ефект, фінансова глобалізація, трансформація, фінансове управління, оцінювання, апаратно-фінансовий інструментарій.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 13.

Карпінський Борис Андрійович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: Karpinsky01@email.ua

Горбачевська Оксана Володимирівна – аспірантка, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: O.Livinovska@ukr.net

УДК 336.64

Карпинский Б. А., Горбачевская О. В. Синергетический эффект в системе финансового механизма формирования интегрированных предпринимательских структур

Проведено комплексное исследование терминологической сущности и особенностей проявления синергетического эффекта в системе финансового механизма формирования интегрированных предпринимательских структур (ИПС). Сформуовано определение данного эффекта. Обосновано, что данный эффект и умение его достигать является одним из важнейших конкурентных аспектов совместной деятельности участников ИПС и демонстрирует эффективность финансового механизма формирования ИПС, управления ее финансами. Сформуован аппаратно-финансовый инструментарий и выделена научная позиция по эффективности синергетического подхода при принятии финансовых и управленческих решений в данных структурах. Предложен интегральный подход к оценке синергетического эффекта в ИПС и раскрыты его этапы. Исходя из анализа интеграционного взаимодействия субъектов хозяйствования в национальной экономике, выявлены основные формы проявления данного эффекта по отраслевому принципу и направлениям деятельности. Выделены факторы проявления негативной синергетичности в финансовом механизме формирования интегрированных предпринимательских структур.

Ключевые слова: интегрированные предпринимательские структуры, синергетический эффект, финансовая глобализация, трансформация, финансовое управление, оценка, аппаратно-финансовый инструментарий.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 13.

Карпинский Борис Андреевич – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики и менеджмента, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: Karpinsky01@email.ua

Горбачевская Оксана Владимировна – аспирантка, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: O.Livinovska@ukr.net

UDC 336.64

Karpinsky B. A., Horbachevska O. V. Synergistic Effect in the System of Financial Mechanism for Establishing the Integrated Entrepreneurial Structures

An integrated research on the terminological essence and on the characteristics of manifestation of synergistic effect in the system of financial mechanism for the establishing the integrated entrepreneurial structures (IES) has been conducted. A definition of this effect has been formulated. It is substantiated that this effect, and skill to produce it, forms one of the most important competitive aspects of joint activities of the participants of IES and demonstrates efficiency of the financial mechanism for the establishing the IES, as well as management of its finances. A staffing-financial instrumentarium has been worked out and a scientific position on the effectiveness of the synergistic approach in making financial and managerial decisions in these structures has been allocated. An integrated approach to evaluation of the synergistic effect in the IES has been proposed, its stages have been disclosed. Based on an analysis of the integration interaction of business entities in the national economy, the main manifestation forms of this effect according to both the sectoral principle and the activity directions has been identified. Factors of manifestations of negative synergy in the financial mechanism for establishing the integrated entrepreneurial structures have been allocated.

Keywords: integrated business structures, synergistic effect, financial globalization, transformation, financial management, evaluation, staffing-financial instrumentarium.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 13.

Karpinsky Boris A. – PhD (Economics), Professor, Head of the Department of Economics and Management, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: Karpinsky01@email.ua

Horbachevska Oksana V. – Postgraduate Student, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: O.Livinovska@ukr.net

Активізаційні процеси у фінансовій глобалізації на сучасному етапі становлення ринкової економіки в Україні обумовлюють кількісні та якісні зміни в системі організації та фінансового управління вітчизняних суб'єктів господарювання. Як наслідок, останні активно вливаються в інтеграційні процеси на національному та міжнародному рівнях, забезпечуючи тим появу нових суб'єктів господарювання – інтегрованих підприємницьких структур (ІПС). Означене пояснюється вагомими позиціями даних суб'єктів та їх учасників на ринку: як з позиції фінансової стійкості та платоспроможності, так і ефективності та інвестиційної привабливості. Однією з вагомих передумов інтеграційного процесу є бажання отримати синергетичний ефект.

У зв'язку з цим актуальною проблематикою сучасних наукових досліджень стає фінансовий механізм формування інтегрованих підприємницьких структур в Україні, зокрема в частині оцінювання синергетичного ефекту.

Вагомий науковий внесок у дослідження фінансових аспектів формування та функціонування інтегрованих підприємницьких структур зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: А. І. Федулова, В. О. Кузьмінський, Н. Ю. Калач, Ю. Уманців, А. В. Козаченко, А. А. Пилипенко, В. С. Пономаренко, В. М. Горбатов, Н. А. Кизим, І. А. Бланк, П. Ю. Буряк, С. Б. Авдашева, І. А. Храброва, І. Г. Владимірова та інші.

Водночас, віддаючи належне науковим напрацюванням у сфері інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання, зазначимо, що питання виділення синергетичного ефекту в інтегрованих підприємницьких структурах є достатньо складним, малодослідженим і потребує подальшого наукового розвитку. Зокрема, нині пріоритетними є дослідження в напрямі корпоративного інтеграційного розвитку суб'єктів господарювання на засадах синергетичного ефекту.

Метою статті є розробка інструментарію та інтегрального підходу до оцінювання синергетичного ефекту в системі фінансового механізму інтегрованих підприємницьких структур.

Об'єктивно, що завершальним етапом формування інтегрованої підприємницької структури є оцінювання ефективності фінансової взаємодії її учасників. Стабільний фінансовий розвиток значною мірою забезпечується фінансовим механізмом формування та діяльності інтегрованих підприємницьких структур. У даному аспекті дослідження фінансовий механізм інтегрованої підприємницької структури – це послідовність фінансових дій, спрямованих на досягнення стратегічних та оперативних цілей всіх рівнів її управління, а його ефективність – це досягнення цих цілей, розвиток даної як цілісної системи та кожного її учасника.

Результати досліджень показують, що існують різні фінансові мотиви інтеграції компаній у сучасному діловому середовищі. Однією з вагомих передумов інтеграції суб'єктів господарювання в ІПС є бажання отримати та посилити ефект синергії. Саме заради отримання позитивного, стабільного синергетичного ефекту в

результаті об'єднання різнорідних капіталів та ресурсів і формуються дані структури.

Синергетичний ефект у системі фінансового механізму інтегрованих підприємницьких структур – це додаткові фінансові та конкурентні переваги, які отримують такі підприємницькі структури, на відміну від організацій, які діють відокремлено, насамперед за рахунок оптимізації фінансових ресурсів, на основі використання методів, інструментів, нормативного, правового та інформаційного забезпечення (характерних для фінансового механізму ІПС), забезпечуючи тим досягнення фінансових мотивів і цілей інтеграції.

Виходячи з аналізу наукових напрацювань у сфері інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання [1–6] та можливостей сучасного статистичного забезпечення, можливо зробити висновок, що оцінювання ефективності фінансового механізму формування ІПС висуває синергію як один з найбільш інформативних і перспективних наукових напрямів дослідження. Незважаючи на те, що синергія не є фінансовим показником ефективності фінансового механізму формування інтегрованої підприємницької структури та управління її фінансовими ресурсами, обґрунтування проявів ефекту синергії допоможе глибше дослідити фінансові аспекти формування інтегрованих підприємницьких структур у сучасному глобалізованому середовищі.

З погляду фінансового менеджменту, синергія створює передумови для зростання конкурентоспроможності та ефективності даних структур, розглядається як критерій результативності, якості управлінських та фінансових рішень. Деталізуємо вищевикладені положення.

Так, з фінансової позиції цільові характеристики синергетичного ефекту можна описати такими змінними: зростання вартості компанії, оптимізація цін і обсягів виробництва, зростання доходів і прибутку, зниження витрат, оптимізація податків, мінімізація ризиків діяльності. На основі аналізу вищевказаних характеристик очевидна логіка кореляції синергії та ефективності формування та функціонування ІПС. Ефективність відображає досягнення поставлених цілей з найменшими витратами, а синергія – властивість діяльності, яка забезпечує досягнення запланованих результатів шляхом задіявання організаційних переваг, що дозволяє отримати додатковий фінансовий результат. Синергетичний підхід доцільно використовувати як при визначенні ефективності фінансового механізму ІПС загалом, так і різних бізнес-напрямів їхньої діяльності зокрема.

Враховуючи наукові доробки вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків, проаналізувавши особливості формування та функціонування ІПС України, які діють за принципом промислово-фінансової інтеграції (зокрема, «System Capital Management», «Приват», «Індустріальний Союз Донбасу», «EASTONE» (Інтерпайп), «Фінанси і Кредит»), подамо систему оцінювання синергетичного ефекту фінансового механізму ІПС у вигляді ряду етапів. Так, базові етапи формування інтегрального оцінювання синергетичного ефекту представлено на рис. 1.

Рис. 1. Інтегральний підхід до оцінювання синергетичного ефекту фінансового механізму інтегрованих підприємницьких структур

Примітка: ІПС* – інтегрована підприємницька структура.

Джерело: власна розробка.

Розглянемо детальніше етапи пропонованої системи оцінювання.

Розпочнемо з аналізу типу зв'язків організацій у ІПС. Ще при проектуванні та формуванні ІПС, залежно від очікувань власників, закладається майбутня ефективність спільної діяльності компаній. Так, вертикальна інтеграція передбачає отримання синергії за рахунок економії витрат, зокрема – трансфертних цін, зменшення непрямого оподаткування проміжної продукції виробництва, усунення дублюючих функцій та операцій, що дозволяє в цілому знижувати собівартість, а тим – підвищувати конкурентоспроможність продукції. Проявами синергії в горизонтальних інтеграційних відносинах є ефект масштабу, загальна збутова та маркетингова мережі. Стратегія диверсифікації забезпечує мобільність об'єднаних фінансових ресурсів шляхом їх розміщення в прибуткових бізнес-напрямах діяльності, мінімізацію ризиків.

Фінансовий механізм ІПС покликаний оперативно реагувати на внутрішньогрупові зміни та зміни зовнішнього середовища. Таким чином, оцінювати ефективність формування та функціонування ІПС доцільно з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів впливу.

Вплив зовнішніх факторів має переважно загальноекономічний характер і посилюється рядом ринкових трансформацій. Внутрішні фактори впливають на результати, пов'язані з операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю.

Серед факторів внутрішнього середовища, які впливають на величину синергетичного ефекту, виділяють: виробництво, організаційну структуру, фінанси, персонал. Серед факторів зовнішнього середовища: показник, що характеризує вплив кредитної політики на величину синергетичного ефекту; показник, що характеризує вплив контрагентів; показник, що характеризує вплив системи оподаткування [7, с. 191].

Аналізуючи сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на фінансовий механізм формування

та функціонування ІПС, потрібно врахувати відмінність останніх від інших суб'єктів ринку. Як обґрунтовано зазначено в дослідженні [8, с. 394], багато факторів, що визначають ефективність ІПС, можуть бути зовнішніми для окремого господарюючого суб'єкта, що входить до її складу, проте в умовах інтеграції є одночасно внутрішніми для інтегрованої підприємницької структури загалом.

Наступний етап оцінки передбачає аналіз потенціалу учасників ІПС та їх взаємодії. При цьому важливо враховувати потенціал усіх груп учасників: промислові підприємства, фінансово-кредитні установи, науково-дослідні установи, збутові та торгові фірми. При такому формуванні ефективність новоутвореного суб'єкта залежить як від власної ефективності його складових, так і сукупної ефективності їхньої взаємодії [9, с. 10].

Об'єктивно, що синергетичний ефект багато в чому визначається сферою діяльності, в якій створена та чи інша ІПС. Вартість конкретного бізнесу залежить від сектора економіки, в якому функціонує ІПС. Наступним етапом є аналіз галузевої приналежності учасників ІПС.

Враховуючи, що найбільш типовими характеристиками синергетичного ефекту з фінансової точки зору є зниження витрат, збільшення доходів, нами означено основні показники, що обумовлюють більшою чи меншою мірою синергетичний ефект в основних галузях діяльності ІПС України (табл. 1).

Останнім з пропонованих етапів комплексного оцінювання є аналіз показників досягнення синергетичного ефекту за напрямками діяльності. У відповідності з цим слід виділити операційну, фінансову, інвестиційну компоненти діяльності, а з тим і ефективності. Ґрунтуючись на результатах дослідження інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання в національній економіці, виділимо базові показники, які обумовлюють синергетичний ефект в ІПС (табл. 2).

Остаточне рішення про те, наскільки ефективно функціонує конкретна ІПС, приймається на основі обговорення і всебічного аналізу можливостей прояву синергетичного ефекту.

Таблиця 1

Апаратно-фінансовий інструментарій щодо оцінювання сприяючих чинників отримання синергетичного ефекту в системі фінансового механізму ІПС України за галузевим розподілом

Галузь економіки	Сприяє	
	збільшенню доходів	зниженню витрат
Металургійна, вугільна, нафтова промисловість	– Зростання питомої ваги ринку; – доступ до нових ринків збуту; – розширення номенклатури виробів	– Ефект масштабу; – економія на розробках, купівлі нових технологій, розвідці родовищ; – обмін цінним досвідом і знаннями
Хімічна промисловість	– Використання передових нововведень; – виробництво нових видів продукції та «зняття вершків» на ринку	– Злиття дослідницьких центрів, взаємодоповнюваність в наукових розробках; – економія на витратах виробництва «дублюючих» товарів
Банківська діяльність, страхування	– Зростання питомої ваги ринку; – зростання клієнтської бази, у т. ч. корпоративних клієнтів; – розширення спектра послуг; – об'єднання фінансових ресурсів	– Усунення дублюючих функцій та посад; – об'єднання брендів, продуктів; – обмін досвідом
Телекомунікації	– Зростання питомої ваги ринку; – надання нових видів послуг; – зростання кількості абонентів	– Ефект масштабу; – усунення дублюючих функцій та операцій
Сфера обслуговування	– Стабільний приплив клієнтів; – зростання кількості торгових точок; – розширення спектра супутніх послуг	– Знижка на великі партії закупівель; – поділ витрат на рекламу між учасниками об'єднання; – зниження витрат на збут
ЗМІ	– Створення продуктів з високим рейтингом; – зростання кількості глядачів / слухачів / читачів	– Усунення дублюючих функцій та операцій

Джерело: власна розробка.

Таблиця 2

Апаратно-фінансовий інструментарій щодо оцінювання сприяючих чинників отримання синергетичного ефекту в системі фінансового механізму ІПС України за напрямками діяльності

		Сприяє	
		зниженню витрат	збільшенню доходів
Види діяльності	Операційна	– Знижки на купівлю продукції за умови збільшення обсягів; – усунення дублюючих функцій адміністративно-управлінського персоналу; – централізація відділів маркетингу і збуту	– Більш ефективно завантаження виробничих потужностей і збільшення обсягів випуску продукції; – реалізація продукції на нових ринках; – збільшення об'єму продажів за рахунок більш якісного менеджменту
	Фінансова	– Економія виплат за відсотками за рахунок залучення кредитів всередині групи на пільгових умовах; – зниження страхових тарифів для учасників групи; – податкова оптимізація	– Мобільність розміщення фінансових ресурсів; – залучення зовнішніх джерел фінансування
	Інвестиційна	– Спільне використання потужностей, запасів сировини, технологічної бази та обладнання, у результаті чого зменшується потреба в обіговому капіталі	– Реалізація непрофільних активів; – максимальне використання інвестиційного потенціалу кожного підприємства – учасника групи

Джерело: власна розробка.

Незважаючи на те, що сумарне число операцій злиття та поглинання компаній з року в рік стрімко зростає, незаперечним є факт неефективності значної кількості інтеграційних угод. Наведене твердження має обґрунтовану аргументацію: так, за даними дослідження компанії McKinsey (кількість досліджуваних компаній – 92), приблизно 70% усіх інтеграційних угод не виправдали мотивів інтеграції [10, с. 5]. Зокрема, аналіз показує, що новоутворені інтегровані підприємницькі структури часто відстають за показниками свого розвитку від інших аналогічних представників ринку, у зв'язку з чим змушені розділятися на самостійні корпоративні одиниці, порушуючи тим цілі такого об'єднання, хоча й при цьому знижуючи прояви негативної синергичності [11–13].

На нашу думку, бажаного результату ІПС часто не отримують, оскільки переоцінюють фінансовий потенціал ринків, а з ним і прояви синергетичного ефекту (завищена оцінка щодо прибутку та занижена – відносно витрат). Значною мірою безуспішність операцій з об'єднання компаній можна пояснити недосконалим організаційним і фінансовим плануванням інтеграційних трансформацій. Саме тому доцільно розуміти, що синергія є не випадковим мотивуючим чинником та оцінюючим показником, а результатом цілеспрямованого ефективного управління фінансами ІПС через задіявання їхнього фінансового механізму.

ВИСНОВКИ

Синергетичний ефект одночасно виступає як мотив інтеграційних процесів компаній, так і як показник ефективності фінансового механізму ІПС, управління консолідованими фінансами. Саме до отримання характерних переваг у вигляді позитивного синергетичного ефекту прагнуть суб'єкти господарювання та їх інтегровані об'єднання в умовах сучасного конкурентного середовища.

На жаль, нині відсутня загальноприйнята ідеологія розробки апаратно-фінансового інструментарію, а з цим і консолідована точка зору щодо оцінювання ефективності фінансового механізму ІПС. Однак ситуація в національній економіці, глобалізаційні фінансові тенденції вимагають розробок нових, дієвих підходів до оцінювання діяльності суб'єктів інтеграційної взаємодії.

Вважаємо, що використання запропонованого апаратно-фінансового інструментарію оцінювання сприятиме прийняттю якісних управлінських та фінансових рішень менеджментом, набуттю інтегрованими підприємницькими структурами конкурентних переваг та інвестиційної привабливості як на національному, так і міжнародних ринках, обумовлюючи тим їх прибутковість та зростання фінансових надходжень у бюджет держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Миськів Г. В. Вплив інтеграції корпоративних структур на їхню капіталізацію / Г. В. Миськів, Н. В. Шевченко // Фінанси України. – 2012. – № 2. – С. 119–127.
2. Лагутіна К. В. Фінансовий механізм корпоративних злиттів і поглинань в Україні структур : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / К. В. Лагутіна. – Київ, 2013. – 20 с.

3. Колісник М. К. Оцінювання синергичних ефектів як елемент концепції управління конкурентоспроможністю виробничо-господарських структур / М. К. Колісник, А. М. Ульянова // Регіональна економіка. – 2009. – № 3. – С. 199–208.

4. Марченко В. М. Методологічна сутність ефектів злиття корпорацій / В. М. Марченко // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 1 (51). – С. 186–189.

5. Кравченко О. С. Практичні аспекти оцінки синергії як основного критерію відбору ефективних угод злиття або поглинання при трансформації бізнес-моделей вітчизняних підприємств / О. С. Кравченко // Механізм регулювання економіки. – 2014. – № 2. – С. 79–87.

6. Шевцова Г. З. Особливості впровадження концепції організованої синергії в систему управління підприємством / Г. З. Шевцова // Молодий вчений. – 2015. – № 11 (26). Частина II. – С. 150–155.

7. Юхновська Ю. О. Методи аналізу ефективності інтегрованих корпоративних структур / Ю. О. Юхновська // Держава та регіони. Серія: економіка та підприємництво. – 2013. – № 2 (71). – С. 190–194.

8. Калініченко Л. Л. Інтегровані бізнес-структури: сутність та оцінка ефективності функціонування / Л. Л. Калініченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 34. – С. 393–395.

9. Орехов С. А. Менеджмент финансово-промышленных групп / С. А. Орехов, В. А. Селезнев. – М.: МЭСИ, 2005. – 176 с.

10. Лысенко Д. В. Анализ эффективности слияний и поглощений [Электронный ресурс] / Д. В. Лысенко // Аудит и финансовый анализ. – 2008. – № 4. – С. 1–18. – Режим доступа : <http://www.auditfin.com/fin/2008/4/Lisenko/Lisenko%20.pdf>

11. Карпінський Б. А. Методологія та можливості оцінювання негативної синергичності у сфері регіонального підприємництва за умов прийняття управлінських рішень / Б. А. Карпінський, В. О. Григоренко // Фінансові механізми активізації підприємництва. VII Міжнар. наук.-практ. конфер. 7–8 листопада 2013 р. Т. 1 : збірник тез наукових доповідей. – Львів : ЛДФА, 2013. – С. 101–104.

12. Карпінський Б. А. Синергетика: еволюція поглядів та прояв управлінських рішень у фінансово-економічному просторі. Частина I / Б. А. Карпінський, В. О. Григоренко // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2013. – Вип. 23.17. – С. 366–375.

13. Карпінський Б. А. Синергетика: еволюція поглядів та прояв управлінських рішень у фінансово-економічному просторі. Частина II / Б. А. Карпінський, В. О. Григоренко // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2013. – Вип. 23.18. – С. 252–259.

REFERENCES

Kolisnyk, M. K., and Ulianova, A. M. "Otsiniuvannia synerhichnykh efektiv yak element kontseptsii upravlinnia konkurentospromozhnosti vyrobnichy-hospodarskykh struktur" [Evaluation of synergistic effects as part of the concept of competitiveness management of industrial and economic structures]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2009): 199-208.

Kravchenko, O. S. "Praktychni aspekty otsinky synerhii iak osnovnogo kryteriiu vidboru efektyvnykh uhod zlyttia abo pohlynnania pry transformatsii biznes-modelei vitchyzniansnykh pidpriemstv" [Practical Aspects of synergy as the main selection criterion effective mergers or acquisitions in the transformation of business models of domestic enterprises]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no. 2 (2014): 79-87.

Kalinichenko, L. L. "Intehrovani biznes-struktury: sutnist ta otsinka efektyvnosti funktsionuvannia" [Integrated business structure: the nature and evaluation of performance]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 34 (2011): 393-395.

Karpinskyi, B. A., and Hryhorenko, V. O. "Metodolohiia ta mozhlyvosti otsiniuvannia nehatyvnoi synerhichnosti u sferi rehionalnoho pidpriemnytstva za umov pryiniattia upravlinskykh rishen" [The methodology and the possibility of negative evaluation of synergetics on regional business conditions for decision-making]. *Finansovi mekhanizmy aktyvizatsii pidpriemnytstva*, vol. 1. Lviv: LDFA, 2013. 101-104.

Karpinskyi, B. A., and Hryhorenko, V. O. "Synerhetyka: evoliutsiia pohliadiv ta proiav upravlinskykh rishen u finansovo-ekonomichnomu prostori. Chastyna 1" [Synergetics: the evolution of opinion and expression management solutions in the financial and economic space. Part 1]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 23. 17 (2013): 366-375.

Karpinskyi, B. A., and Hryhorenko, V. O. "Synerhetyka: evoliutsiia pohliadiv ta proiav upravlinskykh rishen u finansovo-ekonomichnomu prostori. Chastyna 2" [Synergetics: the evolution of opinion and expression management solutions in the financial and economic space. Part 2]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 23. 18 (2013): 252-259.

Lysenko, D. V. "Analiz effektivnosti sliiani i pogloshcheniy" [Analysis of the effectiveness of mergers and acquisitions]. <http://www.auditfin.com/fin/2008/4/Lisenko/Lisenko%20.pdf>

Lahutina, K. V. "Finansovyi mekhanizm korporatyvnykh zlyttiv i pohlynan v Ukraini struktur" [Financial mechanism of corporate mergers and acquisitions in Ukraine structures]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08*, 2013.

Marchenko, V. M. "Metodolohichna sutnist efektyv zlyttia korporatsii" [Methodological essence effects of the merger of corporations]. *Visnyk ZhDTU*, no. 1 (51) (2010): 186-189.

Myskiv, H. V., and Shevchenko, N. V. "Vplyv intehratsii korporatyvnykh struktur na yikhniu kapitalizatsiiu" [The impact of integrating corporate structures for their capitalization]. *Finansy Ukrainy*, no. 2 (2012): 119-127.

Orehov, S. A., and Seleznev, V. A. *Menedzhment finansovo-promyshlennykh grupp* [Management of financial and industrial groups]. Moscow: MESI, 2005.

Shevtsova, H. Z. "Osoblyvosti vprovadzhennia kontseptsii orhanizovanoi synerhii v systemu upravlinnia pidpriemstvom" [Features of introducing the concept of organized synergy in management]. *Molodyi vchenyi*, vol. 2, no. 11 (26) (2015): 150-155.

Yukhnovska, Yu. O. "Metody analizu efektyvnosti intehrovanykh korporatyvnykh struktur" [Methods for analyzing the effectiveness of the integrated corporate structures]. *Derzhava ta rehiony. Seriia "Ekonomika ta pidpriemnytstvo"*, no. 2 (71) (2013): 190-194.

КОНЦЕПЦИЯ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА В СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ ФИНАНСОВ

© 2016 ЧЕРНЕНКО Д. Д.

УДК 336.012.23

Черненко Д. Д. Концепция структуры капитала в современной теории финансов

Статья предлагает критический взгляд на использование понятия структуры капитала в постсоветских странах. Это понятие было заимствовано формально, без полного понимания идей и концепций, на которых оно основано. Вследствие этого понятие структуры капитала часто путают как со структурой активов, так и с финансовой структурой. В статье систематизированы ключевые черты концепции структуры капитала, имеющие значение для эмпирических исследований, и показана связь этого понятия с финансовой концепцией капитала. Определена важность рассмотрения капитала с точки зрения инвесторов, поскольку это согласуется с теориями оценки стоимости фирмы и стоимости капитала. Обоснована невозможность сведения оптимизации структуры капитала к расчету набора бухгалтерских коэффициентов. Выводы статьи также поддерживают идею об одновременном использовании балансовых и рыночных показателей структуры капитала, что может сделать результаты исследований более надёжными и облегчить их сравнение с остальными.

Ключевые слова: структура капитала, финансовая структура, структура капитализации, инвестированный капитал, финансовый капитал, современные финансы.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 18.

Черненко Демид Дмитриевич – аспирант кафедры корпоративных финансов и контроллинга, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: demchern@gmail.com

УДК 336.012.23

UDC 336.012.23

Черненко Д. Д. Концепція структури капіталу у сучасній теорії фінансів

Chernenko D. D. The Conception of Structure of Capital in the Modern Finance Theory

Стаття пропонує критичний погляд на використання поняття структури капіталу в пострадянських країнах. Це поняття було запозичене формально, без повного розуміння ідей і концепцій, на яких воно засноване. Внаслідок цього поняття структури капіталу часто плутають як зі структурою активів, так і з фінансовою структурою. У статті систематизовано ключові риси концепції структури капіталу, що мають значення для емпіричних досліджень, і показано зв'язок цього поняття з фінансовою концепцією капіталу. Визначено важливість розгляду капіталу з точки зору інвесторів, оскільки це узгоджується з теоріями оцінки вартості фірми і вартості капіталу. Обґрунтовано неможливість зведення оптимізації структури капіталу до розрахунку набору бухгалтерських коефіцієнтів. Висновки статті також підтримують ідею про одночасне використання балансових і ринкових показників структури капіталу, що може зробити результати досліджень більш надійними і полегшити їх порівняння з іншими.

Ключові слова: структура капіталу, фінансова структура, структура капіталізації, інвестований капітал, фінансовий капітал, сучасні фінанси.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 18.

Черненко Демид Дмитрович – аспірант кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: demchern@gmail.com

The article offers a critical look at the usage of notion of capital structure in the post-Soviet countries. This notion was adopted in formalistic manner, without full understanding of the ideas and conceptions, on which it is based. As a consequence, the notion of structure of capital is often confused with the structure of assets or the financial structure. The article systematizes key features of the conception of structure of capital, relevant to empirical studies, and shows the relationship of the specified notion with the financial conception of capital. Importance of considering capital from an investor perspective has been determined, because this is consistent with theories of valuation of company and the capital value. Impossibility of simplifying the optimization of structure capital down to calculation of a set of accounting ratios has been substantiated. The conclusions of the article also support the idea of simultaneous use of balance and market indicators of structure of capital that can provide more reliable research results and ease comparison of them with other findings.

Keywords: structure of capital, financial structure, structure of capitalization, invested capital, financial capital, modern finance.

Fig.: 3. Tabl.: 1. Bibl.: 18.

Chernenko Demid D. – Postgraduate Student, Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: demchern@gmail.com

Структура капитала на протяжении многих лет остаётся одним из наиболее обсуждаемых вопросов в финансовой науке. Так, по подсчётам Д. Дениса, каждая десятая статья трёх ведущих финансовых журналов в той или иной степени связана со структурой капитала [6, с. 632]. При этом в западной литературе используются различные способы расчёта структуры капитала, отображающие многообразие его форм.

В постсоветской (и в особенности отечественной) литературе понятие структуры капитала заимствовано исключительно формально. Лишь немногие исследователи используют различные показатели структуры, следуя общепринятой концепции (например, М. Ко-

корева [11]). Большинство авторов использует только самый простой способ расчёта – бухгалтерский – и основанный на наиболее широком определении структуры. Как правило, он используется как самоочевидный, даже без упоминаний о возможных альтернативах. Однако данный способ плохо согласуется с ключевыми финансовыми теориями (стоимости капитала и оценки стоимости фирмы), а потому не может быть единственным. В результате, работы большинства авторов не соответствуют мировой практике и обладают малым прикладным значением.

Цель статьи – систематизировать концепцию структуры капитала в современной теории финансов, выявить

её ключевые признаки и прикладное значение для эмпирических исследований.

Ключевые аспекты концепции структуры капитала представлены в классических и современных работах зарубежных авторов, таких как Х. Бейкер и Дж. Мартин [2], Р. Брейли и др. [3], Р. Брюнер и др. [4], Д. Денис [6], М. Франк и В. Гойал [7], М. Миллер и Ф. Модильяни [12], М. Майерс [13], Дж. Петти и Ш. Титман [15], Р. Раджан и Л. Зингалес [16], С. Росс, Р. Вестерфилд, и Б. Джордан [17], Дж. Ван Хорн и Дж. Вачовиц [18]. Также можно выделить работы, позволяющие более чётко отделить нефинансовые концепции капитала от финансовой: А. Коэна и Дж. Харкурта [5], Дж. Хикса [8], Дж. Ходжсона [9], и К. Нобса [14].

Концепция – система взглядов, отображающая ключевую идею определённого понятия. Структура капитала, как аналитическое понятие, основана на более общем – понятии капитала в финансах. В постсоветской литературе в этом вопросе наблюдается значительная путаница, связанная с некритическим заимствованием разнородных теорий и концепций. В. Ковалев справедливо отмечает, что исследователи «...часто заимствуют понятия из смежных областей, не особенно задумываясь над их смыслом» [10, с. 4].

Следует отметить, что предметом рассмотрения концепции структуры капитала является капитал в его экономическом (хозяйственном) смысле. Это уточнение необходимо чтобы чётко отделить многочисленные концепции неэкономического капитала. Так, в социологии создано более 20 концепций капитала [9, с. 1075], таких как культурный, социальный, символический, академический и другие. Создали свои концепции и другие науки, такие как политология (политический капитал, административный капитал), психология (социально-психологический) и даже экология (экологический капитал). Кроме того, в самой экономической науке применяется ряд концепций неэкономического капитала: человеческий (*human*), интеллектуальный (*intellectual*), информационный (*information*), структурный (*structural*), отношенческий (*relational*), потребительский (*consumer*).

Появление всех этих концепций привело к тому, что сам термин «капитал» стал восприниматься как обо-

значение некоторого ресурса. С этой точки зрения капитал в экономическом понимании будет только одним из многих ресурсов, которые можно конвертировать друг в друга. Тем не менее, только на экономический капитал возможно существование прав собственности. Поэтому Дж. Ходжсон справедливо отмечает, что «человеческий капитал» можно считать капиталом только в одном случае: если речь идёт о рабах [9, с. 1074]. Таким образом, человеческий капитал является ресурсом, но не является капиталом в экономическом понимании.

Капитал в ходе кругооборота принимает различные формы (рис. 1), что позволяет рассматривать его с различных позиций. Однако это не является дискуссией о «сущности капитала», распространённой в отечественной литературе. Например, И. Бланк утверждает, что «научная мысль не выработала универсального определения капитала» [1, с. 11]. Однако вопрос «универсального определения» неинтересен науке (в отличие от ранней политэкономии): каждой области исследования требуется конкретное определение, отвечающее её специфике. Более того, сам И. Бланк хорошо это показывает, давая точное определение структуре капитала [1, с. 45], что было бы невозможно без опоры на конкретное определение капитала.

Многообразие форм капитала можно свести к двум основным (активы и фонды), что находит отражение в двух ключевых концепциях капитала: физической и финансовой [10, с. 4] (табл. 1). У Дж. Хикса можно встретить такие термины, как фондизм (*fundism*, финансовая концепция) и материализм (*materialism*, физическая концепция) [8, с. 309]. В экономике преобладает взгляд на капитал как на активы [9, с. 1063; 14, с. 425], а в финансовых науках – как на фонды [14, с. 435]. К данным концепциям могут быть сведены и все исторические теории: Дж. Хикс отмечает, что классической политэкономии и марксизму был характерен фондизм, в то время как неоклассической экономике – материализм [8, с. 309].

Финансовую и физическую концепции можно рассмотреть как разложение бухгалтерского взгляда [10, с. 4; 14, с. 434] на две части: правило двойной записи предполагает учёт всех форм капитала. Тем не менее, такая интерпретация не всегда допустима: часто капитал рас-

Рис. 1. Формы экономического капитала в ходе его кругооборота

Таблица 1

Ключевые концепции капитала в современной экономике

	Физическая (материализм)	Финансовая (фондизм)
Определение капитала	Капитал как активы либо их часть (<i>капитальные активы</i>)	Капитал как <i>фонды</i> (сумма стоимостей), либо их часть
Форма капитала	Материальная и нематериальная	Финансовая
Отображение процесса	Вложение капитала	Привлечение и наращивание капитала
Способы измерения	Натуральная и денежная оценка	Только денежная оценка
Ключевая черта капитала	Фактор производства (производственный ресурс)	«Самовозрастающая стоимость» (инвестиционный ресурс)
Сфера использования	Микро- и макроэкономика	Финансовые науки и бизнес

Источник: составлено автором.

считается в более узких интерпретациях: не все активы или фонды, а только их часть. Так, в физической концепции капитал чаще всего определяется как «запас реальных товаров, которые могут производить дополнительные товары (или услуги) в будущем» [8, с. 308]. Таким образом, определение сужается до основного капитала, который рассматривается как один из трёх факторов производства, где два других (природный и человеческий капитал, «земля» и «труд») представлены в оборотных активах.

С физической концепцией связан ряд жарких дискуссий («*capital controversies*»), которые отечественные авторы ошибочно воспринимают как признаки дискуссионности понятия капитала. Так, наиболее известны споры начала XX века (Бём-Баверк, Веблен, Кларк, и Фишер), 1930-х гг. (Хайек, Найт, и Калдор), и 1950–70-х гг. («дискуссия двух Кембриджей» – Срафф, Робинсон, Пазинетти, Гареньяни, Самуэльсон, Солоу, Блисс, Хан, Блауг, и Харкерт). Однако эти дискуссии отталкивались от одного понимания капитала (последние две – физического, первая – финансового [8, с. 309]), и пытались решить связанные с ним проблемы. Для последней и самой известной дискуссии основными вопросами были оценка капитала, отдача от капитала, его накопление, и его роль в рыночном равновесии [5, с. 211]. При этом основным вопросом была главная проблема физической концепции – оценка капитала: материальные активы неоднородны, из-за чего требуется использовать их стоимостную (денежную) оценку. Любой способ такой оценки (приведенная стоимость выпуска, либо издержки производства) создаёт замкнутый круг, поскольку требует процентной ставки, задающейся эндогенно (в зависимости от количества капитала).

В. Ковалев отмечает необходимость чёткого понимания «...в рамках какой концепции ведутся рассуждения» [10, с. 4]. В финансовой теории понятие капитала основано на финансовой концепции, в то время как физическую традиционно обозначает понятие активов. В то же время, в рамках одной и той же концепции возможны различные точки зрения на капитал. Так, с позиций собственников капитал следует рассматривать как рыночную стоимость собственного капитала фирмы (балансовые данные приобретают смысл только при их

сравнении с рыночными). Т. е. для листинговых фирм (акции которых котируются на бирже) это их рыночная капитализация (*market capitalization*), а для всех остальных – рыночная оценка, осуществлённая оценщиком.

Однако ключевая для финансовой теории – точка зрения инвесторов (кредиторов и акционеров). С этой позиции капитал рассматривается как *инвестированный* в фирму капитал (*invested capital*). Также может применяться термин используемый капитал (*employed capital*) [4, с. 14], хотя он часто используется в более специфическом значении: требуемый для функционирования бизнеса капитал. *Инвестированный капитал*, как правило, меньше общей суммы пассивов, поскольку показывает только ту их часть, которая создаёт стоимость фирмы (поэтому на его основе и рассчитывается этот показатель, рис. 2). Также следует отметить, что некоторые виды финансирования, не отраженные в пассивах (балансе), могут быть приравнены к инвестированному капиталу. Это забалансовые обязательства, которые заменяют долгосрочное финансирование (аренда, гарантии по кредитам, и т. п.). Однако такая ситуация характерна лишь для немногих предприятий, и учесть этот аспект может только инсайдер (менеджер фирмы), поэтому в большинстве случаев его можно опустить.

В самом общем виде структура капитала определяется как соотношение собственного и заёмного капитала, соответствующее долгосрочным целям компании [11, с. 12]. Таким образом, это понятие гипотетически может быть основано и на бухгалтерской точке зрения (доминирующей в постсоветской литературе). Тем не менее, бухгалтерская позиция (капитал как все пассивы) не соответствует современной финансовой теории, которая основана на точке зрения инвесторов (капитал как инвестированный капитал). Это связано с рядом причин: *во-первых*, она позволяет рассматривать только долгосрочную стратегию фирмы, поскольку исключает из рассмотрения краткосрочные финансовые решения. Такие решения имеют принципиально отличный характер: они обслуживают операционную деятельность предприятия, и определяются кратковременными факторами (конъюнктура рынка, сезонность, и т. п.). Из-за этого имеет больший смысл рассматривать их вместе с

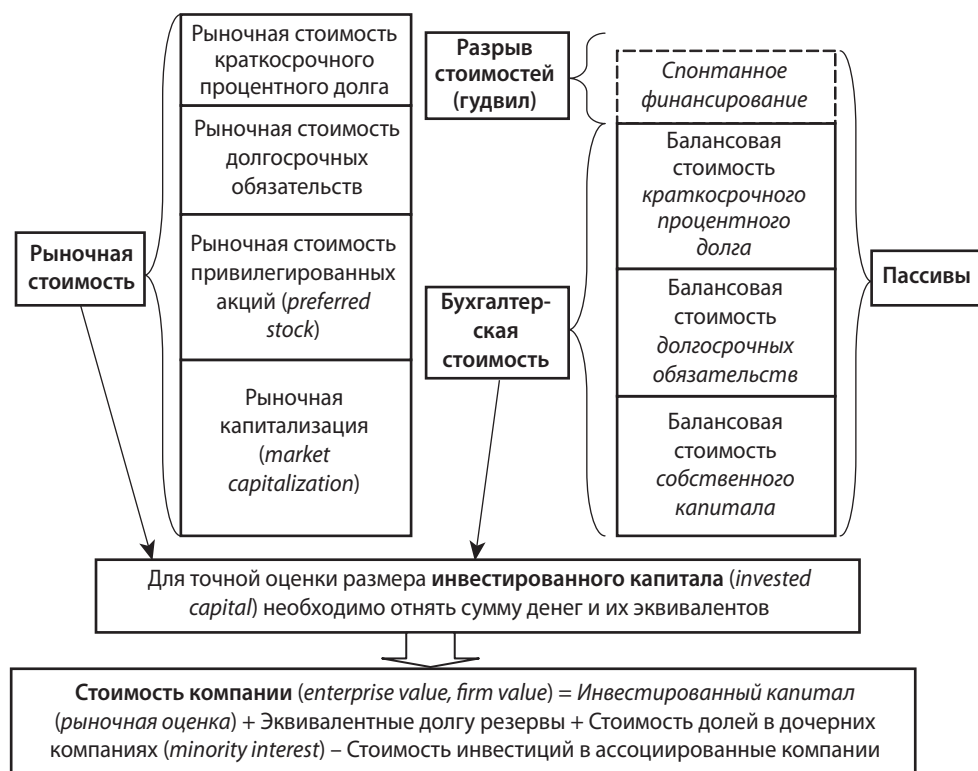

Рис. 2. Состав инвестированного капитала (ситуация превышения рыночной стоимостью балансовой)

управлением необоротными активами (что и делается в рамках концепции рабочего капитала). Во-вторых, понятие инвестированного капитала согласуется с теорией оценки стоимости фирмы (что было показано выше, см. рис. 2). В-третьих, только эта позиция соответствует теории стоимости капитала [4, с. 13], поскольку позволяет отображать стоимость капитала для инвесторов. Взгляд на капитал как на инвестированный капитал прослеживается и в смежной терминологии: например, в разделении финансовых рынков на рынки денег (*money market*) и капитала (*capital market*).

Инвестированный капитал как аналитический показатель может быть также рассчитан и на основе показателя активов (операционный подход: основной капитал плюс чистый рабочий капитал). Однако концепция структуры капитала основывается не на формальном способе расчета, а на сущности – отображении источников финансирования деятельности и будущего роста фирмы (создающих её стоимость). Для этого следует отличать *инвестированный капитал* от *спонтанного финансирования* (*spontaneous financing*), которое появляется в результате ежедневных операций фирмы [18, с. 282] и обслуживает её операционную деятельность.

Спонтанное финансирование включает транзитные источники финансирования (кредиторская задолженность, начисления по текущим обязательствам) и недолговые обязательства (краткосрочные резервы, доходы будущих периодов). Из-за принципиальных отличий этих пассивов от остальных некоторые авторы даже не относят их к финансированию фирмы [16, с. 1428]. Традиционным критерием их отделения от остальных является начисление процентов [2, с. 193; 4,

с. 13]: краткосрочный процентный долг следует учитывать в инвестированном капитале, а беспроцентный – в составе спонтанного финансирования. Однако следует отметить, что существует один долгосрочный вид финансирования, который обладает некоторыми чертами спонтанного финансирования (отложенные налоговые обязательства, т. е. отложенный налог на прибыль). Однако его традиционно относят к инвестированному капиталу, поскольку любого долгосрочного кредитора (в этом случае – государство или налоговая служба) можно считать инвестором фирмы.

В концепции структуры капитала часто используется более жёсткий критерий (чем описанный выше), предполагающий учёт в составе капитала исключительно долгосрочного долга (иногда его применяют и при расчётах стоимости капитала [2, с. 193]). Отсюда структура капитала определяется как соотношение собственного капитала и долгосрочного долга [3, с. 4; 15, с. 555; 17, с. 509; 18, с. 452]. При этом под долгосрочным долгом (*long-term debt*) может пониматься долгосрочный процентный долг [11, с. 97], а не все долгосрочные обязательства (*long-term liabilities*). Однако это уточнение несущественно в большинстве случаев, ведь в составе долгосрочного долга, как правило, преобладает процентный. Помимо этого, беспроцентный долгосрочный долг часто может быть приравнен к собственному капиталу (займы от собственников, резервы), хотя и не во всех случаях (пенсионные обязательства перед работниками, отложенный налог на прибыль).

Однако более жёсткий критерий, используемый в западных странах, вовсе не обязательно соответствует практике развивающихся. Так, М. Кокорева отмечает, что в развивающихся странах фирмы склонны исполь-

зовать краткосрочные источники финансирования для долгосрочных целей [11, с. 97]. Это придаёт актуальности более широкому определению, включающему краткосрочный процентный долг. Таким образом, в условиях постсоветских стран **структуру капитала** (или *структуру капитализации* – *capitalization structure*) можно определять как соотношение собственного капитала, долгосрочного долга и краткосрочного процентного долга компании.

В отличие от структуры капитала, структуру всех источников финансирования активов обозначает понятие **финансовой структуры** (*financial structure* – рис. 3). В постсоветских исследованиях «структурой капитала» обычно называют именно финансовую структуру (например, такое определение даёт И. Бланк [1, с. 45]). Как уже указывалось выше, данное определение делает невозможным использование теории стоимости капитала, и плохо согласуется с принципами оценки стоимости фирмы. Тем не менее, показатель финансовой структуры часто используется в исследованиях наряду с показателями структуры капитала: как в классических [16, с. 1428], так и современных [11, с. 153]. Однако не все авторы выделяют понятие финансовой структуры отдельно. Многие используют его как синоним структуры капитала, рассматривая краткосрочные финансовые решения *исключительно* в рамках управления рабочим капиталом: например, С. Росс, Р. Вестерфилд, и Б. Джордан [17, с. 508], Дж. Ван Хорн и Дж. Вачовиц [18, с. 13].

Также следует отметить, что в литературе встречается определение структуры капитала как «соотношения ценных бумаг». Однако это определение отображает не структуру капитала на практике, а её отображение в теоретических моделях. Его можно обнаружить, например, в теореме Миллера-Модильяни [12, с. 265–267]. Такие упрощения жизненно необходимы для создания

теоретических моделей, но их использование относительно структуры капитала в реальном мире будет не вполне корректным. Кроме того, определения структуры капитала как «сочетания ценных бумаг и [других] источников финансирования...» (М. Майерс [13, с. 81]) являются типичными для западных авторов. Однако в условиях постсоветских стран (малая ликвидность фондовых рынков и незначительная доля ценных бумаг в структуре) они выглядят достаточно странно.

Важной составляющей концепции структуры капитала является финансовое понимание процесса управления (оптимизации). В отличие от бухгалтерского понимания, этот процесс не может быть сведён к оптимизации каких-либо бухгалтерских коэффициентов, поскольку связан с неотображёнными в бухгалтерской отчётности факторами. Теорема Миллера-Модильяни [12] указывает на эти фундаментальные факторы, из-за которых структура капитала становится релевантной: налоги, издержки банкротства, асимметрия информации, агентские издержки, и транзакционные издержки. Из всего перечисленного прямо просчитать можно только налоговые выгоды, причём даже это может оказаться непростой задачей (из-за существования многочисленных недолговых налоговых щитов).

Финансовый подход также означает выбор в качестве критерия максимизации стоимости фирмы, а не рентабельности. Миллер и Модильяни однозначно указывают, что основываясь на критерии рентабельности невозможно учесть риск: «каждому решению фирмы соответствует целый спектр возможных и исключающих друг друга значений прибыли, с которыми невозможно ничего сделать, кроме как сопоставить некоторое субъективное распределение вероятностей. Иными словами, прибыль становится случайной переменной, а её максимизация теряет чёткий операционный смысл ...» [12, с. 263]. Таким образом, в задаче оптимизации структуры капитала невозможно ориентироваться на критерий

Рис. 3. Сравнение понятий финансовой структуры и структуры капитала

рентабельности, а саму задачу оптимизации нельзя сводить к расчету набора бухгалтерских коэффициентов.

Основным дискуссионным вопросом, связанным с концепцией структуры капитала, является выбор между балансовыми (бухгалтерскими) и рыночными показателями структуры [2, с. 31]. В большинстве вопросов корпоративных финансов выбор рыночного показателя предпочтительнее из-за существования существенного разрыва стоимостей, отображающего оценку компании рынком (гудвил фирмы). Обычно такой разрыв положительный (кроме хронически убыточных и новых предприятий) и тесно связан с неэкономическими «капиталами» (ресурсами) фирмы. Однако в эмпирических исследованиях структуры капитала выбор рыночного показателя является дискуссионным. Консенсус достигнут только относительно отказа от расчетов рыночной стоимости долга (при использовании рыночного показателя) [11, с. 84].

М. Франк и В. Гойал отмечают, что балансовые и рыночные показатели принципиально отличны – первые отображают прошлые события, а вторые «смотрят в будущее» [7, с. 171]. Соответственно, бухгалтерские показатели подвергаются критике за отображение исключительно исторических уровней капитала [11, с. 84], игнорирование текущих условий фирмы, и переоценку значения эмиссий акций [2, с. 30]. В то же время рыночная стоимость компании волатильна, и во многом неподконтрольна самой компании. Помимо этого, менеджеры склонны концентрировать внимание на балансовой стоимости, поскольку она позволяет контролировать обеспеченность долга активами [11, с. 84].

Для постсоветских стран аргументы в пользу балансовых показателей являются более весомыми, особенно с учетом низкой ликвидности фондовых рынков. Тем не менее, с учетом большей распространённости рыночных показателей [7, с. 171], рациональным является использование и тех, и других. Это может не только сделать результаты исследований более надёжными, но и облегчить сравнительный анализ разных исследований. Однако в постсоветской литературе исследования, использующие рыночную оценку капитала, очень немногочисленны. Так, все отечественные исследователи не только игнорируют рыночные показатели, но даже не упоминают возможность их использования в исследованиях.

ВЫВОДЫ

В рамках концепции структуры капитала капитал рассматривается с экономических позиций, в финансовой форме, и с точки зрения инвесторов – как используемый, или инвестированный капитал. *Экономическая позиция* включает рассмотрение капитала, на который существуют права собственности, а не всех возможных ресурсов (неэкономические «капиталы»: человеческий, потребительский, и т. п.). *Финансовая форма* предполагает выбор финансовой концепции капитала, т. е. его понимание как фондов, а не активов (в отличие от физической концепции). *Точка зрения инвесторов* (акционеров и кредиторов) предполагает рассмотрение капитала как инвестированного ими капитала. Выбор этой точки

зрения связан с рядом преимуществ: 1) возможностью рассматривать долгосрочную стратегию фирмы; 2) согласованность с теорией оценки стоимости фирмы; 3) соответствие теории стоимости капитала.

Классическое определение *структуры капитала* (или «структуры капитализации») обозначает соотношение собственного капитала и долгосрочного долга. В условиях развивающихся стран из-за использования краткосрочных источников в долгосрочных целях также возможно другое определение: соотношение собственного капитала, долгосрочного долга, и краткосрочного процентного долга. Структура капитала показывает долгосрочную стратегию финансирования компании, в отличие от краткосрочной, представленной понятием финансовой структуры. *Финансовая структура* (или структура источников финансирования) обозначает структуру всех источников финансирования активов.

Важной составляющей концепции структуры капитала является финансовое (а не бухгалтерское) понимание процесса его управления. Это означает выбор стоимости фирмы (а не рентабельности) в качестве критерия оптимизации. Помимо этого, задача оптимизации не может быть сведена к расчету набора бухгалтерских коэффициентов, поскольку связана с факторами, которые по ним невозможно оценить: издержки банкротства, асимметрия информации, агентские издержки, транзакционные издержки. Ещё одним важным, но проигнорированным большинством авторов аспектом является выбор между балансовыми и рыночными показателями (отображающими соответственно бухгалтерскую и рыночную оценку капитала). Хотя для постсоветских стран аргументы в пользу балансовых показателей являются более весомыми, можно рекомендовать использование как рыночных, так и балансовых, поскольку это делает результаты исследований более надёжными и облегчает их сравнение с остальными. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Бланк И. А.** Управление формированием капитала: научное издание / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2000. – 508 с.
2. **Baker, H. K.** Capital structure and corporate financing decisions: theory, evidence, and practice / Baker H. K., Martin G. S. – John Wiley & Sons, 2011. – 504 p.
3. **Brealey, R.** Principles of Corporate Finance / R. Brealey, S. Myers, F. Allen. – McGraw-Hill, 2014. – 11th Edition. – 1005 p.
4. **Bruner, R. F.** Best practices in estimating the cost of capital: survey and synthesis / R. F. Bruner, K. M. Eades, R. S. Harris, R. C. Higgins // Financial Practice and Education. – 1998. – Vol. 8. – P. 13–28.
5. **Cohen, A. J.** Retrospectives: whatever happened to the Cambridge capital theory controversies? / A. J. Cohen, G. C. Harcourt // The Journal of Economic Perspectives. – 2003. – Vol. 17. – № 1. – P. 199–214.
6. **Denis, D. J.** The persistent puzzle of corporate capital structure: Current challenges and new directions / D. J. Denis // Financial Review. – 2012. – Vol. 47. – № 4. – P. 631–643.
7. **Frank, M. Z.** Trade-off and pecking order theories of debt / M. Z. Frank, V. K. Goyal // Handbook of Empirical Corporate Finance: Empirical Corporate Finance. – 2011. – Vol. 2. – P. 135–202.
8. **Hicks, J.** Capital controversies: ancient and modern / J. Hicks // The American economic review. – 1974. – Vol. 64. – No. 2. – P. 307–316.

9. Hodgson, G. M. What is capital? Economists and sociologists have changed its meaning: should it be changed back? / G. M. Hodgson // *Cambridge Journal of Economics*. – 2014. – Vol. 38. – No. 5. – P. 1063–1086.

10. Ковалев В. В. Проблема понятийной неопределенности в прикладной экономике / В. В. Ковалев // *Вестник Санкт-Петербургского университета*. – 2012. – Т. 5. – № 1. – С. 3–19.

11. Кокорева М. С. Формирование структуры капитала компаниями на развивающихся финансовых рынках : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Кокорева Мария Сергеевна. – М., 2012. – 213 с.

12. Modigliani, F. The cost of capital, corporation finance and the theory of investment / F. Modigliani, M. H. Miller // *The American economic review*. – 1958. – Vol. 48. – No. 3. – P. 261–297.

13. Myers S. C. Capital Structure/ S.C. Myers // *Journal of Economic Perspectives*. – 2001. – Vol. 15. – № 2. – P. 81–102.

14. Nobes, C. Accounting for capital: the evolution of an idea / C. Nobes // *Accounting and Business Research*. – 2015. – Vol. 45. – No. 4. – P. 413–441.

15. Petty, J. W. Financial Management: Principles and Applications / J. W. Petty, Sh. Titman, A. J. Keown. – Pearson Higher Education, 2011. – 6th Edition. – 748 p.

16. Rajan, R. G. What do we know about capital structure? Some evidence from international data / R. G. Rajan, L. Zingales // *The Journal of Finance*. – 1995. – Vol. 50. – No. 5. – P. 1421–1460.

17. Ross, S. Fundamentals of Corporate Finance: Standard Edition / S. A. Ross, B. Jordan, R. W. Westerfield. – McGraw Hill Create, 2010. – 9th Edition. – 708 p.

18. Van Horne, J. C. Fundamentals of Financial Management / James C. Van Horne, John Martin Wachowicz. – Pearson Higher Education, 2009. – 13th Edition. – 719 p.

Научный руководитель – Ушеренко С. В., кандидат экономических наук, доцент кафедры корпоративных финансов и контроллинга, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

REFERENCES

Blank, I. A. *Upravleniye formirovaniyem kapitala* [Management of capital formation]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2000.

Baker, H. K., and Martin, G. S. *Capital structure and corporate financing decisions: theory, evidence, and practice*: John Wiley & Sons, 2011.

Brealey, R., Myers, S., and Allen, F. *Principles of Corporate Finance*: McGraw-Hill, 2014.

Bruner, R. F. et al. "Best practices in estimating the cost of capital: survey and synthesis". *Financial Practice and Education*, vol. 8 (1998): 13–28.

Cohen, A. J., and Harcourt, G. C. "Retrospectives: whatever happened to the Cambridge capital theory controversies?". *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 17, no. 1 (2003): 199–214.

Denis, D. J. "The persistent puzzle of corporate capital structure: Current challenges and new directions". *Financial Review*, vol. 47, no. 4 (2012): 631–643.

Frank, M. Z., and Goyal, V. K. "Trade-off and pecking order theories of debt". *Handbook of Empirical Corporate Finance: Empirical Corporate Finance*, vol. 2 (2011): 135–202.

Hicks, J. "Capital controversies: ancient and modern". *The American economic review*, vol. 64, no. 2 (1974): 307–316.

Hodgson, G. M. "What is capital? Economists and sociologists have changed its meaning: should it be changed back?". *Cambridge Journal of Economics*, vol. 38, no. 5 (2014): 1063–1086.

Kovalev, V. V. "Problema ponyatynoy neopredelennosti v prikladnoy ekonomike" [The problem of conceptual ambiguity in

applied economics]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*, vol. 5, no. 1 (2012): 3–19.

Kokoreva, M. S. "Formirovaniye struktury kapitala kompaniyami na razvivayushchikhsya finansovykh rynkakh" [Formation of the company's capital structure in emerging financial markets]. *Dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.10*, 2012.

Modigliani, F., and Miller, M. H. "The cost of capital, corporation finance and the theory of investment". *The American economic review*, vol. 48, no. 3 (1958): 261–297.

Myers, S. C. "Capital Structure". *Journal of Economic Perspectives*, vol. 15, no. 2 (2001): 81–102.

Nobes, C. "Accounting for capital: the evolution of an idea". *Accounting and Business Research*, vol. 45, no. 4 (2015): 413–441.

Petty, J. W., Titman, Sh., and Keown, A. J. *Financial Management: Principles and Applications*: Pearson Higher Education, 2011.

Rajan, R. G., and Zingales, L. "What do we know about capital structure? Some evidence from international data". *The Journal of Finance*, vol. 50, no. 5 (1995): 1421–1460.

Ross, S. A., Jordan, B., and Westerfield, R. W. *Fundamentals of Corporate Finance*: Standard Edition: McGraw Hill Create, 2010.

Van Horne, J. C., and Wachowicz, J. M. *Fundamentals of Financial Management*: Pearson Higher Education, 2009.

ГЛИБИННІ ПРИЧИНИ ДИСБАЛАНСІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА

© 2016 МАРХВІНСЬКА С. М.

УДК 338

Мархвінська С. М. Глибинні причини дисбалансів у національній економіці в контексті розвитку вітчизняного банківського сектора

Загострення фінансової кризи в Україні та клопітка робота над подоланням її наслідків посилює актуальність дослідження дисбалансів, що виникли у національній економіці. Нині особливо актуальним напрямом наукових досліджень є пошук ефективних фінансових інструментів державного регулювання фінансового ринку та загалом економіки країни. Вітчизняний банківський сектор є найбільш вразливим інститутом у випадку виникнення дисбалансів у економіці. Відтак, особливо актуальним є дослідження проблеми підвищення ефективності діяльності банків на вітчизняному фінансовому ринку та виконання ними функцій агентів інтегрованої системи валютного регулювання та валютного контролю. Враховуючи це, у статті проаналізовано економічні та політичні причини девальвації національної валюти у 2014–2016 рр., дисбаланси в національній економіці та їх вплив на валютні коливання та кредитування українських банків. Досліджуються дії НБУ щодо подолання девальвації, серед яких стабілізація курсових коливань, капіталізація банків та створення умов для інвестування в Україні. Проведено обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення функціонування та підвищення ефективності діяльності банків на валютному ринку України для забезпечення фінансової стабільності в країні.

Ключові слова: банк, валютний курс, девальвація, дисбаланс, економіка, інфляція, інвестування.

Рис.: 1. **Бібл.:** 13.

Мархвінська Світлана Михайлівна – аспірантка, кафедра грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: zag_kan@lnu.edu.ua

УДК 338

Мархвинская С. М. Глубинные причины дисбалансов в национальной экономике в контексте развития отечественного банковского сектора

Обострение финансового кризиса в Украине и кропотливая работа над преодолением его последствий усилило актуальность исследования дисбалансов, возникших в национальной экономике. Сейчас особенно актуальным направлением научных исследований является поиск эффективных финансовых инструментов государственного регулирования финансового рынка и в целом экономики страны. Отечественный банковский сектор является наиболее уязвимым институтом в случае возникновения дисбалансов в экономике. Следовательно, особенно актуальным является исследование проблемы повышения эффективности деятельности банков на отечественном финансовом рынке и выполнения ими функций агентов интегрированной системы валютного регулирования и валютного контроля. Учитывая это, в статье проанализированы экономические и политические причины девальвации национальной валюты в 2014–2016 гг., дисбалансы в национальной экономике и их влияние на валютные колебания и кредитование украинских банков. Исследуются действия НБУ по преодолению девальвации, среди которых стабилизация курсовых колебаний, капитализация банков и создание условий для инвестирования в Украине. Проведено обоснование практических рекомендаций относительно совершенствования функционирования и повышения эффективности деятельности банков на валютном рынке Украины для обеспечения финансовой стабильности в стране.

Ключевые слова: банк, валютный курс, девальвация, дисбаланс, экономика, инфляция, инвестирование.

Рис.: 1. **Библ.:** 13.

Мархвинская Светлана Михайловна – аспирантка, кафедра денежного обращения и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: zag_kan@lnu.edu.ua

UDC 338

Marhvin'ska S. M. The Underlying Causes of Imbalances in the National Economy in the Context of Development of the Domestic Banking Sector

The worsening financial crisis in Ukraine and laborious work to overcome its effects have heightened relevance of studying the imbalances that have arisen in the national economy. Today, an especially topical focus of scientific research is the search for effective financial tools for the State regulation of the financial market and economy of the country in general. The domestic banking sector is the most vulnerable institution in case of imbalances arising in the economy. Therefore, particularly relevant is studying the issue of increasing the efficiency of banks' activities in the domestic financial market and accomplishing the functions of agents of the integrated system for both the currency regulation and the currency control. With this in mind, the author of the article analyzes the economic and political causes of devaluation of the national currency in 2014–2016, imbalances in the national economy and their impact on the currency fluctuations and on crediting by Ukrainian banks. The actions, taken by the NBU to overcome devaluation, were examined, among which the stabilization of the exchange rate fluctuations, the capitalization of banks and the creation of conditions for investing in Ukraine. A substantiation for practical recommendations on improving the functioning and efficiency of the activities by banks in the currency market of Ukraine to ensure financial stability in the country has been carried out.

Keywords: bank, exchange rate, devaluation, imbalance, economy, inflation, investing.

Fig.: 1. **Bibl.:** 13.

Marhvin'ska Svitlana M. – Postgraduate Student, Department of Monetary Circulation and Credit, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: zag_kan@lnu.edu.ua

Соціально-політичної ситуація протягом 2014 р. загострилася, з'явилася військова агресія, відбулась анексія Криму, а також бойові дії на сході країни, що унеможливило ведення керованої економічної діяльності на частині території країни. Вкрай складний стан вітчизняної економіки знаходиться в центрі

уваги як науковців, так і практиків. Після кризи 2008 р. в Україні спостерігалось незначне піднесення економіки у 2011–2012 рр. Проте вже у 2014 р. ми спостерігаємо початок ще важчого сценарію, ніж у кризовий період 2008 р., що й активізувало завдання дослідження глибинних причин дисбалансів у національній економіці. Така регу-

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

ЕКОНОМІКА

лярність і періодичність виникнення економічних криз змушує досліджувати причини та загальні закономірності цього процесу. Актуальність дослідження також визначається впливом дисбалансів на всі стадії відтворювального процесу, що спричиняє зв'язок між валютними і загальними економічними кризами.

Дисбаланси в національній економіці, кризи та їх наслідки завжди становили інтерес для вітчизняних і закордонних економістів, і, незважаючи на тривалу та плідну історію, залишаються актуальними й сьогодні. Найдосконаліше проблематику розвитку економіки і поширення валютних криз розкрито в працях таких західних учених, як П. Агіон, П. Бачетт, Н. Рубіні, М. Фрідман, які розробляли напрями реформування світової валютної системи. Серед українських науковців, чий доробок розкриває окремі аспекти сучасних банківських криз, потрібно виділити О. Барановського, О. І. Береславську, Я. Белінську [5], О. Вовчак, В. Гейця, І. Івасів [6], О. Чуб. Проте, незважаючи на велику кількість праць, питанням моніторингу ймовірності повторення приділяється недостатньо уваги.

Метою статті є дослідження сучасного стану економіки України, проведення аналізу подій в Україні у 2014–2016 рр., що спричинили стрімке погіршення економіки країни, девальвацію національної валюти та бідність населення, моніторинг ймовірності повторення кризи в Україні та розробка пропозицій щодо підтримки стійкого стану вітчизняних фінансово-кредитних установ, стабілізації цін та вартості національної валюти в Україні.

Сьогодні проблема «дисбалансів» та «диспропорцій» досліджується науковцями та практиками різних країн світу. Процес розвитку економіки кожної країни нерозривно пов'язаний із механізмом функціонування ефективної інфраструктури фінансового ринку, у центрі якої перебуває банківська система. Саме від того, наскільки ефективно здатні вітчизняні банки діяти на різних сегментах ринку банківських послуг, адаптуватися до дисбалансів в економіці країни, визначається успішність ринкових відносин, забезпечення інтенсивного економічного зростання та зростання добробуту населення. Поряд із цим актуальними та необхідними є дослідження, спрямовані на визначення причин падіння курсу національної валюти, динаміки інфляції в країні та дисбалансів в її економіці.

Розглянемо, як науковці трактують сутність поняття «дисбаланс».

В Економічному словнику термін «дисбаланс» трактується як «порушення економічної рівноваги, збалансованості процесів, потоків у компанії, регіоні, державі» [2]. Аналізуючи основні визначення поняття дисбалансу, можна погодитись з тим, що це стійкі великі профіцити і дефіцити платежів. У науковій літературі подано тлумачення Д. Контуган, а саме: стан суспільства, при якому лівова частка майнового потенціалу країни концентрується в руках певного прошарку багатих людей, у той час, як величезна частина населення даної країни не має достатньо коштів навіть для задоволення своїх першорядних потреб [12].

Усі ці ознаки ми спостерігаємо на даному етапі розвитку економіки України, коли фактори негрошового походження показують монополізацію економіки, незбалансований розвиток економіки, безпідставне національне регулювання економіки, від'ємне сальдо платіжного балансу.

Генератором дисбалансів часто виступає держава шляхом збільшення бюджетного дефіциту для покриття бюджетних витрат. В основному це відбувається під час воєнних конфліктів. Так, після громадянської війни 1861–1865 рр. у США виник термін «інфляція» [9, с. 8]. Така ж тенденція спостерігалась і після Першої і Другої світових війн.

Сьогодні Україна знаходиться в стані стагфляції. Звуження внутрішнього попиту і несприятлива зовнішня кон'юнктура призвели до скорочення реального ВВП за підсумками 2014 р. на 6,8% [1, с. 3]. А накопичений за попередні роки дефіцит поточного рахунку платіжного балансу, відплив капіталу з країни та депозитів з банківської системи посилюють девальваційний тиск на національну валюту. Національний банк в умовах обмеженості міжнародних резервів змушений відмовитися від практики утримання валютного курсу в жорстких межах. Саме це порушило монетарне підґрунтя для забезпечення стійкої динаміки валютного курсу, а також недостатньо послідовні та неефективні дії Правління Національного банку України призвели до глибоких валютної та банківської криз. Дії Національного банку в частині адміністративних та валютних інтервенцій виявилися непослідовними і малорезультативними, помітні також недоліки в нагляді та регулюванні банківської системи [1, с. 4].

Якщо зіставити рівні інфляції в розвинутих західних країнах у найважчі роки зі станом України сьогодні, то можна сказати, що вони непорівнянні. Так, у найскладніші часи 1974–1975 рр. і 1979–1981 рр. у США інфляція становила 13,5%, а в Україні за підсумками 2014 р. – 25% [10], а в березні 2016 р. – 101,0% [11]. Головним завданням для держави є притримання або пом'якшення спаду, можливість регулювати його. Тому вважаємо, що рекомендації західних економістів для нашої країни не підходять.

Розуміємо, що для України сьогодні важливе зовнішнє середовище стало значно менш позитивним для економіки та фінансової системи, сезонні фактори обумовили помітне зменшення виручки від експорту української економіки та посилюють турбулентність на валютному ринку. Хоча основною причиною обвальної девальвації, все ж таки, аналітики та економісти називають політичні причини – озброєне протистояння на Майдані та зміна уряду, що вкрай негативно позначилося на економіці країни. Посилення перелічених факторів являє собою ключовий ризик економіки України на 2015 та 2016 роки.

На рис. 1 наведено динаміку дисбалансу інфляції за період з 2008 по 2016 рр. [11].

Аналізуючи банківську сферу країни, відмітимо, що різке знецінення гривні спровокувало зниження довіри до банківської системи. Таким чином, економіка у 2014 р. увійшла у фазу стагфляції, коли скорочення ви-

Індекс інфляції, %

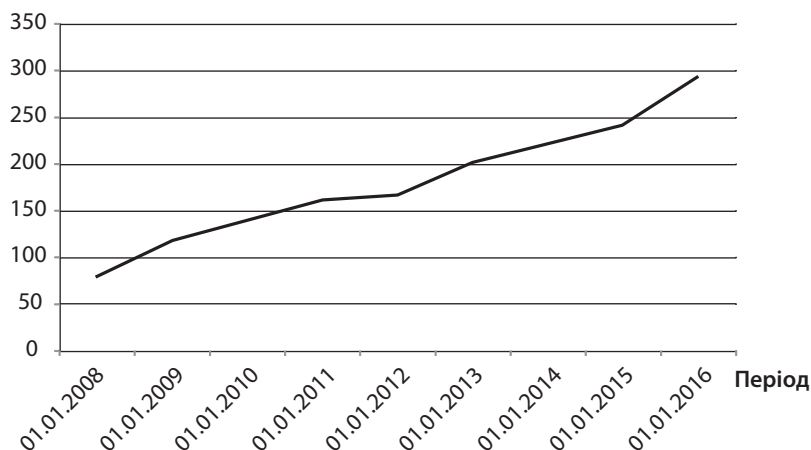

Рис. 1. Динаміка індексу інфляції в Україні з 2008 р. (з наростаючим підсумком) [11]

робництва та зайнятості відбувається в умовах зростання цін [1, с. 5]. В українських банків спостерігаємо дисбаланс, який потенційно може та призводить до друку чималої кількості гривні. Йдеться про дефіцит капіталу, який виник через погіршення якості активів під впливом війни та девальвації. Хронічне вилучення депозитів населення, яке тривало протягом 2015 р., перевело банки в режим постійного пошуку ліквідності для повернення вкладів. Спостерігалася банківська криза, що являла собою нездатність банківської системи виконувати свої основні функції акумуляції та мобілізації тимчасово вільних коштів, надання кредитів, проведення розрахункових і платіжних операцій у економіці країни. Зростали безнадійні активи, втрачалась ліквідність. А невиконання зобов'язань перед контрагентами характеризувало кожен окремий банк як проблемний та ще більше провокувало паніку в контрагентів. І в ситуації банківської кризи проблемними стає значна кількість банків. Часто банки змушені були користатися рефінансуванням НБУ. Складна політична та економічна ситуація і нормативні зміни чинили тиск на всю банківську сферу в Україні. Третина всіх банків були закриті, а сумарні втрати банківської системи склали 2,4 млрд євро. Варто ще відзначити значуще руйнування фінансового ринку при появі негативних тенденцій в Україні, що спровоковане спекулятивним характером великих фінансових капіталів.

Використовуючи дані динаміки індексу інфляції, варто застосувати практику визначення індикаторів кредитної активності банків як джерела дисбалансів, що відображає динаміку кредитів, наданих приватному сектору, у відсотках до ВВП. Цей показник розраховано у двох варіантах: відношення кумулятивного показника та щорічного абсолютного приросту (% до ВВП). Результати свідчать про наявність значного «навісу» кредитних проблем упродовж всього періоду дослідження і зусиль НБУ щодо їх стримування (особливо після 2008 р.), спрямованих на те, щоб не допустити загострення ситуації [13].

Проведений аналіз факторів, що регулярно стають головними причинами розвитку кризових ситуацій в банківській системі, дозволив виділити такі основні з них:

- ✦ агресивна кредитна політика;
- ✦ недоліки в нагляді та регулюванні банківської системи;
- ✦ непродумана політика ліцензування банків;
- ✦ слабкий нагляд;
- ✦ низька кваліфікація банківського менеджменту.

Більшість науковців вважає, що фактор агресивної кредитної політики є найбільш негативним і провокує великі ризики, насамперед, це ризик незбалансованої ліквідності та процентні ризики.

Найбільше нашу увагу привернули коливання в НАК «Нафтогаз України». Адже дефіцит на у 2014 р. цієї установи склав 103 млрд грн. З них, відповідно до торішнього бюджету, 96,6 млрд грн було профінансовано через випуск держоблігацій в обмін на додаткову емісію акцій Нафтогазу. Кожного року ми бачимо збільшення обсягу випуску держоблігацій [7]. Дисбаланс Нафтогазу може існувати нескінченно довго, і наявність у Нафтогазу великої «діри», через яку де-факто вимиваються резерви Нацбанку, означає одну з найсерйозніших девальвацій.

Підсумовуючи, розуміємо, що дисбаланси в економіці України, що виникають через додатковий друк гривні НБУ, визначають хронічний перебік на валютному ринку. Допускаємо, що проблема в економіці не через дефіцит іноземної валюти, а через те, що гривню постійно друкують, її забагато. Відтак теоретично девальвація національної валюти може тривати вічно, а практично – доки не виснажаться золотовалютні резерви або не увірветься терпець кредиторів, що ми зараз і спостерігаємо. Міжнародні фінансові інститути, насамперед МВФ, виявляються не готовими до регулювання й розв'язання валютних криз, які охоплюють одночасно декілька країн. Тому боротьба з девальвацією національної валюти стає нашою внутрішньою справою, як і війна, яка має великий вплив на курсоутворення.

Система заходів щодо стабілізації національної валюти, на наш погляд, повинна мати комплексний характер і включати:

- ✦ докапіталізацію банків;
- ✦ активізацію споживчого кредитування в українських банках;
- ✦ налагодження експорту для припливу валюти;
- ✦ створення умов для інвестування;
- ✦ погашення зовнішніх кредитів для зменшення боргового тягаря;
- ✦ запобігання відпливу капіталу з економіки для нагромадження всередині економіки з метою зниження залежності від зовнішніх кредиторів.

Реалізація цих заходів має довгостроковий характер. Розкриємо наше бачення по кожному з них.

Вагомий дисбаланс і в банківській сфері, про який згадувалося раніше, потребує моніторингу та реформування. Найбільшим ударом, що спостерігав світ, було те, що 33 банки протягом 2015 р. було визнано неплатоспроможними, близько 35% з них ліквідовано. З резервів спостерігалися значні та швидкі виплати, що, своєю чергою, призвело до рекордних збитків банківського сектора, спричинених девальвацією. Варто згадати і про заходи НБУ, які було введено по відношенню до іноземної валюти, яка надходила в країну, а саме: обов'язкове зарахування на рахунки, подальший продаж по курсу НБУ, обмеження при знятті іноземної валюти, обмеження при купівлі іноземної валюти на добу. Ці заходи несли надмірно жорсткий характер та були неефективними, тому позитивними змінами, що запровадив НБУ, вважаємо пом'якшення вищезазначених обмежень з 09.03.2016 р. [3, с. 2]. Адже що економіка отримала в результаті різких обмежень? Скорочення припливу валюти, розквіт тіньових валютних ринків, безліч обмінних курсів, а відтак – втрата контролю за процесом ціноутворення. За основний інструмент протидії темпам інфляції та її прискоренню в національній економіці було взято відсоткову ставку. Ставки постійно піднімалися, що руйнувало кредитний сегмент вітчизняного банківництва. Облікову ставку було поетапно збільшено з 6,5% до 14,0%, як ставки за активними та пасивними операціями Національного банку зазнали суттєвого зростання. Реакція ставок за кредитами та депозитами банків на зміну ставок Національного банку супроводжувалося різкими коливаннями. Спочатку було зростання кредитних ставок, а потім настала фаза зниження ставок за кредитами та депозитами у банківській системі. Ставка овернайт міжбанківського ринку наприкінці року значно перевищила ставку Національного банку за кредитами овернайт і більше реагувала на динаміку валютного курсу тіньового ринку. Це свідчить про неефективність здійснення процентної політики з точки зору забезпечення стійкої курсової динаміки і контрольованої інфляції в умовах гнучкого курсу. Тому допускаємо, що пониження облікової ставки мало б позитивну тенденцію для стабілізування кредитування національних банків та кредитування контрагентів загалом [8].

Ще одним із важливим заходом, на котрий варто звернути увагу, – це створення умов для інвестування. Якщо продовжиться тренд «затихання» війни і політична весна 2016 р. пройде нормально, можна очікувати активізацію прямих іноземних інвестицій, що цілком здат-

не навіть зміцнити гривню. Адже зараз інфляція – НЕ драйвер змін курсу, вона його поки тільки наздоганяє. Крім того, Нацбанк України оцінив збільшення прямих іноземних інвестицій в \$23 млн у 2016 р.

Наступний захід, що виділено, – це погашення зовнішніх кредитів для зменшення боргового тягаря. Зовнішнє запозичення виникає при перевищенні імпорту товарів та послуг над експортом, а дефіцит рахунку поточних операцій, обумовлений несприятливим торговельним балансом про який ми згадували раніше. А з урахуванням втрати промислових виробництв східного регіону, в якому генерувалася значна частина валютної виручки України, ще гостріше постало питання фінансової стабільності. У відповідь на це українська влада вперто продовжує курс на нарощення зовнішніх запозичень.

Останній захід, що запропоновано, – це запобігання відпливу капіталу з економіки для нагромадження всередині економіки, що робиться з метою зниження залежності від зовнішніх кредиторів. Низький бізнес-клімат в Україні створює несприятливі умови для ведення бізнесу. Серед ключових макроекономічних ефектів процесу виведення капіталів з України можна назвати спотворення фінансових та інвестиційних потоків. Протидіяти прихованому відпливу капіталу можна скороченням податкового навантаження на корпоративні доходи підприємств і загалом запровадженням регулювання контрольованих іноземних корпорацій (КІК) шляхом внесення змін до Податкового кодексу України. На основі цих змін з'явилися б сприятливі інвестиційні очікування у вітчизняних підприємств. Необхідно також мінімізувати ризики корупційної діяльності публічних осіб та виведення таких доходів з України шляхом перегляду положень чинного антикорупційного законодавства. Адже питання корупції в органах державної влади та управління сьогодні стоїть надто гостро, а також приховування кримінального походження капіталів, про що ми говорили раніше.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволяє дійти таких висновків та пропозицій. В Україні девальвація у 2014 та 2015 рр. мала як об'єктивні економічні причини, так і політичні. Стрибки цін та посилення боргового тиску, дисбаланси в національній економіці й бідність населення унеможливили ведення здорової економічної діяльності в країні та зумовили дослідження й розкриття основних факторів цих негативних процесів.

На поточному етапі завданням Національного банку України має бути улагоджування надмірних курсових коливань і напрацювання нових правил та комунікацій у роботі в умовах гнучкого курсоутворення. А також – обов'язкове цілеспрямоване формування довіри до дій НБУ на валютному ринку. Інструменти, які потрібні, щоб контролювати курс, є в компетенції Національного банку, саме НБУ може зменшувати гривневу масу і проводити валютні торги, таким чином викуповуючи надлишки, але чомусь ці інструменти не використовуються. Виділено важливі та актуальні заходи, за допомогою яких уряду під силу стабілізувати економічну

ситуацію. Ліквідація деформацій приведе до зменшення дисбалансів.

Напрямок подальших досліджень є розробка нової ідеї щодо застосування централізованого інформаційного центру відомостей фінансового ринку для ефективних фінансових інструментів регулювання валютного ринку на базі корисного досвіду Англії.

Важливим пріоритетом керівництва України має стати надання керованості економічним реформам та перетворення ринкової економіки на соціальноорієнтовану. Паралельно вважаємо доцільним спрямування на прискорений розвиток перспективних секторів вітчизняного виробництва, а особливо моделювання його за критерієм оцінки приросту економічного ефекту за рахунок налагодження експорту. Позитивним явищем, яке потрібне для вищезазначеного приросту, є стабільність облікової ставки сьогодні на рівні 22 % [4, с. 2], а саме збереження процентних ставок на незмінному рівні спрямоване на досягнення мети зі зниження споживчої інфляції до 12 % на кінець 2016 року.

Позитивним явищем є те, що за перші два місяці 2016 р. спостерігаємо збільшення обсягу резервів на 1,8 %, або на 238 млн доларів. У порівнянні з лютим 2015 р. відмічено зростання резервів у 2,4 разу. А держбюджет 2016 року заснований на прогнозі зростання ВВП 2 % при інфляції 12 %.

Доходи держбюджету в січні збільшилися в порівнянні із січнем минулого року на 32,6 до 29,64 млрд грн, у т. ч. по загальному фонду – на 43,9 до 27,86 млрд грн. І якщо ситуація в Україні не погіршиться, то національна валюта має шанси закріпитися. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Основні засади грошово-кредитної політики на 2015 рік // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 10. – С. 5–8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbn_2014_10_3
2. Экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : dic.academic.ru/dic.nsf/ecom_dict/17565
3. НБУ збільшив ліміти на зняття та купівлю валюти. «Інтерфакс-Україна». 03.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newsru.ua/finance/03mar2016/nbuvelichil.html>
4. Нацбанк зберіг облікову ставку на рівні 22%. «Інтерфакс-Україна». 03.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.interfax.com.ua/news/political/328876.html>
5. Белінська Я. Фінансова нестабільність України, фактори і шляхи подолання [Електронний ресурс] / Я. Белінська // Підсумкові матеріали Науково-практичної конференції «Криза банківської системи: причини та шлях виходу». – Режим доступу : http://aub.org.ua/index2.php?option=com_content&task=view&id=10674&pop=1&page=0&Itemid=113
6. Івасів І. Банківська система України – криза, катастрофа чи нові можливості [Електронний ресурс] / І. Івасів // Підсумкові матеріали Науково-практичної конференції «Криза банківської системи: причини та шлях виходу». – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10673&menu=119&Itemid=113
7. Шавалюк Л. Полювання на гривню / [Електронний ресурс] / Любомир Шавалюк. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/128679>
8. Литвин О. Чому падає гривня і чого чекати далі: прогноз курсу долара на лютий / [Електронний ресурс] / О. Литвин. –

Режим доступу : <http://ukr.segodayna.ua/economics/enews/pochemu-padaet-grivna-i-chego-zhdad-dalshe-prognoz-na-fevral--687878.html>

9. Дзюбик С. Д. Антиінфляційна політика / С. Д. Дзюбик. – К. : Видавництво УАДУ, 1996. – 76 с.

10. Звіт голови НБУ Гонтарєвої В. на міжнародному інвестиційному форумі в Києві / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://top.rbc.ru/finances/20/11/2014/546dc482cbb20f7ab1ff40b7>

11. Фінансовий портал «Мінфін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/infl/>

12. Контуган Д. Экономический дисбаланс, причины и решения [Электронный ресурс] / Э. Контуган. – Режим доступа : <http://nalifat.info/analysis/financialcrisis/675-economiccheskiydisbalans.html>

13. Global Risks 2013 [Electronic resource]. – Geneva : World Economic Forum. 2013, 8th editions. – Mode of access : <http://reports.weforum.org/globalrisks-2013>

Науковий керівник – Ванькович Д. В., доктор економічних наук, професор кафедри грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка

REFERENCES

- Belinska, Ya. "Finansova nestabilnist Ukrainy, faktory i shliakhy podolannya" [Financial instability in Ukraine, factors and ways to overcome them]. http://aub.org.ua/index2.php?option=com_content&task=view&id=10674&pop=1&page=0&Itemid=113
- Dziubyk, S. D. *Antyinflatsiina polityka* [Anti-inflationary policy]. Kyiv: Vyd-vo UADU, 1996.
- "Экономический словарь" [Economic Dictionary]. dic.academic.ru/dic.nsf/ecom_dict/17565
- Finansovy portal «Minfin». <http://index.minfin.com.ua/index/infl/>
- "Global Risks 2013" <http://reports.weforum.org/globalrisks-2013>
- Ivasiv, I. "Bankivska systema Ukrainy: kryza, katastrofa chy novi mozhlyvosti" [The banking system of Ukraine: crisis, disaster or new opportunities]. http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10673&menu=119&Itemid=113
- Kontugan, D. "Экономический дисбаланс, причины i resheniya" [Economic imbalance, causes and solutions]. <http://nalifat.info/analysis/financialcrisis/675-economiccheskiydisbalans.html>
- Lytvyn, O. "Chomu padaie hryvnia i choho chekati dali: prohnaz kursu dolara na liutyi" [Why hryvnia falls and what to expect next: the forecast of the dollar in February]. <http://ukr.segodayna.ua/economics/enews/pochemu-padaet-grivna-i-chego-zhdad-dalshe-prognoz-na-fevral--687878.html>
- "NBU zbilshyv limity na zniattia ta kupivliu valiuty" [National Bank increased the limits on withdrawals and buying currencies]. <http://newsru.ua/finance/03mar2016/nbuvelichil.html>
- "Natsbank zberih oblikovu stavku na rivni 22 %" [National Bank has kept interest rates at 22 %]. <http://ua.interfax.com.ua/news/political/328876.html>
- "Osnovni zasady hroshovo-kredytnei polityky na 2015 rik" [Basic principles of monetary policy for 2015]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbn_2014_10_3
- Shavaliuk, L. "Poliuvannia na hryvniu" [Hunting on the hryvnia]. <http://tyzhden.ua/Economics/128679>
- "Zvit holovy NBU Hontarievoi V. na mizhnarodnomu investytsiinomu forumi v Kyievi" [Report of NBU head Hontaryeva V. at the international investment forum in Kiev]. <http://top.rbc.ru/finances/20/11/2014/546dc482cbb20f7ab1ff40b7>

МЕНЕДЖМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© 2016 ГУБАРЕВА І. О.

УДК 338.242

Губарева І. О. Менеджмент економічної безпеки України в умовах активізації інтеграційних процесів

В умовах активізації інтеграційних процесів набувають актуальності питання, пов'язані з формуванням комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки України, розробки шляхів протистояння новим зовнішнім та внутрішнім загрозам і подолання впливу деструктивних чинників. У результаті проведення SWOT-аналізу сценарію інтегрування України з країнами ЄС було визначено, що активізація інтеграційних процесів впливатиме на забезпечення економіки України. З позиції синергетичної парадигми запропоновано концепцію формування економічної безпеки країни, яка складається із сукупності пов'язаних між собою положень, що забезпечує можливість її обґрунтованого вибору для України в умовах інтеграції економіки.

Ключові слова: національна економіка, економічна безпека країни, національні економічні інтереси, загрози, інтеграційні процеси.

Табл.: 2. Бібл.: 8.

Губарева Ірина Олегівна – доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку та конкурентоспроможності, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: gubareva_io@mail.ru

УДК 338.242

Губарева И. О. Менеджмент экономической безопасности Украины в условиях активизации интеграционных процессов

В условиях активизации интеграционных процессов приобретают актуальность вопросы, связанные с формированием комплекса мероприятий по обеспечению экономической безопасности Украины, разработки путей противостояния новым внешним и внутренним угрозам и преодоления влияния деструктивных факторов. В результате проведения SWOT-анализа сценария интеграции Украины со странами ЕС было определено, что активизация интеграционных процессов оказывает влияние на обеспечение безопасности экономики Украины. С позиции синергетической парадигмы предложена концепция формирования экономической безопасности страны, состоящая из совокупности связанных между собой положений, что обеспечивает возможность ее обоснованного выбора для Украины в условиях интеграции экономики.

Ключевые слова: национальная экономика, экономическая безопасность страны, национальные экономические интересы, угрозы, интеграционные процессы.

Табл.: 2. Библ.: 8.

Губарева Ирина Олеговна – доктор экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела инновационного развития и конкурентоспособности, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: gubareva_io@mail.ru

UDC 338.242

Gubarieva I. O. Management of the Economic Security of Ukraine in the Conditions of an Activation of Integration Processes

In view of an activation of integration processes, the issues, related to formation of complex of measures aimed at ensuring the economic security of Ukraine, elaborating ways to confront new external and internal threats, and overcoming the impact of destructive factors, are gaining relevance. As result of a SWOT-analysis of the scenario of Ukraine's integration with the EU Member States has been determined that the activation of integration processes will impact ensuring the security of the Ukrainian economy. From the position of the synergetic paradigm, a concept of formation of economic security of the country has been proposed, consisting of an aggregate of the related regulations, providing possibility for a justified decision, which can be made by Ukraine in terms of integration of the economy.

Keywords: national economy, economic security of country, national economic interests, threats, integration processes.

Tabl.: 2. Bibl.: 8.

Gubarieva Iryna O. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department of Innovation and Competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: gubareva_io@mail.ru

В умовах інтеграції національної економіки до світового співтовариства особливого значення набувають питання формування економічної безпеки країни. На сучасному етапі розвитку України, з огляду на активізацію інтеграційних процесів, усе гострішого значення набуває формування економічної безпеки, яка характеризує здатність країни протистояти дестабілізуючій дії різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати сталий розвиток суспільства та конкурентоспроможність у світовій системі господарювання. Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» [1] визначено, що інтеграція в політичні та економічні структури ЄС є пріоритетним напрямом для України. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає проведення системних соціально-економічних реформ, спрямованих на демократичний розвиток, економічний добро-

бут і зміцнення безпеки країни як основи підвищення стійкості національної економіки та виконання вимог, необхідних для набуття Україною членства в ЄС.

Проблема впливу активізації інтеграційних процесів на економічний розвиток країни вивчалася низкою українських вчених і фахівців-практиків, таких, як І. Бураковський, А. Волощенко, М. Кизим, І. Матюшенко, Т. Мельник, В. Мовчан, В. Нижник, Т. Осташко, В. Резніков, В. Сіденко, В. Точилін, А. Філіпенко та ін. Разом із тим, потребують подальшого вдосконалення теоретико-методичні підходи формування економічної безпеки країни в умовах активізації інтеграційних процесів.

Метою статті є обґрунтування концепції формування економічної безпеки України в умовах активізації інтеграційних процесів.

Інтеграція до світового економічного простору є стратегічним орієнтиром для України. Європейський вибір України зумовлено довготерміновими національними інтересами. Формування економічної безпеки країни – це динамічний процес, який охоплює економічні, політичні, соціальні аспекти, питання демократизації та духовності. В умовах активізації інтеграційних процесів набуває актуальності проблема формування комплексу економічної безпеки України, розробка шляхів протистояння новим зовнішнім та внутрішнім загрозам національним економічним інтересам.

Аналіз можливостей і загроз від створення Україною зони вільної торгівлі з ЄС розглядався багатьма провідними вченими України [2–6].

Заслуговує на увагу детальний аналіз асиметричності угоди про асоціацію України з ЄС, проведений авторським колективом під керівництвом М. О. Кизима [2]. Асиметричність угоди було виявлено в таких розділах:

- ✦ *політико-юридичний аспект і питання безпеки*: реформа виборчого законодавства; вирішення проблеми вибіркового правосуддя; проведення реформ у рамках порядку денного асоціації України з ЄС;
- ✦ *переміщення капіталів*: надходження прямих інвестицій; вільні платежі та перекази; надання кредитів під задовільні відсотки; захисні заходи щодо руху капіталу;
- ✦ *економічний*: лібералізація «принципово усіх» тарифів і мит (асиметрія тарифного захисту в

бік ЄС (середньоарифметична ставка увізного мита: ЄС – 7,6%, Україна – 5%); спрощення і комп'ютеризація митних процедур); гармонізація стандартів, технічного регулювання і процедур оцінки відповідності (додаткові витрати України на гармонізацію (25–30 млрд дол.); можливість експортувати якісну продукцію у всьому світі); гармонізація правил походження товарів (запобігання реекспорту з ЄС товарів, вироблених у третіх країнах, взаємне визнання сертифікатів походження, прискіпливо обирати джерело сировини); суттєве покращення бізнес-клімату, продовження структурних реформ (лібералізація сфери послуг: значно глибша за СОТ, але без гарантії доступу до ринку ЄС; лібералізація доступу до ринку промислових товарів);

- ✦ *переміщення робочої сили*: створення спільного з ЄС ринку праці; імплементація урядом директив ЄС; здатність судової системи застосовувати директиви ЄС; жорстка позиція ЄС щодо вільного руху робітників.

Авторський колектив Інституту економічних досліджень і політичних консультацій дослідив економічну складову Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та визначив наслідки для бізнесу, населення та державного управління [3].

У табл. 1 наведено результати SWOT-аналізу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Таблиця 1

SWOT-аналіз Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

Переваги	Недоліки
1	2
Лібералізація «принципово усіх» тарифів і мит	Скорочення надходжень до державного бюджету внаслідок зменшення ставок митних платежів та згортання вітчизняних виробництв
Поступове узгодження українських стандартів із загальноєвропейськими, технічна допомога українським митникам з боку колег з ЄС	Введення додаткових обмежень для торгівлі українських товарів на ринках ЄС через невідповідність стандартів продукції, відмінність митної системи та процедур тощо
Зниження корупції шляхом спрощення митних процедур	Необхідність переобладнання митниць і перепідготовки кадрів, що потребує додаткових витрат з держбюджету
Можливості	Загрози
Підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської та харчової продукції через уведення відповідних стандартів захисту здоров'я та інтересів громадян до стандартів ЄС	Вилучення з угоди про ЗВТ основної номенклатури сільськогосподарської продукції, внаслідок невідповідності стандартам ЄС
Доступ до ринку ЄС, до споживачів з високою купівельною спроможністю	Супротив виробників промислових товарів, які вже постачаються до країн СНД (і з якими погоджено усі стандарти), введенню нових (частіше більш жорстких) стандартів ЄС
Можливе усунення основних проблем металургійної галузі, розширення присутності української металопродукції на ринках ЄС	Низька інвестиційна привабливість металургійної галузі (застарілі основні фонди, низька якість та додана вартість продукції), торгівля металопродукцією обмежена нетарифними бар'єрами, такими як викривлена конкуренція, через надання державної допомоги
Зростання частки машинобудівної продукції в загальній структурі імпорту. Уніфікація стандартів промислової продукції України й ЄС сприятиме розвитку промислового виробництва і входженню українських підприємств до європейського ланцюга виробництва і постачання	Існуючі проблеми невідповідності машинобудівної продукції технічним та іншим стандартам ЄС додатково ускладнюються через загальний несприятливий інвестиційний клімат і неефективну систему перетину кордону

1	2
Розвиток енергетичного сектора в рамках угоди можливий в умовах розбудови транскордонних ринків електроенергії, а згодом у поступовому формуванні єдиного енергетичного ринку з ЄС	Слабка можливість українських енергетичних компаній експортувати електроенергію внаслідок нерозвиненої інфраструктури і відмінності технічних стандартів і правил, за якими функціонують енергетичні ринки ЄС і України.
Застосування у взаємній торгівлі захисних, антидемпінгових, компенсаційних заходів на основі Угоди СОТ	Втрати для окремих галузей промисловості України через низький рівень їх конкурентоспроможності
Покращення бізнес-середовища і збільшення обсягів іноземних інвестицій	Загроза витіснення національного виробника з деяких секторів внутрішнього ринку
Збереження або створення ЗВТ з іншими країнами	Збільшення рівня безробіття за рахунок скорочення виробництва суб'єктами господарювання і підвищення мотивації робочої сили до міграції в інші країни
	Зменшення доходів держбюджету в адаптаційний період

Джерело: складено за даними [2–7].

Підписання Угоди про асоціацію України та ЄС та створення зони вільної торгівлі перш за все впливатиме на товарні ринки і доступ до них та змінюватиме правила торгівлі. Так, скасування мит зборів та інших платежів приведе до зниження тарифних обмежень з боку ЄС у таких галузях, як: легкова промисловість, хімічна промисловість, машинобудування, харчова промисловість, сприятиме покращенню доступу українських виробників на відповідні ринки. Одним з ключових питань є наближення українських стандартів до загальноєвропейських. Підписання Угоди про асоціацію не обмежуватиме суверенітет України в проведенні торговельної політики й не впливатиме на збереження/створення зони вільної торгівлі з іншими країнами. Таким чином, активізація інтеграційних процесів України вплине на рівень безпеки її економіки. Вибір інтеграційної стратегії України з ЄС робить необхідним визначити рівень інтеграції та шляхи, які сприятимуть структурним перетворенням в економіці України та знизять загрози її національним економічним інтересам.

Функціонування інтеграційних міждержавних економічних формувань сьогодні стають факторами активного впливу на розвиток національних економік, причому цей вплив може мати як позитивну, так і деструктивну спрямованість, що зумовлює необхідність побудови концепції формування економічної безпеки України в умовах активізації інтеграційних процесів. Рух України в напрямі європейської інтеграції означає, з одного боку, інтенсивне включення в міжнародну співпрацю, а з іншого – необхідність здійснення глибоких перетворень для затвердження європейських політичних, економічних, соціальних і гуманітарних стандартів.

Процес формування економічної безпеки країни проходить в рамках синергетичної парадигми, оскільки йому притаманні такі властивості, як: складність – наявність великого числа елементів і зв'язків; відкритість – обмін ресурсами із зовнішнім середовищем.

Синергетична парадигма стверджує, що не існує ні абсолютно відкритих, ні абсолютно закритих систем. Наслідком відкритості системи є відсутність її повного формального опису; динамічність – зміна елементів і зв'язків у часі; синергетичний ефект – зміна ефектив-

ності функціонування елементів при їх об'єднанні; нестабільність та нелінійність – складні системи мають багато можливих варіантів (траєкторій) поведінки, між якими вони блукають в результаті малих змін параметрів, що управляють їхньою динамікою; адаптивність – здатність пристосовуватися до несприятливих змін зовнішнього середовища; багатоваріантність – альтернативність розвитку [8].

З позиції синергетичної парадигми на основі теоретичних напрацювань вчених ряду зарубіжних та вітчизняних наукових шкіл і з урахуванням результатів проведеного аналітичного дослідження тенденцій розвитку забезпечення економіки України та країн – членів ЄС запропоновано концепцію формування економічної безпеки країни, яка складається із сукупності пов'язаних між собою положень, що забезпечує можливість її обґрунтованого вибору для України в умовах інтеграції її економіки.

Аналіз робіт, які присвячені проблемам методології наукового пізнання, дозволив відібрати методи дослідження й доказу гіпотез концепції формування економічної безпеки країни, які наведено в табл. 2.

Як видно з табл. 2, для вирішення поставлених у роботі проблем і завдань обґрунтована необхідність використання таких методів наукового дослідження: 1) *логічних*: визначення понять, класифікації, формалізації; 2) *загальнонаукових*: аналізу і синтезу; абстрагування, узагальнення, ідеалізації; 3) *теоретичних*: гіпотетико-дедуктивного; 4) *емпіричних*: моделювання, порівняння, опису, угруповання.

Концепція формування економічної безпеки України, що базується на положеннях, які були сформовані шляхом доведення таких гіпотез: 1 – активізація інтеграційних процесів впливає на всі сфери суспільства країни; 2 – під впливом інтеграційних процесів посилюються проблеми забезпечення економіки України, які необхідно діагностувати; 3 – структуризація проблем розвитку економічної безпеки країни має когнітивний характер; 4 – можливі сценарії забезпечення економіки країни мають біфуркаційний характер; 5 – загрози національним економічним інтересам країни проявляються в

Гіпотези концепції формування економічної безпеки країни

Гіпотеза	Деталізація гіпотези	Принцип синергетичної парадигми	Інструментарій
1	Про вплив активізації інтеграційних процесів на всі сфери суспільства країни	Багатоваріантність. Непередбачуваність	Логічне узагальнення, контент-аналіз, теоретичний аналіз
2	Про необхідність ідентифікації проблем забезпечення економічної безпеки країни в умовах інтеграції	Відкритість	SWOT-аналіз, аналіз та синтез
3	Про когнітивний характер структуризації проблем розвитку економічної безпеки країни	Невизначеність	Когнітивна карта
4	Про біфуркаційний характер можливих сценаріїв розвитку забезпечення економіки країни	Динамічність. Нелінійність. Багатоваріантність	Сценарний підхід, імітаційне моделювання
5	Про виникнення загроз національним економічним інтересам в економічній, політичній, соціальній, духовній сферах	Багатоваріантність. Непередбачуваність	Абстрагування, узагальнення, експертні оцінки
6	Про необхідність декомпозиції складових і загроз економічній безпеці країни в процесі стратегічного планування	Ієрархічність	Дерево цілей, метод аналізу ієрархій
7	Про вибір кластеру країн для інтегрування у відповідності до рівня розвитку економічної безпеки та її складових в Україні та країнах – членах ЄС	Динамічність. Нестійкість. Нерівноважність	Економіко-математичне моделювання, кластеризація, ранжування
8	Про вплив корупції, як основного деструктивного чинника, на забезпечення економіки країни	Нелінійність. Багатоваріантність	Цільове програмування, експертні оцінки, таксономічний аналіз

економічній, політичній, соціальній, духовній сферах; 6 – існує необхідність декомпозиції складових і загроз у процесі стратегічного планування економічної безпеки країни; 7 – нерівномірність розвитку економічної безпеки та її складових в Україні та країнах – членах ЄС обумовлює вибір кластера країн для інтегрування; 8 – корупція є основним деструктивним чинником, що знижує рівень економічної безпеки України.

ВИСНОВКИ

Інтеграція до світового економічного простору є стратегічним орієнтиром для України. Європейський вибір зумовлено довготерміновими національними інтересами. В умовах активізації інтеграційних процесів набувають актуальності питання, пов'язані з формуванням комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки України, розробкою шляхів протистояння новим зовнішнім та внутрішнім загрозам і подолання впливу деструктивних чинників. У результаті проведення SWOT-аналізу сценарію інтегрування України з країнами ЄС було визначено, що активізація інтеграційних процесів впливатиме на забезпечення економіки України.

У дослідженні за основу прийнята синергетична парадигма, для якої притаманні такі основні принципи, як відкритість, нерівновісність, нестійкість, випадковість, багатоваріантність, нелінійність. З позиції синергетичної парадигми на основі теоретичних напрацювань вчених ряду зарубіжних і вітчизняних наукових шкіл та з урахуванням результатів проведеного аналітичного дослідження тенденцій розвитку забезпечення економі-

ки України та країн – членів ЄС запропоновано концепцію формування економічної безпеки країни, яка складається із сукупності пов'язаних між собою положень, що забезпечує можливість її обґрунтованого вибору для України в умовах інтеграції її економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Указ Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
2. Оцінка можливостей розширення і заміщення ринків збуту для продукції підприємств реального сектора України : монографія / За ред. докт. екон. наук, проф. М. О. Кизима, канд. техн. наук, проф. І. Ю. Матюшенка. – Х. : ВД «НЖЕК», 2014. – 280 с.
3. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / За ред. І. Бураковський, В. Мовчан / Інститут економічних досліджень і політичних консультацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>
4. Україна – ЄС: від асоціації до членства. XXIV Економічний форум. Криниця-Здруй. 2–4.09.2014; НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_table/0902_ua.pdf
5. Можливості та застереження щодо наслідків введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця; чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т. О. Осташко; д-ра екон. наук, проф. В. О. Точилина; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2013. – 150 с.
6. Стратегія посткризового розвитку зовнішньоекономічного сектора України : монографія: / А. А. Мазаракі, Т. М. Мель-

ник, В. В. Юхименко [та ін.] ; за заг. ред.: А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 660 с.

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ратифіковано законом України за № 1678-VII від 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011

8. Кун Т. С. Структура научных революций / Т. С. Кун / Пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 592 с.

REFERENCES

"Ekonomiczna skladova Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: naslidky dlia biznesu, naselennia ta derzhavnoho upravlinnia" [The economic part of the Association Agreement between Ukraine and the EU: implications for business, people and governance]. <http://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>

Kun, T. S. *Struktura nauchnykh revoliutsiy* [Structure of Scientific Revolutions]. Moscow: Izd-vo AST, 2003.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

[Legal Act of Ukraine] (2014). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Mozhlyvosti ta zasterezhenia shchodo naslidkiv vvedennia v diiu polozhen Uhody pro asotsiatsiiu mizh YeS ta Ukrainoiu [Features and warnings about the consequences of the introduction of the Association Agreement between the EU and Ukraine]. Kyiv, 2013.

Mazaraki, A. A. et al. *Stratehiia postkryzovoho rozvytku zovnishnyoekonomichnoho sektora Ukrainy* [The strategy post-crisis development of the external sector of Ukraine]. Kyiv: KNTEU, 2014.

Otsinka mozhlyvostei rozshyrennia i zamishchennia rynkiv zbutu dlia produktsii pidpriemstv realnoho sektora Ukrainy [Assessment of expansion and replacement markets for the products of the real sector of Ukraine]. Kharkiv: INZHEK, 2014.

"Ukraina – YeS: vid asotsiatsii do chlenstva. XXIV Ekonomichnyi forum. Krynytsia-Zdrui. 2-4.09. 2014; NISD" [Ukraine – EU on association membership. XXIV Economic Forum. Krynytsia-Zdroj. 2-4. 09. 2014; NISS]. http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_table/0902_ua.pdf

УДК 331.108

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СИНТЕЗ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ

© 2016 ЯЦУН Л. М.

УДК 331.108

Яцун Л. М. Структурно-функціональний синтез управління підприємствами сфери харчування

Викладено матеріали дослідження функцій та структур управління підприємствами сфери харчування за критеріями складу завдань діяльності підприємств, їх участі у відтворювальному процесі виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування. З використанням методу Саати встановлено вагомість, трудомісткість, складність і сумісність функцій управління. Визначено кваліметричну оцінку функцій діяльності та управління підприємств харчування за типами завдань – виробництво продукції, маркетингова діяльність, обслуговування споживачів, управління персоналом тощо. Запропоновано схему механізму та організаційної структури управління підприємствами сфери харчування. Визначено етапи формування організаційної структури управління підприємствами сфери харчування на основі синтезу структур та функцій управління.

Ключові слова: організаційна структура управління, підприємство сфери харчування, функції, структури, завдання управління.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 9.

Яцун Леонід Миколайович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та туризму, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Ключківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: yatsun@meta.ua

УДК 331.108

Яцун Л. Н. Структурно-функциональный синтез управления предприятиями сферы питания

Изложены материалы исследования функций и структур управления предприятиями сферы питания по критериям: состав задач деятельности предприятий; их участие в воспроизводственном процессе производства; реализация и организация потребления продуктов и услуг питания. С использованием метода Саати установлены весовость, трудоёмкость, сложность и совместимость функций управления. Определена кваліметрическая оценка функций деятельности и управления предприятий питания по типам заданий – производство продукции, маркетинговая деятельность, обслуживание потребителей, управление персоналом и другие. Предложена схема механизма и организационной структуры управления предприятиями сферы питания. Определены этапы формирования организационной структуры управления предприятиями сферы питания на основе синтеза структур и функций управления.

Ключевые слова: организационная структура управления, предприятие сферы питания, функции, структуры, задачи управления.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 9.

Яцун Леонид Николаевич – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента внешнеэкономической деятельности и туризма, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Ключковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: yatsun@meta.ua

UDC 331.108

Yatsun L. M. Structural-Functional Synthesis of Management of Enterprises in the Food Industry

Research materials as to exploring the functions and structures of management of the enterprises in the food industry sector has been provided according to the following criteria: content of tasks of enterprises' activity; their participation in the reproduction process of manufacturing goods; marketing and organization of food consumption and food services. Using the Saaty method, weighting, labor intensity, complexity and compatibility of management functions have been determined. The qualimetric estimate of the functions of both activity and management of enterprises in the food industry has been determined by types of tasks – production, marketing, customer service, personnel management, and others. A scheme of mechanism and organizational structure for enterprises in the food industry sector has been proposed. Stages of formation of the organizational structure of management of the enterprises in the food industry have been determined on the basis of the synthesis of structures and functions of management.

Keywords: organizational structure of management, food industry enterprise, functions, structures, management tasks.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 9.

Yatsun Leonid M. – PhD (Economics), Professor, Head of the Department of International Management and Tourism, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klovskaya Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: yatsun@meta.ua

ник, В. В. Юхименко [та ін.] ; за заг. ред.: А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 660 с.

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ратифіковано законом України за № 1678-VII від 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011

8. Кун Т. С. Структура научных революций / Т. С. Кун / Пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 592 с.

REFERENCES

“Ekonomichna skladova Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: naslidky dlia biznesu, naselennia ta derzhavnoho upravlinnia” [The economic part of the Association Agreement between Ukraine and the EU: implications for business, people and governance]. <http://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf>

Kun, T. S. *Struktura nauchnykh revoliutsiy* [Structure of Scientific Revolutions]. Moscow: Izd-vo AST, 2003.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

[Legal Act of Ukraine] (2014). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Mozhlyvosti ta zasterezhenia shchodo naslidkiv vvedennia v diiu polozhen Uhody pro asotsiatsiiu mizh YeS ta Ukrainoiu [Features and warnings about the consequences of the introduction of the Association Agreement between the EU and Ukraine]. Kyiv, 2013.

Mazaraki, A. A. et al. *Stratehiia postkryzovoho rozvytku zovnishnyoekonomichnoho sektora Ukrainy* [The strategy post-crisis development of the external sector of Ukraine]. Kyiv: KNTEU, 2014.

Otsinka mozhlyvosti rozshyrennia i zamishchennia rynkiv zbutu dlia produktii pidpriemstv realnoho sektora Ukrainy [Assessment of expansion and replacement markets for the products of the real sector of Ukraine]. Kharkiv: INZHEK, 2014.

“Ukraina – YeS: vid asotsiatsii do chlenstva. XXIV Ekonomichnyi forum. Krynytsia-Zdrui. 2-4.09. 2014; NISD” [Ukraine – EU on association membership. XXIV Economic Forum. Krynytsia-Zdroj. 2-4. 09. 2014; NISS]. http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_table/0902_ua.pdf

УДК 331.108

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СИНТЕЗ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ

© 2016 ЯЦУН Л. М.

УДК 331.108

Яцун Л. М. Структурно-функціональний синтез управління підприємствами сфери харчування

Викладено матеріали дослідження функцій та структур управління підприємствами сфери харчування за критеріями складу завдань діяльності підприємств, їх участі у відтворювальному процесі виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування. З використанням методу Саати встановлено вагомість, трудомісткість, складність і сумісність функцій управління. Визначено кваліметричну оцінку функцій діяльності та управління підприємств харчування за типами завдань – виробництво продукції, маркетингова діяльність, обслуговування споживачів, управління персоналом тощо. Запропоновано схему механізму та організаційної структури управління підприємствами сфери харчування. Визначено етапи формування організаційної структури управління підприємствами сфери харчування на основі синтезу структур та функцій управління.

Ключові слова: організаційна структура управління, підприємство сфери харчування, функції, структури, завдання управління.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 9.

Яцун Леонід Миколайович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та туризму, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Ключківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: yatsun@meta.ua

УДК 331.108

Яцун Л. Н. Структурно-функциональный синтез управления предприятиями сферы питания

Изложены материалы исследования функций и структур управления предприятиями сферы питания по критериям: состав задач деятельности предприятий; их участие в воспроизводственном процессе производства; реализация и организация потребления продуктов и услуг питания. С использованием метода Саати установлены весовость, трудоёмкость, сложность и совместимость функций управления. Определена кваліметрическая оценка функций деятельности и управления предприятий питания по типам заданий – производство продукции, маркетинговая деятельность, обслуживание потребителей, управление персоналом и другие. Предложена схема механизма и организационной структуры управления предприятиями сферы питания. Определены этапы формирования организационной структуры управления предприятиями сферы питания на основе синтеза структур и функций управления.

Ключевые слова: организационная структура управления, предприятие сферы питания, функции, структуры, задачи управления.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 9.

Яцун Леонид Николаевич – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента внешнеэкономической деятельности и туризма, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Ключковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: yatsun@meta.ua

UDC 331.108

Yatsun L. M. Structural-Functional Synthesis of Management of Enterprises in the Food Industry

Research materials as to exploring the functions and structures of management of the enterprises in the food industry sector has been provided according to the following criteria: content of tasks of enterprises' activity; their participation in the reproduction process of manufacturing goods; marketing and organization of food consumption and food services. Using the Saaty method, weighting, labor intensity, complexity and compatibility of management functions have been determined. The qualimetric estimate of the functions of both activity and management of enterprises in the food industry has been determined by types of tasks – production, marketing, customer service, personnel management, and others. A scheme of mechanism and organizational structure for enterprises in the food industry sector has been proposed. Stages of formation of the organizational structure of management of the enterprises in the food industry have been determined on the basis of the synthesis of structures and functions of management.

Keywords: organizational structure of management, food industry enterprise, functions, structures, management tasks.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 9.

Yatsun Leonid M. – PhD (Economics), Professor, Head of the Department of International Management and Tourism, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klovskaya Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: yatsun@meta.ua

Важливим завданням управління є структурно-функціональний синтез системи управління суб'єктів сфери харчування всіх рівнів (осіб-підприємців, підприємств, корпорацій) з метою узгодження і поєднання інтересів учасників процесу харчування, що є складним, але достатньо ефективним методом ефективності діяльності цих суб'єктів. У сучасній управлінській науці та практиці питання методичного й організаційно-процедурного забезпечення структурно-функціонального синтезу систем майже не ставляться, як і не формулюються нормативні вимоги до їх організаційного проектування.

Метою проведеного дослідження стали завдання розробки й обґрунтування методики структурно-функціонального синтезу систем управління підприємствами сфери харчування з урахуванням їх галузевих особливостей, інтегрування інтересів споживачів та підприємств.

Аналіз практичної розробки й функціонування систем управління, міжнародної практики державного регулювання харчування, досвіду корпорацій та узагальнення підходів і аналітичного інструментарію, що використовуються у проектуванні систем, дозволяють виявити специфічні управлінські принципи, положення й передумови концептуально-методологічного та методичного характеру, які можуть служити підґрунтям у проектуванні систем управління сферою харчування як розгалуженою системою господарських форм ринкового (підприємства) та неринкового (домогосподарства) характеру [9]. Відомі дослідження з цих проблем свідчать, що структурно-функціональний синтез системи управління підприємствами взагалі та сферою харчування зокрема передбачає гнучкі та м'які технології інтегрування механізмів регулювання та управління, які забезпечують єдність і цілісність керуючої системи та досягнення синергетичного ефекту інтегрування всіх суб'єктів для забезпечення здорового харчування [1, 2, 4–7, 9]. Разом з наявними науково-теоретичними та практичними здобутками проблеми структурно-функціонального синтезу систем управління підприємствами сфери харчування у зв'язку з їх специфікою залишаються малодослідженими.

Структурно-функціональний синтез системи управління має враховувати галузеве різноманіття суб'єктів господарювання (аграрного сектора, харчової промисловості, продовольчої торгівлі, ресторанного господарства), мультиваріантність методів і засобів державного регулювання, ресурсних джерел, інститути громадянського суспільства та домогосподарств, рівень конкурентоспроможності та стохастичність глобального середовища міжнародного бізнесу. Модель системи управління харчуванням має передбачати гармонізацію національного законодавства з міжнародними нормами і правилами регулювання та управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств, глобальними, національними та регіональними програмами здорового харчування.

Організаційне проектування систем управління сферою харчування має ґрунтуватися на використанні різних методів і методик структуризації цілей системи і способів декомпозиції функціональних блоків (етапів)

управлінського циклу, адаптованих до конкретних умов міжнародної, національної та регіональної економічної діяльності підприємств. При цьому, як базова функціональна структура системи управління харчуванням, приймається типова і найбільш адекватна умовам діяльності підприємства.

У структурно-функціональному синтезі цикл управління має бути «функціонально замкнутим» і виступати у вигляді замкнутого контуру управлінських функцій, де функція «контроль» за кільцевою схемою виходить на функцію «аналіз» та «цілевизначення». Сукупність загальних функцій (планування, організація, мотивація і контроль) поєднує елементи системи управління в єдиний управлінський цикл.

Ці положення й особливості організаційного проектування систем управління сферою харчування мають бути враховані на різних етапах системно-структурного синтезу із використанням різних підходів і методів. Використання системно-цільового і функціонально-технологічного підходів дозволяє здійснити вибір актуального для конкретного підприємства складу функцій і задач системи управління шляхом структуризації цілей системи та здійснити угруповання задач системи у функціональні блоки (етапи). Логічна послідовність етапів структурно-функціонального синтезу системи управління підприємств сфери харчування ґрунтується на суміжному використанні цих підходів і включатиме такі етапи:

- ✦ формування «дерева цілей» системи управління сферою харчування;
- ✦ систематизація показників-індикаторів стану харчування населення;
- ✦ моделювання задач і функцій управління підприємств харчування;
- ✦ розробка структурної моделі управління суб'єктами харчування;
- ✦ адаптація управлінського циклу за видами діяльності підприємств;
- ✦ адаптація базової моделі до конкретних завдань управління системою.

Використання системно-цільового підходу до формування завдань (функцій) системи управління дозволяє вже на першому етапі визначити ті функції, які забезпечують реалізацію актуальних цілей синтезу системи управління підприємством сфери харчування. При цьому функціональна складність структури системи управління має відповідати «різноманіттю» (параметрам) об'єкта управління. Перехід від мети до складу завдань синтезованої системи управління здійснюється на основі використання синергетичного підходу до структуризації цілей і функцій.

Мета системи управління конкретизується властивостями об'єкта управління (параметрами конкурентоспроможності), які мають бути забезпечені структурно-функціональною побудовою системи управління із визначенням етапів управлінського циклу та осіб, які беруть участь і несуть відповідальність за управлінські дії та рішення. Складність структурного синтезу системи управління підприємств сфери харчування полягає в галузевій специфіці діяльності підприємств, великій кіль-

кості структурних елементів та їх динамічності, широті виконуваних завдань від виробництва до реалізації та обслуговування споживачів і тому типові моделі структуризації у процесі проектування має бути адаптовано до конкретних задач діяльності підприємства та системи управління ними.

Адаптація типової моделі структури управління здійснюється шляхом введення додаткових ознак, які відображують особливості підприємства сфери харчування. Підсумком організаційного проектування є структурна та функціонально-технологічна модель системи управління підприємством сфери харчування, яка складається з базового і варіативного блоків та взаємопов'язаних етапів управлінського циклу, а також механізму взаємодії регулятивного і управлінського контурів управляючої системи.

Галузеве різноманіття підприємств сфери харчування від агросектора до ресторанного господарства, багатоваріантність засобів державного регулювання та міжнародної економічної діяльності підприємств, висока динамічність і турбулентність зовнішнього середовища обумовлюють необхідність формування механізму управління сферою харчування, який поєднує в собі елементи управління за результатами адаптивного управління та управління за збуренням [3, 9].

Цінність структурно-функціонального синтезу систем управління підприємствами сфери харчування полягає в тому, що вона забезпечує:

- ✦ комплексність і динамічну збалансованість системи управління сферою харчування та господарської діяльності підприємств;
- ✦ розширену функціональність та галузь застосування запропонованої моделі управління сферою харчування населення;
- ✦ гнучкість та адаптацію системи управління до змін зовнішнього середовища завдяки врахуванню нових елементів координації;
- ✦ економічність та ефективність процесу управління сферою харчування за рахунок прийняття управлінських рішень, адекватних до умов зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства;
- ✦ стратегічну збалансованість та системну інтегрованість інтересів підприємств із загальнодержавними інтересами, що підвищує можливості усталеного функціонування господарських систем сфери харчування.

Механізм практичної реалізації принципів самоменеджменту при регулюванні індивідуальної харчової поведінки споживачів та структурно-функціонального синтезу інтересів всіх господарських систем сфери харчування в силу своєї складності та масштабності потребує застосування певних інтегральних підходів до управління харчуванням на всіх ієрархічних рівнях – індивідуальних та суспільних форм харчування населення. При цьому механізм управління сферою харчування як природно-соціально-економічною системою має включати основні підсистеми, структури, методи та функції елементів, що здійснюють вплив на прийняття рішень із харчування

людини. Схема механізму управління підприємствами сфери харчування наведена на *рис. 1* [9, 10].

Механізм формування та реалізації політики здорового харчування населення повинен враховувати цілі, напрями, способи та форми діяльності держави у сфері здорового харчування населення і є складовою частиною соціально-економічної політики держави.

Політика управління підприємствами сфери харчування формується та реалізується за допомогою механізму, який визначає її основні принципи та ключові положення, систему науково-технічного прогнозування, вибір пріоритетів, фінансування інновацій та впровадження їх у виробництво, підприємницькі та загальнодержавні інтереси, попит споживачів.

Основою формування інноваційної політики повинна стати довгострокова стратегія поліпшення харчування населення з метою загального підвищення рівня та якості життя. Із такого підходу обираються пріоритети розвитку науки та техніки з широким використанням експертних систем, конкурсів та інших демократичних заходів. Практичний механізм управління втіленням здорового харчування слід реалізувати через систему галузевих і регіональних програм, які визначають річні обсяги засобів на наукові дослідження, а також систему економічних пільг для стимулювання соціально-екологічної діяльності підприємств сфери харчування.

Відповідно до пріоритетів розвитку сфери харчування, структурно-функціонального синтезу індивідуальних і суспільних форм харчування механізм управління сферою харчування уявлятиме собою багаторівневу систему погодження діяльності основних елементів та підсистем, отримує інтегрований характер розвитку сфери харчування населення у формі торговельних і ресторанних мереж, харчових кластерів та інших інтегрованих структур. Такі інтегровані стратегії розвитку сфери харчування потребують вирішення конкретних завдань взаємодії суб'єктів та заснування програм публічно-приватного партнерства із залученням зацікавлених сторін.

Для проектування організаційної структури управління підприємствами сфери харчування використовуються розрахунки реальних трудовитрат на виконання функцій управління. Визначення кількості посадових осіб, необхідних для виконання конкретної функції управління, пропонується здійснювати за формулою:

$$Ч_{КФУ} = \frac{ТВ_m}{Д_m \cdot 8}, \quad (1)$$

де ЧКФУ – кількість посадових осіб, необхідних для виконання конкретних функцій управління, осіб;

$ТВ_m$ – загальна сума трудовитрат функцій годин за місяць;

$Д_m$ – кількість робочих днів у місяці;

8 – тривалість робочого дня, годин.

Аналіз функцій за означеними критеріями стає основою для формування організаційної структури управління, а в методику її проектування доцільно включати такі етапи:

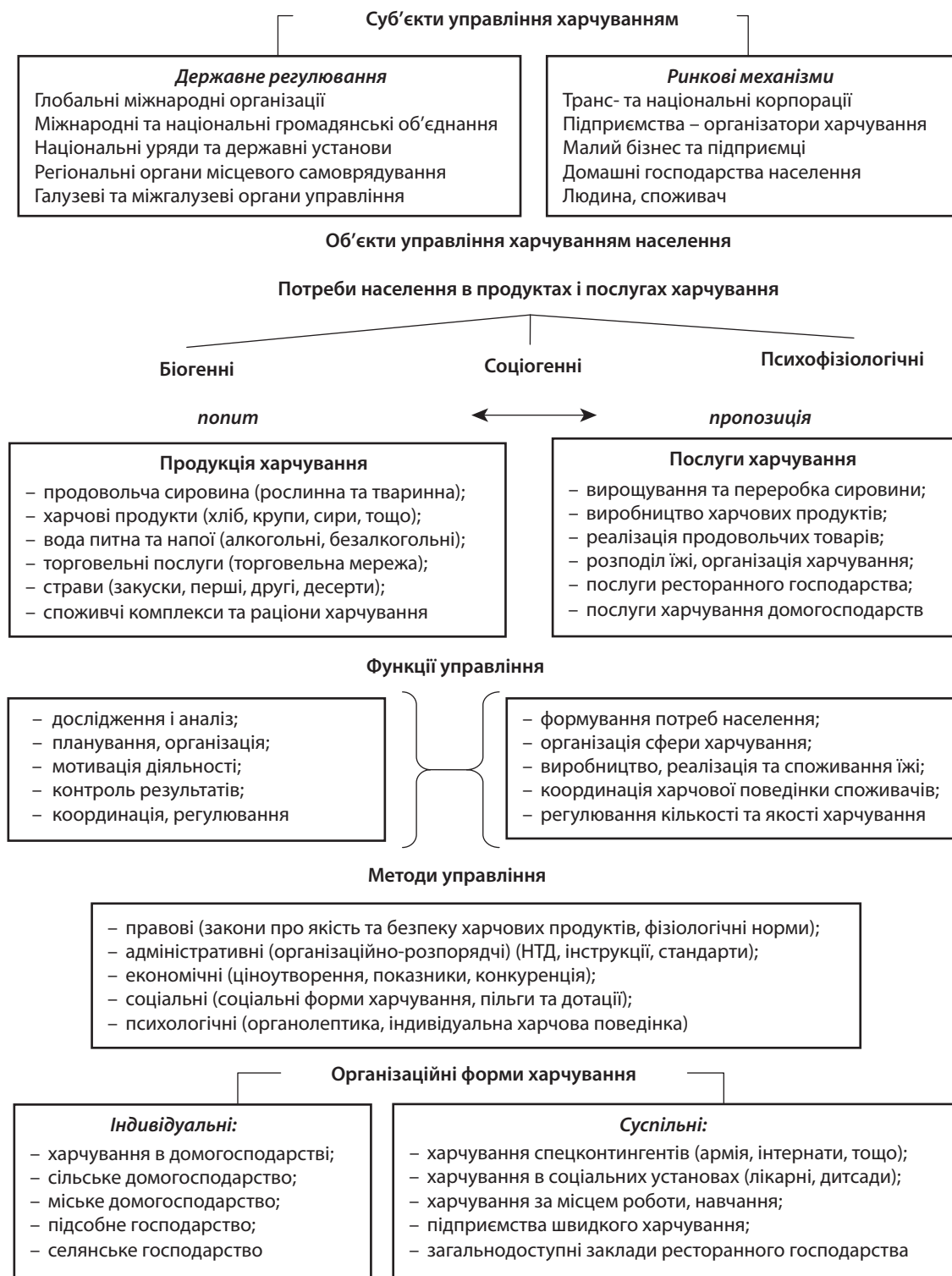

Рис. 1. Схема механізму управління сферою харчування населення

- ✦ складання переліку задач, конкретних і загальних функцій;
- ✦ аналіз трудомісткості кожної функції управління, її порівняння з трудомісткістю на подібних підприємствах галузі;
- ✦ визначення рівня складності функцій управління;
- ✦ визначення сумісності різних функцій одним виконавцем;
- ✦ поєднання функцій у групи з урахуванням їх параметрів;

- ✦ розрахунок потреби в персоналі для виконання функцій;
- ✦ побудова організаційної структури управління підприємством, що досліджується чи реорганізується.

Організаційна структура управління уявляє собою сукупність та взаємозв'язок елементів системи управління (підрозділів, служб) спеціалізованих на виконанні окремих функцій управління. При проектуванні організації необхідно поєднати діяльність (роботи, функції,

типові завдання), підрозділів та окремих працівників заради досягнення спільних цілей. У статисті це завдання полягає у формуванні структури організації (підприємства), у динаміці – в управлінських процесах (прийняття рішень, комунікації тощо).

Основними факторами, що впливають на проектування системи управління підприємствами сфери харчування, визначено: технологію управління (роботи) в організації, стратегію управління, поведінку працівників, зовнішнє середовище, а також характерні особливості організації та її спеціалізацію, територіальну розосередженість бізнес-одиниць тощо.

Етапами формування оргструктур управління визначено такі:

- ✦ аналіз кон'юнктури ринку, розробка стратегії, асортиментна політика, інтеграційні процеси, життєвий цикл підприємства тощо;
- ✦ визначення формату, місткості, потужності та спеціалізації підприємства сфери харчування;
- ✦ розробка виробничої програми, видів та обсягів діяльності, технології виробництва продукції та послуг харчування і рівня цін;
- ✦ розрахунок витрат на управління, складання штатів та бюджетів підрозділів, виробничих і структурних одиниць підприємства;
- ✦ побудова системи цілей, завдань та функцій управління, складання статутних і засновницьких документів;
- ✦ формування організаційної структури управління підприємством, його лінійних підрозділів;
- ✦ розробка положень про функціональні підрозділи підприємства та посадових інструкцій персоналу;
- ✦ формування ресурсного забезпечення та бюджетів підрозділів і програм діяльності підприємства сфери харчування.

Ієрархія (рівні) управління формується залежно від кількості ланок (елементів, підрозділів), горизонтальної та вертикальної інтеграції праці. За результатами досліджень розраховано співвідношення стратегічних, тактичних та оперативних завдань, яке складає у відсотках: для керівників першого рівня – 60–25–15, другого – 25–50–25, третього – 10–25–65. Цільові установки для основних лінійних та функціональних керівників підприємств сфери харчування визначаються функціями управління. Тип масштабу керованості визначається кількістю підлеглих, ієрархічних рівнів та обсягом робіт на 1 керівника (у середньому від 5 до 12 осіб, а завдяки автоматизації та інформаційним технологіям може зрости до 40 осіб) [7].

Вибір оптимальної конструкції організації визначається збалансованістю основних форм організації праці – концентрації, спеціалізації, кооперації та комбінування виробничих і бізнес-процесів. Організаційні структури управління вважаються статичною характеристикою, але постійно регулюються залежно від змін зовнішнього середовища, умов та стратегій бізнесу і визначаються такими чинниками: типом підприємства харчування, організаційно-правовою формою, розміром підприємства, технологією виробництва, територі-

альним розміщенням, системою управління, формами власності, зміною стратегій тощо.

Зазначені методологічні та методичні підходи до проектування систем управління підприємствами сфери харчування доцільно використовувати для проектування нових організацій та вдосконалення діючих підприємств відповідно до стратегій їх розвитку, інтеграції у виробничо-торговельні кластери, входження до складу торговельних та ресторанних мереж тощо.

Функції та структури управління знаходяться в діалектичній взаємозалежності – при створенні нового підприємства функції є основою для формування структури (підрозділів, посад, закріплення за ними прав, повноважень і відповідальності). У разі вдосконалення чи диверсифікації виробництва та управління основою є організаційна структура, яка визначає діапазон можливої зміни набору функцій. При цьому структура принципово не змінюється, тобто зберігаються ключові підрозділи та посади.

В обох випадках необхідно визначити вагомість, трудомісткість та обсяг функцій, що потребують виконання на всіх рівнях підприємства, оцінити витрати часу на виконання кожної функції, рівні їх складності та сумісності. Ця робота є необхідною складовою під час проектування системи управління в сучасних умовах – ознакою якісного менеджменту підприємств сфери харчування. Результати аналізу функцій та їх групування дають підстави для вдосконалення роботи окремої посади, підрозділу та підприємства в цілому.

Основою дослідження стає конкретна функція управління (КФУ), яка є набором загальних функцій – прогнозування, планування, організації, мотивації, контролю з метою оптимізації функціонального змісту управління підприємством та утворення відповідної ієрархії. Стосовно підприємств сфери харчування загальні функції управління конкретизуються залежно від особливостей діяльності конкретного підприємства, його типу, організаційної структури та інших чинників і переходять в категорію конкретних функцій, які можуть отримувати подальшу деталізацію на рівні стратегічного, функціонального, оперативного управління (рис. 2) [8, 9].

Склад функцій управління суб'єктами сфери харчування формується для визначення загального обсягу робіт по управлінню підприємствами та проектування їх структур. Разом з тим, витрати часу не враховують інші їх характеристики – трудомісткість, складність, сумісність та важливість функцій управління підприємством харчування, що вимагає більш детального їх аналізу та оцінки.

Функції управління розподіляються між підрозділами та виконавцями, утворюючи інтегровану систему управління підприємством сфери харчування, включаючи лінійну, функціональну, цільову та ресурсну (забезпечуючу) підсистеми управління (рис. 3) [9].

Визначення вагомості (ранг) цілей та функцій процесу управління доцільно проводити керівництву підприємств сфери харчування з метою обґрунтування вибору сценарію розвитку, формування стратегії, здійснення реінжинірингу технологічних та бізнес-процесів.

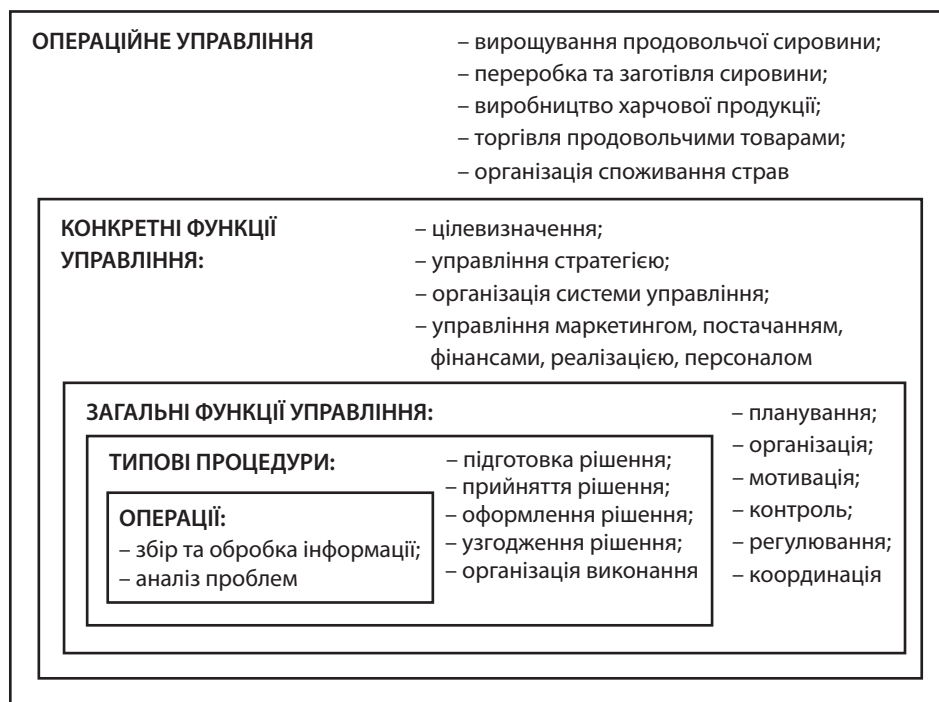

Рис. 2. Контури функцій управління підприємствами сфери харчування

Для вирішення завдань управління підприємствами сфери харчування запропонована методика ранжування цілей та функцій, яку наведено на прикладі комбінатів харчування, як інтегрованих кластерних структур.

У результаті експертизи керівництвом і фахівцями за розробленою методикою визначено такі види діяльності та управління: лінійне та функціональне управління; операційні технології; управління персоналом; інтеграція з постачальниками та взаємовідносини зі споживачами. Визначення трудомісткості, складності та вагомості (значущості) функцій та ранжування цілей управління виконано за адаптованою методикою Т. Сааті [2, 9].

При проектуванні структури управління функції та цілі управління розподіляються між виконавцями відповідно до їх складності та трудомісткості, визначеної в балах на основі кваліметричної оцінки, і стають основою для формування штатів суб'єктів (підприємств, підприємств, корпорацій) та формування бюджетів структурних підрозділів, які виконують конкретні функції управління (табл. 1).

ВИСНОВКИ

Викладені методологічні підходи до проектування функцій управління підприємствами сфери харчування на основі скринінгових стандартів та встановлення трудомісткості та значущості функцій управління дозволяють запропонувати методики, інструменти та механізми необхідні для вирішення важливих завдань формування систем управління підприємствами сфери харчування, побудови організаційних структур управління інтегрованими структурами, такими як торговельні та ресторанні мережі, кластерні угруповання підприємств, формування публічно-приватного партнерства у сфері харчування.

Пріоритет інтеграційного розвитку базується на основі принципів стратегічної взаємодії з орієнтацією на зовнішні перспективи і внутрішні можливості під-

приємств сфери харчування, які виконують функції виробництва продуктів харчування, їх реалізації та організації харчування, що об'єктивно потребує взаємодії всіх структур, синтезу функцій і завдань управління та узгодженого розвитку. Структурно-функціональний синтез завдань управління забезпечить інтегрований розвиток суб'єктів на основі консолідованої реалізації стратегічних цільових орієнтирів, формування єдиної асортиментної політики, використання інновацій та управління процесами взаємодії підприємств сфери харчування.

Напрями подальших розвідок та вирішення завдань управління здоровим харчуванням населення мають бути спрямовані на інтегровану взаємодію суб'єктів регіону, міста, контингенту споживачів, формування територіально-галузових мереж, харчових кластерів та інших інноваційних форм інтеграції підприємств сфери харчування. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Березін О. В.** Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія / О. В. Березін. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 184 с.
- 2. Виноградова О. В.** Реінжиніринг бізнес-процесів торговельних підприємств: монографія / О. В. Виноградова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. – 183 с.
- 3. Иванов Ю. Б.** Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия: монографія / Ю. Б. Иванов. – Харьков: ХНЭУ, 2004. – 256 с.
- 4. Мельник Л. Г.** Экономика развития / Л. Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2013. – 784 с.
- 5. Підприємницькі мережі в торгівлі: монографія / За заг. ред. Н. О. Голошубової. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 344 с.**
- 6. Пилипенко А. А.** Стратегічна інтеграція підприємства: механізм управління та моделювання розвитку: монографія / А. А. Пилипенко. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 380 с.
- 7. П'ятницька Г. Т.** Управління підприємством в епоху глобалізму: монографія / Г. Т. П'ятницька. – К.: Логос, 2006. – 568 с.
- 8. Смачило І. І.** Принципи формування та структура механізму управління сталим розвитком підприємства / І. І. Смачило // Економіка розвитку. – 2013. – № 3 (67). – С. 79–82.

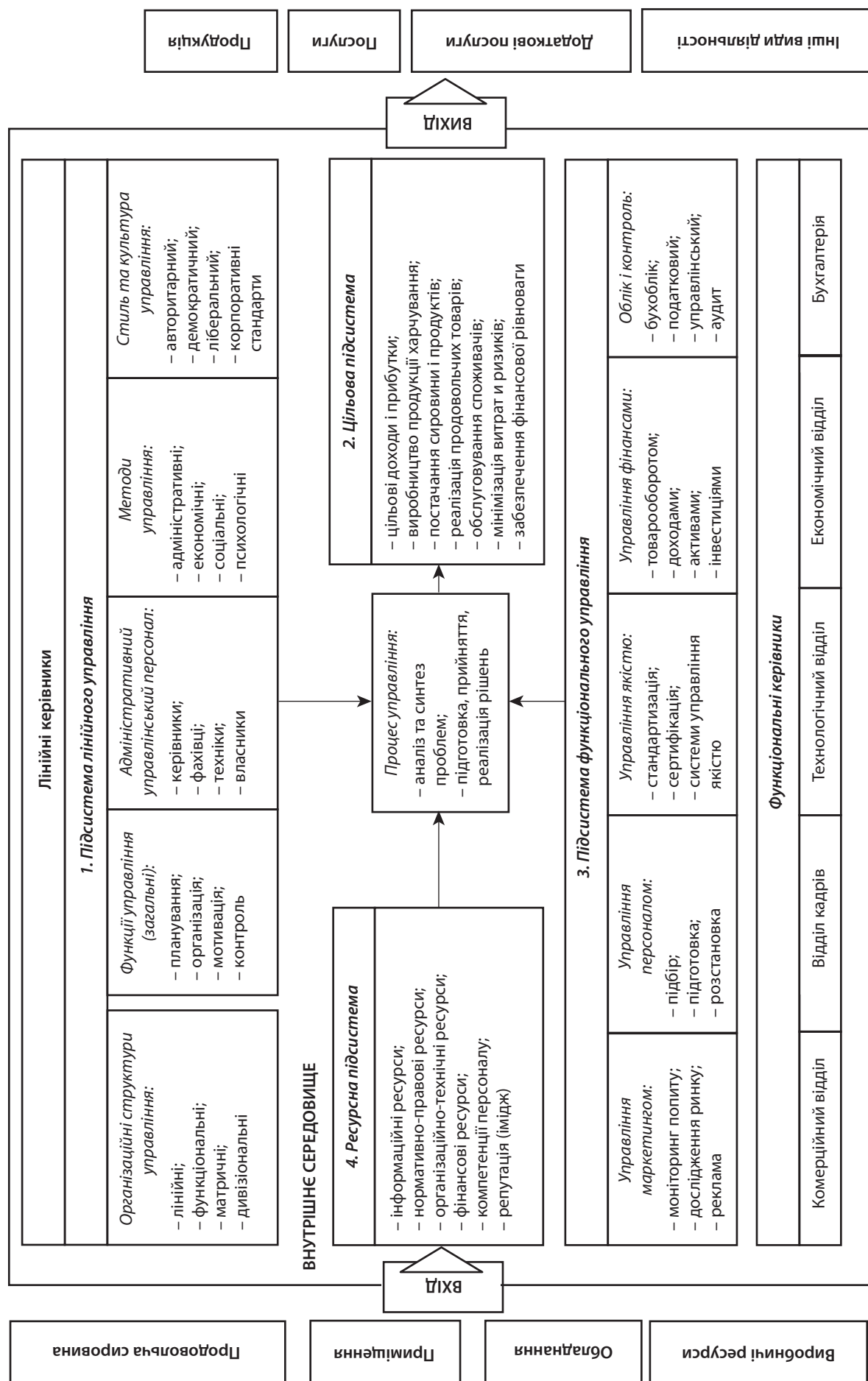

Рис. 3. Організаційна структура системи управління підприємства сфери харчування

Кваліметрична оцінка функцій управління суб'єктами сфери харчування (із 100 балів)

№ з/п	Функції управління харчуванням	Особи-підприємці	Підприємства	Корпорації
1	Планування харчування	12	11	9
	Формування стратегії харчування	4	4	4
	Розробка планів діяльності	3	2	2
	Вибір форм, та режимів харчування	3	2	1
	Формування виробничої програми	1	2	1
	Коригування планів, асортименту, цін	1	1	1
2	Організація виробництва продукції	31	32	28
	Розробка нормативно-технічної документації	4	3	2
	Вирощування сільгоспсировини	4	6	5
	Заготівля та переробка харчових продуктів	5	5	5
	Закупівля продовольчих товарів	3	5	3
	Приготування страв та кулінарії	8	7	8
	Розробка схем організації робочих місць	1	4	2
	Організація взаємозв'язків між підрозділами	1	2	1
	Матеріально-технічне постачання	0.5	1	1
	Складування та збереження продовольства	0.5	1	1
	Організація обслуговування	4	3	2
	Сервірування та обслуговування.	2	3	2
	Оформлення та подача страв.	1	2	1
	Організація банкетів та прийомів			
	Прибирання та миття посуду.	3	1	1
	Упаковка та доставка їжі до споживачів	3	2	1
3	Мотивація раціонального харчування	8	11	12
	Маркетинг та стимулювання збуту	1	2	3
	Формування розумних потреб	1	2	2
	Дієтичне та профілактичне харчування	2	1	1
	Інформаційне забезпечення управління		2	3
	Реклама та просування продукції	4	4	3
4	Контроль діяльності та витрат	12	14	16
	Складання бухгалтерської звітності	3	2	2
	Фінансовий аналіз господарської діяльності	4	7	10
	Складання податкових декларацій	2	2	2
	Формування балансів витрат і доходів	3	3	2
5	Співпраця з партнерами та установами	12	17	21
	Робота з власниками та інвесторами		7	9
	Робота з кредиторами та дебіторами	5	4	5
	Інтеграція з бізнес-партнерами	7	6	7

9. Яцун Л. М. Управління підприємствами сфери харчування: теорія, методологія, практика : монографія / Л. М. Яцун. – Харків : ХДУХТ, 2015. – 342 с.

REFERENCES

Berezin, O. V. *Prodovolchyi rynek Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya i rozvytku* [Food Market in Ukraine: theoretical and methodological bases of formation and development]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2008.

Ivanov, Yu. B. *Konkurentosposobnost predpriyatiya: otsenka, diagnostika, strategiya* [The competitiveness of the enterprise: evaluation, diagnosis, strategy]. Kharkiv: KhNEU, 2004.

Melnik, L. G. *Ekonomika razvitiya* [Development Economics]. Sumy: Universitetskaya kniga, 2013.

Pidpriemnytski merezhi v torhivli [Entrepreneurial Network in trade]. Kyiv: KNTEU, 2014.

Pylypenko, A. A. *Stratehichna intehtatsiia pidpriemstva: mekhanizm upravlinnia ta modeliuвання rozvytku* [The strategic integration of the enterprise: the mechanism of management and simulation development]. Kharkiv: INZHEK, 2007.

Piatnytska, H. T. *Upravlinnia pidpriemstvom v epokhu hlobalizmu* [Enterprise management in the era of globalization]. Kyiv: Lohos, 2006.

Smachylo, I. I. "Pryntsypy formuvannya ta struktura mekhanizmu upravlinnia stalym rozvytkom pidpriemstva" [The principles of the structure and mechanism of sustainability management company]. *Ekonomika rozvytku*, no. 3 (67) (2013): 79-82.

Vynohradova, O. V. *Reinzhyryninh biznes-protsesiv torhovelnykh pidpriemstv* [Reengineering business processes of commercial enterprises]. Donetsk: DonDUET, 2006.

Yatsun, L. M. *Upravlinnia pidpriemstvamy sfery kharchuvannya: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Corporate Governance nutrition: theory, methodology, practice]. Kharkiv: KhDUKHT, 2015.

СУЧАСНІ ДРАЙВЕРИ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

© 2016 КОЛОМІЄЦЬ Г. М., ГУЗНЕНКОВ Ю. Г., ГРІДИНА Г. В., ДОЦЕНКО М. Ю., ЛЕ МІНЬ ХУЄН

УДК 339.138

Коломієць Г. М., Гузенков Ю. Г., Грідина Г. В., Доценко М. Ю., Ле Мінх Хуєн. Сучасні драйвери розвитку бізнесу в кризових умовах

Мета статті – обґрунтувати запровадження комплементарних послуг, спрямованих на підвищення задоволення постійних клієнтів як заходу розвитку в умовах кризи і обмеження ресурсів. У результаті дослідження, проведеного шляхом взаємопов'язаних, послідовно уточнюючих SWOT-аналізу, структурованого спостереження та опитування, доведено доцільність коригування стратегії фітнес-центру «Малібубу» шляхом її подальшої диференціації та інтенсивного зростання з орієнтуванням на постійних клієнтів і з розширенням спектра додаткових послуг. Визначено, що реалізація цих заходів дозволить посилити конкурентні переваги і розвинути стійкі відносини з клієнтами, що може стати основою покращання довгострокового фінансового стану фітнес-центру «Малібубу» і дасть змогу розвиватися за оптимальним сценарієм навіть за умови найгірших із визначених змін господарського середовища. Доведено, що оновлення драйверів бізнес-практики на основі комплексного застосування інструментів маркетингового дослідження, послідовно сфокусованих на обґрунтуванні підвищення задоволення постійних клієнтів, стає імперативом розвитку організації в умовах турбулентності господарського середовища. Перспективою подальших досліджень є визначення інших шляхів активізації бізнесу за рахунок маркетингової складової.

Ключові слова: антикризовий менеджмент, маркетингові дослідження, задоволеність клієнтів.

Рис.: 10. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 23.

Коломієць Ганна Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** 52-melen@mail.ru

Гузенков Юрій Георгійович – старший викладач кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** didorchuk-irina@yandex.ru

Грідина Ганна Василівна – студентка економічного факультету, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** gridina_2011@mail.ru

Доценко Марія Юріївна – студентка економічного факультету, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** docenko.maria94@gmail.com

Ле Мінх Хуєн – студентка економічного факультету, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна) **E-mail:** minhhuynktdnk49@gmail.com

УДК 339.138

UDC 339.138

Коломієць А. Н., Гузенков Ю. Г., Грідина А. В., Доценко М. Ю., Ле Мінх Хуєн. Современные драйверы развития бизнеса в кризисных условиях

Цель статьи – обосновать введение комплементарных услуг, направленных на повышение удовлетворения постоянных клиентов в качестве меры развития в условиях кризиса и ограничения ресурсов. В результате исследования, проведенного путём взаимосвязанных, последовательно уточняющих SWOT-анализа, структурированного наблюдения и опроса, доказана целесообразность корректировки стратегии фитнес-центра «Малибу» путём её дальнейшей дифференциации и интенсивного роста с ориентацией на постоянных клиентов и с расширением спектра дополнительных услуг. Определено, что реализация этих мер позволит усилить конкурентные преимущества и развить устойчивые отношения с клиентами, что может стать основой улучшения долгосрочного финансового состояния фитнес-центра «Малибу» и поможет развиваться по оптимальному сценарию даже при худших из определённых изменений хозяйственной среды. Доказано, что обновление драйверов бизнес-практики на основе комплексного применения инструментов маркетингового исследования, последовательно сфокусированных на обосновании повышения удовлетворённости постоянных клиентов, становится императивом развития организации в условиях турбулентности хозяйственной среды. Перспективой последующих исследований является определение дальнейших путей активизации бизнеса за счёт маркетинговой составляющей.

Ключевые слова: антикризисный менеджмент, маркетинговые исследования, удовлетворённость клиентов.

Рис.: 10. **Табл.:** 3. **Библ.:** 23.

Коломієць Анна Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** 52-melen@mail.ru

Гузенков Юрій Георгійович – старший преподаватель кафедры экономической кибернетики и прикладной экономики, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина). **E-mail:** didorchuk-irina@yandex.ru

Грідина Анна Василівна – студентка економічного факультету, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** gridina_2011@mail.ru

Доценко Марія Юріївна – студентка економічного факультету, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** docenko.maria94@gmail.com

Ле Мінх Хуєн – студентка економічного факультету, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна). **E-mail:** minhhuynktdnk49@gmail.com

Kolomiets G. M., Huznenkov Yu. H., Hridina H. V., Dotsenko M. Yu., Le Minh Huyen. Modern Drivers of Business Development under Crisis Conditions

The article is aimed to substantiate introduction of complementary services targeted at improving satisfaction of the regular customers as a measure of development under conditions of crisis and resource constraints. As result of a study conducted by means of the interrelated and consistently updated SWOT-analysis, structured monitoring, and survey, expedience of adjusting the strategy for the fitness center «Malibu» has been proved by means of its further differentiation, intensive growth with a focus on regular customers, and expanding the range of additional services. It is determined that implementation of these measures will strengthen the competitive advantages and develop steady relationships with customers, which may serve as the basis for improving the long-term financial condition of fitness center «Malibu» and be of use when evolving the optimal scenario in case of the worst of certain changes in the economic environment. It has been proved that the updating drivers of business practices, based on the integrated application of tools for marketing research, which are consistently focused on substantiating the increase of satisfaction of customers, is becoming an imperative for the development of organization in the conditions of turbulence of economic environment. Prospect for the follow-up research is to identify further ways to activate business by means of the marketing component.

Keywords: anti-crisis management, marketing researches, customer satisfaction. **Fig.:** 10. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 23.

Kolomiets Ganna M. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory and economic management methods, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine) **E-mail:** 52-melen@mail.ru

Huznenkov Yuri H. – Senior Lecturer of the Department of Economic Cybernetics and Applied Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine) **E-mail:** didorchuk-irina@yandex.ru

Hridina Hanna V. – Student of the Faculty of Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine) **E-mail:** gridina_2011@mail.ru

Dotsenko Mariia Yu. – Student of the Faculty of Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine) **E-mail:** docenko.maria94@gmail.com

Le Minh Huyen – Student of the Faculty of Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine) **E-mail:** minhhuynktdnk49@gmail.com

Затяжна економічна криза поступово може втягнути економіку в стан депресії. Подолання негативної тенденції залежить від реалізації проактивної позиції бізнесу, що базується на зважених, попередньо виокремлених і обґрунтованих діях. Методологічною основою цих дій є теорія кризового менеджменту, аналітичного маркетингу та їх узагальнена практика, представлена в останні роки публікаціями І. Адізеса [1], Х. Саймона [2], С. Стейнберга [3], М. Джеффрі [4], які стали бестселерами. Разом з тим застосування теоретичних положень у реальній господарській практиці ринкової економіки інверсійного типу з домінуванням глобальних детермінант потребує адаптованих алгоритмів.

Мета статті – обґрунтувати запровадження комплексних послуг, спрямованих на підвищення задоволення постійних клієнтів як заходу розвитку в умовах кризи і обмеження ресурсів

Кризові процеси в господарській системі є випробуванням для бізнесу і потребують обґрунтованого коригування стратегії організації, спрямованого на утримання клієнтів за рахунок підвищення їх задоволеності. Раптово проявляється дефіцит усіх ресурсів, але ключове значення має обмеження часу та якісної релевантної інформації. Адаптації в екстремальній си-

туації сприятиме використання комплексу інструментів маркетингових досліджень. Це, своєю чергою, передбачає, що, по-перше, як наголошує Ф. Котлер, маркетингом повинні займатися всі фахівці організації [5, с. 48], по-друге, необхідну інформацію можна отримати шляхом взаємопов'язаних, послідовно уточнюючих SWOT-аналізу, структурованого спостереження й опитування. Для підтвердження цих положень було проведено дослідження фітнес-центру «Малібу» (м. Харків), що є частиною Всеукраїнської мережі фітнес-клубів «Малібу». Необхідно було обґрунтувати доцільність запровадження додаткової послуги – відкриття ігрового залу для дітей під наглядом няні – як фактора підвищення задоволеності постійних клієнтів і їх збереження.

Для аналізу чинників на макрорівні було здійснено аналіз вторинної інформації з використанням вторинних інформаційних джерел, що відповідають таким критеріям, як актуальність (сучасність), точність, своєчасність, та знаходяться у вільному доступі. Найбільш суттєвими змінами маркетингового макросередовища, що визначаються як можливості та загрози для організації за сучасних умов та викликають необхідність адаптації послуг фітнес-центру, визнано тенденції прояву економічної та демографічної його складових (рис. 1).

Група факторів (тенденції впливу)	Можливості	Загрози
Економічний	1) стійка тенденція до зростання народжуваності в Харківській області (рис. 2), близько 43% з них це діти, що народжуються в м. Харкові	1) значна кількість чинників, що призводить до скорочення реальних особистих доходів населення та частки доходів, що припадає на задоволення базових потреб
	2) значна частка дітей – від 25 до 27% – народжується жінками, що не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі [6]	2) зростання цін на продукти харчування (23,8%), одяг і взуття (+11,7%), житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива (43,8%), цін у сфері охорони здоров'я (+32,0%) [7]
Демографічний	1) значна частка дітей – від 25 до 27% – народжується жінками, що не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі [6]	
	2) близько 80% домогосподарств мають одну дитину (рис. 3)	
	3) зростання частки людей похилого віку	

Рис. 1. Можливості та загрози маркетингового макросередовища фітнес-центру «Малібу»

Джерело: складено авторами за [6, 7].

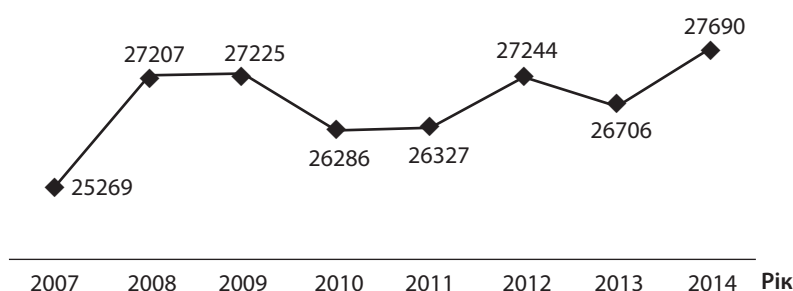

Рис. 2. Динаміка народжуваності в Харківській області, 2007–2014 рр.

Джерело: складено авторами за [6].

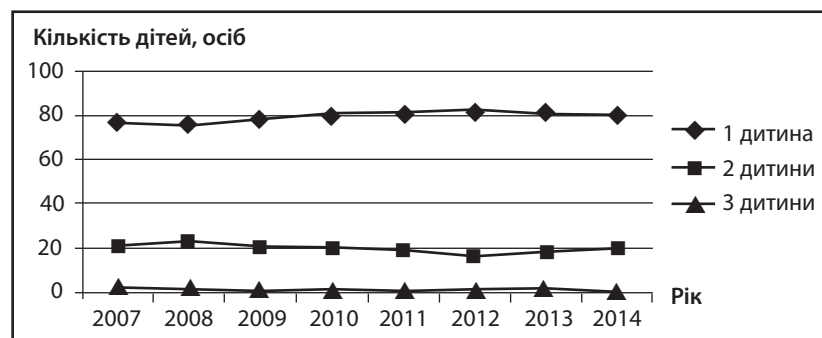

Рис. 3. Кількість дітей в домогосподарствах, Харківська область, 2007–2014 рр.

Джерело: складено авторами за [6].

Чинники мезорівня, що призводять до необхідності адаптації діяльності організації, визначено виходячи з характеристик конкурентного середовища, що визначено як монополістична конкуренція. Такий тип ринкового середовища має ознаки, що створюють можливості для адаптації діяльності організації за рахунок диференціації послуг: 1) наявність на ринку значної кількості продавців; 2) послуги, що надаються різними фірмами дещо відрізняються; 3) організація здійснює частковий контроль цін; 4) покупці добре інформовані про ціни. У м. Харкові в даний час діє 18 великих мереж, таких як «Ауга», «Рекорд», «Егоїсте», «Gym4Fit», «Safari» та інші [8], кількість фітнес-центрів, які відображені в пошукових системах, складає 150, що визначено за даними Інтернет-пошуку по семантичному ядру «Фітнес в Харкові» в пошукових системах Yandex.ua [9], Google.com.ua [10], Довідкової служби м. Харків [11]. За даними

дослідження Аналітичного департаменту компанії Pro-Consulting, проведеного в 2013 р. і частково викладеним у відкритий доступ [12], кількість операторів ринку зростає, оператори ринку України не підвищують ціни через низький рівень доходів населення, збільшення кількості операторів на ринку сприяє зростанню конкуренції, і, відповідно, посилення боротьби за клієнта, внаслідок чого ціни на послуги в бізнес- і економсегментах скорочуються.

Визначення змін маркетингового середовища фітнес-центру «Малібу» на мікрорівні здійснено на основі моніторингу – систематичного збору та обробки інформації, який проводився протягом виконання даної роботи в період квітень–травень 2015 р. та аналізу вторинних інформаційних джерел [13–15], інших джерел. Відповідно до проведеного аналізу виокремлено такі можливості та загрози (рис. 4).

Група факторів (тенденції впливу)	Можливості	Загрози
Споживачі		
1. Розширення клієнтської бази	Велика клієнтська база при якісному наданні кожному без винятку відповідного пакета послуг фітнес-центру дає можливість отримати додатковий прибуток	
2. Збільшення витрат споживачів		Ускладнення залучення нових клієнтів
Конкуренти		
1. Збільшення кількості фітнес-центрів		Зменшення кількості клієнтів
2. Зростання диференціації послуг організацій-конкурентів		
3. Регулярне використання акцій та знижок		Перехід клієнтів до організацій-конкурентів
4. Широкий спектр послуг, що надаються	Дозволяє залучити велику кількість клієнтів, тим самим збільшити прибуток	
Контактні аудиторії		
Регіональні ЗМІ, регіональний телеканал ОТБ, «7 канал», АТН, сайти обласної та міськради. Інформаційна підтримка та поширення позитивної інформації про проекти закладу	Підтвердження правильності вибору для існуючих споживачів послуги, залучення нових споживачів. Поширення достовірної, актуальної інформації про заклад	

Рис. 4. Аналіз маркетингового мікросередовища фітнес-центру «Малібу»

Джерело: складено авторами за [13–21].

Для аналізу конкурентів та комунікацій в мережі Інтернет було проведено маркетингове дослідження – структуроване спостереження конкурентів (рис. 5, рис. 6).

Параметри оцінки конкурентів	Місце розташування
	Асортимент послуг
	Рівень цін у порівнянні з конкурентами
	Наявність та якість сайту

Рис. 5. Аналіз конкурентів

Параметри оцінки е-комунікацій	Зручність пошуку в мережі Інтернет
	Цільове спрямування сайту
	Візуалізація послуг та можливих рішень
	Наскільки зрозумілою для відвідувачів є інформація про переваги відповідно до ціни, асортименту послуг, сервісу
	Можливості консультації онлайн, телефоном, інше

Рис. 6. Порівняльний аналіз комунікацій конкурентів у мережі Інтернет

Для уточнення характеристик цільового ринку проведено сегментування ринку організації фітнес-центру «Малібу». Це дозволяє більш чітко визначити потреби клієнтів та напрями вдосконалення послуги на основі їх більш повного задоволення (рис. 7).

Проведений аналіз свідчить, що конкурентними перевагами фітнес-центру «Малібу» є зовнішні переваги – такі, що створюють додаткову цінність для клієнта: зручне місце розташування, широкий асортимент основних послуг (тренування, трена-

жерний зал) і додаткових необхідних і доданих послуг (масаж, косметичний кабінет, солярій, ін.), зручний час роботи (з 8 ранку до 22⁰⁰), можливість на місці купити спортивний одяг, інші супутні товари, індивідуалізовані консультативно-тьюторські послуги, наявність системи знижок і акцій, що сприяють формуванню довгострокових відносин з клієнтами. Відповідно, застосування SWOT-аналізу надає можливість визначити, що стратегіями, які використовує фітнес-центр «Малібу» в поточному періоді, є стратегії диференціації (відповідно до класифікації базових стратегій М. Портера [22, с. 73] та стратегія інтенсивного зростання (відповідно до класифікації І. Ансоффа [23], реалізовані на основі глибокого проникнення на ринок та розвитку через послуги. Метою коригування визначеної стратегії, виходячи з доступних для організації варіантів поведінки за умови визначених змін маркетингового середовища та конкурентних переваг фітнес-центру, є подальша диференціація з орієнтуванням на постійний клієнтів – націленість на постійних клієнтів за рахунок розширення спектра додаткових послуг.

Для уточнення доцільності та напрямів подальшої диференціації пропозиції організації з орієнтуванням на постійний клієнтів здійснено маркетингове дослідження, зміст і характеристика основних етапів якого наведено на рис. 8.

Збір інформації проводився шляхом усного опитування клієнтів за запропонованою схемою (рис. 9).

Отримані результати маркетингового дослідження наведено в табл. 1.

Проведене дослідження свідчить про те, що роботу гіпотезу дослідження підтверджено (рис. 10).

Введення нової послуги конкретизовано в елементах маркетингової програми – *товарній* (характеристика послуги, потреб, що вона задовольняє, споживачів, на яких вона розрахована), *ціновій* (розрахунок точки беззбитковості) та *комунікаційній політиці* (зокрема, створення спільноти в соціальних мережах для споживачів нової послуги – мам з дітьми, організація конкурсу ідей щодо організації дитячого дозвілля в гральному залі, періодичні фотовиставки, присвячені дитячому дозвіл्लю в фітнес-центрі).

Необхідним етапом дослідження є оцінка ймовірності досягнення мети – актуальних і релевантних ризиків запровадження нової послуги (табл. 2, табл. 3).

Критерій сегментування	Сегмент	Характеристика
Демографічний	Вік	Основна категорія 18–40 років
	Стать	Жінки – фітнес, танці
		Чоловіки – тренажерний зал, бокс
Географічний	Клієнти фітнес-центру (за місцем проживання)	В основному жителі міста
		Жителі прилеглих населених районів
Психографічний	Соціальний шар	Середній і вищий клас
	Спосіб життя клієнтів	Здоровий спосіб життя і захоплення спортом
Поведінковий	Інтенсивність споживання послуг	Два-три рази на тиждень

Рис. 7. Сегментування ринку фітнес-центру «Малібу»

Джерело: складено авторами за [5].

Зміст етапу	Характеристика етапу
Описання проблеми	Зміни маркетингового середовища вимагають коригування існуючих стратегій організації
Визначення мети збору інформації	Визначення конкурентоспроможності послуг фітнес-центру «Малібу» для його подальшого позиціонування на ринку
Конкретна пропозиція щодо диференціації	Введення нової послуги – грального залу для дітей клієнтів (з присутністю няні)
Формулювання робочої гіпотези	Підвищення конкурентоспроможності послуг фітнес-центру можна здійснити на основі впровадження комплементарних послуг для групи існуючих клієнтів – молодих мам з дітьми
Вироблення концепції збору інформації: джерела інформації, що залучаються	Дані опитування постійних клієнтів, що мають дітей
Витрати часу	Три дні впродовж квітня – травня 2015 р.
Визначення методу збору даних	Усне опитування (структуроване інтерв'ю)
Визначення об'єкта дослідження та обсягу вибірки	Група постійних клієнтів фітнес-центру, що мають дітей
Вибірка, обсяг вибірки	Невипадкова типова вибірка, 100 осіб

Рис. 8. Зміст і характеристика основних етапів маркетингового дослідження

Джерело: складено авторами.

Завдання	Питання	Варіанти відповіді, що пропонуються	
1. Вивчення поведінки клієнта фітнес-центру	1. Чи часто Ви користуєтеся послугами фітнес-центру «Малібу»?	Два рази на тиждень	Більше, ніж два рази на тиждень
2. Вивчення задоволення	2. Чи влаштовує Вас ціна? 3. Чи влаштовує якість? 4. Чи відповідає ціна якості?	Так	Ні
3. Вивчення намірів клієнтів відносно нової послуги	5. Чи скористається Ви новою послугою «наявність грального залу для дітей з присутністю няні»?	Так	Ні

Рис. 9. Лист опитування

Джерело: складено авторами.

Таблиця 1

Результати опитування постійних клієнтів фітнес-центру «Малібу», що мають дітей

Питання	Кількість відповідей «Так»	Кількість відповідей «Ні»
1. Чи часто ви користуєтеся послугами фітнес-центру «Малібу»?	Більше, ніж два рази на тиждень 79	Два рази на тиждень 21
2. Чи влаштовує вас ціна?	57	43
3. Чи влаштовує якість?	72	28
4. Чи відповідає ціна якості?	69	31
5. Чи скористається ви новою послугою «наявність грального залу для дітей з присутністю няні»?	88	12

Джерело: складено авторами.

Завдання	Узагальнені результати
Вивчення поведінки	Переважає кількість клієнтів, що мають дітей, відвідують фітнес-центр більше, ніж два рази на тиждень, серед цієї групи споживачів фітнес-центру «Малібу» є досить затребуваним – 79% опитаних
Вивчення задоволення	57% опитаних клієнтів відповіли, що ціна їх влаштовує; 72% клієнтів – що задоволені якістю послуг, що надаються; 69% опитаних вважають, що ціна відповідає якості послуг, що надаються
Вивчення намірів	88% опитаних хотіли б скористатися новою послугою «наявність грального залу для дітей з присутністю няні»

Рис. 10. Узагальнені результати дослідження

Джерело: складено авторами.

Характеристика ризиків фітнес-центру «Малібу»

№ з/п	Ризики	Наслідки	Значимість	Імовірність втрат
1	Демографічні ризики			
	а) скорочення реальних доходів населення	дуже серйозні	катастрофічний	середня
	б) зменшення чисельності постійного працездатного населення, зростання безробіття	дуже серйозні	критичний	дуже висока
2	Комерційні ризики			
	а) відсутність ефективного попиту	дуже серйозні	критичний	дуже висока
3	Фінансові ризики			
	а) інфляційні процеси	дуже серйозні	критичний	дуже висока
	б) коливання валютних курсів	серйозні	критичний	висока
	в) зростання цін на комунальні послуги	середні	ризик середнього ступеня	висока
	г) загальне зростання цін	середні	ризик середнього ступеня	висока

Джерело: складено авторами.

Таблиця 3

Матриця ризиків фітнес-центру «Малібу»

Імовірність	Наслідки				
	Незначні	Малі	Середні	Серйозні	Дуже серйозні
Дуже низька					
Низька					
Середня				1а, 1б, табл. 2	
Висока			3в, 3г, табл. 2	3б, табл. 2	
Дуже висока					1а, 2а, 3в, табл. 2

Джерело: складено авторами.

До актуальних релевантних **ризиків**, визначених на основі результатів маркетингового дослідження, віднесено такі.

1. Демографічні ризики – це ризики, пов'язані з погіршенням демографічної ситуації, а саме – скорочення чисельності постійного населення, скорочення реальних доходів населення, зменшення чисельності працездатного населення, зростання безробіття.

2. Комерційні ризики – це ризики пов'язані із запровадженням нової послуги (відсутність ефективного попиту). Ці ризики – небезпечні для фітнес-центру. Тому необхідно якомога старанніше залучати споживачів, зайнятих вихованням маленької дитини, пропагуючи здоровий спосіб життя за допомогою занять спортом і фізичною культурою.

3. Фінансові ризики – це ризики, які викликаються інфляційними процесами, коливаннями валютних курсів, зростанням цін на комунальні послуги, загальним зростанням цін, що збільшують фінансові витрати і впливають на ймовірність отримання прибутку.

Для кожного релевантного ризику ми пропонуємо такі **стратегії** в ризиковій ситуації.

1. Для зменшення комерційних ризиків ми обираємо стратегію зниження ризиків шляхом підвищення якості комунікацій цільової аудиторії.

2. Фінансові ризики (ризик прямих фінансових втрат) можна знизити тільки завдяки системі ефективного фінансового менеджменту за рахунок розробки графіку занять з урахуванням коливання тарифів на послуги впродовж доби. Це можливо за рахунок адаптації діяльності організації до змін демографічного чинника маркетингового макросередовища (старіння населення) та культурного чинника (зростання рівня фізичної культури населення загалом). Така адаптація передбачає розробку спеціальних програм для людей похилого віку та розробку таргетованої пропозиції для тих, хто тимчасово втратив роботу.

На основі ризик-менеджменту можна сформулювати три сценарії реалізації програми запровадження нової послуги:

- ✦ **оптимістичний** – дозволить завдяки запровадженню нової послуги не тільки зберегти постійних клієнтів, а й залучити нових і за рахунок цього і здійснити стратегію максимізації прибутку;
- ✦ **оптимальний** – збереження постійних клієнтів і отримання стабілізації середнього прибутку;
- ✦ **песимістичний** – дозволить зберегти постійних клієнтів і здійснювати стратегію мінімізації збитків у короткостроковому періоді.

ВИСНОВКИ

Застосування методів SWOT-аналізу, структурованого спостереження конкурентів, опитування клієнтів, виокремлення релевантних ризиків дозволило обґрунтувати доцільність коригування стратегії фітнес-центру «Малібу» шляхом її подальшої диференціації та інтенсивного зростання з орієнтуванням на постійних клієнтів з розширенням спектра додаткових послуг та її втілення, що передбачає:

- ✦ уточнення сегмента постійних клієнтів, а саме – жінок, що мають дітей;
- ✦ таргетування пропозиції, а саме – введення комплементарної периферійної доданої послуги – грального залу для дітей з нянею;
- ✦ обґрунтування цінової політики на нову послугу шляхом розрахунку точки беззбитковості;
- ✦ покращення комунікацій, яке повинно не обмежитись лише інформацією про запровадження нової послуги на сайті клубу, а й активізувати спілкування в соціальних мережах.

Реалізація цих заходів дозволить посилити конкурентні переваги, закріпити стійкі відносини з клієнтами як основи покращення довгострокового фінансового стану фітнес-центру «Малібу» і розвиватися за оптимальним сценарієм навіть за умови найгірших з визначених змін господарського середовища. Оновлення драйверів бізнес-практики на основі комплексного застосування інструментів маркетингового дослідження, послідовно сфокусованих на обґрунтуванні підвищення задоволення постійних клієнтів, стає імперативом розвитку організації в умовах турбулентності господарського середовища. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Адизес И. К. Как преодолеть кризисы менеджмента. Диагностика и решение управленческих проблем / Ицхак Калдерон Адизес / Пер. с англ. Натальи Брагиной. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 65с.
2. Хэмен С. Как преодолеть кризис. 33 эффективных решения для вашей компании / Саймон Хэмен / Пер. с англ. М. Чомахидзе-Дорониной. – М.: Претекст, 2016. – 252 с.
3. Стейнберг С. Кризис – это возможность. 10 стратегий, которые позволят вам процветать в эпоху перемен / Стейнберг Скотт / Пер. с англ. А. Богдановой. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. – 304 с.
4. Джеффри М. Маркетинг, основанный на данных. 15 показателей, которые должен знать каждый / Марк Джеффри. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 384 с.
5. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс / Котлер Филипп. – 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. – СПб.: Питер, 2006. – 464 с
6. Населення (1995–2015 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/naselennia-1995-2012rr>
7. Соціально-економічне становище Харківської області за 2015 р. / Головне управління статистики у Харківській області, 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/sotsialno-ekonomichne-stanovishche-rehionu>
8. Офіційний сайт «Фітнес клуби Харкова» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zoon.com.ua/kharkov/fitness/>
9. Yandex.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://yandex.ua/maps/147/kharkiv/?text=>

10. Google.com.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/search?>
11. Довідкова служба м. Харків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkov.hnb.com.ua/catalog/s-sport-fitness-klubu>
12. Рынок фитнес-клубов как перспективный украинский бизнес [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ubr.ua/business-practice/own-business/rynok-fitness-klubov-kak-perspektivnyi-ukrainskii-biznes-236697>
13. Офіційний сайт «Малібу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://malibu-sport.com.ua>
14. Офіційний сайт «GYM 4 FIT» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gym4fit.com>
15. Офіційний сайт «Egoiste» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://egoiste.in.ua>
16. Doing Business 2015: going bey on defficiency – Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access : <http://documents.worldbank.org/curated/en/2014/10/20360302/doing-business-2015-going-beyond-efficiency-ukraine>
17. Thompson, W. Worldwide Survey of Fitness Trends for 2016 [Electronic resource] / Walter R. Thompson. – 10th Anniversary Edition // ACSM'S Health & Fitness Journal: November/December 2015. – Vol. 19, Is. 6. – P. 9–18. – Mode of access : http://journals.lww.com/acsm-healthfitness/Fulltext/2015/11000/WORLDWIDE_SURVEY_OF_FITNESS_TRENDS_FOR_2016__10th.5.aspx
18. Украинская Федерация Фитнеса (УФА) Официальный сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrfit.com.ua/o-nas.html>
19. Офіційний сайт «Інтернет-проект «Розваги великого міста» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.78.com.ua/cat/_sport/malibu-bassey/
20. Франшиза фитнес-клуба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://malibu-sport.com.ua/franchajzing-malibu/>
21. Офіційний сайт Харківської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.city.kharkov.ua/ru/news/-24643.html>
22. Портер Е. Майкл. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
23. Ансофф И. Стратегический менеджмент / Игорь Ансофф / Пер. с англ. под ред. А. Н. Петрова. – Санкт-Петербург : Питер-Пресс, 2009. – 342 с.

REFERENCES

- Adizes, I. K. *Kak preodolet krizisy menedzhmenta. Diagnostika i resheniye upravlencheskikh problem* [How to overcome the management crisis. Diagnose and resolve administrative problems]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 2014.
- Ansoff, I. *Strategicheskiiy menedzhment* [Strategic Management]. St. Petersburg: Piter; Piter Press, 2009.
- Dzheffri, M. *Marketing, osnovanny na dannyykh. 15 pokazateley, kotoryye dolzhen znat kazhdy* [Marketing is based on the data. 15 indicators that everyone should know]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 2013.
- "Dovidkova sluzhba m. Kharkiv" [Helpdesk m. Kharkiv]. <http://kharkov.hnb.com.ua/catalog/s-sport-fitness-klubu>
- "Doing Business 2015: going bey on defficiency – Ukraine" <http://documents.worldbank.org/curated/en/2014/10/20360302/doing-business-2015-going-beyond-efficiency-ukraine>
- "Franshiza fitness-kluba" [Franchise fitness club]. <http://malibu-sport.com.ua/franchajzing-malibu/>
- Google.com.ua. <https://www.google.com.ua/search?>
- Kotler, F. *Marketing menedzhment. Ekspres-kurs* [Marketing Management. Express course]. St. Petersburg: Piter, 2006.
- Khemen, S. *Kak preodolet krizis. 33 effektivnykh resheniya dlya vashey kompanii* [How to overcome the crisis. 33 effective solutions for your company]. Moscow: Pretekst, 2016.
- "Naselennia (1995–2015 rr.)" [Population (1995–2015)]. <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/naselennia-1995-2012rr>
- Ofitsiyni sait «Malibu». <http://malibu-sport.com.ua>
- Ofitsiyni sait «GYM 4 FIT». <http://www.gym4fit.com>
- Ofitsiyni sait «Egoiste». <http://egoiste.in.ua>

Ofitsiyni sait «Fitnes-kluby Kharkova». <http://zoon.com.ua/kharkov/fitness/>

Ofitsiyni sait «Internet-proekt «Rozvahy velykoho mista». http://www.78.com.ua/cat/_sport/malibu-basseyn/

Ofitsiyni sait Kharkivskoi miskoi rady. <http://www.city.kharkov.ua/ru/news/-24643.html>

Porter, E. M. *Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otrasley i konkurentov* [Competitive strategy: Methodology Analyzing Industries and Competitors]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

“Rynok fitnes-klubov kak perspektivnyy ukrainiyskiy biznes” [The market of fitness clubs as a promising Ukrainian business]. <http://ubr.ua/business-practice/own-business/rynok-fitness-klubov-kak-perspektivnyi-ukrainiyskiy-biznes-236697>

Steynberg, S. *Krizis – eto vozmozhnost. 10 strategiy, kotoryye pozvolyat vam protsvetat v epokhu peremen* [The crisis – it is an opportunity. 10 strategies that will allow you to thrive in an era of change]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 2015.

“Sotsialno-ekonomichne stanovyshche Kharkivskoi oblasti za 2015” [Socio-economic situation of the Kharkiv region for 2015]. Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti. <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/sotsialno-ekonomichne-stanovyshche-rehionu>

Thompson, W. R. “World wide survey of fitness trends for 2016: 10th Anniversary Edition”. <http://journals.lww.com/acsm-healthfitness/pages/articleviewer.aspx?year=2015&issue=11000&article=00005&type=Fulltext#>

Ukrainskaya Federatsiya Fitnesa (UFA). Ofitsialnyy sayt. <http://www.ukrfit.com.ua/o-nas.html>

Yandex.ua. <https://yandex.ua/maps/147/kharkiv/?text=>

УДК 658.15

ОРГАНІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРОВАНИМИ КОРПОРАТИВНИМИ СТРУКТУРАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ

© 2016 ГЕРАСИМЕНКО В. М., ЧУХЛАТА Ж. Г.

УДК 658.15

Герасименко В. М., Чухлата Ж. Г. Організація стратегічного управління інтегрованими корпоративними структурами за допомогою засобів збалансованої системи показників

У статті розглянуто організацію стратегічного управління інтегрованими структурами бізнесу (ІСБ) за допомогою засобів збалансованої системи показників. Доведено, що формування конкретних структур управління ІСБ є передумовою поступового перетворення даних об'єднань на великі промислові корпорації з більш відкритою структурою управління, а також широким спектром товарів і послуг. Перспективою подальшого розвитку ІСБ є їх перетворення на великі промислові корпорації. Цей процес відбувається в багатьох розвинених країнах світу, наприклад, у Сполучених Штатах Америки, де на певному етапі економічного розвитку інтегровані бізнес-структури перетворюються в найбільші компанії, засновані на принципах корпоративного управління.

Ключові слова: збалансована система показників, інтегровані корпоративні структури, стратегічне управління.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 18.

Герасименко Валентина Миколаївна – старший викладач кафедри менеджменту та військового господарства, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

Чухлата Жанна Георгіївна – викладач кафедри менеджменту та військового господарства, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

УДК 658.15

UDC 658.15

Герасименко В. М., Чухлатая Ж. Г. Организация стратегического управления интегрированными корпоративными структурами посредством сбалансированной системы показателей

В статье рассмотрена организация стратегического управления интегрированными структурами бизнеса (ИСБ) посредством сбалансированной системы показателей. Доказано, что формирование конкретных структур управления ИСБ является предпосылкой постепенного преобразования данных объединений в крупные корпорации с более открытой структурой управления, а также широким спектром товаров и услуг. Перспективой дальнейшего развития ИСБ является их преобразование в крупные промышленные корпорации. Этот процесс имеет место во многих развитых странах мира, например, в Соединенных Штатах Америки, когда на определенном этапе экономического развития интегрированные бизнес-структуры превращаются в крупнейшие компании, основанные на принципах корпоративного управления.

Ключевые слова: сбалансированная система показателей, интегрированные корпоративные структуры, стратегическое управление.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 18.

Герасименко Валентина Николаевна – старший преподаватель кафедры менеджмента и военного хозяйства, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Чухлатая Жанна Георгиевна – преподаватель кафедры менеджмента и военного хозяйства, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Herasyenko V. M., Chukhlata Zh. H. Organizing the Strategic Management of the Integrated Corporate Structures Using the Balanced Scorecard

The article considers organizing the strategic management of integrated business structures (IBS) using the balanced scorecard. It has been proven that formation of the specific structures of management of the IBS is a prerequisite for a gradual transformation of these associations into large corporations with more open management structure, as well as with a wider range of products and services. The prospect of further development of the IBS consists in transforming them into large industrial corporations. This process takes place in many developed world countries, for example, in the United States of America, where at a certain stage of economic development the integrated business structures are transformed in the largest companies, based on the principles of corporate management.

Keywords: balanced scorecard, integrated corporate structures, strategic management.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 18.

Herasyenko Valentyna M. – Senior Lecturer of the Department of Management and Military Economy, The National Academy of the National Guard of Ukraine (3 Povstannia Square, Kharkiv, 61001, Ukraine)

Chukhlata Zhanna H. – Lecturer of the Department of Management and Military Economy, The National Academy of the National Guard of Ukraine (3 Povstannia Square, Kharkiv, 61001, Ukraine)

Ofitsiyni sait «Fitnes-kluby Kharkova». <http://zoon.com.ua/kharkov/fitness/>

Ofitsiyni sait «Internet-proekt «Rozvahy velykoho mista». http://www.78.com.ua/cat/_sport/malibu-basseyn/

Ofitsiyni sait Kharkivskoi miskoi rady. <http://www.city.kharkov.ua/ru/news/-24643.html>

Porter, E. M. *Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otrasley i konkurentov* [Competitive strategy: Methodology Analyzing Industries and Competitors]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

“Rynok fitnes-klubov kak perspektivnyy ukrainiyskiy biznes” [The market of fitness clubs as a promising Ukrainian business]. <http://ubr.ua/business-practice/own-business/rynok-fitness-klubov-kak-perspektivnyi-ukrainiyskiy-biznes-236697>

Steynberg, S. *Krizis – eto vozmozhnost. 10 strategiy, kotoryye pozvolyat vam protsvetat v epokhu peremen* [The crisis – it is an opportunity. 10 strategies that will allow you to thrive in an era of change]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 2015.

“Sotsialno-ekonomichne stanovyshche Kharkivskoi oblasti za 2015” [Socio-economic situation of the Kharkiv region for 2015]. Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti. <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/sotsialno-ekonomichne-stanovyshche-rehionu>

Thompson, W. R. “World wide survey of fitness trends for 2016: 10th Anniversary Edition”. <http://journals.lww.com/acsm-healthfitness/pages/articleviewer.aspx?year=2015&issue=11000&article=00005&type=Fulltext#>

Ukrainskaya Federatsiya Fitnesa (UFA). Ofitsialnyy sayt. <http://www.ukrfit.com.ua/o-nas.html>

Yandex.ua. <https://yandex.ua/maps/147/kharkiv/?text=>

УДК 658.15

ОРГАНІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРОВАНИМИ КОРПОРАТИВНИМИ СТРУКТУРАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ

© 2016 ГЕРАСИМЕНКО В. М., ЧУХЛАТА Ж. Г.

УДК 658.15

Герасименко В. М., Чухлата Ж. Г. Організація стратегічного управління інтегрованими корпоративними структурами за допомогою засобів збалансованої системи показників

У статті розглянуто організацію стратегічного управління інтегрованими структурами бізнесу (ІСБ) за допомогою засобів збалансованої системи показників. Доведено, що формування конкретних структур управління ІСБ є передумовою поступового перетворення даних об'єднань на великі промислові корпорації з більш відкритою структурою управління, а також широким спектром товарів і послуг. Перспективою подальшого розвитку ІСБ є їх перетворення на великі промислові корпорації. Цей процес відбувається в багатьох розвинених країнах світу, наприклад, у Сполучених Штатах Америки, де на певному етапі економічного розвитку інтегровані бізнес-структури перетворюються в найбільші компанії, засновані на принципах корпоративного управління.

Ключові слова: збалансована система показників, інтегровані корпоративні структури, стратегічне управління.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 18.

Герасименко Валентина Миколаївна – старший викладач кафедри менеджменту та військового господарства, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

Чухлата Жанна Георгіївна – викладач кафедри менеджменту та військового господарства, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

УДК 658.15

UDC 658.15

Герасименко В. М., Чухлатая Ж. Г. Организация стратегического управления интегрированными корпоративными структурами посредством сбалансированной системы показателей

В статье рассмотрена организация стратегического управления интегрированными структурами бизнеса (ИСБ) посредством сбалансированной системы показателей. Доказано, что формирование конкретных структур управления ИСБ является предпосылкой постепенного преобразования данных объединений в крупные корпорации с более открытой структурой управления, а также широким спектром товаров и услуг. Перспективой дальнейшего развития ИСБ является их преобразование в крупные промышленные корпорации. Этот процесс имеет место во многих развитых странах мира, например, в Соединенных Штатах Америки, когда на определенном этапе экономического развития интегрированные бизнес-структуры превращаются в крупнейшие компании, основанные на принципах корпоративного управления.

Ключевые слова: сбалансированная система показателей, интегрированные корпоративные структуры, стратегическое управление.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 18.

Герасименко Валентина Николаевна – старший преподаватель кафедры менеджмента и военного хозяйства, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Чухлатая Жанна Георгиевна – преподаватель кафедры менеджмента и военного хозяйства, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Herasyenko V. M., Chukhlata Zh. H. Organizing the Strategic Management of the Integrated Corporate Structures Using the Balanced Scorecard

The article considers organizing the strategic management of integrated business structures (IBS) using the balanced scorecard. It has been proven that formation of the specific structures of management of the IBS is a prerequisite for a gradual transformation of these associations into large corporations with more open management structure, as well as with a wider range of products and services. The prospect of further development of the IBS consists in transforming them into large industrial corporations. This process takes place in many developed world countries, for example, in the United States of America, where at a certain stage of economic development the integrated business structures are transformed in the largest companies, based on the principles of corporate management.

Keywords: balanced scorecard, integrated corporate structures, strategic management.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 18.

Herasyenko Valentyna M. – Senior Lecturer of the Department of Management and Military Economy, The National Academy of the National Guard of Ukraine (3 Povstannia Square, Kharkiv, 61001, Ukraine)

Chukhlata Zhanna H. – Lecturer of the Department of Management and Military Economy, The National Academy of the National Guard of Ukraine (3 Povstannia Square, Kharkiv, 61001, Ukraine)

На сьогоднішній день через появу на вітчизняному ринку дочірніх компаній зарубіжних транснаціональних корпорацій та іноземних інвесторів, високий рівень рейдерства у промисловості та посилення вимог до транспарентності бізнесу з боку різних учасників економічного співтовариства необхідність розвитку систем управління промисловими підприємствами, що сформувалися в умовах планового ведення економіки, стає вкрай актуальною.

Заради підвищення конкурентоспроможності вітчизняні промислові підприємства та організації вдаються до різних форм інтеграції для зміцнення своїх позицій на ринку, в умовах функціонування глобального інформаційно-економічного співтовариства. У результаті з'являються різні форми об'єднань, тобто інтегровані структури бізнесу.

У даній роботі під інтегрованими структурами бізнесу (ІСБ) мається на увазі об'єднання організацій, яке є заснованим на економічному інтересі при здійсненні спільної діяльності у вигляді надання взаємного доступу до:

- а) спільних фінансових, виробничих, інформаційних, трудових ресурсів;
- б) матеріальних і нематеріальних активів;
- в) технологій виробництва продукції, обслуговування клієнтів, обробки, зберігання та передачі інформації;
- г) прав управління: володіння ліцензіями, користування надрами, розпорядження майном – на основі укладання угод, договорів або нормативно-правових документів, що супроводжують процес реорганізації.

За таких умов організації – учасники корпоративної структури залишаються комерційними організаціями, але середовище їх взаємодії трансформується.

ІСБ з'являються в результаті корпоратизації промислових підприємств (організацій) за допомогою різних схем, зокрема:

- ✦ ієрархічних змін;
- ✦ приєднання;
- ✦ злиття (поглинання);
- ✦ фінансово-промислової групи (ФПГ);
- ✦ дочірня (філіальна);
- ✦ холдингова;
- ✦ асоціації (союзу).

Можна виокремити таких представників ІСБ, як об'єднані корпорації та холдингові структури. Вони передбачають наявність головної компанії, що керує та виконує управлінські функції для її членів, які мають переважно схожу спеціалізацію.

Структури управління ІСБ мають багато спільних рис зі структурами управління окремими підприємствами, але, водночас, відрізняються від них.

Отже, з одного боку, ІСБ становить цілісне бізнесове утворення, що керується з єдиного центру. ІСБ – це єдина структура і, як будь-яке підприємство (компанія), вимагає організованої та скоординованої структури управління. З іншого боку, ІСБ є об'єднанням підприємств і організацій, а структура управління ними напряму залежить від того, що знаходиться в основі цього об'єднання – складові елементи або типи зв'язків між ними.

Нині структури управління підприємствами та їх типологія є докладно вивченими, але питання про структури управління ІСБ недостатньо досліджено вченими-економістами, і тому наразі існують лише ті способи його рішення, які були використані на практиці.

У даному напрямі необхідно виділити розробки таких зарубіжних авторів, як: М. Браун, Р. Каплан, П. Нівен, Д. Нортон, Н. Олве, К. Хьюберт та ін. Серед вітчизняних дослідників необхідно віддати належне роботам С. Авдашевої, В. Горбатова, М. Кизима, Я. Паппе, В. Пономаренка, О. Пушкаря, Л. Чепурди та інших науковців.

Аналізу переваг і недоліків збалансованої системи показників (ЗСП) присвячені роботи таких видатних вчених, як: Е. Нілі, К. Адамс, М. Кенрлі [1], Ч. Блумфілд [2], М. Мейер [3], [4], Б. Фелпс [4], Ш. Хенш [5]. Сьогодні це питання розглядається також у роботах таких українських і російських економістів, як М. Кизим [6], А. Пилипенко [7, 8], А. Гершун [9], М. Горський [9], І. Косата [10], М. Науменко [11, 12], А. Недосекін [13], Ж. Смотрич [14] та ін.

Прикладні аспекти застосування ЗСП у сфері стратегічного управління ІСБ розглядаються в роботах таких вчених, як: М. Йохна, В. Стадник [15], С. Калінін, К. Овчаренко та інші. Ці дослідження спрямовані на конкретизацію системи показників та адаптацію методики ЗСП до завдань стратегічного управління підприємствами.

У рамках даної статті нам необхідно визначити основні правила для формування структур управління ІСБ; отже, потрібно відокремити ті принципи, які можуть бути застосовані і при побудові організаційних структур підприємств, і при формуванні ІСБ, від унікальних законів створення ІСБ.

Управління структурою підприємства в багатьох випадках визначається саме тією організаційною структурою, яка є основою її діяльності. Таку ж саму роль організаційна структура відіграє і в ІСБ. Однак необхідно пам'ятати, що ІСБ завжди більше звичайного підприємства, і управляти нею складніше. Але розмір ІСБ – це далеко не єдина причина труднощів, які виникають у процесі управління її структурою. На формування такої структури також впливає територіальна, юридична, технологічна та інші неоднорідності ІСБ.

Як зазначають автори [8]: «Процес зростання будь-якої інтегрованої структури врешті-решт актуалізує потребу формалізації всіх процедур, які виконуються під час виробничо-господарської діяльності та утворення дієвого механізму стратегічного управління. ІСБ, у яких присутні неформалізовані процеси, втрачають рівень конкурентоспроможності саме через неможливість швидкого співвіднесення нових можливостей ринку з означеними стратегічними завданнями».

На противагу цьому положенню досить часто стверджується [16, 17], що «надмірна формалізація процесів (поряд з виробленням стратегічних бюджетів) зменшує рівень гнучкості й адаптивності суб'єкта господарювання». Ми вважаємо за доцільне погодитися з цим твердженням, але тільки в оперативному аспекті. Що стосується вироблення стратегії розвитку, впрова-

дження концепції ЗСП дає змогу уникнути зазначеної невідповідності. «Орієнтація ЗСП на обмежений перелік показників стимулює самостійність у прийнятті рішень відповідно до місії й бачення ІСБ, тоді як надмірна деталізація стратегічних завдань вступає в певне протиріччя з принципами самоорганізації» [8].

Отже, виходячи із зазначеного вище, ми пропонуємо застосовувати ЗСП разом із впровадженням стратегічних альтернатив і формуванням механізму стратегічного управління.

Необхідно уточнити, що ЗСП – «це система управління (а не просто система вимірювання), яка дозволяє

організації чітко сформулювати плани на майбутнє та стратегію і втілити їх в реальні дії. Вона забезпечує зворотний зв'язок між внутрішніми бізнес-процесами і зовнішніми показниками, необхідний для підвищення стратегічної ефективності та досягнення результатів» [18]. При загальному впровадженні ЗСП перетворить стратегічне планування з теоретичної частини на основну діяльність підприємства.

Для того, щоб отримати ЗСП, необхідно встановити причинно-наслідковий зв'язок між зазначеними показниками системи.

Отже, відібрані показники мають сприяти реалізації стратегії підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення набору ключових індикаторів за проекціями ЗСП в науковій літературі [18]

Проекція	Показник	Корольова І., Корольова О.	Петренко С. А.	Орлова В. Н.	Дідовець І. В.	Гершун А. М., Нефедьева Ю. С.
Фінанси	Рентабельність діяльності	+	+			
	Обсяг і питома вага витрат	+		+		
	Виручка від реалізації	+		+		+
	Величина чистого прибутку	+	+	+	+	+
	Обсяг інвестицій та їх рентабельність	+	+		+	
	Коефіцієнт ліквідності	+	+		+	
	Фінансовий важіль	+				
	Рентабельність власного капіталу		+		+	
	Сукупні активи				+	+
Клієнтура	Частка ринку	+	+		+	+
	Обсяг попиту (продажів)	+	+			
	Строки виконання одного замовлення		+			+
	Частка браку (%)		+			
	Кількість постійних та нових клієнтів			+	+	+
Бізнес-процеси	Рівень завантаженості потужностей	+				
	Рівень зносу	+				
	Частка основної діяльності у структурі доходу	+				
	Показники ефективності ключових процесів		+			
	Широта та глибина асортиментного ряду			+	+	
	Адміністративні витрати					+
Навчання та зростання	Продуктивність праці	+	+			+
	Коефіцієнт плинності кадрів	+	+		+	+
	Витрати на навчання одного працівника		+		+	+
	Середній стаж роботи		+			
	Середня заробітна плата		+			
	Питома вага автоматизованих операцій			+		
	Рівень задоволеності працівників		+	+	+	+
	Частка працівників, що пройшли курси підвищення кваліфікації	+		+	+	

З табл. 1 можна побачити, що хоча деякі автори враховують одні й ті самі показники, але вони відносять їх до різних груп. Особливо актуальна ця проблема для груп бізнес-процесів та клієнтів.

У результаті розгляду зазначених підходів пропонуємо обрати такі показники:

- ✦ *фінанси*. Наведений у табл. 1 перелік показників надасть можливість здійснити повну оцінку фінансового стану та виявити його недоліки;
- ✦ *клієнтура*;
- ✦ *бізнес-процеси*. Імплементация до ключових показників даної групи індикаторів екологічності навчання та зростання.

На нашу думку, стратегії, розроблені на основі даних показників, дозволять надати оцінку щодо проблем функціонування і перспектив розвитку ІСБ та прийняти науково обґрунтовані управлінські рішення.

Умовну модель ЗСП з урахуванням зазначених показників наведено на рис. 1.

ЗСП має бути гнучким і динамічним інструментом, отже, вона може змінюватися за певний час.

Таким чином, цю систему слід розглядати як оцінювальну, тобто інструмент стратегічного управління й розповсюдження інформації.

Як оцінювальна система ЗСП повинна мати норми оцінки (наприклад, відмінно – добре – задовільно) або бальну оцінку.

Отже, ЗСП має включати чотири складові: фінанси; клієнти; внутрішні бізнес-процеси; навчання та розвиток персоналу.

Необхідно окремо зазначити, що цілі кожної складової обов'язково мають бути реальними, конкретними, вимірюваними та обмеженими у часі.

ВИСНОВКИ

У результаті даного дослідження можна зробити такі висновки.

Збалансована система показників – це, перш за все, інструмент загальної (комплексної) оцінки та управління функціонуванням інтегрованих структур бізнесу, оскільки вона надає можливість дослідити як фінансову, так і нефінансову складові.

Формування чітких структур управління інтегрованими структурами бізнесу є передумовою поступового перетворення даних об'єднань на великі промислові корпорації з відносно прозорою структурою управління, широким спектром товарів і послуг.

Одним з можливих сценаріїв подальшого розвитку ІСБ є їх трансформація у великі промислові корпорації. Цей процес відбувається в більшості розвинених країн, наприклад у США, де на певному етапі економічного розвитку існували інтегровані бізнес-структури, які потім перетворилися на найбільші компанії, засновані на принципах корпоративного управління. ■

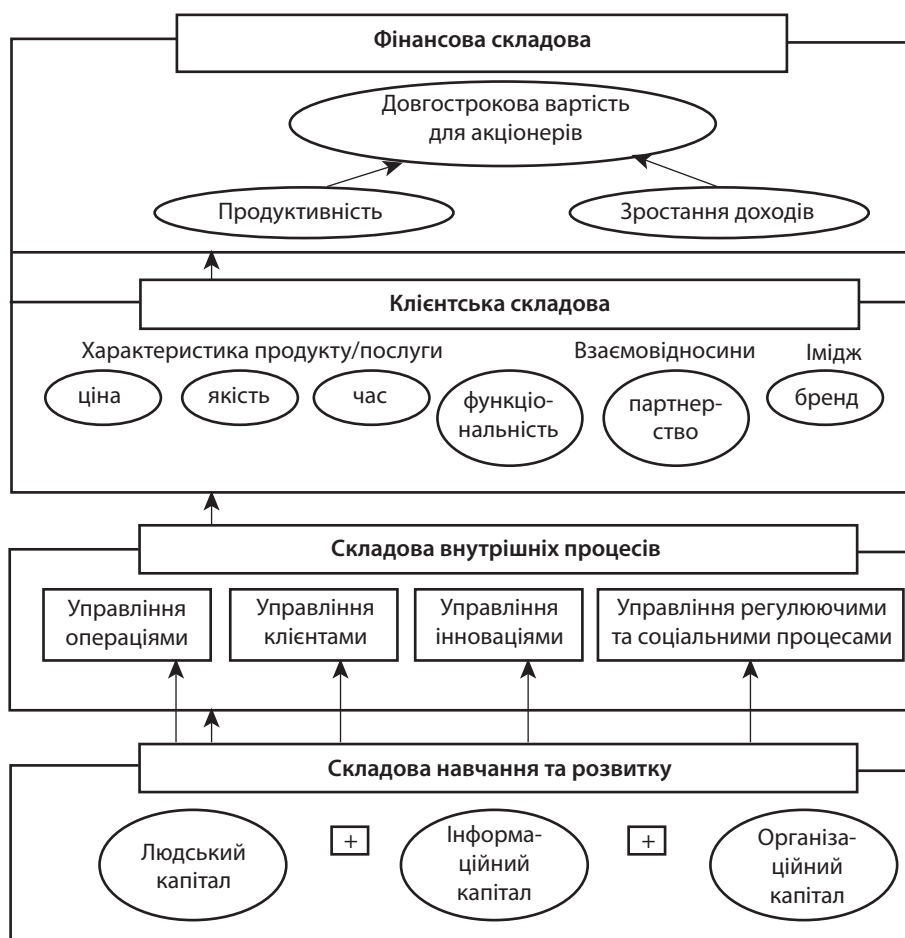

Рис. 1. Умовна модель збалансованої системи показників

1. **Нили Э.** Призма эффективности: Карта сбалансированных показателей для измерения успеха в бизнесе и управления им / Э. Нили, К. Адамс, М. Кеннерли / Пер. с англ. – Днепропетровск : Баланс-Клуб, 2003. – 400 с.

2. **Блумфилд Ч.** Внедрение сбалансированной системы оценочных индикаторов: методология Microsoft Balanced Scorecard Framework. Официальное описание [Электронный ресурс] / Ч. Блумфилд. – Корпорация Insightformation, Inc., 2002. – 31 с. – Режим доступа : <http://www.microsoft.com/business/bi/>

3. **Мейер М.** Оценка эффективности бизнеса / М. Мейер / Пер. с англ. А. О. Корсунский. – М. : Вершина, 2004. – 272 с.

4. **Фелпс Б.** Умные бизнес-показатели: система измерений эффективности как важный элемент менеджмента / Б. Фелпс / Пер. с англ. – Днепропетровск : Баланс-Бизнес-Букс, 2004. – 312 с.

5. **Хенш Ш.** Balanced Scorecard как инструмент стратегического менеджмента качества посредством DIN EN ISO 9001:2001 / Ш. Хенш // Технологии качества жизни. – 2002. – № 2, т. 2. – С. 33–40.

6. **Кизим М. О.** Збалансована система показників / М. О. Кизим, А. А. Пилипенко, В. А. Зінченко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 192 с.

7. **Пилипенко А. А.** Збалансована система показників як інструмент управлінського консалтингу / А. А. Пилипенко, С. М. Пилипенко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 238–241.

8. **Пилипенко А. А.** Організація управління інтегрованими структурами бізнесу в контексті збалансованої системи показників : монографія / А. А. Пилипенко, І. В. Ярошенко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 152 с.

9. **Гершун А.** Технологии сбалансированного управления / А. Гершун, М. Горский. – М. : Олимп-Бизнес, 2006. – 416 с.

10. **Косата І. А.** Роль інтегрованих структур бізнесу в економіках провідних країн світу та України / І. А. Косата // Бізнес Інформ. – 2015. – № 10. – С. 52–56.

11. **Науменко М. О.** Організація стратегічного управління інтегрованими корпоративними структурами засобами збалансованої системи показників / М. О. Науменко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 201–204.

12. **Науменко М. О.** Стратегічний управлінський облік та збалансована система показників у циклі антикризового управління інтегрованими корпоративними структурами / М. О. Науменко, М. В. Черкашина // Бізнес Інформ. – 2013. – № 9. – С. 370–375.

13. **Недосекин А.** Balanced Scorecard: плюсы, минусы, проблемы внедрения / А. Недосекин // Антикризисный менеджмент. – 2003. – № 12. – С. 19–22.

14. **Смотрич Ж.** SWOT-анализ сбалансированной системы показателей [Электронный ресурс] / Ж. Смотрич // Баланс – Современный капитал. – 2004. – № 9. – Режим доступа : <http://www.intalev.ru/library/articles/article.php?ID=5060>

15. **Йохна М. А.** Економіка та організація інноваційної діяльності / М. А. Йохна, В. В. Стадник. – К. : Видавничий центр Академія гауо, 2005. – 400 с.

16. **Хоуп Д.** Бюджетирование, каким мы его не знаем. Управление за рамками бюджетов / Д. Хоуп, Р. Фрезер / Пер. с англ. Р. В. Кашеев. – М. : ООО «Вершина», 2005. – 256 с.

17. **Хэмел Г.** Стратегическая гибкость / Г. Хэмел, К. Прахалад, Г. Томас, Д. О'Нил / Пер. с англ. – СПб. : ИД «Питер», 2005. – 384 с.

18. **Гриценко Л. Л.** Збалансована система показників як інструмент оцінювання стратегії підприємства [Електронний ресурс] / Л. Л. Гриценко, А. В. Височина. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13467/2/Vysochyna%2C%20Hrytsenko.pdf>

Blumfeld, Ch. "Vnedreniye sbalansirovannoy sistemy otsenoknykh indikatorov: metodologiya Microsoft Balanced Scorecard Framework. Oftsialnoye opisaniye" [The introduction of the balanced system of evaluation indicators: methodology Microsoft Balanced Scorecard Framework. The official description]. <http://www.microsoft.com/business/bi/>

Felps, B. *Umnyye biznes-pokazateli: sistema izmereniy effektivnosti kak vazhnyy element menedzhmenta* [Smart business metrics: measure efficiency as an important element of management]. Dnepropetrovsk: Balans Biznes Buks, 2004.

Gershun, A., and Gorskiy, M. *Tekhnologii sbalansirovannogo upravleniya* [Technology of balanced management]. Moscow: Olimp-Biznes, 2006.

Hrytsenko, L. L., and Vysochyna, A. V. "Zbalansovana systema pokaznykiv yak instrument otsiniuvannya stratehii pidpriemstva" [Balanced scorecard as an assessment tool of enterprise strategy]. <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13467/2/Vysochyna%2C%20Hrytsenko.pdf>

Khensh, Sh. "Balanced Scorecard kak instrument strategicheskogo menedzhmenta kachestva posredstvom DIN EN ISO 9001:2001" [Balanced Scorecard as a strategic management tool quality by DIN EN ISO 9001:2001]. *Tekhnologii kachestva zhizni*, vol. 2, no. 2 (2002): 33-40.

Kyzym, M. O., Pylypenko, A. A., and Zinchenko, V. A. *Zbalansovana systema pokaznykiv* [A balanced scorecard]. Kharkiv: IN-ZhEK, 2007.

Kosata, I. A. "Rol intehrovanykh struktur biznesu v ekonomikakh providnykh krain svitu ta Ukrainy" [The role of integrated business structures in economies of the leading countries of the world and Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 10 (2015): 52-56.

Khoup, D., and Frezer, R. *Byudzhetirovaniye, kakim my ego ne znayem. Upravleniye za ramkami byudzhetov* [Budgeting, as we do not know. Control over budgets]. Moscow: Vershina, 2005.

Khemel, G. et al. *Strategicheskaya gibkost* [Strategic flexibility]. St. Petersburg: Piter, 2005.

Meyer, M. *Otsenka effektivnosti biznesa* [Evaluation of the effectiveness of the business]. Moscow: Vershina, 2004.

Naumenko, M. O. "Orhanizatsiia stratehichnoho upravlinnia intehrovanyimi korporatyvnymi strukturamy zasobamy zbalansovanoi systemy pokaznykiv" [Organization of strategic management of integrated corporate structures by means of a balanced scorecard]. *Biznes Inform*, no. 8 (2012): 201-204.

Naumenko, M. O., and Cherkashyna, M. V. "Stratehichniy upravlinskyi oblik ta zbalansovana systema pokaznykiv u tsykli antykrizovoho upravlinnia intehrovanyimi korporatyvnymi strukturamy" [Strategic management accounting and balanced scorecard in the cycle of crisis management of integrated corporate structures]. *Biznes Inform*, no. 9 (2013): 370-375.

Nedosekin, A. "Balanced Scorecard: pliusy, minusy, problemy vnedreniya" [Balanced Scorecard: advantages, disadvantages, implementation problems]. *Antikrizisnyy menedzhment*, no. 12 (2003): 19-22.

Nili, E., Adams, K., and Kennerli, M. *Prizma effektivnosti: Karta sbalansirovannykh pokazateley dlya izmereniya uspekha v biznese i upravleniya nim* [The performance prism: Map balanced scorecard to measure business success and manage them]. Dnepropetrovsk: Balans-Klub, 2003.

Pylypenko, A. A., and Yaroshenko, I. V. *Orhanizatsiia upravlinnia intehrovanyimi strukturamy biznesu v konteksti zbalansovanoi systemy pokaznykiv* [Organization of management by the integrated structures of business in the context of the balanced scorecard]. Kharkiv: INZHEK, 2007.

Pylypenko, A. A., and Pylypenko, S. M. "Zbalansovana systema pokaznykiv yak instrument upravlinskoho konsaltnyhu" [Balanced scorecard as a tool of management consulting]. *Biznes Inform*, no. 12 (2012): 238-241.

Smotrich, Zh. "SWOT-analiz sbalansirovannoy sistemy pokazateley" [SWOT analysis of the balanced scorecard]. <http://www.intalev.ru/library/articles/article.php?ID=5060>

Yokhna, M. A., and Stadnyk, V. V. *Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization of innovative activities]. Kyiv: Akademiia raquo, 2005.

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ КОНФЛІКТНОСТІ В КОЛЕКТИВІ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА ПІДПРИЄМСТВІ

© 2016 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М. Діагностика рівня конфліктності в колективі та шляхи подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві

У статті розкрито сутність поняття «діагностика рівня конфліктності в колективі», під яким слід розуміти процес оцінювання стану конфліктних ситуацій у колективі, тенденцій їх перебігу та прогнозування настання потенційних конфліктів з метою забезпечення стабільного функціонування та розвитку підприємства. Встановлено, що бізнес-індикаторами діагностики рівня конфліктності в колективі є: стан соціально-психологічного клімату; кількість зареєстрованих конфліктних ситуацій; кількість вирішених конфліктних ситуацій; кількість учасників конфліктної ситуації; термін вирішення конфліктної ситуації; рівень наслідків від виникнення конфліктної ситуації; кількість причин, що спонукали до виникнення конфлікту в колективі. Представлено шляхи подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві, в основі яких лежать сприятливі умови праці працівників та справедливий (гідний) рівень оплати праці персоналу.

Ключові слова: підприємство, рівень конфліктності, соціально-трудові відносини, оплата праці, діагностика, бізнес-індикатори.

Рис.: 1. Формул. 2. Бібл.: 14.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

УДК 65.01

Скрыньковский Р. Н. Диагностика уровня конфликтности в коллективе и пути преодоления дестабилизации социально-трудовых отношений на предприятии

В статье раскрыта сущность понятия «диагностика уровня конфликтности в коллективе», под которым следует понимать процесс оценки состояния конфликтных ситуаций в коллективе, тенденций их течения и прогнозирования наступления потенциальных конфликтов с целью обеспечения стабильного функционирования и развития предприятия. Установлено, что бизнес-индикаторами диагностики уровня конфликтности в коллективе являются: состояние социально-психологического климата; количество зарегистрированных конфликтных ситуаций; количество решённых конфликтных ситуаций; количество участников конфликтной ситуации; срок разрешения конфликтной ситуации; уровень последствий возникновения конфликтной ситуации; количество причин, приведших к возникновению конфликта в коллективе. Представлены пути преодоления дестабилизации социально-трудовых отношений на предприятии, в основе которых лежат благоприятные условия труда работников и справедливый (достойный) уровень оплаты труда персонала.

Ключевые слова: предприятие, уровень конфликтности, социально-трудовые отношения, оплата труда, диагностика, бизнес-индикаторы.

Рис.: 1. Формул. 2. Библ.: 14.

Скрыньковский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

UDC 65.01

Skrynkovsky R. M. Diagnostics of the Extent of Conflict Among Co-Workers and Ways to Overcome the Destabilization of Socio-Labor Relations at Enterprise

The article discloses the essence of the concept of «diagnostics of the extent of conflict among co-workers», which should be understood as the process of assessing the status of conflict situations among co-workers, trends of their course, and forecasting the onset of potential conflicts with a view to ensuring a stable functioning and development of enterprise. It is determined that the business indicators for diagnostics of extent of conflict among co-workers are the following: status of the socio-psychological climate; the number of conflict situations registered; the number of conflict situations resolved; the number of parties to the conflict; terms of resolving a conflict situation; level of the conflict situation impacts; the number of reasons giving rise to the conflict among co-workers. Ways of overcoming the destabilization of socio-labor relations at enterprise, based on the favorable working conditions for personnel and a fair (decent) level of staff remuneration, have been suggested.

Keywords: enterprise, extent of conflict, socio-labor relations, remuneration, diagnostics, business indicators.

Fig.: 1. Formulae: 2. Bibl.: 14.

Skrynkovsky Ruslan M. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

В умовах нестабільності соціально-економічного становища України вітчизняні підприємства намагаються подолати одну з ключових проблем, що негативно відбивається на їх діяльності – проблему конфліктності в колективі. Реалії функціонування підприємств засвідчують, що однією з вагомих причин виникнення конфліктних ситуацій у колективі є порушення стабільності соціально-трудових відносин на підприємстві, зумовлене рядом проблем. «Результатом реформи має стати податкова система, яка буде зрозумілою для платника податків, легка в адмініструванні та адаптована до вимог Європейського Союзу. ... бізнес потерпає через агресію сусідньої держави та слабкість судової системи. ... Створення дієвих стимулів для «де-

тнізації» фонду оплати праці. ... Треба заспокоїти бізнес, підприємців. Ми будемо вести чесний, відкритий і прозорий діалог з бізнесом ...», – заявив Президент України Петро Порошенко під час виступу 03.09.2015 р. на Національній раді реформ.

У контексті цього важливого значення сьогодні набуває дослідження основних аспектів рівня конфліктності в колективі з метою його зниження задля зміцнення соціально-трудових відносин на підприємстві.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики соціально-трудових відносин на рівні підприємства, зокрема у вирішенні колективних трудових конфліктів, зробили такі вчені-економісти, як Абаєва О. М., Балацький Є. О., Бунтовська Л. Л., Конопацька О. М., Мостен-

ська Т. А., Назаров Н. К., Назарова Г. В., Онікієнко В. В., Сергієнко Т. І., Сівчук І. П., Сочинська-Сибірцева І. М., Сухорукова Т. Г., Шаравара Р. І. та інші [1–14].

Водночас, враховуючи існуючі науково-практичні результати досліджень у цьому напрямі [1–14], доцільно зазначити, що не до кінця вивченими залишаються питання щодо діагностики рівня конфліктності в колективі та шляхів подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві.

Мета статті полягає в побудові системи діагностики рівня конфліктності в колективі та встановленні шляхів подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві.

Для досягнення окресленої мети були поставлені такі завдання: розкрити сутність поняття «діагностика рівня конфліктності в колективі»; запропонувати концепцію та інструментарій діагностики рівня конфліктності в колективі на рівні підприємства; представити шляхи подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві.

Як свідчать результати аналізу наукових праць [1–11], виникає потреба в розкритті сутності категорії «діагностика рівня конфліктності в колективі». Однак для того, щоб розкрити сутність цього поняття, потрібно, перш за все, встановити, що розуміється під терміном «конфлікт».

Виходячи із зазначеного, у науковому дослідженні [1] конфлікт у діяльності підприємства трактується як протистояння сторін у ситуації розподілу, присвоєння та використання виробничих, матеріальних та будь-яких інших ресурсів підприємства.

Стосовно класифікації конфліктів, то, як показало дослідження, конфлікти у діяльності підприємства поділяються за такими ознаками [1]:

1) за середовищем виникнення (макрорівневий конфлікт (між державою і підприємством; між підприємствами)); мікрорівневий конфлікт (на підприємстві);

2) за особливостями прояву (конфлікти відкритого типу; конфлікти закритого (прихованого) типу);

3) за рівнем отриманої вигоди (особистісно-корисливі, що спрямовані на задоволення власних інтересів, потреб і цілей; прагматичні, що спрямовані на нейтралізацію перешкод спільної діяльності);

4) за суб'єктами конфліктних взаємовідносин (між керівником підприємства та його працівником; між керівником підприємства та колективом працівників; між групами інтересів; між колективом працівників та окремим працівником; між окремими працівниками);

5) за напрямом впливу в організаційній структурі підприємства (вертикальні; горизонтальні; вертикально-горизонтальні);

6) за способом вирішення (примусовими методами; не примусовими методами);

7) за емоційним характером (високоемоційні; помірно емоційні);

8) за причиною виникнення конфлікту (внаслідок дій об'єктивних факторів; внаслідок гострого зіткнення інтересів, потреб, цілей);

9) за етично-суспільною формою прояву (соціально прийнятні; соціально неприйнятні);

10) за присутністю об'єктів у конфлікті (об'єкт присутній; об'єкт не присутній);

11) за стадіями розвитку конфлікту (на стадії виникнення (неочікувані; очікувано-заплановані)); на стадії розвитку (короткотривалий; середньотривалий; довготривалий)); на стадії вирішення (керовані; помірно керовані; некеровані)); на стадії спаду (за спонтанним розв'язком; за компромісним вирішенням; за примусовим вирішенням; за участю посередника));

12) за функціональним напрямом (функціонально-конструктивні; функціонально-деструктивні).

Дещо іншу класифікацію конфліктів на підприємстві подає проф. Мостенська Т. А. [2]. Так, конфлікти поділяються на соціально-психологічні (міжособові та групові (міжгрупові чи в середині групи)); соціальні (економічні, моральні та правові); персональні (рольові та статусні) [2, с. 188].

Якщо ефективно управляти конфліктом, то його наслідки можуть бути як позитивними (функціональними), так і негативними (дисфункціональними) [3, с. 102].

Виділяють такі негативні наслідки настання конфліктів на підприємстві [1]:

1) економічні (зниження обсягів виробництва; зниження рівня рентабельності діяльності підприємства; дефіцит ресурсів; затримка виплат заробітної плати; масове вивільнення працівників на підприємстві);

2) організаційні (низький рівень організації відпочинку; низький рівень організації заробітної плати; низький рівень організації матеріальної допомоги).

Однак для того, щоб управляти конфліктом, потрібно, передусім, визначити причини його виникнення [3].

Беручи до уваги вищезазначене, ключовими причинами виникнення конфліктів на підприємстві є [1]:

- ✦ нестача ресурсів, необхідних для здійснення діяльності підприємством;
- ✦ відмінності в інтересах та цілях керівництва і працівників підприємства;
- ✦ незаконні норми оплати праці;
- ✦ відмінності в інтересах між працівниками підприємства;
- ✦ низький рівень компетентності та кваліфікаційної підготовки працівників;
- ✦ незаконні норми реєстрації та ведення трудових книжок;
- ✦ низький рівень комунікаційного зв'язку;
- ✦ недосконала організаційна структура та система управління підприємством;
- ✦ невизначеність функціональних прав та обов'язків працівників підприємства;
- ✦ виникнення суперечностей між функціями та видами трудової діяльності працівників;
- ✦ невпевненість у професійному зростанні;
- ✦ незаконні умови праці;
- ✦ відсутність взаєморозуміння між керівником та працівниками;
- ✦ соціально-психологічний клімат на підприємстві.

Установлено, що частота настання конфліктів на підприємстві виникає внаслідок неефективної системи управління підприємством. Окрім того, керівник підприємства часто недооцінює те, які наслідки може спровокувати конфлікт між працівниками. У багатьох випадках конфліктні ситуації спричиняють дуже високий рівень незадоволення потреб та інтересів працівників, збільшення темпів плинності працівників та зниження рівня продуктивності праці на підприємстві [4].

Своєю чергою, основним завданням керівника підприємства є урегулювання конфліктної ситуації. Встановлено, що коли керівник втручається та управляє конфліктною ситуацією на першому етапі розвитку, то конфлікт розв'язується на 92 %, на другому – на 45 %, на третьому – на 5 % [5, с. 241].

Рівень конфліктності на підприємстві характеризує ступінь взаємодії протилежних сторін у результаті зіткнення поглядів, інтересів та потреб суб'єктів взаємодії та відсутності між ними узгодженості [6, с. 82].

Серед безлічі факторів, які впливають на рівень конфліктності в колективі підприємства, доцільно виділити такі основні: *внутрішні* (організаційна поведінка працівників; згуртованість колективу; ставлення колективу до нововведень; корпоративна культура; умови праці; рівень заробітної плати – ключовий) та *зовнішні* (етика ділових відносин; державна соціальна орієнтованість економіки; ефективність та працездатність соціальної складової підприємства) [7, с. 441].

У ході дослідження встановлено, що розвиток конфліктної ситуації у колективі проводиться за таких етапів [8, с. 273]:

- ✦ виникнення конфліктної ситуації, що супроводжується настанням потенційного конфлікту, тобто становленням реальних протиріч у потребах та інтересах сторін колективу;
- ✦ усвідомлення конфлікту, тобто розуміння його як реального та виявлення необхідності у прийнятті відповідних управлінських дій стосовно нього;
- ✦ конфліктної взаємодії, що відображається заостренням та емоційною напруженістю конфліктної ситуації;
- ✦ вирішення конфлікту, що характеризує процес усунення об'єктивних причин провокування конфлікту;
- ✦ післяконфліктної ситуації, який визначає готовність учасників конфлікту до позитивних змін.

Своєю чергою, складовими елементами рівня конфліктності на підприємстві є [1]:

- 1) рівень забезпеченості сучасними технологіями;
- 2) якість управління організаційною структурою;
- 3) рівень забезпеченості матеріальними, фінансовими та трудовими ресурсами;
- 4) невідповідність між функціями та видами діяльності працівників;
- 5) рівень соціально-психологічного клімату;
- 6) рівень порушення трудового законодавства;
- 7) рівень заробітної плати.

Заходами зі зниження негативного впливу конфліктів на підприємстві є [1]: діагностика конфліктів; про-

гнозування конфліктів; попередження конфліктів; роз'яснювальні роботи; надання консультацій з питань конфліктних ситуацій; профілактика конфліктних ситуацій.

Для уникнення конфліктних ситуацій на підприємстві слід забезпечити [9, с. 200–201]: 1) рівновагу прав і відповідальності працівників підприємства; 2) чіткий процес делегування функцій та повноважень між працівниками; 3) формування системи мотивацій.

Окрім зазначених, пропонуються також такі шляхи профілактики конфліктних ситуацій в колективі підприємства [10]: 1) створити таку систему оплати праці, яка б чітко відображала внесок працівника у діяльність підприємства із використанням преміальної політики; 2) забезпечити участь працівників у формуванні та розподілі прибутку підприємства; 3) створити відкриту інформаційну базу щодо проведення кадрових перестановок; 4) залучати працівників до процесу прийняття управлінських рішень; 5) забезпечити гнучкий режим зайнятості працівників, гнучкий режим праці та гнучкий режим відпочинку.

У праці [11] зазначено, що рівень конфліктності на підприємстві характеризується такими показниками [11, с. 89–91]: коефіцієнтом підпорядкування; коефіцієнтом ефективності управління; коефіцієнтом дублювання обов'язків; коефіцієнтом потоку інформації.

Назарова Г. В. [6] визначає такі показники оцінювання рівня конфліктності в колективі [6, с. 82]: кількість зареєстрованих конфліктних ситуацій; кількість вирішених конфліктних ситуацій; час, витрачений на вирішення конфліктної ситуації; кількість задіяних у конфліктній ситуації осіб.

Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що діагностика рівня конфліктності – це процес оцінювання стану конфліктних ситуацій в колективі, тенденцій їх перебігу та прогнозування настання потенційних конфліктів з метою забезпечення стабільного функціонування та розвитку підприємства.

Виходячи з такої позиції та враховуючи інформацію у наукових працях [1–11], бізнес-індикаторами діагностики рівня конфліктності в колективі є:

- 1) стан соціально-психологічного клімату в колективі ($СПК$), який визначається експертним методом за шкалою: $0 \geq СПК$ – стан соціально-психологічного клімату в колективі є несприятливим; $СПК > 0$ – стан соціально-психологічного клімату в колективі є сприятливим;
- 2) кількість зареєстрованих конфліктних ситуацій в колективі (K_3), одиниць;
- 3) кількість вирішених конфліктних ситуацій в колективі (K_B), одиниць;
- 4) кількість учасників конфліктної ситуації (K_y), осіб;
- 5) термін вирішення конфліктної ситуації (T_B), днів;
- 6) рівень наслідків від виникнення конфліктної ситуації (P_H), який визначається експертним методом за градацією: низький рівень наслідків; середній рівень наслідків, високий рівень наслідків;
- 7) кількість причин, що спонукали до виникнення конфлікту в колективі (K_{II}).

Індикатор K_{II} включає: рівень заробітної плати ($P_{3П}$); рівень порушення законодавства ($P_{ПЗ}$); рівновагу повноважень та відповідальності ($P_{ПВ}$); рівень ефективності системи управління ($P_{ЕСУ}$); рівень матеріально-технічного забезпечення працівників ($P_{МТЗ}$) та обчислюється за формулою (1):

$$K_{II} = f(P_{3П}; P_{ПЗ}; P_{ПВ}; P_{ЕСУ}; P_{МТЗ}). \quad (1)$$

Своєю чергою, загальний інтегральний індикатор рівня конфліктності в колективі ($I_{РКК}$) рекомендується обчислювати за формулою (2):

$$I_{РКК} = f(СПК; K_3; K_B; K_Y; T_B; P_H; K_{II}). \quad (2)$$

Аналіз вітчизняної наукової літератури та практики функціонування підприємств дав змогу ствердити, що інтерпретувати $I_{РКК}$ можна за шкалою, що наведена нижче:

0–0,2 – низький рівень конфліктності в колективі;
0,3–0,5 – рівень конфліктності в колективі є нижчим за середній;

0,6–0,7 – середній рівень конфліктності в колективі;

0,8–1,0 – високий рівень конфліктності в колективі.

Необхідно зазначити, що високий рівень конфліктності в колективі призводить до дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві.

Доцільно наголосити на тому, що соціально-трудові відносини – це відносини між працедавцями (роботодавцями) та найманими працівниками, які підтримуються за участі держави стосовно умов найму та оплати праці працівників задля підвищення ефективності використання людського та фізичного капіталу і забезпечення високого рівня результативності виробництва [12].

Як показало дослідження, стан соціально-трудових відносин на підприємстві характеризується чисельністю працівників, задіяних у конфліктних ситуаціях, кількістю виникнення трудових спорів, станом страйкового руху, рівнем виконання трудових угод [13, с. 365].

Разом з тим, основними умовами стабільності соціально-трудових відносин на підприємстві є [14, с. 91]: справедливий (належний, гідний) рівень оплати праці; своєчасність виплати заробітної плати; наявність соціального забезпечення; безпечні умови праці; наявність засобів індивідуального захисту, що першочергово необхідні працівникам в разі виникнення нещасного випадку.

На сьогодні подолати проблему дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві допоможуть відповідні фахівці (трудові арбітри та незалежні посередники, підготовку та перепідготовку яких здійснює Національна служба посередництва і примирення), що якісно підготовлені у сфері регулювання трудових спорів та конфліктів у трудових колективах [14, с. 94].

Як зазначає Заслужений діяч науки і техніки України, проф. Онікієнко В. В. [13], для подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві потрібно [13, с. 105]:

- ✦ постійно планувати та здійснювати прогнози щодо розвитку працівників, організовувати їх професійне навчання та підвищувати кваліфікацію;

- ✦ вкладати інвестиції у розвиток працівників;
- ✦ планувати соціальний розвиток та динаміку структури працівників;
- ✦ створювати сприятливі санітарно-гігієнічні умови праці, забезпечувати належний рівень охорони праці та техніки безпеки на підприємстві;
- ✦ здійснювати підтримку високого рівня працездатності, дотримуватись норм і режимів праці та часу відпочинку;
- ✦ мотивувати та стимулювати працівників з метою досягнення ефективного результату діяльності;
- ✦ підвищувати рівень креативності діяльності працівників;
- ✦ залучати до процесу прийняття рішень у сфері виробництва та розподілу продукції;
- ✦ запобігати виникненню конфліктів та створювати сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі.

Беручи до уваги зазначене вище, шляхи подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві представлені на *рис. 1*.

ВИСНОВКИ

У результаті опрацювання літературних джерел [1–11] та аналізу діючої практики за даною проблематикою встановлено, що бізнес-індикаторами діагностики рівня конфліктності в колективі є: стан соціально-психологічного клімату; кількість зареєстрованих конфліктних ситуацій; кількість вирішених конфліктних ситуацій; кількість учасників конфліктної ситуації; термін вирішення конфліктної ситуації; рівень наслідків від виникнення конфліктної ситуації; кількість причин, що спонукали до виникнення конфлікту в колективі. Аналіз праць [12–14] дозволив визначити шляхи подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві, в основі яких лежать: а) сприятливі умови праці працівників; б) справедливий (належний, гідний) рівень оплати праці персоналу.

Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі полягають у формуванні системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням часткової діагностичної цілі – діагностики рівня конфліктності в колективі та шляхів подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сівчук І. П. Удосконалення соціально-економічного механізму попередження та мінімізації негативних наслідків конфліктів на підприємстві : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / І. П. Сівчук; Тернопільський нац. технічний ун-т ім. Івана Пулюя. – Тернопіль, 2012. – 21 с.
2. Мостенська Т. Л. Основні причини виникнення конфліктів в організаціях та шляхи їх подолання / Т. Л. Мостенська // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – № 21. – С. 188–192.
3. Конопацька О. М. Конфлікти в трудових колективах і шляхи їх подолання / О. М. Конопацька // Юридична психологія та педагогіка. – 2014. – № 1. – С. 100–105.

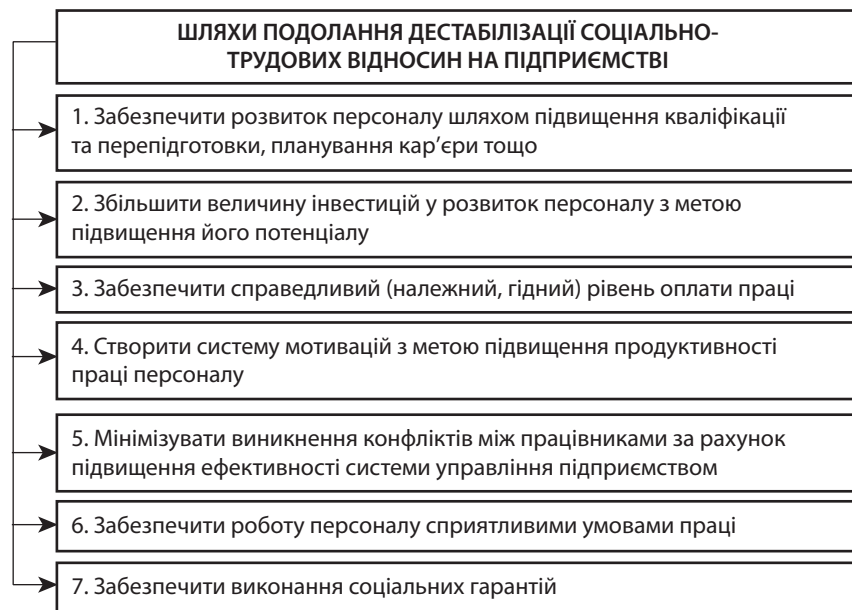

Рис. 1. Шляхи подолання дестабілізації соціально-трудових відносин на підприємстві

Джерело: сформовано на основі [12–14].

4. Абаєва О. М. Безконфліктне управління економічними взаємодіями на промисловому підприємстві : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О. М. Абаєва; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

5. Сергієнко Т. І. Конфлікти в колективі і роль керівника у їх вирішенні / Т. І. Сергієнко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 48. – С. 236–242.

6. Назарова Г. В. Дослідження домінантів соціально-психологічного клімату / Г. В. Назарова, А. Д. Романов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Випуск 14. Частина 1. – С. 79–84.

7. Сухорукова Т. Г. Характеристика внутрішніх факторів, що визначають рівень стресовості та конфліктності колективу / Т. Г. Сухорукова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 42. – С. 440–443.

8. Сочинська-Сибірцева І. М. Креативні технології управління конфліктними ситуаціями на вітчизняних підприємствах / І. М. Сочинська-Сибірцева // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 271–274.

9. Назаров Н. К. Конфлікти на підприємстві: визначення, причини, типи / Н. К. Назаров // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 5. Частина 2. – С. 198–201.

10. Шаравара Р. І. Сучасні підходи до управління організаційними конфліктами / Р. І. Шаравара // Вісник Харківського нац. техн. ун-ту сільського господарства ім. Петра Василенка. – 2010. – Випуск 104. – С. 398–404.

11. Балацкий Е. О. Подходы к оценке конфликтности организационных структур предприятий / Е. О. Балацкий, А. В. Демьяненко // Вісник СумДУ. – 2006. – № 7 (91). – С. 86–94.

12. Онікієнко В. В. Удосконалення соціально-трудових відносин як важлива умова забезпечення людського розвитку / В. В. Онікієнко // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1-2. – С. 102–109.

13. Назаров Н. К. Методичний підхід до визначення ефективності соціально-трудових відносин на підприємстві / Н. К. Назаров // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2014. – № 2. – С. 363–367.

14. Бунтовська Л. Л. До питання забезпечення стабільності соціально-трудових відносин на виробничому рівні /

Л. Л. Бунтовська // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : збірник наукових праць. – 2012. – № 1 (3). – С. 90–95.

REFERENCES

Abaeva, O. M. "Bezkonfliktne upravlinnia ekonomichnymy vzaiemodiiamy na promyslovomu pidpriemstvi" [Conflict-management of economic interactions in an industrial plant]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2010.

Balatskiy, E. O., and Demyanenko, A. V. "Podkhody k otsenke konfliktnosti organizatsionnykh struktur predpriyatiy" [Approaches to the assessment of conflict of organizational structures of companies]. *Visnyk SumDU*, no. 7 (91) (2006): 86–94.

Buntovska, L. L. "Do pytannia zabezpechennia stabilnosti sotsialno-trudovykh vidnosyn na vyrobnychomu rivni" [On the issue of ensuring the stability of industrial relations at the production level]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 1 (3) (2012): 90–95.

Konopatska, O. M. "Konflikty v trudovykh kolektyvakh i shliakhy yikh podolannia" [Conflicts in labor collectives and ways to overcome them]. *Yurydychna psykholohiia ta pedahohika*, no. 1 (2014): 100–105.

Mostenska, T. L. "Osnovni prychyny vynyknennia konfliktiv v orhanizatsiiakh ta shliakhy yikh podolannia" [The main causes of conflicts in organizations and how to overcome them]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, no. 21 (2010): 188–192.

Nazarova, H. V., and Romanov, A. D. "Doslidzhennia dominantiv sotsialno-psykhologichnoho klimatu" [Research dominant socio-psychological climate]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 1, no. 14 (2015): 79–84.

Nazarov, N. K. "Konflikty na pidpriemstvi: vyznachennia, prychyny, typy" [Conflicts in the enterprise: definition, causes, types]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 2, no. 5 (2014): 198–201.

Nazarov, N. K. "Metodychnyi pidkhid do vyznachennia efektyvnosti sotsialno-trudovykh vidnosyn na pidpriemstvi" [The methodical approach to determine the effectiveness of industrial relations at the company]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 2 (2014): 363–367.

Onikiienko, V. V. "Udoskonalennia sotsialno-trudovykh vidnosyn yak vazhlyva umova zabezpechennia liudskoho rozvytku" /

[Improving industrial relations as an essential condition for achieving human development]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 1-2 (2004): 102-109.

Sharavara, R. I. "Suchasni pidkhody do upravlinnia orhanyzatsiynomykh konfliktamy" [Modern approaches to managing organizational conflict]. *Visnyk Kharkivskoho nats. tekhn. un-tu silskoho hospodarstva im. Petra Vasylenka*, no. 104 (2010): 398-404.

Serhiienko, T. I. "Konflikty v kolektyvi i rol kerivnyka u yikh vyrishenni" [Conflicts in the team leader and role in solving them]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, no. 48 (2012): 236-242.

Sukhorukova, T. H. "Kharakterystyka vnutrishnikh faktoriv, shcho vyznachaiut riven stresovosti ta konfliktnosti kolektyvu"

[Characteristics of internal factors that determine the level of conflict and nervousness of team]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 42 (2013): 440-443.

Sochynska-Sybirtseva, I. M. "Kreatyvnii tekhnolohii upravlinnia konfliktynykh situatsiiamy na vitchyznianskykh pidpriemstvakh" [Creative Technology conflict management in domestic enterprises]. *Biznes Inform*, no. 10 (2012): 271-274.

Sivchuk, I. P. "Udoskonalennia sotsialno-ekonomichnoho mekhanizmu poperedzhennia ta minimizatsii nehatyvnykh naslidkiv konfliktiv na pidpriemstvi" [Improving the social and economic mechanism to prevent and minimize the negative effects of conflicts in the company]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2012.

УДК 332.5

УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ КОМПАНІЇ: ПОГЛЯДИ В НАУКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

© 2016 **СТОЛБОВА М. А.**

УДК 332.5

Столбова М. А. Управление деятельностью компании: взгляды в научном окружении

У статті висвітлено погляди та підходи щодо управління діяльністю компанії. Розкрито зміст та сутність управління діяльністю компанії. Визначено ключові постулати управління компанією, охарактеризовано завдання управління, розглянуто базові принципи та функції управління діяльністю компанії, розкрито їх зміст. Разом з тим, охарактеризовано основні типи організаційної структури компанії та принципи їх побудови. Розглянуто питання управління персоналом, названо мотиваційні фактори підвищення результативності виробничої діяльності працівника.

Ключові слова: управління діяльністю компанії, завдання управління, принципи управління, функції управління, організаційна структура компанії.

Табл.: 1. Бібл.: 9.

Столбова Марія Анатоліївна – асистент, кафедра маркетингу, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (вул. Львівська, 23, Київ, 04071, Україна)

E-mail: davidda@ukr.net

УДК 332.5

Столбова М. А. Управление деятельностью компании: взгляды в научной среде

В статье рассмотрены взгляды и подходы к управлению деятельностью компании. Раскрыты содержание и сущность управления деятельностью компании. Определены ключевые постулаты управления компанией, охарактеризованы задачи управления, рассмотрены базовые принципы и функции управления деятельностью компании, раскрыто их содержание. Вместе с тем, охарактеризованы основные типы организационной структуры компании и принципы их построения. Рассмотрены вопросы управления персоналом, названы мотивационные факторы повышения результативности производственной деятельности работника.

Ключевые слова: управление деятельностью компании, задачи управления, принципы управления, функции управления, организационная структура компании.

Табл.: 1. Библ.: 9.

Столбова Мария Анатольевна – ассистент, кафедра маркетинга, Открытый международный университет развития человека «Украина» (ул. Львовская, 23, Киев, 04071, Украина)

E-mail: davidda@ukr.net

UDC 332.5

Stolbova M. A. Management of the Company's Activities: Views in the Scientific Environment

This article examines the views and approaches to management of company. Both the contents and the essence of management of company have been disclosed. The key postulates of management of company have been determined, management tasks have been characterized, the basic principles and functions of management of company have been considered, their contents have been disclosed. Along with this, the basic types of the organizational structure of company and the principles of building them have been described. Issues of staff management have been considered, motivational factors for improving the efficiency of the production activity of worker have been designated.

Keywords: management of the company's activities, management tasks, principles of management, functions of management, organizational structure of company.

Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Stolbova Maria A. – Assistant, Department of Marketing, Open International University of Human Development «Ukraine» (23 Lvivska Str., Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: davidda@ukr.net

У сучасних українських економічних і політичних умовах важливого значення набуває активізація бізнес-діяльності в різних галузях економіки, у тому числі й у промислово-виробничому секторі, що має стати базисом для сталого соціально-економічного зростання і надати можливості підвищити конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку.

Більшість галузей економіки України сьогодні характеризуються незадовільним рівнем виробничої активності, що не в останню чергу зумовлене нерозв'язаними проблемами в управлінні підприємствами і компаніями відповідних галузей. Дієве управління

компанією з методами тактичного і стратегічного реагування здатне забезпечити їй не тільки рентабельність, ліквідність та конкурентне виживання у кризові та посткризові періоди, але й поступове нарощування економічної міцності з розширенням нових ніш та захватом нових ринків.

Компанії, які працювали і працюють на ринку будівельних послуг і ринку нерухомості, опинилися в скрутному становищі через зменшення попиту на продукти їх діяльності, не завжди задовільну організаційну структуру компанії з малокерованими структурними елементами та прогалинами в управлінні діяльністю.

[Improving industrial relations as an essential condition for achieving human development]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 1-2 (2004): 102-109.

Sharavara, R. I. "Suchasni pidkhody do upravlinnia orhanyzatsiynomykh konfliktamy" [Modern approaches to managing organizational conflict]. *Visnyk Kharkivskoho nats. tekhn. un-tu silskoho hospodarstva im. Petra Vasylenka*, no. 104 (2010): 398-404.

Serhiienko, T. I. "Konflikty v kolektyvi i rol kerivnyka u yikh vyrishenni" [Conflicts in the team leader and role in solving them]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, no. 48 (2012): 236-242.

Sukhorukova, T. H. "Kharakterystyka vnutrishnikh faktoriv, shcho vyznachaiut riven stresovosti ta konfliktnosti kolektyvu"

[Characteristics of internal factors that determine the level of conflict and nervousness of team]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 42 (2013): 440-443.

Sochynska-Sybirtseva, I. M. "Kreatyvnii tekhnolohii upravlinnia konfliktynykh situatsiiamy na vitchyznianskykh pidpriemstvakh" [Creative Technology conflict management in domestic enterprises]. *Biznes Inform*, no. 10 (2012): 271-274.

Sivchuk, I. P. "Udoskonalennia sotsialno-ekonomichnoho mekhanizmu poperedzhennia ta minimizatsii nehatyvnykh naslidkiv konfliktiv na pidpriemstvi" [Improving the social and economic mechanism to prevent and minimize the negative effects of conflicts in the company]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2012.

УДК 332.5

УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ КОМПАНІЇ: ПОГЛЯДИ В НАУКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

© 2016 **СТОЛБОВА М. А.**

УДК 332.5

Столбова М. А. Управление деятельностью компании: взгляды в научном окружении

У статті висвітлено погляди та підходи щодо управління діяльністю компанії. Розкрито зміст та сутність управління діяльністю компанії. Визначено ключові постулати управління компанією, охарактеризовано завдання управління, розглянуто базові принципи та функції управління діяльністю компанії, розкрито їх зміст. Разом з тим, охарактеризовано основні типи організаційної структури компанії та принципи їх побудови. Розглянуто питання управління персоналом, названо мотиваційні фактори підвищення результативності виробничої діяльності працівника.

Ключові слова: управління діяльністю компанії, завдання управління, принципи управління, функції управління, організаційна структура компанії.

Табл.: 1. Бібл.: 9.

Столбова Марія Анатоліївна – асистент, кафедра маркетингу, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (вул. Львівська, 23, Київ, 04071, Україна)

E-mail: davidda@ukr.net

УДК 332.5

Столбова М. А. Управление деятельностью компании: взгляды в научной среде

В статье рассмотрены взгляды и подходы к управлению деятельностью компании. Раскрыты содержание и сущность управления деятельностью компании. Определены ключевые постулаты управления компанией, охарактеризованы задачи управления, рассмотрены базовые принципы и функции управления деятельностью компании, раскрыто их содержание. Вместе с тем, охарактеризованы основные типы организационной структуры компании и принципы их построения. Рассмотрены вопросы управления персоналом, названы мотивационные факторы повышения результативности производственной деятельности работника.

Ключевые слова: управление деятельностью компании, задачи управления, принципы управления, функции управления, организационная структура компании.

Табл.: 1. Библ.: 9.

Столбова Мария Анатольевна – ассистент, кафедра маркетинга, Открытый международный университет развития человека «Украина» (ул. Львовская, 23, Киев, 04071, Украина)

E-mail: davidda@ukr.net

UDC 332.5

Stolbova M. A. Management of the Company's Activities: Views in the Scientific Environment

This article examines the views and approaches to management of company. Both the contents and the essence of management of company have been disclosed. The key postulates of management of company have been determined, management tasks have been characterized, the basic principles and functions of management of company have been considered, their contents have been disclosed. Along with this, the basic types of the organizational structure of company and the principles of building them have been described. Issues of staff management have been considered, motivational factors for improving the efficiency of the production activity of worker have been designated.

Keywords: management of the company's activities, management tasks, principles of management, functions of management, organizational structure of company.

Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Stolbova Maria A. – Assistant, Department of Marketing, Open International University of Human Development «Ukraine» (23 Lvivska Str., Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: davidda@ukr.net

У сучасних українських економічних і політичних умовах важливого значення набуває активізація бізнес-діяльності в різних галузях економіки, у тому числі й у промислово-виробничому секторі, що має стати базисом для сталого соціально-економічного зростання і надати можливості підвищити конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку.

Більшість галузей економіки України сьогодні характеризуються незадовільним рівнем виробничої активності, що не в останню чергу зумовлене нерозв'язаними проблемами в управлінні підприємствами і компаніями відповідних галузей. Дієве управління

компанією з методами тактичного і стратегічного реагування здатне забезпечити їй не тільки рентабельність, ліквідність та конкурентне виживання у кризові та посткризові періоди, але й поступове нарощування економічної міцності з розширенням нових ніш та захватом нових ринків.

Компанії, які працювали і працюють на ринку будівельних послуг і ринку нерухомості, опинилися в скрутному становищі через зменшення попиту на продукти їх діяльності, не завжди задовільну організаційну структуру компанії з малокерованими структурними елементами та прогалинами в управлінні діяльністю.

Дослідження проблем управління діяльністю підприємств і компаній є однією з передумов для успішної побудови національної моделі економічного розвитку, формування якісно нових форм впливу на процес реформування вітчизняної економіки та перебудови вже розвинутої промислової структури України до такого рівня, щоб вона могла виробляти конкурентоспроможну продукцію. Для України у зв'язку з необхідністю виходу на передові науково-технічні рубежі та з урахуванням уже нагромадженого промислового потенціалу формування ефективного механізму управління підприємствами і виробничими, промисловими компаніями є завданням особливої важливості.

Вагомий внесок у дослідження проблем та особливостей управління підприємствами, компаніями зробили такі представники західної економічної думки, як А. Берлі, Г. Мінзон, О. Уільямсон, П. Харберхт, П. Друкер, Дж. Лорш, К. Мейер, Дж. Салліван, М. Хессель, Ж. Ролан, Дж. Сейлер, Дж. Чаркхем, Дж. Коффе.

Серед вітчизняних вчених дослідженню цієї проблеми присвячено роботи І. Бєглова, Ю. Кочевріна, В. Кожевнікова, А. Муравйова, С. Пішпек, В. Пономаренко, Н. Савулькіна, Н. Сіроша.

Метою даної роботи є огляд наукових підходів та думок відносно управління компанією для розкриття базових принципів побудови ефективної системи управління та визначення інструментів для оцінки її ефективності.

Ключові завдання управління діяльністю компанії (йдеться про комерційне підприємство) трактуються сучасними західними й вітчизняними науковцями по-різному. Виходячи з цього доцільним є розкриття змісту та сутності управління. В. Пономаренко вважає, що «...метою ефективного управління є забезпечення умов контролю акціонерів за менеджерами» [1]. Б. Мільнер зазначає, що система управління діяльністю компанії являє собою організаційну модель, за допомогою якої компанія представляє та захищає інтереси своїх інвесторів [2]. Прерогативою системи управління, за думкою Резанової Н., є, по-перше, врахування та оптимальне збалансування інтересів всіх зацікавлених у ній осіб, по-друге, – здійснювання дієвого стратегічного планування, по-третє, – мінімізація витрат [3].

За думкою П. Ф. Друкера, управління діяльністю компанії необхідно розглядати, з одного боку, як мистецтво, а з іншого – як чіткий алгоритм узгоджених керування і контрольованих дій [4]. Ми погоджуємося з класиком менеджменту, але разом з тим вважаємо, що методологічно потрібно більш широке трактування сутності й змісту управління діяльністю компанії. У цьому контексті управління діяльністю компанії в широкому розумінні можна представити як систему управлінських відносин і дій, спрямованих на встановлення і підтримання взаємодії суб'єктів управлінського процесу для забезпечення синергетичного ефекту з метою досягнення цілей компанії та виконання її місії.

Дослідження зарубіжного досвіду і вітчизняної практики управління діяльністю компанії дає можливість сформулювати ключові постулати управління:

- ✦ визначення місії компанії. Метою економічного суб'єкта є не створення та існування компанії, а є досягнення цілей [4, с. 33];
- ✦ діяльність будь-якої компанії спрямована на задоволення потреб споживачів;
- ✦ цілі й стратегія компанії не повинні суперечити загальнонаціональним інтересам, реалізацію яких забезпечують компетентні професійні виконавчі органи компанії.

Крім того, розгляд діяльності компанії варто розпочати з відповіді на запитання: для чого створюється компанія та які її завдання, тобто окреслити систему вимірів і площин існування системи управління компанією.

Разом з тим, важливо зазначити, що, за П. Ф. Друкером, в менеджменті є три завдання [4, с. 33]:

- ✦ *формування конкретної цілі та місії компанії.* Кожне рішення та дія керівництва базується на принципах економічної доцільності та прибуткового господарювання. Якщо керівництво неспроможне розвивати або підтримувати на дієвому рівні виробничі потужності для досягнення прибуткового й надприбуткового господарювання, то таке керівництво не є ефективним. У цьому контексті важливо наголосити на потребі запровадження чи розвитку інституту відповідальності керівництва за забезпечення рентабельності/результативності ввіреного йому компанії/підприємства. Для уникнення прорахунків і помилок керівництво має чітко сформулювати мету і місію компанії. Репером при цьому є споживач. Саме споживач визначає сутність діяльності конкретної компанії, фірми тощо. Місія і призначення будь-якої компанії полягає в задоволенні потреб споживача (для якого стимулами та мотивами попиту є його власні цінності, вподобання, смаки, реалії);
- ✦ *досягнення продуктивного функціонування компанії та ефективної діяльності робітників.* На продуктивність функціонування компанії впливає ефективність роботи її робітників. Важливим аспектом управління є ефективне використання трудових ресурсів. Складність цього завдання, за П. Друкером, полягає в невідповідності логіки робітників і логіки праці [4, с. 35]. Для подолання цієї невідповідності керівник має розглядати людину як організм з особливими фізіологічними та психоемоційними властивостями, здібностями і обмеженнями, що певною мірою впливає на режим праці та її результат;
- ✦ *регулювання соціального впливу і соціальної відповідальності компанії.* З психологічної, географічної, соціальної, культурної точок зору компанія завжди має бути частиною суспільства.

На нашу думку, одним із постулатів ринкової парадигми є те, що діяльність підприємств і бізнесу формують потенційного споживача. З іншого боку, споживачі, висловлюючи свої вподобання та смаки, впливають на формування поглядів і напрямів діяльності підприємств та бізнес-структур.

З викладеного вище можна зробити висновок, що основною метою будь-якої комерційної компанії має бути задоволення потреб споживачів, при цьому компанія певною мірою сама формує споживача, його смаки та вподобання.

Окремим важливим моментом при управлінні діяльністю компанії є визначення її завдань.

Завдання – це положення, яких компанія прагне досягнути. Завдання не визначають майбутнього, вони – засіб мобілізації сил та ресурсів для побудови майбутнього [4, с. 52].

Завдання компанії узагальнено і репрезентовано в табл. 1.

Місія визначає стратегію, а стратегія визначає організаційну структуру.

Менеджмент – це специфічна та визначаюча структура кожної організації [4, с. 100], за А. Файолем, який обґрунтував принципи управління та визначив його як універсальний процес, що включає декілька взаємозв'язаних функцій: планування, організацію, керівництво, координацію, контроль.

Наступним важливим питанням в управлінні діяльністю компанії є питання побудови організаційної структури компанії. Сьогодні точаться думки про єдину правильну форму організаційної структури компанії. Але виходячи з практичного досвіду, можна вести мову

Таблиця 1

Завдання компанії у ключових сферах її діяльності

Ключові сфери	Характеристика	Особливості
Маркетинг	Нові ринки, нові товари, послуги, стандартизація та ефективність товарів, послуг	Непрозоре конкурентне середовище, превалювання монополій
Інновації	Пропозиція новацій щодо існування компанії в усіх її проявах (інновації товару, соціальні інновації, інновації менеджменту)	Не завжди наявне порозуміння із зовнішнім та внутрішнім середовищем, саботаж, опір
Людські ресурси	Реперами є: 1) прогнозовані потреби компанії з екстраполяцією на ринок землі, капіталу, праці; 2) ринки землі, капіталу, праці з проекцією на структуру, напрями дії компанії	Мотивації та продуктивності робітників
Фінансові ресурси		Наявність обмеженості
Фізичні ресурси		
Інформаційні ресурси	Прагнення до інформаційної прозорості	Наявність технічних та кваліфікаційних обмежень
Продуктивність	Забезпечення необхідної продуктивності ресурсів (землі, капіталу, праці)	Наявність інституційних прогалин
Потреба в прибутках	Прибуток потрібен для виконання завдань компанії. Це плата за майбутнє, за можливість займатися бізнесом	Необхідно планувати прибуток
Соціальна відповідальність	Будь-яка комерційна компанія є породженням економіки і суспільства та існує з мовчазливого їх погодження	Завдання в соціальній сфері – це невід'ємна частина стратегії компанії

Джерело: складено автором.

Комплексне і системне виконання завдань компанії сприятиме досягненню визначених її цілей.

Наступним важливим питанням методологічного базису є принципи управління діяльністю.

На наш погляд, до принципів менеджменту в сучасних умовах важливо віднести:

- 1) визначеність місії компанії;
- 2) оперативність діяльності;
- 3) концентрація на потужностях, ресурсах, засобах;
- 4) відбір, розподіл кадрів;
- 5) постійна підготовка і перепідготовка кадрів. Орієнтація робітника на конкретні результати праці. Самооцінка власних результатів праці. Підзвітність та відповідальність робітника. Можливість кар'єрного зростання й отримання задоволення від власної праці.

6) визначення та виявлення потенційно можливого впливу діяльності компанії на соціум, суспільство, ринок, оточуюче середовище.

Базовим принципом управління компанії є формування місії компанії.

про відсутність уніфікованої єдиної правильної форми чи типу організаційної структури компанії.

Менеджерам різних рівнів важливо навчитися виявляти, вибудовувати та перевіряти на практиці дієвість організаційної структури компанії, яка б відповідала поставленим завданням певних компаній.

Як свідчить світовий досвід, існують безліч видів організаційної структури компанії (горизонтально-орієнтовані та вертикальноорієнтовані), але всі вони мають особливі принципи побудови. До таких принципів можна віднести:

- 1) прозорість формування та побудови організаційної структури;
- 2) визначення осіб, що приймають остаточні рішення в межах власної компетенції;
- 3) визначення осіб, керуючих у кризових ситуаціях;
- 4) відповідність компетенції, повноважень і відповідальності;
- 5) підпорядкованість: робітник-керівник (кожен робітник має тільки одного керівника);

6) мінімальність рівнів організації (наприклад, горизонтальна побудова організації)

Таким чином, можна зробити проміжний висновок, що адекватно побудована організаційна структура компанії може стати дієвим інструментом управління для об'єднання зусиль і збільшення продуктивності сумісної праці робітників компанії.

Наступним важливим питанням в управлінні діяльністю компанії, якого не можна оминати, є питання управління персоналом (трудовими ресурсами). При цьому зразу постає питання мотивації праці персоналу.

Разом з цим, проблеми мотивації праці можна вирішувати, застосовуючи комплексний підхід при управлінні трудовими ресурсами. До складових такого комплексу можна віднести: рівень оплати праці, можливість саморозвитку і підвищення власної кваліфікації, можливість самореалізації, можливість бачення результату своєї діяльності, система заохочень робітника, умови праці, клімат у колективі, можливість кар'єрного зростання, наповненість соціального пакета.

Усі зазначені складові можна ще визначити як мотиваційні фактори підвищення результативності працівника.

Також, продовжуючи розкривати аспекти управління трудовими ресурсами, важливо наголосити на тому, що робітник має бути ознайомлений з місією компанії, її завданнями, проблемами, що потребують вирішення.

Наступним, не менш важливим, питанням в побудові системи управління діяльністю компанії є напрями (вектори дії) управління [6, 9].

Багато вчених зосереджують увагу саме на спрямуванні управління на внутрішнє середовище (організацію) компанії, підприємства.

У цьому, на наш погляд, є помилковість поглядів. Як уже раніше зазначалося, місія компанії – задоволення потреб суспільства, економіки, споживача в певних (потрібних споживачеві) благах, послугах, продуктах. У цьому простежується взаємозалежність між отриманням жаданих результатів діяльності компанії, що мають прояв у зовнішньому середовищі, і системою управління діяльністю компанії.

Управління діяльності компанії спрямоване на отримання результатів, які компанія отримує в зовнішньому середовищі. П. Ф. Друкер в «Енциклопедії менеджменту» наголошує на тому, що управління діяльністю компанії визначає, яких результатів важливо досягнути компанії, які ресурси необхідно їй мобілізувати для досягнення жаданих результатів [4, 5].

Тобто з вищенаведеного можна зробити висновки, що управління діяльністю компанії спрямовується як на внутрішнє середовище організації компанії, так і на зовнішнє середовище, в якому й очікується прояв результатів та ефективність діяльності компанії.

Результат діяльності компанії – це проекція управління діяльністю компанії в зовнішньому середовищі, що є важливим для будь-якого бізнесмена та керівника компанії.

Водночас в такому контексті корелюються фундації, принципи та функції системи управління діяльністю компанії.

Управління діяльністю компанії має враховувати виклики сьогодення і запровадити інститут відповідальності керівників. А для уникнення проблемних питань у контексті побудови дієвої системи управління компанією пропонується запровадження практики перевірки рішень про призначення (систематично оцінювати процес відбору кадрів за допомогою аналізу результатів кожного призначення).

ВИСНОВКИ

Вдале управління діяльністю компанії залежить від певних аспектів, до яких можна віднести: побудову управління на певних принципах, що сприятиме забезпеченню ефективного контролю за всіма фазами виробничого процесу в компанії, вибір оптимальної моделі фінансування проектів, мінімізації витратності коштів та часу на реалізацію проекту, підбору і мотивації персоналу.

Водночас, в Україні осатанім часом спостерігається погіршення класичних принципів та функцій управління компанією, особливо в частині планування та прогнозування, що певною мірою впливає на прорахунки в управлінні компаніями. Не завжди запроваджуються дієві організаційні структури компаній, що також негативно впливає на їх результативність. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономаренко В. С. Стратегія управління підприємством / В. С. Пономаренко. – Х.: Основа, 1999. – 619 с.
2. Мильнер Б. З. Теория организации / Б. З. Мильнер. – М.: Инфра-М, 1998. – 198 с.
3. Резанова Н. С. Корпоративне управління на порозі XXI століття / Н. С. Резанова // Фінанси України. – 2002. – № 1. – С. 13–19.
4. Друкер П. Ф. Энциклопедия менеджмента / П. Ф. Друкер / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432 с.
5. Друкер П. Ф. Практика менеджмента / П. Ф. Друкер / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 398 с.
6. О'Коннор Дж. Искусство системного мышления. Необходимые знания о системе и творческом подходе к решению проблем / Дж. О'Коннор / Пер. с англ. – М.: Альпина бизнес Букс, 2008. – 256 с.
7. Чу Чин-Нинг. Каменное сердце / Чу Чин-Нинг / Пер. с англ. Чумаченко О. В. – К.: Companion Group, 2010. – 368 с.
8. Чалдини Р. Психология влияния / Р. Чалдини. – СПб.: Питер-пресс, 2014. – 340 с.
9. Сазерленд Дж. Scrum. Революционный метод управления проектами / Джефф Сазерленд / Пер. с англ. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. – 288 с.

Науковий керівник – Романенко Л. Ф., доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник народної освіти України, професор кафедри маркетингу, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

- Chin-Ning, Chu. *Kamennoye serdtse* [Heart of stone]. Kyiv: Companion Group, 2010.
- Chaldini, R. *Psikhologiya vliyaniya* [Psychology of influence]. St. Petersburg: Piter-Press, 2014.

Druker, P. F. *Entsiklopediya menedzhmenta* [Management Encyclopedia]. Moscow: Vilyams, 2004.

Druker, P. F. *Praktika menedzhmenta* [Practice of Management]. Moscow: Vilyams, 2000.

Milner, B. Z. *Teoriya organizatsii* [Organization Theory]. Moscow: Infra-M, 1998.

O'Konnor, Dzh. *Iskusstvo sistemnogo myshleniya. Neobkhodimyie znaniya o sisteme i tvorchestvom podkhode k resheniyu problem* [The art of systems thinking. Essential knowledge about

the system and creative approach to problem solving]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.

Ponomarenko, V. S. *Stratehiia upravlinnia pidpriemstvom* [Strategy management]. Kharkiv: Osnova, 1999.

Riezanova, N. S. "Korporatyvne upravlinnia na porozhi XXI stolittia" [Corporate governance at the threshold of XXI century]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2002): 13-19.

Sazerlend, D. *Revoliutsionnyi metod upravleniya proektami* [The revolutionary method of project management]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 2015.

УДК 331.101.3

СИСТЕМА НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

© 2016 СТЕФАНЮК О. Д.

УДК 331.101.3

Стефанюк О. Д. Система нематеріальної мотивації персоналу на підприємстві

Основною метою статті є теоретичне обґрунтування процесів нематеріальної мотивації персоналу, оцінка ефективності впровадження технології коучингу як інструменту мотивації працівників на підприємстві. Запропоновано авторську методику формування нематеріальної мотивації персоналу на підприємстві за допомогою впровадження коучингових технологій. Проведено оцінку ефективності впровадження технології коучингу як інструменту мотивації працівників на підприємстві до і після впровадження інструментів коучингу в управлінні персоналом. Розрахунок показників мотивації на підприємстві проводився за допомогою оцінки мотиваційного потенційного балу Р. Хакмана, що відображає, якою мірою зміст роботи мотивує працівника. Розроблено картки для оцінки мотивуючих чинників на основі чинників мотивації за Ф. Герцбергом. Проведене дослідження показало позитивні результати та дозволило зробити висновок, що застосування на підприємстві коучингових інструментів сприяє зростанню задоволеності співробітників і формує нематеріальну мотивацію співробітників.

Ключові слова: мотивація, нематеріальна мотивація, чинники мотивації, коучинг, коучингові інструменти, мотиваційний потенційний бал.

Рис.: 2. Табл.: 5. Формул.: 2. Бібл.: 10.

Стефанюк Ольга Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: oluska2006@yandex.ru

УДК 331.101.3

Стефанюк О. Д. Система нематериальной мотивации персонала на предприятии

Основной целью статьи является теоретическое обоснование процессов нематериальной мотивации персонала, а также оценка эффективности внедрения технологии коучинга как инструмента мотивации работников на предприятии. Предложена авторская методика формирования нематериальной мотивации персонала на предприятии за счет внедрения коучинговых технологий. Проведена оценка эффективности внедрения технологии коучинга как инструмента мотивации работников предприятия до и после внедрения инструментов коучинга в управлении персоналом. Расчет показателей мотивации на предприятии проводился с помощью оценки мотивационного потенциального балла Р. Хакмана, отражающего, в какой степени содержание работы мотивирует работника. Разработаны карты для оценки мотивирующих факторов на основе факторов мотивации Ф. Герцберга. Проведенное исследование показало положительные результаты и позволило сделать вывод, что применение на предприятии коучинговых инструментов способствует росту удовлетворенности и формирует нематериальную мотивацию сотрудников.

Ключевые слова: мотивация, нематериальная мотивация, факторы мотивации, коучинг, коучинговые инструменты, мотивационный потенциальный балл.

Рис.: 2. Табл.: 5. Формул.: 2. Библ.: 10.

Стефанюк Ольга Дмитриевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалев, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: oluska2006@yandex.ru

UDC 331.101.3

Stefaniuk O. D. The System for Non-Financial Motivation at Enterprise

The main purpose of the article is a theoretical substantiation of the processes of non-financial motivation of staff, as well as an evaluation of efficiency of implementing the coaching technology as a tool for motivation of employees at enterprise. An author's technique of developing the non-financial motivation of staff at enterprise through the introduction of coaching technology has been presented. An evaluation of efficiency of introducing the coaching technology as a tool for motivation of employees before and after the introduction of coaching tools in the personnel management has been accomplished. The calculation of indicators of motivation at enterprise was carried out along with evaluating the motivating potential score by J. Richard Hackman that reflects the grade of how much contents of work can motivate an employee. For evaluating the motivating factors were used maps, developed on the basis of the F. Herzberg's motivational factors. The carried out research has shown positive results and has provided to conclude that use of coaching tools at enterprise contributes to the increase of satisfaction and develops the non-financial motivation of staff.

Keywords: motivation, non-financial motivation, motivation factors, coaching, coaching tools, motivating potential score.

Fig.: 2. Tabl.: 5. Formulae: 2. Bibl.: 10.

Stefaniuk Olga D. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics of Enterprise, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovaliv Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: oluska2006@yandex.ru

У нинішніх умовах динамічного розвитку зовнішнього середовища саме від людського чинника та ефективності праці залежить конкурентоспроможність підприємств. Конкурентоспроможні підприємства для того, щоб виходити на світові ринки та вести

там успішну діяльність, змушені запроваджувати систему якості, відповідну світовим стандартам, та проходити міжнародну сертифікацію згідно з міжнародними принципами та стандартами корпоративного управління. В умовах демографічної та економічної кризи підпри-

Druker, P. F. *Entsiklopediya menedzhmenta* [Management Encyclopedia]. Moscow: Vilyams, 2004.

Druker, P. F. *Praktika menedzhmenta* [Practice of Management]. Moscow: Vilyams, 2000.

Milner, B. Z. *Teoriya organizatsii* [Organization Theory]. Moscow: Infra-M, 1998.

O'Konnor, Dzh. *Iskusstvo sistemnogo myshleniya. Neobkhodimyie znaniya o sisteme i tvorchestvom podkhode k resheniyu problem* [The art of systems thinking. Essential knowledge about

the system and creative approach to problem solving]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.

Ponomarenko, V. S. *Stratehiia upravlinnia pidpriemstvom* [Strategy management]. Kharkiv: Osnova, 1999.

Riezanova, N. S. "Korporatyvne upravlinnia na porozhi XXI stolittia" [Corporate governance at the threshold of XXI century]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2002): 13-19.

Sazerlend, D. *Revoliutsionnyi metod upravleniya proektami* [The revolutionary method of project management]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 2015.

УДК 331.101.3

СИСТЕМА НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

© 2016 СТЕФАНЮК О. Д.

УДК 331.101.3

Стефанюк О. Д. Система нематеріальної мотивації персоналу на підприємстві

Основною метою статті є теоретичне обґрунтування процесів нематеріальної мотивації персоналу, оцінка ефективності впровадження технології коучингу як інструменту мотивації працівників на підприємстві. Запропоновано авторську методику формування нематеріальної мотивації персоналу на підприємстві за допомогою впровадження коучингових технологій. Проведено оцінку ефективності впровадження технології коучингу як інструменту мотивації працівників на підприємстві до і після впровадження інструментів коучингу в управлінні персоналом. Розрахунок показників мотивації на підприємстві проводився за допомогою оцінки мотиваційного потенційного балу Р. Хакмана, що відображає, якою мірою зміст роботи мотивує працівника. Розроблено картки для оцінки мотивуючих чинників на основі чинників мотивації за Ф. Герцбергом. Проведене дослідження показало позитивні результати та дозволило зробити висновок, що застосування на підприємстві коучингових інструментів сприяє зростанню задоволеності співробітників і формує нематеріальну мотивацію співробітників.

Ключові слова: мотивація, нематеріальна мотивація, чинники мотивації, коучинг, коучингові інструменти, мотиваційний потенційний бал.

Рис.: 2. Табл.: 5. Формул.: 2. Бібл.: 10.

Стефанюк Ольга Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: oluska2006@yandex.ru

УДК 331.101.3

Стефанюк О. Д. Система нематериальной мотивации персонала на предприятии

Основной целью статьи является теоретическое обоснование процессов нематериальной мотивации персонала, а также оценка эффективности внедрения технологии коучинга как инструмента мотивации работников на предприятии. Предложена авторская методика формирования нематериальной мотивации персонала на предприятии за счет внедрения коучинговых технологий. Проведена оценка эффективности внедрения технологии коучинга как инструмента мотивации работников предприятия до и после внедрения инструментов коучинга в управлении персоналом. Расчет показателей мотивации на предприятии проводился с помощью оценки мотивационного потенциального балла Р. Хакмана, отражающего, в какой степени содержание работы мотивирует работника. Разработаны карты для оценки мотивирующих факторов на основе факторов мотивации Ф. Герцберга. Проведенное исследование показало положительные результаты и позволило сделать вывод, что применение на предприятии коучинговых инструментов способствует росту удовлетворенности и формирует нематериальную мотивацию сотрудников.

Ключевые слова: мотивация, нематериальная мотивация, факторы мотивации, коучинг, коучинговые инструменты, мотивационный потенциальный балл.

Рис.: 2. Табл.: 5. Формул.: 2. Библ.: 10.

Стефанюк Ольга Дмитриевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалев, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: oluska2006@yandex.ru

UDC 331.101.3

Stefaniuk O. D. The System for Non-Financial Motivation at Enterprise

The main purpose of the article is a theoretical substantiation of the processes of non-financial motivation of staff, as well as an evaluation of efficiency of implementing the coaching technology as a tool for motivation of employees at enterprise. An author's technique of developing the non-financial motivation of staff at enterprise through the introduction of coaching technology has been presented. An evaluation of efficiency of introducing the coaching technology as a tool for motivation of employees before and after the introduction of coaching tools in the personnel management has been accomplished. The calculation of indicators of motivation at enterprise was carried out along with evaluating the motivating potential score by J. Richard Hackman that reflects the grade of how much contents of work can motivate an employee. For evaluating the motivating factors were used maps, developed on the basis of the F. Herzberg's motivational factors. The carried out research has shown positive results and has provided to conclude that use of coaching tools at enterprise contributes to the increase of satisfaction and develops the non-financial motivation of staff.

Keywords: motivation, non-financial motivation, motivation factors, coaching, coaching tools, motivating potential score.

Fig.: 2. Tabl.: 5. Formulae: 2. Bibl.: 10.

Stefaniuk Olga D. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics of Enterprise, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovaliv Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: oluska2006@yandex.ru

У нинішніх умовах динамічного розвитку зовнішнього середовища саме від людського чинника та ефективності праці залежить конкурентоспроможність підприємств. Конкурентоспроможні підприємства для того, щоб виходити на світові ринки та вести

там успішну діяльність, змушені запроваджувати систему якості, відповідну світовим стандартам, та проходити міжнародну сертифікацію згідно з міжнародними принципами та стандартами корпоративного управління. В умовах демографічної та економічної кризи підпри-

ємствам доводиться вирішувати проблеми, пов'язані з нестачею кваліфікованих фахівців і високим ризиком їх втрати. Усе це висуває свої вимоги до системи нематеріальної мотивації на підприємстві та ефективності праці її співробітників. Адже саме нематеріальна мотивація є тим мотиваційним ресурсом керівника підприємства, який дозволяє використовувати унікальні засоби залучення, утримання і розвитку персоналу, надає можливість суттєвого зниження ризиків звільнення фахівців, підвищення ефективності праці співробітників підприємства, а як наслідок – досягти максимізації прибутків підприємства.

Проблема мотивації праці на підприємствах в сучасному світі стає особливо актуальною, оскільки посилюється конкуренція не тільки за споживачів, але і за кваліфікованих фахівців (працівників).

Аналіз наукових робіт дозволяє зробити висновки про те, що системі нематеріальної мотивації на підприємствах приділяли увагу багато українських і зарубіжних дослідників і практиків. Так, питання вивчення системи нематеріальної мотивації на підприємствах знайшли своє відображення у роботах: Ф. Тейлора [3], Е. Мейо [8], А. Маслоу [6], Ф. Герцберга [5], Д. Макклеланда [7], П. М. Керженцева та ін.

Враховуючи швидкість розвитку технології та поглиблення спеціалізації праці у даний час, фахівці у галузі управління шукають нові розв'язання проблеми мотивації, не тільки в матеріальному, але і в моральному (нематеріальному) аспектах. Результати досліджень

поведінки людини у праці дозволяють виділяти дві групи способів стимулювання: матеріальні (економічні); моральні (нематеріальні, неекономічні), що є важливою складовою забезпечення ефективності діяльності підприємства.

При стимулюванні праці спонукання відбувається у формі компенсації за трудові зусилля, таким чином, поділ стимулів на «матеріальні» і «моральні» умовні, оскільки вони взаємопов'язані. Однак, слід зазначити, що механізм стимулювання має бути адекватний механізму мотивації працівника (рис. 1) [2, 10].

Таким чином, як свідчить рис. 1, варто відзначити, що між матеріальними і нематеріальними стимулами існує діалектичний зв'язок. Так, заробітна плата (матеріальний стимул) впливає на оцінку та самооцінку працівника, задовольняючи тим самим потреби у визнанні, повазі оточуючих, самоповазі, у самоствердженні, тобто матеріальний стимул виступає одночасно і як соціальний, моральний, психологічний. Але, якщо використовувати лише матеріальний стимул, не задіявши моральних, соціальних, творчих стимулів, то вся система стимулювання перестане виконувати притаманні їй функції повною мірою, що призведе до переважання економічних стимулів на шкоду соціальним, моральним і психологічним, що відбувається на більшості підприємств України.

Представники системи менеджменту стикаються з тим, що підвищення заробітної плати вже не дає

Рис. 1. Види стимулювання працівників

Джерело: систематизовано автором.

ефекту в підвищенні результативності та якості роботи працівників. Варто зазначити, що у будь-якого підприємства, навіть з високим рівнем прибутковості ресурс підвищення заробітної плати є обмеженим.

У статті пропонується авторська методика формування ефективної системи нематеріальної мотивації персоналу (рис. 2), яка дозволяє: виокремити ключові аспекти системи нематеріальної мотивації персоналу, що впливають на ефективність його діяльності на підприємствах; сформулювати витрати підприємства у частині забезпечення ефективної системи нематеріальної мотивації персоналу; ідентифікувати і попередити помилки, пов'язані з прорахунками у програмі розвитку нематеріальної мотивації персоналу на підприємствах [10, с. 19].

Запропонована методика формування нематеріальної мотивації персоналу на підприємстві дозволяє:

- ✦ оцінити традиційні особливості галузі, в якій працює підприємство;
- ✦ оцінити специфіку роботи з персоналом на підприємстві;
- ✦ визначити існуючі цінності та їх співвідношення з регламентуючими на підприємстві;
- ✦ скласти план з коригування існуючої нематеріальної мотивації персоналу з використанням коучингових технологій.

Отже, нематеріальна мотивація має пересічне значення в механізмах забезпечення ефективності функціонування підприємства. З метою поглиблення аналізу пропонується проаналізувати сучасний стан системи нематеріальної мотивації персоналу на ТОВ «Стимекс Інжиніринг Груп», яке поєднує висококваліфікованих фахівців у галузі інжиніринга промислових систем, зокрема, таких, як:

- пароконденсатні системи;
- системи пневмотранспорту та дозування продукту.

Сьогодні підприємство є авторизованим дилером компаній Spirax Sarco Inc. (Великобританія), AKO Armaturen & Separationstechnik GmbH (Німеччина) і представляє інтереси цих підприємств на ринку України.

Оцінка сильних і слабких сторін ТОВ «Стимекс Інжиніринг Груп» систематизована автором та наведена в табл. 1.

Таким чином, слабкими сторонами підприємства є відсутність: стимулів до підвищення продуктивності; кваліфікованої маркетингової політики; відділів, що опікуються інноваційною діяльністю тощо, але усього цього можна уникнути, використовуючи наявні у підприємства можливості.

Негативним моментом є відсутність у 2014 р. на підприємстві преміальних виплат за основні результати праці, що негативно вплинуло на ефективність праці всього підприємства, основну частку у структурі заробітної плати працівників складала оплата за тарифом – 79,7%, 75,0% і 78,8% у 2012–2014 рр. відповідно.

Комплексний аналіз мотиваційного механізму оцінюваного підприємства свідчить, що протягом 2012–2014 рр. у діяльності підприємства застосовувалася неефективна мотиваційна політика. Про це свідчить: по-перше, зростання плинності кадрів; по-друге, зникнення заохочувальних і компенсаційних виплат (премій), що є одним із найвагоміших стимулюючих чинників. З огляду на ці явища, керівництву підприємства необхідно переглянути систему мотивації праці, оскільки обґрунтований мотиваційний механізм сприяє досягненню мети підприємства, задоволенню потреб суспільства, обумовлює людські взаємовідносини в колективі, формує моральний дух підприємства, його культурні цінності.

На підприємстві використовуються як економічні, так і неекономічні методи стимулювання. Детальний аналіз цих методів наведено в табл. 2.

Таким чином, як свідчать дані табл. 2, заробітна плата є найбільш мотивуючою і значущою у структурі доходу працівника. Її розмір на підприємстві залежить від індивідуальних заслуг, трудових і особистісних якостей співробітників. Результати дослідження показали, що на характер, якість і зміст роботи співробітників підприємства значний вплив мають негативні психологічні чинники.

Таблиця 1

Сильні та слабкі сторони підприємства

Аспект середовища	Сильні сторони	Сильні сторони
1. Кадри	1. Високий рівень мотивації праці. 2. Працівники зі стажем. 3. Працівники з вищою освітою	1. Відсутність стимулів до підвищення продуктивності. 2. Плинність кадрів
2. Маркетинг	1. Ефективна система збуту готової продукції. 2. Збір інформації про ринки збуту. 3. Широкі можливості збуту продукції	1. Недостатні маркетингові дослідження. 2. Відсутність кваліфікованої маркетингової політики. 3. Слабка рекламна кампанія
3. Організація	1. Ефективне партнерство з постачальниками. 2. Ефективна взаємодія різних структурних підрозділів. 3. Чіткий поділ праці, професійна спеціалізація	1. Залежність від постачальників. 2. Відсутність відділів, що опікуються інноваційною діяльністю
4. Фінанси	1. Підприємство залишається незалежним. 2. Швидка оборотність коштів. 3. Достатня кількість власних оборотних коштів	1. Відсутність довготривалих джерел фінансування

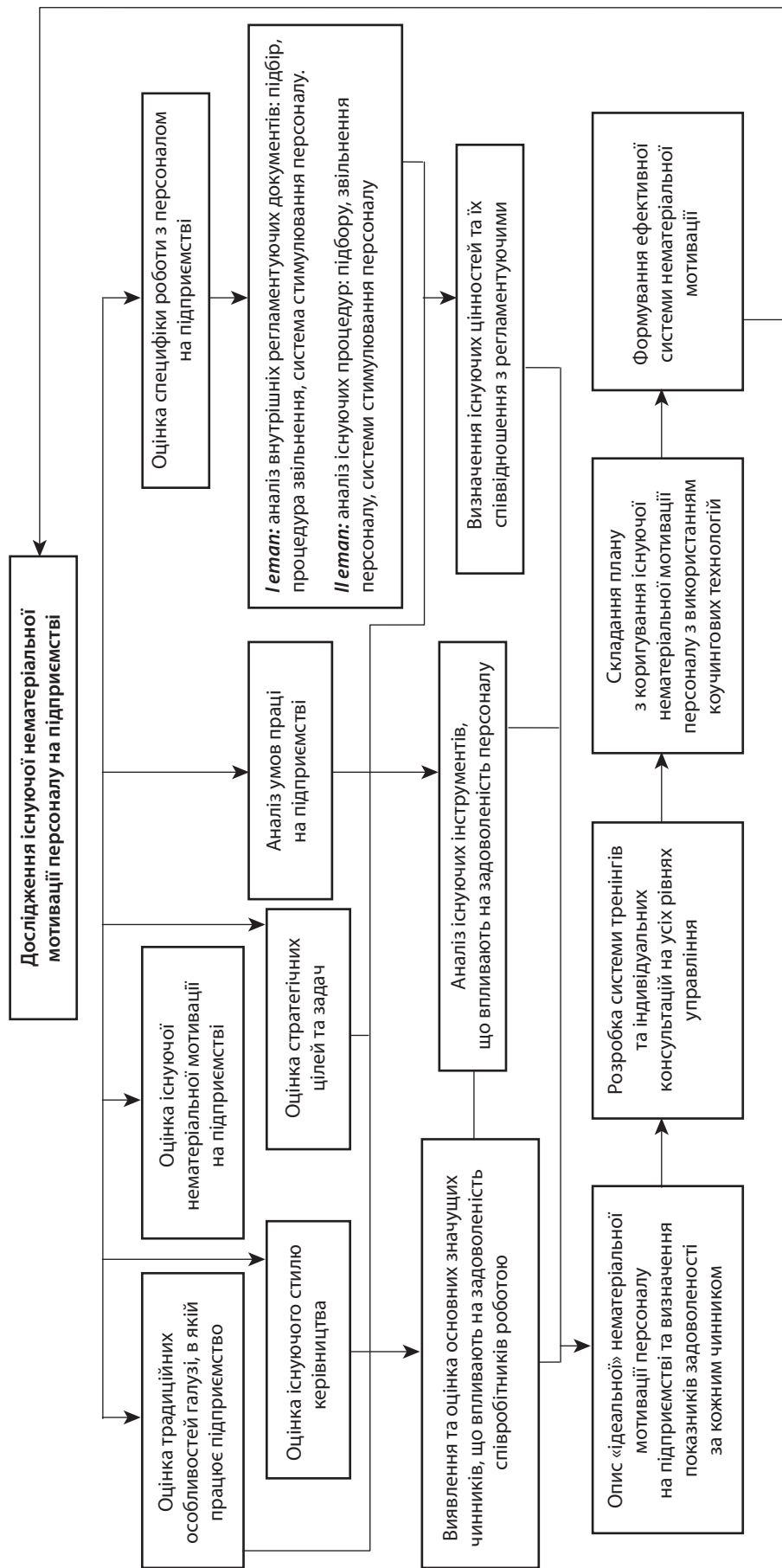

Рис. 2. Методика формування ефективної системи нематеріальної мотивації на підприємстві

Джерело: розроблено автором.

Методи стимулювання на ТОВ «Стимекс Інжиніринг Груп»

Неекономічні методи стимулювання	Економічні методи стимулювання	
Нематеріальне стимулювання	Матеріальне стимулювання	
	грошова винагорода	негрошова винагорода
– Інформування про те, що відбувається на підприємстві; – стиль управління; – відстеження та врахування потреб персоналу	– Основна заробітна плата; – додаткова заробітна плата (премії, надбавки, доплати)	– Справедлива політика компенсацій; – можливість отримання соціальних путівок на оздоровлення

Джерело: систематизовано автором.

Згідно з проведеним анкетуванням: відчувають негативний психологічний стан, такий, як стрес, сильне стомлення чи дратівливість 40 % опитаних співробітників. Одним з найбільш негативно впливаючих чинників працівники підприємства назвали нерівномірну навантаженість протягом дня (місяця, року). Особливо це стає актуальним у періоди здачі звітності та підбиття підсумків за результатами роботи, а також збільшення тривалості робочого дня, тривалої роботи за комп'ютером і одноманітність виконуваних функцій, що пов'язано з особливостями діяльності даного підприємства.

Слід зазначити, що останнім часом, у зв'язку із ситуацією в країні, на мотивацію працівників підприємства впливають такі чинники: емоційна напруженість, загроза втрати роботи, соціальна і правова незахищеність, зростаюча вартість життя.

Виокремлено загальні чинники, які негативно впливають на реалізацію здібностей працівників підприємства:

- ✦ відсутність необхідності використовувати повною мірою інтелектуальні та фізичні здібності на роботі;
- ✦ відсутність зв'язку між розміром оплати праці, кваліфікацією і професіоналізмом;
- ✦ слабка моральна зацікавленість;
- ✦ низький оклад.

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, що для кожної групи працівників необхідні свої способи мотивації та стимулювання. Більше того, важливий індивідуальний підхід, який може бути забезпечений застосуванням технологій коучингу, що дозволить не тільки вибудувати чіткий взаємозв'язок між результатами праці і заробітною платою, але і задовольнити потреби в самореалізації, а також врахувати особливості ціннісного профілю кожного співробітника.

Зазначимо, що підприємство має мету забезпечення ефективності мотивації, де наголос варто зробити на інструментарії нематеріальної мотивації (коучинговий інструментарій) [4].

Актуальність застосування на підприємстві методу коучингових технологій стає все більш значущою в силу наявних обмежених можливостей підвищення заробітної плати в умовах кризи.

Коучинг є інструментом управління та мотивації, що сприяє розвитку як окремих співробітників і відділів, так і розвитку підприємства в цілому.

Коучинг – це технологія, яка сприяє формуванню внутрішньої мотивації і є найважливішим інструментом у системі мотивування [4]. Таким чином, керівник, застосовуючи коучинг в управлінні персоналом, створює відповідні умови для формування ефективної мотивації. Впровадження коучингу на підприємстві приносить користь як йому самому, так і співробітникам, які отримують підтримку власної ініціативи, самостійності, усвідомлення можливостей свого подальшого розвитку, що є ключовими чинниками для формування ефективної мотивації персоналу.

Забезпечення ефективної мотивації співробітників можливо на підприємствах, де керівник бере на себе роль коуча. Тоді у співробітників збільшується бажання підвищити свою результативність і зміцнюється їх лояльність до підприємства. Коучинг також сприяє поліпшенню організаційного клімату, що незмінно зміцнює довіру не тільки між коучем і його підопічним, але і на усьому підприємстві.

Для дослідження впливу коучингових інструментів на мотивацію співробітників ТОВ «Стимекс Інжиніринг Груп» проведено дослідження поточного стану справ за допомогою показників мотивації до і після впровадження інструментів коучингу в управлінні персоналом.

Розрахунок показників мотивації на підприємстві проводиться за допомогою оцінки мотиваційного потенційного балу Р. Хакмана [9], що відображає, якою мірою зміст роботи мотивує працівника (формула (1)):

$$МПБ = \frac{(PP) + (3P) + (BP)}{3} \cdot AP \cdot 33P, \quad (1)$$

де PP – різноманітність роботи;
 $3P$ – завершення роботи;
 BP – важливість роботи;
 AP – автономність роботи;
 $33P$ – зворотний зв'язок від роботи.
 Результати аналізу подано в табл. 3.

Як свідчать дані табл. 3, помірним вважається мотиваційний потенційний бал роботи – 122 (на підприємстві він склав 111,22), який показує, що персонал має низьку мотивацію до роботи. Значення мотиваційного потенційного балу спеціалістів і службовців нижче, ніж значення помірного мотиваційного потенційного бала. Оцінка мотиваційного потенційного бала після проведення заходів з впровадження коучингових інструментів управління на підприємстві показала його збільшення на 42,39 бала (його середнє значення склало 153,61 бала).

Показники середніх значень мотиваційного потенційного бала

Етапи	Показники середніх значень (первинне дослідження):			Значення середніх показників (після впровадження коучинга в управління):			Таблиця норм за Р. Хакманом		
	керівник	спеціаліст	службовець	керівник	спеціаліст	службовець	менеджер	спеціаліст	середня ланка
Різноманітність роботи	5,2	4,3	4,3	5,8	4,8	4,9	5,6	5,4	4,7
Завершення роботи	5,1	4,5	4,4	5,6	4,9	4,8	4,7	5,1	4,7
Важливість роботи	5,6	5,0	4,8	5,8	5,1	5,2	5,8	5,6	5,5
Автономність	5,3	4,6	4,5	5,3	6,1	5,1	5,4	5,4	4,9
Зворотній зв'язок	5,1	4,5	4,7	5,4	5,4	5,3	5,2	5,1	4,9
Мотиваційний потенційний бал	143,26	95,22	95,18	164,09	162,50	134,25	156	154	128

Джерело: розраховано автором.

Оцінюючи у цілому показник мотиваційного потенційного бала після проведення заходів щодо впровадження коучингу в управління підприємством, варто констатувати сильну мотивацію, задоволення працівників і отримання вищого результату.

Для зручності оцінки усіх чинників мотивації та їх обробки пропонується всі оціночні параметри (чинники мотивації за Ф. Герцбергом [5]) занести в карту для оцінки мотивуючих чинників, розроблену на основі карти для оцінки головних чинників персоналу Жданкіна М. О. [1] (табл. 4). Після проведення виміру (опитування працівників підприємства) проводиться обробка даних, а саме: обчислюється індивідуальний мотиваційний бал як сума оцінок за усіма чинниками мотивації за формулою:

$$IBM = \sum_{i=1}^n C_i, \quad (2)$$

де C_i – індивідуальна оцінка конкретного чинника мотивації;

n – загальна кількість оцінюваних чинників мотивації.

Так, чим більше мотивація перевищує антимотивацію, тим вищими будуть мотиваційний баланс і загальний рівень мотивації й позитивний настрій на роботу. У даному випадку антимотивація перевищує мотивацію, що говорить про рівень мотивації нижче середнього.

Загальний рівень мотивації підприємства після впровадження коучинга в управління підприємством склав 40,1 (табл. 5). У даному випадку мотивація перевищує антимотивацію, що говорить про рівень мотивації вище середнього.

ВИСНОВКИ

Проведена оцінка ефективності впровадження технології коучингу як інструменту мотивації працівників на підприємстві. Для оцінки ефективності була запропонована методика формування ефективної системи нематеріальної мотивації за допомогою впровадження коучингових технологій. Проведене дослідження показало

позитивні результати та дозволило зробити висновок, що застосування на підприємстві коучингових інструментів сприяє зростанню задоволеності співробітників і формує нематеріальну мотивацію співробітників.

Головний висновок, отриманий у процесі дослідження, полягає в тому, що технологія формування мотивації з використанням коучингу не тільки сприяє організаційному і особистісному розвитку, але є важливим інструментом для виходу підприємства на новий виток розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Жданкин Н. А. Мотивация персонала. Измерение и анализ : учебно-практическое пособие / Н. А. Жданкин. – М. : Финпресс, 2011. – 272 с.
2. Левицька І. В. Мотиваційний механізм стимулювання працівників в ринкових умовах [Електронний ресурс] / І. В. Левицька, Я. Глива // Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Сучасна наука XXI століття». – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=59066>.
3. Тейлор Ф. У. Принципы научного менеджмента / Ф. У. Тейлор / Пер. с англ. А. И. Зак. – М. : Контролинг, 1991. – 104 с.
4. Уитворт Л. Ко-активный коучинг / Л. Уитворт, Г. Кимски-Хауз, Ф. Сандал. – М. : Международная академия коучинга, 2011. – 354 с.
5. Herzberg, F. The motivation to work / F. Herzberg. – N.Y. : Wiley, 1959. 157 p.; Herzberg, F. The Motivation to Work / F. Herzberg. – New Jersey : Transaction Publishers, 1993. – 180 p.; Herzberg, F. The Managerial Choice: To be Effective or to be Human / F. Herzberg. – Homewood, Illinois : Dow Jones-Irwin, 1976. – 360 p.
6. Maslow, A. H. Motivation and Personality / Abraham H. Maslow. – 3rd ed. – N.Y., 1997. – 336 p.
7. McClelland, D. Human Motivation / D. McClelland. – N.Y. : Appleton, 1985. – 213 p.
8. The Enduring Legacy of Elton Mayo // Human Relations. 1998. – Vol. 5. – No. 3. – P. 221–250.
9. Hackman, J. R. Motivation Through the Design of Work: Test of a Theory / J. R. Hackman, G. R. Oldham // In Organizational Behavior and Human Performance. – 1976. – Vol. 16(2). – P. 250–279.
10. Стефанюк О. Д. Сутність системи нематеріальної мотивації персоналу на підприємств / О. Д. Стефанюк // Materials

Таблиця 4

**Карта оцінки мотивуючих чинників для персоналу ТОВ «Стимекс Інжиніринг Груп»
до впровадження коучинга в управління**

№ з/п	Чинники мотивації	Оцінка, бали:									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Професійно-посадове зростання			3,2			6,8				
2	Досягнення цілей		2,8					7,2			
3	Високий ступінь самостійності та відповідальності			3,6			6,4				
4	Можливість успіху і визнання				4,2	5,8					
5	Можливість власної самореалізації		2,6					7,4			
6	Стиль вищого керівництва		2,9					7,1			
7	Відносини з колегами				4,1	5,9					
8	Цікавий зміст роботи			3,8			6,2				
Разом		Мотивація (27,2)					Антимотивація (52,8)				

Джерело: складено автором.

Таблиця 5

**Карта оцінки мотивуючих чинників для персоналу ТОВ «Стимекс Інжиніринг Груп»
після впровадження коучинга в управління**

№ з/п	Чинники мотивації	Оцінка, бали:									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Професійно-посадове зростання					5,8	4,2				
2	Досягнення цілей					5,9	4,1				
3	Високий ступінь самостійності та відповідальності						6,1	3,9			
4	Можливість успіху і визнання					5,6	4,4				
5	Можливість власної самореалізації				4,1	5,9					
6	Стиль вищого керівництва				4,6	5,4					
7	Відносини з колегами				4,1	5,9					
8	Цікавий зміст роботи			3,9			6,1				
Разом		Мотивація (40,1)					Антимотивація (39,9)				

Джерело: складено автором.

of the XII International scientific and practical conference «Modern scientific potential». – 2016. – Vol. 4. Economic science. – Sheffield : Science and education LTD. – P. 18–21.

REFERENCES

- Herzberg, F. *The motivation to work*. New York: Wiley, 1959.
 Herzberg, F. *The Motivation to Work*. – New Jersey, 1993.
 Herzberg, F. *The Managerial Choice: To be Effective or to be Human*. – Illinois, 1976.
 Hackman, J. R., and Oldham, G. R. "Motivation through the design of work". *Organizational Behavior and Human Performance*, vol. 16 (1976): 250–279.
 Levytska, I. V., and Hlyva, Ya. "Motyvatsiyni mekhanizm stymuluvannya pratsivnykiv v rynkovykh umovakh" [Motivational Incentives for the personnel in market conditions]. *Suchasna nauka XXI stolittia*. <http://intkonf.org/ken-levitska-iv-gliva-ya-motivatsiyniy-mekhanizmstimuluvannya-pratsivnykiv-v-rinkovih-umovah/>
 Maslow, A. N. *Motivation and Personality*. New York: Harper and ROW, 1970.
 McClelland, D. *Human Motivation*. New York: Appleton, 1985.
 Stefaniuk, O. D. "Sutnist systemy nematerialnoi motyvatsii personalu na pidpriemstvi" [The essence of the intangible motiva-

tion system in the company]. *Modern scientific potential*. Vol. 4. Economic science. Sheffield. Science and education LTD, 2016.18–21.

"The Enduring Legacy of Elton Mayo". *Human Relations*, vol. 5, no. 3 (1998): 221–250.

Taylor, F. U. *Printsipy nauchnogo menedzhmenta* [The principles of scientific management]. Moscow: Kontrolyng, 1991.

Uitvort, L., Kimski-Khauz, G., and Sandal, F. *Ko-aktivnyy kouching* [Co-active coaching]. Moscow: Mezhdunarodnaya akademiya kouchinga, 2011.

Zhdankin, N. A. *Motivatsiya personala. Izmereniye i analiz* [Motivation. Measurement and analysis]. Moscow: Finpress, 2011.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕТИНГУ ІННОВАЦІЙ В МОДЕЛЯХ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

© 2016 СОБОЛЕВА Т. О., ГУДИМА О. Г.

УДК 339.138:330.341.1

Соболева Т. О., Гудима О. Г. Трансформація маркетингу інновацій в моделях інноваційного процесу

У статті наголошено на необхідності адаптувати маркетингову діяльність в процесі розробки та виведення нових продуктів на ринок. Проведено аналіз процесу трансформації концепції маркетингу інновацій в моделях інноваційного процесу, досліджено сутність категорії «маркетинг інновацій», який пропонується розглядати як підсистему менеджменту організації, діяльність якої спрямовано на розробку концепції та ринкове просування нових продуктів, послуг, технологій та методів на основі постійного моніторингу маркетингової інформації з метою максимального задоволення потреб споживачів. Розмежовано поняття «маркетинг інновацій» та «інноваційний маркетинг» залежно від новизни продукту, що реалізується, та використовуваного маркетингового інструментарію. Наведено еволюцію маркетингових інструментів при зміні моделей інноваційного процесу. Наголошено на виникненні нової концепції маркетингу, що відповідає відкритій моделі управління інноваціями. Нова концепція характеризується застосуванням маркетингу як основи для побудови бізнес-моделі бізнесу; трансформації маркетингу інновацій в інноваційний маркетинг; активної кооперації та взаємодії із зовнішніми організаціями; застосування цифрового та емоційного маркетингу в інноваційному процесі.

Ключові слова: маркетинг інновацій, інноваційний маркетинг, модель відкритих інновацій, маркетинг емоцій.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 11.

Соболева Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: soboleva_tatiana@mail.ru

Гудима Ольга Геннадіївна – магістрант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: olyagudyma@gmail.com

УДК 339.138:330.341.1

Соболева Т. А., Гудыма О. Г. Трансформация маркетинга инноваций в моделях инновационного процесса

В статье отмечается необходимость адаптации маркетинговой деятельности в процессе разработки и вывода новых продуктов на рынок. Проведен анализ процесса трансформации маркетинга инноваций в моделях инновационного процесса, исследована сущность категории «маркетинг инноваций», который предлагается рассматривать как подсистему менеджмента организации, чья деятельность направлена на разработку концепции и рыночное продвижение новых продуктов, услуг, технологий и методов на основе постоянного мониторинга маркетинговой информации с целью максимального удовлетворения потребностей потребителей. Разграничены понятия «маркетинг инноваций» и «инновационный маркетинг» в зависимости от новизны реализуемого продукта и используемого маркетингового инструментария. Освещена эволюция маркетинговых инструментов при смене моделей инновационного процесса. Отмечено возникновение новой концепции маркетинга, которая соответствует открытой модели управления инновациями. Новая концепция характеризуется применением маркетинга как основы для построения бизнес-модели бизнеса; трансформации маркетинга инноваций в инновационный маркетинг; активной кооперации и взаимодействия с внешними организациями; применения цифрового и эмоционального маркетинга в инновационном процессе.

Ключевые слова: маркетинг инноваций, инновационный маркетинг, модель открытых инноваций, маркетинг эмоций.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 11.

Соболева Татьяна Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: soboleva_tatiana@mail.ru

Гудыма Ольга Геннадьевна – магистрант, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: olyagudyma@gmail.com

UDC 339.138:330.341.1

Soboleva T. O., Hudyma O. H. Transformation of the Marketing of Innovations in the Models of Innovation Process

The article specifies the need to adapt the marketing activity in the process of developing and introducing new products to the market. An analysis of the transformation process of marketing of innovations in the models of innovation process has been conducted, essence of the category of «marketing innovation» has been explored, which is suggested to be regarded as a subsystem of management of organization, which activity is aimed at developing the concept and the market promotion of new products, services, technologies and practices on the basis of continuous monitoring of marketing information in order to meet the needs of consumers to the maximum. The concepts of «marketing of innovations» and «innovative marketing» have been distinguished as depending on the novelty of the implemented product and the marketing tools used. Evolution of marketing tools when changing models of innovation process has been covered. Emergence of a new concept of marketing, which corresponds to the open innovations management model, has been notified. The new concept is characterized by the use of marketing as a basis for building a business model for a business; transformation of marketing of innovations into innovative marketing; active cooperation and collaboration with external organizations; applying both the digital and the emotional marketing in the innovation process.

Keywords: marketing of innovations, innovative marketing, model of open innovations, marketing of emotions.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 11.

Soboleva Tetiana O. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Management, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: soboleva_tatiana@mail.ru

Hudyma Olha H. – Graduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: olyagudyma@gmail.com

У сучасних умовах інноваційна діяльність виступає найважливішим інструментом конкурентної боротьби підприємства, підвищуючи його конкурентоспроможність та забезпечуючи стабільність ринкової позиції. Серед основних умов успішної реалі-

зації інновацій є фахове проведення моніторингу ринку, максимальна адаптація нових продуктів та технологій до запитів споживачів, вибір ефективних підходів до ціноутворення, просування та рекламування новинки, тобто реалізація маркетингової функції.

Важливість управління інноваціями на підприємствах загалом, та питання маркетингу інновацій зокрема, підкреслюється поширеною практикою інвестування в розробку нового продукту без належного врахування запитів споживачів. Така політика часто призводить до численних невдач на етапі комерціалізації інновацій. Так, за даними [1], зі 100 тисяч нових продуктів, що в середньому щорічно виводилися на ринок, комерційного успіху досягали не більше 25 %, при цьому ринкові провали решти пояснювалися переважно дією ринкових факторів, що підкреслює недосконалість застосування маркетингового інструментарію. Саме тому питання побудови взаємодії між маркетингом та інноваціями набуває принципового значення. На важливість комплексної уваги до маркетингу та інновацій також вказує думка класика менеджменту П. Друкера, згідно з якою підприємство в своїй діяльності має дотримуватися таких принципів: постійне вдосконалення продукту; використання своїх знань для власного розвитку; системна інноваційна діяльність як основний засіб для розвитку [2].

Питання, пов'язані з вивченням інноваційної діяльності та маркетингу інновацій, висвітлюються в роботах таких зарубіжних фахівців і вчених, як І. Ансофф, М. А. Джордж [11], П. Друкер [2], Ф. Котлер, В. Г. Медінський, М. Портер, Р. А. Фатхутдинов, К. Фрімен, Й. Шумпетер, а також вітчизняних дослідників Л. А. Антонюк [4], А. Г. Войчак, А. П. Гречан, А. В. Гуменна [10], Т. П. Данько, В. Я. Кардаш, М. П. Денисенко, Н. В. Куденко, С. М. Ілляшенко [5], А. О. Старостіна, І. Л. Решетнікова, Н. П. Гончарова, А. Ю. Шевчук [3], Н. І. Чухрай, Н. В. Кузнецова.

Проте, маркетинг інновацій залишається недостатньо розробленим напрямом дослідження саме як складової інноваційної діяльності. Досі не сформовано єдиного бачення змісту понять «інноваційний маркетинг» та «маркетинг інновацій». Також недостатньо висвітленим є питання трансформації концепції маркетингу в процесі розвитку моделей інноваційного процесу.

Метою статті є уточнення поняття «маркетинг інновацій» та дослідження його особливостей на різних етапах розвитку моделі інноваційного процесу.

Першим кроком вважається за доцільне визначити та розмежувати поняття «маркетинг інновацій» та «інноваційний маркетинг». Часто в дослідженнях не відокремлюють ці поняття, розглядаючи як перше, так і друге для позначення діяльності, спрямованої на створення та покращення як продукції, так й інструментів маркетингу, що застосовуються при їх просуванні до кінцевого споживача; наголошується на необхідності створення унікальних умов для поширення продукції на ринку [3]; як складову процесу управління інноваціями [4].

На наш погляд, слушним є підхід, що відокремлює категорію «маркетинг інновацій» від поняття «інноваційний маркетинг», оскільки, сутність маркетингу інновацій полягає не стільки в оновленні та самовдосконаленні маркетингового інструментарію, скільки в розробці та просуванні нових товарів, послуг та технологій, а також задоволенні споживачів у більш вигідний, ніж у конкурентів спосіб. Так, Ілляшенко Н. С. у роботі [5]

маркетинг інновацій розглядає як «реалізацію традиційних функцій та завдань маркетингу під час створення та розповсюдження інновацій задля найкращого задоволення потреб і запитів споживачів і виробників», а інноваційний маркетинг трактує як концепцію «ведення бізнесу, яка передбачає створення вдосконаленої або принципово нової продукції (виробу, технології, послуги, управлінського рішення) – інновації – і використання в процесі її створення та розповсюдження вдосконалених чи принципово нових – інноваційних – інструментів, форм та методів маркетингу з метою більш ефективного задоволення потреб як споживачів, так і виробників».

Варто також відрізнити поняття «маркетинг інновацій» від поняття «маркетингові інновації» або «інновації в маркетингу», під якими розуміють використання вдосконалених чи нових методів та інструментів маркетингу в процесі створення й розповсюдження продукції [5]. У цьому сенсі зазначені категорії є складовими поняття «інноваційний маркетинг».

Водночас слід зазначити, що між поняттями «маркетинг інновацій» та «інноваційний маркетинг» існує взаємозв'язок і, за певних умов, вони можуть ототожнюватися. Так, специфіка змісту категорії «маркетинг інновацій» полягає в тому, що її об'єктом є не традиційна продукція підприємства, а принципово нові або вдосконалені продукти та технології. Маркетинг інновацій передбачає використання свого, специфічного для інноваційної сфери інструментарію, і якщо ці інструменти нові, креативні, маркетинг інновацій набуває ознак інноваційності, утворюючи підґрунтя для застосування категорії «інноваційний маркетинг».

Таким чином, залежно від того, на просування якої продукції (традиційної чи нової або вдосконаленої (інновації)) спрямовані зусилля підприємства, а також залежно від інноваційності застосовуваного інструментарію, можна розмежувати зміст аналізованих категорій (рис. 1).

Отже, маркетинг інновацій пропонується розглядати як підсистему менеджменту організації, діяльність якої спрямовано на розробку концепції та ринкове просування нових продуктів, послуг, технологій та методів на основі моніторингу маркетингової інформації з метою максимального задоволення потреб споживачів.

З еволюцією моделей інноваційного процесу змінювалися погляди на місце в них і маркетингу. Зміни в поглядах на маркетинг інновацій розглядаються в розрізі різних інноваційних моделей, кожна з яких домінувала на певному історичному етапі суспільно-економічного розвитку (табл. 1).

За даними табл. 1 можна зробити висновок, що сприйняття маркетингу інновацій, як складової процесу розробки і впровадження на ринок інноваційних продуктів, пройшло шлях від недооцінки його ролі до повного його проникнення в усі стадії розвитку інноваційного продукту.

Проведений аналіз дає підставу стверджувати про появу концепції маркетингу інновацій, що відповідає четвертому, п'ятому та шостому поколінням моделей інноваційного процесу, заснованим на відкритих іннова-

Маркетинговий інструментарій \ Продукт	Традиційний	Новий
Традиційний	Маркетинг традиційного продукту	Інноваційний маркетинг традиційного продукту
Новий (інновація)	Маркетинг інновацій	Інноваційний маркетинг інновацій

Рис. 1. Матриця змісту концепцій маркетингу

Таблиця 1

Еволюція поглядів на маркетинг інновацій

Модель інноваційного процесу	Роки найбільшого поширення	Місце маркетингу інновацій в моделі
1. Лінійна, що впливає на ринок (<i>pro-active</i>) (<i>technology push</i>)	Початок 50-х – середина 60-х років XX ст.	Інноваційна діяльність здійснюється без урахування впливу ринку. Головна увага зосереджувалася на винахідницькому етапі та НДДКР як основній «проштовхувальній» силі інновацій на ринок
2. Лінійна, яку «тягне» ринок (<i>reactive</i>) (<i>market pull</i>)	Середина 60-х – початок 70-х років XX ст.	Процес інновації частіше ініціюється ринком, ніж технологією. Використання відділу маркетингу як засобу адаптації продукції до ринкових потреб. Наголос змістився з досліджень і розробок на маркетингову функцію
3. Об'єднана (сполучна) модель	Початок 80-х – середина 90-х років XX ст.	Інтеграція управління інноваційними процесами зі стратегією розвитку фірми привела до сполучення технології та маркетингу в просуванні інновацій на ринок. Маркетинг інновацій розглядається як один з етапів їх розробки
4. Інтеграційна модель (паралельна)	Початок 80-х – середина 90-х років XX ст.	Інтеграція процесів з метою скорочення часу на вихід інновації на ринок спричинили необхідність проведення маркетингу інновацій, що став складовою стратегії підприємства. Посилення співробітництва зі споживачами та постачальниками. Маркетинг з'являється на рівні ідеї продукту та координується на кожному етапі його розробки
5. Інтегрована модель (мережева)	Пізнні 90-ті роки XX ст.	Для реалізації інновацій утворюються розгалужені мережі з постачальниками, партнерами і споживачами за допомогою застосування ІКТ. Маркетинг виступає основним чинником і наслідком досліджень
6. Модель відкритих інновацій	XXI ст.	Маркетинг є основою для побудови бізнес-моделі. Застосування сучасних тенденцій та інструментів інноваційного маркетингу для просування інноваційних продуктів у боротьбі за клієнта. Кооперація та взаємодія із зовнішніми організаціями та дослідниками

Джерело: складено на основі [6, 7, 8].

ціях, обміні ресурсів із зовнішнім середовищем та застосуванні надсучасних засобів інноваційного маркетингу в процесі розробки інновацій, впровадженні маркетингу емоцій. Нова концепція маркетингу передбачає :

- ✦ трансформацію маркетингу інновацій в інноваційний маркетинг;
- ✦ застосування маркетингу як основи для побудови бізнес-моделі бізнесу;
- ✦ активну кооперацію і взаємодію із зовнішніми організаціями та дослідниками;
- ✦ застосування цифрового та емоційного маркетингу в інноваційному процесі.

Зі зміною моделей інноваційного процесу змінювалися і маркетингові методи та інструменти, спрямовані не лише на краще задоволення потреб споживача, а й на виникнення в нього емоційної залежності від продукту, створення нових ринків збуту для інноваційних продуктів.

Еволюцію маркетингових методів та інструментів відповідно до моделей інноваційного процесу подано в табл. 2.

У результаті зазначених трансформацій з'являються такі інструменти, як *геотаргетинг*, *інтернет-маркетинг*, комунікації у форматі «*realtime*» тощо. Серед методів також можна виділити *сторітелінг* (з англійської – «розповідання історій»), тобто просування товару за допомогою яскравих візуальних образів та історій [9]; *кансей-інжиніринг*, або «емоційний дизайн» (прагнення перетворити емоції та переживання людини в конкретні властивості продуктів та їх дизайн) [10]; концепцію «*шість сигм*», *ощадливе виробництво* тощо.

Аналіз зміни маркетингових методів переконливо доводить, що просування інновацій відбувається через активну співпрацю зі споживачами, їх залучення до кожного етапу розробки інновації. Також зазначимо, що перехід до концепції відкритих інновацій передбачає,

Маркетингових методи та інструментів моделях інноваційного процесу

Моделі інновацій	Маркетингові методи і інструменти
1 – 3 моделі інноваційного процесу (управління на основі закритих інновацій)	• Домінування концепцій «4Р», «5Р» • Сегментація • Прямий маркетинг • Контекстна реклама у друкованих та професійних виданнях, телереклама • Традиційні методи VOC (Voice of the customer): опитування, телефонні запити, e-mail листування, формальний нагляд за споживачами • Позиціонування на рівні «товар за задумом» • Застосування знань внутрішньо фірмових експертів
4 – 6 моделі інноваційного процесу (управління на основі відкритих інновацій)	• Клієнтоорієнтовані та гуманістичні моделі «4Е», «4С», «4А» • Гіперсегментація, етнографія, геотаргетинг • Інтернет-маркетинг (SMM, SEO, digital-технології, партизанський маркетинг) • Сторітелінг, контент маркетинг, SMM, відео-контент, екобрендинг, кансей інжиніринг, інтернет-брендинг • Комунікації у форматі real time, інноваційні бліци, детальне спостереження з позиції потреб споживача • Позиціонування на рівні «товар з підкріпленням» • Ко-маркетинг (партнерство) • Мобільний маркетинг • Застосування сучасних бізнес-концепцій «шість сигма» + ощадливе виробництво (<i>design for Lean Six Sigma</i>) • Використання знань та ідей спеціалістів по всьому світу, використання кейс-методу

Джерело: власна розробка.

що учасники ринку мають широкий доступ до інсайдерської інформації, більше того, часто компанії відкрито діляться своїми розробками та науковими завданнями у формі проведення змагань, партнерства та пошуку ідей по всьому світу. Зазначені умови значно розширюють можливості застосування нових методів та інструментів маркетингу.

Одним з прикладів кооперації товаровиробників з позиції відкритих інновацій і застосування сучасних маркетингових інструментів є соціальна інтерактивна кампанія «Краса всередині» («Beauty Inside»), яку запустили у 2012 р. компанія Toshiba (Toshiba Ultrabook) та Windows (Intelinside, Windows 7). У формі онлайн-серіалу про хлопця, що кожного разу прокидається в тілі нової людини, компанії надали шанс кожному бажаючому зіграти роль головного героя, що змінювався щодня за допомогою веб-камери ноутбуку. За 60 епізодів «Beauty Inside» зібрав 70 млн переглядів, отримав гран-прі фестивалю Канські Леви та здобув неймовірну кількість прихильників, відповідно зросли і продажі обох компаній.

Іншим прикладом стимулювання прояву уяви й емоцій в інноваційному маркетингу є рекламні кампанії Apple, які звертають увагу на оточуюче середовище, а не лише на факти про технічні характеристики (молодь на фоні неймовірних пейзажів; дівчина, що вирішує проблеми стосунків через мобільний сервіс FaceTime). Це загальнолюдські, побутові сцени, що знайомі кожному і тому викликають позитивні емоції. Таким чином, високотехнологічні компанії об'єднують технологічну і маркетингову інноваційні стратегії в боротьбі за краще задоволення потреб споживача і досягають успіху, який може стати взірцем для українських компаній.

Однією з перших і найбільших маркетингових програм в інноваційній діяльності була програма «Crush» [11], спрямована на завоювання позицій на ринку 16-бітних мікропроцесорів Intel та протиставлення їх 32-бітним процесорам конкурентів. Жорстка та потужна презентація сильних сторін комп'ютера ґрунтувалася на розробці концепції платформи, що гарантувало сервісне та технічне обслуговування, сумісність продукту та комплексну підтримку. В результаті Intel зайняв лідируючі позиції на ринку, значно обігнавши потужні 32-бітні процесори конкурентів.

ВИСНОВКИ

Еволюція підходів до здійснення інноваційної діяльності в сучасних умовах вимагає гнучкої адаптації та трансформації концепції маркетингу інновацій з використанням нового маркетингового інструментарію. Вітчизняним підприємствам слід звернути увагу на те, що сучасний маркетинг інновацій апелює до рівня ідей та емоційної прив'язки до продукту, тому необхідним є детальний аналіз середовища і, перш за все, споживача, перед виведенням нової продукції на ринок, розроблення власної історії та концепції нового товару, яка б асоціювалася з незамінністю нового продукту в їх житті, відчуттям того, що компанія розуміє і враховує їх потреби.

Метою подальших досліджень повинно стати уточнення ролі та завдань маркетингового та інноваційного менеджменту. Подальшого аналізу потребує також досвід запровадження інструментів маркетингу інновацій в системі управління інноваціями в сучасних українських і зарубіжних організаціях. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Сумец А.** Інновації в діяльності підприємства / А. Сумец // Маркетинг и реклама. – 2007. – № 11 (123). – С. 28–33.
2. **Друкер П. Ф.** Енциклопедія менеджмента / П. Ф. Друкер / Пер. с англ. – Москва : Вільямс, 2004. – 432 с.
3. **Шевчук А. Ю.** Зміст маркетингу інновацій у діяльності підприємства / А. Ю. Шевчук // Управління розвитком. – 2013. – № 12 (152). – С. 84–86.
4. **Антонюк Л. Л.** Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – Київ : КНЕУ, 2003. – 394 с.
5. **Ілляшенко Н. С.** Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств : монографія / Н. С. Ілляшенко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2011. – 192 с.
6. **Котлер Ф.** Новые маркетинговые технологии. Методики создания гениальных идей / Ф. Котлер, Ф. Триас де Без. – Санкт-Петербург : Изд-во «Нева», 2004. – 192 с.
7. **Шимура-Тиц М.** Маркетинг в сучасних інноваційних процесах / М. Шимура-Тиц // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 684. – С. 319–323.
8. **O'Sullivan, D.** Applying Innovation / David O'Sullivan, Lawrence Dooley. – Los Angeles : Sage Publication, Inc., 2009. – 424 p.
9. **Дорош М.** Сторітелінг на папері та планшеті [Електронний ресурс] / М. Дорош. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/storitelina_papera_ta_plansheti/
10. **Гуменна О. В.** Кансей інжиніринг в системі маркетингу інноваційних продуктів / О. В. Гуменна // Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць. – 2013. – № 10. – С. 311–315.
11. **Джордж М. Л.** Стремительные инновации / Майкл Л. Джордж, Джеймс Воркс, Кимберли Вотсон-Хемфилл / Пер. с англ. – Киев : Companion Group, 2006. – 350 с.

REFERENCES

- Antoniuk, L. L., Poruchnyk, A. M., and Savchuk, V. S. *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovation: theory, mechanism of elaboration and commercialization]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Druker, P. F. *Entsiklopediya menedzhmenta* [The encyclopedia of management]. Moscow: Viliams, 2004.
- Dorosh, M. "Storitelin na paperi ta plansheti" [Storytelling has been a peoples on paper and tablet]. http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/storitelina_papera_ta_plansheti/ Dzhordzh, M. L., Vorks, Dzh., and Votson-Khemfill, K. *Stremitelnyye innovatsii* [Rapid innovation]. Kyiv: Companion Group, 2006.
- Humenna, O. V. "Kansey inzhynirynh v systemi marketynhu innovatsiinykh produktiv" [Kansei engineering in the marketing system of innovative products]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI"*, no. 10 (2013): 311-315.
- Illiashenko, N. S. *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady innovatsiinoho marketynhu promyslovykh pidpriemstv* [Organizational-economic bases of innovative marketing of industrial enterprises]. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2011.
- Kotler, F., and Trias de Bez, F. *Novyye marketingovyye tekhnologii. Metodiki sozdaniya genialnykh idey* [New marketing technology. Methods of creating brilliant ideas]. St. Petersburg: Neva, 2004.
- O'Sullivan, D., and Dooley, L. *Applying Innovation*. Los Angeles: Sage Publication, Inc., 2009.
- Shevchuk, A. Yu. "Zmist marketynhu innovatsii u diialnosti pidpriemstva" [Content marketing innovation in the enterprise]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 12 (152) (2013): 84-86.
- Shymura-Tyts, M. "Marketynh v suchasnykh innovatsiinykh protsesakh" [Marketing in contemporary innovation processes]. *Visnyk Nats. un-tu "Lvivska politekhnika"*, no. 684 (2010): 319-323.
- Sumets, A. "Innovatsii v deyatelnosti predpriyatiya" [Innovation in the enterprise]. *Marketing i reklama*, no. 11 (123) (2007): 28-33.

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ СУБ'ЄКТІВ ТА ОБ'ЄКТІВ СУЧАСНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

© 2016 ШАБЕЛЬНИК Т. В.

УДК [339.13:615](477)

Шабельник Т. В. Класифікація основних суб'єктів та об'єктів сучасного фармацевтичного ринку України

У роботі проведено аналіз існуючих визначень категорії «фармацевтичний ринок». Зроблено уточнення категорії «фармацевтичний ринок» на основі аналізу існуючих визначень фармацевтичного ринку за різними підходами (системним, функціональним, економічним і маркетинговим). На підставі аналізу та узагальнення літературних джерел, досліджень господарської практики сучасних фармацевтичних підприємств дано інноваційні визначення категорій: «фармацевтичний ринок», «фармацевтичні товари», «динамічний асортимент фармацевтичних товарів», «фармацевтичні послуги», «обов'язкові взаємодоповнюючі фармацевтичні товари», «динамічні запаси фармацевтичних товарів»; виділено основні групи об'єктів сучасного фармацевтичного ринку; сформульовано визначення типів фармацевтичних підприємств: «фармацевтична виробничо-торговельна корпорація», «фармацевтичний виробничо-торговельний холдинг», «фармацевтичне виробничо-торговельне підприємство», «виробничо-фармацевтичне підприємство», «мережа аптек», «аптека», «фармацевтичний дистриб'ютор» та подано їх класифікацію за ознакою «основні бізнес-процеси».

Ключові слова: фармацевтичний ринок, фармацевтичні товари, фармацевтичні послуги, обов'язкові взаємодоповнюючі фармацевтичні товари, динамічні запаси фармацевтичних товарів.

Бібл.: 11.

Шабельник Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри економічної кібернетики, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: Tanya.shabelnik@yandex.ua

УДК [339.13:615](477)

UDC [339.13:615](477)

Шабельник Т. В. Классификация основных субъектов и объектов современного фармацевтического рынка Украины

В работе сделан анализ существующих определений категории «фармацевтический рынок». Сделано уточнение категории «фармацевтический рынок» на основе анализа существующих определений фармацевтического рынка согласно разным подходам (системному, функциональному, экономическому и маркетинговому). На основе анализа и обобщения литературных источников, исследований хозяйственной практики современных фармацевтических предприятий даны инновационные определения категориям: «фармацевтический рынок», «фармацевтические товары», «динамический ассортимент фармацевтических товаров», «фармацевтические услуги», «обязательные взаимодополняющие фармацевтические товары», «динамические запасы фармацевтических товаров»; выделены основные группы объектов современного фармацевтического рынка; сформулированы определения типов фармацевтических предприятий: «фармацевтическая производственно-торговая корпорация», «фармацевтический производственно-торговый холдинг», «фармацевтическое производственно-торговое предприятие», «производственно-фармацевтическое предприятие», «сеть аптек», «аптека», «фармацевтический дистрибьютор» и дана их классификация по признаку «основные бизнес-процессы».

Ключевые слова: фармацевтический рынок, фармацевтические товары, фармацевтические услуги, обязательные взаимодополняющие фармацевтические товары, динамические запасы фармацевтических товаров.

Библ.: 11.

Шабельник Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры экономической кибернетики, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалев, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: Tanya.shabelnik@yandex.ua

Shabelnyk T. V. A Classification of the Basic Subjects and Objects of the Contemporary Pharmaceutical Market of Ukraine

The publication provides an analysis of the existing definitions of the category of «pharmaceutical market». A refinement to the category of «pharmaceutical market» has been done on the basis of an analysis of the existing definitions of the pharmaceutical market according to different approaches (system, functional, economic, and marketing). On the basis of analysis and synthesis of literature, results of research on the management practices of the contemporary pharmaceutical enterprises, the author gives innovative definitions to the categories: «pharmaceutical market», «pharmaceutical products», «dynamic range of pharmaceutical products», «pharmaceutical services», «required complementary pharmaceutical products», «dynamic reserves of pharmaceutical products»; the major groups of the objects of the contemporary pharmaceutical market have been allocated; definitions of types of pharmaceutical companies have been formulated: «pharmaceutical production and trade corporation», «pharmaceutical production and trade holding», «pharmaceutical production and trade enterprise», «production-pharmaceutical enterprise», «network of pharmacies», «pharmacy», «pharmaceutical distributor», as well as their classification by the characteristic of «core business processes» has been provided.

Keywords: pharmaceutical market, pharmaceutical products, pharmaceutical services, required complementary pharmaceutical products, dynamic reserves of pharmaceutical products.

Bibl.: 11.

Shabelnyk Tetyana V. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of Economic Cybernetics, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovaliv Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: Tanya.shabelnik@yandex.ua

Фармацевтичний ринок України протягом останніх років характеризується високими темпами зростання та є одним із найкрізьостійкіших секторів економіки. Наявність великої кількості суб'єктів, поділ на конкурентні сегменти вітчизняних та зарубіжних виробників, диверсифікація закупівель є об'єктивними факторами значної конкуренції на вітчизняному фармацевтичному ринку. Серед найбільш ваго-

мих факторів, що чинять вплив на ці процеси, можна виділити законодавчі, економічні, маркетингові, соціальні та психологічні впливи.

Отже, сучасний фармацевтичний ринок України має систему взаємопов'язаних і взаємозалежних суб'єктів та об'єктів з виробництва, розподілу, споживання фармацевтичних товарів та факторів, що чинять вплив на ці процеси [10, 11].

Структуру фармацевтичного ринку досліджували: Багірова В. А. [1], Баєва О. В. [2], Лоскутова О. Е. [6], Максимкіна О. А. [7], Пашков В. М. [8].

Але динаміка сучасного фармацевтичного ринку диктує необхідність уточнення його категоріального апарату. А саме, визначення його основних суб'єктів та об'єктів.

Метою статті є уточнення категорії «фармацевтичний ринок», формулювання ознак класифікації типів фармацевтичних підприємств та визначень його об'єктів та суб'єктів на підставі аналізу літературних джерел та їх узагальнення.

Для досягнення поставленої мети було вирішено такі завдання:

1. Проведено аналіз існуючих визначень категорії «фармацевтичний ринок».
2. Зроблено уточнення категорії «фармацевтичний ринок» на основі аналізу існуючих визначень фармацевтичного ринку за різними підходами (системному, функціональному, економічному та маркетинговому).
3. Сформульовано ознаки класифікації типів фармацевтичних підприємств та визначення об'єктів та суб'єктів фармацевтичного ринку на підставі аналізу літературних джерел та їх узагальнення.

Визначення фармацевтичного ринку можна розглядати з позиції різних підходів, серед яких найбільшого розповсюдження отримали системний, функціональний, економічний та маркетинговий.

Розглянемо визначення фармацевтичного ринку згідно з *економічним підходом*.

У фармацевтичній енциклопедії наведено таке визначення фармацевтичного ринку [9], згідно з яким фармацевтичний ринок являє собою економічні взаємовідносини між суб'єктами та об'єктами, що пов'язані з обміном фармацевтичних товарів і послуг, реалізація яких формує основні елементи ринку – попит, пропозицію та ціну.

Провідний вчений-економіст у галузі фармацевтичної промисловості Козикін С. М. визначає фармацевтичний ринок як сукупність економічних відносин, що виникають між його суб'єктами з приводу купівлі-продажів та призначення-споживання лікарських засобів й інших товарів аптечного асортименту [5].

Відомий науковець у галузі медичного права Пашков В. М. дає визначення фармацевтичної діяльності як суспільно корисної діяльності аптечних, фармацевтичних організацій та виробників продукції у сфері фармацевтичного обслуговування з метою реалізації фармпродукції, яка базується на поєднанні публічних та приватних інтересів і здійснюється на професійній основі [8].

Розглянемо визначення фармацевтичного ринку згідно з *функціональним підходом*.

Відомий вчений, доктор біологічних наук, професор Баєва О. В. дає визначення фармацевтичного ринку як частини ринку споживчих товарів та послуг, що має певні особливості, які суттєво впливають на його організацію [2].

Провідний вчений у галузі фармацевтичних наук, професор Лоскутова О. Є. дає визначення фармацевтичного ринку за функціональною ознакою як частини

ринку споживчих товарів та послуг, аналіз якого здійснюється з використанням системного, маркетингового та інституціонального підходів [6].

Розглянемо визначення фармацевтичного ринку згідно з *маркетинговим підходом*.

Провідний вчений економіст у галузі фармацевтичної промисловості Козикін С. М. з позиції маркетингового підходу визначає фармацевтичний ринок як сукупність існуючих і потенційних споживачів фармацевтичної продукції та сукупність товарів і послуг, що задовольняють потреби у формаційній допомозі [5].

Компанія Expert SM визначає фармацевтичний ринок як сукупність зацікавлених у виробництві, продажах та споживанні медикаментів осіб: компанії-виробники, дистриб'ютори, персонал аптек, лікарі, керівництво лікарень та безпосередньо, самі пацієнти [3].

Розглянемо визначення фармацевтичного ринку згідно з *системним підходом*.

Провідним науковцем у галузі управління та економіки фармації, професором Максимкіною О. А. дається визначення фармацевтичного ринку як відкритої системи, що представляє сукупність взаємопов'язаних складових, серед яких: структурні елементи системи – зовнішнє середовище; внутрішнє середовище; схема «вхід-вихід»; зв'язки між елементами; оточуюче середовище фармацевтичної галузі [7].

Аналіз існуючих визначень фармацевтичного ринку за різними підходами (системним, функціональним, економічним і маркетинговим) дозволяє дійти висновку щодо їх обмеженості, оскільки вони не враховують особливостей та динамічних складових сучасного фармацевтичного ринку України.

Тому в умовах подальшого позиціонування фармацевтичного ринку України виникає об'єктивна необхідність їх доповнення та переосмислення.

На підставі узагальнення наведених літературних джерел [1–3, 5–9] та дослідження господарської практики сучасних фармацевтичних підприємств [10, 11] істотним є таке визначення категорії «фармацевтичний ринок».

Визначення 1. Фармацевтичний ринок – це складна соціально-економічна багаторівнева динамічна система з високим ступенем державного регулювання, яка стимулює виробництво лікарських засобів, дієтичних добавок, лікувальної косметики та виробів медичного призначення, і організацію оптових та роздрібних продажів фармацевтичних товарів через аптечні мережі, спеціалізовані продажі та дистрибуцію для задоволення потреб населення.

Наслідок 1 з визначення 1. Фармацевтичний ринок має підсистеми виробництва, розподілу та споживання.

До суб'єктів фармацевтичного ринку належать основні типи сучасних фармацевтичних підприємств [10] як підсистеми виробництва та розподілу. До підсистеми споживання належать всі категорії споживачів.

Наслідок 2 з визначення 1. Державне регулювання та управління фармацевтичним ринком здійснюється

за допомогою законодавчої бази та спеціальних органів державного контролю.

На фармацевтичному ринку України діє декілька типів фармацевтичних підприємств, що надає змогу ввести їх класифікацію, що ґрунтується на виділенні основних бізнес-процесів останніх. Основними бізнес-процесами сучасних вітчизняних фармацевтичних підприємств є [10]:

- ✦ розробка активних хімічних сполук;
- ✦ виробництво фармацевтичних субстанцій;
- ✦ виробництво готових лікарських засобів;
- ✦ оптова реалізація через експорт та дистрибуцію;
- ✦ роздрібна реалізація через власну аптечну мережу.

Аналіз зв'язків, виділених бізнес-процесів, що відбуваються на сучасних фармацевтичних підприємствах, дає змогу ввести їх класифікацію за бізнес-процесами. До типів фармацевтичних підприємств належать [10]: фармацевтична виробничо-торговельна корпорація, фармацевтичний виробничо-торговельний холдинг, фармацевтичне виробничо-торговельне підприємство, виробничо-фармацевтичне підприємство, мережа аптек, аптека, фармацевтичний дистриб'ютор.

Сформулюємо визначення виділених типів фармацевтичних підприємств.

Визначення 2. Фармацевтична виробничо-торговельна корпорація – це сукупність двох чи більше юридичних осіб, напрямками діяльності яких є розробка активних хімічних сполук; виробництво фармацевтичних субстанцій, готових лікарських засобів; їх оптова та роздрібна реалізація за рахунок експорту, власної аптечної мережі та дистрибуцію.

Визначення 3. Фармацевтичний виробничо-торговельний холдинг – це юридична особа, що має ряд дочірніх підприємств, напрямками діяльності якої є розробка активних хімічних сполук; виробництво фармацевтичних субстанцій, готових лікарських засобів; їх оптова та роздрібна реалізація за рахунок експорту, власної аптечної мережі та дистрибуцію.

Визначення 4. Фармацевтичне виробничо-торговельне підприємство – це юридична особа, напрямками діяльності якої є розробка активних хімічних сполук; виробництво фармацевтичних субстанцій, готових лікарських засобів; їх оптова та роздрібна реалізація за рахунок експорту, власної аптечної мережі та дистрибуцію.

Визначення 5. Виробничо-фармацевтичне підприємство – це юридична особа, напрямками діяльності якої є розробка активних хімічних сполук; виробництво фармацевтичних субстанцій, готових лікарських засобів; їх оптова реалізація, за рахунок експорту та інших аптечних мереж.

Визначення 6. Мережа аптек – це юридична особа, що містить сукупність аптек, які займаються роздрібною реалізацією, працюють безпосередньо від медичних організацій або самостійно без бази у вигляді власного виробництва, або перебувають у власності компаній, чий основний бізнес не є аптечними продажами. Серед них – мережі супермаркетів.

Визначення 7. Аптека – це юридична особа, що працює як аптечний магазин на безрецептурній та рецептурній формі, при наявності рецептурної форми здійснює виготовлення ліків.

Визначення 8. Фармацевтичний дистриб'ютор – це юридична особа, що здійснює оптові та роздрібні постачання до аптек та аптечних мереж, має технологію якісного зберігання та транспортування фармацевтичних товарів.

У спеціальній літературі з управління фармацевтичною діяльністю виділяються такі об'єкти фармацевтичного ринку [2, 5]:

- ✦ фармацевтичні товари та послуги;
- ✦ парафармацевтичні товари;
- ✦ смаки та переваги споживачів;
- ✦ платоспроможна потреба;
- ✦ якість продукції, технології.

Водночас авторами не надавалися їх визначення.

Такі поняття, як «смаки та переваги споживачів», «платоспроможна потреба», «якість продукції», «технології», не потребують спеціального визначення, тому що вони досить повно розкриті в літературі з економічної теорії. Такі поняття, як «фармацевтичні товари та послуги» та «парафармацевтичні товари», мають загальноприйняті визначення та регламентуються частково нормативними документами [4].

У [5] товаром фармацевтичного ринку визначається фармацевтична продукція, більшу частину якої складають рецептурні лікарські засоби.

Згідно з [1] основним асортиментом аптеки є лікарські засоби, що є товарами особливого значення та призначенням яких є збереження здоров'я населення країни.

Слід зауважити, що у виділеному ряді об'єктів фармацевтичного ринку міститься, з одного боку, дублювання визначень деяких понять, а з іншого, – деякі поняття зовсім не розглядаються як об'єкти фармацевтичного ринку.

У зв'язку з тим, що в сучасних ринкових умовах постає нагальне завдання зниження зовнішніх і внутрішніх ризиків, особливої актуальності набуває необхідність виділення такого об'єкта фармацевтичного ринку, як динамічні запаси фармацевтичних товарів. А оскільки в різні періоди часу запаси фармацевтичних товарів змінюють свою структуру та наявну кількість під впливом ринкових факторів, то доцільним також є виділення таких об'єктів фармацевтичного ринку, як динамічний асортимент фармацевтичних товарів, фармацевтичні послуги, обов'язкові взаємодоповнюючі фармацевтичні товари.

Таким чином, наведений аналіз об'єктів фармацевтичного ринку надає підстави для виділення таких об'єктів сучасного фармацевтичного ринку:

- ✦ фармацевтичні товари;
- ✦ динамічний асортимент фармацевтичних товарів;
- ✦ фармацевтичні послуги;
- ✦ обов'язкові взаємодоповнюючі фармацевтичні товари;
- ✦ динамічні запаси фармацевтичних товарів.

Враховуючи специфіку та економічний зміст кожного з об'єктів фармацевтичного ринку, істотними є такі визначення.

Визначення 9. Фармацевтичні товари – це товари спеціального призначення, що мають класифікаційні ознаки, які відрізняють їх від товарів масового споживання, та мають споживчу вартість, кінцева реалізація яких відбувається через аптечну мережу або аптеку.

Наслідок 1 з визначення 9. Асортимент фармацевтичних товарів складається з лікарських засобів, біологічно-активних добавок, лікувальної косметики, засобів гігієни, виробів медичного призначення, медичного трикотажу, дитячих товарів, медичного обладнання, діагностичних приборів, тощо.

Визначення 10. Динамічний асортимент фармацевтичних товарів – це наявний асортимент фармацевтичних товарів у натуральному вираженні, які представлені в аптечній мережі для реалізації на певну дату, структура та кількість яких змінюється під впливом ринкових факторів за певний період часу.

Визначення 11. Фармацевтичні послуги – це інформаційна та сервісна види підтримки процесу реалізації фармацевтичних товарів, що сприяють залученню додаткових споживачів та збільшенню продажів і, як наслідок, збільшенню прибутковості фармацевтичних підприємств.

Наслідок 1 з визначення 11. Інформаційна підтримка фармацевтичних послуг включає технології збору, обробки, зберігання та надання маркетингової інформації, щодо динамічного асортименту фармацевтичних товарів для повного задоволення потреб споживачів.

Наслідок 2 з визначення 11. Сервісна підтримка фармацевтичних послуг має призначення якісного обслуговування всіх категорій споживачів. Це, наприклад, зручність переміщення по торговельному залу, скорочення часу проведення у черзі, наявність потрібного асортименту, зручний та якісний процес продажів, додаткові послуги, тощо.

Визначення 12. Обов'язкові взаємодоповнюючі фармацевтичні товари – це товари, які споживач купує при купівлі основних фармацевтичних товарів та споживання яких направлено на обов'язкове зниження сукупних негативних побічних явищ основних фармацевтичних товарів.

Наслідок 1 з визначення 12. Властивість взаємодоповнюючих фармацевтичних товарів сприяє збільшенню продажів фармацевтичних товарів з їх динамічного асортименту.

Наслідок 2 з визначення 12. Маржа від реалізації взаємодоповнюючих фармацевтичних товарів може бути значно вищою, ніж від реалізації основного фармацевтичного товару.

Визначення 13. Динамічні запаси фармацевтичних товарів – це фармацевтичні товари в грошовому або натуральному вираженні, що знаходяться на складах у транспортній або аптечній мережі на певну дату, структура та кількість яких змінюється під впливом ринкових факторів за певний період часу.

Таким чином, на підставі аналізу та узагальнення літературних джерел, досліджень господарської практики сучасних фармацевтичних підприємств дано інноваційні визначення категорій: «фармацевтичний ринок», «фармацевтичні товари», «динамічний асортимент фармацевтичних товарів», «фармацевтичні послуги», «обов'язкові взаємодоповнюючі фармацевтичні товари», «динамічні запаси фармацевтичних товарів», виділено основні групи об'єктів сучасного фармацевтичного ринку, сформульовано визначення типів фармацевтичних підприємств: «фармацевтична виробничо-торгівельна корпорація», «фармацевтичний виробничо-торгівельний холдинг», «фармацевтичне виробничо-торгівельне підприємство», «виробничо-фармацевтичне підприємство», «мережа аптек», «аптека», «фармацевтичний дистриб'ютор» та подано їх класифікацію за ознакою основні бізнес-процеси.

Уточнення характеристик об'єктів та суб'єктів фармацевтичного ринку згідно із сучасним баченням їх класифікаційних груп дозволяє розкрити сутність маркетингоорієнтованого управління фармацевтичним підприємством.

Сформульовані визначення, наслідки з них і класифікація типів фармацевтичних підприємств є авторськими та складають частину аксіоматики проблем ефективного управління фармацевтичним підприємством. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Багірова В. Л. Управление и экономика фармации / В. Л. Багірова / Под. ред. Л. В. Багіровой. – М. : Издательство «Медицина», 2004. – 720 с.
2. Баєва О. В. Менеджмент у галузі охорони : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Баєва. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 369 с.
3. Дані аналітичної компанії Expert SM / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.expertsm.com/ru/markets/2011-06-06-1-55-16
4. Закон України «Про лікарські засоби» № 123/96-вр, у ред. від 25.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр>
5. Козыкин С. М. Анализ фармацевтического рынка на основе системного подхода / С. М. Козыкин // Экономические науки. – 2011. – № 10. – С. 97–99.
6. Управление и экономика фармации : учебник. В 4-х т. Т. 1. Фармацевтическая деятельность. Организация и редактирование / Косова И. В., Лоскутова Е. Е., Лагуткина Т. П. и др. / Под ред. Лоскутовой Е. Е. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2008. – 400 с.
7. Максимкина Е. А. Механизмы взаимодействия субъектов фармацевтического рынка [Электронный ресурс] / Е. А. Максимкина // Экономический вестник фармации. – 2003. – № 8. – Режим доступа : <http://rudocor.net/medicine/bz-bw/med-amgyu.htm>
8. Пашков В. М. Проблемы правового регулирования відносин у сфері охорони здоров'я (господарсько-правовий контекст) / В. М. Пашков. – К. : МОПІОН, 2009. – 448 с.
9. Фармацевтична енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/>
10. Шабельник Т. В. Аналіз впливу особливостей фармацевтичних товарів на бізнес-процеси маркетинго-орієнтованого управління / Т. В. Шабельник // Економіст. – Київ, 2013. – № 11. – С. 46–48.
11. Sorenson, C. Quality measurement and assurance of long-term care for older people / C. Sorenson // The Health Policy Bulletin of the European Observatory on Health Systems and Policies. – 2007. – Vol. 9, No. 2. – P. 1–8.

REFERENCES

- Bagirova, V. L. *Upravleniye i ekonomika farmatsii* [Management and economics of pharmacy]. Moscow: Meditsina, 2004.
- Baieva, O. V. "Menedzhment u haluzi okhorony zdorovia" [Management of health]. http://uchebnikonline.ru/medecina/menedzhment_u_galuzi_ohoroni_zdorovya_-_bayeva_ov/menedzhment_u_galuzi_ohoroni_zdorovya_-_bayeva_ov.htm
- "Dani analitichnoi kompanii Expert SM" [Data research firm Expert SM]. www.expertsm.com/ru/markets/2011-06-06-1-55-16
- "Farmatsevtichna entsyklopediia" [Pharmaceutical Encyclopedia]. www.pharmencyclopedia.com
- Kozykin, S. M. "Analiz farmatsevticheskogo rynka na osnove sistemnogo podkhoda" [An analysis of the pharmaceutical market on the basis of a systematic approach]. *Ekonomicheskiye nauki*, no. 10 (2011): 97-99.

- Loskutova, E. E. *Upravleniye i ekonomika farmatsii* [Management and economics of pharmacy]. Vol. 1. Farmatsevticheskaya deyatel'nost'. Organizatsiya i redaktirovaniye. Moscow, 2008.
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
- Maksimkina, E. A. "Mekhanizmy vzaimodeystviya sub'yektov farmatsevticheskogo rynka" [Mechanisms of interaction of subjects of the pharmaceutical market]. *Ekonomicheskii vestnik farmatsii*, no. 8 (2003): 9-14.
- Pashkov, V. M. *Problemy pravovogo rehuliuвання vidnosyn u sferi okhorony zdorovia (hospodarsko-pravovyi kontekst)* [Problems of legal regulation of relations in the field of health (economic and legal context)]. Kyiv: MORION, 2009.
- Shabelnyk, T. V. "Analiz vplyvu osoblyvostei farmatsevtichnykh tovariv na biznes-protsesy marketynho-orientovanoho upravlinnia" [Impact analysis features pharmaceuticals business-process-oriented marketing management]. *Ekonomist*, no. 11 (2013): 46-48.
- Sorenson, C. *The Health Policy Bulletin of the European Observatory on Health Systems and Policies*, vol. 11, no. 1 (2009): 1-8.

УДК 658.8.003.13

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 КУРДИШ Р. Ф., ПОТАПОВА Н. А.

УДК 658.8.003.13

Курдиш Р. Ф., Потапова Н. А. Напрямки підвищення ефективності управління маркетинговою діяльністю підприємства

Метою статті є дослідження та розробка науково-теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо вдосконалення ефективності маркетингової діяльності підприємств. Визначено основні принципи ефективності маркетингової діяльності, обґрунтовано застосування методів оцінки ефективності маркетингу. У результаті дослідження було рекомендовано шляхи щодо покращення ефективної маркетингової діяльності підприємств. Отримані результати аналізу ефективності маркетингової діяльності будуть використані у подальших дослідженнях з метою виявлення резервів підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємств молокопереробної промисловості та апробації їх на відповідних підприємствах.

Ключові слова: ефективність управління, критерії економічної ефективності, результативність маркетингової діяльності.

Рис.: 1. Бібл.: 8.

Курдиш Руслан Федорович – аспірант, кафедра дорадництва та інформаційних технологій в менеджменті, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: kurdysh@i.ua

Потапова Надія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри дорадництва та інформаційних технологій в менеджменті, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: potapova.nadin@gmail.com

УДК 658.8.003.13

UDC 658.8.003.13

Курдыш Р. Ф., Потапова Н. А. Направления повышения эффективности управления маркетинговой деятельностью предприятия

Целью статьи является исследование и разработка научно-теоретических основ и практических рекомендаций по совершенствованию эффективности маркетинговой деятельности предприятий. Определены основные принципы эффективности маркетинговой деятельности, обосновано применение методов оценки эффективности маркетинга. В результате исследования были рекомендованы меры по улучшению эффективной маркетинговой деятельности предприятий. Полученные результаты анализа эффективности маркетинговой деятельности будут использованы в дальнейших исследованиях с целью выявления резервов повышения эффективности маркетинговой деятельности предприятий молокоперерабатывающей промышленности, а также апробации их на соответствующих предприятиях.

Ключевые слова: эффективность управления, критерии экономической эффективности, результативности маркетинговой деятельности.

Рис.: 1. Библ.: 8.

Курдыш Руслан Федорович – аспирант, кафедра консультирования и информационных технологий в менеджменте, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: kurdysh@i.ua

Потапова Надежда Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры консультирования и информационных технологий в менеджменте, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: potapova.nadin@gmail.com

Kurdysh R. F., Potapova N. A. Directions of Improving the Efficiency of Management of the Marketing Activity of Enterprise

The article is aimed at research and development of both the scientific-theoretical foundations and the practical recommendations for improving the efficiency of the marketing activities of enterprises. The basic principles of the efficiency of marketing activities have been determined, application of methods for evaluation of the marketing efficiency has been substantiated. As result of the research, measures to improve the effective marketing activities of enterprises have been recommended. The findings of the analysis of the efficiency of marketing activities will be used for further research, with a view to identifying reserves for increasing the efficiency of marketing activities of the enterprises in the dairy industry, as well as testing them at the relevant enterprises.

Keywords: efficiency of management, criteria of economic efficiency, performance of marketing activity.

Fig.: 1. Bibl.: 8.

Kurdysh Ruslan F. – Postgraduate Student, Department of Counseling and Informational Technologies in Management, Vinnitsa National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)

E-mail: kurdysh@i.ua

Potapova Nadia A. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Counseling and Informational Technologies in Management, Vinnitsa National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)

E-mail: potapova.nadin@gmail.com

REFERENCES

- Bagirova, V. L. *Upravleniye i ekonomika farmatsii* [Management and economics of pharmacy]. Moscow: Meditsina, 2004.
- Baieva, O. V. "Menedzhment u haluzi okhorony zdorovia" [Management of health]. http://uchebnikonline.ru/medecina/menedzhment_u_galuzi_ohoroni_zdorovya_-_bayeva_ov/menedzhment_u_galuzi_ohoroni_zdorovya_-_bayeva_ov.htm
- "Dani analitichnoi kompanii Expert SM" [Data research firm Expert SM]. www.expertsm.com/ru/markets/2011-06-06-1-55-16
- "Farmatsevtichna entsyklopediia" [Pharmaceutical Encyclopedia]. www.pharmencyclopedia.com
- Kozykin, S. M. "Analiz farmatsevticheskogo rynka na osnove sistemnogo podkhoda" [An analysis of the pharmaceutical market on the basis of a systematic approach]. *Ekonomicheskiye nauki*, no. 10 (2011): 97-99.

- Loskutova, E. E. *Upravleniye i ekonomika farmatsii* [Management and economics of pharmacy]. Vol. 1. Farmatsevticheskaya deyatel'nost'. Organizatsiya i redaktirovaniye. Moscow, 2008.
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
- Maksimkina, E. A. "Mekhanizmy vzaimodeystviya sub'yektov farmatsevticheskogo rynka" [Mechanisms of interaction of subjects of the pharmaceutical market]. *Ekonomicheskii vestnik farmatsii*, no. 8 (2003): 9-14.
- Pashkov, V. M. *Problemy pravovogo rehulirovaniya vidnosyn u sferi okhorony zdorovia (hospodarsko-pravovyi kontekst)* [Problems of legal regulation of relations in the field of health (economic and legal context)]. Kyiv: MORION, 2009.
- Shabelnyk, T. V. "Analiz vplyvu osoblyvostei farmatsevtichnykh tovariv na biznes-protsesy marketynho-orientovanoho upravlinnia" [Impact analysis features pharmaceuticals business-process-oriented marketing management]. *Ekonomist*, no. 11 (2013): 46-48.
- Sorenson, C. *The Health Policy Bulletin of the European Observatory on Health Systems and Policies*, vol. 11, no. 1 (2009): 1-8.

УДК 658.8.003.13

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 КУРДИШ Р. Ф., ПОТАПОВА Н. А.

УДК 658.8.003.13

Курдиш Р. Ф., Потапова Н. А. Напрямки підвищення ефективності управління маркетинговою діяльністю підприємства

Метою статті є дослідження та розробка науково-теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо вдосконалення ефективності маркетингової діяльності підприємств. Визначено основні принципи ефективності маркетингової діяльності, обґрунтовано застосування методів оцінки ефективності маркетингу. У результаті дослідження було рекомендовано шляхи щодо покращення ефективності маркетингової діяльності підприємств. Отримані результати аналізу ефективності маркетингової діяльності будуть використані у подальших дослідженнях з метою виявлення резервів підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємств молокопереробної промисловості та апробації їх на відповідних підприємствах.

Ключові слова: ефективність управління, критерії економічної ефективності, результативність маркетингової діяльності.

Рис.: 1. Бібл.: 8.

Курдиш Руслан Федорович – аспірант, кафедра дорадництва та інформаційних технологій в менеджменті, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: kurdysh@i.ua

Потапова Надія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри дорадництва та інформаційних технологій в менеджменті, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: potapova.nadin@gmail.com

УДК 658.8.003.13

UDC 658.8.003.13

Курдыш Р. Ф., Потапова Н. А. Направления повышения эффективности управления маркетинговой деятельностью предприятия

Целью статьи является исследование и разработка научно-теоретических основ и практических рекомендаций по совершенствованию эффективности маркетинговой деятельности предприятий. Определены основные принципы эффективности маркетинговой деятельности, обосновано применение методов оценки эффективности маркетинга. В результате исследования были рекомендованы меры по улучшению эффективной маркетинговой деятельности предприятий. Полученные результаты анализа эффективности маркетинговой деятельности будут использованы в дальнейших исследованиях с целью выявления резервов повышения эффективности маркетинговой деятельности предприятий молокоперерабатывающей промышленности, а также апробации их на соответствующих предприятиях.

Ключевые слова: эффективность управления, критерии экономической эффективности, результативности маркетинговой деятельности.

Рис.: 1. Библ.: 8.

Курдыш Руслан Федорович – аспирант, кафедра консультирования и информационных технологий в менеджменте, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: kurdysh@i.ua

Потапова Надежда Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры консультирования и информационных технологий в менеджменте, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: potapova.nadin@gmail.com

Kurdysh R. F., Potapova N. A. Directions of Improving the Efficiency of Management of the Marketing Activity of Enterprise

The article is aimed at research and development of both the scientific-theoretical foundations and the practical recommendations for improving the efficiency of the marketing activities of enterprises. The basic principles of the efficiency of marketing activities have been determined, application of methods for evaluation of the marketing efficiency has been substantiated. As result of the research, measures to improve the effective marketing activities of enterprises have been recommended. The findings of the analysis of the efficiency of marketing activities will be used for further research, with a view to identifying reserves for increasing the efficiency of marketing activities of the enterprises in the dairy industry, as well as testing them at the relevant enterprises.

Keywords: efficiency of management, criteria of economic efficiency, performance of marketing activity.

Fig.: 1. Bibl.: 8.

Kurdysh Ruslan F. – Postgraduate Student, Department of Counseling and Informational Technologies in Management, Vinnitsa National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)

E-mail: kurdysh@i.ua

Potapova Nadia A. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Counseling and Informational Technologies in Management, Vinnitsa National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)

E-mail: potapova.nadin@gmail.com

Забезпечення ефективності функціонування вітчизняних господарюючих суб'єктів агробізнесу в сучасних умовах безпосередньо залежить від побудови на підприємстві чіткої економічно обґрунтованої системи маркетингу.

Ключовими в маркетинговій діяльності підприємства, як важливої складової його управління, на наш погляд, є оцінка ефективності маркетингу та критерії її визначення.

Створення цілісної системи маркетингу, розробка та налагодження механізмів щодо ефективного управління нею на підприємствах є актуальними завданнями галузі.

У працях відомих вітчизняних і закордонних учених, зокрема Н. Белінської [2], А. Длігача [3], Н. Еріашвілі, А. Короткова, О. Кітової [4], Є. Ткаченка [7], Ю. Ципкіна та ін. узагальнено передовий досвід та ідеї у сфері управління маркетингом, сформульовано шляхи підвищення його ефективності.

Роботи вказаних авторів зробили вагомий внесок у дослідження розвитку маркетингу на підприємствах, але аналіз їх діяльності дає підстави робити висновки про невисоку ефективність управління маркетингом.

Мета статті полягає в розробці науково-теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємств.

У широкому розумінні критерієм економічної ефективності виробництва є співвідношення результатів та витрат, затрачених для досягнення цих результатів [1, с. 242]. Це величина відносна, вона показує, наскільки вдало господарюючий суб'єкт веде свою діяльність.

Белінська Н. С. вважає, що в капіталістичному світі категорія «економічна ефективність виробництва» тотожна прибутку, але власнику засобів виробництва (підприємцю) не байдуже, якими зусиллями досягається позитивний результат. Ця економічна категорія визначається всіма витратами суспільної праці. Поняття «ефективність» показує співвідношення витрат і результатів. Це величина відносна, вона вказує на вмале ведення господарства, яке і приведе зрештою до одержання прибутку [2, с. 16].

А. О. Длігач серед наявних проблем сучасного маркетингу передусім виділяє низьку орієнтованість

маркетингу на показники успішності бізнесу (прибутковість, капіталізацію, показники повернення інвестицій) [3, с. 45].

Отже, ефективністю маркетингової діяльності підприємства, виходячи з вищесказаного, є співставлення результатів маркетингової діяльності та витрат на маркетинг.

Управлінням ефективністю маркетингу (*Marketing Performance Management, MPM*) називається сукупність процесів, методологій, метрик і програмного забезпечення, необхідних для вимірювання й управління ефективністю маркетингової діяльності організації [4, с. 19].

Ефективність управління маркетинговою діяльністю підприємства входить до складу системи управління маркетингом та є складовою управління ефективністю усього підприємства. Таким чином, принципи управління ефективністю маркетингової діяльності можна розглядати як принципи управління маркетинговою діяльністю та принципи ефективності діяльності підприємства.

Висока результативність маркетингової діяльності може бути отримана в результаті дотримання таких принципів ефективності управління маркетингом: взаємної вигідності, стратегічної орієнтації, індивідуалізації попиту, інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМС), бенчмаркетингу (рис. 1).

1. Принцип взаємної вигідності можна віднести до найосновніших, оскільки він походить від основної «точки опори» маркетингу, яка ґрунтується на тому, що люди купують не просто товари або послуги – вони купують користь, яку очікують отримати від товару чи послуги. Звідси походить вираз «люди купують вирішення своїх проблем». Вирішення проблем споживачів через пропозицію продуктів, що задовольняють їхні потреби, веде до довгострокового успіху організації та приносить користь суспільству в цілому, тому що такий обмін буде вигідним для обох сторін. Взаємна вигода від угоди буде служити причиною бажання її повторення в майбутньому.

Довгостроковий успіх організації залежить не тільки від взаємовідносин виробників та споживачів продукції, аде в його основі лежить управління динамічною мережею внутрішніх і зовнішніх відносин (маркетинг

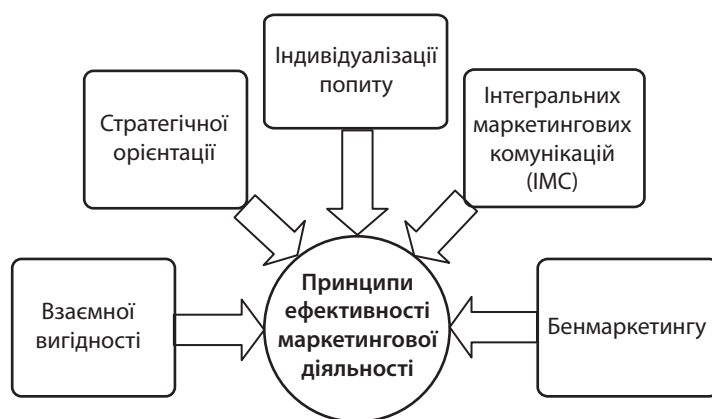

Рис. 1. Принципи ефективності маркетингової діяльності

взаємовідносин). До перших належать відносини в організації, до других – відносини з постачальниками, зацікавленими особами, оточенням і навіть конкурентами.

2. *Принцип стратегічної орієнтації* ґрунтується на принципах «довгостроковості» у напрямках розвитку підприємства. Цей принцип і досі є дуже актуальним, оскільки вітчизняні підприємства все ж орієнтуються більше на збутову концепцію, а не на концепцію орієнтації.

3. *Принцип індивідуалізації попиту* акцентується на взаємозв'язках підприємства з його цільовою аудиторією з урахуванням потреб кожного окремого покупця, що дозволяє підприємству вивчити потреби кожного клієнта, враховуючи це при розробці та поданні продукту. Основу системи індивідуалізації попиту становить маркетинг взаємовідносин, що включає механізми, які підтримують відносини з клієнтами. Метою організації є побудова системи партнерських відносин з міцними, тривалими взаємовідносинами із зацікавленими групами людей чи організаціями. Прикладом маркетингу взаємовідносин може служити індивідуальна робота з покупцями, розсилка їм СМС-повідомлень та інших заходів, що приводять до лояльності останніх.

4. *Принцип інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМС)* передбачає інтеграцію маркетингових комунікацій споживачів і пристосування сучасних технологій до їхніх потреб. До ІМС можуть входити інтерактивний маркетинг, телемаркетинг, PR (паблік рилейшнз) та інші види комунікацій. Причому важливе значення для ІМС відіграє саме PR, оскільки, у тому числі і внаслідок активізації нових каналів розповсюдження інформації (інтернет-технології, інтерактивні ЗМІ і т. ін.), імідж та популярність у суспільстві товаровиробника та того, хто його представляє, відіграє усе вагомішу роль.

5. *Принцип бенчмаркетингу*. Бенчмаркетинг (бенчмаркінг, *benchmarking*) – це процес вивчення і оцінки товарів, послуг, менеджменту і досвіду тих компаній, які є визнаними лідерами в сегменті, області [5].

Використання даного принципу необхідно для вітчизняних підприємств, оскільки цілком очевидно, що по багатьох позиціях ми поступаємося провідним фірмам і компаніям світу. Та лише копіювання такого досвіду є недостатнім, необхідно його пристосування до національних особливостей та вдосконалення різноманітних ідей. Багато прикладів вдалого застосування бенчмаркетингу можна спостерігати в Японії по запозиченню, вдосконаленню та втіленню в життя ідей, вишукуваних у різних країнах світу. Так, відомі випадки масового скуповування журналу «Наука и жизнь» та навіть запозичення ідей в автомобілебудуванні японцями в колишнього СРСР.

Основні правила організації системи бенчмаркінгу полягають у такому:

- ✦ *взаємності*: бенчмаркетинг передбачає діяльність, засновану на взаємних відносинах, згоді й обміні даними, котрі забезпечують вигравну ситуацію для обох сторін, але в бенчмаркетинговому альянсі будь-який партнер повинен бути упевнений в інших, і тільки дотримання

правил гри всіма учасниками гарантує хороший результат ринкової взаємодії;

- ✦ *аналогії*: оперативні процеси з партнерами повинні бути схожими. Аналогія процесів і встановлення критеріїв відбору партнерів по бенчмаркетингу – це те, від чого залежить комерційний успіх;
- ✦ *виміри*: бенчмаркетинг – це порівняння характеристик декількох підприємств з метою об'єктивної оцінки того, чому існують відмінності в характеристиках і як досягти їх оптимального значення. Найважливішим при цьому вважається виділення ключових характеристик, що впливають на ефективність процесу;
- ✦ *достовірності*: бенчмаркетинг повинен виконуватися на основі фактичних даних і виваженої інформації, а не на основі інтуїції.

Таким чином, процес бенчмаркетингу по формуванню оптимальних маркетингових стратегій повинен відбуватися системно та комплексно на основі вдалих досягнень конкурентів по збуту продукції.

Як уже зазначалося, ефективність показує співвідношення витрат і результатів. Такий підхід доцільно застосовувати, зіставляючи окремі складові маркетингових витрат (витрати на рекламу, маркетингові дослідження, стимулювання збуту і т. ін.) з обсягом реалізованої продукції, а потім аналізувати величину та динаміку таких співвідношень.

Ця методика – зрозуміла та зручна, але на практиці її важко застосувати у зв'язку з тим, що результат, отриманий від маркетингової діяльності, важко відокремити від загального результату, досягнутого зусиллями всього підприємства. У такому випадку, на нашу думку, доцільно було б як показники ефективності розглянути показники якості маркетингу. У науковій літературі можна знайти значну їх кількість, але в даний час на практиці комплексне оцінювання якості маркетингу ще не набуло належного поширення. Насправді ж, враховуючи першочерговість задоволення потреб споживачів, для визначення ефективності маркетингової діяльності підприємства було б доречно зіставити рівень якості пропонованої продукції та витрати. Якість маркетингу можна визначити виходячи зі здатності маркетингом виконувати свої функції за напрямками: надійності та своєчасності постачання продукції; сталості зв'язків та довіри споживачів; участі у розв'язанні складних соціальних завдань соціального захисту, формуванні соціальної інфраструктури в районах місцезнаходження підприємств; позитивного іміджу підприємств і т. ін.

Важливо відзначити, що одиничні показники якості маркетингу, що розглянуто вище, хоч і можна використовувати у вузькому аспекті, все ж варто використовувати у комплексі – системою показників якості маркетингу.

Незалежну експертизу якості маркетингу здійснює міжнародна організація *Marketing Quality Assurance Ltd (MQA)*. Оцінює якість маркетингу MQA за 35 стандартами, які розділені за трьома напрямками: орієнтація на споживача; ділові, маркетингові та збутові плани; відповідальність керівництва [6].

Ткаченко Є. [7] для всебічної оцінки маркетингової ефективності рекомендує спиратися на групу показників, що відображають різні цілі, які може переслідувати компанія. Та все ж на конкретному підприємстві він радить вибрати один або кілька показників, які будуть оцінювати вплив маркетингу [7, с. 48]. Далі автор радить оцінку ефективності маркетингу проводити за допомогою таких методів: експеримент (тестування) та статистичне моделювання, що детально описані у [7].

Іншим підходом до оцінки ефективності маркетингової діяльності є методика експертного оцінювання. Експертне оцінювання є одним з основних способів оцінювання складних завдань комплексної оцінки впливу різнотипових критеріїв на результат, оскільки саме воно дозволяє одночасно враховувати велику кількість неспівставних чинників, сформулювати різносторонній погляд на об'єкт дослідження та прийняти обґрунтоване управлінське рішення по конкретному питанню [8].

Для визначення впливу факторів можна рекомендувати метод розстановки пріоритетів, а як спосіб виведення суджень – метод парних порівнянь.

При кількісному визначенні впливу комплексу маркетингу на прибуток підприємства існує метод розстановки пріоритетів. З його допомогою можна вирішувати різні економічні завдання, у т. ч. і при недостатній вихідній інформації або при повній її відсутності. Однак, хоч застосування методу й ефективно при розрахунку впливу комплексу маркетингу на прибуток підприємства, він ще не набув широкого розповсюдження.

Процедура проведення методу парних порівнянь заснована на тому, що всі ознаки попарно порівнюються між собою, причому кожна наступна оцінка не пов'язана з попередньою. Усі ці оцінки складають матрицю парних переваг, при обробці якої отримують вагові значення коефіцієнтів комплексу маркетингу. Кількісна оцінка комплексу маркетингу отримується в результаті заповнення фахівцями підприємства певних анкет.

ВИСНОВКИ

Існують різні шляхи (напрямки, чинники) вдосконалення маркетингової діяльності підприємства. Під вдосконаленням маркетингу розуміється підвищення його якості та ефективності.

При виборі тих чи інших напрямків удосконалення маркетингу на підприємстві визначають їх вплив на: виконання цільових програм, економічність, оперативність і надійність системи маркетингу; на підвищення її конкурентоспроможності; на стійке позиціонування підприємства і його товарів (послуг) на ринку; на становище підприємства в конкретному середовищі і т. д.

Підсумовуючи результати досліджень, виділимо такі чинники підвищення ефективності маркетингу, не заперечуючи водночас того факту, що всі чинники вдосконалення маркетингу повинні реалізовуватися комплексно.

1. Створення цілісної, гнучкої системи маркетингу, яка була б адаптивною і сприйнятливою до попиту споживачів, змін кон'юнктури ринку, маркетинговим інноваціям, сервісу та обслуговуванню, міжнародному бізнесу т. ін. Забезпечення єдності системи і високий

науково-технічний рівень функціональних підсистем, що утворюють її.

2. Удосконалення організаційного механізму маркетингу. Одна зі складових даного напрямку – раціоналізація структури управління, що передбачає поліпшення регламентування, нормування та контролювання процесу маркетингу. Найбільш прогресивними структурами управління на сучасному етапі є програмно-цільові, орендно-кооперативні та галузеві. Досвід свідчить про доцільність цільового та програмно-цільового маркетингу, використання матричних моделей і карт, норм і стандартів маркетингового процесу. Пріоритетним є вдосконалення організаційного механізму маркетингу за рахунок розширення кооперування та інтегрування маркетингових функцій в рамках об'єднання або в масштабі різних підприємств.

3. Забезпечення раціонального використання маркетингових функцій організації за рахунок чіткого розподілу посадових функцій між працівниками управління та виробництва. Необхідно також у практичній роботі покращувати координацію і регулювання процесу виконання маркетингових функцій.

4. Поліпшення кадрової політики. Підприємствам слід багато уваги приділяти підготовці, перепідготовці маркетологів, підвищенню їх кваліфікації. Також важливим є питанням маркетингової підготовки фахівців і керівників немаркетингових підрозділів підприємств. Позитивно себе зарекомендували підвищення кваліфікації у вишах, на передових підприємствах, особливо – за кордоном, а також обмін досвідом на різних конференціях, семінарах тощо. Цікавим також є досвід окремих підприємств з атестації кадрів, коли всебічно вивчається, аналізується та оцінюється маркетингова діяльність працівників.

5. Автоматизація маркетингової діяльності передбачає широке застосування спеціальних комп'ютерних програм і технічних рішень для автоматизації маркетингових процесів на підприємстві. Особливо важливою автоматизація маркетингової діяльності є в управлінні маркетингом. Результатом застосування автоматизованої системи управління маркетингом є вироблення високоякісних маркетингових рішень, завдяки яким маркетинг стає ефективнішим. Можна виділити для використання на підприємствах, і не тільки великих, такі групи програм автоматизації маркетингу: *Integrated Marketing Management* – клас програмних продуктів, що використовуються як платформа для автоматизації маркетингових процесів компанії, починаючи від збору і аналізу інформації про клієнтів і закінчуючи складанням планів, бюджетів, управлінням маркетинговими ресурсами, виробництвом і аналізом маркетингової ефективності; *Marketing Resource Management* – система, призначена для автоматизації адміністративних завдань маркетингу, пов'язаних з бюджетуванням, плануванням і звітністю, створенням замовлень на рекламну продукцію, веденням єдиної бази даних за продуктами та послугами і т. ін.

6. Інноваційна діяльність у процесі маркетингу. Світовий досвід переконливо доводить високий рівень конкуренції, спричинений намаганням якомога краще

задовольнити запити споживачів, що спонукає підприємства оперативно знаходити недостатньо задоволені споживачські запити чи формувати їх, розробляти, виготовляти і просувати на ринку нову (модернізовану) продукцію, яка задовольнить ці запити повніше і ефективніше, ніж конкурентні товари.

7. Удосконалення управління маркетингом передбачає створення (удосконалення) науково обґрунтованої, продуктивної моделі управління маркетингом і організацію раціонального її функціонування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Лахтіонова Л. А.** Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств / Лахтіонова Л. А. – К. : КНЕУ, 2005. – 365 с.
2. **Белінська Н. С.** Економічна ефективність діяльності молокопереробних підприємств в період ринкових трансформацій в Україні (1991–2007 роки) : монографія / Н. С. Белінська, О. Й. Лесько. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 280 с.
3. **Длігач А.** Системно-рефлексивний маркетинг у сучасному підприємстві / А. Длігач // Маркетинг в Україні. – 2010. – № 5. – С. 43–47.
4. **Китова О. В.** Управление эффективностью маркетинга: методология и проектное моделирование / О. В. Китова. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 328 с. – (Научная мысль).
5. Маркетинговий словарь [Електронний ресурс] / Записки маркетолога. – Режим доступу : <http://www.marketch.ru/>
6. Marketing Quality Assurance [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.mqa-ltd.co.uk/>
7. **Ткаченко Є.** Оцінка ефективності маркетингової діяльності / Є. Ткаченко // Маркетинг в Україні. – 2014. – № 1-2. – С. 48–53.
8. **Шабаева Ю. И.** Групповая экспертная оценка значимости факторов на основе использования метода парного

сравнения [Электронный ресурс] / Ю. Шабаева // Электронный научный журнал «Инженерный вестник Дона». – 2014. – № 4-1. – Том 31. – Режим доступа : <http://ivdon.ru/ru/magazine/archive/n4y2014/2691>

REFERENCES

- Bielinska, N. S., and Lesko, O. I. *Ekonomichna efektyvnist diialnosti molokopererobnykh pidpriemstv v period rynkovykh transformatsii v Ukraini (1991–2007 roky)* [The economic efficiency of dairy companies in the period of market transformations in Ukraine (1991–2007 years)]. Vinnytsia: VNTU, 2012.
- Dlihach, A. "Systemno-refleksyvnyi marketynh u suchasnomu pidpriemnytstvi" [System-reflexive marketing in today's business]. *Marketynh v Ukraini*, no. 5 (2010): 43–47.
- Kitova, O. V. *Upravleniye effektivnostyu marketinga: metodologiya i proektnoye modelirovaniye* [Marketing Performance Management: methodology and project modeling]. Moscow: INFRA-M, 2009.
- Lakhionova, L. A. *Finansovy analiz silskohospodarskykh pidpriemstv* [Financial analysis of agricultural enterprises]. Kyiv: KNEU, 2005.
- "Marketingovyy slovar" [Marketing Dictionary]. *Zapiski marketologa*. <http://www.marketch.ru/>
- "Marketing Quality Assurance". <http://www.mqa-ltd.co.uk/>
- Shabayeva, Yu. "Gruppovaya ekspertnaya otsenka znachimosti faktorov na osnove ispolzovaniya metoda parnogo sravneniya" [Collective expert assessment of the significance of the factors on the basis of the use of a paired comparison method]. <http://ivdon.ru/ru/magazine/archive/n4y2014/2691>
- Tkachenko, E. "Otsenka effektivnosti marketingovoy deyatel'nosti" [Evaluating the effectiveness of marketing activities]. *Marketynh v Ukraini*, no. 1–2 (2014): 48–53.